FOR KIRKE OG KULTUR

UTGIT AV

EIVIND BERGGRAV-JENSEN

TREOGTYVENDE BIND

KRISTIANIA
STEEN'SKE BOGTRYKKERI OG FORLAG
1916

v. 23
1916

EFTERTRYK FORBYDES

INDHOLD.

Side

Aall, Herman H.: Fra palmesøndag til langfredag 218
Andersen, Kristen: Denne verdens fyrste kommer 34
— Den hellige nadverd 135
— Jesu opstandelse 193
Aulén, Gustaf: Kyrkotyp och sekttyp 397
Berggrav-Jensen, E.: Romaner og religion 42
— Overflate og dybde i vor tids religiøse bølge 340
— Joh.s Johnsons litterære arbeider 445
— Blandt julebøkene 625
Bonnevie, Carl: Socialismen 545
Brun, Lyder: Egteskap, skilsmisse, fraskiltes vielse i lys fra Det nye testamente 65
— Norskdom og kristendom 464
Bruun, Christopher: Kristelig fremskridt 606
Campbell, R. J: Har vi fattet et nyt sind? 234
Dahl, Alf Fasmer: Salmenes tanker 434
Devik, Olaf: Stjernehimmelens store problemer 291
— En veteran (professor Mohn) 472
Duus, Frits: Vor gudstjeneste 264
— Joh.s Johnson, taleren 363
Egan, Maurice Francis: Protestantismens frelse i De forenede stater 385
Elmquist, Th.: Evangeliske klostre 416
Fleischer, Andreas: De to riker 474
Gjessing, Marcus: Lysets fest (digt) 41
Gleditsch, Jens: Kirkens graa hær 10
— Ordenes liv. Personlighet og organisation 154
— Johannes Johnson 321
Grønland, Erling: Kristelig aktivitet 1
Hanssen, Eugène: De kristne som folkets ledere 424
Holst, Kirsten: Romain Rolland og Jean Christophe 591
Jensen, Gustav: Da krigen var forbi 513
Johnson, Johannes: De franske protestanter og krigen 104
Johs. Johnson og «Syvstjernen», (breve meddelt ved E. B.-J).... 449, 577
Koch, Hans: Nationalitet og kristendom 488
Lavik, Joh.s: Norsk lægmandskristendom 176
Lie, Jonas, Et brev fra, (meddelt ved Joh.s Johnson) 129
Lægmandskristendom og aandskultur (av Prestefrue) 378
Løken, Haakon: Hunkjønsformen 540

328728

Side

Løken, Signe: Dagligdags 230
— Ved dødens terskel 567
Morgenstierne, Bredo: Tolerance og vidhjertethet 412
Mowinckel, Sigmund: «Budene» i bjergprækenen 21
— Omkring Gunkels besøk 239
Nielsen, Ragna: Kvindesakens fremtidsopgaver 484
Otterbech, Jens: Indtryk av forskjellige folketyper i Norge .. 269
Pontoppidan, Morten: Høiesteretsdommen over Arboe Rasmussen 257
Rolland, Romain: Ovenover stridstummelen 296
Seip, Didrik Arup: Østlandsk reisning, norsk samling 523
Skagestad, G.: Samvirke og konsolidering 114
— Joh.s Johnson i den kirkelige situation 356
Skjeseth, Kristen: Social litteratur 252
Smedal, Gustav: Bethmann-Hollweg 556
Sommerfeldt, Vilh.: Theodor Vilhelm Oldenburg 164
Spengler, Wilhelm: En fiendes rop 284
Steen, Niels: Hvad venter England sig efter krigen 87
Søraas, Lars: Har kirkemusikken en fremtid 367

Literatur: Anmeldt av:
Andersen, Kristen 508
Berggrav-Jensen 126, 192, 306, 448, 494, 625
Bretteville Jensen 122, 315
Brun, Lyder 652
Dahl, A, Fasener 318
Devik, Olaf 384
Fleischer, Andreas 123, 316
Gjessing, Ragnv 502, 651
Gleditsch, J. 58, 497, 646
Grønland, Erling 649
Johnson, Joh.s 61
Kolsrud, Olaf 314
Skjeseth, Kristen 190

Notiser:
Naar gentlemen møtes 127
Med stjerne (E. B.-J.) 319
Episkopale og unitarier (Minister Egan) 509
Sprogtvangen i Finmarken 510
Kristendom og hygiene (Harald Olstad) 511
Platonisk norskdom (E.B.-J.) 576
Krigens ledende personligheter (E. B.-J.) 576

KRISTELIG AKTIVITET.

Av *Erling Grønland.*

Jeg er ganske viss paa at ordene »kristelig aktivitet» helt uvilkaarlig vækker forestillinger hos mine tilhørere om nutidens mangegrenede intense arbeide med kristelig etikette: indremission, ytremission, søndagsskole, ungdomsarbeide, fattigpleie, menighetspleie, sykepleie, kristelig avholdsarbeide o. s. v. langt bortover, samt hele dette arbeides organisation med verdensforbund, landsforbund, bestyrelser, komiteer, aarsberetninger, statistik o. s. v.

Hvorfor tænker vi ikke likesaa uvilkaarlig paa et av Kristi liv bevæget hverdagsmenneske som ikke er indskrevet i nogen kristelig arbeidende korporation? Paa en rendegraver f. eks. som utfører sit arbeide efter ord og avtale fordi han er samvittighetsbundet overfor Gud, eller paa en kristenkvinde som dag ut dag ind vasker, tørker støv, ordner sit eller en andens hus samtidig med at hun i Guds kraft utfører et likesaa trofast arbeide med at rense sin sjæl fra al stygghedom og holde styr og orden paa sit indre? Hvorfor ligger det saa fjernt naar vi nævner kristelig aktivitet at tænke paa hvilkesomhelst, høit oppe eller lavt nede, som har sit liv skjult med Kristus i Gud og saa simpelthen er menneske, husmor eller tjener, statsraad eller arbeider, kun ikke med i noget av det mangfoldig forgrenede foreningsarbeide? Er da ikke det et aktivt kristenliv som gjemmer kristentro, kristenhaab og kristenkjærlighet i sjæledypet og lar det alt myntes ut i sande, milde ord, villig tjenersind og en dygtig haand? Jo, saa sandelig er det det, og det er til og med et aktivt kristenliv som utenfra set mere ligner hans, som arbeidet med det han forefandt paa veiene og gatene i Palæstina og tok fat i det som laa like for foten eftersom leiligheten bød sig, uten at kjende til den mangegrenede organisation med be-

styrelser, love og komiteer som arbeidsredskap, og som ikke stiftet en eneste forening for en specialsak.

Jeg vil ikke ha sagt no vondt om vor tids arbeidsmaate i og for sig. Hver maate har sin styrke, men ogsaa sin svakhet. Og svakheten ved vor tids organiserte arbeidsmaate er først den at arbeidet med at holde selve organisationerne igang kræver saa uhyre en kraft at det gaar ut over selve de tusen smaa opgaver som dagliglivet lægger like for os og som alle hører med til at bygge Guds rike paa jord. Men det værste er at den frister os til praktisk talt at undervurdere den kristelige aktivitet i videre forstand, den som ikke bærer en bestemt kristelig saks stempel. Om dette forvrængte syn vil jeg si alt det vonde jeg kan. Og jeg vil saa gjerne rette en appel til hver især: vi som hvirvles rundt av alleslags organisationer for kristelig aktivitet i snevrere forstand, vi — netop vi — skal i tanke, ord og liv være med paa at hæve op i første række den uorganiserte kristelige aktivitet i det stille, jevne, trofaste kristenliv.

Og da jeg er fast overbevist om at vi helt ubevisst gaar og overvurderer den organiserte kristelige aktivitet, er det bare sundt at trække fra en hel del paa denne konto. Vi maa ikke la os kaste blaar i øinene av de i og for sig ypperlige organisationer, store og iøinefaldende statistiker og av kvantiteter, men la blikket tvinges indover til det skjulte og til at spørre efter kvaliteten.

Jeg tænker f. eks. med gru paa mange bitre erfaringer om rastløst kristelig arbeide i snevreste forstand, hvis resultat var nul eller langt under nul, helt negativt, fordi det gjorde mennesker ganske lei og kjed av kristendom. Det tilgjorte og anstaltmæssige og uviselige gjorde hjerterne immune. Der var mere velmenthet end visdom og forstand, ofte mere braak end indre varme og kraft. — Men dette kommer jeg tilbake til senere.

* * *

Hvad tar den kristelige aktivitet sigte paa? Hvad er det den vil? Bør ville ihvertfald og ha som maal?

I videste forstand at være, handle, leve og virke for at realisere Guds vilje, være Guds forlængede haand hernede.

Toppen og kronen paa dette arbeide — eller snarere hjerte-bladet i det — blir dette at vinde sjæle for Gud, hjælpe dem at finde sin frelser og bli hos ham.

Jeg tror avgjort paa Guds umiddelbare nedslag, men den side av saken rører vi ikke ved nu, for det ligger utenfor vort emne.

Jeg er likesaa viss paa at Guds normale vei og arbeids-metode er den at naa mennesker gjennem mennesker.

«Vi søker at vinde mennesker», 2 Kor. 5,11.

«Vi er Guds medarbeidere», 1 Kor. 3,9.

«Vi er sendebud i Kristi sted likesom Gud formaner gjennem os: la eder forlike med Gud», 2 Kor. 5,11.

«Om jeg dog kunde vække mine kjødelige frænder til nidkjærhet og faa frelst nogen av dem», Rom. 11,14.

«I er et kongelig presteskap», sier Peter, og Johannes nævner noget om at vi skal være medarbeidere for sandheten.

Arbeide og *tjene* det er de ofte gjentagne ord i det nye testamente og de stammer fra mesteren som satte sine disciples til at «bære frugt».

Vi har alle erfaret sandheten av det Olfert Ricard anfører i en av sine bøker, at der kom det eller de mennesker ind i vort liv, om hvem vi maatte si som det sies om Johannes den døper i Joh. 1: «der kom et menneske sendt av Gud». Sendt enten for at række os det vi trængte til et enkelt skridt paa veien eller for likefrem at hjælpe os til det store avgjørende skridt ind paa veien til Gud.

Kristenliv falder ikke til daglig ned fra skyene, den normale vei er gjennem menneskelige kanaler. Og kanalerne skal vi være, det er vor ære og vort ansvar.

Dette høres saa selvfølgelig ut for os. Det var slet ikke saa selvfølgelig for omtrent 100 aar siden, dengang en høi prælat sa til den ivrige missionsven William Carey: «sæt dig ned unge mand, vil Gud ha omvendt hedningerne saa gjør han det uten os.»

Gud har lært os at ogsaa kristendom og kristelig liv følger loven om aarsak og virkning. Vi har lært at der ligger en dypere mening i, og at de ogsaa gjælder os de ord Jesus sa til asenindens eier i Jerusalem: «Herren har bruk for det».

Det er et sundt træk i vor tid, dette.

Og saa har vor tid mobilisert en hellig hær. Alle vi burde være os det fuldt bevisst at vi hører denne hær til. Men vi kan ikke samtidig gjøre tjeneste i alle hærens avdelinger paa engang. Det bør vi huske paa i denne tid som er saa sterkt præget av aktivitet. Ikke mindst vi som heter noget paa prest, enten det saa er prestene eller prestekonene. Os kalder man paa fra alle kanter, snart skal vi gjøre tjeneste i en, snart i en anden vaabenart, saa i en og saa i en anden bataljon. Det er den rene uforstand og mangel paa overblik som forlanger slikt, og følger vi denne uforstandige taktik skaper vi bare uorden i hæren og svækker dens kraft.

Lykkelig den som kjender begrænsningens hellige kunst, dobbelt lykkelig i denne tid!

Men den hellige hær skal vi høre til og vite at vi hører den til, likesaavel de av os som fandt sit kald i det stille hverdagsliv utenfor alt hvad der heter foreninger og organisation og enhver specialsak, som de av os som satte en bestemt sak paa sit arbeidsprogram. Og som Jesu Kristi hær har den et eneste program til syvende og sidst: at vinde verden for Kristus. Fordunkles det program og vi falder for den snikende fristelse at beruse os i selve arbeidet, i lederstillinger, i haab om avancement eller i de fyldige statistiker, ja kanske i selve arbeidslarmen og uroen — da er arbeidskraften gaat tilspilde og vi har tat skade.

Nuvel, jeg sætter at vi er utenfor denne fare og gaar ut i det organiserte arbeide — det er særlig det jeg nu vil tænke paa, kristelig aktivitet i snevreste forstand — og vi har sjælevindingen som det lysende maal. Saa er vi vel utenfor al fare og paa en vei hvor intet varsku trænges? Langtfra! Da ligger denne fare like for haanden: vi fristes til at stirre efter virkningerne, ja jage efter at opnaa virkninger, saa hele vor aktivitet faar præg av det anstrengte og av anstaltmakeri.

Og det skader til to kanter. Det skader først og fremst os selv. Det er farligere end vi vet at søke at «strække sig længere end skindfælden rækker» forat opnaa virkninger. Det fører uhjælpelig ind i det hyperaandelige og paatatte væsen, og det paatatte væsen grænser like ind til hykleriet.

Dernæst skader det selve arbeidet saa vi slet ikke naar den virkning vi vilde. Aldrig saasnart merkes det tilsigtede, anstaltmakeriet, det unaturlig anspændte, saa rygger en hel del sjæle — og det av de fineste og bedste — tilbake og unddrar sig vort grep efter dem.

Saken er — og det var det jeg saa inderlig gjerne vilde skulde lyse frem paa bakgrund av al denne kritik: — *vi gjør ofte mindst indtryk naar vi stræver mest for at gjøre indtryk.* Og omvendt: *vi gjør de dypeste indtryk naar vi ikke vet os iagttat.*

Jeg har ofte tænkt paa hvad fædrene fra for et par hundrede aar siden vilde dømme om vor tid hvis de kunde se hele nutidens anspændte kristelige aktivitet uten at kunne se dypere i saken. De maatte vel da si at vor slegt var en aandsfyldt slegt fremfor nogen anden, kanske med undtagelse av den første kristenmenighet. Og skulde aktiviteten uten videre være gradmaaler for kristenlivets intensitet, kunde vi da ikke fristes til at spørre om der overhode kunde findes eller forplantes kristenliv for et par hundre aar siden?

Vi vet der forplantedes kristenliv da som nu, ja det tør være vanskelig at si om det skedde i ringere grad da end nu. Hvorfor? Jo simpelthen fordi den sundeste og varigste paavirkning altid sker ubevisst, og den øvet far og mor paa barn, ven paa ven, nabo paa nabo dengang som nu.

Men dette tilspidser sig til et helt problem. Jeg skal være mig bevisst at være et ledd i Kristi hær av sjælevindere. Det maal at vinde sjæle for Kristus skal staa lysende klart for mig. Hjertet mit bør brænde av iver for at naa dette i saa høi grad som mulig den korte tid jeg lever. Og saa kan selve den maalbevisste iver bli en fare for mig og en likefrem hindring for mit egentlige livsarbeide!

Hvor er løsningen?

For det første mindes jeg her paany om at mit livs hverdagsside, at den paavirkning jeg øver helt ubevisst, er saa langt den vigtigste. Men det løser ikke problemet.

Det spørs om ikke apostlen Paulus peker paa løsningen naar han sier: «Vær ikke lunkne i eders iver!» Det gaar altsaa an at være ivrig for Guds sak og dog lunken. Og det gaar selvfølgelig ogsaa an at være ivrig med en varm aandens

glød i sjælens undergrund, med en egte varme som holder skridt med iveren. Det sidste naar frem enten vi er kristelig aktive i det skjulte eller aapenbare. Det første fordærver baade os selv og de virkninger vi vilde naa.

Eller problemets løsning kan uttrykkes saa: jevnsides med den kristelige aktivitet maa gaa en kristelig passivitet.

Eller: Saalangt jeg vil øve paavirkning maa jeg selv være paavirket. Kort sagt: det er den gamle sandhet at indtægt maa svare til utgift.

Eier vi gudslivet i os, vil det nok fra os finde vei til andre. Men likesaa visst vil det strømme os imøte fra andre som huser det i sit bryst. Livets urkilde er Gud, ingen av os kan producere det, men vi kan og skal formidle det. Det det gjælder om er altsaa at holde kanalerne for tilførsel likesaa aapne som de som fører fra os til andre. Derfor er enrumstimerne med bibel og bøn saa uundværlige. Og nadverstunderne ikke mindre. Disse enrumstimer blir allermest nødvendige naar mennesker og gjøremaal holder paa at tyne livet av os.

Men med vort emne for os maa jeg end mere tænke paa de tusen tilfælder da levende mennesker i skrift, i tale eller i liv — ofte helt ubevisst — fører gudslivets kræfter nær vor sjæl. Jeg tænker f. eks. paa al den rike tilførsel av liv som vi prester har faat fra syke og døende. Ingen av disse syke og døende var sig bevisst i hvor høi grad de beriket os, at vore oplevelser hos dem var rene kraftkilder for os i vort aktive virke.

Bare nu vi var klarsynte nok til at opdage gudslivet hos andre! Og villige nok — d. v. s. ydmyge nok — til at aapne sjælen vor for paavirkningen av det!

Her hvor det er tale om nødvendigheten av kristelig passivitet, tale om nødvendigheten av for vor egen kristelige aktivitets skyld at bli paavirket av andre, her bør vi mindes en sjælelov som ingen kommer utenom. *Alt som rent menneskelig talt fjerner sjæl fra sjæl, stænger for denne paavirkning.*

Uvilje og uvillig kritik, mistillid, mistanke og antipati og slikt er mere end nok til at hindre at jeg blir beriket av

ny livstilførsel gjennem andre. Ja det skal bare det til at jeg støtes i min æstetiske sans av et menneskes gebærder og opførsel, saa gaar velsignelsen forbi mig, den jeg ellers kunde faat. Alt slikt virker nemlig som en isolator i en elektrisk strømledning, som en hætte over fotografiapparatets linse. Skal velsignelsen flyte fra Kristus gjennem mennesker til mig, da maa alt saadant ryddes væk. Ellers kan jeg utsætte mig for paavirkning av slegtens mest aandsfyldte mennesker og de kan tale med engletunger — mig gaar det forbi. Jeg kan hente mig diskussionsemner, men ikke det som dypest inde hjælper mig til rikere og frugtbarere aktivitet.

Selve frelserens paavirkning paa sine samtidige neutralisertes jo av uvilje og smaalig kritik.

Nei sjæl maa tæt ind til sjæl, mellem sjælene maa lægges en bro, som er tømret av rent menneskelig materiale. Vi kan overhode ikke tale stort nok om betydningen av alle de tusen dagligdagse smaating som binder menneske til menneske i sympati, tillid og kjærlighet. Det skal vise sig engang i evighetens lys, naar frugterne av al kristelig aktivitet skal sankes, at dette var av saa uendelig større betydning end al organisationsevne, oratorisk evne og alt saadant

Selvfølgelig har disse ting den samme betydning for os naar vi stiller os til tjeneste for vor store arbeidsherre. Vil du vinde et menneske for Gud saa vind det først for dig selv.

Veien til at bli rikt paavirket og saaledes rikt rustet til frugtbar kristelig aktivitet gaar igrunden altid gjennem et sterkt viljesarbeide. Latmandssjæle faar intet. Og arbeidet gaar ut paa at faa bort de tusen ting som stænger for rik tilførsel, faa sjælens linse avdækket og ret indstillet mot Kristus og aandspaavirkningen fra ham gjennem mennesker hvori hans liv lever.

Jeg kommer til at tænke paa bønnearbeidet som en del av dette arbeide. Vi burde alle vite hvad for en rolle bønnen spiller i alt aandelig arbeide baade indad og utad. Ved den vindes seire baade naar det gjælder den stille upaaagtede kristelige aktivitet og den organiserte og offentlige.

Paa dypet av alt bønneliv ligger det mysteriøse og derfor

uforklarlige. Allikevel danner vi os uvilkaarlig forestillinger om bønnens virkemaate.

Jeg sætter at vi vil en indsats for Guds rikes sak gjennem et større og vel forberedt møte. Ingen forberedelse kommer i betydning op mot den at vi ber om rik velsignelse over møtet.

Hvilke forestillinger har vi saa om disse vore bønners virkemaate? Er det vor Gud som vil nødes før han sender velsignelsens regn over os? Aa langtfra! Det er ikke i hans hjerte det er stængt, men i vore hjerter.

Er det da ikke meget mere saa at vi under bønnens nære samvær med Gud arbeider paa at faa bort alle hindringer i vor egen sjæl, saa vi kan faa «strømmene av naade» ind til os? Og faar vi disse strømme ind til os saa flyter de fra os ut til de andre.

Aktiviteten begynder inde i sjælens lønkammer, er først og fremst en indre. Og uten denne indre aktivitet er al ytre aktivitet skjønne spildte kræfter, tomt stræv for ingenting. Bare skikket til at dysse os selv ind i en indbildning. Uten denne indre aktivitet blir det heller ingenting igjen av selv de sterkeste paavirkninger.

En god ven av mig som brænder av ædel iver for at være aktiv for Gud sa engang til mig: Aa den som hadde en Bjørnsons evne til at gjøre indtryk og samtidig var en kristen!

Ja jeg forstod det ønske. Men tanken gik straks videre. Det var slet ikke nok at kunne gjøre indtryk. Indtryk skal bearbeides og indarbeides, før blir de ikke kjød av vort kjød, men bare utenpaahængte saker som snart falder av. Kfr. sterke vækkelser som hurtig blaaser bort.

Ofte naar vi var paa store møter, hvor indtrykkene var mange og sterke, hørte jeg det sagt: den som nu kunde bevare dette! Meningen var vist ofte den at man paa latmandsvis ønsket at gjemme disse indtryk uten videre besvær som man gjemmer en ting i en æske. Men slik gaar det aldrig for sig i aandens verden. Der maa en ofte paa avstand av det en blev grepet av for saa stykke for stykke at faa arbeidet det ind i sin sjæl, eller heller: levet det ind i sin sjæl. Først da blir det ufortapelig vort.

Men det sier os igjen at der skal en indre aktivitet til og uten den kan vi pakke sammen al den ytre.

Altid og fra alle kanter vises vi til det indre og til at arbeide.

* * *

Den som nu vil ha en vægtig efterskrift til disse faa og famlende ord kan læse Nathanael Beskows universitetspræken «I det fördolda», trykt i «Norsk Kirkeblad».

Bare nogen faa linjer maa jeg faa plukke ut av den og stille sammen her.

«Från det fördolda måste altid det koma, vilket skall leva och växa. Intet gudsverk blir till i denna världen som icke först blivit till i det fördolda, «i ett bävande mänskobröst». När et stort verk skall utföras i Guds rike, sker det icke genom at människor komma tillsammans i kommittéer och rådpläga — det kan höra till utförandet men det er aldrig ursprunget. Icke häller sker det genom att nogon enskild människa sätter sig ned ock försöker tänka ut noget riktigt stort at uträtta och beräknar resurser och resultat, utan det sker genom att Gud tvingar en människa i det fördolda . . . Och ju större gärningen är, ju mer omfattande arbetet, desto nödvändigare är *det* arbete som skall ske i det fördolda.

För ingen är livet i det fördolda mer uombärligt än för den som har händerna fulla av arbeta och huvudet fullt av planer i Guds rikes tjänst. Där har du den hemliga kraftkällan i varje kristet liv som det är nogot av kraft och verklighet i. Vi som längta efter att få se Guds verk utföras i vårt folk och i världen, att höra och tala gudsord som skola tvinga människorna att lysna og tvinga människorna att tiga, vad skola vi göra?

Gå in djupare, med renare viljor och större allvar i det fördolda.»

KIRKENS GRAA HÆR.

Presten Skagestad har tat anledning av mine bemerkninger om hans menighetsteorier til at skrive om *noget andet*, nemlig om hvordan man praktisk skal ordne sig i en norsk menighet. Derunder faar han baade anledning til at stille sin klædelige overlegenhet over min overfladiskhet (eller mangel paa dybde som det senerehen heter) i smuk belysning og desuten at anføre mot mig ord av pastor Maroni og pastor Johannes Johnson som handler om andre ting end det vi nu er uenige om. Desuten nævner han ogsaa at Sjællands biskop er enig med ham, Skagestad, uten at dette godtgjøres ved nogen anførsel av ord, hverken angaaende vort mellemværende eller andre ting.

Under de omstændigheter fritar jeg mig for at svare pastor Skagestad, han staar for høit for mig. Isteden vil jeg henvende mig til den kirkens graa hær, som jeg egentlig har hat i tanker under min anmeldelse. Denne hær har altid været der, men den har for det meste gjort sig litet gjældende. Dels har den bestaat av gamle, kloke og motløse mænd, dels av rene rekruter. For en stor del har den ogsaa været vaabenløs, den har levet i de stummes leir, den har manglet ordets sverd. Den har aldrig været hjerteløs, dens mænd har bestandig hat mere hjerte for den kirke, hvis barn de var, end dem som med klædelig overlegenhet har ført kirkens store ord. Ti uagtet denne graa hær har været behandlet som askepot av dem der gik i kirkens bløte klæder og lange kjortler, har den aldrig forlangt at kirken skulde omdannes efter deres behov, saaledes som de andre. Den graa kirkehærs mænd har f. eks. aldrig utstedt nogen dødsattest for kirken, dersom den ikke vilde rette sig efter deres idealer saaledes som pastor Skagestad gjør. Tvertom har vi fundet os i at de som i stor naivitet forveksler sine egne idealer eller sine egne magtlinjer med kirkens iboende livs-

kræfter, gang paa gang har gjort sin vilje gjældende — uten at vi derfor har mistet troen paa den kirke, hvori vi var født til livet. Den var dog *vort hjem,* skjønt fremmede som ikke forstod dem, førte det store ord der.

Vi mindes med ærbødighet de gamle grundtvigske prester. Vi har i minde, at det blev sagt om den bedste av dem at han undergrov den kirkes mure, hvis brød han aat. Der var engang en del av dem her i landet og de fleste av dem blev slaat ihjel mellem templet og alteret av Skagestads kirkelige forfædre. Vi har kun kjendt dem som gamle folk med spor av tilsidesættelser og krænkelser, av arbeidshindringer og fordømmelsesdomme i sin sjæl, men endnu trofaste sønner av deres eget kirkehjem. Det var dem som i sin tid skulde været kirkefolkets mund, men man slog dem paa munden og vendte folkets hjerte fra dem. Ak, de var jo kun faa, og de andre var saa mange Og de hadde kun det enkle trohjertede vidnesbyrd at fare med, mens de andre hadde den prægtige frase, som vort folk elsker.

Siden denne tid har der ikke været mange ordets mænd i hæren. Ordets vaaben har rustet, men kjærligheten til vor kirke den er ikke rustet Og der er tegn til at hæren er paa marsj igjen og at den igjen vil finde mund og mæle. Naar jeg læser Boye Holts samlingsbok: «Norges folk og Norges kirke» da fornemmer jeg en surr av røster, som søker sig fremover med bedre forstaaelse av kirkens værdi. Naar jeg ser paa den anden samling som kom ut i høst: «Fra Nordland og Finmarken», synes jeg der skinner et gyldent skjær av kjærlighet til Nordnorges folk og kirke over den. Og jeg hilser dem velkomne, og ønsker dem tillykke med den gryende opdagelse at vi har vor rigdom *hos os selv i det hjemlige.* Endnu maa ordet løses bedre ut end det her er skedd, og lurblæsten maa lyde høiere. Men jeg trøster paa at det vil komme. Det kan ikke være mulig at ikke alt dette syndige kirkelige kvaksalveri med organisationer fra en kant og ritualer fra en anden, med syv spraglede lapper av tvilsom kirkepolitik paa vor gamle ærbare sorte kjole maa vække os. Den graa hær er ved at vaagne, der har været rørt ved dens hjertepunkt, og dens aandelige hjem er truet.

Det har sig saa med os at vi ikke pleier staa paa tor-

vet og tale om at vi er *troende* fremfor andre Heller ikke bruker vi slaa tillidens mynt av vore indre aandelige kampe. Vi er overhodet ikke født av geschæftigheten eller av effekten og derfor heller ikke anlagt paa statistik. Vor omvendelse lar sig ikke fremstille i noget selskaps aarsberetning, ja der har været dem av os som har sagt at vi ikke sætter pris paa at tilhøre nogen *anden forening* end vor Herres Jesu Kristi kirke paa jorden i den skikkelse denne forrening har faat her i Norge. Spurv og svale har fundet rede ved alterne der.

Nogen av os har i vor ungdom staat nær *Christopher Bruun's* forsøk paa at fremstille den norske kirkes aand saadan at den kunde faa drevet ut den anden aand, den aand, som hadde kvalt saa meget kirkelig liv her i Norge Og ingen av dem som har hørt de brændende ord, som i sin tid utgik av Christopher Bruuns mund vil glemme dem igjen. Og ingen som har set hans magre hænder vri sig i bøn mot den kirkelige *farisæisme* i Norge, vil ha let for at bøie sig under farisæismens aag.

Christopher Bruun forsokte at utdrive denne aand. Men vi som er kommet bakefter forsøker ikke det. Vi er kanske mer resignerte som den følgende slegt altid er ældre og visere end den foregaaende. Kanske vi ogsaa ser alle religiose fænomener i lyset av en real og relativistisk sjælekundskap, saa vi har lettere for at taale hvad der maa taales. Stundom mener vi kanske ogsaa, at der muligens kunde være rum for os til at leve frit ut vort eget liv i fred.

Man kunde kanske tvile paa det, naar man ser hvordan pastor Skagestad tar paa vei, fordi jeg har sagt at veiene skilles. Man kan efter min ringe overfladiske og litet dyptgaaende mening ikke forlange mindre end at faa lov til at leve sit eget liv i den kirke, hvor det er født, og i kjærlighet til den og deres institutioner som de nu engang er.

Men det er ganske visst et egtefødt barn av den aand, vi smaa graa ikke vil tilhøre, naar *netop dette* tages saa ilde op. Hvad? Skulde vi virkelig vove ikke at gaa ind under pastor Skagestads overstyre likesom man i sin tid gik ind under Gisle Johnsens? Jeg for min part er stemt for at vove dette skridt, skjont jeg jo vel vet og paa mangfoldige

maater har faat merke, at der er risiko ved tingen. I en henseende er vi dog heldigere stillet end før. Paa grund av den større religiøse sjælekundskap, som ovenfor er nævnt og som uforskyldt er skaffet tilveie for os ved amerikansk og tysk flid og grundighet, er vi ikke saa utsat for at imponeres av de *store ord* som vore fædre. Vi kjender noget til kontrastvirkningens lov i sjælelivet og vi vet at den gamle historie om Møkkurkalv stundom gjentar sig.

Og det gir altid den graa hær noget tilskud av mot, samtidig som vi kan erkjende den egthet i religionsoplevelsen, som findes ogsaa hos andre — jeg mener folk som ikke bare gjennem allehaande kunster har lagt sin indre livshistorie tilrette efter Franckes og Weslys mønster, men som virkelig har hat saadanne aandelige forutsætninger, at det har kunnet eller endog maattet gaa saaledes. Navnlig bør vi være meget opmerksomme paa, at hvad vi kalder moderne kultur ofte er en meget tynd fernis over noget andet, og at religiøse oplevelser av elementær art undertiden kan bringe dette *andet* for dagen. Men naar saa er tilfældet, har vi for vor part ingen grund til at forsøke os som eksorcister. For det ene lykkes det ikke, for det andet vilde det ikke være rigtig — vi maa bare faa lov til at leve vort liv. Og vi maa ogsaa faa lov til at ha den teologi som forklarer tingene ut fra vore synspunkter og ikke tvinges ind i en teologi, hvis særkjende det er, at den først maa forklare ind eller spikre ind endel begreper, som saa igjen skal bringes i forbindelse med vor virkelighet gjennem adskillige faglige kunstgrep. Det var egentlig kun om denne teori eller teologi jeg sa litt sidst, men dennegang har jeg fundet grund til at gaa ind paa det elementært religiøse.

Naar det er gjort kan vi gjerne vende os til menighetsbegrepet igjen, bl. andet av den grund at det er eiendommelig for den graa kirkehær, at den lever *umiddelbart i menigheten*, vi nærer ingen tvil om at vi hører den *virkelige* menighet til. Hvis en eller anden teoretikers teorier ikke skulde passe til dette, saa er det saameget værre for teorierne. F. eks. naar det siges til os at vistnok hører vi til menigheten men som *gjenstand* for en mission, der utgaar fra menighetens kjerne.

Saasnart man faar øie paa denne synsmaate, forstaar man ogsaa tonen i Skagestads stykke, den er *kjernens* tone likeoverfor *gjenstanden*. Da oplates ogsaa mine øine for meningen med det underlige triumvirat, han besværger imot mig, skjønt de ikke har uttalt sig om vort mellemværende — nemlig pastor Maroni, Johannes Johnson og Sjællands biskop. Han har naturligvis villet vise, hvorledes han (med stort frisind) lar den missionerende kjerne omfatte ogsaa disse herrer. Han har villet vise hvorledes den nuværende redaktionssekretær i menighetsbladet hører til den troende menighet mens den forrige tilhørte den menighet som er *gjenstand*. Og han kan formodes at ha erhvervet sig nogen indsigt i at jeg undertiden har havt den ære at stedes for de to andre kjernemenneskers aasyn. Det er dog desværre ikke kommet paa tale mellem os hvorvidt jeg var skal og de var kjerne eller omvendt. Jeg antar at ingen av os har spekuleret over det, men snarere tænkt som saa:

Achte du selbst nur allermeist,
Ob *du* Kern oder Schale seist!

Og jeg kan av erfaring tilraade andre den samme betraktning. Den er ganske sund. Ihvertfald hører den hjemme hos den graa kirkehær. Jeg vet ikke bedre end at citere en av dens mænd, han skal være unævnt fordi han er vandret til det gode land hinsides, hvor andre hænder holder i kasteskovlen end de som nu prøver at bruke den.

Men her er, hvad han sa:

Troende? sa han. Det falder mig aldrig ind at mene at jeg ikke er likesaa troende som de der kalder sig de troende. Men det kunde heller aldrig falde mig ind at kalde mig selv troende i *motsætning til andre kristne*.

Jeg ser at presten Skagestad arbeider med begrepet troende, som navn paa denne kjerne. Og jeg ber ham i den anledning om at være ganske rolig for den graa hær. Det falder os ikke ind et øieblik at nægte troens betydning, vi lever i den. Og det falder os heller ikke ind andet end at menighetens indside er troen. Litt vet vi ogsaa om at troens bekjendelse gjør salig. Vi er i saa henseende i overensstemmelse med Luther og den evangeliske kirke.

Men vi er ikke i overensstemmelse med dem som tror at

kunne skille ut en missionerende menighets kjerne fra en passiv menighets skal. I de menigheter vi kjender og hvor vi er fødte er alle givende og alle mottagende. Vi har alle syndet og fattes Guds ære og os alle er Guds naade givet uforskyldt.

Der er sagtens en del forskjel paa den ene og den anden. Nogens synder skinner som skarlagen, andre har sine skavanker i hemmelighet. Nogen vidner paa møter, andre formaar bedre end de talende at tæmme kjødets lyst. Atter andre formaar bedre end begge de andre at bygge gode hjem, og atter andre viser anden *aktivitet* som kommer av troen

Ja jeg har tillatt mig at nævne ordet *aktivitet*, uagtet jeg ser at der skal være en kjerne som har eneret til dette ord. Formodentlig er ordet aktivitet da en smuk teoretisk omskrivning for det man ellers kalder *liv*. Forholdet er jo nemlig som bekjendt det, at naar man ikke bruker pene ord som det høver sig i «Kirke og Kultur» men de *egentlige ord* saa siger man *liv*. Saa siger man at kjernen er født av aand og levende, mens gjenstanden for kjernens missionerende virksomhet er født av kjød og død, saaledes som det jo nylig har været forkyndt om presteskolen som missionerende kjerne og universitetsfakultet som *gjenstandsmæssig* missionsobjekt.

Og som bekjendt vil denne aktivitet da igjen si *foreningsvirksomhet* med *religiøst formaal*, missionsforening, indremissionsforening o. s. v. i voksende tal og mangfoldighet. Hvis dette skal være den religiose aktivitets eneste eller hovedsagelige utslag, da forholder saken sig saaledes:

Historisk seet er det rigtig at alt dette foreningsliv er utgaaet fra de kristne som følte sig selv som *troende i motsætning til den vantro verden*. Men rigtignok er dette forhold væsentlig forandret med aarene. Foreningslivet har faat en meget bredere grundvold, og der findes mig bekjendt ingen saadan forening hvor der ikke kan utskilles en indre kjerne i foreningen igjen — en to tre mennesker, som absolut maa være med i alle bestyrelser for at hindre den store mængde medlemmer og de vantro prester fra at gjøre ugagn. Med andre ord: ogsaa denne slags specielle aktivitet er gledet ind paa det spor, som menighetsdannelse med *barnedaap* og dens følger uvilkaarlig fører med sig.

Men selvfølgelig virker det oprindelige historisk givne utgangspunkt videre og der opstaar nye foreningsdannelser, som søker at avskjære denne kirkeligsociale utvikling. Jeg gjør opmerksom paa det lille sammenstøt angaaende *kinamissionsforbundet*, som stod at læse i «Norske Intelligenssedler» under jul. Det viste temmelig tydelig at kinamissionsforbundet er noget saadant, et forsøk paa at repræsentere den sande, egentlige *kjerne* i missionsarbeidet til forskjel fra det andet missionsarbeide. Der manglet end ikke paavisning av at kinamissionsforbundets folk var dem som mer end andre støttet menighetsfakultetet, som den private presteskole kalder sig, med klædelig bevisthet om at være repræsentant for den (bevisst troende, aktive) *kjerne* i menigheten.

Naar der saaledes paa flere maater og ad flere veie utskilles kjerner eller indre kredse, dels indeni hverandre dels utenom hverandre, da blir den vei utenvidere at slutte sig til kjernen ikke praktisk brukbar. For det ene vilde det jo være flaut om man selv skulde mene sig tilhørende den indre kjerne, og der saa skulde aapenbare sig en kjerne indenfor den igjen. Og for det andet er der ikke saa sjelden 2 eller 3 eller flere saadanne kjerner i samme lokalmenighet. Der er jo dem, som nøies med en sekundaplads i kjernedannelsen, og dem, som med merkelig behændighet formaar at glide fra den ene kreds over i den anden eftersom de f. eks. flytter fra sted til sted, eller endog eftersom de gaar fra hus til hus i samme sogn. Og navnlig er det ovenfor nævnte eksempel med Kinaforbundet interessant. Det viser sig nemlig, at nogen finder kjernen der — læs Intelligenssedlerne — mens andre utvilsomt finder den i det norske missionsselskaps foreninger. Saadanne praktiske vanskeligheter oversees let av tyske teoretikere med liten erfaring. Men vi andre, som kjender vore egne forhold, vi vet selvfølgelig alle meget godt, at baade den vanskelighet og mange andre av samme sort er meget virkelige og meget nærliggende vanskeligheter for den kirkelige kjernepolitik, baade i større forhold og i enkeltmenighetens liv. Forfærdelig imponert av det praktiske og realistiske ved denne aktivitet er vi derfor ikke.

Det turde virkelig hænde, at det var likesaa praktisk at der sees litt større paa disse ting. Foreningsvirksomheten i

al ære og missionsarbeidet skal ha vor støtte. Men det maa vel kunne gaa an at faa hjælpe til i dette arbeide uten at gaa op i den ene eller anden arbeidsgruppe. Det er da ogsaa forsøkt paa mange maater, nogen av os almindelige prester har sluttet os til den Schreuderske mission, andre forsøkte sig — før i tiden — med Santalmissionen, ja der er dem som har søkt tilslutning utenlands forat faa plads for sin aktivitet. Men i regelen har man trukket det hele syn ind under en anden teori, den som støtter sig til den offentlige gudstjeneste og anser den som centrum og derfor bør kaldes teorien om kultusmenigheten. Man anser da — forøvrig ganske uhistorisk — alle arbeidsforeninger som døtre av den folkekirkelige kultusmenighet og søker at samle dem igjen om denne sin mor. De saakaldte menighetsforeninger og en del av smaakirkearbeidet i Kristiania ligger i den linje.

Nu har jeg tillatt mig at sige at dette er et fra Skagestads forskjellig menighetsideal, og fordi denne bemerkning er likesaa sand som ubeleilig for hr. pastoren, har han skrevet de teoretiske betragtninger som findes i decemberheftet av K. og K. for ifjor. Forskjellen mellem de to idealer viser sig f. eks. deri, at kultusmenighetens kjerne er bestemt ved deltagelse i gudstjenesten, navnlig i nadverden. Forskjellen viser sig videre deri, at aktivitetens omkreds blir en anden og aktiviteten selv anderledes formet. Og endelig bestaar forskjellen ogsaa deri, at kultustjenesten eller presten, som vi kalder ham, av sig selv og ifølge sin funktion er med i menighetskjernen, ja egentlig er tilbøielig til selv at utgjøre kjernen. Av denne sidste grund har kultusmenighetsidealet en retning mot hvad man kalder høikirkelighet, mens det andet (Skagestads) menighetsideal er et av de flere *lavkirketige* idealer.

Det forholder sig saa med disse to idealer, at grænserne mellem dem f. t. ønskes mest mulig utvisket. Man paastaar gjerne i visse kredse at de ikke eksisterer, og det kan lykkes at skjule dem i nogen tid, ialfald for en overfladisk betragtning. Men vi som har noget mer erfaring og derfor er mindre overlegne, vi vet, at forskjellen gaar igjen i forskjellige former. F. eks. i den form at enten regjerer menighetsraadet over presten eller ogsaa er menighetraadet presten underdanig som en gammeldags hustru. Jeg kan f. eks. ikke sige at jeg

er synderlig nysgjerrig efter at vite, hvorledes det har sig med den ting i Pipervikskirken nu. Hvis jeg ikke visste det før, kunde jeg læse det i prestens ovennævnte artikel.

Men det som der staar at læse herom stemmer ikke videre med pastor Skagestads oprindelige teori. Derfor er sandheten om denne forskjel kommet saa ubeleilig at den har forledet ham til at anvende den faderlige myndighet saa malplasert som denne gang. Det tar sig daarlig ut, men det gaar ofte prester saa, fordi de er vant til at tale uten motsigelse i menighetsforsamlingen.

I det hele tat bør den almindelige prest ikke imponeres av saadant. Allermindst av forjættelser om, at det norske indremissions- eller missions- eller forbundsfolk holder paa at indrette sig efter *Mahlings* teorier. Missionsfolket imponeres saavisst ikke derav. De holder ganske visst paa at skape institutioner ved siden av eller rettere *omkring* den forkyndelse som er deres og som de hverken kan eller bør eller vil slippe. De hverken vil eller bør slippe den; ti ingen forstandig mand vil undvære det salt, som da paa sin vis tilføres os. Men ingen rolig, praktisk dommende mand tviler heller paa at baade deres skolevæsen og deres saakaldte sociale arbeide aldeles ikke er beregnet paa og heller ikke paa nogen maate vil gruppere sig om den folkekirkelige kultus. Deres «sociale arbeide er en fattigpleie *ved siden av* og ofte i konkurranse med den menighetsmæssige, og deres skolevæsen er bevisst og villet *konkurranse* med statens og kommunens skoler eller med de folkelige høiskoler og amtsskolerne — for ikke at tale om universitetet.

Naar jeg har sagt at dette fik utvikle sig efter sine egne linjer har jeg ikke lavet smukke teorier om kultusmenighetens forhold til dette, jeg har beskrevet den *kirkelige virkelighet.* Og den bøier sig ikke for teorierne.

Forsaavidt kunde jeg spare mig det kjedelige arbeide at ta op igjen, hvad der ikke behager. Men jeg har da et praktisk erinde dennegang ogsaa, og det er nærmest det at hilse den hær, jeg mener er paa fremmarsj. Jeg mener altsaa dem som endnu er imponeret, endnu er forsagte. La os passe vore egne ting, nemlig den kultusmenighet vi er sat i. La os ikke hverken paastaa at foreningsmenneskene er kjernen eller

kultusmenneskene er kjernen og allermindst prøve paa at komme høit tilhest ved at blande dem sammen. La os se til at betjene vore *virkelige* menigheter saa godt vi kan. Der er en stor og underbar Herrens glæde deri, et korstegn, hvormed den Herre vi tjener i stilhet og ydmyghet smykker vor sorte kjole. Den virkelige menighet er meget bedre end den teoretiske, ti den bestaar av levende mennesker, ikke av abstraktioner. I den findes baade foreningsfolk og hjemmefolk, baade kinesere og stavangere. Dissentere og frimurere, frelsesarmésoldater og biskoper, høiesteretsdommere og vaskekoner hører til. Og vi maa endelig ikke glemme at de mange som ikke deltar i den kultus vi leder ogsaa hører til. Vi maa med andre ord ikke alene komme bort fra at anse foreningsmenneskene som den levende kjerne, men ogsaa forsøke at se ut over vor egen kjære kultusmenighets ring. Det er hele dette syn som vel egentlig er det fornærmeligste ved min anmeldelse. Grundanskuelsen er nemlig den, at baade kultusen og foreningen er *midler* og ikke maal. Vi arbeider med dem begge og i dem begge, men ogsaa ved siden av dem begge. Saaledes møtes i *virkeligheten* folkekirkeideen og menighetsideen og saaledes ligger arbeidet færdig for os i de mangfoldige institutioner som gjerne vil bruke os.

Det er muligt at den graa vidhjertede kirkehær endnu ikke har mange prester i sine rækker. Mange tegn tyder paa at presterne har vanskelig for at finde sin plads. Men de som har fundet den er saare meget glade. Denne glæde kan gi sig meget forskjelligartet uttryk. En av dem formet den saa: «Jo radikalere jeg blir, des gladere blir jeg.» Han mente jo mer uavhængig han blev av alle slags teorier, des mere arbeidsglæde fandt han. En anden sa omvendt, at jo mer han lærte sin *virkelige* menighet at kjende des mer *konservativ* blev han, nemlig des mindre lyst fik han paa alleslags organisationskvaksalveri. Ihvertfald er det saa, at den som tar hele menighetsvirkeligheten ind til sig, med stor og ydmyg glæde finder sig som simpel soldat i den graa kirkehær og faar et friskt mot og en lys arbeidsglæde, som han før ikke kjendte.

Merkelig nok faar han ogsaa bedre anledning til at være med i foreningsaktiviteten. Det kan jo stundom virke litt

forstemmende paa ivrige folk, naar man ikke anser *deres* forening som nærmeste port til himmerik eller den levende kjerne i menigheten. Men det har en egen virkning naar det lykkes os at gjøre det klart, at for os gjælder det ikke kinamissionsforbund *eller* Schreudermission eller stavangermissionen, men kun *mission*: at Kristus maa lyse for folkene. Og det har sin værdi, naar det kan lykkes os at gjøre det klart at vi er den graa hær. Vi begjærer hverken at regnes til kjernen eller indvælges i bestyrelsen, hverken Olavsorden eller ros i Kristeligt ukeblad, vi ønsker kun at faa lov til at arbeide og give. Saa maa de andre saa gjerne regjere eller indbilde sig at de gjør det. Mest glæde kan vi kanske berede os selv ved at gjøre det klart, at vi end ikke forlanger at hædres ved at de hører paa det ord, vi kan ha at sige i kirken, men at vi har like god tro om dem som gaar andensteds eller kanske endog ingensteds uten ind i sit eget lønkammer.

Vi kan paa den maate komme ind i arbeidsfællesskap som er meget rikt, endogsaa med dem som kalder os med de mange haarde skjeldsord, hvorpaa kirkeleksikonet er saa rikt. Hvad gjør det, naar vi bare kan faa lov til at lægge godvilje ind i gjerningen. Ja hvad gjør det om et menneske blir hjulpet gjennem en menneskekjærlig fattigforstander eller om han blir hjulpen av kirkebossen — bare han blir hjulpen! Og hvad gjør det, om en *anden* skole kaldes *kristelig* men den hvor vi er lærere kaldes *verdslig*, dersom vi bare faar tale om Kristus der. Og hvad gjør det om folk blir store paa at kalde os vantro eller døde eller uten aktivitet naar de *lyver* det?

Min hilsen til kirkens graa hær! Der er langt færre prester i den end vort kirkefolk fortjener, Maatte der bli fler saa der kunde merkes mer av vilje til at fylde institutionerne — jeg mener de som *er* der, den store leilighet vi endnu har til friskt virke i den *virkelige* menighet.

Jens Gleditsch.

«BUDENE» I BJERGPRÆKENEN.

Lovkristendom eller evangelisk kristendom.

I.

Den nærmeste foranledning til at jeg har skrevet om dette emne, er den at N. S. K. F. gjorde mig den ære at anmode mig om at indlede en diskussion om det, nærmest med henblik paa den kristnes stilling til krigen. Et slikt spørsmaal maa takes principielt; derfor den ovenstaaende formulering av emnet. —

Den mening at det er en kristens vilkaarsløse pligt at negte at ta del i sit lands forsvar, er ikke saa litet utbredt, heller ikke i akademiske kredse. Og kanske det er saa at de som har den mening holder sig for bedre kristne end dem som ikke deler den. De gjør da, mener de, alvor av at overholde Jesu «bud» i bjergprækenen: «Du skal ikke slaa ihjel!» mens de andre, som ikke føler pligten slik, hører til dem som gaar paa akkord, til kompromismændene, til dem som har gjort sig til opgave ved omtydning og utvanding og fordreielse og teologisk svig og argelist at snu «Jesu bud» om til deres motsætning.

For den som holder paa at gaa vild i det moderne kulturlivs nærsagt talløse opgaver og pligtkollisioner, er det jo saa overordentlig letvindt at faa opskrevet i en række enkle statutariske «bud» hvad der er kristendom: dette skal du gjøre og dette skal du late være! Og for dem som har ungdommens ideale trang til at gjøre alvor av tingene, til at faa *handle*, til at vise at kristendom er at *gjøre* noget, ikke bare at mene, tænke eller tro noget, til at bakse med virkelige opgaver i sin religion, til at ofre noget for dem — for dem har en slik række av klare «bud» — jo paradoksalere og strengere, desto bedre! — en særlig dragning. I en «Tolstoyfarvet» kristendom møtes de nemlig, begge disse motiver: den religiose aktivitets idealisme («hvad skal jeg gjøre?») og det ensidig prak-

tisk» rettede menneskes, «ingeniørmenneskets», uformuenhet til at tænke i principer, i grundlinjer, hans manglende evne til og sans for at søke en ensartet principiel begrundelse av de enkeltbud han boier sig under, istedenfor en tilfældig, statutarisk, sammenhængsløs ophopning.

Intet under at bjergprækenen for slike mennesker blir det klare uttryk for hvad kristendom er — og her stemmer de ofte overens med dem som fører «den historiske Jesus» som sit slagord. For her optrær da Jesus tilsynelatende som lovgiver for den nye religion, med en samling umisforstaaelig klare enkeltbud, som enten maa overholdes som de staar, eller ikke overholdes; den som vil følge Jesus, han maa overholde dem.

Men er der noget i verden som ikke er en lovsamling, saa er det Jesu ord i bjergprækenen. Jesus vil ikke der gi en samling av bud for den kristne: det og det og det *skal* du gjøre, og det og det og det *skal* du late være! Men han vil gi en række konkrete eksempler paa, hvordan den aand, det sind *ter sig* som er i det menneske som er blit fuldkommen. Bjergprækenen taler ikke først og fremst om hvad vi skal *gjøre*, men om hvad vi skal *være*.

Spørsmaalet om at være eller at gjøre blev i reformationens strid — og den dreiet sig netop om det — av *Luther* løst slik: Gode gjerninger 'gjør ikke en god mand; men en god mand gjør gode gjerninger. Det er den samme tanke som foresvæver *Paulus* naar han siger: «Nu tjener vi i aandens nye væsen, ikke i bokstavens gamle væsen» (Rom. 7, 6). Og like klart sier ogsaa Jesus det med henblik til et bestemt spørsmaal som var forelagt ham: «Et godt menneske bærer frem gode ting av sit gode forraad, og et ondt menneske bærer frem onde ting av sit onde forraad» (Mt. 12, 35).

Det er det nye og det evige ved det nye testamentes kristendom at det har opdaget den sandhet at overfor Gud gjælder ikke at gjøre, men at være. «Hvad kan jeg gjøre for at bestaa for Gud? Nu har jeg holdt alle budene fra jeg var gut!» saa sa en ung mand til Jesus engang. Og Jesus svarte: «Et mangler du endda paa at være fuldkommen: du mangler det nye sind. «Hvordan det?» «Jo, du er f. eks. endda ikke istand til for Guds og din sjæls skyld

at skille dig av med det du eier. Du er endda ikke frigjort!» — Hvad jeg kan gjøre for at bestaa for Gud? Intet, absolut intet! Men Gud spør om hvad jeg *er*.

Hvad er det saa jeg skal være? Jesu svar var: «Det som *jeg* er: et barn i Guds faderhaand. En som ut fra barnesindets fulde forvisning og tryghet og tillid og dets umiddelbare, selvfølgelige glæde og kjærlighet gjør det som er godt.» Barneforholdet var for Jesus selv noget selvfølgelig gitt. Anderledes for Paulus. Han maatte gaa en tyngre vei — den vi alle maa kjende noget til; for det er jo netop den virkelige praktiske vanskelighet, det som for Jesus var det selvfølgelige. Paulus svar er derfor: «En synder maa du være, som holder paa at kvæles av det onde i sit eget bryst og av sin egen vanmagt imot dette onde, en som derfor i dødsens angst griper efter Kristus, som er Guds utstrakte haand mot os, og som reddes derved at Kristus, Gud selv, fra da av *er* for ham og *er* i ham, saa han selv ikke *er* eller lever mere, men Kristus lever i ham, saa at han ved Kristus *er* Guds barn og gjør Guds vilje. — Maalet altsaa det samme baade hos Jesus og hos Paulus: først at være, siden at gjøre.

En virkelig kristen er den som ikke lever selv, men i hvem Kristus lever. En i hvem Kristus tar skikkelse.» Hvad vil det si? Det vil si: en som har den aand, den sindsretning, den indre stemthet, at hans følelser blir Kristusfølelser, hans tanker Kristustanker, hans maal Kristusmaal, hans vilje en Kristusvilje, og hvis liv og gjerning faar sit præg av dette. En som ut fra sin frie viljes tilslutning faar lykke til at se sit liv som en tjeneste for Gud og sit virke som et helget virke. Men ikke en som har *naadd* det; for det naaes aldrig. Men en som *jager* efter det. Ti i stadig at *jage efter* at være god, at være fuldkommen, deri bestaar netop det at *være* god, at *være* fuldkommen. Den som vilde slutte at jage efter det, han vilde i samme stund ophøre at være det.

Dette nye sind er kristendommens væsen. Det blir oftest til ut fra en enkelt, sterk oplevelse av Gud. Det er naturligvis vokset frem av mange rødder i sjælens allerhemmeligste dyp; det er betinget av arv og omgivelser og av den enkeltes livsløp og dets hændelser. Det er noget helt «naturlig». Og

netop derfor noget guddommelig, noget «overnaturlig». Det er «aanden», «Guds aand», «Kristi aand», «barnekaarets aand», «den hellige aand». Det er Guds levende «ord» som «tar skikkelse», som stadig paany «blir kjød» i vor verden. Og som ved sin eksistens beviser sin sandhet.

Den som i denne betydning virkelig *er* av Gud og er «født paany» av Gud, han trænger ingen lov, han trænger ingen bud, ingen statuter. For han har livet, det evige liv, i sig, og livet skaper sig selv sine ytringer efter sin egen indre lov, frihetens fuldkomne lov. «Ti hvor Herrens aand er, der er frihet» (II Kor. 3, 17). Han vil med den tvang som hans egen nye personlighet, hans eget bedre jeg utøver, kjende sig drevet til at gjøre Guds vilje, det som er godt og rent og hellig. Ti Kristus er jo i ham. Han har rigtignok ikke «naadd det»; derfor maa livet kjæmpe sig frem i ham, livet maa ytre sig som vilje, maa overvinde motstand; mot viljen staar driften, og den er stundom sterkere end viljen. Men livet *er* der, og har sin lov i sig selv. Hvad Guds vilje er, det trænger den som Kristus lever i, ikke til at læse sig til av en bok.

Det er ikke mulig at binde livets lov i enkeltstatuter. Livets lov kan kun formuleres i principer, i store enkle grundlinjer, ikke i paragrafer.

Hvad der nu er en evangelisk kristendoms etiske princip og norm, det kan der ikke være tvil om for den som har forstaat noget av Paulus, den største kristen som vel har levet. «Alt som ikke er av tro er synd» (Rom. 14, 23). Og omvendt: Alt som den kristne samvittighet billiger er godt. Der gives principielt ingen anden lov end den enkeltes samvittighet. Den er suveræn, og kan ikke bindes eller dømmes av nogen anden. «Hvorfor skal min frihet dømmes av en andens samvittighet?» (I Kor. 10, 29). Kun Gud skylder den regnskap. «Hvem er du som dømmer en fremmed svend? Han staar eller falder for sin egen herre. Dog, han skal bli staaende; ti Herren er mægtig til at holde ham oppe! Den ene agter en dag fremfor en anden, den anden agter alle dage like. Enhver faar være fuldt sikker i sit eget sind!» (Rom. 14, 4 f.). Klarere kan det vel ikke uttrykkes at en almindelig lov med evig gyldige enkeltbud findes der ikke. Hvad

der er tillatt en gang for den ene, det kan en anden gang være synd for en anden — ja, hvad der i en viss situation for ét menneske kan være *pligt*, det kan i en anden situation for en anden være *synd*.

Og likesom der kun er den ene dommer: samvittigheten, saaledes kan der kun opstilles en eneste grundregel for indholdet av den kristnes «pligt», d. v. s. for den handlemaate som det nye sind, som Kristus i ham, driver ham til. Den ene grundregel er: kjærligheten. Det at leve sit liv ikke for sig selv, men for de andre. Det at hævde sig selv ved at ophæve sig selv.

Men er dette saa, da er det umulig, ja absurd, at si: den som har livet i sig, han maa altid og vilkaarsløst gjøre det og det og undlate det og det. Den enkelte maa selv bruke sin kristelige forstand og samvittighet og anvende sit evangeliske princip og sin kristne tjenerpligt paa det som foreligger. Livet selv skaper ut fra sin grundlov for hver enkelt gang den enkeltparagraf som der da maa handles efter, og denne har kun gyldighet for dette ene tilfælde. For i det virkelige liv er ikke to mennesker og ikke to konkrete enkeltsituationer ens — følgelig er de faktorer som er bestemmende for den moralske handling heller ikke to gange nøiagtig de samme.

Man kan finde dette uopnaaelig vanskelig for den enkelte, slik at skulle være henvist til at handle i frihet - det er ihvertfald evangelisk kristendomsideal. Den evangeliske kristendom stiller op som menneskeidealet det menneske som ingen ydre lov, ingen konkrete bud trænger, fordi Kristus er ét med hans samvittighet — men Kristus er lovens ende».

Men gaar det nu an at stole paa den enkeltes samvittighet? At den kan være meget ufuldkommen og blandet med mange urene motiver, det vet Paulus saa godt som nogen anden. Derfor maa den ogsaa *dannes:* den maa stadig være paa jagt mot idealet. Den kristne maa stadig fra trin til trin «forvandles ved fornyelsen av sit sind (d. v. s av sit moralsk-religiøse væsen, dets drivkraft og dets maalestok), saa han kan *prøve* hvad der er Guds vilje: det gode og det velbehagelige og det fuldkomne» (Rom. 12, 2). Han skal *prøve* sig frem til det — det skal ikke skrives op for ham og hæl-

des i ham. Det later sig ikke beskrive i enkeltbud, kun i de omfattende, ideale begreper: «det gode, det velbehagelige og det fuldkomne.» Hvor lærer han saa dette? Under indflydelse av den aand som lever i det kristne samfund og i de enkelte kristne: av Kristus.

Det arbeidsmaal som alt kristent liv og al kristen handling sigter mot, er det godes og det helliges seir i sjælene og paa vor jord. Og det naaes kun naar den enkelte lever ikke for sig, men i offervillig kjærlighet for de andre. Det er det maal som maa bli normen for den enkelte samvittighets vekst og dannelse, for den kristne karakterutvikling. Altsaa idealet selv. Kristuslivet selv er normen — det som vi har set ikke later sig forme og binde i enkeltbud uten at det mister sit præg av fuldkommenhet, av uopnaaelighet.

Den eneste indskrænkning av den enkeltes samvittighet som Paulus vil late gjælde, er hensynet — det frivillige hensyn — til de andres samvittigheter. Ti de andres uhindrede vekst — selv om de er «svake» endda og derfor maa ha barneregler, og som andre barn ikke orker at se paa at andre gjør det som de ikke selv tør gjøre — er av større værd end min bruk av friheten. Den som er størst, han tjener mest, og «den sterke skal tjene den svake». Naar den enkelte kristen derfor i de fleste ting underkaster sig bestemte regler, saa er det ikke fordi disse bud — selv om de stammer fra Jesus — i sig selv har evig gyldighet, men fordi hensynet til en kristen samfundsorden og til den styrke det gir den enkelte at vite sig baaret av et samfund som er et virkelig Kristi legeme, tilsiger hver enkelt at underordne sig. Er den kristne virkelig indvortes fri, saa er ikke det nogen tvang — da er det at gjøre og det at late være begge dele likegyldige.

Er det nu virkelig det at være, ikke det at gjøre, som er det vigtige, det avgjørende, saa siger det sig selv at om man gjør alle gjerninger og overholder alle bud, saa er det ikke derfor sikkert at man har det indre væsen som gjerningerne skulde være det selvfølgelige uttryk for. Og omvendt: har en først det indre væsen, saa kan det tænkes at hans liv kan forme sig slik at han undlater en hel del av de gjerninger som gjælder for særlig kristelige, ja endog det kan tænkes at det kan bli hans klare pligt at gjøre ting som

for en utvortes betragtning staar som en grov krænkelse av et kristelig «bud». Evangeliets eget livsprincip staar over alle de enkeltbud evangeliet i tidens løp har klædt sig i for at anvendes i den ene eller den anden situation, og Jesu eget religiøse princip staar over hans enkelte utsagn. Ti et hvilketsomhelst enkeltutsagn er bestemt av sin tids konkrete forhold — Jesu religiøse grundprincip er av evig gyldighet. Over Jesu ord staar Kristi aand.

II.

Jesus har da i virkeligheten heller aldrig tænkt paa at opstille en kristelig sædelov, at gi religiøse og moralske bud som skal gjælde vilkaarsløst for den kristne. Hans sjæls store enkelhet, som altid var rettet mot det centrale, aldrig mot detaljen, har umiddelbart og selvfølgelig grepet etikens kjerne: at være, ikke bare at gjøre. Om dette at være samler han al sin interesse, og mot det peker alle hans utsagn. Jesus vil ikke opdrage lovlydige tjenere, men frie personligheter («sønner»).

Betegnende for Jesu opfatning av den religiøse etik er hans stilling til «mammon», til eiendommen. Den er den store fiende av Gud, neppe noget er saa stor en fare for sjælen som mammon; den river bort fra Gud, drar sindet ned i tomhet, frister til alle synder, til selviskhet og ukjærlighet, til svig og vold. Hvis nu Jesus hadde været en gjennemsnitskristen av angelsaksisk type, saa hadde han avskaaret fristelsen og utstedt et bud om totalavhold fra eiendom. Men Jesus var ingen slik gjennemsnitskristen. Han vil netop *ikke* avskjære fristelsen. Han vet at der *skal* være fristelse og kamp; for uten motstand og kamp og seir eksisterer der ingen sædelighet, men i bedste fald bare en barnagtig «uskyldighetsstand» som er «hinsides» d: laverestaaende end baade godt og ondt. Jesus har netop villet at den kristne skulde ha denne sædelige opgave at bli en personlighet paa. Det skal netop ikke være saa let gjort at være en kristen. Den kristne skal ha al den vanskelighet og al den forpligtelse som følger med at eie, og gjennem dem kjæmpe sig frem til at *være* inderlig frigjort fra eiendommen. Det ideale er ikke at eie, men at «eie som den der ikke eier». Det første er kun

en negativ daad; men klarer en det andet, saa *er* han virkelig *blit* noget; han har gjort et skridt fremover paa veien mot at «forvandles ved fornyelsen av sit sind».

Det er dette *nye sind* Jesus taler om i bjergprækenen. Den *værn* som er noget meget større end de skriftlærdes og farisæernes gjøren.

Ordene er der ikke bud; de er eksempler. Eksemplerne er holdt i budets form — de vil jo egge til efterligning — i virkeligheten skildrer de det ideale maal. Hvordan kan man nu overhodet tænke sig at et ord som dette: «I skal være fuldkomne, likesom eders himmelske far er fuldkommen» — kan være et lovbud, en befaling som Per og Paal kan gaa hen og overholde eller ikke overholde, alt eftersom de bestemmer sig for? Dette ord sammenfatter hele bjergprækenen, og hele talen utmaler det lysende maal under hvis straaler den kristne lever (ikke: *skal* leve — det uttryk vilde gi en falsk forestilling!), og som han daglig skal og maa og vil stræve for at komme nærmere op imot, men som han aldrig naar — ti til det fuldkomne hører at det ikke kan naaes.

Eller lat os ta et konkretere eksempel: ordet om ikke at plage sig med sorger for mat og klær. Hvordan kan man overhodet *befale* en menneske med en ængstelig natur, en som sitter smaat i det og stundom ikke vet sig nogen raad — hvordan kan man tænke sig at *befale* en slik ikke at plage sig med sorger? Og hvordan kan man tænke sig at han uten videre kan gaa hen og si: Nuvel — siden det er min kristne pligt, saa faar jeg late være at tænke paa dette? I vaakne nattetimer og ellers ogsaa naar hemningscentrerne ikke er i vor viljes vold, kommer sorgerne væltende ind paa ham igjen, dobbelt tunge. Det eneste som kan hjælpe en slik mand er om han paa en eller anden maate kan faa et sundere, sterkere sind, kan faa den faste tro at han *kan* lægge sine sorger paa en sterkere. For en slik mand skildrer Jesus kristendommens ideal, viser i konkrete eksempler hvorledes den har det som har lagt alt i Guds faderhaand, og som kan reise op sit sind ved synet av fuglene under himmelen og liljerne paa marken. «Hvormeget lykkeligere er ikke en slik? Skulde det ikke være værd at faa det slik?» Og det forpinte menneskehjerte siger: Ja, slik *maa* jeg se at faa det, hvor

jeg saa skal ta det fra!» Og før eller siden vil han da finde frem til Jesu Gud og far. Det nakne bud, en henvisning til ens kristne pligt, «som jo staar befalet i bibelen», kan ikke fremkalde dette. Men en medfølende, stilfærdig, lokkende og eggende skildring av idealet kan virke at mennesket tar al sin kraft sammen og vaager «springet ut paa 70 000 favnes dyp».

Den kristne maa være noget, ikke bare gjøre noget, siger hvert eneste av bjergprækenens eksempler. Det er i og for sig intet at kunne late være at «bedrive hor», at kunne avholde sig fra at ta en anden mands hustru. Saalænge du er istand til at se paa hende med den tanke at gjøre det eller dvæle ved lysten til at gjøre det, saalænge er endda dit sind ikke engang begyndt at fornyes. Det har intet at si om du kan holde din haand borte fra slag og drap, saalænge dit sind huser onde og hadefulde tanker og ønsker — ti de viser jo netop at det er selve sindet som er forgiftet; i sammenligning med et forgiftet sind kan et drap være en ringe ting. — Hvad hjælper det om du aldrig sverger en falsk ed, saalænge dine tanker og dine ord er saa forløiet at du stundom maa gripe til en ed for overhodet at betone at nu taler du sandhet, saalænge du altsaa derved indrømmer at man ikke uten forskjel kan stole paa alt det du siger!

Men den samme maalestok som Jesus anlægger paa det gamle testamentes bud, vil han ogsaa ha anlagt paa sine egne. Er det saa at ikke budenes ytre opfyldelse gjør den kristne, men sindets indre væsen, da maa Jesus ogsaa om sine egne bud si: I har hørt at der er sagt. *Men* nu siger jeg — —! Hvad hjælper det om din tale er ja—ja og nei—nei, ja om du aldrig sverger en eneste ed, hvis du er slik at du skjelner mellem dem av dine ord som skal være helt sande og dem som ikke maa takes saa nøie — f. eks. de ord du bruker naar du kjøper og sælger og spekulerer? Hvad hjælper det om jeg, efter et slag paa høire kind, kan vende det venstre til, dersom jeg ikke har det sind som gjør denne handling til noget mere end en tom og affekteret demonstration? Her, om nogensteds, er det klart at Jesus ikke har tænkt paa at gi et lovbud. Det han vil si, er dette: Er du gjenstand for en voldsom og uretfærdig behandling, saa maa du allikevel —

om du vil være fuldkommen — ha det sindelag at du ikke reagerer med vold mot vold, ja hvad mere er: du maa ha et slikt sind at du, om det skulde bli nødvendig, og *om det skulde være gavnlig av hensyn til høiere værdier*, villig finder dig i mere vold. Det er ganske umulig at indse hvilken hensigt det skulde ha under enhver omstændighet «at vende det venstre kind til», eller hvorledes det skulde kunne gavne Guds rikes sak i sjælene og paa jorden. Det vilde bli en demonstration, en ytre handling, og intet mere, og ved at gi et slikt «bud» vilde Jesus kun ha gjort sit til at øke de skriftlærdes tunge bør av døde regler paa samvittigheterne. Men vi skylder Jesus den agtelse at gaa ut fra at hans ord vil tjene den store religiøse grundidé, ikke bare er vilkaarlige bud; han har aldrig krævet at man skulde gjøre ting som ikke stod i en for alle klar og gjennemsigtig sammenhæng med grundtanken: at være og at tjene — dertil var hans hele person og hans hele rele religion altfor enkel og klar som krystal. Hverken blir jeg et bedre menneske, ei heller har det som regel nogen gavnlig indflydelse paa den som begaar uretten, om jeg kan tvinge min natur til bokstavelig talt «aldrig at sætte mig imot det onde». Tvertimot: ved aldrig at gjøre det er jeg medskyldig i at det onde kan faa bre sig og herske som det vil. Følgelig kan det tænkes mangfoldige tilfælde hvor en passiv og kvietistisk holdning overfor vold og uret var en likefrem pligtforsømmelse av den kristne, en likefrem synd. Vi er altsaa i likefrem overensstemmelse med Jesus selv, naar vi stundom *ikke* overholder hans saakaldte «bud» i bjergprækenen, eller rettere sagt: naar vi ikke i grov utvorteshet og lovtrældom kopierer det som i hans tale er eksempler som for den tydelige virknings skyld er sat paa den ytterste spids. Der *kan* naturligvis tænkes tilfælde hvor man kan gagne — f. eks. aapne øinene paa voldsmanden — ved en likefrem kopiering i handling av Jesu drastiske eksempler — og *da* skal den kristne ha det sind at han kan gjøre det. Men *som regel* er det hans kristne pligt at sætte sig *kraftig imot det onde. i fornødent fald ogsaa ved magt og vold.*

Ti den kristne er ogsaa et lem av et *statssamfund*, og i dette samfund er det han skal skape gunstig vilkaar for utviklingen av kristne personligheter, fjerne anstøtene, hemme den

onde indflydelse; han maa altsaa gjøre sit til at det gode kan raade og det onde drives tilbake. Men flertallet av menneskene er endnu ikke anderledes end at de ved samfundets trudsel om vold maa hindres i at late sine onde tilbøieligheter faa frit rum. Faldt denne trudsel bort, vilde hele samfundet i kort tid forvildes, og ogsaa det moralske nivaa, som nu de bedste har naadd op til, vilde sænkes, utviklingen av etisk-religiøst værdifulde personligheter vilde hemmes og vanskeliggjøres. Dette kan den kristne ikke gjøre sig medskyldig i, og det er hans pligt at være med at opretholde samfundets anvendelse av tvang mot dem som ikke opfylder et visst minimum av ytre moralske krav (ikke at øve mord, vold, bedrag osv.).

Der er endogsaa tilfælder hvor samfundets pligt til at anvende magt for et øieblik gaar over til den enkelte. En mand blir f. eks. tilfældigvis eneste vidne til et voldtægtsforsøk — jeg tar her det krassest mulige eksempel. Da gaar, efter min mening, samfundets *hele* ret og pligt over til denne ene mand, saa at han i dette øieblik repræsenterer samfundets fulde suverænitet, endogsaa saa langt som til at skyte gjerningsmanden ned paa stedet. Han er da anklager, vidne, dommer og utøver i én person, han *er* i det øieblik samfundet selv. Naturligvis kan det her tænkes at den mands sind, som her utøvet samfundets ret og pligt, er — menneskelig talt — frit for vold. Han er — menneskelig talt — i overensstemmelse med Jesu ideale krav, saasandt han overhodet er en jagende. Har da denne mand overtraadt noget Jesu «bud»? Nei! For Jesus gir ingen ubetingede bud.

Jesu stundom paradoksale, paa spidsen satte eksempler paa det nye sinds helhet og udelthet vil indskjærpe: endogsaa saa langt *kan* kravet strække sig! Forutsætningen er overalt den selvfølgelige: *dersom* det er gavnlig eller nødvendig for din sjæls redning fra det onde og for utøvelsen av din kristne tjenerpligt: («*Hvis* dit øie forarger dig»).

Derfor er da ogsaa hans eksempler selvfølgelig præget av hans tids forhold. Og det kan da ogsaa tænkes at vor tids ganske andre forhold kræver at vi i flere henseender opfører os ganske motsat av den opførsel som Jesus tar som eksempel paa det rette sind. Ti det rette sind kan, eftersom

forholdene er til, ytre sig i ganske motsatte former. Dette høres jo «radikalt», men er ikke destomindre selvindlysende. Et eksempel! Jesus siger uttrykkelig at «naar du beder, saa skal du gaa ind i dit lønkammer»; han har ikke noget tilovers for den skik at staa og bede paa gatehjørnerne. Vilde man nu anlægge samme maalestok paa dette utsagn som lovkristendommen gjør paa de andre «bud», saa vilde vi her ha et uttrykkelig forbud mot at bede «paa gaterne og i kirkerne», og samtlige menighetsfakultetets lærere maatte da ta avsked fra en kirke som kan tillate at overtræde Jesu «bud» ved at holde bøn, ja endog bønnemøter, paa gaten. Men her skjønner enhver at lovopfatningen ikke gaar an, fordi den fører til indlysende absurde konsekvenser — hvad den rigtignok for en evangelisk tanke ogsaa gjør i alle andre tilfælde (ogsaa der hvor det dreier sig om kvindernes optræden i menighetsforsamlingen). Jesus selv bad stundom baade i synagoger og paa gaten. Naar hans omtale av det rette bønnesind fik formen av en misbilligelse av den altfor offentlige bøn, saa var det fordi det at bede meget dengang gjaldt for meget beundringsværdig og gjorde vedkommende aktet i folks øine og derfor fristet til en masse hykleri: Nutildags er forholdene akkurat omvendt. Og nu vilde ofte det rette bønnesind maatte ytre sig i at vi under det «dannede» publikums smil har mot til at bekjende os som bedende, endog paa gatehjørnerne.

«Hvad skal jeg gjøre?» det er den religiøse aktivitets evige spørsmaal. Overalt hvor der er virkelig religion, der er denne aktivitet, og uten den kan en virkelig religion ikke tænkes. Paa Jesu tid — og endda længe efter — lød spørsmaalet: «Hvad skal jeg gjøre *for at bli salig*, for at arve det evige liv?» Og paa det spørsmaal svarte Jesus: Du trænger et nyt sind! Og Paulus, og efter ham Luther, svarte endda skarpere: Du kan aldeles ikke gjøre noget; men du maa late Gud gjøre noget med dig saa du *blir* noget! Blir hvad? En ny skapning i Kristus. Dette svar maa staa fast. Er nu dermed den religiøse aktivitet sat ut av spillet i evangelisk kristendom? Nei, tvertimot! Til «gjenfødelsens» «un-

der» knytter Paulus øieblikkelig det moralske imperativ — og ikke Paulus alene, men enhver kristens samvittighet og indre drift. «Dersom vi lever i aanden, saa lat os og vandre i aanden!» (Gal. 5, 25). Det nye sind skapes ikke ved magisk kraft paa magisk vis. Gud sætter ved at gi mennesket *erfaringen*, oplevelsen av det evige og det hellige, et *motiv* i sjælen, som for at bli virkelighet kræver al *viljens* og *handlingens* spændkraft. «Men er vi døde med Kristus, da tror vi at vi ogsaa skal leve med ham . . . . . Saaledes skal ogsaa I agte eder som døde for synden, men levende for Gud i Kristus Jesus. Lat derfor ikke synden herske i eders dødelige legeme, saa I lyder dets lyster; byd heller ikke eders lemmer frem for synden som uretfærdighets vaaben, men byd eder frem for Gud som dem der av døde er blit levende, og eders lemmer som retfærdighetens vaaben for Gud! Ti synden skal ikke herske over eder; I er jo ikke under loven, men under naaden!» (Rom. 6, 8. 11—14). Den som er død og levende med Kristus, han skal agte sig selv for et retfærdighetens vaaben i Guds haand. Gud skal bruke ham i sin kamp for det gode mot det onde. Dermed har aktivitetens spørsmaal faat en anden form. Det heter nu: «Hvad er det jeg skal gjøre ut fra den aandens drift som jeg ikke kan motstaa uten at svigte mig selv? Hvad kan Gud bruke mig til?» Her berører den kristelige aktivitet sig med det moderne vesteuropæiske kulturideal Dette er fremfor noget andet aktivitet. Kultur er virksomhet; menneskelighet er at utrette noget. Av dette kulturideal er nutidens evangeliske kristendom ogsaa præget. Guds rike er ikke længer noget «som kommer uten vor bøn», vi føler pligten til ogsaa selv at ta fat. «Hvad kan jeg gjøre for Gud?» Svaret: først og fremst virkeliggjøre Kristuslivet i livets hundreder av opgaver og pligter. Her spørres det da ikke først om: Hvad sa Jesus til sine samtidige? Men det spørres: Hvad siger *Kristus*, den levende Herre, til *mig idag?*

Sigmund Mowinckel.

«DENNE VERDENS FYRSTE KOMMER.»

En betragtning

ved *Kristen Andersen,* læge, Kristiansand S.

For henved 1900 aar siden sat en mørk aften tolv mennesker sammen i en sal i Jerusalem. Natten var faldt paa. De hadde holdt maaltid, et avskedsmaaltid for den ene av dem, som mente om sig selv, at han nu snart skulde dø. Frisk og rask, i sin bedste mandomskraft. sat han mellem dem. Det hele var dem saa uforstaaelig. Han hadde givet dem et nyt, herlig syn paa livet, han hadde tegnet for dem et herlighetens rige, hvor Gud var alles fader, hvor vilkaarene var lyse og varme, og hvori de alle skulde faa del. Men saa hadde han ogsaa talt underlige ord, om at det rike naaedes kun gjennem noget forfærdelig tungt: gjennem hans egen voldelige og forsmædelige død. Han hadde givet uttryk for, at han følte en vældig aandsmagt omkring sig og imot sig. «Verden» kaldte han den, og «denne verdens fyrste» nævnte han ofte.

Saa reiste han sig fra bordet og sa et merkelig ord, et ord, som ingen anden i denne verden nogensinde med rette har sagt. «Denne verdens fyrste kommer, men han har slet intet i mig», sa han. «Staa op, la os gaa herfra.»

Og rolig gik han ut i mørket. Helvedes magter hylte omkring ham i den mørke nat. Han hørte det, men han var rolig. Ti denne verdens fyrste hadde slet intet i ham.

Henved 1900 aar har tømt sig i evighetens hav siden hin aften. En draape i evighetens hav. Et moment i Mefistos livsløp. Men menneskens børn synes han er blit gammel i løpet av den tid. Gammel og avlægs. Ja, man mener endog, at han skulde være død. Eller kanske han ikke har været til, at det har været et litet fantasteri hos Jesus Kristus dette med denne verdens fyrste. Denne før saa let bevægelige aand har forstenet sig i en figur med horn og med

hestehov, i en apparition, der ikke passer i vort kulturmillieu. Dannede mennesker, rigtig dannede mennesker kjendes ikke mere ved Mefisto.

Jeg hører til dem, som tror han er til. Jeg tror paa en dualisme i tilværelsen, en dualisme mellem en personlig god og en personlig ond, der begge søker at vinde for sig en tilværelse, som er præget av fri vilje, av mulighet for valg. Det er uklart at tro det, men altsammen er uklart. Det er uvidenskabelig at tro det, men alt som har værd er uvidenskabelig. Videnskap bsskjæftiger sig kun med ting, der ikke har den avgjørende værdi for personligheten. Derfor har videnskaben saa god tid. Jeg er dualist, fordi Jesus Kristus var dualist.

Derfor, da denne krig kom, da syntes jeg, jeg saa to billeder for mit indre øie. Jeg saa Jesu skikkelse, omstraalet av ubetinget fred, av ubetinget kjærlighet, av ubetinget tilgivelse, saa ham skue ut over de opmarscherende millioner, hørte ham sige de de samme ord fra hin aften: «Denne verdens fyrste kommer, men han har intet i mig.» — — — Og jeg saa den bølgende masse av menneskesjæle, vandrende mod den store, store nød, med jubelskrig, med et stort, samstemmig rop: «Denne verdens fyrste kommer, han har alt i os.» Og saa litt efter litt forsvandt Jesu skikkelse for mig, jeg kunde ikke se den mere. — -- — Den største nød.

Men hos os, her er det foreløbig saa stille, at man kanske kunde høre Jesu stemme, se hans skikkelse. Ogsaa hos os, ikke mindst hos os ser han ut i mørket. Ogsaa hos os ser han Mefisto komme gjennem mørket indhyllet i en gylden taake. Han kommer for at la menneskene se gjennem taaken alle verdens riger og deres herlighet som han vil gi dem, hvis de bare vil falde ned og tilbe ham. — — Rolig er Jesu skikkelse, altid rolig. »Denne verdens fyrste kommer», siger han, «men i mig har han slet intet.»

Og vi, hvad siger vi? Hvor stor del har han i os?

Det spørsmaal blir for mig saa væsentlig, naar der blir tale om «de kristne og krigen». Ti hvad krigen selv er, det kan dog neppe for kristne være tvilsomt. Den er dog helt, helt ut et led i denne verdens fyrstes store rige. Det synes jeg dog vi faar være enig om, at drab er drab og synd er

synd og djævel er djævel. Men dermed er forholdet mellem «de kristne» og krig ikke klaret.

Ti Jesus Kristus er sandheten og vil sandheten. Der er ingensomhelst grund for den, der til hverdags befinder sig som fisken i vandet under Mefistorigets principer, til at faa religiøse skrupler naar disse principer i lovmæssig nødvendighet tilspidser sig til krig.

«Gode mester, er det tilladt at gi keiseren skat?» spurte de ham engang. Og han saa paa skattens mynt, skattens mynt gangbar i handel og vandel, anvendelig til berigelse uten nogen skrupel, og svarte: «Saa giv keiseren, hvad keiserens er!»

«Gode mester, er det tilladt alt dette forfærdelige med krig?» sporger vi ham nu. Og atter ser han paa skattens mynt, præget med fyrstens navn og rigets navn, den skattens mynt vi alle godkjender. «Hvis billede er dette?» spørger han og ser ind i vort dypeste væsen. Hvad svarer vi? Helst svarer vi kanske ikke. Men han svarer: «Saa giv verdens fyrste, hvad verdens fyrstes er! — — — Ikke sandt, der er jo en indre nødvendighet i det. Det er rent ut sagt det eneste hæderlige selv om det hele er satanisk, ogsaa hæderligheten.

Hvis det derfor skulde vise sig, at vi, som kaldes kristne, vi lever alle tiltrods for vort kristennavn i det væsentlige under verdensfyrstens principer, i det væsentlige i verdensrigets atmosfære, da synes der mig ikke at være nogen grund for de kristne, der maa tilstaa det om sig selv til at negte at gjøre tjeneste i krig.

Hvad er da denne verdens riges princip? Og hvorledes ser denne verdens fyrste ut? At vi kan vide, hvor stor del han har i os.

Det er ganske underlig, at Jesus for den ham motsatte aandsmagt har brukt et ord, der er gjengivet paa græsk med *kosmos*, den ordnede verden. Jeg ved ikke hvilket aramæisk ord Jesus har brukt og om det har havt samme betydning. Men underlig er det, at netop *kosmos*, netop den ordnede, velsmurte, lovmæssig funktionerende verden skulde bli det samlende begrep, hvori han inbefattede sin aandsmotsætning. Og end underligere er det, at netop denne samme lovmæssige,

nødvendige, beregnelige, determinerede og uansvarlige verden, den *er* hans aandsmotsætning.

Ti denne verdens riges princip er dette: Kamp, kamp for tilværelsen, den sterkeres ret. Slagsmaal Dæk det over, hvis Du kan, det er mere æstetisk og litt æstetik er tilladt. Slaa dig sammen med flere der har fælles interesse, for at der kan bli flere til at slaas paa samme side. Det er mere effektivt og det kan kaldes for «broderskapets religion».

Og *hans* riges princip, Guds riges princip. Han siger ogsaa det ganske stille, uten al deklamation, og menneskene tror den hellige spøker:

«Men jeg siger Eder: Elsk Eders fiender!

Men jeg siger Eder: I skal ikke sætte Eder imot det onde!

Men jeg siger Eder: Hvis en tager din kjortel, giv ham ogsaa kappen og hvis nogen tvinger dig at gaa en mil, gaa to med ham!»

Og det hele i en sum: «Du skal elske din næste som dig selv!»

Og denne verdens fyrste, hvorledes ser han saa ut? Er han et skyggebillede tegnet av uvidenhet og mørkerædhet? I kraft av Jesu Kristi hellige navn kan vi si det: Han er virkelig nok. Han er den personlig villende kraft i hele den verdensorden, hvorunder vi lever. Uvilkaarlig reproducerer vi alle hans billede i vort liv og videnskaben, den kolde, objektive videnskap kontrollerer billedets overensstemmelse med originalen i alle de enkelte utgaver.

Dette er vrøvl siger man. Selve tilværelsens grundprincip kan ikke være mefistofelisk. — — Vel, det forekommer ogsaa mig merkelig, paradoxalt, men jeg formaar ikke at indse andet end at Jesus har ment det. At forklare det er ikke min sak.

Men der er et gammelt sagn om Lucifers fald, om et moment i verdenssammenhængen, der løste sig ut fra Gud, løste sig ut fra samspillet, og blev Mefisto.

Saa forstaar *vi* bedst intensiteten av Jesu kamp med denne verdens fyrste, naar vi ser fyrsten under lyset av hans virksomhet. Den naturlov der betinger hvad *vi* kalder evolution, den er hans virkning. Mot en naturlov er det

Jesus Kristus kjæmper. Mot kampen for tilværelsen og den sterkeres ret.

Jeg siger ikke den lov *som betinger evolution,* men den lov, som betinger, *hvad vi kalder evolution.* Ogsaa Jesu princip vilde betinget en evolution. Men hvad vilde en Nitsche, en Ibsen ha kaldt den evolution, om de hadde seet den fuldbyrdet? Mon ikke degradation.

Herlig stod for Jesu ungdomsøie riget med den nye grundlov: kjærlighetens frivillige tjenen. I tillid og tro la han det frem for sin tids børn, at de dog maatte gripe det og virkeliggjøre det. Men det blev skjult for deres øine. — — Og dypere gik hans vei, dypere ind mot Mefistorigets kilder, dypere ind i allivets hemmelighet, ind til de egne, der er skjult for vore øine. I de egne hvor han i Getsemane have og paa Golgatas kors stred den svære strid med verdens fyrste. Derinde i livets mysterium skede der noget mellem de to, det som Jesus kalder, at denne verdens fyrste blev kastet ut. Og derinde skaptes der for menneskene et paktens bæger til syndernes forladelse for Jesu Kristi blodige døds skyld.

Saa er efter min mening det eneste forsonende, der fra kristelig side kan siges om alt det grufulde mellem os, dette, at ogsaa det dog leves under tilgivelsens vilkaar og under det evige livs haap. Bak kamplinjerne gaar soldaterne til alters før stormangrepene. Hvorfor de kommer er ofte uklart oplyses det. Men den som møter dem med bægeret er ham, som har den ubetingede tilgivelse.

Og vi andre som endnu er forskaanede for den blodige krig, vi bør huske, at ogsaa vi i det væsentligste — de fleste av os — lever under Mefistorigets vilkaar og maa betale Mefistoriget skat. Vort forsvar staar for mig som en saadan skat. Det blir for mig uten al begeistring en uavviselig nødvendighet, der fremgaar av min egen og hele mit samfunds aandelige konstruktion.

Krigen bør vise os, i hvilken grad vi til vort inderste væsen er underkastet syndens lov. Hele vort økonomiske arrangement, hele vor retsopfatning er bygget paa principer, der er i overensstemmelse med verdensrigets ide og i motstrid med Guds riges ide, her og der noget avdæmpet i retning av Gudsriget, ofte tilspidset i retning av verdensriget. — — —

Og selv om alt ydre blev forandret er der et vilkaar, uten hvilket det hele blir en lydende malm og en klingende bjælde. Vilkaaret er: *Elsk!* *Elsk* Din næste som Dig selv! Først naar dette er realisert er Guds riges ide virkeliggjort.

Fra denne realisation er vi uendelig langt borte. For de allerfleste kristnes vedkommende bestaar der i denne henseende kun en svag tilnærmelse til gudsrigets vilkaar. — — — Og hvad der i denne henseende kan bedres opnaaes visselig ikke ved at forandre kristendom til socialvidenskap, men ved at la Kristi aand i nogen grad faa virke paa sit hjerte. Denne virkning kan naaes paa mange maater Den bør efter min opfatning ikke mindst søkes i hjemmet, i hengivelsen i hjemmets ide og barnekammerets aandsindhold. Der taler ofte Mefisto lavt og Jesus Kristus klart og tydelig.

Saa blir resultatet av det hele en henflyen under Guds naade. En henflyen under Guds naade i alt vort liv, en henflyen under den ogsaa i spørsmaalet om vort lands og dets tusen hjems skjæbne. Og saa en beskeden kristendomsform som dog vor personlige kristendoms indhold og kraft er saa saare beskeden.

En *beskeden* kristendomsform overfor det, der mellem os saa gjerne kaldes «verden». Vi lever dog selv i saa overveiende grad under verdensrigets vilkaar.

En *taalsom* kristendomsform indbyrdes. Vi er dog alle saa langt borte fra Kristus og har alle i saa høi grad behov at ydmyge os for Gud.

Jeg vil slutte denne betragtning med nogle ord av *Søren Kierkegaard:*

«Og hvad vil alt dette si?

Det vil si, at enhver især i stille inderlighet for Gud skal ydmyge sig under, hvad det dog vil sige at være i strengeste forstand en kristen, oprigtig for Gud tilstaa, hvor han er, at han dog værdeligen maatte tage mod naaden, der bydes enhver ufuldkommen, altsaa enhver. — — — Og saa ikke videre. Saa passe han forresten sit arbeide, glad ved det, elske sin hustru, glad ved hende, opdrage sine børn sig til glæde, elske sine medmennesker, glæde sig ved livet. Om

der fordres videre av ham, vil Gud vel lade ham forstaa og vil isaafald ogsaa hjælpe ham dertil.»

(Indøvelse i Christendom.
S. Kierkegaards Samlede Skrifter
Bd. 12, pag. 64).

Kristiansand, december 1915.

Anm. Nærværende «betragtning» er oprindelig et privat brev, som jeg blev anmodet om at offentliggjøre. Jeg har fjernet derfra, hvad der var for personlig farvet til at kunne forstaaes uten personlig kjendskap. Men iøvrig har den hele fremstilling visselig over sig karakteren av det ufærdige, hvori jeg synes mig selv at staa overfor det forfærdelige som nu sker og som for mig finder sit mest rammende uttryk i dette: at Gud tier, at vi oplever en frygtelig periode av guddommelig taushet.

Forf.

Lysets fest.

Jul —
Straalende op av det svindende aar —
sonende lys over sorger og saar —
vældende frem som en varmende vaar — —
ny kommer altid, om dagene gaar,
— julen!

Jul —
Barneglad tryller vi minderne frem:
titter nysgjerrig ved døren paa klem —
venter en gjest, men vet ei ret hvem — —
Far lukker op . . . . . Da kom til vort hjem
— julen!

Jul:
Lys over lys fra et eviggrønt træ —
drivhvit er jorden som skinnende bræ,
ren som det skyldløse barn at se.
Lysglans og glæde bøiet vort knæ
— for julen.

Jul —
„Jul med Gudsbarnet" og glæde og fred
lysende til os fra himmelen ned —
Jesus vil søke hvert hjertested —
J e s u s var gjesten — — J e s u s er med
i julen!

Jul —
Straalende op av det svindende aar —
sonende lys over dage som gaar —
lysende løfte for dage, vi faar —
lysende fremad, til maalet vi naar!
— — Julen!

Marcus Gjessing.

ROMANER OG RELIGION.

Av *Eiv. Berggrav-Jensen.*

I.

Det er slet ikke sikkert at det behøver at ha nogen fælles aarsak eller at det har nogen samlet mening at vore forfattere iaar saa at si mandjevnt har religiøse fænomener under debat. Anders Krogvig har i «Samtiden» fundet at aarets bøker karakteriserer kristendommen — eller nærmere bestemt protestantismen — som sygdommen til døden for det norske folk. Og han gjør et debutarbeide mer pikant end det vir kelig er ved at karakterisere det som et anklageskrift mot den norske protestantisme, «og dets anklage er en av dem som rammer dypest». Inspirert av dette har Kristelig pressekontor og adskillige prester ment at «tampen brænder»: den vældige livsmagt som heter litteraturen har erklært os kristne krig!

Naar man har *læst* de bøker det er tale om, forekommer al denne tale fuldstændig ufattelig, næsten pinlig.

For bare at anholde et slikt uttryk som hr. Krogvigs «Norsk protestantisme» — saa er det netop de *metodistiske* drag som i de sidste aar er trængt ind, som overalt angripes, mens den gamle form for norsk protestantisme netop stilles op som et motstykke, som det gamle arveguld vi kunde passet bedre paa og burde vende tilbake til.

Det trænger ingen forklaring at religionen dukket saa pludselig op. Det kunde for den saks skyld være en ren tilfældighet at skribenterne fandt samme motiv. Men naar man vet hvor længe de religiøse fænomener har været saa godt som uberørte i juleproduktionen, er det vel rimelig at der i aarets tilfælde ligger en tanke. Det vilde imidlertid være feilagtig baade efter bøkernes indhold og efter den religiøse situation om man ansaa denne tanke for at være angrepets. Forholdet

er snarere det motsatte: den megen interesse er en sympatierklæring! Vi hadde i opveksten et ord vi brukte overfor begyndende forelskelse: kjærlighet begynder med erting. Det tør passe paa litteraturens forhold til religionen iaar.

Men *hvorfor* skildrer da forfatterne omtrent bare skyggesiden ved det religiøse liv? Dette kan ha mange grunde.

1. Naar deres interesse blir rettet mot det religiøse, enten ved personlig berøring eller av tidsretningen, hvordan er da deres indre reaktion? Væsentlig negativ — hvad angaar det som er til at ta og føle paa. De støtes tilbake av en masse ting. De har hittil overset dem ganske, fordi de ikke hørte til deres livssfære. Saa snart de kommer dem ind paa livet irriteres de. Denne negative irritation er saa at si det haandgripelige bevis paa det uhaandgripelige positive stemningsskifte i deres indre. Noget program har de ikke. Det er i alle fald litet og spædt og egner sig allerede av den grund ikke til at fremlægges offentlig. Regine Normanns forsøk er her det bedste bevis. Men dertil kommer blygheten — et kjækt angrep er ganske anderledes let at staa inde for end en blottelse av rørthet som kritiken vilde stivfryse. — Jeg sier ikke at dette partout *er* forklaringen, men den bør tages med i betragtningen.

2. Der er ogsaa en anden aarsak til at det blir det unormale, det skjæve som trækkes frem. Det normale er jo komplet udramatisk. Der skal en egen begavelse, megen taalmodighet og et fint detaljsyn til for at skape litteratur av hverdagsliv. Jens Tvedt kan det. Kristoffer Moen laver ikke bare vækkelsesmøter og eftermøter og tungetaleri, han skildrer ogsaa i detalj hvorledes den religiøst gale tilslut binder og dræper sin datter. Det gir effekt!

Blandt de mange tilfælder som professor *James* skildrer i Religious Varieties er der heller ikke et eneste normalt kristenliv. Et slikt danner jo ikke noget «tilfælde».

Litteraturen trænger desuten noget opsigtsvækkende.

Krogvig sier: «En skildring av norsk religiøsitet bygget over de sidste tredive, firti aars norske litteratur vilde bli et trøstesløst dokument». Litteraturen registrerer imidlertid ifølge sin opgave og sit behov bare det egenartede. Og i religiøse ting vil det egenartede aller lettest ta form av ut-

skeielse i en eller anden form, ialfald av overdrivelse og ensidighet. I angrepet paa det bestaaende har litteraturen længe set sin opgave — saasandt den har søkt nogen utenfor stillestaaende sensuel nydelse av situationen.

Dette gjælder ikke bare religionen — det gjælder alt samfundsliv. Man kunde med rette ændre Krogvigs sats og si at litteraturens skildring f. eks av norsk politik eller norske politikere (fra «Samfundets Støtter» og «Et Folketog» op til «Et lykkelig Valg» vilde bli et trøstesløst dokument. En maaned efter at Krogvig har anmeldt de religiøse anklagebøker tar han Hamsuns «Segelfos by» for sig — og tar da straks reservationer overfor Hamsuns samfundsskildring. De utiltalende typer er her «ubehagelige, men uundgaaelige overgangsfigurer», og utskeielserne er, nærmere beset, ifølge Krogvig «ikke saa aller værst graverende ting», de feilende bør «ansees paa mildeste maate».

En litteraturkritiker burde ikke lys vaaken snuble i en slik misforstaaelse som den at romanernes typer kan gjælde for generel karakteristik eller overhodet har noget som helst værd som karakteristik. Han begaar i dette tilfælde samme feil overfor den klasse mennesker han vil utstille i et litet flatterende lys — som man omvendt vilde begaa om man efter materiale indsamlet paa kafeerne vilde si at «en skildring av norske forfattere og litterater bygget paa dette materiale vilde gi et trøstesløst billede». I og for sig er dette desværre rigtig nok, men det er let at se skjævheten og uretfærdigheten.

Var der ikke andet i kirken end det litteraturen viser, eller var vore samfundsmennesker saa usle som forfatterne skildrer dem, da burde vi alle opgi boet til skribenterne. Livets solide basis er det u-sensationelle, men trofaste hverdagsliv. For at bruke Nini Ankers ord: «Det offentlige trænger fornemmelig et sundt og redelig privatliv. Et lands privatliv er det offentliges ryg i landet.»

Efter dette privatlivs art avgjøres et folks skjæbne, ikke efter enkeltvise skandalfænomener. Og likedan maa det være med det kirkelige samfund.

Det er ikke engang i og for sig nogen absolut nedsættende ting at der forekommer pinlige fænomener. Jo større et samfund vokser, jo mer liv der er, des lettere danner der

sig abscesser som antar en uskjøn karakter. Storbyen er eksemplet. Først naar disse fænomener blir *karakteristiske*, først naar de, kanske i nye former, har besmittet hele samfundet, er de dette samfunds dødsdom.

II.

Av de enkelte bøker synes jeg der bare er to betydelige og interessante. Det er *Broremand* av *Vinsnes* og *Det svake kjøn* av *Nini Roll Anker*. De andre er glemt før næste tøveir. — Baade Broremand og fru Ankers bok har allerede sin historie, Broremand en alt i alt retfærdig, fru Ankers det motsatte. Hun er selv delvis skyld i det. Hun kunde ikke bære ærgrelsen over Hambros og Carl Nærups nedsættende kritik og optraadte selv i T. T. i en litet vellykket entre, hvortil publikum, ubarmhjertig nok, bare lo. Hun hadde ogsaa det uheld at ville begrænse kredsen av dem som overhodet «fik lov» at kritisere hende, og ganske specielt ute-stængte hun prester og prestesønner! Med Carl Nærup skulde hun derfor ha et desto eftertrykkeligere opgjør fordi *han* hadde svigtet. Efter dette var hun saa at si sat utenfor.

Og dette er en uretfærdig skjæbne. Det svake kjøns litet tiltrækkende ydre bør ikke avskrække os fra at gjøre denne uret god igjen. Boken er ikke saa stor som den rurer til, og den er langt mere letlæst end f. eks. Bulls.

Hovedsaken er imidlertid at fru Ankers bok bæres oppe av en forfatterpersonlighet som gjør en indsats i det hun skriver. Den er ikke et «produkt» til jul slik som Bulls og Regine Normanns. Den staar sammen med Kristoffer Moens og Vinsnes's bøker i dette, at det har noget at si for forfatteren det som fremlægges.

Vinsnes har været ute for store misforstaaelser han ogsaa. Men alt i alt har dog den megen diskussion paakaldt interesse — og det ser ut til at boken skal bli læst netop i de kredse som angripes i den. — Hvem angripes?

«*Broremand*» blev utropt for at være et utfald mot «Vestlandskristendommen». Følgen var at den fremkaldte protester fra folk som enten var vokset op derborte eller som hadde arbeidet der. Og saa er det blit med dette at boken

behandler Vestlandsfænomener og vi andre kan gaa skudfri. Men dette er feil. Skulde man si nogen bestemt kristendomsart som angripes saa er det *møtekristendommen* — og den er det snart mere av her øst end noget andet sted. Her borte er den bare endda mindre naturlig, endnu mere paatat, virker derfor ogsaa mere sønderlemmende — likesom jo Gaut Helgeslaat i boken netop er *østlænding*.

Men saa fristende det kunde være at tiljuble dette avsløringsdokument over et religiøst væsen som en selv helst vilde bekjæmpe — der er noget som lammer den haand hvori stenen ligger. Er vi da saa feilfrie selv . . . ?

Hvis profeten Natan hadde irritert David, vilde han formodentlig ikke faat blødgjort ham. De som irriteres av Vinsnes vil intet indrømme. De blir sinte og slaar igjen. De finder ytringer at hænge sig i, de overdriver og forvrænger,*) de er forfulgte uskyldigheter.

Jeg synes ikke boken virker irriterende. Jeg vet prester som har læst den høit sammen — og er blit stille av det, ikke høirøstede. Ikke fordi de ydre anklager rammer — der kunde efter mit skjøn været sparet betydelig paa disse effektmidler. Det Vinsnes vil, er nemlig en undersøkelse av undergrunden, han vil føre os bak kulisserne. Og dit er vi ofte selv ræd for at gaa — naar det gjælder vore egne kulisser. Ikke fordi der er saa forfærdelige ting skjult. Abraham M. Pedersen hadde kanske ikke stort han heller; Gaut Helgeslaat hadde mere. Men det behøvde slet ikke været akkurat slike store feiltrin. Hulheten og usandheten vilde hos et saa følsomt og reflektert gemyt som hans ha antat store nok former naar anklagetimen kom allikevel.

Vanskeligheten stikker deri at den religiøse tro beror paa en umiddelbarhet og en uberørthet som reflekterte og kjæmpende sind ikke kan præstere. For at slippe unda vanskeligheter maa man enten være livsfjern som bokens Ingrid er. Eller ogsaa robust og knoklet som dyrlæge Stolpe. Disse to kan staa sig for Vinsnes's forskende blik. Dem har han latt beholde sig selv og dog være kristne. Men vis os hvorledes Gaut Helgeslaat skal klare det! Han kan ikke

*) Se sogneprest O. K. Grimnes i N. Intelligentssedler.

bli som nogen av de to andre, ikke uberørt og ikke tykhudet. At leve i evig ransagelse og fordømmelse kan han ikke — resultatet vil være som i Kristoffer Moens «Uten tro». manden og troen sprænges begge. Og naar han hviler ut og tar sig fri fra selvgranskingen, naar han lar sig gripe og henføre av arbeide eller maal eller personer – saa lurer altid refleksionen bak ham og kan siden peke paa baade dette og hint hvor hans formaal ikke var saa rent og uselvisk som han lot sig selv og andre tro, og hans øine og hans fantasi ikke saa godt tøilede som han anbefalte andre at kjøre dem.

Den som er ren — han kaste!

Et opgjør som det Vinsnes fører os ind i er sundt paa mange maater. Det virker rensende og det burde ogsaa virke reisende.

Men lad det saa ogsaa faa virke som en samfundsanklage mot os. Vi har ikke bare selv oparbeidet en maske vi kan bære, søndag som hverdag, en maske som kan tale formanende og tugtende selv om den som bærer den er en ynkværdig skabning. Vi har ogsaa dyrket fremmede former, vi har laant metoder, vi har indført maskebæring en gros. Kristendom er blit en *dressur*, og øvede øine paatar sig at avgjøre om hver enkelt har den eller ikke, den mindste bevægelse forraader os!

At Vinsnes selv blev erklæret for utenforstaaende, ja for fiende kan derfor ikke forundre. Han haddde gjort kristendommen ubodelig skade! (Godal). Han vilde gjøre selve kristendommen motbydelig! (Grimnes).

Nei, svarer Vinsnes selv,*) ikke utenfra kommer jeg. Jeg har fordristet mig til at reise mig midt i menigheten for at si fra.»

«Likesaa visst som jeg tror at i kristendommen er der alene fred, frelse og salighet at finde, likesaa inderlig er mit had og min foragt likeoverfor al religiøs humbug, alt ækkelt følerі, alt snevert formvæsen, alt nysgjerrigt og idiotisk rend til alle møter, alt ordgyderi uten handling, al blind panik.»

*) Kristelig ukeblad 29. 12. 15.

«Jeg vil ikke kristendommen tillivs, for i den hviler mit livs haab, men jeg vil dem tillivs, som kalder sig kristne, men som sviner til Kristi hellige navn for menneskene, slik at de i al skjønhets og kulturs og frihets navn støtes bort fra alt kristent væsen».

Vinsnes er den eneste av aarets forfattere som har vist sig «midt i menigheten». Ja han er ikke bare den eneste iaar, men i hele vor generation. Den av os som gaar ham forbi, overser en av vor kirkes og vor tids merkeligste oplevelser!

Man ser bedst hvor isolert han staar naar en gaar over til de andre digtere.

Krisoffer Moen, en debutant, men en voksen mand som har prøvet noget, er ikke uten forstaaelse av religiøst væsen og uvæsen. Men han er frygtelig ensynt. Han har bitt sig fast i bestemte ting og saa er der gaat krampe i hans bidd. Livet vilde løst konflikten lempeligere end Moen gjør det for Olav Ura. Hvordan skulde det ellers gaat os alle? Det er konflikten selv Moen skildrer bedst. Dette at man som kristen jager sig selv op i en forsagelsesmani som ingen grænser og hensyn kjender, fordi man vil være *hel*. Det behøver slet ikke ske av pur frygt som hos Moen. Han har forsaavidt unødig forenklet fænomenet. Det sker like saa let av idealitet. Men det er i alle tilfælde et slaveliv, et unaturlig forsøk som naturen selv hevner. Konflikten er rigtig set og godt skildret. Den lyse dragelse mot prestedatteren er netop saa ren og egte som den maa være naar den skal kaste et grelt lys over den religiositet som kalder den synd.

Men bruddet selv er ikke utdypet nok. Forfatteren mener at den vei *skal* det gaa. Vi andre vet at det kunde ogsaa gaat anderledes. Derfor kræver vi mer psykologisk nødvendighet. Bitterheten er ikke altid en god psykolog, og Moen har for meget latt den ta magten fra sig paa slutten.

Jeg synes boken hugger tak i en, saa man husker den. Der er ingen grund til at smile fordi om den vil agere sterk mand.*) Den personlighet som staar bak og som hamrer i

*) Cfr. forfatterens egen forhaandsuttalelse, gjengit i Bretteville Jensens anmeldelse i decemberheftet.

stoffet for at vinde sig rum og form, er langt lødigere end de skrivekløens stilakrobater som ellers driver øvelser paa aandslivets bekostning.

Mens Kristoffer Moen kan gjøre psykologiske betiser ogsaa hvor han ikke forføres av tendens, men bare trænger en bestemt vending for utviklingens skyld, er Nini Anker en mester i skildringen av følelseslivet — saa snart hun ikke har sat sig fore at sværte nogen!

Hendes bok aabenbarer os to mennesker i dens forfatter: en dikter som har et fint øre, et varmt hjerte og et klart hode, — og en agitator som buser saaledes ivei at han ikke hører sin egen røst, hvordan den er hæs og brysk og uskjøn. Jeg er ikke sikker paa om alle vil føle dette like sterkt. Det kan jo noget komme an paa om man er enig med hende eller ikke. Hvis man av en eller anden grund var besat av hevnlyst overfor kirkens kvinder og mænd, saa vilde man vel godte sig over alle de invektiver hun i et flittig samlerliv hadde fundet at øse ut over prester og diakonisser. Man vilde ikke merke at hun blev harsk, man vilde kanske henrives av hendes berserkergang . . . Skjønt, det er ikke sikkert. Jeg synes jeg faar en anelse om det, naar jeg selv er enig med hende. F. eks. i hendes hyppige utfald mot frøkenrationalismen i kvindesaken, eller i hugget til turistvæsenet. Man fryder sig en stund Det har de godt av Men det er flaut efterpaa. Det var pamfletstemning vi skar ut i, det var en avsporing fra skjønliteratur. Hvad en politisk avis tillater sig overfor motparten i valgkampens hete kan den slippe ustraffet fra, mens forfatteren blir hængende i sit eget net. Det er vel derfor de mest krævende i æstetisk henseende har fordømt Nini Anker sterkere end selv prester vilde gjøre av saglige grunde.

Om denne side av hendes bok — dens anklage — gjælder det hvad hun selv lar et av sine talerør sige: «De synes jeg snakker som en fanatiker — ja, jeg er ingen cansør, jeg er ingen æstetiker — mit hat lar sig ikke kjølne i hjernekassen, det er ikke præsentabelt som replik — det er like hvitglødd som den dagen . . .»

Man vilde derfor ogsaa gjøre Nini Anker uret om man

præsenterte disse hendes utsøkte kraftsatser, isolert vil de briste for sit eget unaturlige tryk.

Men hun har ikke bare hat prester og menighetssøstre fore, ogsaa det religiøse liv selv forsøker hun at anklage i sine personer. Det er særlig fru Maiman som her maa agere stum tjener. Det er et helt vidunder alt hvad fru Anker faar hængt frem ved hjælp av hende. Men figuren interesserer ikke! Den er ikke central nok i personkredsen. Desuten er det ikke i og for sig nogen anklage mot religionen at en uharmonisk enke kaster sig i møternes armer og render fra prædikant til prædikant for at tilfredsstille sin uro.

Hendes datter, bokens zarteste blad, kastes som en bal paa disse bølger, men vi faar aldrig rigtig tak paa hendes egen bevægelse. Refleksionerne omkring konfirmationen er uklare og uten sammenhæng. — Presten Vargen selv, en eiendommelig bastard av en digterskapt skikkelse og et agitationsnummer, er heller ikke nogen levende anklage mot religionen. Det blir derfor i de rene ord fru Anker lar personerne *uttale* at man maa finde hendes anke mot det religiøse liv.

Og da er det nøiagtig den samme som hos Vinsnes og Moen:

Troen er ikke fri, den er under tvang. Den er ikke sprunget frem av kjærlighet og liv, men av angst og død. «De gaar bøid og bærer . . . det er vel paa kristendom» . . . «Det som var klækt og sykt og ufrit lærte vi at ære – det som var sundt og sterkt lærte vi at mistro» . . . «Gud sitter nedhuket i et litet kammers, hvor det er saa lavt under taket at han ikke kan faa reist sig . . . Og presterne sørger for at han blir der!»

Selv om boken som helhet ikke rammer; *dette* rammer. Slik har utallige av os følt den kristendom som møtte os. Vi har siden fundet forbi dens stængsler, vi føler farvandet frit Men hvor mange blev stængt ute og hvor mange jages hver dag bort?

Avgjort tyndest er *Regine Normanns* bok. Ogsaa den er uttværet, igrunden mere end fru Ankers som dog har en fylde av rike scener. Regine Normann har ikke magtet at faa til hverken det negative eller det positive. Hendes lægprædikant

er et slikt monstrum at han væsentlig er en anklage mot forfatterinden som ikke kan meisle finere. I det hele generer det grovlemmede i fortællingen. Den er opstykket og litet sammenhængende. Og tilslut blir man unegtelig træt av disse forfattertrækspil som evindelig lirer om erotik og religiøsitet.

J. B. Bull har denne gang holdt sig fri av erotikken. Han har villet skildre kjærlighet. Og der er noget tiltalende i denne hans tendens. Han har villet skape en mellemform mellem solstraalefortælling og realisme. Men Bull har aldrig hat evner til dette. Det er halvveis underlig at høre ham tale om problemer. Naar han haandterer moderne mennesker er han ubehjælpelig som den nybakte far overfor et spædbarn. Der er i den tykke bok en stor fattigdom. Der er saa mange slitte ord og sa mange affekterte manerer, men der mangler naturlig, fritstrømmende liv.

De nygifte prestefolk var paa en spasertur og er enige om at naturen er deilig.

(Han sier:)
«Du er nu allikevel deiligere».
Hun vendte sit ansikt mot ham.
«Hvorfor det?» spurgte hun.
Han svaret om litt og saa da fast paa hende.
«Fordi du er noget mere end deilig natur», svaret han.
Hun rødmet til, men fandt ikke svar.
Da sa han: «Jeg takker Gud for dig, Klara».
Nu taug hun længe.
«Jeg takker Gud for dig og naturen og lykken og det altsammen», sa hun endelig.
Da smilte han.
«Du er rik med det, du Klara», sa han.
Hun lo.
«*Jeg er som en svamp, Karl — Jeg suger det hele*».

I et saadant replikskifte, og særlig i det sidste her fremhævede billede har man Bulls forunderlige klumpethet slik som generer overalt i hans moderne bøker.

Over de religiøse træk i «Prestens søn» er der altid noget fraværende, noget paradeagtig, især naar det gjælder tvil og problemer. Bull kan intet skape selv i disse ting, han henter det færdig, og slik faar vi det servert i de laante kar.

Av den dulgte usømmelighet som præget «Livets Triumf» er der i denne bok litet. Og der er ogsaa gode og fine træk — bare ikke nok til at bringe os i selskap med en forfatter med hvem vi kan føle os trygt og sympatisk forbundet.

Hamsun har i Segelfos by vistnok vundet en Pyrrhusseier. De 12 000 kan komme ham dyrt at staa næste gang. Bortset fra redaktør Hambros kjølige anmeldelse og fru Fernanda *Nissens* skarpe paavisning av den ulidelige tomhet man sitter tilbake med efter al den delikate servering, har det hos publikum været en merkbar skuffelse efter at massesuggestionen hadde tapt sin magt.

Med religionen har denne bok ellers ingen særlig befatning, det er bare dens preste- og bispetype som er skyld i at vi nævner den. Selv den der følte sig aller pinligst berørt av en nylig avdød biskops optræden i sin tid, kan ikke andet end forundres over at der skulde en anden nordlænding til for at slaa taktløshetens rekord. Hamsun er ikke fattig nok til at ha nogen undskyldning for at grave døde op og forsyne sig paa kirkegaarden.

Han risikerer at *Peter Egge* næste gang regner ham med blandt de aandemanere han tugter. — Peter Egge gjør forøvrig dette ikke i ondskapsfuld nydelse av sine egne stikpiller, men i sundhetens interesse. Der er dog baade i selve titelnavnet og ellers i bokens hentydninger i hans «*Wilhelminas byraa*» smaa lapsi som en dannet mand kunde avstaat fra. Man behøver ikke at tilgi *alt* fordi om en mand er morsom. Morsom er han i en grad som langt overstiger ens forventninger. Men der er ved selve det komiske noget som mangler: den bakgrund av alvor som vilde git latteren dypere resonnans. Der er jo i disse spiritistaffærer et moment av virkelig alvor, baade personlig og saklig, og først paa den bakgrund vilde Peter Egges stykke været ophøiet fra farce til komedie. Den lille draape tragedie som trænges til denne forvandling har forfatteren ikke hat til raadighet.

Jeg kunde ogsaa nævne at Falkberget og Barbra Ring har laget presteskikkelser og berører kirkelige ting. Det er imidlertid mer periferisk. Hos *Falkberget* — som Skjeseth har pekt paa — med en viss respekt; hos *Barbra Ring* dels med had og harme, dels med en utestængts følelse av at der

kanske er liv og varme bakenfor skallet. Fru Rings bok er av dem som virker sterkt i øieblikket, men som man fort er færdig med. Den er en ny og fiks servering av den erotiske kjærlighet, tilsat et kvint pikant jeg-form, men altfor godt frasiggjort til at man i længden gripes av noget alvor bak denne charmerende teknik.

III.

Der er den eiendommelighet ved litteraturens opmarsj overfor religionen denne gang, at den ikke som i forrige slegtled foregaar paa forstandens, videnskapens, fornegtelsens linje, men paa moralens, samfundslivets, handlingernes linje. Det er nok fremdeles et krav paa sandhet som lyder, dog ikke længer i lære, men i liv. *Sandfærdighet* kræver man, og *natur*.

Det er blit saa almindelig at avvise utenforstaaendes kritik med at de ikke forstaar det egentlige i kristendommen. Dette kan ikke være rigtig. Fordi om forfatterne ikke kan eller vil skildre ideelt kristenliv, saa behøver de ikke derfor mangle evnen til at finde vore virkelig svake punkter. Dennegang har de i alle fald utvilsomt — bortset fra hvorledes de hver for sig har gjennemført sin idé — fundet godt frem til svake punkter. Den norske kristendoms svakhet er netop dens ringe forbindelse med livet, dens ringe sans for realisme og for samvirke med livet i dets utallige opgaver og former. Denne sneverhet kalder man undertiden styrke. Og kanske er styrken ikke større end at man trænger sneverheten for ikke at miste intensiteten. Men i alle fald staar vi her ved et faktum som det ikke nytter at avvise, enten det nu er Klaveness og Bruun eller det er Nini Anker og Johan Fredrik Vinsnes som peker paa det.

Det *positive* i digternes kritik fremgaar klarest av hvad de vil sætte istedet, hvad de selv fremholder som program. Man kan si det er tyndt, men det er sommetider en fristelse at kalde alt enkelt og enfoldig for spinkelt. Kirkelærens mangfoldighet er ikke deres styrke.

Hos fru Anker kan det hele findes i en sats som denne: «din far var en ærlig person — der var ikke noget juks i

ham». Eller her: (i kunstneren Kalganofs mund) «Jeg hører til en ilde anskreven kaste, Veronika — vi vilde forkynde et evangelium — det var kanske noget som: ned med hykleriet, op med friheten og skjønheten, selv mellem kjønnene — men landet hørte os sgu ikke, vi hadde nemlig avskaffet folketalerrosten til fordel for vor egen, private stemme — og slik en privatrøst, slike privattalenter, som ikke har bud til andet end kunst, kunst- og renlighetsinstinktet i et folk, det er ikke noget for et samfund som er gjødd med moral i guldsnit . . . Vi har hat vore lasters mod, vore lasters heltemod i et land hvor lasten har gaat i kirke til idag!»[1])

Nogen gudsforestilling kan man ikke vente at finde i en bok som fru Ankers, men det er allikevel interessant at se hvilken hun foretrækker naar valget er mellem to. Det er indremissionen hun reagerer mot, det er den demokratiske stue-gud og de hans tjenere som er «et slags handelsreisende i indremissionens privatfirma, — en forretning smaafolk tar aktier i som de vilde ta aktier i Vor Herre om de kunde!» (s. 371). Den samme fru sorenskriver Kragsten som uttaler dette — en personlighet som inkorporer det positive ideal i boken — sier senere i sin lange replik: «For mig vil Vor Herre altid bli ved at være øvrighet, hvad saa zoologerne finder ut om celledannelser. Og han skal dyrkes i statskirken *som den standsperson han er*!»

I denne uttalelse ligger ikke at fru Anker mener som fru Kragsten. Men ytringen har forfatterindens respekt, hun godtar selve livsfænomenet.

Kristoffer Moen og fru Regine Normann vil paa en maate det samme, de vil skjønhet og godhet. Hos Moen ligger vegten paa *venskap*, inderlig samfølelse mellem menneskesjæle. Han faar det ikke frem i boken, men han sier det i sin utæskende programsats i «Urd»: Et menneske kan leve uten tro, men ikke uten venner.

[1]) For at stille uttalelsen i et retfærdig lys bør man sætte denne ved siden: «. . . blev han kjendt med andre damer, viderekomne — et slags kvindelige pionerer i mændenes æstetiske-erotiske nyland, en slags forsøkskaniner, syntes han, som lot sig avdrætte til at røke cigaretter, snakke kynisk, kysses — villige til at ofre sin dyd programmæssig» (s. 179).

Moen har med rette i sin boks titel fremholdt bare dens negative side. Dette svarer til indholdet. Fru Normann derimot bare den positive — og dette svarer paa ingen maate til indholdet. «Riket som kommer» er en altfor flot titel til en bok som har et par smaa sider om dette emne og forøvrig, baade direkte og indirekte, savner enhver forbindelse med det.

Emissær Sebulon Astersets forskræmte kone, Lorentine, faar sit kald direkte i en aabenbaring fra Gud i disse ord: «Riket mit, Lorentine, det er hernede paa jorden i smaat som i stort; men menneskene vil ikke se det. Gaa nu du ut og prøv at syne dem det.» (s. 13). Først paa side 119 faar vi en nærmere bestemmelse av hvori riket syner sig. «Det dæmret frem en anelse i hende at der hjemme i Stangviken, der hadde riket været synlig. Hun hadde set det paa salskammerset hos farmor, nede i stuen hos far og mor. Ja i alt av vakkert hendes barnesjæl hadde elsket og blit ett med, hadde det været og spredt glans og glæde.» Og side 190: «Lorentine Sebulonste stiftet ikke samfund som hun først hadde bestemt sig til, men vandret fra gaard til gaard og skildret rikets herlighet for konerne.» — Nu kunde vi med bokens titel som anvisning forlange av forfatterinden at hun lot os være med hos en av disse konerne engang Lorentine skildret rikets herlighet. Men dette oplever vi aldrig! Foruten de papirroser og skilderier Lorentine pynter op med i sit hjem og den godhet hun viser sine barn, faar vi endnu bare to oplysninger om riket som kommer. Den ene s. 193:

«Hver ny dag som randt og atter gik under viste han hende et glimt av rikets herlighet. Det var i solens straaler, i morgenrødens purpur, i lysets skiftende spil paa den tindrende sne. Fugleskaren der tillidsfuld søkte land og fyldte luften med bløt lokk, vidnet om dets nærhet, og hver boblende vanddraape under skavlens brem sang dets pris.»

Dette kunde Robindranath Tagore ha digtet. Men i Lorentine Sebulonstes mund passer det ilde.

Endelig paa bokens sidste blad høres igjen Guds røst:

«Det *er* i alt som er vakkert, Lorentine, og i at menneskene er gode mot hverandre. — I alt som higer mot fuldkommenhet er riket, og dagen er nær da dækket skal glide bort og menneskene skal se det og leve.»

Dette er det program som har foresvævet forfatterinden, men hun har ikke kunnet gjennemføre det.

«Riket» har ellers spillet en stor rolle i bokverdenen de senere aar. I 1908 kom *Bojers*: Vort Rige. I forfjor utgav Vetle *Vislie*: «Det nye riket», og iaar har samme forfatter levert et skuespil som er denne boks fortsættelse og først viser os det nye rike, saa den helst burde byttet titel med den foregaaende som behandler forhistorien, det vil si den person som har git den nye bok navn *Sigvard Vegard*.

Vislie og Bojer tænker riket socialt. Bojers mand er en idealist, Vislies er en kristen. Det er det nye samfund de vil bygge, hvor retfærdighet og tilfredshet bor. Vegard vil følge mesteren fra Nazaret. Han faar ogsaa den halve million til at kjøpe jord, eksperimentet kommer igang. Naar det ikke lykkes er det merkelig nok ikke fordi menneskene viser sig at være sig selv og blir utilfredse, men fordi den halve millions rette arvinger gaar omkring og sætter vondt blod. Endelig falder Vegard selv for en revolverkule, nøiagtig likesom Sigurd Ibsens sociale reformator Robert Frank. Bare at hos Vislie er det saa meningsløst: Kulen var igrunden tiltænkt en anden, og Vegard var i virkeligheten den som hadde vundet seier paa det store debatmøte. Det er en svak logik i den bemerkning at Sigvard blir truffet fordi han brøt av fra mesterens taktik og med *magt* vilde hindre — at Ferman skjøt Hillestad!

Der er ikke saa meget *gripende* ved Sigrid Vegard denne gang. Vi blir staaende utenfor og holder os kjølige. Eiendommelig nok er det ikke den bærende skikkelse, ikke helten, men skurken, som har mest av forlighet. Bojer lot et ras styrte Evjes smaabruk i avgrunden, slik endte hans rike. Hos Vislie staar riket endnu, det bare skifter bestyrer. Ogsaa dette er utilfredsstillende. For det var ikke personen, men ideen vi denne gang hadde faat interesse for.

Naar jeg her i omtalen av det positive i digternes indsats har gjemt Vinsnes til sidst, da er det fordi han er den eneste som har berørt religionen i dens fylde og virkelig har pekt paa protestantismens to kraftcentrer Jeg citerer til avslutning hans egne ord i størst mulig knaphet:

«Kristendom finder vi rent ut sagt, det er jeg nu sikker paa, bare to steder. — Det første sted, hvor vi møter Kristus, det er i lønkammeret. Der møtes Guds aand og menneskets aand, skjønt og stille. Jeg sier ikke at man just maa være alene da, men man maa forstaa at gjøre sig ensom midt i mængden. . . .

. . . Og saa er der et andet sted, hvor vi kan møte Kristus, vise os som kristne, og det er i vore handlinger».

Bedre ord er ikke ofte sagt i en roman om vor religion.

DANSKE TÆNKERE.

Krarup: Livsforstaaelse.

(Gad, Kjøbenhavn 1915.)

Jeg vil gjerne med nogen ord faa lov til at henlede opmerksomheten paa sogneprest lic. teol. Krarups «Livsforstaaelse». Undertitelen er «Kristelig troserkjendelse fremstillet i sammenhæng» og vi har saaledes en troeslære for os. Men hovedtitelen viser hen til forfatterens grundopfatning av troeslæren. Den er ingen av livet uavhængig bygning, den fremgaar selv av det religiose liv, som den har til gjenstand.

Gjøres religionen til gjenstand for *objektiv* betragtning, da faar vi ikke troeslære, da befinder vi os paa religionsfilosofiens omraade. Ogsaa den har forfatteren i sin tid behandlet; nærværende anmelder hadde i sin tid den ære at omtale ogsaa dette fremragende dygtige skrift i dette tidsskrift, og til en ret forstaaelse av «livsforstaaelsen» hører det med at vi nu igjen tar Krarups næst sidste store verk frem og læser det sidste i lyset av det forrige. Jeg ser at man i Danmark fremdrager mindet om Martensens dogmatiske og og etiske forfatterskap til sammenligning. Forsaavidt sker det med rette, som den danske teologi ikke siden Martensens dage har frembragt noget saa omfattende og helstopt som Krarups forfatterskap. Og fremdeles med rette fordi en sammenligning aabenbarer to skarpt adskilte kulturperioder, for hvilken de to systematikere hver for sig gir helt og klart uttryk. Aandsændringen i de to kulturperioder blir man kanske bedst klar over ved at merke sig begrepsforandringen. Dogmatiken hos Martensen er meget nærmere Krarups religionsfilosofi end hans troslære. Ja man kan muligens endogsaa sige at livsforstaaelsen er nærmere ved hvad Martensen kaldte etik end hvad han kaldte dogmatik, der hos Martensen var en objektiviserende fremstilling, hvilende paa den daværende identitetsfilosofiske forutsætning om den væsentlige enhet mellem

videnskabelig objektiviserende fornuft hos mennesket og den guddommelige viden.

I det fuldstændige, avgjorte brudd med denne forutsætning ligger det som man fra kirkelig hold har benævnt det *radikale* ved Krarups fremstilling. Om *ord* er det ikke værd at strides, det gjælder bare at man forstaar ordenes virkelige betydning og begrepenes gjensidige stilling. Men i sammenhæng med denne erkjendelseskritiske stilling staar den grundretning som bestemmer hele fremstillingen hos Krarup. Han angir den selv allerede i bokens motto: Den høieste sandhet fattes kun som *fromhet og godhet* — med vegten paa *kun* og paa dens *høieste* sandhet i like grad. Følgelig søker Krarups fremstilling at lægge det etiske og det religiøse saa nær op til hinanden som mulig. Dette fører til en inderliggjørelse av det etiske og en fuldstændigere avstreifen end almindelig av de juridisk lovmæssige synspunkter som gjerne behersker troeslæren. Om dem mener han — med rette — at de, anbragte som de er, just i foreningspunktet mellem religion og moral, fordærver baade det ene og det andet. Samtidig som det etiske saaledes inderliggjøres, faar det religiøse grundforhold av sig selv en avgjort prioritet eller forsterang i forhold til de etiske synspunkter.

Fordelene ved denne betragtning, hvis grundlinjer vi har kjendt her hos os saalænge Fr. Petersen har docert troeslære ved vort universitet — fordelen ved denne maate at fremstille religionen er øiensynlig. Livets — det religiøses livs indre enhet og harmoni træder saa meget tydeligere frem end den kan ellers. Og de tankemæssige motsætninger — f. eks. mellem apokatastasisideen og ideen om en dobbelt utgang paa livet hos Martensen — blir meget mindre følelige. De skilles vel egentlig alle ut av livsforstaaelsen og henlægges til de erkjendelseskritiske forutsætninger som hører den objektiviserende religionsfilosofi til.

Denne indre enhet er det skjønneste og betydningsfuldeste ved denne betydningsfulde og skjønne bok. Jeg vil ha lov til at tale om dens skjønhet, om den skjønhet som aapenbarer sig i stilens enkelhet og linjerenheten i tankens opbygning. En griper sig stundom i at Sorø med dets naturskjønhet,

Sorø akademi og den Ingemannske livsbelysning stiger frem for en som sjælelig akkompagnement til bokens grundstemning.

Det spørges da tilsist om dette livs to elementer lar sig sammenarbeide til en saa fuldkommen harmonisk enhet. Og her reiser sig to tvil. Den første er den om religion og moral lar sig forene saa fuldkomment og harmonisk som her er skeet. Og den anden er den, om vi nu ogsaa i længden kan bli staaende ved den renlige erkjendelseskritiske adskillelse av livssfærerne.

Ta for eksempel *gjengjældelsestanken*. Den er skikket til at illustrere hvad jeg mener og Krarup indbyder til at ta den op ved den gjennemførte sikkerhet, hvormed han overalt fjerner den.

Nu synes jeg ubetinget at det er rigtig at fjerne dens utvorteshet fra det indre religiøs-moralske gudsforhold. Men kan man fjerne gjengjældelsestanken og dermed frygtelementet fra religionen? Atter indrømmer jeg at gjengjældelsen maa skifte form. Skjærsild, helvede og dommedag skifter fuldstændig skikkelse, og gjengjældelsens rot ligger i den skyldbevisthet vi nu har Gjengjældelsen er først og fremst immanent og har foreløbig ikke noget med det hinsidige at gjøre, eller som dr. Horn sa: Der *kan* ikke være reaktion hos den almægtige. Det synes saa rigtig alt sammen, men der blir en tvil igjen og den hefter sig tilsist baade ved den etiske og ved den religiøse side av livsforstaaelsen. Ved den etiske fordi vort etiske liv i virkeligheten ikke blir til rent og helt indenfra men opstaar under virkelighetens, den immanente virkelighets tugt. Og det er neppe tilstrækkelig naar man av den grund tillægger gjengjældelsen en *foreløbig*, pædagogisk betydning. Ti naar ophører Gud at kjøre os med de ugudeliges tømmer og lægge bidsel paa os? Man har bl. a. set den teori om det etiske at det *altid* er opstaat paa grund av magtforhold og altid finder sin forklaring i dem. Det er vel en liten, søt, materialistisk overdrivelse. Men der er alikevel et sandhetskorn i den, et realistisk sandhetskorn om det utvortes tryks nødvendighet for personlighetens tilblivelse

Og dermed føres man ogsaa over til den religiøse synsvinkel. Ti naar vi ser hverledes den utvortes reelle sammenhæng med sin relativitet, men sit kvantitative tryk paa vor

sjæl er en umistelig faktor i vort personlivs tilblivelse, saa kan vi kun opretholde troen paa den evige værdi av dette vort personliv med samt dets jordsmak ved at la ogsaa denne aktion og reaktion, denne indviklethet i jordisk syssel være et *direkte* uttryk for Guds vilje. Med andre ord: jeg kommer tilslut tilbake til den absolute avhængighetsfølelse.

Men da blir livsforstaaelsen mindre harmonisk. Religion og moral — den sidste i betydning av inderlighet — glider litt fra hinanden. Og saa sporges der videre om vi helt kan undvære den objektiviserende metafysik — med andre ord om den høieste sandhet *kun* fattes som fromhet og godhet.

Dette er sagtens en utsvævelse fra teksten. Jeg vender tilbake til den med at prise den maate, paa hvilken Krarup stiller sig til Jesu Kristi person og til skriften. Overalt er han fri for bogstavtrældom og næsten overalt træffer hans sindige dom det vigtige i de livstyper han finder i det nye testamentes kristendomsfremstilling. Men bedst og grundlæggende for hele hans bok er dens personlig inderlige indlevelsesforhold i Jesu Kristi personliv. Jeg kunde ha lyst til at si at «livsforstaaelsen» er skrevet «i Kristus».

Jens Gleditsch.

Anmeldt av *Johs. Johnson.*

A Martensen-Larsen:

Stjernehimlens store problemer. J. Frimodt, Kjøbenhavn 1915. 314 s.

Denne bok skulde ikke anmeldes av en teolog, men av en astronom. Siden dens forgjænger «Stjerneuniverset og vor tro», har vakt saapas opmerksomhet — 3 oplag paa et par aar —, har jeg ventet paa at se nogen av vore fagmænd ta dens her foreliggende fortsættelse under kyndig behandling. Kanske de ogsaa vil gjøre det.[1]) Foreløbig tillater jeg mig at gjøre opmerksom paa den. Samt at uttale at boken synes mig at være et paa samme tid overmaade paakrævet og overmaade dristig arbeide av Roskildes nye domprovst.

Paakrævet kalder jeg arbeidet fordi vi i længden ikke orker den hermetiske avstængning mellem tro og viden som

[1]) For Kirke og Kultur sendte boken, da den utkom, til amanuensis Olaf Devik, Haldeobservatoriet. Red.

for øieblikket er ortodoks. Vi længes efter forbindelseslinjer mellem vort religiøse livsindhold og vor videnskabelige erkjendelse av naturen. Baade den og erkjendelsen av den er jo fra Gud, likesaavel som vor religions kjendsgjerninger og troen som griper dem.

Dristig kalder jeg domprovstens tiltak fordi det kræver en indsigt som selve denne forfatters imponerende læsning ikke nødvendigvis garanterer soliditeten av. Man blir vel ikke naturvidenskapsmand uten at skolere særlige anlæg helt fra ungdomsaarene.

Forfatterens ene paastand, som han knytter til betydelige astronomers, fysikeres og biologers navn, er denne: Det eneste liv vi kjender, det hvis grundenhet er protoplasmacellen, kræver, særlig i sine høieste former, en række av temmelig snevert begrænsede betingelser baade for sin tilblivelse, sin bestaaen, og fremforalt for sin lange og langsomme evolution. Disse mange og stramme livsbetingelser gjør det overordentlig usandsynlig at der i hele det kjendte univers findes en jord nr. 2, d. v. s. en planet med en slik tæthet, masse («tyngdekraft») og avkjølingsgrad, en slik tilførsel av lys og varme, en slik atmosfære og kemisk luftsammensætning, en slik fordeling av land og hav, en slik omløpstid om sin sol, omdreiningstid om sig selv og ekliptika-heldning o. s. v. — at dette liv, som f. eks. ikke i længden kan bestaa hvor alt vand enten fordamper eller fryser, — kan leve der.

Hans anden paastand er denne: Det univers som vi kjender — og noget andet har vi ingen fornuftig grund til at anta — er *endelig* i rum og tid.

I rum: Antallet av de stjerner vore teloskopers linser fæster paa fotografiplaten vokser *til et vist punkt* regelmæssig i forhold til teleskopets skarpsynthet. Veksten maa antages at komme fra to kilder: dels fra nye stjerner indenfor det allerede avsøkte omraade, dels fra nye stjerner *utenfor* det rum man for har mottat straaler fra. De første var usynlige for de mindre teloskoper paa grund av sit ringe lys, de sidste paa grund av sin fjernhet. Men denne jevnt økende vekst naar bare til et vist punkt. Da blir den langsommere. Vi synes at være naadd til universets grænse; det nye vi herefter, ved teleskopøiets skjærpelse, opnaar at indregistrere,

synes bare at komme fra den ene kilde, de svakere lysende sole *indenfor* vort univers. Altsaa synes universet at være *endelig i rum.*

Likesaa *i tid*: Ved siden av den mekaniske varmelæres «første grundsætning», at den samlede sum av hele universets energi altid er den samme («energiens konstans»), lyder den anden, den saakaldte entropilov, saa: Av alle former av energi er *varmen* den som har lettest for at opstaa som resultat av de andre. Alle de andre, bevægelse, elektricitet, kemiske kræfter o. s. v., gaar over til varme uten at tape synderlig av sit indhold paa veien, varme derimot kan ikke omsætte sig til anden slags energi uten at lide betydelig tap. I det lange løp er der derfor i universet en tendens henimot den energiform som det er lettest at gaa over til, varmen, som derfor kaldes den laveste eller ringeste form av energi. Men varmen tenderer hele tiden mot at fordele sig jevnt i det uendelige rum, hvis temperatur er = 273 ° C. Naar man nu betænker at hele stoffets fordeling i rummet er som smaa kugler paa 1 millimeters diameter med 100 kilometers avstand mellem sig, eller som 1 liter vand fordelt ut over saa stort et rum som hele jordens volum (s. 62 f.), saa synes det indlysende at vort univers gaar mot den sikre *varmedød*, og dermed mot livets utslukkelse. Men har varme og liv en ende, maa de ha hat en begyndelse, ellers vilde universet, ifølge entropilovens utjevnende arbeide, været utdød for en evighet siden.

Forfatteren anfører naturligvis, og imotegaar, en række indvendinger mot disse og andre, med den parallele overveielser, som alle skal lette foreningen av kristen tro med vor hittil opnaaede viden. Til syvende og sidst sitter ialfald jeg igjen med det indtryk at ærlig og selvkritiserende videnskap, ialfald paa det her behandlede omraade, hverken tør paata sig at negte eller at avlægge vidnesbyrd for vor kristentro. Der er, fra videnskapens side, intet i veien for at tro at mennesket er skabningens krone og Guds billede i universet, og at hele tilværelsen vidner om en vis og kjærlig hensigt bak den. Men hvad videnskapen hittil allersterkest sier synes at være dette: Byg ingen livsanskuelse paa mig! Jeg holder paa med A B C'en endda. Den lettelse som

et kristent menneske fornemmer ved at høre videnskapen forsikre at hans tro er i orden, er vel ogsaa til slut i virkeligheten mindre værdifuldt end det ved første indtryk ser ut til. Kun saa længe den er ny og uangrepen virker en slik forsikring troesstyrkende. Ti i længden er troen moralsk begrundet. Den beror, fra menneskelig side, paa at vi for enhver pris *vil* leve Kristi liv, d. v. s være i overensstemmelse med vor egen høieste og inderste drift og længsel.

Jeg maa uttale to kritiske bemerkninger til Martensen-Larsens bok. Først: Den lider av «prestelig overflødighet», d. v. s. for mange ord og for liten koncentration. Dette skyldes vel tildels at boken er blit forfattet under megen uro. Særlig synes jeg denne kritik kan rettes mot den litt gemytlig faderlige overlegenhet hvormed han tar sig av kristendomsmotstandernes ræsonnementer. Vi har alle vor tro, Haeckel og Arrhenius og Martensen-Larsen, og ingen er istand til at ræsonnere helt objektivt og uavhængig av sin livsanskuelse. Men da er det ikke værdt at gjøre nar av hverandre for denne almenmenneskelige begrænsnings og skrøpelighets skyld. Det er tilslut ved at klare livsopgavene, sin karaktervekst og sin samfundsplads, bedst at en mand leverer det eneste dugelige bevis paa sin livsanskuelses overlegenhet

Min anden kritiske bemerkning er den at boken paa flere punkter ikke synes mig helt klar. S. 19—26 (spektralanalysen), 74 (radialhastigheten), 237 (sandsynlighetsberegningene), endvidere undladelsen av at gaa ind paa Arrhenius's tanke om himmeltaakenes varmeakkumulation s. 116, nævner jeg. Jeg har undertiden maattet spørre mig selv om forfatteren paa alle punkter helt har forstaat sine naturvidenskabelige autoriteter. Det er vist forlængst blit en overmenneskelig ting at være fagmand paa alle omraader.

Men tilslut ønsker jeg at uttale min tak og beundring for det arbeide forfatteren har tat paa sig for at hjælpe os alle. Hans bøker er sikkert forgjængere for mange senere. Ti de er født ut av vort stakkars hjertes dype selvopholdelsesdrift, vor trang efter harmoni i sjælens liv. Og denne trang vil faa stadig nyt stof at arbeide med jo længere forskningen naar i at konstatere og forstaa virkelighetene, de nære og de fjerne.

EGTESKAP, SKILSMISSE, FRASKILTES VIELSE

i lys fra det nye testament.

Foredrag i Kristiania presteforening den 18de januar 1916
av professor *Lyder Brun.*

I.

Overleveringen om *Jesu stilling til egteskap og skilsmisse* omfatter to hovedstykker. Det ene er hans svar paa farisæernes spørsmaal om skilsmissen, gjengit av Markus (10, 2 f.), med støtte av Mattæus (19, 3 f.). Det andet er et løsrevet utsagn om skilsmisse og nyt egteskap som er meget fyldig overlevert: 1) hos Markus (10, 11 f.), med støtte av Mattæus (19, 9); 2) uavhængig av Markus hos Lukas (16, 18) og Mattæus (5, 31 f.) o: i det traditionslag som almindelig betegnes som «talekilden» (Q); 3) hos Paulus (1 Kor. 7, 10 f.). Hertil kommer endnu et for Mattæus eiendommelig ord om avhold fra egteskap som vi i denne forbindelse kan se bort fra (gildinger for himmelrikets skyld Mt. 19, 11 f.).

Skilsmissespørsmaalet gik efter den oprindelige overlevering (hos Mk) ut paa om det var tillatt for en mand at sende sin hustru bort (først Mt. ændrer pointet ved den sekundære tilføielse: «av en hvilkensomhelst grund»). Det var aabenbart fremsat med tanken paa den mosaiske skilsmisselov. Denne gav manden ret til at gi sin hustru skilsmissebrev og sende hende ut av huset, hvis han fandt noget anstøtelig (frastøtende?) hos hende, 5 Mos. 24, 1 f. Derimot kjendte loven ikke nogen ret for kvinden til at skille sig fra manden; egteskapet var jo efter jødisk ret et eiendomsforhold fra mandens side.

Jesus aner hvor spørgerne vil hen, og reiser straks spørsmaalet om hvad Moses har befalet. Da farisæerne har besvaret det, erklærer han at Moses har skrevet dette bud

av hensyn til de haarde hjerter; med den guddommelige skapelsesordning, slik som den har fundet uttryk i 1ste Moseboks ord om mand og kvinde (1, 27, 2, 24), stemmer det ikke. Efter den ved skapelsen satte orden skal manden forlate sin far og mor og bli fast hos sin hustru, og de to skal være ett kjød. I henhold til dette grundlæggende ord slutter Jesus: «Hvad Gud har sammenføiet, skal et menneske ikke skille».

Med disse ord har Jesus ikke avskaffet den mosaiske skilsmisseret som social ordning. En slik reform stod i øieblikket ikke i hans magt, og han optraadte overhodet ikke som social reformator. Moseloven som Israels livsordning lot han i det hele bestaa. Men ganske visst har han betegnet den mosaiske skilsmisseret som en indrømmelse til de haarde hjerter, en koncession til den slette virkelighet. Paa høide med egteskapets væsen og Guds egentlige vilje staar den ikke. Derfor er det uten tvil ogsaa hans mening at de som aapner sig for hans ord, for hans nye aabenbaring av Guds vilje, ikke skal gjøre bruk av den ret som loven gir dem til at sende sin hustru bort. For dem som søker det evige rike (og ikke for rikets skyld i det hele avholder sig fra egteskap), gjælder et høiere ideal: «Hvad Gud har sammenføiet, skal et menneske ikke skille».

Hvad Jesus forkaster, er altsaa ikke bare skilsmisse med efterfolgende nyt egteskap. Det er skilsmissen selv; enhver krænkelse av mandens pligt til at bli fast hos sin hustru, til døden skiller dem ad.

Om *skilsmisse med efterfølgende nyt egteskap* handler derimot det andet hovedutsagn, den i forskjellige former overleverte gnome. At ta stilling til dette punkt laa for Jesus saa meget nærmere som det jødiske skilsmissebrev netop hadde karakteren av en tillatelse for den bortsendte hustru til at indgaa nyt egteskap. Denne tillatelse var hun ogsaa i de fleste tilfælder nødt til at gjøre bruk av, hvis hun ellers kunde opnaa nyt gifte. Den fraskilte kvindes stilling var i datiden vanskelig. Uten nyt egteskap var hun kanske dømt til moralsk undergang.

Jesu ord gaar nu i sin almindelighet ut paa at den som sender sin hustru bort og egter en anden, bryter egteskapet.

I det enkelte frembyr overleveringen forskjellige avvikelser, hvorav nogen bare har formel, andre mere reel betydning.

«Den som sender sin hustru bort og egter en anden, begaar egteskapsbrudd mot hende» (ɔ: mot sin første hustru, hvis egteskap med ham trods skilsmissen endnu bestaar) heter det Mk. 10, 11. Derimot Mt. 5, 32 a: «Den som sender sin hustru bort, volder at der blir begaat egteskapsbrudd med hende», nemlig naar hun som fraskilt egtes av en anden, uagtet hun endnu er sin første mands hustru (her tænkes altsaa den fraskilte hustru at indgaa nyt egteskap, hvorved hendes nye mand blir egteskapsbryter). Lk. 16, 18 a og Mt. 19, 9 uttaler simpelthen at «den som sender sin hustru bort og egter en anden, bryter egteskapet», og Lk. 16, 18 b og Mt. 5, 32 b tilføier yderligere at «den som egter en fraskilt kvinde begaar egteskapsbrudd» (nemlig fordi hun fremdeles er sin første mands hustru). Alle disse varianter har væsenlig formel betydning. Derimot er der i overleveringen to differenser av større saklig interesse.

Mens der hos Lukas og Mattæus kun tales om *manden* som den der sender sin hustru bort (og egter en anden eller egter en fraskilt), bringer Markus (10, 12) et tilsvarende ord for *kvindens* vedkommende: «Hvis en hustru sender sin mand bort(!) og egter en anden, bryter hun egteskapet». Hermed stemmer ogsaa Paulus's gjengivelse av Jesu ord (1 Kor. 7, 10): «De gifte byder jeg — eller rettere sagt ikke jeg, men Herren — at en hustru ikke maa skille sig fra sin mand . . ., og at en mand ikke maa sende sin hustru bort».

Skjønt to saa gode kilder som Paulus og Markus her gaar sammen, er det dog ikke sandsynlig at der paa dette punkt ligger et historisk Jesusord til grund. Imot dem begge staar den kilde som Mt. og Lk. har tilfælles ved siden av Markus (Q). Og hvad der navnlig har betydning: den jødiske skilsmisseret gav ikke kvinden nogen selvstændig ret til skilsmisse; kun rent undtagelsesvis, i fyrstelige eller fornemme familier, kunde det under græsk-romersk indflydelse forekomme at initiativet blev tat av hustruen (jfr. Mk. 6, 17). Det er da ikke sandsynlig at Jesus har uttalt sig om dette tilfælde, men at der hos Paulus og Markus foreligger en senere videreførelse av Jesu grundsætning; en anvendelse av den paa

hustruen som stemmer med den religiøse og moralske jevnbyrdighet som Jesus oprettet mellem mand og kvinde, og som saaledes ganske er i Jesu aand. Hos Markus er denne videreførelse foretat med bibehold av den jødiske skilsmisserets uttryk, saa vi har faat den merkelige vending at en hustru «sender sin mand bort» (enkelte tekstvidner har dog i steden: «hvis en hustru gaar bort fra sin mand»). Paulus har med finere stilfølelse indsat den græsk-romerske skilsmisserets uttryk for kvindens vedkommende, men bibeholdt det jødiske uttryk for mandens.

Vigtigere er den anden differens. Mens Paulus, Markus og Lukas former Jesu forkastelse av skilsmisse og nyt egteskap ganske ubetinget, uten undtagelse, indfører *Mattæus* i begge sine gjengivelser av Jesu ord en bestemt begrænsning: «Den som sender sin hustru bort, *undtagen paa grund av utugt*, bryter egteskapet» (19, 9); «den som sender sin hustru bort, *undtagen i tilfælde av utugt*, volder at der blir begaat egteskapsbrudd med hende» (5, 32)[1]).

At Mattæus-evangeliet paa dette punkt skulde ha den oprindelige overlevering, kan ikke antages. Det er udelukket allerede av literærkritiske grunde. Ti overfor det samstemmige vidnesbyrd fra Paulus, Markus og Lukas (som her repræsenterer Q) er det ikke mulig at foretrække Mattæus's formulering. Men hertil kommer endnu de indre, saklige grunde som peker ganske i samme retning som de literærkritiske.

1. Jesus gir overhodet ikke kasuistiske forskrifter av utvortes, retslig natur. Han opstiller ubetingede etiske principer. Av denne art er alle hans bud i bjergprækenen (ogsaa budet mot vrede, Mt. 5, 22, er efter den oprindelige tekst absolut; først en senere tilføielse har indført avsvækkelsen: «den som er vred paa sin bror *uten grund*»). Og av denne art er hans ord om skilsmissen i fortællingen om skils-

[1]) Det væmmelige uttryk «*hor*» som vor nye bibeloversættelse endnu haardnakket holder fast ved og anvender til upligt, bør utgaa av sproget. Det «sjette bud» i den gammeltestamentlige lov lyder: «Du skal ikke begaa egteskapsbrudd». I det nye testament anvendes om herhenhørende forhold to forskjellige uttryk hvorav det ene betyr: *utugt*, det andet: *egteskapsbrudd*.

missespørsmaalet. Til det ubetingede: «Hvad Gud har sammenføiet, skal et menneske ikke skille», svarer alene det ubetingede: «Den som sender sin hustru bort og egter en anden, bryter egteskapet».

2. At Jesus uten videre skulde ha anerkjendt «utugt» som gyldig skilsmissegrund er under hensyn til hans hele etiske betragtning ikke tænkelig. Hvad skulde han i denne forbindelse ha forstaat ved «utugt»? En isoleret dom om den ydre handlingssynd, uten hensyn til syndens indre forutsætninger og motiver, vilde helt stride mot hans etiske grundsyn; selv den urene lyst stemplet han jo kategorisk som egteskapsbrudd (Mt. 5, 28). Hvad han siger om den ubetingede pligt til at tilgi, gjør det ogsaa umulig at anta at han i utugten — den ydre handling eller den indre urenhet — skulde ha set en i sig selv gyldig grænse for den ene egtefælles overbærenhet overfor den anden. «Hvor ofte skal jeg tilgi min bror som synder mot mig? mon indtil syv gange?» spør Peter. Og Jesus svarer: «Jeg siger dig, ikke indtil syv gange, men indtil syv gange sytti gange» (Mt. 18, 21 f.) d. v. s. pligten til at tilgi den angrende er ubegrænset (jfr. Lk. 17, 4: «Om din bror syv gange om dagen synder mot dig, og syv gange vender tilbake til dig og siger: jeg angrer, saa skal du tilgi ham»). Eller som det heter i den gamle fortælling om Jesus og egteskapsbrytersken (som med urette er kommet ind i mange haandskrifter av Johannesevangeliet): «Den som er syndfri iblandt eder, kaste først sten paa hende»! — «Har ingen fordømt dig?» «Saa fordømmer heller ikke jeg dig; gaa bort og synd ikke mere!» «Joh.» 8, 7 f. Sammen med Jesu hele forhold til «toldere og syndere» er denne fortælling et slaaende vidnesbyrd om hvor langt han var fra at utestænge de faldne fra Guds og menneskers tilgivelse og fra at godkjende en hjerteløs, lovmæssig dom som bare holder sig til den ydre handling.

3. Mens det er litet sandsynlig at overleveringen senere skulde ha skjærpet et ord som den oprindelig hadde bevaret med en bestemt begrænsning, er det let forklarlig at en senere tid har avsvækket et ubetinget, haardhændt ord som Jesus hadde uttalt. Allerede inden senjødedommen bestod der som bekjendt motstridende teorier om forstaaelsen

av den mosaiske skilsmisseret. Den strengere retning (Schammaj) fortolket loven derhen at den tillot skilsmisse i tilfælde av utugt (egteskapsbrudd); den mildere retning (Hillel, Akiba) gik meget vidt i at tillate skilsmisse (f. eks. om hustruen hadde svidd maten eller endog om manden hadde fundet en anden kvinde som han fandt vakrere). Det sandsynlige er da at Mattæusevangeliets tilføielse «undtagen i tilfælde av utugt» er en senere jødekristelig lempning i overensstemmelse med den strengere jødiske teori og praksis, mens Paulus, Markus og Lukas (Q) har bevaret Jesu ord i dets oprindelige ubetingethet. At denne forklaring er rigtig, stadfæstes ogsaa ved den maate hvorpaa Mattæusoverleveringen har forskjøvet pointet i fortællingen om skilsmissespørsmaalet. I virkeligheten har farisæerne spurt Jesus om det var tillatt for en mand at sende sin hustru bort: de haabet at bringe ham i kollision med Moseloven. Mattæus-overleveringen derimot lar dem isteden spørre om det er tillatt at sende sin hustru bort «av en hvilkensomhelst grund»(!) d. v. s. den refererer spørsmaalet til de jødiske skoleteorier om tillatte skilsmissegrunde og forbereder derved den formulering av Jesu ord hvorefter han kun skulde ha anerkjendt utugt som skilsmissegrund.

Den forklaring av Mattæus-overleveringen som her er git, hører til de almindeligst anerkjendte resultater av den nyere evangelieforskning. Ogsaa mange konservative teologer (som f. eks. P. Feine, F. Barth) møtes her med repræsentanterne for den kritiske retning. Jesu forkastelse av skilsmisse og nyt egteskap har i virkeligheten været likesaa ubetinget som hans forkastelse av skilsmissen i sig selv.

II.

I forbindelse med den koncession til den slette virkelighet som vi finder allerede i Mattæus-evangeliet o: paa den jødekristne menighets grund, har det sin interesse ogsaa at kaste et blik paa *Paulus's* behandling av de skilsmissespørsmaal som dukket op i den hedningekristne menighet i Korinth.

I Korinth var der, som det fremgaar av 1 Kor. 7, i visse kristelige kredse opstaat betænkeligheter overfor egteskapet. Dels mot i det hele at indtræde i egteskap; dels mot en fortsat legemlig hengivelse indenfor et allerede bestaaende egte-

skap Ogsaa en viss tilbøielighet til skilmisse har git sig tilkjende, maaske særlig blandt kvinderne; og det baade indenfor kristne og blandede egteskaper. I de kristne egteskaper har denne tilbøielighet visstnok hat sin grund i en asketisk livsretning; bedre end at forsøke paa at gjennemføre avholdenhet indenfor egteskapet har man fundet det likefrem at skride til skilsmisse. Ved blandede egteskaper har der desuten ytret sig en elementær, instinktsmæssig frygt for at den kristne part kunde bli vanhelliget, «uren», ved samlivet med en tidligere hedning. Samtidig synes det at ha hændt at den ikke-kristne part har ønsket skilsmisse, men at den kristne har næret betænkeligheter; dels av hensyn til egteskapets uopløselighet, dels fordi man derved opgav den mulighet som der kunde være for at vinde den ikke-kristne egtefælle for kristendommen.

Paulus's stilling til disse av livet skapte vanskeligheter og konflikter er nu følgende:

Hvor det gjælder *egteskaper mellem kristne* (1 Kor. 7, 10—11) indskjærper han Jesu bud om egteskapets ukrænkelighet. «De gifte byder jeg — eller rettere sagt ikke jeg, men Herren — at en hustru ikke skal skille sig fra sin mand . . . og at en mand ikke skal sende sin hustru bort. For hustruens vedkommende indskyter han tillike (for egen regning) en bemerkning hvormed han i forbigaaende besvarer det spørsmaal: ja men hvad skal man gjøre, hvis skilsmissen allerede har fundet sted? For dette tilfælde anordner Paulus at den skilte hustru enten skal «forbli ugift» eller «forlike sig med sin mand». Det første alternativ har visstnok været ham mest sympatisk, efter hele hans syn paa den ugifte stand som det kristelig ideale (jfr. 7, 1—8). Men ogsaa det andet kan han billige, det svarer jo ogsaa nærmest til Jesu bud om at en hustru ikke skal skille sig fra sin mand. Den tredje mulighet: egteskap med en anden (f eks. med en avholdende bror) nævner han ikke. Men det er sandsynlig at han ikke har billiget dette alternativ; nyt egteskap med en anden har han i overensstemmelse med det Jesusord som vi kjender fra evangelierne, visstnok bedømt som et brudd paa det første egteskap som trods skilsmissen endnu hadde sin ideale gyldighet.

Hvad de *blandede egteskaper* angaar, fremhæver Paulus at han her ikke har noget direkte herreord at falde tilbake paa og derfor kun kan gi sin egen anvisning («til de øvrige siger jeg, ikke Herren» 7, 12). Naar han begynder med at betone at den kristne part ikke bør søke skilsmisse, saasandt den ikke-kristne egtefælle samtykker i at fortsætte samlivet (7, 12—14), bygger han dog fremdeles paa Jesu ord om det uopløselige egteskap som det ideale uttryk for egteskapets væsen og Guds vilje. Og med hensyn til frygten for vanhelligelse fremhæver han at den kristne part saa langt fra blir vanhelliget ved samlivet med den ikke-kristne, at meget mere omvendt den ikke-kristne egtefælle blir «helliget» ved samlivet med den kristne. Til støtte for denne betragtning anfører han — hvad han venter uten videre anerkjendt — at menighetslemmernes barn, ogsaa de som kanske er født mens begge forældre var hedninger, ikke derfor er «urene», men tvertimot «hellige», nemlig i kraft av sit forhold til forældrene (eller den av dem som tilhørte menigheten).

Men hvis det nu er den ikke-kristne part som ønsker skilsmisse? Isaafald erklærer Paulus at skilsmisse kan og skal finde sted, og han retfærdiggjør dette standpunkt paa forskjellig maate (7, 15—16).

«Broderen eller søsteren er ikke trælbundet i saadanne ting», erklærer han først. Det vilde altsaa være en krænkelse av den kristelige frihet, om den kristne part i et saadant tilfælde skulde føle sig uopløselig bundet til den ikke-kristne egtefælle og føle sig som en overtræder av Guds vilje og Jesu bud, om han gik med paa skilsmissen. Endvidere gjør han gjældende at det Guds kald som de har oplevet, er et kald «til fred»; men ved at forsøke krampagtig at holde fast paa en ikke-kristen egtefælle som ønsket at skilles, vilde den kristne i virkeligheten føres ind i sønderrivende sjælelige og huslige konflikter som vilde være noget helt andet end den «fred» som Gud ved evangeliet og daaben kaldte ham til, ja som vel endog kunde bringe denne fred i fare. Endelig betoner han at utsigten til at vinde den ikke-kristne egtefælle i hvert fald er ganske usikker: «Hvad vét du, hustru, om du vil kunne frelse din mand? Hvad vét du, mand, om du vil kunne frelse din hustru»?

Mens Paulus her tydelig tillater den kristne part skilsmisse, kan man ikke se om han vil gaa saa vidt som til at indrømme den fraskilte ret til nyt egteskap.

Efter hans stilling til egteskapet i det hele og efter hans bemerkninger om opløste egteskaper mellem kristne (7, 11 a) er det klart at han principielt har ønsket at den fraskilte skulde forbli ugift; likesaa at han vil ha set med sympati paa en mulig fremtidig utsoning med den ikke-kristne egtefælle, f. eks. hvis vedkommende senere blev vundet for kristendommen og traadte ind i menigheten. Paa den anden side er det indlysende at hvis den ikke-kristne part fremtvang skilsmisse, kanske netop for at indgaa nyt egteskap med en ikke-kristen, saa var utsigten til en saadan utsoning meget liten, maaske endog helt utelukket. Og hvis nu den fraskilte kristen ikke hadde avholdenhetens gave (7, 9), vilde saa ikke Paulus's ord til de ugifte og enkerne maatte træde i kraft: «Det er bedre at gifte sig end at fortæres av lidenskapens brand»? Eller hvis den fraskilte hustrus stilling var en saadan at hun kun ved nyt egteskap med en kristen bror kunde skjærmes mot overmægtige livsvanskeligheter? Eller hvis de forhold hvori de fraskilte kom ind i det hele var en motsætning til den «fred» hvortil Gud hadde kaldt dem og som de efter Paulus hadde ret til at trygge? Paulus har ikke tat stilling til disse spørsmaal, men efterat han paa trods av det kristelige ideal, under hensyn til livets forviklede virkelighet, har indrømmet skilsmissens berettigelse, er det ikke let at se hvorledes han kunde undgaa under visse omstændigheter ogsaa at medgi berettigelsen av nyt egteskap.

I ethvert fald er det tydelig at Paulus overfor de av livet skapte konflikter har renoncert paa gjennemførelsen av det absolute ideal som Jesus opstillet. Om en lovmæssig fastholden ved egteskapets uopløselighet, uanset de faktisk foreliggende forhold, benytter han det sterke ord: trældom. Som et almindelig princip, der ved spørsmaalet om skilsmisse eller ikke-skilsmisse har krav paa at tages i betragtning, betegner han det at Gud har kaldt os til fred: denne sindets likevegt og harmoni er det berettiget at værne om. Og hensynet til en mulig kristelig paavirkning underkjender han som motiv til en rigorøs gjennemførelse av grundsætningen om egte-

skapets uopløselighet. Paa den hedningekristne som paa den jødekristne menighets grund har det altsaa hurtig vist sig nødvendig at gjøre visse indrømmelser til livets brogede virkelighet.

At Paulus med den holdning som han her indtar, faktisk har slaat av paa Jesu absolute ord om egteskapet, synes han ikke ha været fuldt klar over. Efter sin uttryksmaate i 1 Kor. — «ikke jeg, men Herren», «jeg, ikke Herren» — synes han at ha beroliget sig ved den tanke at Jesu ord kun gjaldt egteskaper mellem kristne indbyrdes, og at Herren overhodet ikke hadde uttalt sig om blandede egteskaper, men hadde overlatt løsningen av de her opdukkende spørsmaal til den av Guds aand veiledede kristelige samvittighet. I denne betragtning er der ogsaa den store sandhet at Jesu ord ikke har en kasuistisk karakter. Men det ideal som Jesus opstillet, hadde i sig selv en rent almen gyldighet, og enhver avvikelse fra dette ideal staar forsaavidt «i strid med Jesu ord».

III.

Den protestantiske kirkes etik og egteskapsret har paa den ene side fastholdt det av Jesus hævdede ideal: det livslange monogame egteskap, men paa den anden side knyttet sig til og videre utviklet de lempninger som allerede Mattæusevangeliet og Paulus indførte.

Den lutherske kirke hævdet like fra begyndelsen beretigelsen av skilsmisse og nyt egteskap for den saakaldte uskyldige part. Selv i et av bekjendelsesskrifterne (De Schmalkaldiske artikler) heter det: «Det er en uberettiget tradition som forbyr den uskyldige part at gifte sig efter stedfunden skilsmisse». Ogsaa for den saakaldte skyldige part blev der i virkeligheten git adgang til nyt egteskap, dog kun efter særskilt tillatelse fra kirkestyrelsen og ialfald i graverende tilfælder først efter et længere tidsrum. Selv paa den ældre skriftbetragtnings grund indsaa man desuten, at koncessionerne i Mattæusevangeliet og i 1ste Korinthierbrev ikke kunde opfattes som uttømmende kirkeretslige love, men snarere maatte betragtes som eksempler av principiel betydning. De tillatte skilsmissegrundes antal blev derfor utvidet: til utugt (Mt.) og «rømning» (desertio, jfr. 1 Kor.)

kom jevnlige grusomheter og mishandlinger, efterstræbelser paa livet, unddragelse av egteskapspligten osv.

I nyere tid har utviklingen her ført raskt videre; ikke mindst *i vort land*. Skilsmissegrundenes antal er blit sterkt øket. Adgangen til skilsmisse ved bevilling som allerede ved slutten av det 18de aarhundrede var temmelig vidtgaaende, men fra 1820-aarene blev adskillig indskrænket, er siden 1890-aarene atter blit i høi grad lettet. Og den nye skilsmisselov av 20de august 1909 har sat kronen paa verket ved at indføre en meget letvindt skilsmissepraksis som straks har ført til en sterk stigning i skilsmissernes tal.

Den utvikling som der her er tale om, er ikke uten videre uttryk for moralsk nedgang. Tvertimot. Den hænger bl. a. sammen med et voksende syn for egteskapet som et omfattende personlighetsforhold der fører langt ut over det rent legemlige samliv og kan undergraves ogsaa paa anden maate end gjennem «utroskap» i ordets populære betydning. Og den beror paa en øket forstaaelse av kvindens personlige moralske værdighet og av de hensyn som skyldes barnene, — skilsmisse, tilstaat paa begjæring av den ene egtefælle, kan i mange tilfælder tjene til beskyttelse for den svakere part. Men skilsmissernes tiltagende hyppighet og den lethet hvormed nye egteskaper nu kan indgaaes, i forbindelse med alle de forvirrede familieforhold som saaledes opstaar, er paa den anden side vel skikket til at svække bevisstheten om egteskapets hellighet, om den forpligtelse til livslang troskap som ligger i dets væsen. Og vor nye skilsmisselov kan neppe undgaa at befordre den lavtstaaende opfatning at et egteskap er en kontrakt som kan hæves naar parterne er enige om det, og at det monogame egteskap egentlig kun betyr at man ikke samtidig lever i egteskap med flere. Vor kirke er derfor ved den sidste tids skilsmissepraksis og skilsmisselovgivning, med dens raske utvikling bort fra det kristelige ideal, blit stillet overfor en række vanskelige praktiske og teoretiske spørsmaal.

Den maate hvorpaa disse spørsmaal fra kirkelig side er blit behandlet hos os, kan neppe siges at ha været til ære for kirken.

Vor nye skilsmisselov kom som en overrumpling. Men

likefuldt er og blir det en grov forsømmelse, som vi alle maa ta vor del av ansvaret for, at kirkens mænd ved denne leilighet ikke var mere aarvaakne. Og naar der nu er fremlagt et skandinavisk utkast til lov om egteskapets indgaaelse og opløsning (for Norges vedkommende væsentlig bygget paa vor nye skilsmisselov), maa denne mangel paa aarvaakenhet ikke gjenta sig. Saaledes burde der nu fra kirkelig side reises krav om avskaffelse av skilsmisse ved bevilling, hvad der vilde stemme med det svenske forslag og endog er en nødvendig forutsætning for at vore avgjørelser i skilsmissesaker kan vinde international anerkjendelse.

Til gjengjæld har diskussionen fra tid til anden med stor heftighet samlet sig om spørsmaalet: *fraskiltes vielse*. Men denne diskussion er for det meste forløpet paa en litet tilfredsstillende maate. Den har frembudt billedet av stor forvirring og indre splid, og den har røbet alt for liten evne til at se det enkelte spørsmaal i en større sammenhæng Selv sogneprest Klaveness gav her ikke noget følgeværdig eksempel, saa meget man end maa bøie sig for og føle sig ett med den iver for hævdelsen av egteskapets hellighet som laa til grund for hans optræden, og som visselig ogsaa hans efterfølgere deler med ham.

Mens man ellers ikke netop merker nogen overvældende energi i kirkens forsøk paa at hævde og gjennemføre bjergprækenens moral, er i dette tilfælde Jesu ords bokstav med stor voldsomhet og i saarende ordelag blit rettet mot de fraskilte, eller rettere mot de fraskilte som gifter sig igjen. Jesu tilspidsede ord om skilsmisse og nyt egteskap — som naturligvis ligger paa linje med hans likesaa alvorsfulde ord om vrede og skjældsord som mord (Mt. 5, 21 f.) eller om uren lyst som egteskapsbrudd (5, 27 f.) - er uten betænkning blit anvendt til at stemple fraskilte som gifter sig igjen som horkarle og egteskapsbrytersker. Den koncession som i Mattæusevangeliet er knyttet til ordet, er likeledes blit behandlet paa en utvortes, lovmæssig maate som med rette kan kaldes uevangelisk, — for ikke at tale om at den med stor sikkerhet er blit haandhævet som en oprindelig bestanddel av Jesu ord, uten at der er gjort nogetsomhelst forsøk paa at avkræfte de grunde som forlængst er anført mot dens op-

rindelighet, ja i mange tilfælder vel endog uten at man i det hele har hat kjendskap til de spørsmaal som her foreligger.

Selv de som i de sterkeste ordelag tar avstand fra fraskiltes vielse og bryter staven over de prester som ut fra *sine* samvittighetsoverveielser kommer til et andet resultat, pleier desuten at være fuldt villige til at vie den saakaldte «uskyldige» part; uagtet en alvorlig etisk overveielse dog burtig maa gjøre det klart at skyldspørsmaalet i mangfoldige tilfælder av skilsmisse er uloselig. Heller ikke har man hørt at de prester som overfor fraskilte kræver en streng kirketugt ved vielsen, ellers utøver og kræver utøvet en tilsvarende tugt enten ved denne eller andre kirkelige handlinger. Tvertimot har det været antydet at der endog er dem som, naar de fraskilte først er blit borgerlig gift, er villig til straks at opta dem i statskirken igjen og behandle dem som fuldberettigede kirkelemmer.

Paa den anden side kan det vel ikke negtes at forsvaret for fraskiltes vielse tildels er blit ført paa en maate som ikke har latt føle den smertelige strid med det kristelige egteskapsideal som her foreligger, men snarere har behandlet tingen som var den forholdsvis enkel og kurant. Og fra et ensidig statssynspunkt er det endelig i en kommanderende tone blit fremholdt at kirkens prester simpelthen har at rette sig efter statens skilsmisseret, uanset dennes forhold til det kristelige ideal, — vil de ikke det, faar de ta avsked. Det hele frembyr et temmelig kaotisk billede.

Grunden til dette kaos ligger tildels i en mangelfuld gjennemarbeidelse av problemerne, men tilsidst og væsentlig ligger den i sakens egen vanskelighet. Spørsmaalet om kirkens stilling til fraskiltes vielse er jo i virkeligheten kun et enkelt blandt de svære praktiske og teoretiske problemer som har sin grund deri at *det kristelige ideal*, slik som Jesus har tegnet det, *ikke kan gjennemføres i samfundene*, — slet ikke i staterne, men heller ikke i kirkerne, hverken i folkekirkerne eller i frikirkerne. Fra denne side, i denne store sammenhæng, kan jeg dog her ikke behandle spørsmaalet. Jeg maa nøie mig med nogen bemerkninger om dets praktiske løsning, og kan kun antydningsvis indramme det resultat som jeg kommer til i en principiel betragtning.

IV.

I en række artikler i «Aftenposten» ($^{21}/_{12}$ og $^{30}/_{12}$ 1915, $^{4}/_{1}$ og $^{5}/_{1}$ 1916) har professor *Taranger* fremsat den tanke at kirken bør opstille sin egen egteskapsmoral og sin egen egteskapsret, forskjellig fra statens. Denne kirkelige egteskapsret skulde vedtages paa kirkelige møter, men saalænge kirken er statskirke skulde den alene haandhæves ved ordet. Allikevel kunde den bli et salt og et lys for mange sjæle i folket: den skulde gjøre det klart at i den kristne menighet i Norge forekommer hverken skilsmisse eller fraskiltes giftermaal (saalænge den anden egtefælle er i live), ei heller to-barns- og ett-barns-systemet.

Samtidig har professoren sterkt betonet at negtelse av kirkelig vielse ikke kan være nogen isolert kirketugtshandling uten yderligere følger og heller ikke nogen individuel prestesak. Vil presten ikke vie en fraskilt, kan han heller ikke ta ham til fadder eller til alters eller overhodet anerkjende ham som et fuldberettiget medlem av menigheten. Og disse kirketugtshandlinger kan ikke utøves vilkaarlig av prestene. Kirken maa ha sine almene regler derom, utledet av Guds ord.

Dette professor Tarangers forslag er uttryk for et ønske som alle alvorlige kristne og kirkevenner sikkert maa dele: at det kristelige egteskapsideal maa bli hævdet med størst mulig kraft fra kirkens side, og at der maa komme mest mulig enhet i de enkelte presters og kirkemedlemmers holdning til disse ting. Den uensartethet og splid som nu hersker, er høist uheldig for hævdelsen av de kristelige ideal. Men forovrig gir forslaget anledning til forskjellige bemerkninger.

En kirkelig definition av det kristelige egteskapsideal er overflødig. Det er vitterlig for alle, og burde energisk fremholdes i kirkens forkyndelse og undervisning, at det kristelige ideal er det livslange, uoploselige, monogame egteskap, uten skilsmisse og uten nyt egteskap.

En nærmere utforming av en speciel kirkelig egteskapsmoral og egteskapsret er derimot, saavidt jeg forstaar, ikke mulig paa evangelisk standpunkt.

Al skilsmisse strider mot det kristelige ideal og «Jesu

klare ord». Allikevel kan kirken ikke andet end under visse omstændigheter anerkjende skilsmisse som moralsk beretiget ogsaa for kristne – som allerede Paulus og Mattæusevangeliets forfatter gjorde det. Men i hvilke tilfælder dette gjælder, lar sig ikke uttrykke i paragraffer som kan vedtages paa et kirkelig møte.

Likedan er ethvert egteskap som indgaaes av en fraskilt i den første egtefælles levende live, direkte stridende mot det kristelige ideal og mot Jesu ord. Allikevel kan kirken ikke undgaa under visse forhold at godkjende fraskiltes indtræden i nyt egteskap, og den kan umulig negte alle paanytgifte fraskilte kirkelig vielse eller velsignelse og de øvrige kirkelige goder. Men retslig at fastlægge naar en fraskilts indtræden i nyt egteskap kan ansees for kristelig berettiget, eller naar kirkelig vielse eller velsignelse ikke kan meddeles, lar sig ikke gjøre, – likesom det overhodet ikke vil være mulig at opstille faste, kirkelige regler for utøvelse av evangelisk kirketugt.

Som professor Taranger er opmerksom paa, kunde jo en slik kirketugtsforholdsregel heller ikke være uigjenkaldelig; den som angret, maatte atter godkjendes som fuldberettiget medlem av kirken. Men hvorledes skulde man i paragraffer kunne fastsætte, under hvilke omstændigheter og betingelser en virkelig eller formentlig angrende atter skulde kunne faa adgang til kirkens goder?

Og selv om vi tænker os, at man paa kirkelige møter — kanske under sterk dissens — fik vedtat kirkelige bestemmelser og direktiver av denne art: hvem skulde saa vaake over og sørge for at disse regler virkelig blev fulgt av de enkelte prester og gjennemført i aand og sandhet?

Nei. Som al erfaring synes at vise: en evangelisk kirketugt lar sig ikke — allermindst under folkekirkelige forhold — utøve paa grundlag av utvortes normer og gjennem faste kirkeretslige foranstaltninger. Den lar sig kun utøve paa grundlag av evangeliet og i form av sjælesorgerisk paavirkning, i fornødent fald gjennem en samvittighetsmæssig begrundet negtelse av kirkens goder fra den enkelte prests side.

Ogsaa her maa kirken falde tilbake paa den indre, aandelige enhet som evangeliet og Kristi aand selv kan skape i

dens midte, og som den ganske visst selv kan gjøre noget for at fremelske og styrke.

V.

I sterk motsætning til professor Taranger, som ønsker en egen kirkelig egteskapsret, har hr. bureauchef *Alten* i to artikler i Morgenbladet ($^{21}/_{11}$ og $^{12}/_{12}$ 1915) hævdet det standpunkt at statskirkens prester simpelthen har at bøie sig for den av staten fastsatte egteskapsret.

Naar bureauchefens tone har været noget utfordrende, maa man ikke blot ta hensyn til den bureaukratiske tænkemaate som endnu synes at nedarves i departementerne; man maa ogsaa erindre de utæskninger i motsat retning som har ligget i enkelte presters optræden, og fremfor alt respektere det berettigede ønske om enhet og orden som ligger til grund for hr. Altens likesaa vel som for professor Tarangers uttalelser.

At egteskapsforbindelser som staten godkjender, fra geistlig hold frisk væk stemples som »hor», gaar ikke an. Det er ogsaa indlysende at spørsmaalet om hvorvidt det enkelte menighetslem skal kunne faa kirkelig vielse eller ei, ikke uten videre kan overlates til den enkelte prests forgodtbefindende. At en prests negtelse av at vie en fraskilt altid vil være uttryk for samvittighetsnød, har man ikke sikkerhet for. Likesom et menighetsmedlem kan ville tiltvinge sig kirkelig vielse av helt uaandelige bevæggrunde, saaledes kan en prest negte den uten kristelig holdbare motiver. Og selv om presten handler i virkelig samvittighetsnød, kan det godt være at hans samvittighet i det enkelte tilfælde er feilende; ja at hans samvittighetsbetænkeligheter har sin grund deri at han aldrig rigtig har opfattet og gjennemtænkt de moralske problemer som knytter sig til spørsmaalet om skilsmisse og fraskiltes egteskap.

Allikevel finder jeg for min del bureauchef Altens standpunkt uantagelig for kirken, og jeg kan ikke se rettere end at det betegner et nederlag for den svenske kirke, naar den gjennem sit kirkemøte selv har git sig ind under statens egteskapsret.

Under hensyn til den kirketugt som statskirken ellers

øver — eller rettere sagt ikke øver og ikke kan øve — mener jeg visstnok at den maa strække sig meget langt ogsaa i at vie eller kirkelig velsigne fraskilte som selv begjærer kirkelig vielse eller velsignelse. Den kan ikke uten aabenbar uretfærdighet isolere de fraskilte som en gruppe av særlig grove syndere; sandsynligvis staar mange av dem paa et likesaa høit eller høiere moralsk og kristelig trin som mangfoldige av dem som ellers gaar den like vei til kirkens alter. Og den kan ikke uten at overskride sin kompetence paata sig i de enkelte tilfælder at sondre mellem den «skyldige» og «uskyldige» part. Den kan heller ikke uten at skade sin værdighet nedsætte negtelsen av kirkelig vielse til en blot demonstration uten nogensomhelst følger for vedkommendes kirkelige stilling forøvrig. Og den kan ikke uten mangel paa virkelighetssans undlate at ta hensyn til at de fraskilte likefuldt kan stifte et samfundsmæssig gyldig egteskap som ogsaa kirken maa respektere som saadant. Her som i lignende tilfælder maa derfor kirken paa bedste maate søke at nytte leiligheten til at forkynde evangeliet, dets alvor og dets forjættelse, trods den motsigelse mot det kristelige ideal som unegtelig foreligger.

Men med alt dette kan jeg ikke være i tvil om at der kan foreligge tilfælder, ikke blot overfor fraskilte, men ogsaa ellers, hvor det virkelig er berettiget at negte vielse; ja hvor dette for en alvorlig prest maa fremstille sig som en samvittighetspligt som han uanset alle følger maa bøie sig for. Og selv om prestens samvittighet i det enkelte tilfælde skulde feile, vilde det ikke være staten eller de overordnede kirkelige myndigheter værdig her at forsøke paa at anvende tvang. I saadanne konflikter — jeg forutsætter at der foreligger virkelig samvittighetsnød — vil den som søker at tvinge altid i dypere mening trække det korteste straa. Og kirken kan ikke finde sig i at dens prester nedværdiges til ansvarsløse redskaper for en statslovgivning som staar i bestemt strid med det kristelige ideal; den vil skades i sin indre grund hvis den ikke verner om den personlig-samvittighetsmæssige side ved sine presters gjerning.

Jeg mener derfor at man maa søke en løsning av vanskelighederne i likhet med den som kirkekommissionen av 1908 har foreslaat i sit utkast til lov om egteskapets stiftelse og

kirkelige velsignelse § 12 (jfr. ogsaa forslaget i det danske utkast til egteskapslov § 31).

I kirkekommissionens forslag heter det: «Negter en prest i statskirken at meddele kirkelig velsignelse til et egtepar, kan negtelsen — naar begge eller den ene av parterne tilhører hans menighet — indankes for biskopen som efter indhentet erklæring fra prest og medhjælpere, ordner saken. Dog skal ingen prest tvinges til at velsigne et egteskap, naar han kan paavise omstændigheter som gjør det forklarlig at hans samvittighet forbyr ham at gjøre det.»

Enkeltheter i denne paragraf kan maaske kritiseres; det er overhodet vanskelig at formulere en lovbestemmelse om denne sak. Men princippet forekommer mig at være rigtig, og jeg foretrækker forslaget for det danske utkast.[1]) Den enkelte prest skal ikke tvinges til at handle mot sin samvittighet. Men menighetslemmerne skal heller ikke overlates til sin prests forgodtbefindende. Derfor er der adgang til appel: biskopen kan, hvis han ikke finder negtelsen tilstrækkelig begrundet, og dog mener at maatte respektere prestens grunde som gyldige for ham, sørge for at den kirkelige handling blir utført av en anden; men han kan ogsaa, hvis han godkjender prestens handlemaate, opretholde hans avgjørelse.

VI.

En viss lempning i vanskeligheterne vil visstnok følge med indførelsen av *valgfrit* eller *tvungent borgerlig egteskap*. Men man maa være klar over at nogen virkelig losning ligger heller ikke i disse reformer.

Ved valgfrit borgerlig egteskap er det sandsynlig at mange fraskilte vil vælge (eller kunne bevæges til at vælge) den borgerlige form. Men hvis de selv uttrykkelig ønsker

[1]) § 31: «En prest i folkekirken er kun pligtig til at foretage en vielse, saafremt begge brudefolkene hører til folkekirken og en af dem derhos er medlem af hans menighed. Presten kan dog negte at vie en fraskilt. Mener han iøvrigt af religiøse grunde ikke at kunne eller burde foretage en vielse, skal han forelægge biskopen sagen; denne afgjør da efter en undersøgelse af samtlige sagens omstændigheder, om den paagjældende prest bør fritages for at foretage vielsen.»

kirkelig vielse, vil vanskeligheten være den samme som nu; valgfriheten er ment som en frihet for egtefolkene, ikke for presten. Og selv om de vælger borgerlig egteskapsstiftelse, vil de netop under den valgfri ordning vedbli at være fuldt anerkjendte medlemmer av statskirken.

Ved tvungent borgerlig egteskap vil vanskeligheten bortfalde ved egteskapsstiftelsen; men den vil vende tilbake ved den kirkelige velsignelse og ved andre kirkelige handlinger. Ogsaa fraskilte vil selvfølgelig kunne begjære kirkelig velsignelse av sit egteskap, og de vil med eller uten denne velsignelse vedbli at være medlemmer av statskirken, saalænge de ikke melder sig ut. Ligger det ikke ogsaa nær at frygte at kirkens utelukkelse fra al medvirkning ved selve egteskapsstiftelsen faktisk vil kunne fremme utbredelsen av den egteskapsmoral som finder uttryk i statslovgivningen?

En tanke som oftere har været oppe, er den om *et særskilt ritual* ved vielse av fraskilte. Biskop Mynster utarbeidet i sin tid at saadant ritual, som blev godkjendt ved kgl. resolution, men ikke gjort forpligtende. Og biskop Martensen har i sin Etik billiget tanken.

Denne forholdsregel har dog meget imot sig. En kirkelig handling kan ikke tilstaaes delvis; den maa enten tilstaaes helt eller negtes helt. Og ogsaa her gjælder det at det vilde være ganske ubillig at utsondre de fraskilte som en egen gruppe der skulde ha et ringere ritual — saa vilde forholdet bli opfattet — end andre.

En anden sak er det at det kanske ogsaa med hensyn paa fraskiltes egteskap kunde være heldig at ha flere alternative vielsesritualer, holdt i en noget forskjellig tone. Ogsaa brudetalen vil jo ifølge sakens natur i nogen grad maatte lempes efter de særegne forhold som i de enkelte tilfælder foreligger ved egteskapsstiftelsen.

Likeledes forekommer det mig overveielse værd om ikke formen for *egteskapserklæringen* burde revideres. Uttrykket: «Saa forkynder jeg eder rette egtefolk at være baade for Gud og mennesker, i Faderens og Sønnens og Den hellige aands navn», betyr visstnok ikke andet eller mere end at der er indgaat et gyldig egteskap. Men det vil dog let føles som en uttrykkelig stadfæstelse av at alt er i orden med brudeparret

og dets forbindelse, og i saa henseende er der, som bekjendt, ofte altfor meget tilbake at ønske; sikkert er det ogsaa at betænkeligheten ved at vie fraskilte i ganske særlig grad har knyttet sig til uttrykket «rette egtefolk». Dette uttryk burde vistsnok helt sløifes og erstattes av et andet som vitterlig for alle kun proklamerer stiftelsen av et gyldig egteskap.

VII.

Vanskeligheternes løsning kan jeg saaledes kun i mindre grad vente gjennem lovmæssige bestemmelser og rituelle reformer, — om der end ogsaa her maa kunne gjøres ett og andet. Hovedsaken maa være at kirken i sin forkyndelse og undervisning med magt holder *det kristelige egteskapsideal* frem for folket, og at bevisste kristne som føler ansvar baade for sig og andre, med urokkelig alvor og troskap søker at gjennemføre dette ideal i sit liv.

Der vil visstnok ikke mangle paa dem som mener at dette ordets og livets vidnesbyrd ikke vil virke eller ialfald ikke ha tilstrækkelig klem, naar kirken som samfund allikevel gjør allehaande koncessioner til den ufuldkomne virkelighet og ikke forsøker gjennem ydre kirketugtsbestemmelser at opretholde det moralske ideal som den kjæmper for. Men dette beror paa en misforstaaelse. I virkeligheten er det gjennemgaaende kirkens kaar, dens vanskeligé, med mange smerter forbundne opgave: paa den ene side at løfte et uendelig høit ideal, paa den anden side at arbeide sig selv og samfundet opover mot idealet gjennem kummerlige tilnærmelser og under pinefulde koncessioner til den haarde virkelighet.

Kirken maa dømme krigen som stridende mot idealet, mot Guds og Kristi vilje. Og den kan dog ikke undgaa at anerkjende, at paa samfundets nuværende moralske trin er krigen under visse omstændigheter en moralsk nødvendighet, og ogsaa for kristne kan det være pligt at gaa i krig.

Kirken maa hævde at med det kristelige ideal stemmer egentlig kun en sagtmodighet og kjærlighet som overvinder ondt med godt. Og den kan dog ikke andet end at anerkjende den moralske berettigelse av et samfundsmæssig retsvern, og

en derfra avledet personlig nødvergeret, som hviler paa anvendelsen av magt.

Kirken maa dømme mammonismen i alle dens former som stridende mot den kristelige religion og moral. Og den kan dog ikke uten videre underkjende en økonomisk samfundsordning som faktisk i stor utstrækning staar under mammonismens herredømme, eller øve kirketugt mot dem som med eller uten braadd i sin samvittighet staar i dette systems tjeneste eller er med paa at opretholde det — i større eller mindre grad gjælder det os alle.

Kirken maa forkaste eden som stridende mot idealet. Og den kan dog ikke negte berettigelsen av edens anvendelse indenfor det borgerlige samfundsliv paa dets nuværende trin.

Kirken maa betegne skilsmisse og fraskiltes egteskap som stridende mot egteskapets væsen og Guds egentlige vilje. Og den kan dog ikke andet end anerkjende at begge dele kan ha sin moralske berettigelse under de mangehaande konflikter og ufuldkommenheter som livet fører med sig.

Paa nogen av disse punkter er kirken knapt nok naadd saa langt som til at opfatte sit eget ideal. Paa alle punkter er den langt tilbake fra virkelighetsgjørelsen av idealet. Men denne avstand — som det vilde være latterlig, og i hvert fald aldeles faafængt, at tilsløre eller negte — vilde ikke kunne lamme kirkens arbeide eller berøve den menneskenes agtelse, hvis den blot med klarhet og aandelig myndighet løftet idealet høit op, og saa lot menneskene føle at den ikke er tilfreds og likeglad under alle de koncessioner til den ufuldkomne virkelighet som den er tvunget til, men bærer en dyp sorg og uavladelig smerte i sit hjerte.

La kirkens mænd med magt forkynde det kristelige egteskapsideal, og la dem paa en gang vise en kjærlighetsfuld forstaaelse overfor de ulykkelige hvem livet driver til skilsmisse og nyt egteskap, og en oprigtig smerte over at selv blandt kirkens egne medlemmer kan skilsmisse og fraskiltes egteskap ikke undgaaes. Saa skal det lykkes for dem at opretholde vort folks egteskapsmoral og løfte den opover, og folket skal ha indsigt nok til at forstaa den eiendommelige dobbeltstilling som kirken befinder sig i: kjæmpende for sit ideal og dog

nødt til lempninger og kompromisser overfor den ufuldkomne, forviklede virkelighet.

Men hvis en kirke som paa visse punkter endnu ikke er blit klar over sit eget ideal, og som snart sagt paa alle omraader lever og virker i kummerlige tilnærmelser, ja tildels endog synes at befinde sig vel i dem, hvis en saadan kirke gjør sig det til specialitet at negte fraskilte vielse og at stemple deres egteskap som «hor» og egteskapsbrudd, da maa den ikke vente dermed at kunne imponere mennesker som er i stand til at gjennemføre en sammenhængende betragtning og har syn for moralske konflikters indviklede natur.

HVAD VENTER ENGLAND SIG EFTER KRIGEN.

I.

Det var vist ikke mere end 14 dage efter krigens utbrud ifjor, jeg i en liten avis i min lille hjemby, saa en ung student, formand i en meget ungdommelig diskusionsklub tror jeg han var, skrev en flammende artikel, om de resultater han var skraasikker paa, krigen vilde bringe. Et av dem husker jeg var, at kristendommen, ihvertfald i dens organiserte, kirkelige form efter krigen, vilde være gaat ganske fallit.

Jeg vilde nødig med denne min artikel lide samme skjæbne som han: Man maatte jo nødvendigvis med et smil lægge avisen bort og si: Hvad kan nu et dødelig væsen paa dette tidspunkt vite om det? Hvem kan overskue og gjennemskue noget saa umaadelig vidtrækkende og dyptgripende? I høiden blir vel det, man kan skrive derom enten det man indbilder sig vil komme, eller i bedste fald det man ønsker skal bli resultatet av verdenskatastrofen.

Jeg er opmerksom paa, at den litt forsigtigere overskrift: Hvad venter England sig efter krigen? er saa vid, at det er liten utsigt til, at jeg skal kunne gi noget tilfredsstillende svar derpaa.

Bortseet fra satsen «saa mange hoder, saa mange sind d. v. s. at der i et folk paa 50 mill. er de mest forskjelligartede meninger og forventninger, saa er det allikevel en opgave noget saa nær «over evne» at prøve at opsummere nogen av hovedstrømningerne i forventningerne.

Det sier sig selv, at naar en nordmand prøver paa dette, saa vil det, selv om han, som jeg, har levd blandt dette folk i nogle aar og provd efter evne at leve sig ind i og forstaa de nationale og kulturelle strømninger, som har gaat igjennem det, dog bli en utenforstaaendes syn paa det.

Men siden jeg skriver i «For Kirke og Kultur» kan det kanske ha sin betydning allikevel. Redaktøren har søkt at skildre «Tyskland privat». Saavidt jeg har seet, har der ikke været gjort noget tilsvarende forsøk paa at gi et engelsk billede.

I dette spørsmaal tror jeg ikke meget paa objektivitet. Dragsuget fra krigen er for svært til det. Den enkelte, selv om han hører hjemme i et neutralt land, blir aldeles overvældet, hvor meget han ellers søker at stampe mot.

Jeg fik for nogle dage siden som svar paa et brev, hvori ogsaa «For Kirke og Kultur»s navn var nævnt, fra et av Storbritaniens største forlæggerfirmaer følgende lille karakteristiske bemerkning: «It is a pity that the word for Culture is the same in Norwegian as it is in German, for we are quite sure it has not the same meaning in both countries.» (Vi beklager, at ordet for «kultur» er det samme paa norsk som paa tysk. Thi vi føler os forvisset om, at det ikke betyr det samme i de to lande.)

Det er jo intet at undres over, at dette tidsskrift, som væsentlig befatter sig med kristelige og kulturelle spørsmaal faar sine sterkeste impulser fra syd. Derfra fik vi vor nuværende kristendomsform og gjennem lange tider har vi paa mange omraader faat sterke kulturelle impulser derfra. Og det er jo da bare naturlig, at vi føler os «mere i slegt med Sachseren end med Angelsachseren».

Men særlig siden det i 1905 begyndte at blaase saa sterk en vestenvind, vel særlig politisk, men ogsaa kulturelt, tør det ha sin betydning at faa høre litt om det anglikanske følesæt og de forventninger, der næres i disse kritiske tider.

Selvfølgelig svinger stemningerne og forventningerne sterkt efter som meddelelserne fra krigsskueplassene veksler fra dag til dag. Og der har været og er tider, da depressionen synes at raade. Men i det store og hele maa man dog si: Det er igrunden merkelig, at denne nation, som saa vel er opmerksom paa sin ringe forberedthet for denne den værste eventualitet: krigen, og som meget vel ser, at dens demokrati er det tyske bureaukrati langt underlegen hvad organisation og disciplin angaar, dog har kunnet bære paa svære prøvelser ikke alene med værdighet og ro og uten at knurre, men med

likefrem og dyptgaaende optimisme. Hadde denne følelse udelukkende berodd paa engelskmandens medfødte unokkelige overbevisning om at være verdens sterkeste og derfor utvalgte folk, skulde det synes umulig, at den kunde hævde sig overfor de mange aapenbare feilgrep og de mange feilregninger, de feilslagne forventninger og nederlagene.

Mig forekommer det, at optimismen har baade sin grund og sin rot i folkets sterke livskraft og livsvilje og i den trods alt sunde anglikanske moral. Det lønner sig daarlig at tro, at den britiske nation er en samling farisæere og nogen elendige kræmmere med lav kræmmermoral. Sandheten er tvertimot den, at i dette folk har kristendommen og dens moral praktisk livsværdi, og det kanske ikke mindst fordi anglikanismen gjennem sit verdensrikes ekspansionskraft har formaadd at bevare mere av det universelle kristelige præg end den golde tyske protestantisme.

Jeg sat her en dag paa mit kontor, over hvis tak en lys nat sidste sommer tyske zeppeliner fór paa sit morder-tog. Jeg læste en bok skrevet i 1908, av en av Storbritaniens dygtigste journalister.[1]) Han skildrer her endel av de ledende personligheter i Europa og Amerika. Deriblandt ogsaa keiser Wilhelm. Samtidig som man maa forundre sig over hvor træffende han har git uttryk for den engelske opfatning, som ikke bare dengang, men som selv nu ikke har undergaat mere end en gradsforandring endog hvad keiseren angaar, saa faar man et levende indtryk av den store forskjel der er paa det, som kunde interessere folk dengang, før krigen, og nu. Man merker rent overvældende, hvor man med sine interesser er ført fra det smaa og intetsigende til de ting, som virkelig har noget at bety: livets og naturens sidste realiteter.

Der mangler ikke paa skriftlige nedslag av tanker og forventninger, man her har angaaende krigen. Jeg var nylig inde i Liverpools store kommunale bibliotek, et av de mest moderne og effective biblioteker, jeg har seet. Krigsliteraturen var overvældende. Jeg hadde aldrig tænkt mig, at saa meget, som der stod i de meterlange reoler, allerede var publicert om krigen. Endog krigens historie. F. eks. Times's

[1]) A. G. Gardiner: Prophets, Priests and Kings. Dents & Sons Ltd. forlag London. 1 sh.

store. Den holdes ajour for hver eneste dag. Og dog som det ser ut til saa langt fra avslutningen! La os ogsaa, naar vi nu skal optegne delvis efter disse kilder, hvad man venter sig, huske paa at krigen for menneskeøine endnu er langt fra sin avslutning. Meget kan ske forinden, meget som ogsaa med nødvendighet maa forandre forventningerne baade paa det politiske, moralske og kirkelig-religiose omraade. Under disse tre hovedtitler vil jeg forsøke at bokføre nogen av nationens haap.

England som i Magna Charta av 1215 vel med rette ser oprindelsen til det største og ældste demokratisk styrte samfund i verden, kunde ikke, selv før krigen, lukke øinene for, at der i dette merkelige statssamfund bestod meget middelaldersk, og det uformidlet side om side med saa meget hypermoderne. Dette mosaikagtige ved det engelske samfund, som vel var baade dets styrke og dets svakhet, var ikke alene det først iøinespringende for en utlænding. Det store raadende liberale parti var i fuld gang med at faa en del av det gamle utryddet. Paa mange maater merket man bestræbelserne fra demokratiets side paa at nedbryte de mægtige og uberettigede *standsforskjelle og klasseforskjelle*, og det tiltrods for, at det egentlige socialdemokrati aldrig har havt nævneværdig magt. Den stansning i dette det liberale partis arbeide, som nu er hitført ved krigen og den delvise utviskning av de politiske partiforskjelle er blit fortsat paa en anden og ihvertfald i øieblikket langt mere effektiv maate. Om ophævelsen av partiforskjellene og den i denne nødens tid istandbragte tilnærmelse mellem over-, middel- og underklasserne skal vedvare, saaledes som mange haaper, ogsaa efter krigen, er vel et stort spørsmaal. Om det nu er en modesak blandt aristokratiets «Ladies» at arbeide og pleie saarede soldater uanseet hvilken klasse de kommer fra, saa baade er det og vil det vel altid bli mere end en gyselig tanke, den mulighet, at de skulde bli nødt til at reise 10 engelske mil i samme jernbanekupe som en simpel soldat eller arbeider.

Det store reformarbeide, som det liberale parti hadde gjort de indledende skridt til før krigen, og som, om ikke krigen hadde kommet, vilde staat for tur: jordspørsmaalet, eiendomsretten til jorden, vil vel, hvilket utfald krigen faar, straks maatte gjenoptas.

Sir Oliver Lodge, den bekjendte universitetsrektor i Birmingham, tænkeren og filosofen, har nylig (mai 1915) skrevet en liten bok: «The War and After» nærmest med sigte paa arbeiderbevægelsen: «The Workers Educational Association.» Særlig i de sidste kapitler understreker han det meningsløse skille, som før krigen var mellem kapitalen og arbeidet — storindustriens forbandelse for fædrelandet og hvilke forandringer krigen maa bringe heri.

Man behøvet ikke at bruke tiendedelen, men kun en hundredepart av de penge krigen allerede nu har kostet for i nogle faa aar bogstavelig talt at faa helt nye betingelser at leve under.

Unødig *dødelighet blandt børn*, sier han, har ødelagt likesaa mange liv som krigen. Derfor præker ogsaa *Bernhard Shaw* bestandig om livets værd og livskraftens styrke. En av de sociale reformatorer har tilbudt sig at raade bod paa dette for knapt saa meget som krigen koster pr. dag. Men man kunde likesaa godt bedt om at faa stjernerne ned fra himlen. Ingen mødre sender sine sønner ut for at *leve* for England, ingen far gir gutten et haandtryk, naar han reiser ut i verden og og sier: «Jeg skulde ønske jeg var ung nok til at staa ved din side i kampen for et samfund, der ga sine borgere menneskeværdige kaar at leve under.»

Der kan ikke bli tale om nogen sand fred, før vi forstaar, at en nations storhet beror paa den enkelte borgers *livskvalitet*. Athen og Florens var værd mere end alle keiserriker tilsammen. Folkets adel ligger ikke deri, at det er forberedt paa krig; men i dets skikkethet for fred. Det var falske idealer, som skapte krigen. Det er vor forstands svakhet og vor lidenskap for det sande og godes ringe styrke, som tillater slike idealer at mestre os. Vi søker kollektiv kraft, fordi vi ikke er istand til individuel storhet. Vi søker utvidelse av landomraadet, fordi vi ikke kan bruke det land vi har. Vi søker at bli mange, fordi ingen av os er istand til at leve sit liv kraftig nok som enkelt-person.

De industrielle betingelser før krigen har ikke været bra. Mange arbeideres holdning under krigen har været en skuffelse og en kilde til uro. Man skylder paa drikken. Og den har sikkert sin del av skylden. Men det trænger en dyperegaa-

ende forklaring. Det er ikke mangel paa patriotisme hos arbeiderne. Saa snart de føler at de tjener nationen og ikke kapitalisterne, saa er de helte. Det som lammer deres arbeide er tanken paa, hvem der høster frugterne av deres slit. Hvad arbeideren virkelig har grund til at klage over er dette, at det er umulig at lægge sin personlige interesse ind i sit arbeide og de lange timers sjælløse slit. Hvorledes kan en moderne arbeider finde glæde i sit arbeide — et arbeide uten tanker eller originalitet eller initiativ — kun en lang oplærelse i teknisk færdighet og mekanisk dygtighet.? Hvad skal alt dette arbeide være til? maa han jo spørre. Han kjender ikke dem, som trænger de ting, han arbeider paa. De fabrikeres, ikke fordi de trænges; men fordi der er en fortjeneste paa hver av dem. Slumkvarterene, hvor de mange brændevinssjapper er, det er stederne, hvor arbeiderne er henvist at bo. De blir tat ind i arbeide og avskediget efter bestyrerens forgodtbefindende. Men hvis fædrelandet trænger deres tjeneste, da la dem faa lov at gjøre sit arbeide direkte for staten. Da har de noget at leve for, noget at arbeide for.

De ulykkelige industrielle tilstande maa avhjælpes efter krigen. Der maa bl. a. gjøres noget for at *hjælpe arbeideren til at spare sine penge*, saa han ikke er helt i arbeidsherrens haand. Vistnok har de retten til streik, men streik er et tveegget sværd, og det værste ved det er, at dette sværd er uten haandtak. Man maa skjære sig, naar man vil ta det.

Og der maa ordnes med *salg av sterke drikke*. Staten maa kontrollere det hele, ikke som nu, at det er private interesser, som dominerer.

Men fremforalt: Den sociale reformation som maa komme, maa bringe arbeideren *tilbake glæden ved arbeidet*. Og: Den maa styrke brorskapsfølelsen mellem arbeiderne verden rundt. (Se art. «Brorskapsbevægelsen bl. de eng arb.» F. K. og K. nr. 6 for 1915.) En slags fornyelse av aanden fra gotikens tidsalder med dens glæde over arbeidet og laugets brorskapsfølelse.

Sir Oliver hævder, at efter krigen maa *forholdet mellem nationerne føres videre efter samme principer som mellem hædertige enkeltpersoner*. Hemmeligt diplomati maa avskaffes og det store folk maa faa bedre utdannelse. Det vil ogsaa føre med

sig en nødvendig og større agtelse for videnskapen. I England har nu omtrent alle videnskaper ligget efter. Tyskerne har været helt overlegne. Mest momentant og øiensynlig straffer det sig nu for den kemiske videnskaps vedkommende.

Der har *før været saa meget luksus og saa meget letsind.* Nationens sind *er nu alvorlig stemt.* Den tænker ogsaa alvorlig over de forandringer som bør komme.

En forandring i kvindens stilling maa komme. Man har havt fuldstændig nok av en nation som systematisk undervurderer og undertrykker sin egen kvindelige befolkning og som behandlet alle andre kvinder barbarisk. Krigen har allerede bragt en forandring heri.

Enten vi læser Lloyd Georges taler: «Through Terror to Triumph» eller Horatio Bottomleys eggende artikler i mange blade, eller Harold Begbies av en egen religiositet anstrøgne artikler i maanedsmagazinerne[1]): alle venter de sig store forandringer i det engelske samfund efter krigen. Den sidstnævnte forfatter dog med den reservation, at en av de grundlæggende faktorer i samfundet: den menneskelige natur omtrent uforandret flytter over i det nye samfund, som holder paa at fremkomme gjennem de svære fødselsveer.

For endel kan de forventninger, som næres i disse kredse, opsummeres i dette: Det har vist sig med mere end ønskelig klarhet at det engelske demokrati har været det tyske junkerherredømme og aristokrati underlegent hvad organisation av samfundet angaar. Efter krigen maa der komme den forandring deri, at *ogsaa demokratiet viser sig mindst like saa skikket til at organisere sine kræfter, og det baade for krig og (især) for fred.* Nu er det med sammenbidte tænder den engelske love gjør dette forsæt. Kun krigens utfald og fremtiden kan med sikkerhet si efter hvilke linjer denne organisation kommer til at foregaa.

I linje med hvad der her er sagt ligger ogsaa den forandring, jeg dernæst vil nævne: *Forholdet til fremmede* (ogsaa neutrale) landes undersaatter i England. Det vil neppe paa forholdsvis lang tid, om nogensinde, bli det samme frie forhold som før. Det er en baade naturlig og beklagelig følge av krigen.

[1]) F. eks. «The Royal» for august 1915.

Det kan ikke være tvil om, forekommer det mig at bak den følelse av skuffelse, som den almindelige engelskmand har overfor fremmede, ligger der ogsaa nu ihvertfald en temmelig stor bitterhet. Den sidste vil vel svinde igjen, men den første følelse gaar neppe saa hurtig over. Og skuffelsen kommer derav, tror jeg, at englænderen hadde den ridderlige bevissthet: Vi har opført os som gentlemen mot nationerne rundt om os. Vi har vistnok selv villet leve og gjøre forretninger og tjene penge, men vi har ogsaa liberalt tillatt de andre, selv de mindste nationer, at leve sit liv uten at vi har villet paatrykke dem vort stempel eller øve nogen kontrol. Og dette saavel i vort eget land som utenlands og i vore kolonier. Naturligvis kommer i denne tankerække ogsaa boerfolket frem. Mange engelskmænd mener den dag idag, at de var i sin fulde ret, ogsaa der. Men man kan vel ogsaa si, at det i de aar som har gaat, har været et stigende antal, som har indseet, at de liberale politikere hadde ret, som allerede dengang krigen blev ført, opponerte mot den, og som nu efter den liberale politiks saa glimrende seir i Syd Afrika, ser det som en av de nationale synder som England nu maa bløde for.

England vil efter krigen sikkert gjøre alt mulig for paa saa mange omraader som bare mulig at *bli selvhjulpen*.

Der er allerede tegn til at dette faar sine følger for *videnskapen*. Helt fra kemien og de dermed sammenhængende industrielle foretagender til filosofi og teologi, vil man søke at klare sig uten Tysklands hjælp. «The time of the German footnote is on the Wane» (den tyske randbemerknings tidsalder holder paa at svinde) skriver utgiveren av Hibbert Journal i oktoberheftet 1915. Det har som bekjendt været almindelig, at engelske videnskapsmænd ved at tilføie et citat fra et lærd tysk verk dermed har anset sin opfatning for bevist som den endelige og rette.

Sir W. M. Ramsays nye bok: The Bearing of the Recent Discovery on the Trustworthiness of the New Testament» bærer temmelig sterke bud om dette. Her er en sterk reaktionær strømning. Forfatteren har altid været de konservatives yndling. Nu tages han til forsvar mot den tyske vantro teologi. Det kan nemlig ikke godt være tvil om, at det for mange alvorlig tænkende engelskmænd staar saa: Tyskland kjæmper

ikke bare for et *andet stats-ideal* end England og dets allierte, nemlig det stats-ideal hvis utvikling særlig er merkbart i navne som Nietsche — Treitschke — von Bernhardi; men det er ogsaa *en anden guddom*, som foresvæver keiseren og hans folk: den germanniske stammegud i en ny skikkelse. (Se redaktøren av det store Londonblad, A. G. Gardiners artikel 10de oktober 1914: «The return of Odin and the Religion of Valour».)

Den utartning som den tyske protestantisme har gjennemgaat i sit hjemland, hvor den har gjort enhver religionens tjener til «ein staatsbeamter» og har frembragt en moral, som den der ga sit utslag i Lusitanias sænkning, undervands krigen og luftkrigen og den æreløse affære paa Saltholm, den bør ikke faa raaderum paa denne side av Nordsjøen.

Lutherdommen har aldrig været populær i Storbritanien. Den er her betragtet, endog inden bredkirkelige, ja i disenterkredse som rationalistisk intellektualisme selv i sin mest pietistiske form. Dens tankegang synes anglikaneren snever, dens gudstjeneste kold, noken og fattig. Nu mindre end nogensinde vil anglikaneren føle sig tiltrukket av den. Den høikirkelige retning inden Church of England har, siden paven ikke paa nogen maate vil anerkjende den, siden krigens begyndelse i sin stræben efter katholicitet kastet sine øine mot øst til den russiske græsk-katholske kirke. Selv om Italien senere kom med i krigen paa de alliertes side, indtraadte der ingen forandring heri; ti som bekjendt er Italien som statssamfund og militærmagt paven litet huld, selv om der vel i de sidste aar har raadet en forsonligere stemning mellem paven og hans fædreland.

Jeg gaar derefter over til hvad man venter sig i fremtiden *for det kirkelige liv*, eller bedre uttrykt: de muligheter, man nu synes aapner sig for nationens kirkeliv.

II.

Den temperamentfulde prest ved City Temple, J. R. *Campbell,* forlot nylig sin indflydelsesrike stilling og dermed ogsaa sit kirkesamfund, det kongregationalistiske, for at træ ind i statskirken, The Church of England. Dette har neppe meget at gjøre med krigen. Og selv om endel frikirkeprester

har fulgt hans eksempel (der ordinertes saaledes 8 frikirkeprester til statskirkelig tjeneste i et bispedømme nu nylig), kan man neppe si, at det vil bli av nogen større betydning for de kirkelige enhetsbestræbelser som ut fra andre synspunkter er blit vakt til live nu under krigen.

Campbell skriver nylig fra fronten, at en mand har spurt ham om han tror det blir en gjennemgripende forandring i det aandelige, og særdeleshet i det religiøse liv, efter krigen. Dertil svarer han aapenhjertig, at det vet han ikke noget om. Og det er nok det forsigtigste. Ti der er saa mange forskjellige merker, som snart peker i en retning, snart i en anden, alt efter den personlige, individuelle tolkning man gir dem eller er tilbøielig til at gi disse ydre fænomener. Men ogsaa Campbell er sig vel bevisst, at den aandelige atmosfære er en anden nu end før krigen. Og deri samstemmer nok de allerfleste. Lord Cecil sier[1]): «Vi er os bevisst de store forandringer i aandens verden, som har fundet sted paa grund av krigen. Det ser vi bedst paa dem som er og dem som ikke er berørt av den. De synes at høre forskjellige nationer og to forskjellige tidsaldre til. Et nyt England synes at dannes under det gamle. Og vi kan jo ikke andet end undre os over, hvordan det nye blir. «Alvorlighet» er blit stikordet. Før var livet en spøk. Og den eneste alvorlige ting ved det var, hvorledes man skulde kunne faa fat i saa mange penge, at man rigtig kunde nyte sig igjennem det. Politik var sunket ned til at bli et stort spil med brikker. Og hvad den kirkelige gudstjeneste angik, saa blev det stadig vanskeligere at skjelne mellem en kirkekonsert og en gudstjeneste. Endog kirkemænd kunde man høre beklage sig over, at man skulde ofre en del av en hel dag for at tænke paa det religiøse liv, og for den fornøielseselskende var det udelt ubehagelig at tænke paa at syvendeparten av sin tid burde man dog ofre for at tænke over livets alvorlige side. Nei, man maatte stadig ha nye sensationer: nakne kvinder paa scenen og mord paa kinematografen. Naturligvis hadde ogsaa for disse mennesker livet sine mørke timer: det var den

[1]) Se Lord Gascoyne Cecils & Canon A. C. Deanes art. «The Old England & the New.» i The 19th Century julihefte 1915.

tid de var nødt til at arbeide for at skaffe sig pengene, de skulde bruke. Arbeidet var et nødvendigt onde.

«Saa kom krigen. Folk som længtet efter sensation fik nok av det. Man behøvet ikke at gaa paa kinematograf for at faa se folk bli dræpt.

«De mænd som kommer tilbake fra krigen er alvorlige mænd, de har set livets store realiteter i øinene. Endnu er de faa. Men naar hovedstyrken kommer tilbake, maa de nødvendigvis sætte et andet og et alvorlig præg baade paa det sociale, det politiske og det religiøse liv i hjemlandet.»

Jeg har truffet mange soldater. Nogle av dem har sagt, uten nogen opfordring fra min side: «Krigen gjør en religiøs». Om der vel kan være begrundet tvil om, at det er tilfældet med den store masse soldater, og om der her sikkert blander sig meget for det religiøse liv mindre værdifuldt ind (nogle sier likefrem at krigen nødvendigvis gjør folk til barbarer), saa er vel det sandt, at *krig faar folk til at tænke*, og det over spørsmaal, de før ikke hadde interessert sig stort for. Og et av dem er kristendommen. Ut herfra er det man vel kan vente den største forandring for det religiøse liv. Den idé, at man skulde gaa i kirke engang av og til, fordi det skulde saa være, eller fordi det ikke var saa værst, den vil vel forsvinde hos en som har været soldat. Han maa jo spørre sig selv: «Hvorfor meldte jeg mig som soldat?» Og da han maa svare, «fordi det var min plikt» — saa spør han ikke længer efter om det er behagelig at gaa til kirke eller ei. Det er dog et paradis sammenlignet med posten i løpegraven. Han vil spørre: er det *ret* at gaa til kirke. Og finder han, at det er det, saa blir han gjerne til gudstjenestens slut, selv om den varte tre timer.

Hovedhindringen for det religiøse liv i England som overalt i verden har naturligvis været egennytten, egeninteressen, det om sig selv stadig selvcentrede liv. Selv sine «gode gjerninger» gjør man ut fra dette permanente centrum. Har man drømt om guldalderen, som skal komme ved den nyere lovgivning og moderne videnskap, der skal gjøre menneskevilkaarene mere menneskeværdige, saa er det vel tilsidst med den baktanke, at da skal det ikke være nødvendig at ofre og gi avkald paa noget for andres skyld, da skal det ikke

længer paahvile os den tunge plikt at forsøke det umulige: at være uselvisk og uegennyttig. De mennesker, som nu blir forholdsvis uberørte av krigen og ikke lærer offervilje og uegennytte, de vil tænke at verden efter krigen vil lægge sig i de gamle folder. Ogsaa i England hadde *familielivet* tat sterk skade av det overforfinede, utadvendte liv, som ikke mindst overklasserne førte. Tildels var hele familielivet gaat av mode. Men der hvor det endnu fandtes, satte skolen, huslærere eller guvernanter forældrene istand til at leve det mest egoistiske liv uten større vanskelighet. Men i de fleste velstillede huse var der ingen familie. I hoiden var der to kjælebarn, som var mindst likesaa bortskjæmte og egoistiske som skjødehundene.

Dette vil den alvorlig tænkende mand fra løpegravene rette paa. Han har lært den sande forstaaelse av det sociale liv: at alle maa være beredt og villig til at lide for andre.

Og ikke bare soldaterne. Vistnok varet det ganske længe, før det store engelske folk rigtig vaaknet op og forstod, hvor alvorlig en situation det ved krigen var ført ind i. Det skedde ikke i krigens første aar. Det er kanske dem, som vil si, at endnu er det ikke skeet. Men det er sikkert, at alle samfundsklasser, fra hertugen til grubearbeideren, har i en eller anden mildere eller meget streng form faat merke krigens alvor, at dødsenglen har gjestet mange huse. Og derav er der kommet baade alvor og social offervilje. Og dette kan i en meget høi grad merkes i det kirkelige liv og arbeide. Den *sociale ansvarsfølelse* er endog hos den jevne, ikke altid saa vel oplyste mand steget enormt. Det er et moralsk fremskridt, som sikkert maa gjøre samfundet, ja verden rikere, selv om den økonomisk blir meget fattigere efter krigen. Denne *forandrede aandelige atmosfære* er det, som spaar godt for fremtiden, og det er ingen umulighet, at der ut av den kommer baade en ny religios og folkelig opvaaknen til et sundere, rikere og lykkeligere liv. *Livet lar sig ikke længer fortolke ved hjælp av materialismen.* Instinkter, som man i den lange fredstid trodde forstenet eller utdøde, er vakt tillive igjen. Det er den store nyvinding. Det er en vældig erobring for kirken. Her er der en anledning og muligheter, som ikke kan maales. Der vil naturligvis ogsaa

i fremtiden bli skeptikere, som vil si, at kristendommens idealisme ikke lar sig praktisere, særlig naar man tar de infiltrede sociale og endda mere, naar man tænker paa race-spørsmaalene[1]). Men soldaten fra løpegraven er ikke tilbøielig til at gi sig av med den slags tanker, som kan være lette nok at anstille i en salon eller et røkeværelse, men som dunster bort, naar man staar overfor livets og dødens realitet.

Det engelske folk er vist ikke alene om det, men det tør nok sies ogsaa om denne store nation, at den igjen har faat en vældig livets paamindelse om, at religion ikke er noget, som man efter forgodtbefindende kan supplere sin personlighet med; men at kristendom meget mere er en nødvendig del av et sandt menneskes natur, og at der, hvor den mangler, er der hverken fuld og hel eller sand mandighet og kvindelighet.

Den engelske kirke har en enestaaende leilighet til at vise, hvad Kristi kraft, som lever i den, formaar. Til de tusinder og atter tusinder av hjem, som nu sitter med sorgens dype skygger over sig, nytter det ikke at komme med patriotiske fraser eller platheter. Om de er baade ædle og sande, kan de ikke gi den sørgende far og mor den rette trøst. Det er et sikkert haab om opstandelsen fra de døde og et liv i den evige verden, som de sørgende længes efter at se gjennem sine taarer.

Naturligvis: der findes endnu en mængde letsindighet og nydelsessyke, og før de allerstrengeste indskrænkninger i utskjænkning av sterke drikke blev indført, var der en stadig stigende tendens i forbruket derav, især blandt arbeidsklasserne, der tildels har tjent enestaaende gode penge. Men tildels sker vel det for at dække de følelser, som disse folk ikke for nogen pris vil røbe.

Og ikke bare de sørgende er nu tilgjængelige for kirkens budskap. Der er kanske likesaa mange som gjør famlende forsøk paa at finde et *samlende og centralt princip*, hvormed de kan gyde liv i sin tidligere blot nominelle kristenbekjen-

[1]) Se mere herom i art. «Christianity Practicable». «Hibbert Journal for jan. 1916.

delse. Og ogsaa disse kræver at faa kristendommens lys over livets og dødens mysterier og over det som er bak død og grav.

Man merker overalt denne *større virkelighetstrang*, i kirkerne, ved soldaternes kirkeparader søndag morgen, paa gaten, i folks samtale og ogsaa i presternes prækener. Selv om det endnu er mange, som ikke forstaar sin tid og dens krav, og selv om der er en sørgelig mangel, især hos de ikke universitetsutdannede prester paa forstaaelse av sin menighets, baade de dannedes og de mindredannedes tankegang, saa er det som krigens og alvorets nærhet lægger en større virkelighetstroskap ind i alt, som læses og sies.

Og ikke mindst i den sekulære presses spalter merker man hvorledes de religiøse spørsmaal er i forgrunden. De vilde ellers aldrig gi plads for opsæt eller skrive lange redaktionsartikler, som mangengang viser en forbausende god og sund opfatning av det centrale og kristelige[1]).

Naar jeg nu tilslut gaar over til at nævne, hvad den engelske kirke allerede har betydd for det nationale liv, maa først nævnes det glimrende arbeide den gjorde for rekruteringen av den nu vel adskillig over 6 mill. store frivillige hær Om man nok kan ha sine betænkeligheter og mene, at det nok var let at misbruke prækestolen i agitationen for rekruteringen, og selv om det kanske oftere hændte, at det kristelige og nationale ikke smeltet saa harmonisk sammen i den enkelte prests mund, saa maatte man likevel beundre det arbeide, som utførtes og det dype alvor og den inderlighet, hvormed det nationale og kristelige opfattedes.

Feltpresternes utrættelige arbeide under strabadser og lidelser, deres mot under faren, og deres kameratslige opofrelser, er vel for godt kjendt til at de her behøver at nævnes. Adskillige av dem har nedlagt sit unge liv paa slagmarken eller ute paa sjøen for det elskte fædreland.

Jeg glemmer sent en stormfuld dag, jeg stod ute ved Tynen og saa en torpedobaat vaske tilsjøs. Det sidste jeg saa av den var kapellanen som i fuldt ornat og med sin bønnebok gik rundt dækket fra for til agter, mens de grovbarkede gutter tok luen av, da han gik forbi. Saa skjultes

[1]) Saaledes «The Daily News & Leader» for juleaften 1915.

baaten av sjørøk og svært hav, men med den ut paa sin haarde vakttørn gik en av den engelske kirkes tjenere med Gudsord og Sakrament.

Men ikke mindre betydningsfuldt arbeide har den del av geistligheten, som forblev hjemme, utført i nationens liv under disse kritiske forhold. Saa meget mere beundringsværdig er deres arbeide som mange av dem gjerne hadde meldt sig frivillig for at reise til fronten; men da de visste at krigsministeriet hadde mere end nok av tilbud, forblev de paa sin kanske baade ringe og ubemerkede post i en travl og opslitende industrimenighet eller i et bortgjemt, litet landskald En fagmand har uttalt, at det kirkelige arbeide i de store industricentrer har neppe nogensinde været saa effektivt som nu under krigen. Og dette sætter den almindelige mand pris paa. Han er sjelden fiendtlig overfor kirken. Han vet at vurdere det, selv om han vel i regelen har vanskelig for at se bort fra den enkelte prests personlige arbeide. Det er den for ham nødvendige ramme om kristendommen i det hele.

Hvad de forskjellige kristelige organisationer og især Unge Mænds kristelige Forening (Y. M. C. A), Church Army og Frelsesarméen har utført, og det baade ute og hjemme, er overordentlig beundringsværdig.

Hvad nu det kirkelige liv og arbeide *i fremtiden* angaar, kan man kanske ut fra den forannævnte forandrede aandelige atmosfære vente sig mange og betydelige forandringer.

Efter mange merker at domme er det ikke usandsynlig, at der vil fremkomme en langt sterkere følelse for *kirkens katolicitet*, det sidste ord da ikke tat i hierarkisk forstand, men i betydningen universalisme i religionen. Dette vil vel først vise sig i det indre hjemlige kirkeliv. Unionsbestræbelser mellem frikirkerne og tildels mellem disse og statskirken er allerede i nogen grad igang. Baade indre og ydre ting tvinger til det. I løpegravene er der ingen forskjel paa metodisten og den romersk-katolske eller paa soldaten fra Church of England. De vilde alle kanske være glad over at kunne komme hjem som kristne, uanseet den konfessionelle farve deres kristendom hadde. Det viser sig da ogsaa at alle de forskjellige bekjendelsers soldater i mængdevis møter frem til andre kirkesamfunds gudstjenester eller møter.

Dernæst den følelse som stadg blir sterkere ogsaa inden folkets brede lag. Det grundlag, hvorpaa de forskjellige frikirkesamfund blev opbygget, er nu i virkeligheten forældet og svarer ikke til de nuværende behov. Disse tanker tar vel hos de fleste den form: hvad skal det være til at opretholde, med tap av tid, kræfter og penge, en hel del forskjellige kirkesamfund, som dog alle paastaar, at det er den samme Herre og den samme kristne religion, de i virkeligheten arbeider for?

Dernæst er det økonomien, som allerede nu og i endnu høiere grad efter krigen vil gjøre en nærmere sammenslutning baade ønskelig og nødvendig paa mange steder.

Men ogsaa ved at rette blikket paa folkeverdenen utadtil maa den kristelige universalisme baade for logisk tænkning og for kristelig følelse bli mere nødvendig end før. Den engelske nation, som paa forhaand er vel kjendt med racespørsmaalene i sit verdensrike, maa nødvendigvis efter krigen komme til at ta under en alvorlig, revidert og fornyet overveielse, hvorledes kristendommen, om den overhodet skal være brukbar, maa gjøres universel i en anden og bedre forstand end før, da den for mangen brite var sterkt opblandet med en handelsmoral og en handelspolitik, som nu har vist sig at indeholde den største fare for verden og civilisationen, og som har sprængt ihvertfald midlertidig, kristendommens universalisme, om ikke teoretisk saa dog praktisk. Den i kirkelig form organiserte kristendom har jo i hvert av de krigførende lande ubetinget stillet sig i sit lands tjeneste og dermed opgit sit universelle lederskap[1]). Dette har som nævnt ogsaa i høi grad været tilfældet med den engelske kirke og kristendom.

I en noget uheldig og pinlig stilling er den yngre ugifte engelske prest kommet derved, at biskopperne har negtet dem at melde sig til hæren til aktiv tjeneste. Grundene dertil er der fra et kirkelig synspunkt neppe noget at si paa. Baade den, at en Kristi tjener ikke skal gripe til sværd, og at ingen tid har der som nu været bruk for sjælesørgerne i de hjemlige menigheter, og at en, som elsker sit fædreland,

[1]) Se herom «Christianity Practicable» by prof. W. A. Brown i «Hibbert Journal» for jan. 1916.

ikke kan gjøre det større og bedre tjeneste end ved at bli paa sin post, hvor han er sat baade ved ydre og indre kald av Gud og sine overordnede, er allesammen antagelige nok.

Men stillingen er allikevel ikke heldig. Den almindelige mand er noksaa tilbøielig til at tænke: de opfordrer os til at melde os til hæren, til at ofre vort liv for vort land; men selv gjør de det ikke, skjønt de har i mange henseender bedre for det end vi. At dette i nogen grad kommer til at virke uheldig ogsaa for det evangelium, de forkynder, især blandt arbeiderne, er vel sikkert nok. Nu, naar der blir indført tvungen vernepligt for de ugifte, vil det vel bli endda uheldigere, at alle prester blir undtat. Endog noksaa konservative kirkeblade («Guardian» f. eks.) tar ordet for at biskopperne bør ta sit forbud under fornyet overveielse.

Det er vel neppe for meget sagt, at det blir et bjergningsarbeide av civilisationens stumper, kirken faar at utføre efter krigen.

Maatte den mægtige engelske kirke faa baade naade og lykke til at utføre sin betydningsfulde del derav baade inden sin egen nation og utadtil.

Niels Steen.

DE FRANSKE PROTESTANTER OG KRIGEN.

Av *Johs. Johnson.*

Av alt det endeløse ugagn som geistlig idioti[1]) har anrettet i historien anser jeg den katolske kirkes behandling av Frankrigs protestantisme for noget av det værste I det 16de aarhundrede var en stor del av det franske folks elite grepet av reformationens tanker; foregangsmændene baade i aandelig og materielt arbeide kjendte den nye tids vingeslag over sig. Den fare for at protestantene skulde bli en stat i staten som en stund holdt paa at vokse op av Henrik 4des nantiske edikt var overvundet av Richelieu, og nu hadde Frankrig, dette Europas foregangsfolk, den ypperligste chanse til at vise verden hvordan religionsfrihet gjennemføres under et oplyst enevælde. Men jesuitene fik bugten og begge endene, leiligheten gik unyttet forbi, og Frankrig blev tappet for sit ædleste blod og berøvet et av sine værdifuldeste kulturelementer. Siden har det svinget mellem religionsløshet og bigotteri. Den spillevende, herlig utstyrte franske aand synes at gaa mot alderdom og død; det franske folk som i 1815 utgjorde 22 pct. av de seks europæiske stormagters folketal, utgjør idag 10 pct.[2])

De franske protestanters historie har sat sit præg paa dem. Faar et folk eller en klasse bo i ro paa fædrene grund under rimelig anerkjendelse, frihet og ansvar, saa vokser der op hos det en rolig lykke, en bundfast patriotisme og et positivt syn; livsstemningen blir det store ja som vi møter hos John Bull og hos den norske østlandsbonde. Men som

[1]) Jeg bruker ordet med hensigt. Idiot betyr egentlig en utenforstaaende som mangler sakkundskap og ikke vet hvad det gjælder. Og naar det gjælder forstaaelse av lovene for livet i Gud, har i sandhet dette mesterstykke av politisk kløkt og herskerevne som heter den romerske kirke, vist sig at være usakkyndig.

[2]) Foi et Vie B nr. 17, 1915, s. 221.

irsk folkekarakter har tat farve av det antikatolske Englands overmagt, saa har de franske protestanter av al den nød de har hat at gjennemleve. Man mindes om et magert, nervøst ansigt med mange smaa furer fra en menneskealders daglige legemslidelse. I bakgrunden av den franske protestants sind staar hele tiden den store fiendtlige nationalkirke og den mørke fortid. Selv om han er religiøst indifferent, er det hans bitre stolthet ikke at være katolik. Han lider under at det store folk enten ignorerer hans lille samfund (1/2 million av 39) eller slaar ham i hartkorn med jøder o. a halvt rotløse indflyttere. Fritænkerne angriper ham fordi han ikke tar skridtet fuldt ut og «knuser skjendselen» [1]) (Voltaire), nationalistene fordi han driver maskepi med engelske og tyske arvefiender med hvem han deler tro; og forsaavidt som det store folks tankegang endnu beherskes av den katolske kirke — hvad der nu under krigen er i vekst — høster nationen fremdeles denne bitre frugt av det 17de og 18de aarhundredes uretfærdighet, at dets aandsliv vedblir at avstænge sig mot den tilførsel av sandhet og sundhet og evangelisk kultur som den lille tapre protestantiske kirke hele tiden tilbyr det.[2])

Sterke vækkelser gik i forrige aarhundrede hen over den franske protestantisme. Adolphe Monod og Eugène Bersiers

[1]) Ecrasez l'infâme!

[2]) I 1912 holdt nogen av «Foi et Vie»s talere en række foredrag i Bordeaux om den religiøse uro i den nyere franske skjønliteratur og om fritænkeriet og hinsidighetstroen. I den anledning utstedte erkebiskopen av Bordeaux følgende kundgjørelse:

«Katolikkene kan ikke ved sit fremmøte slutte sig sammen med lutheranere og kalvinister, ikke engang naar det gjælder at bekjæmpe ateismen og materialismen. Ateisme og materialisme er nemlig simpelthen følger av den fri forskning, som ikke er andet end frihet til at tænke indfort paa den religiøse tros omraade. Med eller mot sin vilje bekjæmper vore fraskilte brødre her følgene av et princip som de selv hævder. Vi kjæmper ikke med de samme vaaben og under samme fane. Det er altid farlig at komme i berøring med vildfarelsene; hvor mange katolikker har ikke til sin tros skade faat erfare det! Det være dem derfor vitterlig at kirken altid har fordømt de blandede religiøse foretagenden, især naar det gjælder at vinde de ikke kristne, og hans hellighet paven har nylig fornyet dette forbud; vi har ikke lov til at gaa ind i fiendens leir». (Témoignage 29/3 1912).

prækener var av de mest hørte i Frankrig. Parisermissionsselskapet vokste op og samlet om sig en trofast og økende kjærlighet med forbausende arbeidsevne Men mange menigheter og en stor del av geistligheten blev ogsaa lammet av verslighet og rationalisme Den megen rigdom og de forholdsvis mange lederstillinger i samfundsliv og politik som er faldt paa disse altid vaakne og foretagsomme minoritetsmenneskers part har vel gjort sit til at styrke versligheten.

Den første franske protestant jeg lærte av kjende var sogneprosten for Rheims's reformerte menighet, Henri Lauga. Den lille vævre, spillevende og varmhjertede mand, missionærs son og svigerson, hugenot til fingerspidsene, virket som en ren aabenbarelse blandt os tunge norske missionsfolk paa Madagaskar. Han prækte paa fransk og blev oversat til gassisk, men virket allikevel slik at en meget oprigtig og grundig pontoppidansk missionsdame utbrøt: Nei slik skulde dere præke, dere missionærer! Dere kan jo sletikke tale! Lauga hadde været med i 1870 — han var endnu en fortræffelig rytter — og hans hjerte brændte for Frankrig. Og det har jeg siden fundet at være et fælles træk hos franske protestanter: De bærer fædrelandet paa sit hjerte; de er optat med dets nød, dets religiøse underernærethet, dets sociale brøst, fremfor alt barneindskrænkningen og alkoholismen, tildels ogsaa kampen mellem kapital og arbeide; i mange aar har prestene Elie Gounelle, Wilfrid Monod o. a. gjennem sin «Revue du christianisme social» prøvet at vække sine landsmænds ansvarsfølelse for samfundsnødens forskjellige sider.

I de sidste 18 aar har en modig liten flok teologer og literater holdt i gang et foretagende der i Norge har sin parallel i «For kirke og kultur», nemlig den «fjorten-daglige revy over kristelig kultur» som betitles «Foi et Vie» (Tro og Liv); den blev startet av teologene Benjamin *Couve* og Paul *Doumergue*, og redigeres nu av den sidste Foruten at erobre sig en stadig større læserkreds ogsaa utenfor protestantisk omraade har dette tidsskrifts ledelse sat i gang aarlige serier av almenoplysende foredrag ut fra kristelig livsanskuelse eller ialfald paa den kristne morals grund De holdes først i Paris, gjentages saa i de store provinsbyer, og samler overalt store tilhørerskarer. Navn som Bergson, Boutroux,

statsøkonomen Ch. Gide, siden krigens begyndelse den belgiske socialistleder og minister Vandervelde, Elsass's tidligere riksdagsmand abbed Wetterlé, og ellers mange av det unge Frankrigs bedste mænd findes paa listen over deres foredragsholdere.

Siden *krigens* begyndelse ja! I mange aar har jeg nu læst dette tidsskrift og andre fransk-protestantiske blade, bl. a. den lille lutherske kirkes særlige organ «Le Témoignage», som Lauga (skjønt reformert) kaldte sit yndlingsblad, og jeg vet ikke av at ha støtt paa et eneste uttryk for revanchetankene fra 1870.

Men nu, siden august 1914, er krigen blit midtpunktet ogsaa i disse blade. Og er det at undre sig over? Hvert nummer av «Le Témoignage» bringer to—tre spalter av evangeliske «døde paa ærens mark», adelsmænd og bondegutter, vordende prester eller missionærer, kunstnere, forretningsmænd og officerer, mange med særlig omtale av deres heltemod eller av deres fromhet og kristelige kamerataand.

Første armés general sender enken efter den lutherske prest Paccard den dagsorden hvor hendes faldne mand omtales slik: «Paccard, Alexis Jean, reserveløitnant i 301ste infanteriregiment, førte sit kompani med udmerket tapperhet i otte maaneder og faldt med ære 15de april truffet av en eksploderende granat under bygning av en forsvarsstilling.» — En anden dødsanmeldelse, valgt paa maafaa: «Sersjanten Armaud Defiolle, av 232te infanteriregiment, dræpt av en granat 31te mai; han var elev ved en evangelistskole og hadde frygtløst avlagt vidnesbyrt om sin tro i et ellers helt katolsk regiment. Han fik efter døden følgende lov foran regimentet: «Blev haardt saaret ved forpostene, hvor han tjente i første linje; da hans chef sa ham nogen trøstende ord, svarte han: min eneste sorg er at jeg ikke kan fortsætte kampen mot indbrudsmændene.» Mange, mange ogsaa av det protestantiske Frankrigs bedste sønner, Gide, Gounelle, Allier, Büchsenschütz, Escande, Delord (missionærsønner), nævnes i denne ustanselige liste. Saa det er rimelig, allermest i det barnefattige Frankrig, at krigen er alt i denne frygtelige tid.

De foredrag som «Foi et Vie» har organisert i 1915 har hat til hovedtema: «De krigførendes moral og politik»; her taler nogen av Frankrigs og dets alliertes mest sakkyndige

mænd om Frankrig, Belgien, England, Rusland, Serbien, Polen, Tyrkiet, Østerrig, Elsass, Rumænien, Armenien, men først og sidst om Tyskland: dets politik, økonomi, industri, religion og moral. *Emile Doumergue*, senior ved det protestantiske fakultet i Montauban skriver f. eks. om «L'empire de la kultur», «kultur»-keiserdømmet. Her ligger et drama foran os, sier han, det begyndte 13de juli 1870 kl. 11,15 om aftenen med Bismarcks depesje fra Ems og det sluttet 23de juli 1914 kl. 6 aften med ultimatumet til Serbien og den krig som dermed slap løs; i dette drama er der tre akter, skapelsen, fristelsen, faldet: keiserdømmets *skapelse* foregaar i Bismarcks planer og deres utførelse gjennem krigen 1870; dermed vilde *han* stanse: «efter at ha skapt riket ved alle voldsomme midler vilde han sikre dets varighet ved alle forsigtighetsregler; han vilde helst ikke ha tat Metz; kolonialpolitik interesserte ham ikke; hele det orientalske spørsmaal er ikke værdt en pommersk grenaders ben».

Men nu kom *fristelsen*: «I skal være som Gud.» *Treitschke* — «Carlyle og Macaulay i én person» — forkyndte styrkens evangelium: «i politikken er det svakheten som er synden mot den Helligaand,» «krigen er hellig, en guddommelig institution.» Den anden store frister, *Nietzsche*, «en av de tre forfattere som, efter anstillede undersøkelser, blev mest kjøpt av de soldater som drog i krigen,» er baade religiøst og nationalt Treitschkes motsætning; allikevel har han været med at stope det moderne Tysklands karakter: «Ned med de gamle bud: du skal ikke slaa ihjel, du skal ikke stjæle! Brødre, knus disse den gamle lovs tavler, jeg reiser foran eder denne nye: Vær haarde! I sier: En god sak helliger krigen; jeg sier eder: Krigen helliger alle saker; mennesket er aldrig større end naar han viser det dype, upersonlige hat, koldblodighet i at dræpe med god samvittighet.»

Til disse to profeter slutter sig en hær av professorer, journalister, generaler — — Rohrbachs: «Den tyske tanke i verden» er blit solgt i 75 000 eksemplarer; i en haandbok ved Charlottenburgs militære akademi heter det: «Et folks erobringskraft indeholder den høieste moralske lov; den maa den overvundne bøie sig for. Væ victis!» Kort sagt, næsten alle de som har hat til opgave at forme folkets tankegang og

moral, særlig i soldaterkasernene, har drevet *kraftens* ideal til ytterste konsekvens, omgit det med en trylleglorie, og gjennemtrængt alle hjerner med en gift mer dyptvirkende og berusende end al Frankrigs absint og Ruslands vodka, det avsindige tyske hovmod. I 1913, i hundredeaarsbegeistringen over 1813, utkom saa, som et slutningsord i denne 40 aars folkeopdragelse, Fyrst v. Bülows bok «Tysk politik», en uforglemmelig panegyrik over det tyske folks vidunderlige egenskaper; det er av alle det retfærdigste og mest fredelskende, men samtidig det mest kampberedte og uovervindelige «naar nationens lidenskap vækkes ved at den tyske stolthet og selvhævdelse støter sammen med andre nationers fordringer».

Saa kom *faldet*. I en skildring av høieste dramatiske liv gjennemgaar forfatteren, støttet til de nu velkjendte dokumenter, alle begivenhetene i «den fatale uke» som endte med den store eksplosion 1ste august 1914.

Jeg har gjengit saapas vidløftig hovedtanken i denne flammende artikel av den gamle teologiske professor — den ender med ordene: Je maudis la kultur! — for at gi et indtryk av det som nu utgjør de tænkende franske protestanters aandelige kost. Man maa beundre klarheten, sakkundskapen og den imponerende dokumentation i hele denne aargang av krigsliteratur som «Foi et Vie» i foredrag og paa tryk har levert de tusener av dannede franske mænd og kvinder der utgjør tidsskriftets publikum. I et indledningsforedrag hvormed Bergson (filosofen) 24de januar ifjor aapnet hele denne foredragsrække, sier han[1]): «Nu har krigen varet i seks maaneder, den frygteligste krig som historien kjender. For hver av de kjæmpende nationer er det spørsmaal om liv eller død; hver av dem gir sig med legeme og sjæl helt hen, i det ytterste kraftopbud. Hver dag staar vi bøiet over vore karter og aviser og prøver at gjøre os rede for hvad hver av nationene klarer; vi fælder vore domme om dem efter deres kraftydelser. Men det er med folkene som med individene: det er gjennem sine handlinger de aabenbarer sig. Vil vi lære en mand at kjende, vite hvad han er værd, maa vi ikke fæste os for meget ved hvad han sier, men først og fremst

[1]) i resumé.

iagtta hvad han gjør. Ikke engang os selv kjender vi tilbunds før det kommer til handling, til en alvorlig avgjørelse under de vanskeligste omstændigheter. — — — Vi ser det nu med Tyskland. Vi kjender Tyskland langt bedre idag end vi gjorde av det vi hadde set og hørt og læst derfra, langt bedre end dets lærde og forfattere og filosofer hadde formaadd at fremstille det. Alle detaljene i vor viden om Tyskland var som tilfældig spredte stavelser, nu har de ordnet sig sammen til en sætning, som der falder et skjærende lys over: Den sterkeres ret er uttrykket for Guds vilje.» Bergson fortæller tilslut (ordret) følgende: «En ung amerikaner, bærer av et berømt navn, avla mig en visit i denne uke. En av hans venner, en i Newyork bosat tysker som endnu tilhørte den tyske hær, blev ved krigens utbrudd kaldt hjem. Han reiste, og da han bød sin amerikanske ven farvel, sa han dette ord, selvmotsigende som ofte de ord er der fødes av en indre strid: Jeg skal kjæmpe for Tyskland, det er min pligt, jeg ønsker at Tyskland maa seire, det er min pligt, men vær viss paa at seirer Tyskland, vil livet ikke være værd at leve længere.»

I motsætning til de saaledes til overflod fremstillede tyske idealer (hvis værdifulde sider den franske aand har vanskelig for at faa øie paa) stiller de franske protestanter nu *menneskeligheten*, *retten* og *individets frihet*. Det er jo vanskelig i den blinde patriotismes aar og i et fransk tidsskrift at huske paa hvordan Napoleon var den brutale foragter av dem alle; men de protestantiske forfattere er lykkelige ved at konstatere at allerede de franske reformatorer, Calvin og Beza, og mange av hugenottenes ledere har uttalt de frihetens, rettens og menneskelighetens grundsætninger som Frankrig og England mener sig at kjæmpe for i denne krig, og som adskillige av Frankrigs katolske teologer og politiske tænkere nedigjennem tiden har latt sig forlede til at svigte. Det er atter Emile Doumergue som gir en lang og sterkt dokumentert sammenligning mellem *rettens* begrep i de tyske og franske generalstabers offentlige lærebøker; dens, saavidt man kan se, uimotsigelige resultat er dette: Det klassiske, av kristendommen støttede begrep om retten som uttryk for *det guddommelige ideal* (allerede Ciceros definition i De Republica III, 17) —

er det som ligger til grund for fransk officerundervisning; mens den tyske karakteriseres av den stadig tilbakevendende opfatning at retten er *det omstændighetene til enhver tid dikterer som det for staten nyttige.* «Det 19de aarhundredes moralske tendenser», sier den tyske generalstabs «haandbok i krigsbruk» utgit 1902, «har væsentlig været ledet av humanitære overveielser som noksaa ofte har utartet til føleri», ja disse tendenser «har endog faat en moralsk anerkjendelse ved overenskomstene i Gent, Bryssel og Haag»; «der kan derfor være den fare for officeren at han, som barn av sin tid, kan la sig lokke til falske forestillinger, en fare som kun kan avverges ved et dypere studium av krigen selv; — — derved vil officeren verge sig mot overdrevne humanitære idéer. — — «Die Kriegsraison» tillater enhver krigførende stat at bruke alle midler som er tjenlige til opnaaelse av krigens maal — — — —»

Men topmaalet av rystende tysk kultur finder jo de franske protestanter i de tyske teologiske føreres prækener og offentlige uttalelser; dem faar de sig nemlig kastet i næsen av sine katolske motstandere som et utslag av «den lutherske aand». I de sidste par maaneder har der gaat gjennem deres blade nogen hoist merkverdige uttalelser som paastaar sig at stamme fra kjendte tyske prædikanter og som selve den lille lutherske synode i Paris har laget en rystet dagsorden over, men som tyskerne bestemt fralægger sig alt ansvar for. Og helt fra krigens begyndelse noteres med stigende forundring de besynderlige ytringer av tysk patriotisme som al verden nu kjender. Men Luther har ingen del i det. Der var vistnok noget hos ham som man kan kalde hans gamle menneske, i hans heftige utfald mot sværmeraander og bondeoprør f. eks., og som kan sees at være i slegt med tysk mentalitet idag, men den egentlige Luther var netop samvittighetens, det personlige ansvars og frihetens mand o. s. v.

Naar en nordmand læser alle de flammende franske indlæg for retfærdighet og frihet mot al denne Tysklands selvfølelse og forherligelse av den sterkeres ret, maa han jo tænke

paa Troels Lunds kostelige debat med den tyske professor om kulturhistorie (i indledningen til «Vore Fædres Liv»).[1] Likesaa «naturlig» som det desværre er at tyskernes forstaaelse av historie og folkeret dikteres av det faktum at de er de sterkeste og derfor sikre paa at Gud gir sin vilje tilkjende gjennem vaabenlykken, — likesaa naturlig er det for den nation som i det sidste aarhundrede er sunket ned til det halve av sin magt i Europas raad, at løfte idealets og rettens fane. Den gjorde det hverken dengang da Louvois la Rhinpfalz øde eller da Napoleon lekte med de tyske stammers skjæbner. Det er bare saa sørgelig at menneskenes barn ikke har bruk for retten og idealene før de selv er blit saa svake at de ikke længer tør slaa paa «sit gode sverd». Man mindes Wellhavens vemodige vers om frihetstræet, som er «en maistang kun»:

Af verdens gamle ygdrasil
skal hugges mangen saadan stang
før gyldenaaret stunder til
med glans og toner over vang.
Hos Adamsætten bygges maa
en bedre jord og himmel først;
da stiger palmen i det blaa,
da slukkes verdens frihedstørst.

12—1—1916. *Johs. Johnson.*

Efterskrift. Om *krigens moralske og religiøse virkninger i Frankrig* skriver «Témoignage» i sit nytaarsnummer 1916 nogen ord som kanske bør tages med til slut: «Ved krigens pludselige utbrudd gik der en sterk religiøs bevægelse over folket; soldatene samlet sig om skriftestolene og vilde, før de gik døden imøte, faa sit regnskap med Gud i orden; ogsaa de protestantiske kirker fyldtes av soldater og deres familier. Ængstelsen tynget alle hjerter, man søkte Gud som den eneste hjælp. Efter det ydre at dømme stod vi foran den vækkelse vi saa længe hadde bedt om og haabet en kirkens gjenreisning av.

Hvor staar vi idag? Det er vanskelig at uttale en bestemt dom. Men *det* er ialfald sikkert at den religiøse bevægelse ikke har git alt det som man, litt for hastig, lovet sig av den. Den katolske kirke har selv

[1] Troels Lund mener at hovedsaken i historien er fremstillingen av menneskelivet, tyskeren paastaar at al interesse bør samle sig om «den voksende stats historie»; det var vist ogsaa min barndoms historiske skolebokers mening, for de handlet mest om konger og krig og fredsslutninger og krig igjen.

skadet det store arbeide som frembød sig for den. Den absurde dyrkelse av hellige medaljer kunde ikke andet end frastøte alvorlige mænd, og den tvang geistligheten prøvet at øve, de begunstigelser som blev git de lydige menighetsmedlemmer, angrepene paa ikke-katolikker, — alt dette maatte irritere frit tænkende mennesker. Om den stilling paven indtok er det mest barmhjertig intet at si.

Heller ikke i vore evangeliske kirker har alle de som ved det første støt kom for at søke aandelig hjælp fortsat sin bevægelse henimot en alvorlig kristendom. Man vænner sig til alt, ogsaa til fare og dødsfrygt. Mange taler ikke mere om Gud uten for at knurre: Hvis der er en Gud, hvorfor tillater han slike rædsler? Hos os som hos katolikkene er det som bare var overflatebevægelse stilnet av igjen, men vi maa med tak konstatere at ikke alt var paa overflaten. Der foregaar i stillhet et arbeide som senere skal bære frugt. Vi er i en forberedelsestid. Sjælenes grund gjennemploies av lidelser; for os gjælder det med troskap at saa evangeliets sed i de blodige plogfurer.»

SAMVIRKE OG KONSOLIDERING.

Det kan nok være at etpar uttryk i mit sidste indlæg var i skarpeste laget. Jeg indrømmer det. Og forsaavidt kan jeg ogsaa ha fortjent nogen tugt og skal ta den til mig. Men om nu netop sogneprest Gleditsch er den rette til at utdele refselse for denne slags synder, og om hans egen tugteartikel i motsætning til mit indlæg skal ansees som et mønster paa frisindet og forstaaelsesfuld vurdering av andres synsmaater, det er en anden sak som jeg for min del trøstig overlater til læsernes dom.

Gleditschs fremstillingsmaate er ellers saa springende og uklar og med saamange smaaerinder hit og dit — særlig for at anbringe spydigheter – at det er vanskelig at faa grei besked om hans virkelige og likefremme mening. Det gjør ogsaa debatten vanskelig. Jeg faar allikevel prøve at ta frem det som for mig stiller sig som hovedsaken.

Jeg vil da først hefte mig ved hans uttalelser om høikirkelighet og lavkirkelighet. Jeg selv hører efter Gleditsch til de lavkirkelige. Det kan — ret forstaat — være rigtig nok. Men mine kolleger ved de øvrige smaakirker, samt «de saakaldte menighetsforeninger, har en dragning mot høikirkelighet. Man gjør ofte, siger han, forsøk paa at utviske forskjellen mellem disse idealer, men den er der nu allikevel, og jeg skal ha tat mig særlig nær av, at han har paavist den. Forskjellen er i sine konsekvenser ganske betydelig, ti «enten regjerer menighetsraadet over presten» eller ogsaa «er menighetsraadet presten underdanig som en gammeldags hustru». Det første selvfølgelig under det lavkirkelige, det sidste under det høikirkelige menighetsideal.

Det er saa eiendommelig for Gleditsch's maate at anskue tingene paa dette. Nogen maa *regjere*. Enten presten eller menighetsraadet. Mens jeg mener, at der i disse ting hverken bør tales om regimente eller om underdanighet, men om sam-

arbeide. I samme grad som der skapes et personlig og oprigtig samarbeide, saa ophæves dette enten — eller. Men et slikt samarbeide mellem presten og det kristelige folk om det fælles livs og samfunds opgaver, det er det netop som konstituerer det menighetsideal som jeg prøver at slaa til lyd for. Derved fremstaar nemlig en selvstændig øg virksom menighet. Samarbeidet etableres ikke mellem over- og underordnede, men mellem jevnbyrdige. Formerne for et saadant samarbeide kan i enkeltheterne være meget forskjellige, men er det tilstede saa vil det vise sig, at tyngdepunktet flyttes fra de formale begreper embede og lægfolk og over til det fælles og væsentlige: menigheten. Derfor er menigheten ogsaa den høiere enhet for de tilsynelatende motsætninger høikirkelighet og lavkirkelighet. I en selvstændig og virksom menighet taper disse ord sin karakter av slagord for retninger som paa død og liv bekjæmper hinanden og gaar over til at bli en betegnelse for en aristokratisk eller demokratisk prægning i optræden og tænkesæt, enten som en personlig holdning hos presten eller som et fælles karaktertræk ved det hele menighetsliv. Som personlighetslivet vil ogsaa menighetslivet paa mange vis individualisere sig i disse retninger, uten at det derfor ophører at være et virkelig menighetsliv i et alsidig samvirke. Og hvorfor skulde ikke disse menighetsindividualiteter faa lov til at gjøre sig gjældende? Selv om differenserne teoretisk og praktisk kan paavises og begrepsmæssig katalogiseres i Gleditsch's vidløftige rubriksystem, saa er der dog ingen grund til at mobilisere dem mot hinanden. Jeg vil i hvert fald ikke være med paa at gjøre det. Ti hvad saa end Gleditsch tror og siger, saa er jeg meget langt fra at ville virke for eller ønske den rene ensartethet i vor kirke. Og det er meget langt langt fra at det menighetssyn jeg kjæmper for, kræver en saadan enhet. La os bare faa rigtig mange særprægede og sterke baade personlighets- og menighetsindividualiteter. Naar bare personligheterne er kristne og menigheterne et samvirkende Guds folk. Men den begrænsning maa jeg altsaa fastholde.

Under det kjøbenhavnske kirkefonds 25-aars jubilæum nu nylig lot en kjendt dansk prest i et foredrag falde den bemerkning: «Jeg gad nok vite, om ikke kirkefondets arbeide

oprindelig var tænkt som en opposition mot presterne?» «Jo, blev der svaret fra en av kirkefondets stiftere, det er rigtig.» Ja, jeg tænkte det, fortsatte taleren. Men se nu! Ingen steder har presterne saa fast en stilling, ingen steder er de saa uundværlige som ved kirkefondets kirker. Man begyndte ledet av noksaa aggressive lavkirkelige synsmaater. Lægfolket skulde mobiliseres. Men vel at merke i form av menigheter, ikke bare foreninger. Og efterhvert som arbeidet skred frem paa menighetslinjen, viste det sig at samvirkets positive værdi overvandt de oppositionelle synsmaater, som maatte være tilstede, og førte til at prestens stilling blev grundfæstet som aldrig før. Men paa en ny grund. Ikke i kraft av formale teorier om embedets indstiftelsesmæssige betydning, men ut fra menighetens eget behov og livets eget krav.

Vort smaakirkearbeide er ikke gammelt og det har ikke noget at bære frem til beskuelse, men den erfaring har vi dog i nogen grad gjort ogsaa her, at samvirkets praktiske utøvelse aldeles ikke tilspidser forholdet mellem prest og lægfolk til henholdsvis regjering» eller «underdanighet», men tvertimot rent positivt opløser motsætningen i en høiere enhet, som gir begge parter sin fulde ret.

Naar livet ved tvang eller vildfarelse blir unaturlig, saa antar de formale differenser principielle og faretruende dimensioner, men hvis livet faar utvikle sig naturlig efter sine egne indre love, saa eier det i sig selv en vældig korrigerende og utjevnende magt. Men det kristelige samfundslivs naturlige forløp og form er det menighetsmæssige samvirke. Jo mer vi maatte naa frem mot dette, des mere vil de gamle slagord tape sin valør.

Et andet punkt Gleditsch lægger sterk vegt paa er det om kultusmenigheten. Forskjellige bemerkninger synes at tyde paa, at han der mener at ha en trumf at spille ut mot mit standpunkt. Men hertil er nu for det første at indvende, at ingen kan vurdere kultusmenigheten o: det folk som regelmæssig samler sig om den gudstjenstlige naademiddelforvaltning, høiere end jeg gjør. Jeg mener — selvfølgelig — at det er denne faste naademiddelforvaltning som konstituerer en menighet. Jeg ser ogsaa her den principielle forskjel mellem en menighet og en blot og bar forening. At skape

og vedlikeholde en slik kultusmenighet anser jeg for min og enhver prests høieste og første opgaver. Lykkes ikke den, saa lykkes intet andet. Da blir det hele kun «organisationskvaksalveri».

Men jeg bestrider likefrem at der i vort kirkeliv er noget gjennemgaaende skille mellem denne kultusmenighet og de mere utadvendt aktive foreningsmennesker». Trods lokale og særlige vanskeligheter er det dog i det store og hele slik, at det netop er foreningsmenneskene som er vore bedste kirkegjængere. Og kirkesøkningen er størst i de strok av landet hvor foreningslivet er sterkest utviklet. Ser vi bort fra enkelte specielle retninger av mere principiel ukirkelig art, saa søker indremissionsfolket gjennemgaaende trofast til kirken og de føler sig hjemme der, hvis de møter en forkyndelse som bærer bud til deres hjerter. Det avhænger væsentlig av presten om de skal kunne sammenarbeides til en virkelig bevisst kultusmenighet eller ei. Og længer kan man ikke komme, og bør man ikke komme. Ti selv Gleditsch kan dog vel ikke forlange at voksne folk med glæde og tillid skal ta imot hvadsomhelst, bare det kommer fra en prest. Vi skal ikke engang ønske at faa vore forfædres gamle naive kultusmenighet igjen, saa megen idyllisk kirkeromantik som den end tilsynelatende kan være bærer av.

Det er dette gamle av utviklingen og livet dømte romantiske syn paa den av geistligheten med faderlig myndighet ledede kultusmenighet, som Gleditsch altid falder tilbake til, trods alt hvad han taler om virkelighet og realisme. Presten skal stelle med sin kjære kultusmenighet og den til selve hans institutionelle gjerning knyttede aktivitet, men utenfor dette og uten organisk sammenhæng dermed arbeider foreningsmenneskene med sine særopgaver, og ved tid og leilighet slutter presten sig til dem, hvis der er noget som særlig interesserer ham. Det er netop her veiene skilles, nemlig mellem Gleditsch og mig. Jeg indrømmer, at det i stor utstrækning *er* slik, men jeg indrømmer ikke at det *bør* være slik og heller ikke at det *behøver* at være slik. Det er her jeg forsøker at reise menighetsidealet, ikke som en magtlinje hverken for den ene eller den anden part, men som en «overordnet idé», der kan virke baade i presters og lægfolks samvittighet

og berede sindene for det menighetsmæssige samvirke. Man maa bli klar over den organiske sammenhæng mellem kultusmenighet og arbeidsmenighet. At dette kun er to sider av det ene og samme Herrens legeme. Ut fra dette synspunkt har man ret til at tale med nogen myndighet til begge sider. Det er en feil, at der er foreningsfolk som overser værdien av den fælles gudstjenstlige kultus, selv om denne feil ofte er begrundet i prestesynder. Men det er en endnu større feil, hvis man isolerer kultusmenighetens begrep som noget i sig selv avsluttet, og fremstiller de kristelige fællesopgaver som et personlig liebhaberi, som man kan ta del i eller la være efter behag. Dette er en likefrem miskjendelse av den kristne menighets idé og opgaver. Ti hvormeget vegt der end lægges paa hjemmets og privatlivets kristelige opgaver — disse ting trænger til at betones med al kraft — saa kan det dog ikke benegtes, at den utadvendte kristelige aktivitet i form av samlet fællesvirke er en direkte kristelig pligt. En ting som deltagelse i missionsarbeidet er en umiddelbar og nødvendig følge av liv i Gud. Derfor kan deltagelse i kultussmenighetens liv ikke erstatte eller æquivalere deltagelse i de kristnes fællesopgaver. Det fragmentariske menighetsideal som Gleditsch her arbeider med fører i sine konsekvenser til, at han maa sænke den kristelige standard ogsaa for det personlige liv.

I fuld overensstemmelse med denne ensidige teori om kultusmenigheten er Gleditsch skarpe avvisning av al tale om «kjerne» og «gjenstand» og om en i virkeligheten gjældende forskjel mellem menighet og sogn. Ti har man kun eller væsentlig med kultus at gjøre, saa er saadan tale unødvendig, for ikke at bruke et sterkere uttryk. Men dersom et organisert fællesvirke for kristelige formaal hører med til selve menighetens begrep og følgelig ogsaa til kristendommens begrep, saa kan man likefrem ikke undgaa at tale om dette. Menigheten blir da efter sit væsen baade et aandelig hjem, et i objektive værdier hvilende samfund og et handlende subjekt, et missionerende Herrens folk. Men den umiddelbare gjenstand for denne menighetens missionsvirksomhet blir sognet, ti det betegner netop det geografisk avgrænsede omraade, hvor den enkelte lokale menighet har det fulde og uavkortede an-

svar. Jeg tænker mig ikke denne adskillen mellem kjerne og gjenstand paa nogen rent mekanisk maate. Jeg mener ikke at kjernen nogengang kan identificeres med en formal foreningsdannelse. Men jeg tror at skillet vil fremtræde av sig selv, hvis den kristelige forkyndelse taler klart om menighetens væsen og opgaver, og hvis man for alvor tar fat paa løsningen av disse opgaver,

Jeg mener at selve menighetens væsen i praksis fører til et saadant skille, og at der i vor tid er specielle motiver som gjør en saadan praktisk konsolidering mer nødvendig end nogensinde før. Av disse motiver skal jeg bare nævne ett. Det er den voksende *aktive* motstand mot baade kirke og kristendom. Gleditschs synsmaater har sin rot i de gamle naive tider, da man kunde regne med den statskirkelige uniformitet som med en faktor av første rang. Nu er denne uniformitet forlængst brutt, og det ikke bare av verdslighet og likegyldighet — ti det har altid været tilfælde — men av aktiv og bevisst motstand som i voksende grad har grepet om sig ogsaa i folkets brede lag. Men denne aktive motstand er fremdeles formelt indenfor den kirkelige forfatnings ramme Motstanderne er medlemmer av de officielle kirkesogne. Jeg synes bare denne ene kjendsgjerning maatte kunne overbevise enhver om, at enten maa man opgi det folkekirkelige system eller ogsaa maa man tilstræbe en frivillig aandelig konsolidering av dem som i dypere mening hører menigheten til — en kirkesøkende og kristelig virksom menighetskjerne. Jeg ser ialfald ingen forsvarlig vei utenom dette. Hvordan man rent praktisk skal indrette sig med denne konsolidering er et ganske underordnet spørsmaal som kan løses paa mange maater. Ogsaa her vil vi faa med menighetsindividualiteter at gjøre. Men vegten ligger paa, at man med kraft og klarhet hævder et evangelisk menighetsideal, der kan virke som en overordnet idé i kristne menneskers hjerte og sind.

Derfor synes jeg det er ilde dette som Gleditsch siger om «den graa hær». Ti efter den sammenhæng, hvori dette slagord fremkommer, staar det for mig som det principielt konfunderer den kristne menighets væsen. Det heiser taaken og uklarheten som kirkelig samlingmerke. Og det stiller intet maal og ingen appel. Ja visst er hele vor kirkehær graa

nok, baade de menige og lederne. Vi er stakkars skrøpelige mennesker allesammen. I saa henseende kan den som er ren kaste den første sten. Baade som enkeltpersoner og som menigheter er vi meget langt fra idealet. Men denne tilstand som er slem nok i og for sig, blir dog først for alvor farlig, hvis vi av hensyn til den slette virkelighet lar os forlede til ogsaa at sænke idealerne. Da staar vi overfor sygdommen til døden. Nei, la idealerne ha sin steile høihet og herlighet! La den kristne menighets merke være lyst og klart som stjernen i julenatten: et Herrens eiendomsfolk, kjøpt og renset ved Jesu død og i aandens kraft nidkjært til gode gjerninger. Et saadant merke er der appel i. Det taler om dem som er utenfor og dem som er indenfor. Det kalder til omvendelse og det tilskynder til en hellig vekst og fremgang. Det siger likefrem at det ikke er i sin orden at være graa og ubestemt og ensom, men at det gjælder at naa til klarhet i sit indre liv og at finde sin plads i Guds menighet paa jorden og fylde den med sit liv og sin tjeneste.

Men ellers er det kanske likesaagodt, at dette den graa hærs kirkeideal kommer klart frem. Saa vet vi hvad vi har at holde os til fra den kant. Det vil bidrage meget til at klarne situationen. Og den ting er sikker: mellem dette kirkesyn og indremissionen maa veiene skilles. Og de kirker hvor kultustjenesten blir gjennemtrængt av denne aand, de vil efterhvert komme til at drive indremissionsfolket ut. Motsætningen vil bli for stor til at den kan forenes i en fælles samlende kultusmenighet. Dette er det saare og alvorlige i den situation vi lever i. Men hvad blir resultatet herav? At den graa hær rykker ind i vore kirker og konsoliderer sig der som kultusmenighet, mens indremissionsfolket vedblivende steller med sine foreninger og slaar sig tilro dermed? Nei. Saa kan det ikke gaa længe. Ti i længden kan man ikke leve kristent samfundsliv ved hjælp av bare foreninger. Lukkes den gamle kultustjeneste aandelig til for indremissionsfolket, saa blir følgen at de opretter sin egen kultustjeneste og tar den samlede naademiddelforvaltning i sin egen haand. Det vil neppe i vor tid ske ved uttrædelse og partiel frikirkedannelse — ialfald ikke til at begynde med — men ved frie menighetsdannelser indenfor folkekirken i

form av valgmenigheter eller ved særlig ansatte prester Forbindelsen med nationalkirken er herved ikke løst, men der blir bragt ind i dens organisme saavel et aandelig som et formelt sprængstof, som kan bli skjæbnesvangert for dens enhet.

Menighetsdannelsen i form av samvirke mellem prest og lægfolk og i form av organisk sammenhæng mellem kultusmenighet og arbeidsmenighet den maa fremmes, og kan det ikke ske paa den gamle kirketomt saa faar man flytte. Det er landets prester som det i første række vil avhænge av, enten det ene eller det andet skal ske.

G. Skagestad.

LITERATUR.

Anmeldt av *S. Bretteville Jensen.*

J. J. Jansen. **I stille timer.** Aschehoug & Co. 120 sider.

Sogneprest Eugène Hanssen har ret i at disse notater fra avdøde J. J. Jansens haand indeholder saa meget interessant at de meget vel fortjente offentliggjørelse. Noget egentlig *nyt* træk føier de ikke til det billede vi fra før har av den fine og aandfulde forfatter. Det var heller ikke at vente — saameget mindre som han selv (i et notat fra 1907) siger om sit «standpunkt» at det var «utarbeidet og færdig i syttiaarene og har siden ikke undergaat nogen forandring. I syttiaarene da Klaveness endnu sat i Pietismens mørke og Lyder Brun paa skolebænken og konjugerte amo».

Og dog er her ikke bare i og for sig gode og læseværdige ting (som det var at vente!), men ogsaa ganske interessante *smaa studier* at gjøre for dem som har lyst og tid, en noget sterkere, eller svakere, understreking her og der end den vi er vant til hos Jansen, i det hele kanske tykkere streker under de linjer vi kan kalde de liberale, menneskelig forstaaelsesfulde — selv om man nok igjen kan møte den kjendte, litet smakelige og litet brukbare rangforordning av «Religiøse trin» (side 37) med de «ortodokse, levende, som har gjennemgaat tvilen» i øverste rangklasse osv.

Ja — Jansen har sin gode fortjente plads i den norske kirke. Og paa et sted i den hvor det i almindelighet er av det høieste under dens hvælv. «Skulde jeg faa en plads i den norske kirke, vilde jeg bede om at stilles i en krok i nærheten av Fredrik Petersen og Gustav Jensen» siger han (fra 1906). Den plads faar han nok.. Dog vel — av forskjellige grunde med noget større avstand fra den første end fra den sidste.

Bøn. Av *L. P. Larsen.* Gads forlag 1915. 284 sider.

Jeg vet faa som magter at gjøre bibelordet levende og

nærværende slik som denne danske missionær, og jeg anbefaler denne dype og fine række bibelstudier — fra først av utarbeidet for kristne studenter i Madras — saa varmt jeg kan. Det har været mig til stor opbyggelse at gjøre mig kjendt med hans bok og jeg er vis paa den vil gjøre en god gjerning dér den kommer. For *bibelkredser* egner den sig ypperlig. Men ogsaa for mange andre. Mennesker med med lyst og vilje til et roligere, mer sammenhængende bibelstudium med praktisk opbyggelig sigte, kan for tiden neppe skaffe sig noget bedre hjælpemiddel end denne Larsens bok Og netop rolig, sammenhængende skriftstudium har vor rastløse tid godt av som kanske ikke av noget andet.

Ny norsk teologi.

Anmeldt av *Andreas Fleischer.*

Dr. S. Michelet: **Fra Mose til profeterne.** Aschehoug & Co. 1915. 295. s

Med betydelige forventninger begyndte jeg læsningen av dette utførlige arbeide om Guds-folkets religion, og forventningerne er ikke blit skuffet. Vi møter her en levende, sterkt anskuelig fremstilling og en dypt religiøs, aandfuld forstaaelse av Israels folk og Israels aandskjæmper, grundet i et inderligt aandsfællesskap. Boken er derfor i bedste forstand populær og opbyggelig, egnet til at indføre alle interesserte i en mere levende, personlig forstaaelse av Det Gamle Testament. Og sproget er *friskt*, og meget mer *norsk*-farvet og norsk-formet, end man er vant til i videnskabelige avhandlinger, og det naar ofte en digterisk skjønhet. F. eks.: «Et skud skyter frem av Isais stubbe, en tein renner op fra roten. Og paa ham hviler Jahvés aand — —. Da blir ulven gjest hos lammet, og panteren strækker sig ved gjetens side, kalven og ungløven beiter sammen, og en liten gut gjæter dem — - .

Fremstillingen bygger paa det nu vel alment raadende historiske syn, hvorefter Israels religion begyndte med Mose og fik sin væsentligste utformning under profeterne i det 8de og 7de aarh. før Kr. Mose person har her grundlæggende betydning: «Personligheten, den enkelte særlig utrustede og aandsmægtige personlighet, har erfaringsmæssig en likefrem

uhyre betydning i religionens verden.» Saa langt fra at gjøre noget taabeligt forsøk paa at forflygtige denne aandens kjæmpe — ved sagn og forskjellige kilder etc.» —, fremhæver Michelet paa det sterkeste, hvorledes alene tilstedeværelsen av en slik aandelig og politisk reformator og nyskaper kan forklare Israels tilblivelse som menighet og folk. Og det aabenbaringsindhold som Mose først meddelte til Israels folk, er blit videre utfoldet i *Mose*-bøkernes lovsamlinger, som derfor ikke bærer sit navn med urette, selv om de er nedskrevet længe efter Mose tid, — det prestelige lovskrift først mange hundre aar senere.

Den religiøse utvikling under «dommer»- og kongetiden skildres saa ogsaa ganske utforlig. Men sit høidepunkt i skjønhet og kraft naar fremstillingen under behandlingen av «Israels store nationale og religiøse krise», — de store profeters tid, da Elias, Amos, Hosea, Jesaia og Mika fremtraadte.

Her ser vi tydeligst, hvorledes den historiske metode i en kyndig mesters haand kan gjøre mænd fra dunkle, længst henfarne tider lys levende og personlig gripende for os: «Amos er streng og nidkjær for herskarernes Jahvés ære og vilje som en John Knox, den anden, Hosea, varmhjertet, ømtfølende som en Zinzendorf.»

Boken virker altsaa helt igjennem positiv, religiøst berikende. Dog forekommer det mig, at Michelet staar for tvilende og uviss overfor patriarkhistorien, som han farer meget let henover. Han siger om denne: «Det vilde være en uvitenhetens misforstaaelse, om man vilde regne disse gamle fraasagn for digtning eller endog opspind. Men det er likesaa stor misforstaaelse at regne dem for historie. De er gamle mundtlige folkeoverleveringer («sagn»).» Ordet «sagn» forekommer mig her at gi en helt feilagtig tanke — eventyr, digtning, opspind, — netop hvad Michelet reserverte sig mot. Samtidig gjør de ikke paa nogen maate ret og skjel overfor de meget levende og sterkt personlige skildringer av f. eks. Jakob og Josef. Michelet indrømmer selv, at disse fortællinger indeholder en historisk kjerne, men lar dem dog ligge som «sagn».

Imidlertid øver ikke denne inkonsekvens eller mangel nogen indflydelse paa fremstillingen av det væsentlige: Den

levende Guds-tros liv og utfoldelse fra Mose til domsprofeterne i det 8de og 7de aarhundrede.

Med stor interesse venter vi nu næste del av dette verk: Vor religions historie i de lange, laake og dog saa vigtige aarhundreder fra ca. 650 til «tidens fylde». —

Preikaren, *ei bok um hjartsyn og svartsyn paa livet, av Peter Hognestad, prestelærar.* (Aschehoug & Co. 1915. 100 s.)

«Du gamle preikar, eg lyder gjerne paa deg i stille timar. Du er ærleg, og du talar sant, du har mod til aa segja heile sanningi um jordlivet. Du tek meg djupt i hjarta, ikkje berre med tankarne dine, men endaa meir med den underlege sjælesving, som fær mine sjælestrengjer til aa tona med,» — so sluttar Hognestad si bok um Preikaren i Bibelen (Kohélet — «Salomos Prædiker»). Og i desse ordi vil dei fleste av vaare moderne menneskje vera samde. Det er fulla ingi bok i Bibelen eg hev set hermt so jamnt og titt i moderne tankar og utgreidingar um livet og um lagnader og umstende i denne ugreide og faafengde verdi. Og rett no under stor-krigen gjev dei gamle molltonarne fraa Preikar-boki den songen som høver til texten for dagen.

Hognestad hev difor høyrt rett, naar han her hev høyrt Abel-røysti (Abel = faafengd, tomleik) tala til den braakande og kjempande Kains-ætti, manande ætti til aa skyna, at all tevlingi er faafengd og bring sorg og ulukka, og at hugnad og fullnøgjing aaleine er aa finna i livet i Gud.

Hognestad er skald med fint øyra. Difor er umsetjingi av Preikar-boki fraa grunntexten framifraa vakker og klangfull, og let den djupe kjendsla av sorgmilda, som bivrar gjenom boki, koma betre fram, enn den norske Bibelen som me no brukar. Og samstundes spring tankarne friskt og livande fram, so boki vert som uppatt-yngja.

Um Hognestad si attgjeving av alderdoms-skildringi i kap. 12 kann ein med full rett nytta dei ordi han sjølv segjer um Aasmund Vinjes dikt «Guten»: «Heile diktet er som ein finhoggen polera gravstein av svart granit.»

Den teologiske utleggjing av og utgreiding um Preikar-boki er stutt og gjeng ikkje mykje i djupni. Hognestad er samd med alle dei nyare Bibel-forskarar i at Preikaren ikkje er Kong Salomo, og at Preikaren er den seinaste boki i Det

Gamle Testamentet. Ho segjer Det Gamle Testamentet sitt siste ord, so me paa Preikaren kann bruka Hebr. 8, 13: «Det som vert gamalt og foraldra, er nær ved aa kverva burt.» Av meir verde og mun enn den teologiske utgreidingi er det kringsjaa han gjev yver svartsynet si soga i tankeheimen framgjenom tidi. Her er gode og træffande citat av *Heine,* som kallar Preikaren «Skepsis-høgsongen», «den beiske medicin for tvil i Bibelen, denne store medicinkista for manna-ætti», av *Schopenhauer:* «Keidsemd og saknad er dei tvo polar me svingar imillom». *Søren Kierkegaard, v. Hartmann, Garborg, Vinje* o. fl. Dette kringsjaa er noko i samhove med Nathan Söderbloms etterlysing av bergpreika si innverknad paa aandslivet i verdi, og er sers forvitnelegt.

Hognestad er *vel* umtykt som skald for Norigs ungdom, og vel er det; for alle bøkerne hans og denne med, hev tonen fraa æva og peikar fram gjenom denne faafengde tevlingi i verdi mot det ævelege liv i Guds samfund. Svartsynet gjeld berre for denne verdi. For oss sjølv og for framtidi vaar held me paa klaarsynet, avdi vaar framtid er i Guds hand, og me veit Gud er kjærleik.

Lyder Brun: **Jesu Evangelium.** En historisk fremstilling av Jesu forkyndelse. Ca. 20 hefter à kr. 0,60. 1ste hefte. Aschehoug & Co.

Naar en bok utkommer i subskription kan man — naar det da ikke gjælder optryk av tidligere utgivne saker — ikke uttale sig om verket bare paa grundlag av første hefte. Man kan utelukkende danne sig et skjon eller en forventning grundet paa emnet (indholdsfortegnelsen) og paa et forhaands kjendskap til forfatteren.

Om emnet maa man i foreliggende tilfælde si at det ikke er sensationelt, men til gjengjæld har en dyp indre aktualitet som bør gi det rang foran samtlige dagens brochure emner. Om forfatterens evne til at behandle stoffet vet enhver hvad man tør mene. Det spændende blir om han kommer til at svare til forventningen eller om den vil overtræffes. I alle tilfælder sker der noget for vor kirkegeneration overmaade betydningsfuldt naar Lyder Brun nu fremlægger sit første store verk. Det specielt nye indenfor norsk

litteratur av denne art er skildringen av den senjødiske bakgrund for Jesu optræden. At se ham i miljøet hvori han optraadte og som farvet mange av hans ord, har vi jo aldrig kunnet. Enten har vi set ham som «tidløs» eller vi har anbragt ham i gammeltestamentlige omgivelser saadan som de var flere hundrede aar før ham. Her vil Lyder Bruns bok muligens faa sin største betydning. De mer specielle spørsmaal — som f. eks. det teologiens Balkan-problem: synopsen, som fylder første hefte — vil for ikke-fagfolk neppe fange interessen eller bringe tilstrækkelig klarhet. *E. B.-J.*

Naar gentlemen møtes.

Krigen har git anledning til mangen ny samlermani. Der er dem som samler paa grusomheter eller paa hevnakter, eller paa perfide anekdoter som anvendes til karakteristik. En dansk teolog har ogsaa samlet paa overdrevne tyske krigsprækener og utstillet samlingen i al dens motbydelighet.

Skulde nogen samle paa *gentlemanlike optræden* av fiender overfor hinanden, vilde han glæde sig over den rapport som «Times» bringer (i nummeret for 4de februar) av «Appams» opbringelse. Det er *Sir E. Merewether*, den tidligere guvernør over Sierra Leone som har ordet. Et par punkter av beretningen interesserer os her.

Tyskerne fandt ombord i «Appam» en flok tyske *krigsfanger*, underveis til England fra kampene i Afrika for at interneres. *Disse fanger* blev nu ikke alene løslatt, men endog sat til at regjere skibet som prisemandskap! Det kan grøsse i nogen hver ved den blotte tanke.

Sir Edward Merewether sier: «Rent ut sagt, det gik slet ikke saa galt som jeg hadde ventet. Jeg kunde ikke drømt om at tyskere kunde være saa høflige som disse tyskere viste sig at være. Hvis de tilfældig, naar vi færdedes om hverandre paa dækket, kom til at støte borti os, var de rent overstrømmende i sine undskyldninger, og med ethvert tegn paa egthet. Og denne anstændige tone skyldtes, efter min mening, for en stor del det vakre eksempel som

løitnant Berg (tyskernes chef) selv gav. Han var legemliggjørelsen av høflighet fra først til sidst.»

«Appams passagerer var kort efter opbringelsen vidne til kampen mellem «Möwe» og «Clan Mactavish», — de saa fra dækket sit søsterskib og sine landsmænd gaa til grunde i en meget ulike og meget ærefuld kamp «Clan Mactavish» forsvandt i bølgene . . . Man kunde tænke sig at om nogen gang had og forblindelse maatte ta magten fra en engelskmand, maatte det være naar han som fange hos tyskere saa sine landsmænd lide saadan skjæbne. Den engelske guvernør fortsætter sin beretning saaledes:

«Igjen viste tyskerne at der i det mindste er én sort tyskere som kjender og praktiserer humanitetens love. De firet baatene med al mulig fart og rodde til det sted hvor briterne var gaat under for at søke efter overlevende . . . De reddede helte blev rodd bort til «Appam». Passagerene stod paa dækket og tok mot dem. «Vi ropte et rungende hurra da de blev bragt ombord. Og tilmed vore tyske kapergaster smilte bifaldende.»

En sidste gang møtes fiender og venner i noblesse, da maten minker og rationerne blir av grovere sort og av mindre omfang. Gjængs forestilling vil let utmale sig hvordan de tyske da nød situationen — den omvendte av den som hersker i deres hjemland — og lot de engelske føle uthungringspolitikens behageligheter, mens magtens indehavere sat ved kjødfatene. Men sir Edward Merewether fortæller: «De sidste tre dage blev der matmangel og vi maatte klare os saa godt vi kunde med kjeks, kokt ris og litt melk. Men vore kapere maatte ta til takke med samme traktement de ogsaa.»

Den som kjender noget til hvor sterkt det psykiske press er som trykker hatet op og anerkjendelsen tilbake hos den som klemmes haardt av en anden, vil vite hvor stor respekt der bør staa av den engelske adelsmands her gjengivne rapport.

ET BREV FRA JONAS LIE.

Meddelt ved *Johannes Johnson.*

Rocca di Papa den 12te Novbr. 1872.

Kjære Moder!

Det er snart din Fødselsdag, da Du altsaa fylder 73 Aar, og jeg har længe glædet mig til at kunne sidde og skrive hjem dette Geburtsdagsbrev. Ro i mit Sind har jeg ikke havt paa flere Aar før nu igaaraftes, da jeg endelig sendte afsted til Hegel i Kjøbenhavn Manuskriptet til min noget større Fortælling[1]) — den blir dog ikke saa meget tykkere end «Den Fremsynte», maaske 1/3 til. Hvad dette Arbejde har kostet mig, før jeg endelig, som jeg haaber, har kunnet levere noget poetisk Helt, — vil jeg nødig helt fortælle Folk, og jeg haaber at der ikke er et Spor efter det i Bogen. Der er skrevet og kasseret 4 Gange saameget som det der endelig har faaet Lov til at leve; Sujettet inviterede til at skrive en Roman, hvoraf vi har saa mange i vor Tid, og jeg dumpede Gang for Gang op i den Grøft, medens min Opgave var at skrive en Fortælling, hvori en Del af mit Lands Forholde kunde *poetisk* afspeiles; og saa kjendte jeg Forholdene altfor dybt ned i Detaillerne. I Vaar kasseredes 1/2 Aars Arbejde, og jeg var tung tilsinds; thi jeg havde jo Intet udgivet til Jul; men Thomasine støttede mig her, som vanligt, med sine Raad og Veiledning, og jeg maatte give hende Ret: det duede ikke. Tillige var jeg sygelig af Overanstrængelse i den nervøse kolde Vinter hvori jeg havde siddet stille og skrevet.

Thomasine er saa heldig til at finde Firklover, hvilket vi har en lille Overtro med, — den betyder Lykke. Men i Italien voxede den ikke, ialfald havde hun ingen seet, uagtet hun ude paa vor Spadsertour saa i Klovermarker hver Dag.

[1]) «Tremasteren Fremtiden».

Vi gik tung tilsinds sammen paa Monte Pincio — jeg syntes dog jeg skulde faa den Fortælling af Vorherre; thi vi havde begge bedet ham trut og stadigt derom. Da standser hun og finder et Firkløver — det underlige var at jeg i Øjeblikket før netop havde bedt Vorherre om at hun skulde finde det og bestemt vidste at hun skulde gaa lige hen og tage det. Naar man, som vi, svæver som i en Ballon ene paa Vorherres Hjælp, blir man vant til at holde sig til sin Gud og Frelser. — Jeg fik Mod og begyndte igjen. Saa kom Sygelighed i Rocca di Papa; men jeg arbejdede dog. Jeg havde ivaar engang til en Adspredelse skrevet «Nordfjordhesten», og for dog at faa noget udgivet skrev jeg isommer paa kort Tid «Søndmørsottringen» og sendte disse to til Hegel. Jeg havde da ogsaa skrevet 3 Digte til Haraldsfesten og Korrespondanser til «Familiebladet». Hegel svarede i Septbr. at Bogen blev for tynd, og jeg skrev da paa faa Dage «Finneblod», men jeg havde travelt, da jeg vilde have den større Fortælling færdig. Den 1ste October læste jeg denne op for Thomasine, og nu — fandt jeg igjen at mellem $^1/_2$ og $^1/_3$-Delen af Fortællingen — dens sidste Del — ikke duede. Det var flere Maaneders Arbejde, og ligefrem tungt. Thomasine syntes at jeg burde opgive det vanskelige Thema; men jeg bestemte mig om Eftermiddagen til at tage fat paany, idet jeg da troede at se den simple og enkle Gang. Og jeg sagde det til Thomasine, idet jeg bad hende den næste Morgen at begynde at afskrive, saa skulde jeg nok faa omarbejdet og skrevet Fortællingen, saa at vi samtidigt slap ud til Slutningen. Det kasserede var meget over en Trediedel af Bogen, der da var noget tykkere end nu. Den næste Morgen, den 2den October, fandt jeg en hel Dusk Fire- og Femkløver, som Thomasine havde fundet, liggende i Mappen ovenpaa Manuskriptet. — Jeg har bedt Vorherre daglig om hvad jeg behøvede til Bogen — ikke mer end for *den* Dag — og hver Dag faaet det; medens Thomasine saagodtsom har lagt et Femkløver ved hvert Capitel. — I *den Tid*, fra 2den October, har jeg tillige skrevet to Brylupsdigte, et Digt om den afdøde Konge, et Digt til et Planchеverk af Tønsberg, samt to andre mere betydelige, og endvidere, fordi jeg havde lovet det, en Fortælling her fra Italien til Studenterkalenderen, der blir Eder tilsendt.

Jeg confererede hvert Capitel med Thomasine, hvis Dommekraft er mig uundværlig og i høi Grad forkorter min Møje med Arbejdet — gid jeg havde gjort det før! Og igaaraftes gik Slutningen af Manuskriptet til Hegel, der har givet mig Udsigt til at Bogen kommer ud til Jul. Ved Slutningskapitlet, hvormed det først ikke rigtig vilde flaske sig, fandt hun igjen et Femklover — jeg ser deri Guds Haand — og saa gik det! Bogens Gang er ialfald nu saa enkel, at det svarer til mit oprindelige Syn paa Sujettet, og hvordan den blir optaget, faar nu staa i Guds Haand, — det nytter ikke mig at bekymre mig derom, og det gjør jeg heller ikke; men tager mig nu rundelige Ferier i Rom; det er endelig Fred efter flere Aars Uro.

Havde vi været saa forstandige at have taget *en Tjenestepige* med fra Norge, og var Thomasine ikke blevet overlæsset med at være, foruden Enepige i et Hus med fire Børn, Skrædder for deres Klæder med Stopping og Lapping, Strygning, Madlavning tre Gange daglig, samt Opvask, Paaklædning og Badning af Børnene, Læsning med dem og meget Andet [1]) — saa havde vi ikke været syge her isommer, havde vi levet mindst ligesaa billigt, og — var Bogen blevet færdig allerede i Vaar. Thi hendes Tid, Humør og Dommekraft havde da kunnet hjælpe mig under Arbejdet og sparet mig vidtløftige Omveje ɔ: mindst 4 Tjenestepigers Kostende med Reise fra Norge. Et større og vanskeligere Arbejde tager megen Tid, ialfald for mig, naar jeg ikke har hende at klare mine Tanker med og hendes Takt for Ting der gaa mig forbi. En ensomt arbejdende Mand risikerer altid at tage feil! — — Men en god Hustru er en velsignet Ting! — Uden hende var denne Bog endnu ikke kommet.

— — — — —

Se, dette var nu om mit Eget, kjære Moder! Det glæder mig saa at modtage dine Breve, der ere saa mærkelig fyldte med Interesse. Nutildags er Dannelsen mere almindelig end før, men til Gjengjæld ikke saa stor hos Enkelte, og jeg tror at der ikke er Mange — om nogen Kvinde i Norge — der har inde et saadant udviklet Syn paa Alt i

[1]) Sml. brevet til Bjørnson 5/6 72, Nærup s. 61.

Livet som min Moder. Jeg har læst op for nogle Kunstnere hvad Du skrev om Lovén[1]) og Ormegræsset og tillige hvad Du engang tidligere skrev fra «Revue des deux Mondes» om at de architektoniske Former er i Niniveh opdaget at være taget af Infusionsdyrs Former — paa Grund af det stærkere Lys her Syd. Jeg har selv en Retning mod samme Slags Dannelse, har læst Treschows Naturvidenskaber etc., men tillige en alvorlig Prækenbog: — Livet, der har ført mig ind i den aabenbarede Religion[2]). Videnskaben viser os Stumper

[1]) O. C. Lovén 1835—1904, svensk fysiolog.

[2]) Lies forældres religiøse standpunkt uttrykkes vel nærmest i disse ord av hans brev til Bjørnson $^{12}/_{7}$ 81: «Jeg var opdraget i at Kristendommen var noget som laa under et aandelig tobenet Menneskes Værdighed: man troede paa «et alvist Forsyn og en barmhjertig Gud», men man talte aldrig om Religion «for ikke at forarge den simple Mand», som behøvede «Sandhedens Billedform». Treschow — — var min Religion». — — — Det er i dette brev han fortsætter: — — (denne religion) — «var min Tro og Trøst i mange Aar, men saa suste der stadig noget indeni mig, det var Aanden som vilde mere, meget mere. — — — Og det høieste der er hændt af Aand, Livets største Drama, var Jesu Historie. Han var, saa misbrugt hans Navn er blevet, Jordens frieste Mand og Tilværelsens Sammenhæng. Og den Dag for ti Aar siden (altsaa i 1871), jeg fik Øie for det, var mit Livs lykkeligste. Fra den Dag fandt jeg Sammenhæng hvor der før var Khaos» (Nærup s. 142 f.).

Et indtryk av Jonas Lies religiøse standpunkt før denne forandring (i 1871) gir et brev han skrev til sine forældre i decbr. 1858, altsaa ved 25-aarsalder, i anledning av hans søster Fannys død; det er skrevet like efter at han har avsluttet sin embedseksamen:

«Han (broderen Emil) sagde mig at Fanny var død og jeg syntes det kunde være det samme med Examen ogsaa. Sorgen lagde sig som en Muur omkring mig, der stængede alle andre Hensyn ude, saa jeg ikke saa dem. Jeg tænkte ikke blot at Fanny, min vakre Søster, var død, men jeg saa Eder, mine kjære, kjære Forældre, sidde og sørge over hende — — og jeg taalte ikke at se den stille Sorgmodighed som jeg forestillede mig at se hos Eder lig Skyggen af Guds Haand, der var over Eder, og uafvendelig som den. — — — Fanny tænker jeg mig nu saa forklaret deilig, saa jeg ikke kunde nænne at ønske hende ned paa Jorden igjen, og selv vilde hun det nu heller ikke; thi Gud har gjort hende Godt og ikke Ondt ved at tage hende bort; men Gud er lidet betroet mellem Menneskene, især naar de sørge, thi da kunne de ikke se Guds Vei fordi Sorgen svartner i deres Øine som et Slør foran Sjælen, de ville hellere have en svag skrøbelig jordisk Fanny i Hænderne end en straalende Cherub i Himmelen, mod hvem Døgnhvælvet er lidet og blegt som

af Guds Herlighed; men tillige at vi Intet véd, at vor Forstand er et for fattigt Griberedskab naar det gjælder de aandelige Ting. Vort Gemyt aner og opfanger mere end vor Forstand kan se, og deri Troens Hemmelighed — den er en Erfaringssag — — —[1]).

— — — Ved at leve herude i Naturen og see paa hvorledes Almuen har det har jeg lært ikke saa lidt til fremtidigt Brug, og det vil maaske have sin Interesse for dem

en Vandboble mod Solen. Jeg har faaet Syn indover Himmelen nu, siden min Tanke søger Fanny der, og jeg føler mig saa opløftet og nær Gud i den Tanke at jeg nu har en Søster mellem Englene, det gjør Tanken om hiinsides saa venlig. Dette falder naturligt for mig at tænke, og jeg har en lettere Maade at trøste mig paa end andre netop gjennem denne min poetiske Natur; men fordi Sorgen paa denne Maade forklares over i Glæde, derfor vil jeg lade Eder see med mig. — — —

Jesus, Socrates og Philosopherne, hvem Livets Kjødslør ikke har hængt for stærkt nedover Øinene — altsaa Verdens Vise — fandt altid ud at det er en *Pligt* at leve og at det var en salig *Befrielse* at dø; men netop fordi de følte at Livet var et nødvendigt Led i den evige Udvikling, som ellers vilde spildes, turde de ikke sætte sig selv ind i Evigheden. — — — Vi andre for Evighedens Love mindre klartseende finder at det er en *Ret* at leve, at Nydelsen netop bestaar deri, uden at vi tænke paa at Livet kun er et Middel. Kom vi underveir med, at det var endnu herligere at være i Evigheden, — — saa sprang Massen af os lige lukt i den uden at udvikle sig her, som i en blød Dunseng, thi vi manglede den Vises Erkjendelse som er den moralske Skranke herfor. Men Gud har nu ved Dødsfrygten og Selvopholdelsesdriften gjærdet os inde i Livet som Faar i en Fold. Jesus og de Vise sagde vi ikke skulde sørge over at vore Kjære gaa bort til det Herlige; men vi Mennesker ere saa jordisk-lidenskabelige i vor Sorg — vi kunne ikke Andet. — —»

Det er omtrent Henrik Wergelands religion.

[1] Her følger et langt avsnit om nødvendigheten for kunstnere, ja for genier, av *utdannelse*. Det er de samme tanker som han nogen maaneder i forveien skrev til Chr. Kahrs $^{8}/_{8}$ 72, Nærup s. 53 ff. Han avslutter det med disse ord: «Med mit lille Pund behøver jeg ialfald nødvendig al den Dannelse jeg kan vinde mig, og derfor er Opholdet i Italien for mig af største Betydning.» Denne tanke om utdannelsens uundværlighet uttalte han allerede i et brev fra studenteraarene skrevet fra Kongsvinger til hans far $^{15}/_{1}$ 52: «Det er forresten mærkværdigt hvad Vægt man lægger paa et godt Hoved. Mig synes at et almindeligt, ved gode Kundskaber udviklet Hoved bør foretrækkes for et brilliant ucultiveret.»

hjemme at reise lidt til Italien med mine Briller paa Næsen; thi det Meste som er fortalt om dette Land er inderlig Løgn; Gjentagelse af Folks Ord der har løjet før dem. — — —

— — — — —

Jeg har kun ét Maal for mig personligt — det er at uddanne mig mest muligt, og først nu har jeg Tid dertil, skjønt jeg jo har faaet et Grundlag alt at staa paa. Naar jeg først faar Øiet opladt for Kunsten, saa jeg *kan* bedømme de forskjellige Arbeider, haaber jeg ialfald at have faaet den Arv fra tre Slægtled af Dommere, at jeg dømmer ubestikkeligt af Venskab og Hensyn, — og det tiltrænges i vor Kunst. Men for Øjeblikket er jeg langt fra ovenpaa i denne Materie, hvori der skal et meget øvet Øje og ikke liden Dannelse.

Og saa haaber jeg, kjære Moder og Fader, at Gud vil styre min Baad ind i Fremtiden, som han har gjort saa ubegribelig før. Gud saa at jeg var som ung et dunkelt Hoved, som havde en Følelse af Kald, hvorefter jeg oftest handlede uden at forstaa det, — og han tog mig i alle Maader forunderligt under Armene og satte mig under tunge, men for mit Kalds Udvikling heldige Forholde Mit noble, retskafne Hjems Opdragelse var Hovedsagen, og siden har jeg jo stadig omgaaets vort Lands aandelig dygtigste Mænd, hvilket har klarnet min Opfatning i høi Maade — og saa gav han mig en Hustru der netop udfylder de svage Sider af mine Evner. Saadant er Lykke — skjønt den koster Arbejde. Og saa kan jeg ikke nægte for at jeg gjerne vilde faa mine Creditorer betalt![1]) Vil Gud kan det ske, skjønt jeg ikke ser hvorledes. Jeg vil nok gjerne engang have et lykkeligt, *uafhængigt* lidet Hjem i Norge, f. Ex. i en liden Vig ved Christianiafjorden med en Skog, en ganske liden, bagom til at gaa og digte og hygge mig i. Men Alt naaes ikke her paa Jorden. — -- —

— — — — — —

Din hengivne og kjærlige Søn
Jonas.

[1]) Som bekjendt lykkedes det ved et livs utrættelig arbeide og nøisomhet. Det dreide sig omkring noget som 163 000 kroner.

DEN HELLIGE NADVERD.

Foredrag i Norske studenters kristelige forbund 9de mars 1916 ved dr. *Kristen Andersen*, Kristianssand S.

Mine damer og herrer!

De kjender alle Grundtvigs uttryk om *det lille ord fra Herrens mund*. De vet ogsaa alle, at Grundtvig synes det var hans makelose opdagelse dette om det lille ord fra Herrens mund. Og jeg for min del, der forresten ikke tænker om dette ord som han, jeg er enig med ham i, at det var en makeløs opdagelse. En opdagelse av noget ganske litet, hvori sjælen kan finde hvile i en tid, da alt blir saa uendelig komplicert. En opdagelse av et ord, der er saa litet, at det næsten fornemmes som aandeløs stilhet i en tid, hvor ordene ellers er saa mange, at man snart generes av dem som støi, som aandelig larm.

Til at overveie en liten del av det lille ord fra Herrens mund er det vi er kommen sammen her iaften, hvor vi skal tale om Herrens hellige nadverd. Og saa er det mit inderlige ønske, at baade De og jeg maatte faa evnen til gjennem de mange ord, her skal tales tilslut, at naa ind til det lille ords stilhet, det lille ord, der er kommet fra Herrens mund. Da hadde dette foredrag opnaadd sin hensigt, hvis det ved avslutningen hadde gjort sig selv overflødig, saa vi for fremtiden kun ved nadverden hørte det lille ord og deri hadde nok uten al menneskelig tale.

Den hellige nadverd vil jeg gjerne tale til Dem om, fordi den er mig meget kjær. Men dernæst vil jeg gjerne tale om den, fordi jeg tror den ikke er vurdert som den burde vurderes. Der tales vel smukt om, at den er gudstjenestens høidepunkt, men der er god plads omkring alteret, og menigheterne forlater kirkerne, naar Jesu Kristi mindefest begynder. Faa er de, som rigtig er grepet i sit væsen av det lille enkle ord, hvis stemning anslaaes allerede i dets første sæt-

ning. *Vor Herre Jesus Kristus i den nat da han blev forraadt.*

I den kirke, hvorfra vi er gaat ut, den katolske, der er forholdet et ganske andet. Der tar man det ikke saa nøie med de mange og de store ord, men man har en dyp ærbødighet for det lille, det fra Herrens mund. Kanske man hører det litt forkjert, opfatter det litt galt, men en ting har man saa klart for sig: at det er fra Herrens mund. Og derfor er man grepet av en dyp andagt og ærefrygt, naar det lyder. Og man henter en dyp og inderlig opbyggelse derav. Og mens man av de mange og de store ord ofte blir snaksom, blir man av det lille ord fra Herrens mund ofte saa stille. Der vokser op en stille, men inderlig fromhet hos den gode katolik, der ret kjender denne hemmelighet med *alterets allerhelligste sakramente.*

Jeg tror vi trænger noget av netop denne fromhetens stilhet, der trives saa vel nær nadverden. Vi trænger nogen avdæmpning i vor fromhets larm. Blir De aldrig træt av alt dette larmende, disse uendelig mange taler og prækener, disse uendelig mange saker og aktiviteter, dette altid at skulle gjøre sig gjældende som kristen, eller at høre paa at andre gjør sig gjældende? Længes De aldrig efter denne stille fromhet, som jeg har indtryk av at vore fædre kjendte saa vel? Hvis De længes efter den, saa findes den ogsaa for protestanten i en særlig grad deroppe ved Herrens alter. Der hvor de menneskelige ord — hittil ialfald — har været faa, men hvor det lille ord fra Herrens mund har lydt klart og alene.

Saa gjælder det da for os at faa klargjort os, hvorfor nadverden har saa liten magt over vore menigheter, uagtet vi selv rent instinktivt og teoretisk hævder den samme nadverd som vor gudstjenestes høidepunkt. Om grunden hertil vil jeg først tale. Og jeg vil straks si Dem, hvad jeg tror er grunden.

Grunden er den, at nadverden ikke har undergaat den reformatoriske proces, den tilbakeførsel til sin oprindelighet, som blev det øvrige kristelige livsindhold tildel ved reformationen. Nadverden er paa en mekanisk maate overført fra den katolske til den protestantiske kirke uten teoretisk at oprindeliggjøres ved en tilbakeførsel til dens tilblivelsesstunds

umiddelbarhet. Derved er den kommet i en høist beklagelig stilling likeoverfor det man kalder forkyndelsen. Mens nemlig forkyndelsen har søkt tilbake til livets grundkilder fra begyndelsen og derved har hentet igjen evnen til at møte livet paany som det rører sig nu — livet er nemlig i det væsentlige altid ensartet og det samme — saa har nadverden blit staaende iklædd en svunden tids tankeform som en anakronisme, hvorfor man nærer den farligste av alle følelser: pieteten for den hellige anakronisme. Av denne stilling maa nadverden føres ut, hvis den atter skal bli, hvad den bør bli, et centralt punkt i kirkens liv. Og at føre den ut av denne stilling er netop en opgave for os. Her har kristendommen for en gangs skyld bruk for en evne, som ellers Gud ske lov er den meget likegyldig. For en viss intellektuel klarhet og derav fremgaaende dristighet i retning av teoretisk bearbeidelse av et spørsmaal, der har religiøst indhold.

For om mulig at komme tilrette i denne henseende vil vi da forsøke at danne os et overblik over, hvorledes kirken har tænkt om nadverden. Dernæst vil vi forsøke i umiddelbarhet at nærme os til de historiske beretninger vi har om nadverdens tilblivelse. Og idet vi lar os *veilede* av kirken, men *bestemme* ved vor umiddelbare tilnærmelse, vil vi søke at fremstille, hvad nadverden er for os og hvilken plads, den bør indta i vort kristenliv.

Kirken har altid *tænkt* om nadverden. Nadverden er den vel given, men forstaaelsen av nadverdens ideindhold har den maattet erhverve sig. Jesus Kristus har vel git sine dissiple nadverdens handling, men han har ikke git dem nogen nadverdteori. Vil man spørge, hvorfor han ikke har gjort det, saa tror jeg for min del det var fordi han fandt det ganske ufornødent. Og dypest set, fordi han ikke kunde. Der er ting, som ikke kan forklares. Ikke fordi der er noget uforklarlig i dem, men fordi de ophører at være hvad de er, i selvsamme øieblik man begynder at forklare dem. Nadverden er netop en saadan ting. En forklaring av dens tankeindhold hin aften vilde ha borttat fra den hele dens umiddelbare kraft. En forklaring av nadverdens tankeindhold i nadverdens stund er den dag idag den sikreste maate at ødelægge den paa. Heri ligger nadverdliturgiens misére til denne dag, i

dette, at man ikke kan undlate at komme ind paa forklaringer i en mere eller mindre tildækket form.

Men efterpaa, utenfor selve oplevelsen kan man tænke, gjenkalde sig i erindringen, søke at forstaa. Efterpaa eller mellem oplevelserne skal man gjøre det. Det har ogsaa kirken begyndt med straks og det er disse dens tanker om nadverden vi nu vil nærme os til, i ærbødighet, men uten underkastelse.

De første av disse tanker finder vi allerede i det nye testamente, dels hos apostlen *Paulus*, dels hos evangelisten *Johannes*. Og vi maa nu straks klargjøre os, at ogsaa disse nytestamentlige nadverdopfatninger kun er tanker om nadverden, kun forsøk paa at forklare den, tanker som er tænkt og forsøk som er gjort av mennesker som vi. Av mennesker, der visselig var frommere end vi, men hvis tankeliv dog bevæget sig i hin tids former og anskuelsesmaater.

Alle tanker og overveielser forutsætter imidlertid et visst faktisk grundlag hvorpaa de bygges. Vi vil derfor til en begyndelse fæste os ved en grundform for meddelelserne om nadverden. Ikke saaledes at forstaa at denne grundform skulde opfattes som den mest oprindelige og paalidelige historiske beretning. Men saaledes at vi gjennem den faar git nadverdens nøgne, av enhver forklaring uformidlede data. Som en saadan grundform tror jeg vi bedst kan benytte nadverdberetningen hos *Markus*. Den lyder saa:

Og mens de aat tok han et brød, velsignet og brøt det, gav dem og sa: Ta det, dette er mit legeme. Og han tok en kalk, takket og gav dem, og de drak alle av den. Og han sa til dem: Dette er mit blod, pagtens blod, som utgydes for mange.

Paa grundlag herav er der nu fremgaat to forskjellige tankerækker, to forskjellige hovedopfatninger av nadverdens egentlige idé. Disse to hovedopfatninger er paa forskjellig vis søkt sammenarbeidet, men det gjælder her for klarhetens skyld fra først av at holde dem ut fra hverandre.

Den ene av disse opfatninger ser nadverden under synspunktet av *det vanlige næringsmaaltid*. Dette næringsmaaltid skulde være den idé, hvorpaa Jesus hadde byggget nadverdhandlingen. Og svarende til næringsmidlerne i det vanlige

maaltid skulde da her Jesu legeme og blod foreligge til nydelse paa en eller anden maate.

Den anden opfatning ser nadverden mere eller mindre klart som bygget paa *offermaaltidets idé*. Jesu legeme og blod svarer da her til offerdyrets kjød og blod. Handlingen faar en liturgisk, rituel karakter.

I det nye testamente findes disse opfatninger hver for sig. Dette er meget vigtig. Ti det viser at handlingens karakter fra første stund har været gjenstand for spekulation og fortolkning. Det viser rigtigheten av hvad tidligere er sagt: Der gives ikke nogen oprindelig nadverdteori, som man skylder underkastelse.

Den første av de skildrede tankerækker finder vi i det nye testamente antydet hos Mathæus, der har faat ind i indstiftelsesordene for legemets vedkommende: Ta, *æt!* Dette er mit legeme. — — Rigtig eftertryk faar dog først denne forstaaelse, naar man opfatter Johannesevangeliets 6te kapitel, hvor der tales om *at æde hans kjød og drikke hans blod* som havende hensyn til nadverden. Vi maa derfor tale litt om dette 6te kapitel.

Forfatteren av Johannesevangeliet, som jeg for min del tror er apostelen Johannes, sætter selv ganske vist ikke sit 6te kapitel i nogensomhelst forbindelse med nadverden. Bemerkningerne om at æte menneskesønnens kjød og drikke hans blod fremkommer som den yderste tilspidsning av en polemik mellem Jesus og den menneskemængde, der har samlet sig om ham efter brødunderet. Idet Jesus gaar denne mængde paa klingen, fordi den ikke søker ham av aandelige grunde, men for brødets skyld, betegner han sig selv som *livsens brød*, aabenbart i motsætning til det jordiske brød. Herom taler han under folkets stadige knurren videre og ender med den sætning: «Og det brød, som jeg vil gi, er mit kjød, som jeg vil gi for verdens liv.» Hermed betegner han aabenbart sin voldelige død, som han forutsaa. Folket tar nu dette om kjødet bogstavelig: Hvorledes kan han gi os sit kjød at æte? Nu tar den polemiske tone ledelsen i Jesu tale og der følger et av en viss lidenskap præget steilt svar: «Sandelig, sandelig siger jeg Eder! Dersom I ikke æter menneskesønnens kjød og drikker hans blod, har I ikke liv i eder.

Den som æter mit kjød og drikker mit blod, har evig liv, og jeg skal opreise ham paa den ytterste dag. Ti mit kjød er i sandhet mat og mit blod er i sandhet drikke o. s. v.» Den hele situation er efter mit skjøn ikke vanskelig at forstaa, naar man bare ikke vil lægge Jesu hellighet i at fralægge ham temperament. Han taler aapenbart rent billedlig, men han tilspidser med vilje sin form til det paradoxale i harme over dén maligne mangel paa forstaaelse hos det i sine følelser krænkede folk. Han hadde tilføiet massen det massen mindst av alt taaler: et slag i ansigtet paa et tidspunkt, da den i sin naade vilde gjøre ham til konge. Derav utsprang den hele polemik. Netop fordi ordene er utgaat av denne situation, synes de mig at være av de mindst vigtige Jesusord. For disciplene borttar han ogsaa umiddelbart efter enhver anledning til misforstaaelse ved de ord: «Volder dette eder anstøt. Det er aanden, som levendegjør. Kjødet gavner intet.»

Det er nu klart, at forfatteren ikke med bestemhet har turdet sætte denne tale i ideforbindelse med nadverden. Han antyder ikke med et ord, at han har tænkt noget saadant, hvad han ellers flere gange gjør, naar han tror Jesus har henspillet paa noget bestemt med sine ord. Hvad der imidlertid kan bringe én til at tro, at han dog har tydet nadverden som noget der hadde ideforbindelse med talen i Kapernaum er at han ikke nævner nadverden med et ord paa det sted, hvor den skulde være skildret. Han bruker altsaa den fremstillingsmaate at la nadverden staa som noget bekjendt og saa meddele en tale, der har en viss ydre likhet med nadverdtankerne. Herved faar han hos sine læsere fremkaldt en ideassociation han selv har hat, men som han ikke har været saa viss paa var berettiget, at han vovede direkte at henlægge ideassociationen til Jesus selv. Hertil kommer, at forestillingerne om nadverden som et næringsmaaltid hvor man æter Jesu kjød og blod som et farmakon, et lægemiddel mot døden, findes hos Johannesdiscipelen Ignatius i hans brev til menigheten i Efesus, hvor det heter: «brytende et brød, hvilket er et lægemiddel til til udødelighet, en motgift for at vi ikke skal dø, men evig leve i Jesus Kristus.» Ogsaa i *de tolv apostles lære* tales der om nadverden som aandelig mat og drikke.

Vi skal senere kritisk se paa det foreliggende spørsmaal. Her skal vi kun bemerke, at disse Johannesevangeliets uttalelser er blit i en uforholdsmæssig grad bestemmende for nadverdlærens utvikling til denne dag. Fra disse uttalelser skriver sig dens tydning som bygget paa det vanlige maaltids ide.

Den anden tankerække saa nadverden under offermaaltidets synspunkt. Vi finder den nytestamentlig uttalt hos Paulus. Det bør efter min mening vække vor opmerksomhet, at samtidig med at Paulus gir uttryk for denne sin tænkning om nadverden i offermaaltidets retning har han fundet en mindre materialistisk form for indstiftelsesordene. «*Dette er mit legeme*» er avdæmpet saa det lyder saa: «*Dette er mit legeme for eder.*» Fra at være noget bastant legemlig er det blit et noget der har faat en aandelig bestemmelse. *Blodet* foreligger overhodet ikke mere isolert. Det er *kalken*, hvorom der er tale. *Denne kalk* er den nye pakt i mit blod. Og endelig og væsentlig: erindringsmomentet er kommet til. Paulus har her som overalt hat sansen for at bringe de kristelige realiteter i forbindelse med den almindelige virkelighetsbevisthet. Det er kun skade, at han ikke har faat den indflydelse paa nadverdlæren han hadde fortjent. Til denne dag har det ikke været mulig at faa hans gjengivelse av nadverdordene i en forstaaelig form ombyttet med den absolut uforstaaelige, hvori Markus og Mathæus har gjengit dem. Det synes virkelig at være kirkens princip fremdeles: Credo quia absurdum.

Paulus ser da nadverden som en handling, hvori Kristi død «forkyndes» som han siger. Den blir forsaavidt til en vis grad et verbum visibile, et synlig ord. Samtidig har han imidlertid fæstet sig sterkt ved den som en rituel handling, den faar for hans blik en analogi med offermaaltiderne hos hedningerne. Som disse ved sine offermaaltider kommer i samfund med de onde aander, formidler nadverden samfundet med Herren. Herfra glider han over i en mere uklar tanke om at brødet gir samfund med Herrens legeme og kalken samfund med Herrens blod. Hvad han hermed egentlig har ment, har han vel selv ikke klart kunnet si. Men hans tanker har ganske aabenbart ikke syslet med Jesu legeme og blod i ret-

ning av næringsmidler og lægemidler. Det er Jesu legeme og blod som offerobjekter han har tænkt paa. Og samfundet bestaar vel i den fælles delagtighet i offerets resultat.

Det er for enhver indlysende, at vi her staar overfor en meget høiere tanke end den Johanneiske. Den Paulinske forstaaelse av nadverden har efter mit skjøn lagt tilrette momenter, der vil være av blivende karakter, saalænge nadverden holdes i kirken.

Fra disse nytestamentlige tankebygninger bør vi nu gjøre et stort sprang. Efter lange tiders utvikling staar vi da overfor den fuldt utviklede *romerske tænkning om alterets allerhelligste sakramente, om det hellige messeoffer*. Vi bør da skaffe os en oversigt over messeofferets vel utbyggede teori, fordi denne teori indeholder sammenblandet alle de momenter, hvorav den nuværende nadverdlære bestaar, ogsaa hos os.

Efter romersk tænkning indsatte Jesus skjærtorsdag messeofferet. Dette er i sit væsen en ublodig gjentagelse av korsofferet. I den romerske messe ofrer Kristus stadig sig selv paa ublodig maate. Messeofferet fuldbyrdes derved, at brød og vin av presten frembæres som menneskets offergave til Gud. Disse offergaver forvandles til Jesu legeme og blod under prestens læsen av indstiftelsesordene. Til messeofferets fuldbyrdelse hører da endvidere, at presten spiser det forvandlede brød og drikker den forvandlede vin. De forstaar altsaa, at det er en ondartet fortolkning, at presten *gaar tilalters* paa menighetens vegne. Det gjør han ikke. Han frembærer det hellige messeoffer paa menighetens vegne og hertil hører ogsaa at han æter og drikker.

Dette er messeofferets *offeride*. Men hertil kommer nu den deri indarbeidede Johanneiske forestilling om Jesu legeme og blod som næringsmidler. Idet presten under messeofferets frembærelse æter og drikker utfolder det nydte legeme og blod i ham sine virkninger i Johanneisk forstand som livsens brød og udodelighetens lægemiddel. Og ogsaa menigmand, der nyter godt av messen som offer ved at overvære den, maa for at faa denne anden virkning frem gaa tilalters. Denne menigmands altergang tænkes av Jesus anordnet i Emaus, mens skjærtorsdagshandlingen gjælder messeofferet og derfor kun utføres overfor apostlerne.

Hertil kommer en sterk dvælen ved Jesu legemlige nærværelse i menigheten i sakramentets form, en dvælen der utvilsomt er ophavet til megen fromhet og efter mit skjøn har noget at lære os, selvfølgelig ut fra andre teoretiske forutsætninger.

Saaledes som jeg her har fremstillet det foreligger den romerske nadverdlære den dag idag. Saaledes forelaa den for reformationen. Dens behandling av reformatorerne blev imidlertid litet frugtbringende. Der manglede dem paa dette punkt efter mit skjøn intensitet i bestræbelserne efter at søke tilbake til det oprindelige.

Enden paa det hele blev, at *den reformerte kirke* valgte en billedlig forstaaelse av nadverden som et næringsmaaltid, hvor man in effigie aat Kristi legeme og drak hans blod. Herved er efter mit skjøn absolut intet vundet. Enten man æter et andet menneskes legeme og drikker hans blod reelt eller billedlig kommer synes jeg ut paa det samme med hensyn paa indre forstaaelighet.

Den lutherske kirke valgte en endnu større uklarhet. Istedenfor forvandlingen lavede den det bekjendte begrep: *i, med og under*, hvis fortrin aldrig har været mig klart. Offertanken blev exkludert, nadverdens fuldbyrdelse tænkes ikke mere øvende nogen indflydelse i sonende retning paa Gud. Derimot fik man en forestilling om nadverdelementerne som panter paa syndernes forladelse. Endelig beholdtes hele tankerækken om nadverden som et maaltid, hvor man nyter legemet og blodet som et slags mat eller lægemiddel. Dette tænktes at virke paa grænsen av det legemlige og aandelige, paa det saakaldte psykofysiske omraade. Mindefestens karakter betonedes kun ganske svakt ved at nævne ogsaa dette moment. Forresten blev nadverden staaende som et remedium, der skulde nytes naar man hadde trang dertil og som hadde en noget mere objektiv virkning end ordets naademiddel, var noget mere uavhængig av subjektiv disposition. Til gjengjæld var det ogsaa forbundet med en viss halvt mystisk risiko, hvis man nøt den uværdig. Følgen herav blev en forholdsvis sjelden altergang, da det selvfølgelig er ret vanskelig med en trang av denne art her er tale om. Der kom en viss veiledning i vanemæssige bestemmelser om et par gange om aaret

som passende. Og da disse vaner endelig ogsaa blev anseet som farlige endte det omsider med, at nadverden tabte sin væsentlige betydning i kristenlivet. Der staar vi nu. Det er mig meget trist at si det. Men der staar vi nu.

Her kan vi ogsaa bli staaende og dermed for altid miste nadverden. Eller vi kan virkelig forsøke at komme ut av uføret og faa den igjen. Det var dette sidste jeg gjerne vilde vi skulde gjøre. Men det fordrer fra vor side et opgjør med kirkens nadverdlære. Vi maa gjøre os klart hvad vi ikke kan tro, ikke engang paa kirkens komando. Og vi maa se at nærme os til nadverden umiddelbart og se om kirken ikke kan faa en anden nadverdlære.

Hvad er det saa vi ikke kan tro? Vi kan for det første ikke tro, at et menneske kan ville at andre skal spise hans legeme og drikke hans blod, enten det nu sker virkelig eller i billedlig form. Denne tanke er ganske umenneskelig, den savner ethvert tilknytningspunkt i os.

Vi kan ikke tro, at Vor Herre Jesus har fundet det at være noget som kunde bevare hans minde kjært og varmt iblandt os at foreta en saadan handling. Vi kan ikke finde nogen mening i at dette skulde være hans sidste aftens tanke blandt sine venner.

Vi kan videre ikke tro paa quasividenskabelige forestillinger om virkninger av Jesu legemlighet, den være nu dennesidig eller hinsidig, paa vor legemlighet eller dens grænsegebeter. Al saadan tale virker paa os ganske umiddelbart som den rene uvirkelighet.

Jeg for min del kan videre ikke forsone mig med den tanke, at Jesus skulde indsat et nyt, den nye pagts offermaaltid, en rituel handling der skulde avløse en anden ritus, paaskelammets. Jeg vet, at der er dem som kan tænke saaledes For mig blir dette fremmed for mine forestillinger om Jesu Kristi universelle stilling og universelle gyldighet. Hvad Jesus gjør maa være noget umiddelbart menneskelig, der vil vedbli at ha gyldighet saalænge der er menneskevæsen til. Men det har ikke et offermaaltid. Det blotte begreb virker paa mig som noget mig ganske fremmed.

Dette som vi ikke kan tro det maa vi bort fra. Saa er

spørsmaalet: Kan vi komme bort fra det og dog beholde nadverden?

For at komme paa det rene med det vil vi gaa ut fra at kirken intet har lært om nadverden. Saa vil vi ganske umiddelbart søke at leve nadverdens aften med og se hvilket indtryk vi selv faar derav.

Vi kjender temmelig nøie denne Jesu sidste dag. Den hadde som rimelig kan være gjort et uutslettelig indtryk paa hans disciple. De kom om morgenen vandrende ind til Jerusalem. Det var paaskeaften. Den stemningsfulde fest stod for døren. *Før sidste gang* skulde Jesus feire den her med sine venner. Det har gjort et sterkt indtryk paa ham. Dødens anelser hadde rørt ham. Som et koldt gys farer den over ham dagene forut saa han utbryter: «Nu er min sjel forfærdet og hvad skal jeg si? Far, frels mig fra denne time. Dog nei. Derfor er jeg kommen, til denne time.» Men denne morgen var der stille i hans sjel, en stille inderlig glæde. Hvor han glædede sig til at æde dette sidste paaskelam med dem før det for altid var slut med det dennesidige samvær. Hvor gjerne han vilde gjøre dette paaskelam til et uforglemmelig minde for dem alle, et bindeled mellem dem som skulle bli her og ham som skulle dra hisset. Saa sendte han dem i den tidlige morgenstund ind til Markus' mors hus i Jerusalem for at gjøre salen færdig, salen med bænke og hynder. Og da det blev aften kommer han med de tolv, som Markus fortæller. Og festen begynder, den sidste fest. Jeg skal ikke skildre den. De bør selv gjennemleve dens hellige ord og dens hellige handlinger saaledes som Johannes har gjengit dem i sine sidste kapitler. De bør selv forsøke at opfange tonen i det altsammen, i fotvaskningen, i talerne om vintræet, om den lille stund, om talsmanden, om venskapet mellem ham og dem. Fortiden glir i en sum forbi hans blik og utløser sit vemod i dette: *Aldrig mere!* Aldrig mere æte paaskelam med dem. Aldrig mere drikke bægeret med vinstokkens frugt sammen med dem. Aldrig mere før det er fuldkommet i Guds rige. Og fortiden svinder for et haabets blik ind i de tilkommende tider. Han ser et bord, dækket i Guds rige, hvor han atter sidder sammen med dem og drikker det nye bæger. Men mellem da og nu ligger døden og skilsmissen. Hvor han dog

var glad i dem. Hvor saart det dog var ham, om de nogensinde skulde glemme ham. Det maatte de ikke gjøre. Der maatte være noget at gi dem *til hans ihukommelse.* Noget som kunde minde dem om ham netop som han sad menneskelig blandt dem i denne aften gjennembævet av en althengivende kjærlighet. En fest vilde han gi dem, lig denne. En fest, hvor hans plads vel maatte staa tom, men hvor de dog sat hverandre stevne de og han, og kunde fornemme hverandre i et tidens nu.

Og han gav dem festen. Dens form skaptes av nuets virkelighet. Paa bordet stod det slagtede lam, der mindet dem om hin mørke nat da paaskelammets legem og blod friede deres fædre fra Egyptens dødsengel. Saa villig som dette lam følte han at ogsaa han ville gi sig for dem. Og han tar et stykke brød, gir dem det og siger under øieblikkets grebethet: «Tag det, det er mit legem, jeg gir hen for Eder, som lammet der gav sit. Gjør dette om igjen, naar I blir alene og tænk saa paa mig.» Han ser bægeret som de drak i festens stemning. Han vilde ogsaa gi dem et bæger. «Den nye pagts bæger, bægeret for pagten tilveiebragt ved hans blod, som han ville la flyte til syndernes forladelse, for dem og for mange. Drik det bæger, naar I blir alene og husk saa paa mig fra denne aften.»

Ja, saa var det ikke mere, blev ikke mere. Lamperne sluktes, festen var forbi. Livets fester kan ikke vare længe. Det er livets vilkaar. Saa gik de til Getsemane og han gik til domhusene og til Golgatha og de løp sin vei. Fik meget andet at tænke paa end den aftens fest. Men han kom igjen og sagde dem merkelige ord, om at han altid var ved deres side, til dagenes ende. Han kom igjen og brøt brødet for dem paany paa en dulgt, underlig maate, men i virkelighet. Og saa fik den magt over dem den sidste aften. Den sidste aften blev for dem noget de altid kunne gjenta, gjenopleve. De følte, at det bord, de sad ved, naar de gjentok den sidste aften, det hadde en forlængelse ind i evigheten. Der var et forhæng mellem den del av bordet, der var her og den del der var hisset. Men ved enden av bordet, bak forhænget sat *han* tilbords, de var sammen med *ham.* Og senere, efterhvert som døden gjorde sin gjerning mellem dem og der blev tomt

paa denne side, følte de hvor der blev folksomt paa den anden. De hørte tonerne av samværet om det nye bæger. De følte de helliges samfund og de utbrøt: *Jeg tror en hellig almindelig kirke, de helliges samfund, det evige liv.*

Ja, saaledes staar nadverden for mig. Kanske man vil si: Hvad er saa dens nytte? Hvilken plass har den i naadens indviklede husholdning? Og jeg kunde være tilboielig til at svare: Den har ingen nytte, den er noget i kjærlighetens verden, hvor der ikke spørres om nytte. Men jeg skal ikke svare det, for det er vist ikke rigtig. Jeg vil heller si: Den som *først* spør om nadverdens nytte, har ikke grebet nadverdens ide. Ti i nadverden spørres der for en eneste gangs skyld om en venlighet ogsaa fra vor side mot Jesus Kristus. For en eneste gangs skyld foreligger der en bøn fra ham til os. Til min ihukommelse». Ikke glem mig.

Kierkegaard har skrevet en bok om «Kjærlighetens gjerninger». Der er et kapitel i den bok som heter: «Den kjærlighetens gjerning at erindre en avdød». Jeg vil gjerne be Dem læse det kapitel i og for sig. Jeg tror kanske det er en svakhet hos os kristne, at vi er noget hurtige med hensyn paa det at glemme vore døde. Det rimer sig saa ilde med denne vor tale om at vi tror det evige liv. Men dette var ikke hovedsaken.

Hvad jeg vil si var, at *nadverden netop er den kjærlighetens gjerning at erindre en avdød.* En enestaaende avdød, som døde for Dig. Som idet Du erindrer ham kommer netop til Dig og siger ganske stille, neppe hørlig, i erindringsfestens egen av ham skapte form: Min ven, ogsaa for Dig er mit legem hengit. Ogsaa Du kan drikke paktens bæger, det nye, skapt ved mit blod.

Denne kjærlighetens gjerning at erindre en avdød det er noget umiddelbart menneskelig, der altid vil ha gyldighet. Trangen til at bli erindret av dem man har kjær er likesaa umiddelbar som trangen til at erindre. Den vil findes saa længe der findes mennesker som er glad i hverandre og maa skilles. Kan De ikke fornemme, hvorledes det er dette moment, som gjennembæver hele Lukasskildringen av nadverden?

Og saa skal det siges her: Det er *Lukas* som har grebet nadverdens ide. Han har ikke spekulert og ikke lavet dyp-

sindige teorier om metafysik og ritus. Men han har fornummet levende menneskers hjerteslag i en nat, da alt i dem var spænding, bevægelse og virkelighet. Den som vil opleve hin aften bør læse Lukas fortælling og Johannes gjengivelse av de sidste taler. De to beretninger sammen gir os nadverdens ide.

Teologerne vil si, at Lukas ikke er nogen paalidelig veileder, for netop i Lukasmeddelelsen om nadverden findes et av de mest omstridte steder i det nye testamente. Det kan godt være, at dette gjælder selve nadverdordenes lydelse. Men det er ikke det væsentlige. Nadverdordene har Paulus git os i en klar form, hvorom han bruker det sterke ord, at han har mottat det fra Herren. Nadverdordene har vi. Men milieuet, det forklarende milieu, det finder vi hos Lukas, og det er det uvurderlige ved Lukas fremstilling. Og ogsaa hans gjengivelse av ordene kan muligens, om striden om dette Lukassted kan utkjæmpes, bli av stor betydning for en klar nadverdforstaaelse, en yderligere styrkelse av den Paulinske form, som har alle indre vidnesbyrd for sin berettigelse.

Naar vi derfor skal gaa til Herrens bord eller overvære Herrens nadverd, hvis vi selv ikke gaar tilalters, saa træder vi i forhold ikke til noget eiendommelig fjernt og uklart. Vi møter noget, hvormed vi fra det øvrige liv er vel fortrolig, en av kjærlighetens gjerninger. Og vi henter vor stemning, ikke fra metafysiske spekulationer om legemlighetens væsen, ikke fra offermaaltider i hedenske templer, fra fjerne tiders ritus og liturgi under en os fremmed form for gudsdyrkelse.

For de fleste av os, for alle de av os der har mistet nogen av vore kjære, ligger stemningen ganske nær. Som vi overfor disse kjære gjerne dvæler ved den sidste gang vi var sammen med dem, som vi hvert aar paany oplever deres mindedage, som vi vandrer til og fra det sted hvor deres støv hviler, saaledes ogsaa overfor Jesus Kristus.

Det er dette dypt menneskelige behov hos Jesus efter at elskes som individ og ikke glemmes, jeg saa gjerne har villet peke paa. I det bor nadverdens kjerne, og netop deri knytter nadverden sig til noget umiddelbart hos os, til et behov, der findes hos os hvis vi virkelig har ham kjær. Ganske en-

kelt vilde han elskes og mindes som det menneske, der elskede os og døde for os.

Derfor bør nadverden ogsaa i sin form være enkel. Værdig men enkel. Omgivet av faa ord. Være fri for det oratoriske.

De vil ut fra hvad jeg har sagt forstaa, at jeg mener nadverden bør findes ved enhver gudstjeneste. Intet er naturligere end at kristne naar de kommer sammen holder denne fest, hvorom Jesus har bedt, at den altid maa holdes. Og det burde være kristne menneskers pligt at gaa saa ofte personlig til alters, at det aldrig skulde hænde at menigheten gaar fra hverandre uten at ha holdt nadverd. Det maatte kunne realiseres. Jeg vet selv godt, at man ikke altid kan gaa tilalters. Intet steds fornemmer man klarere Talsmanden som dømmer end foran Herrens bord. Men dels er vi mange og ikke alle samtidig under dom. Dels er det at være under den Talsmandens dom, at man ikke kan nærme sig Herrens bord, et meget alvorlig varsko til kristne mennesker om at søke sindsforandring paa det punkt, hvorom det for anledningen dreier sig.

Ved enhver menighetsgudstjeneste burde der holdes nadverd. Men der er særlige dage i menighetens liv, hvor altergang burde være det normale for de kristnes flertal.

Først og fremst tænker jeg her paa kirkeaarets forskjellige faser. At *skjærtorsdag* burde bli en særlig altergangsdag med et overordentlig præg synes mig at maatte falde av sig selv. Naar det ikke er saa, naar man hos os skjærtorsdag gaar i kirke for at høre en præken om nadverden, da viser dette bedre end alt andet, hvor langt man er fra at ha grepet nadverdens idé. Ogsaa fastetiden idet hele burde naturlig utløse behovet for nadverdgudstjenester av et særlig indhold.

Saa har man *allehelgensdag*. Ogsaa denne dag synes jeg naturlig burde knyttes sammen med fællesaltergang i menigheterne. Her er det imidlertid en litt anden betoning over altergangens indhold. Her blir netop Jesu tanke om det nye bæger i Guds rike, om at han nu drikker dette bæger der med alle de hellige bortvandrede, ogsaa vore kjære, levende for os. Vi sitter ved det samme bord som de, men paa den

anden side av forhænget. Kun en gaar frem og tilbake paa begge sider, han, hvem vi ihukommer. Han bringer nok bud, fra dem til os og fra os til dem. Ti han elsker os alle og forstaar os i al vor sorg.

Endelig har man den sidste og den første søndag i kirkeaaret, som naturlig kalder paa den kristne til altergang.

Kun erindringsmomentet ligger indesluttet i nadverden selv. *At Jesus der vilde være tilstede* naar vi samledes til mindefest for ham, *det ret vi i kraft av hans opstandelse og løfte om at være med os alle dage til verdens ende.* Det er ikke det centrale i nadverden. Det er avledet. Men det er meget værdifuldt, det er endel av Talsmandens opgave at gjøre det virkelig i vore hjerter. Og jeg tror den katolske kirke principielt har ret, naar den saa sterkt fornemmer Herren netop i sakramentet. Ogsaa vi burde søke den oplevelse, istedenfor at vende alter og kirke ryggen naar den hellige nadverd holdes.

Hvad er det altsaa for en trang, der skal drive os til alters? Det er netop trangen til at erindre ham. Saa enkelt og saa liketil som om en av vore kjære en juleaften sa til os: Næste juleaften er jeg ikke mere blandt Eder. Tænk paa mig da. Vilde du ikke gjøre det? Tror du ikke du vilde fornemme den avdødes nærhet og virkelighet naar du gjorde det. Du vilde det.

Saaledes vil det ogsaa gaa her. Idet du erindrer Kristus i den hellige nadverd blir han virkelig for dig. Du blir samtidig med ham. Du blir samtidig ogsaa med dem, der sitter med ham tilbords paa den anden side, med de du kjender av den hellige skrift og av menneskenes historie. Du føler at der er et bindeled mellem her og hisset, du føler at der er en forbindelse mellem dig og dine kjære, som nu er bænket paa den anden side. Du oplever de helliges samfund.

Og mens du lever her sammen med dine kjære er det dig om at gjøre at faa dem med dig op til dette bord, hvor han er at finde, som alene kan gi eder alle at sidde sammen en gang igjen om det nye bæger, der hvor alt dennesidig forgaar uten kjærligheten. Saa blir nadverden festernes fest, glædens fest og sorgens fest. Ti du erindrer ham som alene kan eviggjøre din glæde og sætte ende paa din sorg.

Hvad *er* saa grunden til nadverdens mislige stilling mellem os?

Den er dels denne misforstaaelse av nadverdens indhold. Men den er dels og væsentlig, at vi virkelig har glemt ham. Glemt den Jesusskikkelse, som skuer os imøte fra hin aften. — — — Der synes mig at være noget saa uendelig trist i det, at han dog blev glemt. Glemt netop med hensyn paa den side av sit væsen, som det denne hans sidste aften var ham saa om at gjøre, at vi skulde huske.

Man har gjort alt mulig *andet* for ham. Man har kaldt ham Gud, og man har kaldt ham den store, store rabbi. Man har tilbedt ham og beundret ham, omgit ham med keruber og serafer og ophøiet ham til et princip.

Han har ikke selv bedt om det. *Den guddommelige majestæt* har han ved sin himmelfart fuldstændig tilhyllet for vort blik, indtil vi selv faar øine, som kan se ham i det lys. Indtil da vil han erindres av os som den enkle menneskesøn, hvis sammenhæng med Gud var indad i dybde, ikke utad i vælde. Som saadan vil han møtes i nadverden, som saadan vil vi visselig ogsaa gjenkjende ham om vi naar at se ham i herligheten. Ti han er i alt identisk med sig selv.

Og *hans storhet* begjærer ikke beundring, ja, jeg tror endog han trættes derved. Ti *hans storhet* ligger i en anden verden end al anden storhet, i en anden verden end den, hvor en Goethe, en Ibsen, en hvilkensomhelst av menneskenes stormænd lever og ombølges og henter næring av medmenneskers beundring. — — — — En mor bøiet over sit barn, kanske over sit syke barn, dette uendelige fordypet, som det guddommelige i ham er uendelig, — — — det er hans storhet.

Derfor er der bare en eneste bevægelse fra vor side mulig overfor denne storhet: *kjærlighetens.*

Elsk Ham, som eder elskte saa,
gjør ham igjen, hvad I formaa,
med gode løfter fra Ham gak.
velsigner Ham og siger tak.

Findes denne kjærlighetens bevægelse hos dig, saa gaar du nok tilalters. Det blir din *trang.* Men det er ogsaa din

plikt. Det er din plikt at hegne om din mors grav. Det er din plikt at hegne om hans minde ved at holde den sidste aftens fest. — — — — Det kan godt hænde, du ikke altid er oplagt til at gaa med dine blomster til graven, men du har en følelse av at du bør gjøre det, og hvis du følger den følelse faar du glæde av det, den glæde der gror frem fra det at være trofast. Det kan godt hænde, at du ikke altid er saa oplagt til at gaa til Herrens bord, at din stemning gaar i en anden retning. Men du har vilje for at skape sammenhæng i dit liv. Din vilje skal fuldbyrde *erindringens plikt* selv til tider, hvor *erindringens trang* er svak.

Ja, dette er hvad jeg har at si om det lille ord fra Herrens mund, det lille ord han talte sin sidste nat. Det lille ord har git mig megen rigdom i mit liv. Det er derfor jeg gjerne har villet tale til Dem om det. Og skulde De synes, at jeg ikke har vist nok pietet for det gamle, det gamle hvorfor ogsaa jeg har en dyp ærbødighet, at jeg ikke har bøiet mig nok for kirken, som jeg dog ogsaa ærer saa høit, er det ikke for at være overmodig. Det er bare for dette lille ords skyld, som netop for kirkens skyld maa faa lov til at lyde høit og klart i al sin enkelhet.

Grundtvig kjendte dette lille ords betydning, som lyder i den hellige nadverd. Hør hvad han sier derom i sin *Nyaarsmorgen,* da aanden ham tugtet med trøstende ord og bar ham paa haanden til kirke i kor»:

Som badet saa bordet han dækket i kor
til ære for ordet som barnet kun tror.
Til gavn og til glæde for alle de smaa
som gjerne til sæte paa skamlerne gaa.
Og gjerne staar skrifte for ham som vil stifte
et evig forlik.

Ja bordet som daarer foragte nu saa
at det ikkun taarer at tolke formaa:
Derav kan I brænde med duken hver splint,
men om til den ende I flyve i flint
ei sølvet og guldet utlutret fra muldet
i smelterens gloende ovn.

Saa længe end findes i støvet et savn,
der kun kan forvindes i Frelserens favn,
saalænge skal bordet med sølv og med guld,
med troen paa ordet staa høit over muld,
og hjerter forene til levende stene,
til piller i Faderens hus.

Ja, selv naar uttømmet er kalken paa jord
og atter indstrømmet i englenes kor,
skal end i Guds rike sig reise det bord,
ti aldrig kan svike et sandhetens ord.
Og sagde han ikke: Den ny jeg vil drikke
med Eder i Faderens land.

Maatte det lille nadverdord fra Herrens mund snart atter utløse levende røsters sang i vore kirker i Norge. Til Jesu Kristi ihukommelse.

ORDENES LIV, PERSONLIGHET OG ORGANISATION.

Uttrykket «den graa hær» blev saavidt jeg mindes oprindelig brukt av «Morgenbladet» og skriver sig antagelig fra *redaktør Vogts* pen. Saavidt jeg vet, blev det straks opfanget og benyttet av de folk, der skulde rammes med dette ord, ialfald blev det benyttet av *Anders Hovden* i et digt, som nu er ret populært og har adskillig lyrisk kraft.

Det kan godt være at ingen har sat det i forbindelse med kirken før det skede i min artikel sidst. Meningen med ordet var i hvertfald den at sammenfatte under ett den store mængde av kirkens folk som ikke paa nogen maate utmerker sig fremfor andre. De kan ha mange slags anskuelser, de kan være konservative, radikale eller frisindede, men de har det tilfælles at de alle *umiddelbart* hører til i kirken. De kan godt være partimænd, endog yderliggaaende tilhængere av høvding eller mening, men de er av naturen forhindret fra at agitere med at de er Vorherres specielle venner fremfor andre. De kan ikke det, ti om de end kjender den styrke som ligger i alt saadant for opnaaelse av partiets ønskemaal, saa vet de at det svækker kirkens samfundsaand. Hvor brorskap brytes er alt tapt, hvad der end kan vindes for den utvortes institution. Hvis ordet om den graa hær — som det næsten ser ut til — har utløst nogen bunden samfundsvilje i vor kirke har det gjort sin gjerning.

Det *graa* i navnet betyr hverken taake eller viskelær, det betyr at vi renoncerer paa høie religiose særprædikater, — man har længe nok dunket os i hodet med dem. Vi renoncerer ogsaa paa barnagtige fornærmelser og ønsker ikke at vinde sympati ved at forevise vort grædende erkeengelansigt med den forsikring, at nu vet vi da, «hvad vi kan vente os fra den kant.» Der findes mangeslags folk i hæren, baade

patriarkalske og radikale socialister, baade høikirkelige og lavkirkelige, baade kultuskristne og foreningsfolk. Der findes ogsaa folk som ikke gaar ind under noget parti og som vægrer sig ved at sætte paa sig noget skilt. Jeg har søkt at forebygge den misforstaaelse at navnet særlig skulde passe for prester; men det er, ser jeg, ikke helt lykkes for mig. Derfor skal det siges op igjen, at *prester* efter som man kan se, har særlig vanskelig forat undgaa religiøs særstilling. Det synes som om de faglærde let forveksler sin fagdygtighet med religionens virkelige liv og tror at beherske virkeligheten fordi om de maaske ikke er uefne i faget. Dette gjælder baade universitetslærde prester og de lægprædikanter, som driver religionen som fag, den graa hær kjender en hel del interessante historier om dette, men finder sig i tingen med taalmodighet.

Det er altsaa ikke noget navn som særlig passer for den slags folk. Men min artikel gav uttryk for en vis forbauselse over at der var saa faa av os, som kjender sit fags begrænsning. Der er blandt almindelige folk et forlangende, eller en forventning om at dette maa bli anderledes. Og det var ganske vist meningen med visse partier av min artikel at kalde paa ordførere for det almindelige kirkefolk, at si dem hvor de behoves, og gjøre det klart, at den som trær ind i den graa hær ikke behøver ræddes hverken for de overlegne talemaater eller for den taarevædte forfærdelse. Ti vi føler os ikke avhængig av dørvogterne, vi er hjemme og indenfor døren.

* * *

Det gaar ofte underlig for sig med ord og formler. De kan i tidens løp miste sin grundstemning, sin motsætning og sin tændsats. De kan dale ned til flattrampede magtord eller brukelige trylleformler med praktisk nyttevirkning. Ja det gaar meget ofte saa med ord som engang var levende men nu er døde og derfor klare.

Det er gaat saadan med mange av religionens høie ord. Saadan er det gaat med ordet om «den salige lille flok». Dengang da den for mig ukjendte sanger (formodentlig tilhørte han eller hun brødremenigheten) sendte ordet ut, floi

det som en due med fredens oljeblad i nebbet. Det var helt gudeligt, ganske frit for selvtilfreds skjelen hen paa andre. Dengang — og en stund efter — var det saa, og endnu kan stundom aanden sveve over den menighet som synger det. Men fint merkende religiøse aander har længe havt litt vanskelig forat være med i stemningen, de har kun vanskelig kunnet værge sig mot alleslags bitanker. Ti undertiden var flokken et folkehav som med 10 000 stemmers kraft gav tilkjende at *de* hørte hjemme der, og at der var mange som ikke tilhørte deres forsamling og som derfor hørte andensteds hjemme. Og i denne verdslig villende masse blev himmeltonen borte.

Saa blev tonen skiftet. Og den nye tone het: «Den *store* hvite flok vi ser.» Det var et prægtigt slagord, født i kamptummelen, baaret som banner over dem som *virkelig* hadde tvættet sine kjortler i lammets blod. Det steg paanyt frem fra tusen munde, da missionen viste sig ikke længer at være de faa skjønne sjæles lille privatanliggende men Herrens hærs lange skyttergravlinje. Som en aabenbaring steg ordet op over vore hoder, indtil vi fik slitt det ut. Nu synges sangen ved enhver borgerlig begravelse, den er bleven likesaa obligatorisk som floret om floshatten og sørgeranden om det hvite papir. Og man føler ikke det helliges nærhet, man merker bare at sangen ikke passer ved almindelige menneskers begravelse. Ordet om den store hvite flok kan vist neppe reddes mer.

Saadan er det ogsaa gaat med ordet om *menigheten*. Der var engang — for længe siden — en ikke ukjendt prestelærer som hadde fornummet ordets klang. Og der var engang en presteslægt som fik menighetstonen indsunget i sig, og de gik ut og arbeidet under menighetstonens opsang. Saa helt klart var ordet ikke, og saa særlig let var arbeidet ikke. Ti ordet hadde en egen mellemfarve mellem lokalmenigheten og de sande troendes forsamling, det hadde norsk jordsmak og dog var det himmelske Jerusalem med deri. Det var omfattende og dog inderligt.

Men saadan som ordet var, saadan var ogsaa arbeidet. Først mot bakke. Vi hørte spotord som spurte, *hvor* denne menighet fandtes. Man sa at «Vor Frelsers menighet» burde hete «djævelens menighet,» fordi den var saa overmaate meget

syndigere end de hellige som samlet sig andensteds. Man vrængte den kirkelig fattigpleie om til den fattige kirkepleie, for at vise hvor mynten og magten ikke var at finde.

Alligevel gik det utrolig fremover som man nu vet. Ti den tid kom da ordet «*menighet*» og blev et *brukbart* ord. Taalmodighet, bøn og arbeide gjorde efterhaanden noget av den foragtede menighet. Det ideale og omfattende grundsyn hadde vundet en viss anerkjendelse. Ja netop det *omfattende* og idealiserende ved ordet var dets styrke, og det faldt ingen ind at ordet skulde opfattes anderledes. Men da dets magt over sindene begyndte at bli aabenbar, blev det sat ind i de livsanskuelseskampe som dengang stod. Det blev gjort om til et *motsætningsord*, det blev brukt *mot* den aand som hadde skapt det. Det var ikke længer noget korsord, det var et kirkelig magtord.

Da døde ordet. Fuglen sang ikke længer, den var skudt og ribbet og lagt i gryten; ordet mistet sin smak av jorden og sin duft av himmelen og godtfolk syntes derfor de kunde forstaa det. Nu kunde de se, at det ikke var romantik og beklagelig uklarhet. Ti nu kunde de leve *av* det, mens vi før hadde levet *i* det.

* * *

Saaledes gaar det med ordene. Deres indre liv er en synderlig ting, og den som ikke kjender dette indre liv, kjender heller ikke ordene. Men kirkens graa hær er blit graa, ikke fordi den gaar i taaken men fordi de andre farver er plukket av den. En stakket tid kan den vel faa lov til at beholde denne sin beskedne graa hamm, men jeg tror sikkert den dag kommer, da den igjen maa redde sin sjæl ind i andre ord, ti det gjælder her virkelige ting og ikke navn, saker og ikke personer.

Det gjælder saker fordi der er en række institutioner som blir forsømt fordi man heller skiller sig ut og danner foreninger. Man skiller sig ut i menighetens eller i kirkens eller endog i Kristi navn, men i virkeligheten fordi man har et andet begrep om Kristus, kirke og menighet end det hvorover institutionerne er bygget. Man lever paa romantisk efterklang efter den salige lille flok, eller paa menighets-

begrep som er angrepet av katolsk institutionstro eller frikirkeideer, og derfor kan man ikke finde sig til rette med folkekirkens institutioner. Hvorfor er kristne ikke mer glade over værgeraadsloven og ivrige i værgeraadene? De kan vel ikke vinde organisatoriske seire over angivelige motstandere i disse institutioner. Men de kan om de ærlig vil, finde frugtbart arbeidsfelt i denne meget kristelige institution, saa de merker sin Herres velsignelse over dem som tar sig av en av de smaa i hans navn. Hvorfor trækker de sig undda fattigstyrerne? Arbeidet der er ganske vist betydelig tyngere end i den kirkelige fattigpleie. Men saa har man til gjengjæld den tilfredsstillelse at komme i berøring med de mennesker som alvorlig og fagmæssig strider med fattigondet istedenfor at la religionens liv gaa op i dilettantmæssige forsøk. Og fremfor alt, hvor er der blit av det gamle forhold til folkeskolen, den gamle kjærlighet til alle folkets barn og den gamle tro paa at «hvad solskin er for sorten muld er sand oplysning for muldets frænde.» Hvor er der blit av indlevelsen i disse gamle institutioner? Og hvor er kraften, vi skulde lagt i dem? Selvfølgelig er *presternes* gamle patriarkalske magtstilling brudt, men der spørges her ikke om deres eller noget andet menneskes magtstilling. Er kultustjeneren sat utenfor, saa er der ialfald godt rum for andre. Og saavidt jeg kan se, er der overalt ialfald nu igjen særdeles godt rum for presten ogsaa og den bedste anledning til at nedlægge arbeide — samarbeide med andre — i folkeskolens tjeneste.

Der er forøvrig ogsaa i senere tid lagt arbeide paa folkeskolen, trofast og opofrende arbeide tildels. Men nogen større kraft har der ikke været deri og nogen videre betydning har det ikke faat. Og grunden dertil igjen er — saavidt jeg kan se — ikke den, at vi er mindre duelige end vore fædre. Grunden er den, at vi er avhængig av *formale* menighetsidealer, institutionsmæssige eller frikirkelige. Vi besidder ikke den gamle Lutherdoms evne til at la *ordet* alene være regnbuebro mellem det jordiske og det himmelske. Vi skal ha en institutionsmæssig kongestol at sidde i istedenfor at give de institutioner, som findes der, hvad vi kan evne.

Der er noget formalistisk ved tingen som for uhildede

øine tar sig ut som søvnighet. En av de almindelige dagligdagse menneske var engang inde og talte med en kirkestatsraad. Denne mand hadde ikke det ærinde at redde kristendommen ved en ny forening, kom heller ikke for at holde paa et jota eller en tøddel i loven. Det som laa ham paa hjerte var at faa ændret departementets fortolkning av visse bestemmelser i fattiglovgivningen, som ikke syntes ham at stemme med Kristi aand. «Hvad sa statsraaden til dig?» spurte hans hustru, da han kom hjem igjen. «Ja, tænk, statsraaden sa, at vær morsomt at træffe en *vaaken* mand.»

En vaaken mand. Tro det ikke gaar saa oftere? Vi er likesom en mand som arver en stor og vakker gaard, hvor han kan faa leve og arbeide sin levetid og efterlate sine barn sit mindes skygge og sit arbeides rotfæste. Og saa faar denne mand amerikanske drømme eller han gaar til vekselmæglerne og spekulerer sig til fant i skibsaktier. Og gaarden gaar over paa andre hænder, som det kirkesamfund, norske kristne hører hjemme i.

Nu heter det vel at man skal koncentrere og samle. Og ret beset er det sandt. Vore foreninger skal ikke utryddes, ingen vil det og ingen kan det. Men der blir ingen samling av og ingen koncentration finder sted, uten vi *først* og fremst holder os til de institutioner hvorigjennem kristendom og kirke er indbygget i folkets helhetsliv. Der skal ikke stort skarpsyn til forat se det. Foruten de eksempler jeg sidst nævnte, fremforalt og kraftigst med kinamissionen, finder vi det samme forhold igjen en mængde andre steder.

Tænk paa foreningsarbeidet for ungdommen. Paa det omraade fik vi først ynglingeforeningerne og derefter de frilynde ungdomslag. Siden kom de specielt menighetsmæssige foreninger, gjerne for begge kjøn, under navn av ungdomsforeninger. Vi har ogsaa nogen faa interkonfessionelle foreninger for ungdommen, som forøvrig tilhører forskjellige organisationer. Videre findes der indremissionsungdomsforeninger, ofte med noksaa steil holdning til de andre. Og endelig maa nævnes *Christian endeavourforeningerne*.

Især disse sidste er merkelige i denne forbindelse. De er paa sin vis mer menighetssæssige og endog mer prestevenlige end selve de menighetsmæssige ungdomsforeninger.

Men samtidig trækker de cirkelen snevrere og er ret avvisende mot de andre — sammenlign de høist interessante forhandlinger mellem deres hovedstyre og de almindelige ungdomsforeningers hovedstyre for nogen aar siden. Er det ikke tydeligt at der er gaat organisationsfeber i hele arbeidet her ogsaa og at de forskjellige principer hver for sig virker organiserende om sig selv?

Eller tænk paa dr. Odlands uttrædelse av menighetsfakultetet og indtrædelse i kinamissionsforbundets skolevirksomhet. Eller tænk paa den lille overlimede rift i Kr. Ukeblads papirer. Overalt kommer forskjellige principer frem og søker at slaa kreds om sig, og meget ofte — saaledes som i Kr. Ukeblads tilfælde er det elementerne av den forrige gang nævnte forskjel paa folkekirkelig kultusmenighet eller retroenhets menighet paa den ene side og levende, aktiv, foreningsmenighet paa den anden. Her er liten grund til at tale om samvirke i alt dette. Det bærer tvertimot alt sammen i sig spiren til stedse videregaaende utformning i nye foreninger. Almindelige folk har længe seet det, og nu bør prester og andre prædikanter ogsaa se det, og se at dette er av en anden beskaffenhet end folkekirken. Det nytter ikke at stifte en menighetsmæssig forening ved siden av de andre, derved faar man have en til ved siden av den som findes. Det kan være ment som hjælp mot den uendelige opsplittethet, og der kan undertiden være energisk vilje til koncentration og samvirke i det. Men jo mer energisk denne vilje er, des sikrere virker den splittende istedenfor samlende. Rent praktisk seet, har regnbuen allerede farver nok, om ikke presterne skal føie endnu en til. Men dypere, set, er der naturligvis en indre forskjel i maaten at se det paa som nok kan overlimes men ikke forsvinde. Det er noksaa løierligt naar den ting at *se* dette kaldes magtsyke eller endog høikirkelighet. Høikirkelighet er i almindelig sprogbruk teoretisk at utlede magten fra kultuskjernen og praktisk at ville *herske* over institutionerne ut fra tjenerstillingen i tilbedelsen. Det ligner meget lidet — synes jeg — paa den stilling, jeg har tilladt mig at anbefale, nemlig den at *ophøre* med at ville samle foreningslivet om den kirkelige kultus og at stille sig velvillig og hjælpende til foreningsliv uten at la sig sluke av det. Det ligner ikke

meget, hvad der i almindelig sprogbruk kaldes magtsyke og høikirkelighet. Men ordene har ogsaa en anden egenskap end den at betegne det de anvendes om, de kan ogsaa give bidrag til forstaaelse av den som bruker dem.

Vi faar gaa videre. Ti det maa indrømmes at vi endnu ikke er komne tilbunds i saken. Hvis det forholder sig saa, at foreningslivet viser voksende trang til forskjelligartet utbygning, saa faar vi prøve at finde ut av, hvad grunden kan være til det. Og her behøver vi bare at lægge merke til den drift, foreningerne har til *selvstændighet* forat komme ind paa sporet. Den hænger tydeligvis sammen med det personlige liv, som er vor religions inderste helligdom. Helligdommen er avbildet i kultusen, eller som Hebræerbrevet siger: templet blev dannet efter det billede Moses saa oppe paa bjerget. Men den egentlige helligdom er det personlige liv. Dette leves ut fra sin egen indre kjerne og har sin magt deri, livet gaar ut fra hjertet.

Nu utøver enhver utvortes organisation et vist tryk paa det personlige liv. Staten kan øve et ganske sterkt tryk — med fare for revolution. Kirkeorganisationen kan øve et endnu sterkere tryk — med fare for utskillelse. I de kirker, hvor organisationstrykket er sterkt, danner der sig bestandig dissenterende sekter i kraft av personlighetslivets egenart. Her er nu foreningslivet en mellemvei, en brukelig og meget anvendt mellemvei, som bærer langt frem under forutsætning av at det mer omfattende samfundsliv ikke over for sterkt tryk paa det.

Men naar foreningslivet har naadd en viss styrke, begynder igjen dets organisationer at øve tryk paa det personlige liv. Og det er utvilsomt at det er gaat saa baade her hos os og andre steder. I vor tid, mellem mine samtidige er det aldeles aabenbart, hvordan foreningsorganisationen øver et langt sterkere tryk paa personligheten end det mere omfattende folkekirkelige samfund. Ja det er tydeligt, at det tryk som kirkesamfundet i sin helhet har utøvet i almindelighet er kommet fra foreningsorganisationerne, de har for leilighetens brugt folkekirken. Her er nok av eksempler, vi kan lade dem ligge. Men det faar nævnes, at her ved denne veisving staar der ogsaa et gravkors over et ord. Det er «den fri folkekirke.»

Dette ord blev elsket frem som begrepet menighet i den tanke at den socialt omfattende folkekirkes aand skulde finde klarere uttryk gjennem organisation. Men da det kom til stykket viste det sig at organisationen sigtede paa andre maal. Den blev til et forsøk paa at organisere vor kirke om principer som var fremmede for dens væsen og vilde ødelagt dens eiendommelighet. Og derfor døde ordet, og det er gravlagt og manes ikke mer op i dette slegtled.

Alle organisationer har sit indre liv. Og man hadde forregnet sig angaaende det indre liv i den kirke som er indbygget i vort folks offentlige institutioner. Dens liv er levende endnu. Og hvad mere er: det er mer moderligt likeoverfor det personlige liv end foreningsorganisationerne og langt mer varsom likeover det personlige livs egenart.

Det har ogsaa sine gode grunde. Foreningslivet har fra først av en svartsynt grundstemning. Foreningerne opkom under følelsen av, at det store frafald var begyndt og dyret i aabenbaringen, det som er og ikke er endog det er, var i sigte. Foreningernes fødselstid lignet den tid da kristendommen arbeidet sig ind i det romerske rike i foreningens skikkelse. De kristnes foreninger var ikke de eneste. Det myldret av dem, de fleste saavidt vi kan se arnesteder for indre livsrørelser av religiøs eller religionsartet farve. Likesom foreningslivet dengang trak folk bort fra det fælles offentlige liv, saa de oprindelige kristendomsforeningen nu. At de fra først av indeholdt sterkt personlig liv er der ingen tvil om. Men der er heller ingen tvil om at de nu indeholder adskillig mindre. Derpaa tyder allerede det før nævnte — deres ringere respekt for livet. Derpaa tyder ogsaa deres store vekst utad, men fremfor alt den *stemningsforandring* som tydelig gir sig tilkjende hos dem. Der er et tydeligt indslag av optimistisk stemning og av utatvendt arbeidsvilje. Dette gir deres indre liv noget brudt, de vakler mellem sin oprindelige mørke, verdensfravendte stemning og en arbeidsglad, utatvendt aand. I sidste tilfælde, hvor denne aand faar overmagten er de brukelige redskaper for større og videre formaal.

Heri ligger muligheten for samarbeide med dem, men uavhængig av denne mulighet er den respekt man skylder deres egenart som uttryk for personligt liv. Til denne respekt

hører ogsaa at man hverken gir dem magten i kirkens offentlige liv eller paatvinger dem et unaturligt organisationsmæssigt samfund med folkekirkens kultusordning.

Dette er ikke noget program for den graa hær. Dens folk arbeider vel som tiest med andre praktiske tillempningsprogrammer. Men det er mit lille teoretiske og praktiske bidrag til forstaaelse av hvordan vi ligger an. Hvad jeg skrev sidst var av en anden sort. Det vigtigste deri var det raad at man ikke skal ta *adgangskort til sit eget hjem* av nogens haand — allermindst til en sekunda plads. Ti det indeslutter trællekaar for det personlige liv. Og kirken er ikke tjent med at nogen av dens barn faar den stilling. Den indre helligdom er personlig liv, organisation har kun værdi som form for det levende. Den har ingen egenværd i den lutherske folkekirke. *Jens Gleditsch.*

THEODOR VILHELM OLDENBURG.

Av *Vilh. Sommerfelt.*

Den danske kirke kan med rette kaldes sangens kirke. Neppe nogen anden avdeling av den hellige almindelige kirke kan maale sig med den danske i rigdom paa sang. Hele kristenlivet, den enkeltes som menighetens avspeiler sig i denne kirkes salmer: Jesus Kristus vor frelser og forsoner som gjenstand for alle kristnes tro og tilbedelse er tema for *Kingos* digtning, som har git os en messiade, mer evangelietro end Klopstocks — Jesus Kristus som kristensjælens evig nærværende læge, trøster og tugter, sjælens himmelske brudgom er temaet for *Brorsons* salmer, saavel *Troens rare klenodie* som hans *svanesang.*

Og da vækkelsen av den store kirkesøvn skete i begyndelsen av det 19de aarhundrede, var den danske kirkes vækker ikke bare en vældig prædikant, men tillike en aandfuld sagagransker og digter.

Grundtvig forstod at naar det gjaldt at vække kirken til forstaaelse av sig selv, sit kald og sit maal, var det ikke nok med Spener og hans venner at vække den enkelte til personlig liv i Gud; alle enkeltkristne maatte lære at forstaa samfundets betydning, mindes om *kirkens* stiftelse som kronen paa Jesu Kristi frelsergjerning. Derfor blev det ogsaa om kirken, om Helligaandens skapergjerning fra den første pinsefest og ned igjennem tiderne hans salmedigtning kom til at samle sig. Og fordi han hadde faat aanden i rikelig maal, ikke bare var aandfuld, men gjennemglødet av Herrens aand, kunde han synge aandsfyldte salmer om Jesu Kristi aand som skaper liv i døde menneskesjæle.

Ved siden av Grundtvig fremstod der i den danske kirke i det 19de aarhundrede flere salmedigtere som værdig sluttet sig til ham, først og fremst hans ven *Ingemann*, der sang sine uforlignelige morgen og aftensange, like værdifulde for

den voksne kristen som for barnet, hvem de vel nærmest tok sigte paa. Og han sang derhos om de helliges samfund sin herlige salme *En Gud og alles fader*.

Ved siden av Grundtvigs orgeltoner og Ingemanns svalekvidder lar ogsaa tre andre sangere sin røst høre: den norskfødte *Caspar Johannes Boye*, *Herman Andreas Timm* og *Theodor Vilhelm Oldenburg*.

Mens de to førstnævnte gjennem et langt presteliv fik synge mange salmer, hvorav dog faa vil leve, f. eks. Boyes: *Bliv hos os mester, dagen hælder* og *Timms*: *Bliv hos mig, kjære Herre Krist*, blev *Oldenburg* i tidlig alder overflyttet fra den stridende til den seirende kirke, og al hans sang rummes i et lite hefte paa 62 sider, hvorav bare halvdelen indeholder salmer. Men mellem disse er der perler som ingen dansk eller norsk kirkesalmebok vil undvære: «*Dybe stille, sterke, milde*» — «*Stille hjerte, vær nu stille*» — «*Et suk igjennem verden gaar*» og «*Din, o Jesu, din at være*» og derhos nogen missionssalmer, som vel er de første i tid i nordens kirke.

Der er ved de nævnte salmer av Theodor V. Oldenburg noget forunderlig gripende, noget skjært og fint, og vemodig tillike, som vidner om at de er sunget ut av hans hjertedyp og personlige oplevelse.

Det som vi vet om hans liv — det er ikke meget — vidner ogsaa herom, det vidner at der stod en mand bak hans ord.

I

Theodor Vilhelm Oldenburg blev født i Kjobenhavn 27de september 1805 som søn av den norskfødte kammerherre Fredrik Oldenburg og Marie Clarette Bastholm. Han mistet tidlig sin mor, hvad der har gjort et dypt indtryk paa ham og maaske tidlig stemt ham til et alvorlig livssyn. Han skriver nemlig (i nogen papirer som blev fundet efter hans død):

Meget jeg i livets morgen savned,
Som ellers farver den med purpurskjær,
Ei nogen kjærlig moder barnet favned,
Ei nogen moderrøst mig kaldte kjær;

Thi ak: for tidlig gik du bort, vor moder,
Fortidlig gik du bort, forklarte aand,
Fortidlig for din søn, som mange goder
End ventede med længsel af din haand!
Derfor min barndom svæver for mit øie
En ø, omslynget af en taageflod,
Men ingen smaa og blide blomster stod.
Dog var den mørk ei, faderøiets blikke
Belyste den og ledede min fod
Til sikre skridt, og kold var øen ikke,
Thi luen tændt paa pligtens alter stod».

Han gik den sedvanlige studievei, blev 17 aar gammel student fra Borgerdydskolen (1822) med laud, tok det følgende aar den filologisk-filosofiske eksamen med utmerkelse og i april 1826 teologisk eksamen med laud, 1828 fik han accessit for en historisk prisopgave i det latinske sprog (Over provinsen Vendsyssels tilstand i det 11te aarh.). Allerede 1830 blev han sogneprest for Sorterup og Ottestrup menigheter paa Sjælland, hvor han virket like til sin død.

Theodor Oldenburg var en meget dygtig og nidkjær prest. Derom foreligger der mange vidnesbyrd. Og ved siden av sin prestelige gjerning fik han tid til videnskabelig virksomhet som medutgiver av «Nordisk tidsskrift for kristelig teologi» sammen med sin ven, den senere biskop *Peter Chr. Kierkegaard*, 1840—42, og som utgiver av «Dansk missionsblad» fra 1836—42. Gjennem disse tidsskrifter, hvor han skrev mange artikler, øvet han indflydelse ikke bare i den danske, men ogsaa i den norske kirke.

Wexels skriver saaledes til hans enke: Aldrig saa jeg ham, og dog var han mig kjær, og jeg elskede ham som en dyrebar broder, og min taare randt da jeg erfarede at Theodor Oldenburg var gaaet ned i sin grav».

Som prest og teolog sluttet han sig nær til *Grundtvig*, og sine bedste venner fandt han mellem de av Grundtvig vakte prester: brødrene *Peter* og *Ferdinand Fenger* og den for nævnte *Peter Chr. Kierkegaard*. Peter Fenger kaldte Oldenburg en «dyp og humoristisk personlighet» [1]).

Men ingen stod ham nærmere end Kierkegaard; de var

[1]) Meddelt av Oldenburgs svigersøn pastor Johansen i Odense (i 1880-aarene).

oppe til embedseksamen sammen og naboprester gjennem flere aar.

«Jeg knyttedes,» sier Kierkegaard, «i de tidligere aar til ham ved hans aandfulde blik paa livet og menneskene, i de senere ved hans avgjorte tilvendelse til det evige i freidig fasthet.» Disse to stod sammen i den ved Grundtvig vakte kirkelige bevægelse. P. Chr. Kierkegaard var, som vel kjendt, en av de mest fremstaaende «grundtvigianere», saaledes uenig med sin navnkundige bror Søren. Han endte som biskop i Aalborg og var en kort tid kirkeminister.

II.

De salmer Oldenburg efterlot sig, vidner ved sin fine form og egte poetiske tone om at han var digterisk begavet. Som discipel av Grundtvig skulde vi da ventet at hans salmer røbet slegtskap med den grundtvigske salme. Men det er dog ikke tilfælde. Hverken ved sit indhold eller ved sin form minder Oldenburgs salmer om Grundtvigs. Her er ingen lovprisning av kirken — av samfundet som stiftes av den Helligaand ved daaben; de bedste av dem taler om den enkeltes forhold til sin frelser. Digteren synger om aandens kald til den enkelte, om Guds vækkende og dragende naade. Og om livets ve og dype smerte, om lægedommen som Jesus alene kan bringe, om den stillhet for Herren som bringer trost og fred, og om avskeden fra verden. Der er over de bedste av dem noget dæmpet og vemodig som minder om Brorson.

Men han har ogsaa digtet nogen faa missionssalmer — biskop Ludwig siger, han har indledet missionssalmen i Norden. Saaledes digtet han til det danske missionsselskaps sommermøte i Kjøbenhavn den 14de juni 1840 4 salmer, en til indgang («I Herrens hus er godt at bo»), en før præken («Mørke over jorden ruger»), en efter præken («Hvor sød er dog den tale om sjælehyrden god») og til slutning den saa kjendte og stadig sungne

«Dybe, stille, sterke, milde
Guddomsord fra himmelhavn».

Og for en forskjel i formen mellem Grundtvigs salmer med deres sterke vingefang og dristige billeder og Oldenburgs stilfærdige tone.

Men der er noget skjært og rent, man kunde kalde det klassisk ved hans form.

Se til eksempel hans gjengivelse av en tysk vuggevise:

«Det er mørkt, og mens ved midnatstide
Livets røst er taus, og stille vei
Alle nattens klare stjerner skride,
Sover alt — kun kjærligheden ei.
Moderkjærlighed i dunkle dale,
Moderkjærlighed i himmelsal!
Hjerte, sank *din* kjærlighed i dvale,
Rolig! hin dog aldrig slumre skal».

O. S. V.

Naar Oldenburg i sine bedste salmer saa lite minder om Grundtvig, kommer det av at de er helt igjennem personlige, at de er sunget ut av hans hjertedyp og bunder i hvad han har oplevet. Dette fremgaar ogsaa av nogen selvbiografiske vers som blev fundet efter hans død.

De mest kjendte linjer Oldenburg har skrevet, er

Et suk igjennem verden gaar,
Ei verden selv det suk forstaar.

Dette suk er vistnok mere personlig følt end det meste som vi synger i vore sang- og salmeboker. Vi hørte for sukket over tapet i barneaarene av en elsket mor. Noget lignende toner ogsaa ut fra andre av hans vers, f. eks. disse linjer om ungdomstiden.

«Jeg kan ei le hvor alle le,
Ei altid jeg med smil kan se
Hvad andre kunde juble ved;
Ja tidt med suk og sorg jeg led,
Hvor glæden som orkanen fløi,
Saa sterk, saa vild, saa fuld av støi.
Og ofte i den største lyst
Dypt sukked hjertet i mit bryst;
Naar høiest glæden om mig lød,
En taare fra mit øie fiød, —
Hvorfor? Hvorfor? det ved jeg ei.
Hvo kjender hjertets skjulte vei?»

En ungdomsstemning vilde vel mange kalde dette. For ogsaa han kjendte naturligvis til de forunderlige omskiftninger

som præger den unges sind «let til latter og let til graat». Ogsaa han kjendte ungdomsglæden, begeistringen over idealerne som vinker, fantasiens flugt gjennem alle himle. Men det fik aldrig rive ham med sig, illusionerne brast for hurtig, og han følte det som naar fyrverkeriet er tilende og natten synes os mørkere end nogensinde.

Jeg citerer atter nogen vers av hans efterlatte papirer[1]).

Der var en tid, der var en tid,
og ofte stunder hjertet did,
I ungdoms sterke drømme-aar,
Som endnu for mit øie staar
Som livets klare morgenrød,
Horom erindringen er sød,
Da efter barndoms kolde gry[2])
Jeg vaagnede til liv paany;
Da kunde hjertet drømme frit
Og alle tanker flyve vidt,
Med fantasiens vingeslag
Min aand sig hæved, skjønt kun svag,
Den svæved mod den himmel blaa
Med alle blanke stjerner paa,
Den for saa vidt som jord er rund,
Den nynned i den grønne lund,
Den drømte blidt ved bækkens seng
Og glad ved blomsterne i eng!
Og drømte jeg om sorg og død,
Da var dog selve drømmen sød;
Thi som et venlig drømmebilled
Sig døden selv for mig fremstilled.
Ja drømte jeg om sorg og død,
Jeg kunde selv i drømmens skjød
Dog føle glædens sterke lyst
Med dype toner i mit bryst;
Og følte jeg det kolde tryk
Af taagen om mig mørk og tyk,
Mit øie kunde mer end græde,
Det kunde straale klart af glæde,
Min røst sig hæve høit i fryd
Og klinge med i glædens lyd

[1]) Alle citater er efter «Mindeblade om Thv. V. Oldenburg», utgit av P. Chr. Kierkegaard — det lille hefte paa 62 sider som indeholder alt hvad han har efterladt sig av poesi — heftet er vanskelig at opdrive. Det findes ikke paa universitetsblioteket.

[2]) I originalen staar *gny*; men det er vel trykfeil for gry.

Og tale spøgens muntre ord,
Hvor vittighetens pile for,
Og blive stormende og vild
Som kindens blus og øiets ild!»

Han ønsket ikke denne vaartid tilbake; for han oplevet somren med dens utfoldelse av ungdommens forjættende knopper, en livssommer straalende og varm, men ak — saa kort.

Han jubler ut sin glæde over livet; livet i et kristent hjem med dets tryghet og fred:

En bedre dag end den oprandt,
En dag da alle taager svandt,
Da nattens skygger maatte fly,
Da blev min glæde født paany.
Da var det mer end morgenskjær,
Der kjæmped mod den mørke hær,
Da var det solen selv som steg
Med straaleglans, mens natten veg;
Hvor før var mørkt, der blev nu lyst,
Det klang som fuglesang i bryst,
Og i den lyse morgenstund
Da spired i mit hjertes grund
Saa mangen blomst saa skjøn og blid,
Som engen bær ved sommertid,
Da tyktes mig, var gaaden løst,
Som havde før omspændt mit bryst,
Da fik jeg bod for bange kaar
Og lægedom for dybe saar;
Nu hjertet rolig blev og stille,
Nu lagde sig de storme vilde.

Ja glæden med den stille fred
Udsprang som blomst av kjærlighed!
Thi denne klare morgenstund,
Den morgenstund med guld i mund
Oprandt for mig, da *hun* blev min,
Den kjære kvinde favr og fin,
Den kvinde som saa hjertelig
Og ømt har knyttet sig til mig,
Som trolig ved min side gaar
I blide og i trange kaar,
Som gjør saa hyggeligt et hjem,
Som lokker smil og glæde frem,
Og gjør som moder til de smaa
Min bane dobbelt let at gaa,
Som eier og som skjænker fred
Ved tro og haab og kjærlighed.

*

I denne stille lykkes kreds
Jeg skulde være utilfreds?
Med denne glæde, denne ro
Der skulde mismod hos mig bo?
Og hjertet som har slig en skat,
Kun skulde føle sig forladt,
Kun skue alt hvad livet gav.
Som natten sort og livets grav?
Ja glemme Gud, som gav mig mer,
End noget jordisk øie ser,
Som skjænked mig ved Jesu tro
I hjertet haab og fred og ro,
Som klarede mit øies lys,
Som gav mig trøst mod dødens gys,
Som gav mig ord, som gav mig røst
At tale om den store trøst,
Der giver seier over død,
Der fører os til hvilen sød,
Til hvilen sød fra jordens dal,
Til broderen i himmelsal!

Theodor Oldenburgs brud var *Louise Rothe*. Aaret efter at han fik prestekald i Sorterup menighet kunde han føre hende ind i sin prestegaard. Av versene fremgaar det tydelig nok hvor dyrebar hun var ham, og hvor lykkelig han følte sig i sit hjem ved hendes side.

Men han skulde snart komme til at sande Kingos ord: *Sorgen og glæden, de vandre tilhobe.* Døden, den ubudne gjest, kom til det lykkelige hjem, og han vaandet sig:

«O, jeg har følt saa haardt et stød!
O, jeg har set min *Christians* [1]) død!
Set døden kjæmpe med hans liv,
Har set ham blive kold og stiv.
O, jeg har set den snevre seng,
Det haarde leie for min dreng.
Jeg gik med ham den tunge gang
Til graven under klokkeklang,
Som runged ud: nu er han død!
Nu er din lille Christian død!
O, jeg har klaget ved hans grav,
Da Herren tog hvad Herren gav;
O, jeg har sukket, jeg har grædt

[1]) Det var hans ældste barn.

Til jeg av graad og suk var træt,
O. jeg har raabt paa Christians navn,
Min lille kjære Christians navn
Med bitre taarer, bittert savn.
Men selv da taaren stridest randt,
Selv da jeg korset tungest fandt,
Da høiest klageraabet lød
Og dybest suk fra hjertet flød,
Da svandt dog ei mit haab, min tro,
Da svandt dog ei den dybe rø,
Som gyder lægedom i bryst
Og giver knuste hjerter trøst.
Da hvisked Aanden mig i løn:
«O græd ei, græd ei for din søn!
Han sover godt og hviler sødt,
O undres dog: hvad her er dødt,
Skal herlig vækkes op paany
Til evig liv i himmelby»!
Da mildnedes min klagerøst,
Og lyset skimtet i mit bryst,
Da hørte jeg i klokkeklang
Ei dødens bud, men englesang,
Hvormed de ham, som nys laa lig,
Nu ringed ind i himmerig,
Og takked — skjønt med taarer — Gud,
Som fører alting trolig ud».

Saaledes blev hans tro sat paa en svær prøve. Og den bestod prøven.

En tænker[1]) har sagt, at som den fine røkelse maa knuses førat dens vellugt ret kan gjennemtrænge luften, saaledes er det ogsaa med troen: naar den faar føle korsets hammerslag, naar den kommer under trængslernes haarde tryk, da først kommer den til sin ret og viser hvad kraft den eier i sig.

Nu forstaar vi ogsaa hvorledes han har kunnet synge saa gripende i salmen: *Din o Jesu, din at være*:

Under korset vil jeg træde,
Bære det med stille glæde,
Korset, Frelser, som er dit.
Gaar min vei i mørke dale,
Dog mit maal i himlens sale
Skuer øiet fro og frit,

[1]) Lord Bacon, Essays.

Før mig kun hvor døden truer,
Før mig gjennem trængsels luer,
Gjennem storm paa vilden hav,
Som du vil, o Jesu kjære,
Naar kun du, kun du vil være
Selv min sterke støttestav.

Jeg synes denne dype salme blir os endnu mere dyrebar, naar vi hører om trængslen som digteren hadde gaat igjennem. Manden staar inde for sit vidnesbyrd i sangen, og det gjør ikke alle digtere.

Og at det ikke har været uten svær kamp han har naadd til troens hvile, derom har vi ogsaa en bekjendelse i nogen vers til digterens hustru (det heter rigtignok «Moder» i versene — men da han mistet sin mor i barneaarene, er det vel sin hustru, sine barns mor han tiltaler):

Men kjender du det, moder kjær,
Og har du følt det hvad det er,
Naar alle nerver sitre saa,
Naar alle pulse banker saa,
Naar afmagt trykker, knuger saa.
Som skulde brat man nu forgaa!
O kjender du det, moder kjær,
Og har du følt det, hvad det er,
At *merke* livets glød saa svag,
At se dets lue svinde hen
Saa pludselig og brat, som den
Udslukkes skulde næste dag;
Hvad under om et taageslør
Fra verden mig bortdrog mit syn,
Hvad under vel, om den som dør,
Kun ser den *lysest*, som et lyn,
Der funkled i et øieblik
Og i den sorte nat forgik?

Der er mere av vemod i Oldenburgs salmer end vi er vant til at finde hos danske salmedigtere. Der er som en anelse om tidlig bortgang i hans dvælen ved jordelivets avslutning, som især har fundet et gripende uttryk i salmen ved Jesu grav, den paaskelørdagssalme som blev optat i Kristianiatillægget til den evangelisk-kristelige salmebok, medens den ikke findes hos Landstad:

Stille hjerte, vær nu stille,
Slaa nu rolig i min barm,
Verdens støi dig ei forvilde
Luk dit øre for dens larm!
Lad os gaa hvor graven vinker,
Straalen gjennem natten blinker,
Ja i stille aftentimer
Lad til Jesu grav os gaa,
Medens bedeklokken kimer,
Knæle hvor vor Frelser laa,
Synge saa med dæmpet stemme
Om den fred som der har hjemme.

I det hele taget er det karakteristisk, at mens de samtidige salmedigtere, først og fremst Grundtvig, men ogsaa Ingemann og Boye sang freidige paaskesalmer om den opstandne Frelser, saa dvæler Oldenburg oftere ved hans grav; foruten i den kjendte paaskeaftensalme ogsaa i salmen med overskrift *Paaskelørdag:*

Imorgen er det en deilig dag
Med yndigste morgenrøde.

I en anden kortere salme: *Lørdag aften* siger han til slutning:

Nu er forvandlingens time,
Men imorgen skal alle Guds klokker kime.

Hele livet staar for ham som en stille paaskelørdag en forberedelsesdag til den store paaskedag hvorom Grundtvig synger:

Engang naar det mon kime
Til paaske høit i kor,
Da slaar og naadens time
For støvet under jord.

At Oldenburg ikke kunde synge jublende paaskesalmer som Grundtvig, det kom vistnok baade av hans naturel og hans livsførelse. Han hadde lyttet til sukket derinde i hjertet — det hvorom Paulus taler i Romerbrevets 8de kapitel, og som Paulus fundet det samme suk omkring sig i

menneskeverdenen. Som Augustin hadde han følt sit hjerte urolig og først hos sin Gud og Frelser fundet hvilen.

Vi har ham helt i de to dypeste salmer han har digtet: *Et suk igjennem verden gaar* og *Din o Jesu din at være*. I disse to salmer vil han altid leve i den danske og den norske kirke; vi vil ikke undvære dem i vor salmebok, likesaalitt som vi vil undvære *Brorsons* personlige lyrik ved siden av *Kingos* og *Grundtvigs* samfundssalmer.

Theodor Oldenburg faldt som en brav stridsmand paa sin post. Hans helbred var ikke sterk, navnlig led han meget av nervøsitet. Sin helsot fik han ved sykebesøk hos en familie i menigheten, hvor baade manden og hustruen laa syke av tyfus. Hans nervøsitet medførte at han ikke gik uten ængstelse til disse sykebesøk, og dette gjorde ham vel netop mottagelig for smitten.

Han døde av tyfus den 26de mai 1842, kun 37 aar gammel.

Ved hans jordefærd blev salmen *Din, o Jesu, din at være* sunget, den mest personlige av alle hans salmer.

NORSK LÆGMANDSKRISTENDOM.

Foredrag i Norske studenters kristelige forbund den 17de februar 1916.

Av cand. jur. *Johannes Larik.*

Spørsmaalet lægmandskristendom er ofte fremme i det offentlige ordskifte. Det dukker op i de forskjelligste forbindelser. Snart er det «opdragelseskristendommen» som reagerer mot «vækkelseskristendommen». Snart er det en æstetiker som har forvildet sig ind i et bedehus og reagerer kunstnerisk mot den daarlige luft. Snart er det lægfolkets stilling til et eller andet kirkepolitisk problem, som er gjenstand for bekymringsfuld drøftelse. Snart er det uartige unge prester som skal ha en paamindelse og saa roper man advarende: lægfolket.

Det norske lægfolk er et taust folk og et taalmodig folk. Det hænger sammen med at det hovedsagelig er et bondefolk. Naturligvis er der lægmandskristne ogsaa i andre samfundslag. Men lægmandskristendommen hos os har dog i hovedsaken været en bondekristendom. Den har hat sin egentlige rot i folkets brede lag. Det er en av grundene til at der hos os har kunnet bli en saa skarp motsætning mellem prester og lægfolk. Denne motsætning er kanske delvis en religiøs motsætning. Men den er ikke mindre en klasse-motsætning. Der er i prestens tone likeoverfor lægfolk ikke sjelden overklassemandens ovenfra nedad. Det kan være præget aandsaristokratisk eller byraakratisk eller faderligvelvillig. Det blir i alle tilfælder sat like liten pris paa. Lægfolket paa sin side har nemlig hele et gammelt, frit bondefolks uavhængighetstrang. Det synes ikke om at la sig hovmesterere. Det har desuten adskillig av den i folkets brede lag ofte forekommende foragt for katetervisdommen. Dette er mer end en klasse-motsætning. Det er en aandsmotsætning. Det er litt av den samme aandsmotsætning som i en høiere sfære bragte Søren Kierkegaard til at hudflænge professorvisdommen. Denne motsætning hænger igjen sammen

med en tredje, som bestandig gjør sig gjældende i en kirke hvor institutionen er den ene pol, individet den anden. Presten er efter hele sin stilling institutionens repræsentant. Hos lægfolket kan man vente at finde et mer subjektivistisk drag. Muligens staar denne motsætning igjen i forbindelse med en fjerde osv. Spørsmaalene yngler som de ser. For at faa et utgangspunkt er det vel imidlertid bedst først at søke en kort historisk orientering i emnet. Jeg forutskikker da den bemerkning at jeg for at opnaa nødvendig begrænsning vil indskrænke mig til at omtale forsamlingskristendommen eller bedehuskristendommen, den konsoliderte pietistiske lægmandskristendom.

1.

Den kristelige lægmandsbevægelse som nu omspænder det hele land med sin egen forkyndelse, sine egne forsamlingshuser, sine egne organisationer, sine egne aviser osv. har sin oprindelse fra Hans Nilsen Hauge og den av ham fremkaldte bevægelse. Denne bevægelse var pietistisk i sit hovedkrav — kravet tif vækkelse og gudelig liv. Men den har ogsaa utpræget ikke-pietistiske træk. Den savnet pietismens kontemplative ro. Dens tro var en kjæmpende tro. Den var fri for pietismens sykelige verdensfjernhet. Den var praktisk, livsdygtig og handledygtig. Endelig tok den fra ortodoksien i arv et utpræget krav til renlærighet.

Haugianismen maatte kjæmpe sig frem under seig og haardnakket motstand fra geistlighetens side. Denne motstand blev egentlig først brutt dengang konventikelplakaten blev ophævet. Konventikelplakaten forbød avholdelsen av gudelige forsamlinger og monopoliserte derved kristendomsforkyndelsen for prestene. Stortinget 1836 vedtok plakatens ophævelse. Sanktionsnegtelse. Stortinget 1839 vedtok paany plakatens ophævelse. Paany sanktionsnegtelse. Endelig blev beslutningen gjentat 27de juni 1842. Komiteen «formente at den rette maate i nærværende tilfælde just var at overlate kirken, hvad dens aandelige væsen angik, til dens eget forsvar med dens egne vaaben.» Dennegang gik beslutningen igjennem idet man anvendte grundlovens § 79 — for første gang i vor konstitutionelle praksis. Schweigaard bemerket i

den anledning at det forekom ham unødig «at bruke sekspundige kanoner til at skyte spurve med».

Efter denne anvendelse av den sekspundige kanon blev der mindre bruk for «kirkens forsvar med dens egne vaaben». Under Gisle Johnsons førerskap gjorde nemlig en med Haugianismen aandsbeslægtet retning sig gjældende blandt prestene. Siden de dager tok en stor del av bevægelsen et utpræget konservativt, ortodokst-kirkelig løp. Til *Oftedals* navn knytter sig mindet om vestlandske storhetstider og nederlag og siden *Uelands* dager har bevægelsen til sine tider spillet en viss rolle i politiken. I aller seneste aar er reformert indflydelse merkbar, samtidig som der synes at være en sterkere kirkelig reaktion mot lægmandsforkyndelsen end man paa længe har kunnet iagtta. Denne reaktion hænger muligens sammen med den vaaknende romantisk—kirkelige begeistring for kirkens nationale arv («Haakons hal og Olavs kirke reise ville vi av grus»). Den gir sig ikke altid smukke utslag. I et Kristiania-dagblad kunde man for nogen tid siden læse følgende vurdering av lægmandsforkyndelsen, skrevet av en prest: «Hadde jeg en bekjendt som agtet at studere teologi, saa vilde jeg fraraade ham det og heller raade ham til at gaa ind i en indremissionsforening, — da vilde han faa utdannelsen gratis og vinde helgenglorien og atpaa til faa rummeligere levevilkaar end en kirkens prest, som maa koste paa sig flere tusen kroner for at erhverve den av lægfolket saa foragtede dannelse. «Verden vil bedrages»! Det er ofte lettere for en kvaksalver at vinde proselyter end for en utdannet mand. La os faa rimelige livsvilkaar indenfor vor kjære statskirke og det skal snart vise sig, at kirken paany reiser sig og ryster «snigmorderne» av sig». — Kommentar er overflødig.

2.

Ser man sig om efter en veileder i emnet norsk pietisme eller norsk lægmandskristendom stanser man uvilkaarlig op foran Christopher Bruun. Han har i mange aar beskjæftiget sig med dette emne og levert de vægtigste indlæg om det. Hans standpunkt er som bekjendt anerkjendelse med reservationer. Men man gjor vel ikke uret naar man sier at reserva-

tionene er saa sterke, at anerkjendelsen blir ihvertfald meget svak og betinget.

Christopher Bruuns to store anklager mot den norske pietisme er for det første at den savner forstaaelsen av de rent menneskelige kulturværdier, for det andet at den er befængt med farisæisme.

Det er mulig at denne første anklage fortrinsvis gjælder den pietistiske geistlighet av den Johnsonske retning og altsaa ikke egentlig rammer lægfolket. Man skulde tro det. Ti det maa jo ha været Christopher Bruun bekjendt, at det pietistiske lægfolk er et bondefolk, som ikke kan forutsættes at ha nogen egentlig indsigt i den høiere kulturs fortrinlighet.

Imidlertid vedgaar denne anklage ogsaa lægfolket forsaavidt som det er utvilsomt, at det efter hele sin aandsretning ser skeptisk, ja fiendtlig ikke bare paa teater, kunst og literatur — men paa det høiere kulturliv overhovedet Denne kulturpessimisme deler jo lægfolket med mennesker av høi rang — Tolstoi f. eks. De er forsaavidt i godt selskap. Der lar sig jo ogsaa anføre vægtige grunde for en kristelig kulturpessimisme. Max Klinger har en mægtig radering. Den forestiller tidens fot som under sin fremskriden trykker den korsfæstede frelser ned i avgrunden. Naar Kristus fortrænges fra det ene moderne kulturomraade efter det andet og gir plads for egoisme, griskhet, rovlyst, naar kulturen altsaa blir uten Kristus, da er det noksaa naturlig at kristne mennesker blir kulturpessimister. Kort før sin galskap skrev Nietzsche til Georg Brandes: «Boken heter *Ecce homo* og er et attentat paa den korsfæstede uten ringeste hensyntagen; det ender med torden og lynild mot alt som er kristelig eller kristelig infekt, saa syn og hørelse forgaar en». Nietzsche kom ikke til at utføre det tilsigtede attentat. Men var det egentlig nødvendig? Har ikke store dele av det moderne kulturliv — og ikke mindst det høieste kulturliv —, allerede løsrevet sig fra Kristus?

Man kan ikke godt se bort fra denne side av saken. Lægfolket er ganske vist ikke motstandere av et kristelig kulturfremskridt eller av en kristelig kultur overhovedet. Siden Hauges dager har mange av lægfolkets høvdinger været

forgangsmænd rundt om i bygdene — ogsaa i kulturel henseende. Men det vender sig instinktmæssig ikke bare mot kultursnobberi og dannelsesfilisteri — av det findes der jo ikke saa lite i den høiere kultur — men ogsaa mot denne kultur selv, naar den ikke er kristelig præget. Ræsonnementet er meget enkelt: Det som er født av Gud er verdens motsætning. Alt verdslig er det pietistiske lægfolk en vederstyggelighet — ogsaa den rent verdslige kultur. Man kan se ensidigheten i dette ræsonnement. Men det er igrunden ikke saa vanskelig at forstaa. Bortset fra den berettigede kristelige kulturpessimisme, som allerede er nævnt, maa man jo ikke glemme, at et av de sterkeste elementer i kristendommen er dens evighetsdrag, dens retning mot det hinsidige med derav følgende ringe vurdering av denne verden. Mérimée skildrer sin livsanskuelse paa følgende maate: Harlekin faldt ut av vinduet i femte etage. Da han kom forbi tredje spurte en ham hvorledes han befandt sig? Godt nok, svarte han, forutsat at dette varer ved. Er ikke denne sterke og umiddelbare følelse av menneskelivets forgjængelighet fremherskende ogsaa hos Jesus og Apostlene? Og er ikke den menneskelige kultur underkastet samme forgjængelighetens lov? Hvad pris sætter egentlig Jesus paa den forfinede romerske kultur, hvor den træ̀r ham imøte?

Christopher Bruuns anden store anklage mot de vakte gjælder farisæisme. Farisæismen defineres som *strenghetens skin* over *slaphetens virkelighet* og pietismen bebreides, at den over menneskebudene om dans, kortspil og teater glemmer de ting som er sværere i loven, nemlig kjærlighet, barmhjertighet, godhet.

Dette er uten tvil den sterkeste og i mange maater mest berettigede anke som har været rettet mot vort kristne lægfolk. Hvad nu for det første *strenghetens skin* angaar, maa man dog ikke glemme en almindelig pietists forutsætninger. Den ene er kravet til fuldstændig brudd med synden. I dette fælleskristelige krav bunder livsretningen, selve strenghetens fordring. Den anden er milieet, gjennemsnitsopfatningen, de mange personlige forhold som spiller ind og bestemmer kravets praktiske gjennemforelse. Denne unge bonde med det alvorlige ansigtsuttryk har været en lidenskabelig danser.

Nu er han blit vakt. Hans samvittighet dømmer dans som synd. Da gjør han ret i at la være at danse. Han maa bedømmes ut fra sine egne forutsætninger, ikke ut fra mine. Paa samme maate naar en hel kristendomsretning opstiller disse bud: du skal ikke danse, du skal ikke gaa i teater, du skal ikke spille kort. De maa bedømmes ut fra bevægelsens egne forutsætninger. De er uttryk for en bestemt subjektiv vurdering av begrepet synd. Alle subjektive vurderinger er mer eller mindre vilkaarlige. Spørsmaalet er igrunden ikke: Er denne vurdering objektivt rigtig? Spørsmaalet er: er den subjektivt sand, d. v. s. er den uttryk for et virkelig samvittighetskrav. Da maa den ubetinget respekteres.

Hermed er man over i den anden, ulike sværere anklage. Er det virkelig saa, at der bak det pietistiske strenghetens skin skjuler sig en *slaphetens virkelighet?* Baade ja og nei. Ja forsaavidt som al kristendom har langt igjen til fuldkommenheten. Ja endvidere forsaavidt som hykleri findes over alt — kanske mer utpræget jo sterkere utpræget kristendom. Ja endelig forsaavidt som en bestemt ytre, obligatorisk kristendomsskikkelse med visse ytre kristendomsmerker er en overmaade sterk invit til hykleri og farisæisme. — Nei derimot forsaavidt som den pietistiske samvittighet gjennemgaaende skulde være særlig sløv likeoverfor kristendommens høie etiske krav. Den syndenød som følger en pietistisk vækkelse taler høit mod denne antagelse. Man sier at dette bare er aandelig panik. Det er rædselog frygt for helvede og dommen. Om nu saa var! *Kan* et menneske overhovedet komme ind i en etisk frugtbar utvikling — vel at merke i kristelig mening — uten at være saa dypt rystet i sin samvittighet, at der blir dødens alvor? Blir ikke uten dette alvor bjergprækenens idealer bare fjerne, skinnende snetoppe, likesaa skjønne og fjerne som uopnaaelige?

Forøvrig kan det ikke godt negtes, at en dom paa grundlag av de to her nævnte præmisser blir noksaa vilkaarlig. Den ene av dommens præmisser, strenghetens skin, er in confesso. Men den anden, slaphetens virkelighet, skal bevises. Et saadant bevis kan overhovedet ikke fores, da spørsmaalet gjælder folks samvittighet, deres indre liv. Man kan ikke

ut fra rent ytre kjendemerker avgjøre, at et menneske er en farisæer, likesaa litt som man ad logiske slutningers vei kan forme den konklusion: Dette menneske er ingen kristen. Pudsig nok har pietismens kritiker her anvendt netop den samme fremgangsmaate, som han med rette klandrer pietistene for: ut fra noget ytre at ville bestemme gehalten av det indre liv.

3.

Et principielt opgjør av mellemværendet mellem det kristelige lægfolk og statskirkens presteskap maatte antagelig — rent forutsætningsløst — indledes paa følgende maate:

Naturligvis maa en lægmand ha lov til at være kristen. Det er ingen forret for en prest. Naturligvis er en saadan lægmandskristendom til og med ønskelig. Uten den blev den statslønnede prest en temmelig overflødig figur. Naturligvis maa man ogsaa indromme de læge kristne et vist selvstændig judicium — selv i teologiske spørsmaal. Kristendommen er jo dog noget individuelt. Saalangt tør man vel gaa ut fra at der hersker enighet. Men her skilles ogsaa veiene. Og spørsmaalet som skiller er spørsmaalet om lægmandsforkyndelsens ret og frihet.

Dette spørsmaal er som tidligere omhandlet løst juridisk. Men var den løsning rigtig? Selv den Johnsonske retning anerkjendte jo lægmandsforkyndelsen bare ut fra nødsprincipets synspunkt. Og dette synspunkt gaar igjen. Mon det ikke igrunden er de færreste geistlige som ser noget virkelig værdifuldt i lægmandsforkyndelsen? Biskop Heuch gjorde det, og vistnok ogsaa J. J. Jansen, som kaldte lægfolket kirkens begeistringshær. Der findes ogsaa i nutiden mange prester som gjerne samarbeider med lægfolk og betragter dem ganske naturlig som kampfæller i den fælles strid. Men det motsatte standpunkt tør være talrigst repræsentert. Man kan se bort fra standsfordomme, som desværre av og til gjør sig gjældende. Der er allikevel grunde nok som kan forklare et slikt standpunkt. Den fri, ukontrollerte lægmandsforkyndelse medfører jo utvilsomt farer for sekteriske bevægelser, sværmeri, subjektivisme og last but not least — ukirkelighet.

Der er imidlertid ikke raad med det — man maa ta

denne risiko. Anerkjender man først lægmandskristendommens eksistensret inden kirken har man en eneste ting at gjøre: stole paa aandens førerskap og overlate det kristelige liv blandt lægfolket til fri og ubundet utvikling efter sine egne lover. Naturligvis kan — og skal — en prest sætte sin personlige indflydelse ind. Men intet formynderskap. Ingen tvangskristendom. Det er godt at livet er saa rikt, at ikke alle kristne retninger er formet over den samme læst. Jo mindre kristelig liv, jo større kristelig uniformitet. Det skulde vel til syvende og sidst bare være at glæde sig over at der er saapas liv i en gammel statskirke, at der opstaar noget saa selvstændig og egenartet som den kristelige lægmandsforkyndelse. Det egentlig forløsende ord i dette spørsmaal synes mig at være sogneprest Gleditsch's: La indremissionen gro efter sine livslinjer og nationalkirken efter sine! La veiene skilles!

4.

Fra presteskapets domme om lægmandskristendommen kommer man til den almindelige opinions. Og da er man straks paa nye enemerker. Der findes vel neppe mennesker som er gjenstand for en saa skarp og aarvaaken kritik mand og mand imellem som «de vakte». Den nærer sig av bygdesladder og fordom. Den smyger sig ind i deres private liv med sine agtpaagivende øine. Den finder de svake punkter, opsøker dem systematisk. Saaledes fæstnet kolporteres den videre. Hr. X., som av og til skriver i avisen, har med beklagelse lagt merke til den omsiggripende dommesyke blandt pietistene! Hr. X. vet meget godt, at intet, absolut intet kan fylde en skikkelig bedsteborger med en saa inderlig fryd som et spark efter pietistene. Ombord i et dampskib sat engang endel herrer og passiarte. Samtalen dreiet sig om en ganske betydelig mand. Man fremhævet hans mange fortrinlige egenskaper, hans fortjenester av kommunen osv. Pludselig sier en av de tilstedeværende med et ubeskrivelig tonefald: Men han er jo pietist. Det var omtrent som om han vilde si: Han er jo nylig rømt fra bodsfængslet. Almindelige, ikke særlig høit dannede verdslige menneskers dom om pietistene er kort og kategorisk: Hykleri eller dumhet.

I dannede kredse, som ikke staar kirke eller kristendom særlig nær, er spørsmaalet vistnok umaadelig likegyldig. Det hænder at dygtige journalister causerer i en eller anden avis om sine tilfældige indtryk fra de vaktes forsamlinger. Tonen er da som regel en ubeskrivelig blanding av ophøiet likegyldighet og foragt. De dannedes forestillinger om pietismen skriver sig vel forresten hovedsagelig fra skjønliteraturen, hvor dette emne ikke saa sjelden er gjenstand for behandling. Nogen gjennemgaaelse av skjønliteraturens domme om pietismen tillater pladsen ikke. Det vilde være en opgave for sig. Men man kan konstatere en almindelig tendens til at fremstille det kristelige lægfolk som bornert, hykkelsk, ja endog sædelig forfaldent. Der er naturligvis undtagelser. Kielland har saaledes tegnet et sympatisk billede av en lægprædikant. Og man kan muligens forklare denne literaturens tendens som en forkjærlighet for «tilfældene», for det ekstraordinære. Denne forklaring har været fremsat og har adskillig for sig. Men det er dog paafaldende at der hos os — mig bekjendt — ikke er en eneste forfatter med navn, som har gjort det virkelig værdifulde og sympatiske hos det kristne lægfolk til gjenstand for digterisk behandling. I utlandet har man dog saadanne verker. Ingen kan læse f. eks. Juhani Ahos udmerkede bok «Värdagar och Frostnätter» uten at føle det nære slegtskap mellem den sympatisk og forstaaelsesfuldt skildrede finske lægmandsbevægelse og den norske.

Den utprægede motvilje som der i den almindelige opinion hos os er mot det kristne lægfolk kan ikke tilstrækkelig forklares ved dets skjævheter og feil. Jeg vil tillate mig at fremsætte en hypothese til forklaring av dette fænomen. Det er bare en arbeidshypothese. Enhver kan anvende den i videre i sin egen tankegang — hvis man da ikke med engang forkaster den som absurd. Hypothesen er denne: Motviljen mot og foragten for pietistene skriver sig ganske enkelt fra den kjendsgjerning, at de er levende, personlige kristne. — En hypotheses brukbarhet som arbeidshypothese beror som bekjendt bl. a. paa hvormeget den forklarer. Det lar sig ikke negte at denne forklarer noksaa meget. Hvis det er sandt at denne verden «ligger i det onde», da maa nemlig

levende kristendom være forberedt paa motvilje, paa spot — ja i yderste fald endog paa martyriet. Det stemmer ogsaa med hvad Jesus har sagt. Han lover sine tilhængere trængsel og forfølgelse i verden. Det stemmer ogsaa med kirkehistoriens vidnesbyrd — hvad jeg her ikke behøver nærmere at paavise. Det stemmer endelig med min egen samvittighets vidnesbyrd, som sier mig at hvis jeg hadde mer av sandhetens mot end jeg har, vilde folk neppe synes saa godt om mig som de gjør.

5.

Eiendommelig for den kristne lægmandsforkyndelse hos os er jo først og fremst kravet til vækkelse og omvendelse. Dette krav er av forskjellige grunde kommet i miskredit.

En «vækkelse» kan ha karakteren av en forbiflagrende stemning. Eller den kan ha karakteren av en aandelig rus, en orgie i rædsel. Slike «vækkelser» forekommer og er vel som regel utslag av sjælelig sygdom. Haave i Arne Garborgs «Fred» er en slik sjælelig syk mand. Sygdommens forløp er skildret med uhyggelig virkelighetstroskap. Man føler hvor denne mand maa ha litt før hans aand endelig helt formørkes. Og bakefter sitter man margstjaalen og rædselsslagen og spør: er dette kristendom?

Nei naturligvis ikke. Det er sygdom. Man sier at netop slike sykelige sjælstilstande ofte er forbundet med religiøse grublerier — at de fører ind i sjælsangst og syndenød. Ja, det er vel ikke saa paafaldende. Det er vel ikke saa rart at den syke længter efter at bli frisk og instinktmæssig søker lægedom i kristendommen? Faktum er at han ofte finder den der. Faktum er at slike aandelige syke ikke sjelden gjennem en religiøs krise opnaar sjælelig sundhet. Man skal altsaa ikke paa forhaand se altfor skeptisk paa en vækkelse som har en sykelig karakter. Man skal se paa den som lægen der ser krisen nærme sig. Han vet at krisen *maa* komme, og han vet at det kan gaa godt og at det kan gaa galt. Det er krisen som aabenbarer sygdommens sanderot: Synden. Syndserkjendelsens krise er en nødvendig gjennemgang til aandelig sundhet, saaledes som Kierkegaard har paavist det i «Sygdommen til døden». Hvis krisen aldrig ind-

træffer er man tilsyneladende «sund», i virkeligheten «syk til døden». Disse elementære ting burde man huske paa naar man opholder sig ved vækkelsernes sykelige karakter.

De rent overfladiske vækkelser, stemningsvækkelsene, er utvilsomt skadeligere. De avgræsser en bygd aandelig talt, eller rettere sagt avsvier den. Men hvis man paa grundlag av skjævhetene ved enkelte vækkelser vil forkaste vækkelseskristendommen i sin helhet, kaster man ikke da barnet ut med badevandet? Kristne mennesker skulde jo let kunne bli enige om, at noget av det som allermest trænges er religiøs vækkelse. Det er det religiøse livs begyndelsespunkt fordi samvittigheten er det religiøse organ og fordi samvittigheten trænger at vækkes.

Eiendommelig for livet blandt det vakte lægfolk er videre den intensitet hvormed de elementære religiøse oplevelser gjennemleves. Det aandelige liv i disse kredser dreier sig om to poler: synd og naade. Det er begyndelsesgrundsætninger i kristendom. Men kommer man egentlig nogensinde ut over dem? Beror ikke det man kalder helliggjørelse paa en stadig dypere syndserkjendelse ledsaget av tilsvarende naadestillegnelse? Ihvertfald kredser lægmandsforkyndelsen uavladelig om disse to poler — ogsaa dens helliggjørelsespræken. Det gir den en realistisk karakter. — Pietistene er kanske begyndere i kristendom. Men man har stundom en følelse av, at netop den haardnakkethet hvormed de haker sig fast i det elementære, det grundlæggende i kristendommen, har bragt dem længere frem end mange «viderekomne».

Karakteristisk for lægmandskristendommen er endelig for det tredje at den er en møte- og forsamlingskristendom. De vakte kommer uavladelig sammen for at be, læse, synge og samtale. De føler sig som et folk, et brors- og søskendsamfund. Naar de skriver til hverandre undertegner de «broderligst». Betegnelsen «bror» og «søster» er staaende blandt dem (derimot ikke «broremand»). Der utfoldes ofte en storartet gjæstfrihet mot slike reisende «brødre og søstre i Herren».

Det er klart at møtelivet medfører store farer. Det indbyr til hykleri, til overfladiskhet, til at leve kristenlivet for menneskers øine istedenfor for Guds ansigt.

Det er derfor ikke til at undres over at netop denne side ved lægmandskristendommen har utfordret kritiken og spotten. En av mine kamerater fra gymnasiedagene drev det som sport at gaa rundt i kristelige smaakredser og producere sig som gudelig charlatan. Han blev mottat med aapne arme. Der raar ofte en grænseløs kritikløshet. Den gudelige maske blir skalkeskjul for alverdens kjeltringstreker.

Det vilde imidlertid være en stor misforstaaelse at dømme forsamlingsfolket ut fra slike abnormiteter som Aanruds gudelige hestehandlere eller Vinsnes' fettede melgrosserer. De er undtagelsen og ikke regelen. Reglen er — saalangt mit kjenskap strækker — alvor og hjertevarme. Det maa jo heller ikke glemmes at nytestamentlig kristendom er forsamlingskristendom. Jesus samlet om sig disciplene, disciplene samlet om sig menigheten og menigheten blev det aandelige centrum, hvorfra kristendommen utgik. Enkeltmandskristne som sitter hver for sig uten at vite om hverandre og uten at arbeide sig sammen kan jo aldrig faa en slik aandelig samlet magt som forsamlingsfolket trods alt har.

6.

Der er mennesker man maa lære godt at kjende før man lærer at sætte pris paa dem. De vil saa at si forstaaes indenfra. Eller for at bruke en gammeltestamentlig forfatters geniale uttryk: de vil forstaaes med hjertet. De har sit ytre mot sig. De er uten holdning, uten utprægede eller sjeldne egenskaper. Allikevel kan det hænde hvis man træffer dem i et psykologisk øieblik, da deres indre avslører sig, at man pludselig og uformodet gripes av en varm følelse av sympati.

Noget tilsvarende gjælder lægmanskristendommen. Nærmer man sig denne aansretning utenfra, kanske til og med hildet i forut opgjorte meninger og domme, frembyr den uendelig mange angrepspunkter. Først og fremst reagerer følsomme nerver og paa en saadan nervereaktion følger i vore dager særdeles hyppig en forstands- og følelsesreaktion. Der er nu luften i bedehusene. Den *er* jo ofte frygtelig. Saa er det de optrædendes sprog, som er alt andet end elegant eller literært, vrimlende som det ofte er av platheter. Lægmandskristendommen hos os har frembragt enkelte ypper-

lige talere — ogsaa formelt set. Men det store gros av lægprædikanter er alt andet end ypperlige talere tiltrods for at det motsatte ofte paastaaes — til og med som forklaring av disse menneskers popularitet! Saa daarlig smak har dog ikke det norske folk at det skulde la sig daare av en gjennemsnitlig lægprædikants veltalenhet. Nei populariteten beror paa noget andet. Den beror paa den hjertevarme, den religiøse grepethet som trods alt kommer tilorde i lægprædikantens forkyndelse.

Kommer man fra det talte til det skrevne ord staar saken ikke stort bedre. En kritiker som vilde bedomme lægmandskristendommen paa grundlag av en gjennemgaaelse av dens literære efterlatenskaper i boker, traktater eller gudelige aviser vilde komme til mistrøstige resultater. Carlyle omtaler i sin franske revolution en historiens filosofi som har fundet uttryk i det berømte slagord: lykkelig det folk hvis annaler er tomme — eller som det heter i en anden version: lykkelig det folk hvis annaler er kjedelige. Anvender man denne filosofi paa det foreliggende spørsmaal maa man si at lægfolket i sandhet er et lykkelig folk. Ti dets literære annaler er baade tomme og kjedelige, derom er der ingen tvil. Jeg vil aapent tilstaa, at den smule jeg har læst selv av Hauge synes mig kjedelig — og det beror ikke bare paa avstanden i tid. Mig bekjendt har lægmandspietismen hos os ikke frembragt et eneste literært verk av monumental betydning — knapt nok mange virkelig literære arbeider. Man kunde kanske nævne navne som Traasdahl, P. G. Sand, Edin Holme og den unge landsmaalsdigter Mathias Orheim. Desuten specielt for prækenens vedkommende Ludvig Hope. Lægmandsbevægelsen hos os har ikke engang sit eget tidsskrift.

Hvorledes skal man forklare sig dette? Her er en bevægelse der har tilføiet nationen betydelige moralske og religiøse værdier, men ingen nævneværdig kunstnerisk eller literær værdi. Der er paa den anden side 80-aarenes bohembevægelse f. eks. der jo i sandhet ikke tilføre nationen hverken religiøse eller moralske værdier, men i hvis spor de literære frembringelser skjøt op som paddehatter. Man kunde fristes til at tro at en bevægelses rent formelle literære

frembringelsesevne var omvendt proportional med dens aandelige kraft.

Sikkert er det i hvertfald at bohémerne med sine pikante og interessante literære annaler var et likesaa ulykkelig folk som det pietistiske lægfolk med alle sine skjævheter og feil. med sine tomme og kjedelige literære annaler er et lykkelig folk. Moralen er at skinnet bedrager og at man for at naa frem til en rigtig vurdering av en bevægelses betydning ikke skal fæste sig for sterkt ved det ytre apparat. Særlig er forsigtighet i denne henseende anbefalelsesværdig hvor det gjælder en *kristelig* bevægelse. Ti der har ved kristendommens kaar i verden fra ældgamle tider klæbet en ubehagelig ting som i det nye testamente betegnes paa forskjellig vis. Der tales saaledes om «Kristi forsmædelse» og om at Gud har utvalgt det som ikke er noget for at beskjæmme det som er noget Under dette synspunkt spor man ved værdsættelsen av en kristelig aandsretning ikke først og fremst efter hvor glimrende den har forstaat at drapere sig kulturelt, videnskabelig, kunstnerisk eller literært. Men man spør: har den ført mennesker til Gud?

Det er ut fra dette synspunkt den norske lægmandskristendom vil forstaaes og alene kan forstaaes. Den maa forstaaes med hjertet — eller slet ikke.

LITERATUR.

Social literatur.

(Anmeldt av *Kristen Skjeseth.)*

Waldemar Carlsen: **Det bundløse dyp**. Omrids av menneskers liv. I. O. G. T.s norske forlag. Trondhjem. 127 sider.

Noget av det mindst fordøielige av saakaldt poesi er forbuds- og avholdssange. Sterke nerver maa den ha, som formaar at synge ordet rusdrik. Det er vanskeligere end at synge om djævel og helvede i gamle salmer, skjønt de ord ogsaa gaar bedre i prosa end i poesi.

Men ét maa man undres over: at vore prosaforfattere saa sjelden skriver om drikkens forbandelser. Der er da stof nok, og faa er de, som ikke paa nært hold har været vidne til, hvordan brændevin ødelægger mennesker og hjem.

Nu er der kommet en liten bok om dette ulykkessvangre emne, «et omrids av menneskers liv» som forfatteren kalder den. Vi læser om en mand og en kvinde, en arbeider og en arbeiders datter, som synker ned i det bundløse dyp. Det begynder med en listig anbragt dram, som skulde gi manden magt over kvindens sind, det ender i den store fortvilelse, som driver begge til selvmord, efter at livet i hjemmet er blit uutholdelig. Boken er fuld av uhygge, men desværre ikke mere end mangt et hjem, som blev uhyggens bolig, fordi brændevinet fik lov til at ødelægge det.

Forfatteren er selv ivrig goodtemplar. Men dette har ikke hindret ham i at gi en sandhetstro skildring av livet, som det kan bli for dem, som er brændevinsslaver. Maatte den lille bok drive mange læsere ind i deres rækker, som har sat sig som maal, at faa denne livsødelægger og lykkedræper ut av landet og ut av verden!

Oskar Braaten: **Borgen**. Komedie i 3 akter. Aschehoug & Co. 1915.

Der er i denne komedie enkelte smaascener for hvis skyld jeg gjerne skulde se stykket opført, fordi Braaten der med

vanlig mesterskap har aabenbaret det gode hos forkomne væsener. Men ellers tror jeg ikke komedien har hat nogen mission netop blandt nationalteatrets publikum. Anderledes vilde det være om den blev spillet for arbeiderne selv, som en sterkt karrikeret fremvisning av deres sletteste egenskaper.

Det er to ting, Braaten har villet vise frem i sin komedie. For det første: Agitatoren, den fortrinlige opvigler, som hadde talegaver og derfor blev tat fra ambolten og sat paa talerstolen, hvorfra sandheten lyder i den giftigste form. Et eksempel paa hans kunst faar vi ved en generalprove i Borgens gaardsrum: «Vi er kanske ikke saa rare at se paa. Vi er bleke og magre de fleste av os. Og vi er heller ikke svært friske. Men vi kan vel ikke kræve aa faa være saa blomstrende og kjøtfulde vi! For vi er jo bare arbeidere! Vi faar trøste os med, at han som vi arbeider for, han som vi sliter for, saa vor rygg verker i svette, vi faar trøste os med, at han slipper at bo i rum, der sykdomsgiften trænger sig ind gjennem hver eneste sprunge! Vi faar trøste os med, at av vor svette har vi bygget ham et palads, et slot, hvor dette menneske har *ti* rum til sin raadighet, mens vi kanske maa være *ti* mennesker om *ett* rum».

Der er nogen sandhet i saadan tale, men sandheten er forgiftet og utretter litet godt.

For det andet vil Braaten vise frem arbeidernes umodne mistænksomhet overfor arbeidsgiveren, en mistænksomhet, som gjør dem til agitatorens latterlige og viljeløse slaver.

Anmelderen, som har faat noget kjendskap baade til arbeidere og deres agitatorer maa indromme, at den forgiftede sandhet og den ubeherskede mistænksomhet findes. Men jeg har fundet mange andre egenskaper, baade hos arbeiderne og hos agitatorerne, som forfatteren burde ha latt komme mere til sin ret, om komedien skulde virket til det gode.

Det som i denne komedie gjør arbeidernes handlemaate saa latterlig og agitatorens opvigleri saa gemen, er at motparten, chefen, er det fuldkomne ideal. Anmelderen har truffet paa mange utmerkede arbeidsgivere, som har tænkt like meget paa sine arbeideres vel som paa profit, men et saadant ideal har jeg ikke truffet paa.

Forfatteren har i tidligere bøker røbet en sterk virke-

lighetssans. I denne bok har viljen til at lave komedie drevet forfatteren bort fra virkeligheten. Han har vistnok skaffet tilskuerne en morsom aften, men paa bekostning av arbeiderne, som han har gjort uret ved at fremstille deres daarligste egenskaper i altfor utpræget form. Braaten har gjort den samme synd som agitatoren Karl Aas i Borgens gaardsrum. Han er kommet med forgiftet sandhet.

Forhaabentlig faar han senere leilighet til at gjøre det godt igjen

Anmeldt av *E. B.-J.*

Jakob Knudsen: **Jyder**. Sytten fortællinger. Gyldendal.

Jeg har ventet paa disse samlede skisser og fortællinger. Jakob Knudsens venner trænger dem til fuldstændiggjørelsen av hans digterbillede. De indeholder en række førsterangs stof til hans karakteristik, ogsaa av selvbiografisk art.

Men dette er ikke nogen bok for begyndere i Jakob Knudsen. Det er en meningsløshet at naar man i aarets løp er blit vakt til interesse for en forfatter og vil læse noget av ham — saa griper man efter hans bok til jul. Den kan jo være av rent tilfældig og løs art. Der er — særlig i Norge — en hel del av det læsende publikum som i læsecirkler eller paa andet vis har faat fat i den meget omtalte, men dem hittil ubekjendte Jakob Knudsen i hans senere bøker — og er blit forunderlig skuffet. Man maa tilbake til kjernebøkerne: Gjæring, Avklaring, Sind og særlig Lærer Urup og Fremskridt.

Kristian Elster: **Ilden**. H. Aschehoug & Co.

For hadde han indholdet, men fandt ikke form og avpudsning. Han var paa begge vis et særsyn, for vore andre forfattere har hat tekniken i orden, men ikke været grepet av nogen idé. Iaar har Elster naadd avrundingen, i bokens første halvdel nærmer han sig til det mesterlige. Men indholdet har ikke fulgt med. Baade form og stof daler efterhaanden ned i banalt digteri. Og dog er han blandt de yngre mandlige digtere snartsagt den eneste hvis bok man hver gang venter sig noget av.

JESU OPSTANDELSE, DENS INDHOLD OG BETYDNING.

Foredrag i teologisk forening den 8de mars 1916 ved doktor *Kristen Andersen*, Kristiansand S.

Mine herrer!

Naar jeg iaften staar ansigt til ansigt med de teologiske studenter er det første jeg har at si Dem en hjertelig tak, fordi De gjerne vil se mig iblandt Dem. Ut fra hele min kristne opfatning, hvori kirken indtar en fremtrædende plads, er det mig en dyp glæde at kunne henvende mig til Dem, som har viet Deres liv til at arbeide i denne kirke ut fra de forutsætninger, en videnskabelig fordypelse i kristendommens indhold gir. Det kirkelige embede staar høit i min vurdering. Er det end ikke apostolatet, saa har det dog den apostoliske sukcession i sit væsen. De første apostle hadde som sin forret fremfor de andre kristne, at de hadde været øienvidner til Herrens herlighet. Embedets indehavere har det fortrin fremfor andre kristne, at de gjennem videnskapens hjælpemidler har faat adgang til at nærme sig den historiske Kristusskikkelse i større umiddelbarhet. Den teologiske utdannelse er embedets raison d'être. Den teologiske utdannelse maa aldrig forsvinde fra embedet. Embedets indehavere maa aldrig avslutte sin teologiske fordypelse, hvis de med rette skal kunne gjøre krav paa at ha *den* apostoliske sukcession, som jeg synes er den væsentlige: en grad av øienvidnernes særlige evne til umiddelbar berøring med Jesus Kristus, saaledes som han fremtraadte i sit jordlivs dage.

Derfor falder det naturlig for mig idag at be Dem om altid at bevare den hellige ærefrygt for teologisk videnskabelig arbeide, som jeg er vis paa De har i disse Deres studieaar. En vedholdende hengivelse til dette teologiske arbeide i selvfølgelig forbindelse med den fælleskristelige stræben hen mot

Kristus i alt vort liv vil gjøre Dem til hvad kirken nu mest av alt trænger: til *ledere av Jesu Kristi kirke i vort land.* Til modne, selvstændige ledere, der ikke ængstelig ser efter hvad Deres menigheter maatte ønske, men til hvad De føler at være Deres personlige opgave i Herrens tjeneste.

De menigheter De skal komme til vil vise sig for Dem ikke at være nogen quantité négligeable, naar Deres selvstændighet skal prøves overfor dem. Da gjælder det for Dem at kjende noget til *den hellige ensomhet*, der for en tid kan undvære støtte. Da gjælder det for Dem at tilegne Dem de aandsmyndige ord: «Iøvrig agter jeg det for litet at dømmes av Eder eller av nogen menneskelig ret. Ti den som dømmer mig er Herren».

Men staar jeg iaften blandt Dem med glæde, saa staar jeg her ogsaa med beklemthet. Med beklemthet over at skulle tale til Dem med Deres forutsætninger og Deres rike anledning til at hente aandelige impulser hos Deres udmerkede lærere.

Naar jeg saa ikke desto mindre er kommet er det ikke for at kunne si Dem noget nyt. Det kan jeg ikke. Men jeg har tænkt mig, at vi kunde ha nogen gjensidig nytte av at dvæle ved et centralt kristelig spørsmaal en liten stund. En saadan dvælen synes jeg ofte kan tjene til styrkelse av min egen kristelige virkelighetsbevisthet, selv om nye synspunkter ikke trækkes frem. Og jeg har endvidere tænkt, at det maaske for Dem kunde fremby nogen interesse at se, hvorledes en ikke teologisk utdannet mand i reflektion og følelse stiller sig overfor et saadant centralt spørsmaal.

Jeg har da valgt et tema, der for mig personlig stiller sig ikke alene som *et* centralt, men som *det* centrale. Jesu opstandelse er efter mit skjøn for den tid vi lever i og for den tid som kommer *articulus stantis et cadentis ecclesiæ*[1]). Jeg tror det er av en altoverveiende betydning, at vi faar et kristent embede og en kristen menighet, der med fasthet og bestemthet ut fra hjertets inderlige overbevisning hævder troen paa Jesu opstandelse. Jeg tror det er av den allerstørste betydning, at kirken, specielt den kirkeavdeling vi

[1]) Den artikel, hvormed kirken staar og falder.

selv tilhører, paa dette punkt kommer til enighet. Den indskrift der bør staa over kirkens aandelige dør og som aldrig maa utviskes er netop denne, der læses ved vor daab og ved vor grav: «Lovet være Gud, Vor Herres Jesu Kristi Fader, som har gjenfødt os til et levende haab ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde». *Ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.*

Men naar jeg har valgt dette tema, da maa jeg først tilrettelægge, hvad jeg mener med Jesu opstandelse. Ti allerede her staar vi under stridens tegn.

Der er nogen av os, som taler om *legemlig* opstandelse og andre som ikke vil bruke dette ord. Jeg maa da først søke at redegjøre for mit forhold til denne strid, der iøvrig mere end noget andet kristelig stridsspørsmaal jeg kjender synes mig at være en strid om ord.

Som jeg senere skal vise bygger jeg min tro paa Jesu opstandelse paa tillid til de beretninger der foreligger i den hellige skrift. Jeg tror disse beretninger *i det væsentlige* er korrekte gjengivelser av hvad de første disciple oplevede. I det væsentlige: ti selvfølgelig kan det tænkes, at der fremkommer enkelte smaa fortegninger i disse beretninger som i alle menneskelige gjengivelser av en oplevelse. Kun en av dem Johannesevangeliet stammer i heldigste fald fra et personlig øienvidne. De øvrige har været gjenstand for overlevering.

I disse beretninger tror jeg som sagt den tids disciple har nedlagt en fremstilling av hvad de *oplevede*. Men de har vel at merke ikke git nogen metafysisk forklaring paa hvad de oplevede. Noget saadant laa dem visselig uendelig fjernt. Det var fjernt fra deres hele aandelige milieu. Og de hadde rent ut sagt andre, nyttigere og mere realistiske ting at beskjæftige sig med end metafysiske spørsmaal om legemlighetens væsen. Det er forbeholdt det tyvende aarhundredes kristne paa et tidspunkt, da kristendommens hele tilværelse som aandsmagt mer end nogensinde før er truet, at opføre et slagsmaal paa avgrundens rand om et ganske perifert spørsmaal. Hin tids kristne nøiet sig med den glade meddelelse: *Herren er sandelig opstanden og set av Peter.*

Hvad er da det væsentlige ved Jesu opstandelse? Det

væsentlige er dette, at den Jesus Kristus som døde paa Golgathas kors en naturlig død, han har efter sin død givet sig tilkjende for sine disciple som den, der levede i fuld identitet med sig selv som han var her paa jorden. Han har som den levende git sig tilkjende paa en maate, der fremtvang en tvingende forvisning hos dem der oplevede hans tilkjendegivelse. Disse har opfattet hans tilkjendegivelse som formidlet ved en række sanseindtryk. De har ikke eller kun ganske uklart kunnet sondre den transcendentale oplevelse de hadde fra sine almindelige oplevelser av omgivende virkelighet.

I denne henseende tror jeg i virkeligheten alle er enige. Striden om den legemlige opstandelse dreier sig i virkeligheten mindre om det saakaldte legeme Jesus fremtraadte i under sine aabenbarelser, end om dette legems metafysiske sammenhæng med det døde stof, der blev gravlagt i Josef av Arimathæas klippehule. Dette skal vi straks komme tilbake til.

Først skal vi se paa hvad der kaldes *opstandelseslegemet*. At der med hensyn paa dette ogsaa hos dem, der forfegter hvad der kaldes legemlig opstandelse, er en betydelig uklarhet kommer frem i talen om at det var et *forklaret legeme*. Men et forklaret legeme er slet ikke noget legeme, det er noget andet, der kanske har den samme hensigt som et legeme, men et legeme er det ikke. Og det er kun uklarhet at tro, at der for erkjendelse og tro er vundet nogetsomhelst ved at fastholde krampagtig navnet, ordet, naar indholdet fuldstændig har forandret karakter.

Det slaar mig altid, at man under denne paagaaende strid om legemlig opstandelse ikke paa forhaand har gjort sig klart, hvorom striden staar. *Legeme* og *legemlig* brukes i diskussionen uten at man først gjensidig bestemmer, hvad man lægger i dem av reelt indhold. Ser man ut fra dette synspunkt paa striden, da dreier den sig om to forskjellige ting.

Den dreier sig for det første om arten av det der betegnes som opstandelseslegemet, jeg vil for mit vedkommende si om det metafysiske indhold av Jesu aabenbarelsesform.

Den dreier sig dernæst om sammenhængen mellem dette opstandelseslegeme og det gravlagte stof.

Vi vil forsøke til større klarhet at rette vor opmerksomhet paa hvert av disse stridspunkter for sig. Men før vi gjør det er det nødvendig at klargjøre os, hvad vi overhodet mener med legeme.

Et *legeme* i den betydning det har her er det samme som en organisme. Skal vi definere begrepet legeme anvendt i denne betydning, da kan det betegnes som *en ansamling av stofdele der er gruppert efter bestemte love paa en ganske bestemt maate, saaledes at der i denne stofgruppering optræder visse kemiske og fysiske processer, som samlet kaldes liv.* En saadan funktionerende stofgruppering danner det materielle tilknytningspunkt for de funktioner vi kalder sjæl og aand. Den materialistiske tankegang opfatter muligens ogsaa de aandelige fænomener som et egenartet produkt av grupperingen i og for sig. Vi kristne og iøvrig mange andre retninger opfatter stofgrupperingen som aandens redskap. For mig fortoner denne sammenhæng mellem aand og materie sig saaledes, at aanden har evnen til at opbygge stofgrupperingen til sit redskap og at evolutionen netop har været aandens stadige stræben hen mot en større fuldkommenhet i utviklingen av redskapet. Hvad vi kalder «*kjødets opstandelse*» forstaar jeg saaledes, at den evige aand under andre tilværelsesvilkaar beholder sin evne til at skape sig en adækvat form. Denne form vil ikke være jordisk stof, den vil forsaavidt være forskjellig fra vore nuværende legemer. Men det vil være den med sig selv identiske aand, der taler ut av den nye form. Derfor blir alt nyt og dog det gamle. Derfor kan ogsaa jeg fuldt ut uttrykke mit haab om gjensyn i den gamle hymnes ord:

Deres nylig saa ligblege aasyn
hvis blod var fra kinderne veget
skulle smile hverandre imøde
mere fagre end roser paa jorden.

Det fremgaar herav, at legeme i sit væsen er noget *stoflig*. Det er sammensat av jordiske stofdele, der er underkastet de dennesidige love for stoffets funktion i fysisk og

kemisk henseende. Der er selvfølgelig intet til hinder for at man ogsaa kan *kalde* noget andet for et legeme, men da maa man dog først gjøre opmerksom paa, at man for leilighetens lægger et ganske andet indhold ind i begrepet legeme end i menneskelig meddelelse fastslaat. Og da vil der visselig ikke opstaa nogen strid. Det nytter heller ikke noget om man skulde ville vælge den utvei at tale om det samme stof funktionerende ut fra andre love. Ti stoffet kjendes kun gjennem dets ytringer. «Det samme stof funktionerende efter andre naturlove» vilde være et andet stof.

Det fremgaar videre, at legeme er *stof i en bestemt gruppering*. Saasnart denne gruppering er ophævet, saaledes som det sker ved døden foreligger ikke længere et legeme, en organisme, men en simpel ansamling av stof. Den ydre likhet gjør i denne henseende ingen forandring. Der foreligger mellem et levende legeme og et lik en væsensforandring. Skal vi tænke os, at en avdods aand igjen «tar legemet i besiddelse» som det heter, da er den proces, som derved maa foregaa likesaa komplicert som om man hadde de legemet sammensættende grundstoffe liggende for sig fuldt dissocieret. Processen maa bestaa i etableringen av hele den komplicerede gruppering av det uendelige antal av enkelte stofdele i forhold til hverandre.

Jeg nævner dette, fordi jeg tror der undertiden tænkes litt falsk paa dette punkt. Man tænker sig at Jesu aand likesom vendte tilbake til graven og gjenoptok bruken av det der hvilende livsredskap. Jeg tror dette tænkes av Gud bevaret paa underfuld maate saaledes som Paulus synes at ha ræsonnert i sin tale i Antiokias synagoge, hvor han anvender Davidssalmens ord, om at «Din hellige ikke skal se forraadnelse eller tilintetgjørelse». En saadan tankegang har imidlertid vistnok ikke aapent øie for, at dødens væsen netop er den ophævelse av grupperingen av stoffet, som her kaldes «tilintetgjørelse». Hvis denne ikke har fundet sted, har Jesus overhodet ikke været død. Død er ikke ophævelsen av aandens bruk av legemet. *Død er livsredskapets ødelæggelse gjennem definitiv ændring av den livsfunktionen betingende stofgruppering*. Og her som ovenfor maa det fastholdes, at man under bruken av ordene maa fastholde deres hævdvundne

indhold. Enten var Jesu død det samme som alle andre menneskers død. Eller ogsaa var det ingen død, men noget andet, os ganske ubekjendt.

Ser vi nu med dette for øie paa det første stridsspørsmaal om opstandelseslegemets art, da maa vi forekommer det mig alle være enige om, at dette saakaldte legeme ikke bestod av jordisk stof. Det savner dette stofs grundvæsentlige egenskaper. Jeg behøver ikke i detalj at paavise dette, det fremgaar klart nok av dets vilkaarlige tilsynekomst og forsvinden, dets optræden gjennem andet stof, de lukkede døre o. l. Vi er ogsaa enige, ti legemlighetens talsmænd kalder det et forklaret legeme. Men et forklaret legeme er noget andet end det vi kalder legeme. I *Jesu aands* forhold til det jordiske stof han bar som sit legeme paa jorden og til det os ukjendte noget, hvorved han formidlede sin aabenbarelse efter døden ligger det identiske. Ti den samme aandsfunktion, der under jordiske forhold dannede hans legeme af stof, den dannede efter døden en aabenbarelsesform passende for denne tilstand. Men det til livsredskap ordnede jordiske stof og det transscendentale noget i hans opstandelseslegeme aabenbarede den *samme aand* og virkede derfor paa de disciple, hvis øine momentant blev opladt for erkjendelsen av dette noget som et og det samme.

Om arten av dette noget kan den som føler sig kaldet dertil spekulere. Det vil sandsynligvis være et ulønsomt arbeide. Vi maa imidlertid under en saadan spekulation fasthholde, at disciplene har meddelt os sine *bevidsthetsindtryk*. Jeg tror for mit vedkommende, at de har oplevet, hvad de fortæller. Deres bevidsthet har mottat indtryk av tvingende art utgaat fra Jesu personlige vilje og formidlet ved en virkelighets love, som vi aldeles ikke kjender noget til og som det var git ham av Gud at være den eneste som kunde bruke. Disse bevidsthetsindtryk har disciplene i analogi med al menneskeslægts erfaring fra dagenes begyndelse projicert til sanseverdenen. Hvorvidt de var *utløst* gjennem sansning eller kun *henlagt dertil* kan aldrig erkjendes. Selv tror jeg ikke der forelaa sansning.

Den opfatning jeg her har git uttryk for er nærmest den De kjender som den *objektive visionsteori*. Jeg tror min opfatning kanske noget adskiller sig fra hvad man har kaldt

den objektive visionsteori, men det forbigaar jeg som uvæsentlig.

Derimot maa jeg faa sagt, at jeg tror denne Jesu evne til at aabenbare sig efter sin død for dennesidige individer var et i slægtens liv enestaaende fænomen, der aldrig vil gjentages og derfor i sit væsen ligger ganske utenfor videnskapens ramme som alt enestaaende. Jeg nævner dette av hensyn til visse psykiske videnskaper, der nu begynder, at faa vind i seilene.

Det andet stridsspørsmaal dreier sig om forholdet mellem opstandelseslegemet og det gravlagte stof. Og her har striden foruten et metafysisk ogsaa et historisk indhold, der omfatter beretningerne om den tomme grav og i sammenhæng dermed om den spiste fisk og honningkake.

Den historiske side av saken skal jeg senere kort komme tilbake til. Men la os her forutsætte, at dette historiske stof er korrekt. La os bortse fra alle utflugter om det gravlagte stofs mulige skjæbne paa anden vis end den beretterne om den tomme grav har antat.

Der er da efter intentionen i fortællingen om den tomme grav en sammenhæng mellem det gravlagte stof og aabenbarelsesformen, en os ganske uforstaaelig sammenhæng, der derfor er den rene tomhet. Hvis denne sammenhæng findes, da maa hvad der har fundet sted i graven betegnes som *en tilintetgjørelse av stoffet, der var lagt ned i den.* Ti det som har fundet sted maa være dette, at de gravlagte grundelementer med sine bestemte fysiske og kemiske grundegenskaper er uttraadt av den jordiske stofmasse og paa en os ganske uforstaaelig maate gaat over til noget andet, som ikke er stof. Og paa samme maate maa hin av Lukas omtalte fisk og stykket av honningkake, hvis det virkelig er forsvundet ved den berøring med Jesu aabenbarelsesform, der betegnes som æden, være uttraadt av den i verden tilstedeværende stofmasse. Der har isaafald foregaat en avvigelse fra loven om materiens bestaaen. I brødunderet ved den ene eller de to bespisninger maa omvendt, hvis man fastholder det mirakuløse eller rettere, hvis man tror begivenheten, en indførelse av ny materie ha fundet sted.

Det synes mig at være indlysende, at der her kun fore-

ligger et metafysisk spørsmaal uten væsentlig religiøs interesse. Den religiøse interesse fremkommer kun sekundært i form av tillid eller ikke tillid til beretningerne med de derav følgende konsekvenser for andre sider av disse.

Det behøver ikke at siges, at det at holde disse tildragelser for virkelige indebærer de allerstørste vanskeligheter for et menneske, der ellers tænker indenfor rammen av dennesidig kausalitet. Ved nøie selvprøvelse tror jeg nogen hver til sine tider vil maatte indrømme, at han tviler, selv om han utadtil fastholder beretningernes sandhet. Og hvis nogen aldrig skulde tvile, er det vistnok kun et bevis paa, at han aldrig rigtig for alvor har sluppet det hele ind paa sig som virkelighet.

Men naar nu forholdet er som av mig skildret, da maa jeg rette et indtrængende spørsmaal: Er dette metafysiske mellemværende virkelig av den betydning, at det berettiger til en bitter strid mellem kristne mennesker? Er ikke en saadan strid et letsindig spild av kræfter, der kun har et eneste resultat: at forlyste dem, der ser hele vor kristne tro som et produkt av inferiør overtro.

Jeg har sagt, at Jesu opstandelse for mig staar som det centrale punkt i vor kristne tro, at kristendommen efter mit syn staar og falder med denne artikel. Jeg maa imidlertid i denne forbindelse paapeke, at dette ikke for mig betyr at det enkelte menneskes evige skjæbne er avhængig av hans stilling til Jesu opstandelse. Det tror jeg paa ingen maate. Men jeg tror *kirken* staar og falder med troen paa den eller fornegtelsen av den.

Jeg er forberedt paa, at De ikke er enig med mig i dette, at De synes jeg gjør mig skyldig i en forskyvning av det kristne tyngdepunkt. Jeg har indtryk av, at det er en noksaa utbredt opfatning, at man vel tror Jesu opstandelse i det væsentlige i overensstemmelse med den apostoliske overlevering, men vægrer sig for at tillægge den nogen central betydning.

Jeg har forsøkt paa at forstaa den religiøse situation ut

fra hvilken denne opfatning har sit utspring. Og jeg vil si Dem, hvilken forstaaelse jeg har faat.

Den ældre kristendom var tilbøielig til at søke den kristne tro dokumentert i ydre autoritative momenter, jeg nævner blandt dem kirken og den hellige skrift. Indirekte fulgte herav en opfatning av underet i det hele tat som en dokumentation av vor religions guddommelige utspring. Disse ydre garantier viste sig nu for en videnskabelig kritik ikke at være holdbare. Det gjaldt derfor at slaa ind paa andre veie for at naa frem til den religiøse sikkerhet. Man kom til at lægge overveiende vegt paa hvad vi vel kan kalde kristendommens indre selvbevidnelse om, at den ut fra sit eget indhold er sandheten. Med denne utvikling hænger paa det nøieste sammen, at kristendommen blir ensidig forskudt i retning av at være den sande livsvisdom og Kristusbilledet ensidig forskupt i retning av den enestaaende veileder hen mot Gud. Den som i livets virkelighet under kjærlighetens selvfornægtelse og selvhengivelse vil gaa den av veilederen Kristus utpekte vei, skal gjennem livets selvbevidnelse erfare, at Gud er menneskenes Fader og at Kristi vei fører til Faderen og til evigt liv. Jesu opstandelse blir for denne tænkning av underordnet betydning. Ti den har ad en ganske anden vei paa en maate *oplevet* det evige livs virkelighet. Og at Jesus selv er naadd frem til dette evige liv og har seiret over døden, er for den saa selvfølgelig, at det ikke behøver nogen ydre bekræftelse. Navnlig for os, der ikke kan gjøre oplevelsen av Jesu opstandelse i den form, der blev apostlerne tildel, er denne apostoliske oplevelse ikke noget centralt kristeligt punkt. Man skal derfor ikke henvise menneskene til at bygge paa historisk autoritet, der altid i sin beviskraft blir relativ. Man skal henvise dem til at naa visheten om evig liv ad den indre oplevelses vei.

Man opnaar herved ogsaa, hvad man ut fra en meget forstaaelig trang tilstræber, at faa lagt det kristne livsindhold i mere paralel linje med det øvrige virkelighetsindhold. Man kan faa det ind under generelle videnskabelige synspunkter, navnlig kan man faa gjort det mere egnet til en filosofisk behandling. For at gi et eksempel vil jeg nævne dette om, at den religiøse erkjendelse beror paa *værdidomme*.

Dette er vist ganske rigtig, men man maa bare fastholde, at disse værdidomme, der smaker ialfald den ikke filosofisk dannede av logik, ikke har det mindste at gjøre med de almindelige intellektuelle funktioner, ved hjælp av hvilke man gjør sine sædvanlige videnskabelige erkjendelser.

For mig staar det som noget utænkelig at kunne gjøre det kristelige til gjenstand for en saadan filosofisk behandling. Naar behandlingen er færdig og produktet foreligger, da synes jeg det fortoner sig for mig som noget ganske fremmed, der savner enhver likhet med det oplevede. Og jeg finder det ganske forstaaelig. Det samme vil gjælde enhver filosofisk behandling av aandelig liv. Tænk Dem f. eks forholdet mellem forældre og barn videnskabelig bearbeidet. De vil faa Dem tilrettelagt princípet om instinktets betydning for avkommets bevarelse. De vil faa arvelighetslove og talstørrelser, De vil faa alt mulig uten netop det, Deres hjerte har oplevet. Alt mulig undtagen det eneste værdi fulde i det hele.

For mig fortoner den personlige tilegnelse av det kristlige sig paa en ganske anden maate. Der er over denne tilegnelse en spænding og en komplicert optræden av forskjelligartede psykiske momenter, som gjor det umulig at fremstille den i en systematisk form som noget, der har likhet med en logisk proces. For mig fortoner denne tilegnelse sig som et hasardiøst grep, der med instinktets magt klamrer sig til sin gjenstand. Der blir derfor for mig religiøst set noget uvirkeligt over den fremstilling av det kristelige der er karakteristisk for den systematiske teologi. Den smaker mig av filosofi. Men mennesker som er i den yderste nød filosoferer ikke. De griper efter redningsplanken og utnytter alle dens livsreddende egenskaper.

Hvad er det for *et suk* som gaar gjennem menneskeslægten fra den første begyndelse, fra sagnet om englen, som vogter adgangen til livsens træ i Paradis og til den sidste moderne roman om skilsmissens meningsløshet for dem, der er knyttet til hverandre ved livets sterkeste baand? Det er sukket over døden, sukket over et menneskeliv, der altid og uvægerlig ender med døden. Døden, det er det hemmelige gys, som altid dirrer gjennem menneskelivet. Døden er det,

som skaper den store angst. Døden er livets store ufuldkommenhet. Med guddomsmagt knytter livet de sterkeste baand mellem menneskene, timer føier sig til timer, dage til dage og aar til aar. Rastløst arbeider de paa at filtre sammen traadene sterkere og sterkere mellem menneskene. Indtil en dag døden kommer og skjærer det over, river det over, altsammen, i et øieblik, for altid. Dette er for ukunstlede og naturlige mennesker livets største nød. Fra denne nød stiger der op mot Gud et samstemmig raab, et raab sammenføiet av alle smertens toner, like fra den knustes neppe hørbare stønnen til den fortviledes skrik. De har alle hørt dette raab, hørt det fra tidernes morgen lyde ut fra gravhøiene og pyramiderne, hørt det fra Deres medlevende, følt det gi gjenklang dypt inde i Deres eget hjerte.

Det var det nødsskrik Jesus Kristus gav svar paa hin paaskemorgen- da han stod levende for Maria Magdalenas øie, hine følgende paaskens dage, da han mødte sine venner som den døde, der levede et evig liv. Det var det eneste mulige fuldt sikre svar: *Jo, der er et evigt liv. Du har ret du menneskeslægt! til at gripe det levende haab.*

For Jesu disciple og venner forekommer det mig at det maa ha været av avgjørende betydning at faa dette al tvil overvindende svar paa tilværelsens grundspørsmaal om det evige livs virkelighet. Jeg er ikke et øieblik i tvil om, at der aldrig var blit nogen kristendom, om opstandelsens oplevelse ikke var bleven dem tildel. Det klinger da ogsaa høit og tydelig gjennem alt hvad der er os overlevert om deres forkyndelses indhold.

Men for os da? Skulde ikke denne deres oplevelse ogsaa være av avgjørende betydning for os? Det er godt og vel med denne indre oplevelse av visheten om det evige liv. Jeg kjender ogsaa noget til den, jeg vil for min del si, at jeg væsentlig oplever den som noget rent momentant, som noget der kommer over mig paa den maate, der minder om Nikodemussamtalens ord om aanden: Du hører dens susen, men Du ved ikke hvorfra den kommer og hvor den farer hen.

Men der er noget andet, som ikke er momentant: Livets tale om en jernhaard aarsaksrække, om ubønhørlige sammenhænge mellem legemlig form og aandelige processer. Der er

dvælen ved grave, som ikke svarer, og hvor man ikke venter svar, fordi man har visheten, ak, saa altfor sikker, om at her bor kun den taushet, der aldrig forandres. Der er de ydre fænomeners mægtige, uomtvistelige tale. Skulde der mon ikke være behov ogsaa for et *ydre* svar? For at det dog én, en eneste gang i slægtens livsløp hændte, at én vendte tilbake fra det ukjendte land og sagde os, at det var til og at det fortjente livets møie at søke at komme derind. Og hvis det hændte, at den eneste, den eneste blandt aartusindernes millioner av menneskesjæle vendte tilbake for at si det, skulde ikke det da være noget centralt?

Jeg bare spør, og overlater svaret til dem, der er i nød. I den store sorgs nød. De vil svare. Svare med den kristne menighets gamle jubelraab:

Lovet være Gud, Vor Herres Jesu Kristi Fader, som har gjenfødt os til et levende haab ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Der er imidlertid ogsaa et andet synspunkt, ut fra hvilket Jesu opstandelse for mig faar central betydning. Jeg synes virkelig den av Jesus fremsatte livsanskuelse som totalitet tiltrænger den autorisation, som ligger deri, at Gud opreiste ham fra de døde. Det er ikke altid jeg har let for at forstaa Paulus, men i det forstaar jeg ham: det var nødvendig, «at han som efter kjødet er kommen av Davids æt efter helligheds aand blev godtgjort at være Guds vældige søn ved opstandelsen fra de døde.»

Den livsanskuelse Jesus har fremsat er nemlig langtfra umiddelbart selvindlysende i sin begrundelse. Den repræsenterer et fuldstændig brud med et princip, der med en naturlovs kraft synes at ha behersket hele tilværelsen, mennesket indbefattet: princípet om den sterkeres ret og utvikling gjennem kamp, der har til hensigt at utskille og tilintetgjøre det svake. Dette princip har en saadan instinktiv magt over os, at vi vistnok alle vilde steile, hvis kravet om dets fuldstændige ophævelse stod i fuld klarhet for os. Det historiske Jesusbillede viser os en mand, der som den eneste i slægten stillede sig helt utenfor dette princips herredømme. Han

mødtes ogsaa av den nødvendige konsekvens herav. Han faldt frivillig for den verdslig set sterkere. Han gav frivillig avkald paa englenes legioner. Han vandrede veien til enden og enden var den, der kunde forutsiges: døden.

La os nu tænke os, at historien om ham dermed var ute. At den øvrige historie, der fortælles om hans opstandelse, kun er produkter av en overophidset indbildningskraft, der senere er blit legendarisk utsmykket. Vilde Kristusbilledet da hat den samme overvældende karakter som nu?

Det er mig umulig at forstaa, at det vilde hat det. Stiller jeg mig selv ind for en saadan mulighet, føler jeg mig forvisset om, at mit valg vilde faldt anderledes ut end nu.

Den paradoxale motsætning mellem den nærværende verdensorden og dens love og indbegrepet av det Jesus kalder *Guds rike* er saa overvældende, at der trænges et andet moment end den indre oplevelse av Jesu storhet for at skape tilliden til hans person som bærer av den absolute sandhet. Hadde dette andet moment ikke kommet til netop i form av hans seir over døden, da vilde efter mit skjøn baade hans egen samtid og vi ha henført ham blandt *slægtens vismænd*, git ham vismændenes storhet, vismændenes relativitet og vismændenes tragiske livsskjæbne. Men menneskeslægten vilde fremdeles ha manglet, hvad den avgjørende trænger: *en frelser i sin nød.*

Naar det derfor synes at falde saa let for vor tid at undvære denne godtgjørelse av Kristus som Guds vældige søn, da tror jeg det for en stor del ligger i en avdæmpet følelse av denne nød. Det filosofiske temperament har en egen evne til at omsætte virkeligheten i abstraktion og bakefter tro, at abstraktionen er virkelighet. Det filosofiske er filt paa livets tangenter.

Men livets instrument har en egen underlig evne til at befri sig for filten. Dets toner vil lyde rene og klare i smerte og i glæde. Paa dets tangenter vil nøden og døden nok gjøre sin gjerning og faa sine toner frem. Og derigjennem vil den altid skapes paany, denne trang til at gripe efter en frelsens haand, der rækkes med den myndighet og kraft, som indeholdes i de enkle ord: «*korsfæstet, død og begraven, nedfor til dødsriket, opstod tredje dag fra de døde*».

Vi gaar over til en kort betragtning av det historiske moment vedkommende Jesu opstandelse. Jeg vil da gjerne først paapeke, at Jesu opstandelses overbevisende kraft ikke har ligget paa den videnskapelige empiris omraade. Jeg er ikke et øieblik i tvil om, at opstandelsens fænomener vilde ha unddrat sig enhver objektiv kontrol ad videnskabelig vei om en saadan hadde været mulig. I overensstemmelse hermed ser vi jo ogsaa, at Jesusaapenbarelsen er forbeholdt apostlerne og en del av den samtidige venneskare. Den blir ikke alle kristne tildel. Det er ikke meningen, at man ad objektiv vei skal faa tvingende erkjendelse av Jesu liv hinsides graven, en erkjendelse, der er at erholde for enhver, som har anledning til at utstyre sig med et tilstrækkelig betryggende videnskapelig instrumentarium.

Fornemmelsen av Jesus Kristus har ganske vist forutsat baade en egen disposition hos disciplene og en egen dem for anledningen given evne til at fornemme, hvad dennesidige individer ellers ikke fornemmer. Men visheten opnaad ved denne fornemmelse har efter mit skjøn været av en ganske anden art, end den man opnaar ved det man kalder det indre vidnesbyrd. Visheten har været av den art, der opnaaes ved at høre og se en ting. Visheten om dette fænomen har været likesaa sterk som den vishet et umiddelbart levende menneske opnaar om de andre ham omgivende realiteter. Heller ikke denne vishet kontrolleres for livets umiddelbare behov ad den empiriske videnskaps vei og dog blir den en vishet, hvorpaa man bygger sit liv. Der er en umiddelbar praktisk forvisning av virkelighetens virkelighet, som er egen for det almindelige menneske; det er den saus Jesus har henvendt sig til. Den er ganske forskjellig fra spekulativ erkjendelse og den er ganske forskjellig fra videnskapelig empiri. Men den er ikke destomindre ganske overordentlig tryg og den smiler ad filosofen, som staar henfalden i beskuelsen av denne forunderlige Ding an sich, denne kjerne, der blir igjen efter den møisommelige avskalling av alt det andet. Denne praktiske vishet har vi om *døden*, denne praktiske vishet fik hine lykkelige om *evig liv*.

Og paa deres vishet lever vi. Den repræsenterte et fond av aandelig levende kraft, der skulde gjennembæve tilværel-

sen med det levende haab. Fra slægt til slægt er den overført til denne dag. Endnu er der forplantningkraft i den. Men en gang, naar menneskesindene ikke mere kan motta dens vibrationer, da er slægtens livsløp ute, dens livsmuligheter uttømt. Da skal den tvingende aapenbarelse ske, den sidste store barmhjertighet med en døende slægt:

Da gjalder luren for sidste gang
Da luer baunen i blomstervang
Da styrter dødens trone.
Da lutres herlig den gamle jord
I skjærsilds luer paa Herrens ord,
Da straaler livets krone.

Klart for alle.

De historiske meddelelser om Jesu opstandelse er os meddelt ad flere veie. Vi bør skjeldne mellem *opstandelsens faktum* og *opstandelsesfaktums detaljer*. Det første er det vigtige. Det er paa opstandelsens faktum vi i vor yderste nød bygger vort haab. Fra detaljerne henter vi i vort liv styrke og trøst.

Det vigtigste literære dokument vedkommende *opstandelsens faktum* er efter mit skjøn de Paulinske ord i korintierbrevets 15de kapitel: «og at han opstod paa den 3dje dag efter skrifterne, og at han blev set av Kefas, derefter av de tolv. Derefter blev han set av mere end 500 brødre paa engang, av hvilke de fleste er i live, men nogle er hensovede. Derefter blev han set av Jakob, derefter av alle apostlerne. Men sidst av alle blev han og set av mig».

Vi staar her overfor et samtidig vidnesbyrd, der lærer os, at Jesu opstandelse var et almindelig anerkjendt faktum blandt de kristne og byggedes paa en række aapenbaringer overfor enkelte mennesker og større forsamlinger. Paa dette enestaaende faktum byggede den tids kristne sin tro. Paa det maa ogsaa vi bygge vor. Dette faktum er os uten yderligere detaljer nok i vor yderste nød. Overfor dette faktum faar vi saa ta standpunkt. Vi faar vælge enten tillid til de her nævnte vidners troværdighet og normale virkelighetssans eller mistilliden dertil. Vi faar ta valget og valgets konsekvenser. Anden vei gives der ikke.

Om *detaljerne* ved disciplenes oplevelse har vi de spredte

og noget uensartede oplysninger, der findes i evangelierne. Jeg er mig fuldt bevidst, at jeg ikke har den faglige indsigt, der er fornøden for en vurdering av vanskeligheterne i dette spørsmaal. Naar jeg allikevel ikke vil slutte dette foredrag uten sammen med Dem at følge disciplene ut gjennem disse underlige dage er det først og fremst, fordi de allerfleste kristne vil hente trøst og styrke fra at nærme sig disse en grundlæggende tids erindringer. Det virker efter mit skjøn styrkende paa vor følelse av at være samtidig med Kristus. Og vi maa bli samtidig med ham.

Detaljerne omfatter to grupper av begivenheter. Den ene grupper falder ind under *den tomme grav*. Den anden gruppe omfatter *de egentlige aapenbarelser*.

Den tomme grav er da det fænomen, at endel kvinder senere fulgt av nogle disciple i løpet av paaskedags morgen og formiddag besøkte den grav, hvor Jesus var gravlagt langfredag, og fandt denne grav tom.

Om dette fænomen hersker der hos alle berettere væsentlig enighet. De forskjelle der er tilstede i de forskjellige meddelelser volder ikke betydelige vanskeligheter.

De kvinder hvorom der er tale sammenfattes av Lukas som «nogle kvinder, som var komne med ham fra Galilæa». Han nævner følgende ved navn: Maria Magdalena, Johanna og Maria, Jakobs mor, men siger, at der var endnu flere i følget. Av disse «endnu flere» nævner Markus Salome, mor til apostelen Johannes. Samtlige evangelister gir *Maria Magdalena* en særstilling. Johannesevangeliet fuldt ut ved at tillægge hende den første Kristusaapenbarelse, de andre tre ved at nævne hendes navn først blandt kvinderne. Hun fortjener det ogsaa fuldt ut. Hun er det første menneske, der mottok det evige livs budskap fra ham som var gaat seierrig gjennem døden og vi har grund til at tro, at hun har staat meget høit i Jesu vurdering.

Disse kvinder gik paaskedags morgen tidlig til graven for at besøke Jesu hvilested. Underveis fortæller Markus, at de talte med hverandre om hvorledes de skulde faa stenen væltet bort fra gravaapningen. De vilde nemlig efter Markus og Lukas beretning «salve Jesu legeme». De gik med nedbøiet hode mot graven. Men da de nærmet sig og saa op,

bemerket de til sin overraskelse, at stenen var væltet bort Noget tegn paa et forutgaaende naturfænomen synes ikke at ha været tilstede. Mathæus har rigtignok som den eneste en beretning om et forutgaaende jordskjælv og et lysfænomen, der skulde være observert av vagten. De andre evangelister ved intet herom og kvinderne har i ethvert fald aapenbart intet saadant set.

Kvinderne gik da ind i graven. Markus, Lukas og Mathæus fortæller nu om kvinderne kollektivt, at de saa en eller to skikkelser i hvite klær, som de opfattet som engle. Disse sagde dem, at Jesus var opstanden og vilde gi sig tilkjende for sine disciple i Galilæa (Lukas her lidt anderledes, idet han ikke nævner Galilæa i samme forbindelse),

Johannes omtaler ikke de andre kvinder, men kun Maria Magdalena. Ved det hende tillagte utsagn: *Vi* ved ikke hvor de har lagt ham (20,2) viser ogsaa han at der var flere tilstede ved graven fra først av. Maria Magdalena har imidlertid indskrænket sig til at konstatere at graven var tom og er straks løpet tilbake til det sted, hvor Peter og Johannes bodde for at finde dem. De løp skyndsomt til graven og evangeliet fortæller som bekjendt paa en meget malende maate, hvorledes deres løp mot graven foregik og hvorledes de forholdt sig da de kom derhen. *De fandt graven tom.* Og de fandt liktøiet liggende paa en egen maate, idet linklæerne, der hadde dækket legemet laa for sig og svededuken for sig. Ogsaa Lukas fortæller uttrykkelig, at likklæerne laa igjen uten nærmere at betegne hvorledes. Dette har paa disciplene aapenbart gjort det indtryk, at Jesus har reist sig op, avført sig sin klædning og forlatt graven i sin ændrede tilværelsesform.

Jeg forstaar ikke, at man kan komme forbi den historiske virkelighet av denne begivenhet, hvis man overhodet lægger nogen vegt paa de kilder, der findes. Begivenheten indeslutter i sit væsen kun dette, at graven var tom. Nogen forklaring paa hvad der materielt er foregaat gives ikke. Ogsaa englenes budskap konstaterer kun dette: Han er ikke her, han er opstanden.

Navnlig Johannesfremstillingen gjør paa mig et overvældende virkelighetsindtryk. For den som er kommen til

det resultat, at Johannes er ophavsmanden til det fjerde evangelium blir hans fremstilling av de herhen hørende begivenheter selvfølgelig bestemmende. Jeg finder derfor at maatte tro begivenheten om den tomme grav. Hvad der her er foregaat blir for altid indhyllet i mørke. Det kan efter min mening bestemt utelukkes, at disciplene hadde fjernet liket. Der er ingen forstaaelig grund til at anta at nogen anden skulde gjort det, og selv om dette skulde tænkes, indebærer det en indre usandsynlighet, at Gud den almægtige skulde benytte sig av et saadant tilfælde som middel til at forvisse disciplene om Jesu opstandelse. Jeg maa derfor tro, at der i denne grav hin paaskemorgen har foregaat et materielt under. Jesu legeme og kun dette, ikke dets beklædning, er paa en os ganske uforstaaelig maate enten aldeles tilintetgjort i jordisk forstand eller fuldstændig dissociert til sine enkleste bestanddele saaledes, at der intet var tilbake, der vidnede om ham som var død.

Jeg forstaar fuldt ut hvor enorm vanskeligheten er ved at tro dette som en virkelighet. Men jeg kan ikke forstaa at man kan komme utenom her. Og jeg vil fremhæve, at vor kristne livsanskuelse i det hele efter mit skjøn indebærer som en nødvendighet antagelsen av noget underfuldt, noget der ikke kan beregnes, noget utenfor den kontinuerlige aarsagsrække liggende i berøringen mellem aand og stof. Vi steiler ikke saa meget over dette underfuldes mulighet, saa længe vi ikke staar overfor det som et konkret tilfælde. Saasnart vi møter det som fænomen vil vi derimot føle tvilen reise sig i os. Da faar vi vove springet, troens hasardiøse sprang.

Den tomme grav maa paa samtiden ha gjort et overvældende indtryk, den har aabenbart været den konstante indledning til fortællingen om opstandelsen. Dette kan forstaaes. Der er noget materielt i begivenheten, som for hin tid maatte virke sterkt. For os stiller dette sig anderledes. I vor tros økonomi er denne begivenhet ikke av den betydning. *For os blir den en vanskelighet mere end en bekræftelse.* Dette synes jeg vi bor huske i den strid vi fører med hverandre om dette punkt. Der bor i beretningen om den tomme

grav ikke nogen genuin religiøs værdi. Den har overfor opstandelsesspørsmaalet kun sekundær betydning.

Vi kommer dernæst til *de egentlige Kristusaapenbarelser*. Den evangeliske fremstilling av disse er heller ikke blottet for vanskeligheteter og jeg vil kort nævne Dem, hvorledes jeg stiller mig til disse[1]).

Ingen vil vel vente at finde nogen ganske ensartet fremstilling av aapenbarelserne hos de fire berettere, der har omtalt dem. Det er ikke nogen *væsentlig* vanskelighet, at der beskrives forskjellige aapenbarelser hos de forskjellige eller at den samme aapenbarelse gjengives paa en noget forskjellig maate f. eks. med hensyn paa de ord Jesus ved vedkommende leilighet uttalte. Vanskeligheter fremkommer først, naar en beretter fortæller ting som ophæver det væsentlige i en andens beretning eller naar han utelater ting, som man ikke psykologisk kan forstaa han kunde utelate, hvis det virkelig har fundet sted. For at nævne et eksempel vil jeg anse det psykologisk uforklarlig, hvis en av de elve skulde fortælle om opstandelsesoplevelserne og herunder utelot aapenbaringerne i Jerusalem og kun fortalte om galilæiske aapenbarelser. Dette vilde vække berettiget tvil om, at aapenbaringerne i Jerusalem hadde fundet sted. Paa den anden side er det ogsaa skikket til at vække tvil, hvis nogle kun kjender aapenbarelser i Jerusalem, andre kun i Galilæa. Paa det tidspunkt, da evangelierne blev nedtegnet maa man anta, at der var skeet saa megen indbyrdes meddelelse mellem dem, der hadde været delagtige i oplevelserne paa de forskjellige steder at materialet maatte foreligge nogenlunde samlet. Det kan derfor let virke i retning av at det hele faar noget uklart, utvidsket, legendarisk over sig, naar man ser denne sondring hos beretterne i en galilæisk og en jerusalemisk retning.

Netop i denne henseende *er* der nu virkelig vanskeligheter tilstede. Vi finder dem først i det ældste dokument, i

[1]) Fremstillingen av avsnittet om de egentlige Kristusaapenbarelser er noget omarbeidet efter at foredraget var holdt. Dels har jeg tat hensyn til tidsskriftets læsere, dels blev jeg først efter foredraget velvillig gjort bekjendt med professor Lyder Bruns i det følgende citerte arbeide.

Markusevangeliet. Nu har dette evangelium desværre lidt den vanskjæbne av en os ukjendt grund ikke at bli fuldført. Markusevangeliet slutter med 8de vers av 16de kapitel. Hvad der videre i vore nytestamenter følger er en senere tilføielse, bygget væsentlig paa et utdrag av de andre evangelier, for et enkelt utsagns vedkommende muligens paa en meddelelse fra Herrensdisciplen Aristion («Markus» 16, 17: de skal ta slanger i hænderne). Markusevangeliet slutter altsaa med at fortælle om den tomme grav og om englen, som henviste disciplene til at møte Jesus i Galilæa. Det ligger da nær at anta, at Markus dernæst har villet fortælle, hvorledes de virkelig mødte ham der, altsaa fortælle om aapenbaringer i Galilæa med fortielse av dem, der fandt sted i Jerusalem. Saaledes er saken ogsaa bleven opfattet, og man staar da overfor den vanskelighet at forklare, hvorledes en mand, der var nær avhængig av apostelen Peter, har kunnet ville fortælle saaledes, naar han dog gjennem Peter maatte kjende aapenbaringerne i Jerusalem. Nu har imidlertid professor Lyder Brun utført en undersøkelse over dette spørsmaal, hvorfor jeg synes man maa være ham overordentlig taknemmelig. Professor Brun har henledet opmerksomheten paa, at vort ufuldstændige Markusevangelium slutter med den bemerkning om kvinderne: «Og de gik ut og flyede bort fra graven, ti bæven og forfærdelse var kommen over dem. *Og de sagde ingen noget, ti de frygtede*. Paa forhaand har englen sendt dem med budskapet om opstandelsen «til hans disciple og *til Peter*». Men dette budskab kommer de ikke til at bære frem paa grund av sin frygt. Professor Brun mener nu, at denne anførsel om kvindernes taushet er indført netop for at bane veien for en fremstilling av, hvorledes Jesus allikevel maatte aapenbare sig for Peter og muligens ogsaa for andre disciple i Jerusalem istedenfor som tænkt i Galilæa for at gi dem mot til atter at reise hjem og faa de avgjørende møter med ham der. Professor Brun mener altsaa, at ogsaa Markus vilde ha fortalt om aapenbarelser i Jerusalem, hvis han hadde kommet til at fuldføre sit evangelium. — — — — Jeg finder denne forklaring overordentlig tiltalende. Den løser efter mit skjøn en stor vanskelighet. At Markus har villet lægge *hovedvegten* paa aapenbaringer i Galilæa synes

jeg er sandsynlig. Det finder jeg imidlertid forklarlig ut fra hans avhængighet av Peter. Den aabnbaring, der fandt sted ved Tiberiassøen kunde jeg let tænke mig maa ha været sterkt fremtrædende for Peters bevidsthet og i hans forkyndelse. Men den principielle vanskelighet, der vilde ligge i en fuldstændig ignoreren av aapenbaringen i Jerusalem er dog fjernet.

Hermed er ikke sagt, at Markus fortælling om kvindernes taushet i og for sig er sandsynlig. Baade Johannes og Lukas ved at fortælle, at kvinderne vel talte, men disciplene trode dem ikke. Og jeg synes personlig at det er mere sandsynlig at søke grunden til aapenbaringerne i disciplenes manglende tro end i kvindernes taushet. Nogen vanskelighet synes jeg imidlertid ikke dette volder. En version som Markus synes jeg man let kan tænke sig opkomme.

Er nu hermed Markus befriet for *den galilæiske ensidighet* staar Lukas tilbake med sin fuldstændige *fortien av Galilæa*. Det er ikke tvil om, at denne fortien er at beklage. Spørsmaalet er da om den kan forstaaes psykologisk.

Herom synes jeg følgende er at si:

Det er lettere at forstaa, hvorledes en beretter kan fortie Galilæa og kun fortælle om Jerusalem end omvendt, hvis han kjender begge grupper av beretninger som Lukas maa ha gjort. Det falder for enhver fremstiller naturlig at begynde med begyndelsen. Og det kan forstaaes, at man paa et vist punkt i fremstillingen kan synes, at man nu har sagt nok om det foreliggende spørsmaal og derfor kommer til at behandle spørsmaalets yderligere utvikling mere kortfattet. Jeg tror dette vil være et noksaa velkjendt fænomen for dem, der befatter sig med literær fremstilling. Man begynder sit arbeide med en indre oversigt over, hvorledes man vil lægge det an. Den første del av utviklingen blir let bred og uttømmende, men efter som man skrider frem haster man halvt ubevidst mot enden og der kommer noget koncentrert over fremstillingen, noget man ofte selv efterpaa mærker som en ufuldstændighet, der fordrer en omarbeidelse. Dette synes mig at præge den sidste del av Lukasevangeliet (kap. 24, v. 44 til enden). Mens han bredt har utmalt paaskedagens hændelser i alle detaljer, begynder her denne hasten mot

enden. Den gjør de sidste vers ganske misvisende, idet den vækker indtryk av at Jesu himmelfart skedde allerede paaskedag og at v. 44—49 blev talt ved aapenbaringen i Jerusalem.

Jeg synes imidlertid, at jeg kan forstaa de momenter, der har betinget en saadan defekt fremstilling. Væsentlig ut fra, hvad jeg ovenfor har sagt om denne hasten mot arbeidets avslutning. Han skrev til en privatmand, han sad ikke og skrev med tanken om, at nu skrev han «Lukasevangeliet» for aarhundreders kirke. Han har været grepet i sin sjæl av paaskens indhold, hans beretning viser noksom det, den er jo enestaaende denne Emmausfortælling f. eks. Han har skrevet ut fra hele sin sjæl indtil han var færdig med aapenbarelsen for apostlene. Saa har han synes det var fuldført, det den kjære Theofilus skulde vite, resten har han sammenfattet i en kort sum og saa har han git det fra sig. Havde han efterpaa gjennemstudert sit «manuskript» hadde han kanske korrigert det. Men jeg tror i grunden ikke han hadde det for sædvane. Der er enkelte andre ting i hans arbeider som viser, at han ikke «læste korrekturen» grundig (cfr. Ap. gj. om Pauli omvendelse, hvor det kap. 9, v. 7 heder: «Men mændene, som reiste sammen med ham, stod forfærdede, da de vel hørte røsten, men ikke saa nogen», mens det i kap. 22, v. 9 heder: «De som var med mig saa lyset, men røsten av ham, som talte til mig hørte de ikke»). Ogsaa det synes jeg forresten, jeg saa godt kan forstaa, denne unøiagtighet i detaljer. Lukas var neppe blit tysk professor ut fra sit naturel, men en tysk professor hadde neppe heller kunnet skrevet «Lukasevangeliet» ut fra sit naturel. Og saa tror jeg nok vi skal være Lukas meget taknemmelig.

Til alt dette kommer, at han var fremmed i Jødeland og vel væsentlig kjendte Jerusalem, hvor han hadde været sammen med Paulus. Der har han mødt Jerusalems kristne, der har han set de steder, hvortil deres hellige beretninger knyttet sig, med hensyn paa hvad *der* var foregaat var han umiddelbart grepet, det følte han trang til at fortælle med noget der lignet selvoplevelsens art.

Tilbake staar saa Johannes. Da jeg for min del tror, at Johannesevangeliet paa det nøieste er avhængig av aposte-

len Johannes, selv om han ikke netop har nedskrevet det, blir dette evangelium for mig det centrum, hvorom de andre opstandelsesberetninger grupperer sig. Ogsaa det har oprindelig kun indeholdt beretningen om aabenbarelserne i Jerusalem, den anden aabenbarelse for de elve ligger dog kanske i Galilæa, uten at dette er klart sagt. Tiberiassøens aabenbarelse er tilføiet senere, efter Johannes død. Imidlertid volder dette her ingen vanskelighet. For det første ser man av kap. 21, der som nævnt senere er indført i evangeliet, at aapenbaringerne i Galilæa var kjendt inden den menighetskreds, hvor evangeliet er blevet til. Dernæst er fremstillingen hen mot den oprindelige slutning kap. 20, v. 30, 31 meislet og klar. Klart og tydelig er det ført frem for læseren, hvorledes Jesus hadde vist sig levende for de elve og overvundet de mest tvilendes tvil. Dermed er hensigten opnaad. Der er meget andet som kunde været fortalt, men dette er skrevet for at I skal tro, at Jesus er Messias, Guds søn, og for at I ved troen skal ha liv i hans navn». Om Galilæa er der oprindelig slet intet fortalt, fordi det laa utenfor forfatterens hensigt. Men der er heller ikke som hos Lukas git anledning til misforstaaelser ved at henlægge til Jerusalem, hvad der fandt sted i Galilæa.

Mathæusevangeliets fremstilling har jeg indirekte omtalt før. Jeg mener at det ikke kan være skrevet av en apostel paa det punkt, der vedrører opstandelsen ialfald. Og jeg synes det er rimelig at se det avhængig av Markus og supplert ved en overlevering om en galilæisk aabenbarelse.

Ut fra disse betragtninger synes jeg for min del jeg kan faa den samling i mit sind, som er fornøden for at nærme mig Lukas og Johannes fortællinger med troen paa der at møte den opstandne Jesus Kristus.

I disse fortællinger finder jeg et billede av ham, som jeg for ingen pris vilde undvære. Et sandt menneske levende hos Gud med sit menneskesind i behold. Han møter først av alle den kvinde som vel elskede ham mest av alle, fordi hun isandhet i sit sind forenede den himmelske og den jordiske kjærlighet. Der ligger for mig saa meget i det. Her kan jeg kun antyde det ved at si, at Jesus vedkjender sig

hende, vedkjender sig hendes kjærlighet og hendes længsel som indebærende evighetens spirer.

Han møter dernæst sine venner og sin bror, hver i sin nød og med sin trang, Han gir dem denne underlige stund ved Tiberiassøens bred. For tre aar siden møttes de der. Over fortællingen ligger alt det uutsigelige vemod som opkommer, naar man lang tid efter ser det samme sted igjen, hvor man engang oplevede det vidunderlige, som for altid er henfart. Nu gir han dem gjennem vemodet et glimt av, at det dog ikke er forbi, et glimt som maa ha lyst for dem til deres sidste stund. Og tilslut træ r han frem for dem og uttaler det ord, hvis gjenklang ikke skal ophøre før dagenes ende: *Mig er given al magt i himmel og paa jord. Se, jeg er med eder alle dage til verdens ende.*

Jeg kan og vil ikke gaa i detalj med disse fortællinger. Enhver faar dvæle i dem for sig i sine hellige stunder. De er livets juveler i dødens land.

Saa vil jeg slutte. Det har været mit ønske at tegne for Dem, hvorledes min tro paa Jesu opstandelse vel er fast, men hvorledes denne tro dog stadig maa skapes paany og vedlikeholdes gjennem indre vanskeligheter og personlig indre kamp baade paa det rent erkjendelsesmæssige og det umiddelbare livs omraade. At fastholde denne tro er en del av min stræben for i det hele at fastholde Kristus. Men denne fastholden av Kristus er mindst en erkjendelsesmæssig sak. Som hine disciple fik oplevelsen ut fra nødens og trangens stemning og fordi de levede i nød og trang med hjerternes fromhet, saaledes trænges der ogsaa for os følelsen av nød og trang og nogen grad av hjertets fromhet. Derfor blir troen paa Jesu opstandelse ikke noget som en gang for alle er et menneske given og som man senere kan opfatte som sikret for sig for al fremtid. Den maa altid erhverves paany ved stræben efter et fromt sind, der gir øine som ser Kristus.

Saa ved jeg ikke noget bedre at slutte med end det ønske for mig og for Dem, som nu i denne tid opstiger fra alle menigheter i vort land:

«At vi dog aldrig maatte slippe Kristus av vore hjerter, indtil vi ser ham klarlig i det evige liv.

Det beder vi alle i Vor Herres Jesu navn».

FRA PALMESØNDAG TIL LANGFREDAG.

Ved Jerusalem en stille
morgensløret, vaarbly dag.
Foran portens høie skille
dvæler høitidsstemte lag:
Pilgrimsfolk fra østen, vesten,
samlet nu til paaskefesten
for at bede og at bøde
Lovens offer for al brøde.
Her er stedet: Mose ledning
har den store andagt stemplet.
Her er fredet mod hver hedning:
Guds utvalgte folks er templet! —
Guds utvalgte, — kommer nu
Davids søn maaske, og reiser
folket av dets avmagts gru
til et hof for verdens keiser? —
Varslet er han, — rygter bærer
bud om en profet og lærer,
Jesus, fyldt av aandens sprog, —
skal *han* fri fra fiendens aag? —
Det er tanker, som nu gjærer
i de lange pilgrimstog.

Og fra templets tegn, som værget
folkets haap og folkets tro,
gaar hvert blik mot oljebjerget
i en spændt forventnings ro.

Hør, — da sitrer likesom et
sangbud gjennem alles sind:
„Se! — Profeten! — Han er kommet!
Ja, — nu er Messias kommet! —
Før os Du mot templet ind!"

Ordet tænder. Mægtig runger
rop mot Kristus fra hans folk.
Og med ivrig glade tunger
gjør hans venner sig til tolk:

„Saa til slut, — til slut Du seiret!
Tvilen om Dit folk tok feil, —
jublen er dets hjertespeil, —
det er *Dig*, som nu blir feiret!
Thi i Dig et syndesløvet
men i sløvheden bedrøvet
folk har fundet frelsens magt,
sjælens *troesflugt* fra støvet, —
Ven, — nu er Din seir fuldbragt!

Hør dets lykkejubels brus!
Klæderne det har sig røvet
i et Edens uskyldsrus,
som har sanselyster døvet, —
bredt dem ut paa veiens grus —
ingen er saa sjæleussel
nu at nøle under blusel —
og i duft fra palmeløvet
skjælver tusen stemmers sus:
„Kongesøn av Davids hus,
Krist, Din værdighet er prøvet!
Profetiens bud ske fyldest:
Tag som *konge* mot vor hyldest!"

Ven, — det høies ret har seiret
over avind, tvil og brøst.
Kaldet er ei rop i veiret:
Folkets er Guds egen røst!

Nu er tiden, store Seer,
for de løftende ideer
til Dit folks og verdens vel!

Længe nok var ret og skjel,
aand og sandhed magtens træl:
Spar os flere smerters veer! —
Op til verket, Nazaræer!

Se, en konge lig Du rider
mellem knælende som vagt.
Skarerne til begge sider
sluttes til et tog, som skrider
fremad med ubændig magt. —
Føler Du nu, Gallilæer, —
Du, hin tømmermandens søn, —
føler Du, i lønligst løn,
litt triumf ved de trofæer,
folket byr, med magt og bøn,
Dig, — ei sine koryfæer,
farisæer, sadducæer?

Lyt til dette vennevink:
Fæst Dit blik paa maalets blink! —
Naar om litt Du blir ophøiet —,
for det blir Du snart, tilvisse, —
og Du purpurklædt, med kransen
eller kronen om Din isse,
er til hertets bund fornøiet,
giv Dig da ei hen i glansen!
Hold Dig kaldets maal for øiet!
Pas paa, Ven, pas paa balancen! —

Hvad? — Du blegner? — Blikket stirrer
sky mot hopen, — læben dirrer, —
samle Dig! — Vær uforsagt!
Se, Din seir er nu fuldbragt!
Lad beklemmelse ei blinde
blikket for det store *nu!*
Mand Du var i nødens gru, —
vær det og paa lykkens tinde!

Og, — et sisste ord endnu: —
Kom en gammel ven i hu!" —

Saa omtrentlig kan man høre
Kristi venner talen føre.
Og de flokkes om Dig tæt,
stolte ved sit venskaps ret,
mens Dit blik er rettet mod dem
tungt, som om Du hadde grædt,
sky, som turde Du ei tro dem. —

Aner Du, at de, hvis klæder
nu nedtrampes til Din hæder, —
som nu trodser prestetrusel,
sol og blæst og egen blusel, —
aner Du, at disse samme
vil Dig røve plag for plag,
og tilsisst med raat behag
for Din nøkenhet utskamme?

Disse jubelfyldte læber,
som i kappestrid nu stræber
at faa kysse om saa blot
støvet, hvor Dit dyr har traatt, —
og velsigner og tilbeder, —
ser Du, at de uten nølen
smudse vil Din sak med eder?
trække ned Dit navn i sølen?
Kappes om at brøle bedst:
„Ned igjen i helvedpølen
med hin djævlens egen prest!
Gudsbespotter! Skurk! — *Korsfæst!*"

Aner Du maaske, hvorledes
kroningsfesten vil beredes?
Ser Du for Dig rædselsdaaben
henne i Betfagehaven?
Spytningen og scepterstaven?
Piskningen og purpurkaaben?
Ser av torner Du Din krone?
Stiger smerteblegt for øiet
synet av Dig selv, ophøiet
paa et kors — for paa en trone?

Har en saadan anen lagt
Dig en liten tvil i sindet,
om Din seir er helt fuldbragt?
Er det den, som har Dig blindet
syn for nuets glade pragt?
Er det derfor, glansens glæder
gjør Dig mer' og mer' forsagt?
Indtil Du mod had som hæder
pansret staar med træt foragt. —

Tiden svigter — og det sker.
Sind omskifter, scene bytter,
anelsernes angster flytter —
men for vissheden, som ser:
Knælende, som Dig utler,
smigrere, som Dig bespytter,
lidende, Du hjalp, som slaar
Dig til tak nu piskesaar. —
Mens Du taus i tanker staar,
vi til Dine tanker lytter: —

„Vent, I Daarer! — Sterke skarer
stridsmænd snart med spyd og sværde
splitter Eders djævlesnarer,
slaar omkring mig vagt og gjærde! —

I, som hørte mig, og undred, —
høvedsmanden over hundred,
som i mig erkjendte nys et
livets bud fra himmellyset, —
tusender i jubelrus
som til konge vilde vælge
ætlingen av Davids hus, —
op nu! — Sværdene av bælge!
Skjærm nu Eders drot mod farer!
Mine stridsmænd? — — Ingen svarer. — —
Du Zakkæus? — Lazarus? —
Virkelig. — — Ei én. — -- — Nu vel.
Bedre saa! — Lad fiender leire
trindt sig om Dig, bange sjæl, —
vær kun tryg! — Din sak skal seire!

Uskyld vinder uten vaaben.
Ikke *magts* men *retfærds* vælde
skal mig helveds voldsmagt fælde
og fri ut fra rædselsdaaben! —
Hit da nu, I, mine Venner,
mine tolv utvalgte Venner! —
Støt mig! — Ved I vel, — jeg kjender
noget her, som svir og brænder,
næsten som et brandhet saar,
her, for brystet. — Nu, det gaar
vel igjen. Træd frem, — det gjælder
maaske mer' end I forstaar!
I, som delte, aar for aar,
med mig livets kald og kaar, —
svar i rettens enten — eller! —
Vidne I paa sandheds vegne
for mig, — jeg er ved at segne,
ondskapen mig overvælder! — —
Vil da ingen retten hegne?
Hører I, hvor jeg forbandes?
Disse skjældsord, — disse eder?
Peder, Jakob og Johannes, —
sig, de feiler! — Tal, jeg beder!
mine tolv, — mon blunde I?
Faafængt mine blikke leder — —
— Judas — — Judas — — og Du, Peder! —
Venner, — — hvordan *kunde I?*

Troens mænd, — hvor troløst svage! —
Til jert venskaps bytteleg
hører med at træ tilbage
frit, saasnart dets nytte sveg. —

Kolde tanker hjertebinder
mændene, — kom da I Kvinder!
Vidne, — I er mere tro!
Eders stille nærhed lindrer,
Mens I taler, faar jeg ro.

Jeg er træt, — jeg knapt erindrer
klagen, men — som I vil mindes —
kræver Moses bare to
vidners fælles prov, saa vindes
frihed, og, — I vet det jo, —
jeg er skyldfri, bør frifindes.
Se, Marie, Martha, éne
staar jeg og i rænker spindes.
Mine søstre, — Magdalene, —
Du, som spildte kjærligheden
hvermand til i elskovsglæden,
indtil en, som vraged *den*,
fandt din kjærlighed igjen, —
ja, paa Dig kan trygt jeg lide.
Stil Dig tro her, ved min side! —
Mine søstre, — se, — jeg bier, —
Martha, — og I to Marier —!
Ingen svarer. — Alle tier. —
Ogsaa I! — —
Men én jeg kjender, —
en, som nok vil holde fast,
om saa hvert et venskap brast,
indtil selve livet ender. —
Mor, — ja, Du, om ingen anden,
vil mig lette korsets last!
Ræk mig kjærlig Dine hænder,
stryk mig ømt og lindt om panden, —
vil Du føle, hvor den brænder? —
Du som har forvoldt mig livet, —
liten fryd bød Du mig til.
Sorg og smerter har det givet, —
bitter visdom. — Dog, — jeg vil,
Mor, — jeg vil Dig ei bebreide
livets lange djævlefeide.
Men befri mig! Skaf mig leide!
Vidne for Din søn, — fortæl,
rop det ut til rettens møde,
at jeg stred mot folkets brøde
tro mod Guden i min sjæl!

Tal hin sandheds trøsteord!
Disse skrik, al denne stimmel,
gjør mig syk, til sjælen svimmel.
Altfor langt min tanke fòr
fra de gamle barnedage, —
hvisk mig stille dit tilbage, —
Mor, — — hvor blir Du av dog? — Mor! —

Hvor jeg mig mon vende, ser
jeg kun svig av mennesker. —

Kun min *Gud*, — Du ei forlader
mig i nogen livets strid!
Ja, — tilgiv, tilgiv mig, Fader,
at til støv jeg satte lid!
At for folke-gunst og nid
jeg forglemte, til en tid,
Dine englehæres rader!

Kom, Du himlens vældige
almagts Gud! Min Fader, kom!
Løgnens fyrste, hykkelsk from,
dømme vil, — saa hold Du dom!
Nedstyrt den straffældige!
Aapne Dine himles hvelv!
Send fra lysets regioner
engles tusen legioner
og forherlige Dig selv!
Lad Din Helligaand neddale
som en due, lys og skjøn,
Gud! — retfærdiggjør Din søn!
Tal, — lad stenene dog tale!

Sig mit folk, at jeg er god,
at jeg kun Dit navn bekjendte.
Om i mangt det ei forstod, —
det var dog Din sak, jeg tjente!

Far, jeg venter! — Tal, min Far!
Mørkets rænker er utspundet, —
se, — nu kommet er sekundet,
alt mit livsverk viet var! — —

Himmelhære, — engleskarer, —
guddomsmagter? — Ingen svarer! —
Angstspændt stirrer øiet op, —
møder kun for englemildhed
himlens sorte truselsstilhed
og en haanglad bøddelhop. —

Gud, min Gud, — vil Du mig prøve
for i troens kraft at øve?
Ske hvad helst! Jeg Dig ei slipper!
Sand er profetiens balk.
Men hvert jordlivs haap nu glipper, —
skal jeg tømme dødens kalk? —

Haard, Du uutgrundelige,
haard og bitter er den løn,
Du har villet for Din søn,
som kun kjæmpet for Dit rige!

Dog, min Gud, — Din vilje ske!
Under den i tillid bøiet
er min aand hos Dig fornøiet
selv i tunge smerters vé.

Og tilgiv, du naademilde,
at jeg krævet *jordlivs* ret!
Hvo sit jordlivs fryd til spilde
gav for kaldet, som Du vilde,
hisset vorder med Dig ét.
Vis mig lønnen da, og let
smerten for mig, retfærds kilde!

Trøst mig saa! En far mig vær!
Se, min livsdags hele yrke
var Dig, store Far, at dyrke, —
vær i døden da min styrke,
lad mig føle, Du er nær!

Se, hver skyldtung skjøge, tolder,
syndere i talløst tal,
møder op med retsinds pral, —
hvilken smerte de mig volder!
Fader, lindre dog min kval!

Kan Du høre deres harme?
Den er jo av retfærds æt! —
De forvilder sig, de arme, — — —
eller, — Himmel, — — har de ret? — —

Se, hukommelsen mig svigter, —
skjøndt, det er en svakhed blot, —
sig mig, — har jeg ei gjort godt?
Stredet, tro mot kaldets pligter?
Er jeg ond, som man mig sigter?

Vækket op fra lastens hynde
jeg ei døde til Dit liv?
Disse brustne viljesiv, —
rettet jeg dem for at synde? — —

Læg og lærd og høi og menig, —
de er alle, alle enig.
Ikke én har havt om blot ét
ord *for mig* mot Barabbas, —
er det sandt? Har jeg bespottet?
Har jeg dyrket Satanas?

Denne rædsel, som mig fylder
ved hin synd, man mig paaskylder,
er dog skyldløshetens segl?
Eller, — Himmel — tar jeg feil? — —

Der staar skrevet hist i Loven:
„Som Du saaet, blev din høst".
Da er dømt min daad fra oven:
Folkets, det er jo Guds røst.

Sjælens selv vil sjælen svigte.
Jeg er træt. Til døden træt.
Skal i martrens vé dog pligte
svaret: *Hvem av os har ret?*

Tankens lys gaar ut. Der yrer
frem en mørkets dæmonhær,
slukker mine sisste skær
av et haap til verdens styrer,
lænker mig til vanvids krise
under hadsords eddersil. —
Giv min lidelse dog lise!
Far, — den naade Du mig vise, -
skjænk mig, skjænk mig dødens hvil! -

Skal jeg leve i den svidende
kval av helveds frie spil?
Ser Du, Far, da ei Din lidende
søn forpint i tvilens ild?
Svar mig — svar mig - Du alvidende!
— Eller — — er Du ikke til?

Som haapløse længsler dønner
alle mine angestbønner
hen i dødstriumfens nät.
Hvert et suk, min sjæl utstønner,
lattersalvers gjenlyd lønner. —
Se, min sjæl er vanvidsmat.
Himlen lukket, aapent helved,—
Gud og mennesker forhadt, —
Gud, — min Gud! — nu brister selvet, —
hvi har Du og mig forladt?

* * *

Ikke palmens, — tornens grene
gav Dig aanders fyrstes rang:
Navnløs ve Du led alene
for det kald, Du maatte tjene, —
det blev sjælens kroningsgang.

Thi nu dæmrer det, — som flød en
lysstrøm frem trods mørkets vagt.
Det er glans av morgenrøden!
Bror, — Du har beseiret brøden, —
se, — nu er Dit verk fuldbragt!

Og hint linde sus, som lød en
salme over smertens sti?
Englens bud, at Du er fri!
Livets sykdom er forbi,
thi forgjængelig er døden. —

Herman Harris Aall.

DAGLIGDAGS.

Else seg i armene og hele skikkelsen, der hun gik og bar en fuld vasbytte i hver haand. Hvor mange vasvender hadde hun gjort idag mon? Efterat de fik de to forkuene fra Nils's forældre, syntes hun ikke det blev endskap paa vasbæringen; de hadde nu 5 kuer og flere store kalver paa fjøset. Og saa det vandet hun trængte inde. Der maatte renslighet til melkestellet ialfald. Men hun følte sig saa trøt, saa trøt, det var bare saavidt hun slang sig igjennem veien tilbake fra ollen opfor bakken med de fyldte bytter. Og dag for dag nu fremigjennem, det led mot vaaren, blev hun veikere og veikere. Men det gik vel. Det var endda godt, hun ikke orket grue sig engang; en fik gaa til en stupte. Og det var utrolig som alting kunde slænge igjennem, det gik og det gik, og tiden drog sig fremover fra vinter til vaar. Men sommeren ja, den var langt væk endda, gudskelov. Nils fordret hende ute støt da, og det var tungt at onne den bakkete gaarden.

Else hørte det skrek inde i stuen, satte bytten fra sig og gik ind. Det vesle var vel sultent vel, stakkar. Hun løftet den skrikende gut op av sengen og satte sig med ham paa fanget borte ved gruven. Gutten pattet begjærlig, og Else rokket frem og tilbake i den lave kubbestolen og fik sig en hvilestund i det fælles velvære de følte, hun og vesle Kittel. Hun hadde altid meget melk, men saa kraftesløs som hun følte sig, undret hun sig paa av og til, om han fik større kraft av melken, vesle Kittel. Han saa bleik ut og sutret jamt. Aa ja, hun burde vel tænke paa at vænne'n av nu, han var over halvt andet aar. Men det var en glæde at ha ham ved brystet, og saa letvint naar han skrek, bare at gi ham brystet. Hun husket altfor vel den fæle skriken paa de andre barn, naar de skulde vænnes av. Nils grætten, for han

ikke fik sove, hun selv mest sansesløs av ørhet og trøthet, og barna saa ilskete og sinte, at det gnistret.

Døren gik op, og en kold gufs fulgte ind med de to som kom.

«Mor, me frys, me frys paa beina». «Sjaa te aa faa av dikkan paa beina daa, veit de».

De satte sig ende ned paa gulvet og halte av sig skotøi og strømper, og saa sprang de barbente omkring, før de kom og satte sig paa bænken ved gruven hos mor sin. Kittel hadde søvnet i fanget. Aaste og Anne talte sagte for ikke at vække ham.

Det var en stor, lys stue de sat i, med døren oppe til kammerset. Den hadde fire vinduer. Mellem to av dem var et høit skap som sat fast til væggen, mellem de to andre stod en bænk med bord foran. I det ene hjørne en stor forhængsseng som heller ikke var til at flytte. I det andet hjørne var peisen. Mellem utgangsdøren og peisen et slagbord som kunde fæstes op paa væggen, en lang bænk stod indtil. Slik saa der ut, da Else flyttet ind, og slik hadde stuen vel staat flere slegtled tilbake. Bare separatoren var ny. Der stod nogen blomster og sturet i vinduerne, de frøs gjerne om vinteren.

Det gik i døren igjen, Nils kom ind, satte sig, men beholdt luven paa, skjøv den bare litt længere bak. Han tok op av lommen lokalavisen, som han holdt sammen med naboen, og som han hadde hentet, da han kom hjem av skogen. Kittel sov; Else la ham forsigtig i den store sengen og sa til Nils: «Du fær sjaa te ungen du daa, me eg gaar te fjoset». Nils svarte med et trevent grynt. Men han tok godmodig imot smaajenterne, som skjøv til avisen og satte sig tilrette paa hans knæ.

* * *

Else gik borte paa jordet og gjætte kuene. Kittel hang paa armen, han var saa let, det var ikke stor byrden. I den andre haanden hadde Else en kjep, men kuene gik rolig og aat idag, saa hun stod eller sat for det meste. Hun tænkte paa hun skulde ha en liten igjen, men hun var ikke

bedrøvet. Hun levde likesom saa inderlig i sammenhæng med barnet som skulde komme, helt fra først av. Hun gik mer som i en drøm, var saa forsigtig i alt, saa let og fin i tanker, de svævet i sindet som de lyse fjærskyer paa den blaa himlen over hendes hode. Hun følte sig saa ett med barna. Gud ga hende dem, men hun fik taarer i øinene, naar hun tænkte paa, hvor daarlig hun var til at opdra dem. Vesle Aaste var ofte vild og sint, og hun følte sig rent hjælpeløs; akkurat paa samme maate som naar Nils blev vond og sa ord som hun ikke kunde glemme, de stak hende hver gang de kom for hende. Og hjælpeløs følte hun sig ogsaa da de hadde tjenestjente ifjor vinter. Hun syntes jenten vilde ta magten fra hende, og gjorde fjøsstellet som hun selv vilde, og ikke som Else var vant til. Naar Nils bruste op mot hende, saa fremmede hørte det, syntes hun, hun kunde krype i et musehul. Hun følte sig saa bitte liten og svak.

«Det kommer vel av at jeg er fra heien», hadde Else gjort op med sig selv saa mangen gang: Fra den ensomme fjeldhei med bare far og mor og søskenene mine, hvor aldrig et vondt ord hørtes, og der ikke blev sagt andet end det som var ment. Da jeg kom ned i dalen, skjønte jeg ikke spøken, jeg forstod ikke, at de ikke mente det de sa. Jeg blev saa enfoldig oppe paa heien. Vi syntes det var bare os — og saa Gud. Jeg var omvendt dengangen, men siden kom jeg bort i saa meget andet. Det var gjævt for mig at faa Nils, jeg som bare var en fattig heijente, men jeg synes jeg har været saa uten vern. Andre har forældre at støtte sig til. Men jeg er her alene og ringere end andre. Alt det skulde ikke gjøre noget, var det bare ikke, at jeg kommer saa bort fra Gud. Jeg kjender som en lengting bestandig. Den kommer over mig hvor jeg gaar, og om søndagen mest eller klarest, naar klokkerne ringer, og jeg ser folk gaa til kjørken, og jeg kommer ingen vei, jeg maa passe krøterstellet og huset. Nils forstaar det ikke. Han er trøt om søndagen og glad, naar han kan faa ligge og sove. Men det ber, det ber inde i mig, jeg glemmer mig saa ofte bort. Nils skulde hat en sterkere kone, han som er saa flink. Jeg var ogsaa sterkere før, jeg tror det er vasbæringen.

Nei, for en fin dag, og hvor godt det kjendes at faa

sitte slik i solen og sulle med sig sjøl. Det er saa mildt og klart, rent som paa heien. Og saa stille.

Else sat med vesle Kittel i fanget og smilte. Hun var ung og ven med sin myke krop og sit milde ansigt med de blaa øine og den skjære hud og det litt blyge, litt saare smil.

* * *

Det var begravelse paa Nordbø. Det mindste vesle til Else var dødt, bare 8 dager gammelt.

Gjesterne var begyndt at komme, den store renskurte stuen var nær paa fuld. Nils sat og var vert hos de fremmede. Han saa rolig og bitter ut, men smilte til sine gjester og smaapratet.

«Hvor sørgelig dere skulde miste den pene gutten da», sa en snil stemme.

«Aa», svarte Nils haardt, «det var bare godt, veit du, saa slepper han aa slite».

Ordene hørtes en stund efterat de var sagt. Indtil Per Søristugo fandt paa at si no, som det blev litt latter av.

Inde i kammerset sat Else. Flere koner sat derinde. Alle talte stilfærdig og sagte. Elses blaa øine skinnet i det bleke ansigt, hun hadde som en lysning over ansigtet og graat ikke.

«Det var Guds vilja», sa hun blidt til den konen som sat nærmest. Han saa vel, jeg greidde ikke saa godt med de jeg har».

«Ja, han var fresk hele tiden og flink til aa suge. Det var magen, sa doktern. Jeg har vel ikke saa god melk kanske. Det var nok det bedste».

Og Else graat ikke. Det var saa forunderlig, hun fandt ikke noget uttryk for sorgen, det var bare som tærte den hende op, og lengtingen efter Gud var blit saa sterk igjen, at den tok magten fra alt andet. For hun syntes, Gud selv hadde snakket med hende hele den sidste tiden.

Nede paa kirkegaarden stod følget den graakolde høstdag. Else kunde se dit bort fra gaarden. Da presten kastet jord ned paa kisten, og den dumpe lyd hørtes, brast Nils i en sterk hulken, han hadde ogsaa graat saa, da det vesle døde.

Men han glemte snart. Dagene var travle, og han fik gjort arbeidet.

Signe Løken.

HAR VI FATTET ET NYT SIND?

Av *Rev. R. J. Campbell.*

Mens jeg var i Frankrike skrev en ven til mig om det bemerkelsesværdige tidernes tegn at den verdslige presse nu uke efter uke ofrer en mængde plads paa aandelige spørsmaal: «Før krigen,» siger han, «vilde dette været utænkelig. Folk vilde ikke ha ønsket det, mens nu næsten alle vil ha det.»

Saavidt en kan skjønne er det samme tilfældet ogsaa i vore kolonier og i De forenede stater. Min ven spurte mig, og andre har siden spurt mig, om jeg efter min erfaring mente at denne retning vilde overleve krigen, og om hvad jeg trodde den varslet for fremtiden.

Rent ut sagt: Jeg vet det ikke. Det vilde være umulig at si noget om det. Der er andre kjendsgjerninger som peker i næsten motsat retning, som f. eks. den ting, at like til der for kort tid siden blev tat kraftige forholdsregler mot drikketrafikken, har der, siden krigen begyndte, været mer drik blandt de fattige klasser og en øket tilstrømning til daarligere forlystelsessteder blandt de mer velstillede. Og jeg tror ikke at den sterke tilstrømning til gudstjenesten, som fandt sted i de første par maaneder av krigen, har holdt sig.

Det kan hænde jeg tar feil i dette; men dette er mit indtryk. Heller ikke ser det ut til at folket i sin helhet er blit ved i forbøn for dem som varetar vor sak hjemme og ute, slik som det uomtvistelig var tilfældet, da krigen begyndte. Det kan hænde jeg tar feil i dette ogsaa. Det er saa vanskelig at generalisere. Og glød kan umulig holdes paa høidepunktet saa svært længe. Folk kan falde tilbake til sine almindelige vaner, uten at de derfor behøver at ophøre med at føle dypt og alvorlig i de ting det her gjælder og at kjende sit ansvar overfor Gud for hvordan de steller med dem.

Og som før sagt: Der er den utvilsomme kjendsgjerning at ta i betragtning, at paa steder hvor religionen før aldrig blev nævnt, eller hvor den endog blev behandlet med foragt, der er den nu gjenstand for stadig diskussion, noget som ganske visst er til det gode. Naar pressen finder det umaken værdt at aapne sine spalter for religiøse spørsmaal, saa maa der et eller andet steds være foregaat en betydningsfuld forandring.

Det kan hænde at der kommer en voldsom reaktion i den tid som følger like efter fredsslutningen, akkurat som der var en voldsom reaktion mot det puritanske styre efter Cromwells død. Man hengav sig da til den vildeste tøilesløshet. Folket i sin helhet syntes at forandre sin karakter fra alvor til lystighet. Ialfald blev tonen en anden.

Der vilde vistnok ikke været noget galt i latter og munterhet efter saa meget puritansk alvor; men der fulgte med en moralsk slaphet, som hurtig bragte vor nationale kredit til at synke og gjorde at vi spillet en foragtelig rolle i de europæiske raadslagninger.

Naturligvis kan dette hænde igjen Men jeg tror det i grunden ikke. Vi kommer til at bli fattige efter krigen, fattige paa midler, og fattige ved tapet av en saa stor del av vor bedste manddom. Og det vil ta lang tid før vi kommer os igjen.

Hvad vi er vidne til idag, baade med hensyn til godt og ondt — det nye sind vi har fattet — skyldes hovedsagelig vort feilsyn paa hvad civilisation er. I det store og hele har vi lagt an paa falske værdier, og nu faar vi betale for det.

Som den store tyske tænker, Rudolf Eucken, atter og atter gjentok for os i aarevis før krigen begyndte: Civilisationen er kommet ind i en *cul du sac*. Vi var kommet i vane med at søke efter livets goder paa utsiden av livet. Mennesket præges altid av sin gjerning, og folk flest var blit saa viklet ind i materielle interesser og betragtninger, at de gradvis berøvet sig evnen til simpelthen at opfatte eller ønske sig andre slags goder. (Lad det i forbigaaende være sagt, at en av de sørgeligste skuffelser for mig som for mange andre i forbindelse med krigen, er den kjendsgjerning, at Eucken

nu er gaat over til den preussisk militaristiske side og erklærer England som hovedskyldneren i krigens utbrud og som barbarismens ven i motsætning til oplysningens. Vel, vel!)

Hvis hans anklage skulde gjælde et enkelt land sterkere end andre, maatte det være Tyskland; men vi var alle mer eller mindre skaaret over samme kam. Det opdager vi nu.

Hvis vi hadde spurt en græsk statsmand f. eks. paa Perikles's tid om hvad civilisation var til, og hvad opgave statsmandskunsten hadde, vilde han straks svare: At skape gode borgere. Hvis vi spurte en europæisk statsmand om det samme idag, vilde han ikke ha noget svar, om da ikke det, at maalet er at skaffe størst mulig komfort, makelighet og overflod. Utvilsomt er det ialfald dette en almindelig politisk tale dreier sig om nu, eller ialfald gjorde det indtil juli 1914. Nu er det anderledes. Vor materielle civilisation har svigtet os, den har ikke gjort noget for sjælen, hvad det tyske djævelskap i felten vidner om. Intellektuel dygtighet behøver ikke at ha nogetsomhelst med karakteren at gjøre, uten forsaavidt som den kan gjøre den mer mottagelig for det onde. Frelse — den enkeltes eller samfundets — vindes ikke ved materiel dygtighet, men ved hjertets fornyelse. Vi maa begynde forfra igjen og lære vor lekse under megen trængsel.

For øieblikket ser det ialfald ut til at nationene atter engang regner med evigheten. Hvad vegt der kan lægges paa dette er ikke godt at si. Det baade kan, og det kan ikke, bety en tilbakevenden til den hævdvundne form for kristentroen.

Vort land er ikke det eneste som føler det slik. Lad mig her faa lov til at citere et utdrag av et privat brev, jeg skrev hjem til min før omtalte ven:

«Igaaraftes saa jeg paa en fransk restaurant et nummer av «Echo de Paris», en av de mest læste dagsaviser i Frankrike. Paa en meget fremtrædende plads paa første side fandt jeg en artikel som begyndte slik: «Undertiden hører man det spørsmaal stillet: Tror De virkelig at Frankrike vil forandres efter krigen? Ja, det tror jeg ganske sikkert; i virkeligheten *er* Frankrike alt forandret.» Forfatteren av artikelen vedblir at utbrede sig om dette emne og citerer bl. a. et brev fra en fransk soldat, skrevet fra skyttergravene til en

ven eller foresat — kanske en prest — jeg vet ikke hvilket. Her er et stykke av det:

«Jeg har levet uten tro. Jeg er blit opdraget uten religion. Jeg er ikke døpt. Jeg har indgaat egteskap utenfor kirken. Det kan ikke bli ved paa denne maate. Jeg tyr til dig for at be dig lede mig og hjælpe mig til at bringe rede i denne uorden. Jeg har mistillid til mig selv, da jeg kjender vanens magt og frisindets talemaater. Forstaa mig ret. Det er ikke baare daapens ytre akt som er av vigtighet for mig. Det er den *indre orden*. Jeg trænger disciplin, jeg trænger at slutte mig til en organisation, at *tjene*. Jeg tror at det er min pligt som menneske og som franskmand».»

Husk at dette brev og denne artikel er ledende redaktionsartikel i et stort fransk dagblad og at de som læser disse ord selv kan kontrollere hvad der foregaar med nationens sjæl.

Troens gjenfødelse i Frankrike skyldes dog ikke krigen alene.

I den første del av 1914, like før paaske, var jeg i Rouen og fandt aften efter aften katedralen der pakket med mennesker av alle klasser, samlet til foredrag om Jesu Kristi person og arbeide. Der var ingen altertjeneste, ikke engang lys paa alteret. Der var bare to prester tilstede, og de saa ikke ut til at ha stort at gjøre.

Man sa at slik var det hele landet over. Paris ikke undtat.

For en forandring fra den agressive ateisme som regjerte stat og folkemening for nogen faa aar siden.

De prøvelser og lidelser som har været en følge av krigen har bidraget til at øke den religiøse interesse, og det tiltrods for den dype skuffelse og bitterhet som er vakt ved Vatikanets tyskvenlighet, eller lad os ialfald si den moralske slaphet det har vist likeoverfor de tyske grusomheter og aabenbare brud paa folkeret. Kirkene er fulde, fuldere end i England, dag efter dag — hele uken igjennem. Folk strømmer ind og ut, de kommer for at be i stilhet foran alteret for sine kjære, og saa gaar de hjem til sit daglige stræv igjen.

Med hensyn til vore egne soldater i Frankrike er menin-

gene forskjellige. Jeg kan imidlertid bare si det slik som jeg saa det.

Det var interessant at se paa en paradegudstjeneste i leir eller endnu bedre en almindelig aftengudstjeneste i en av de mangfoldige store barakker som er bygget indenfor krigssonen, og saa sammenligne dette med hvordan det pleide at være i gamle dager.

Den aandelige atmosfære var høist bemerkelsesværdig, især hvor der var soldater tilstede som hadde været i skyttergravene. Der var en intensitet, en iver efter at høre, en ærbødighet og en kontakt som jeg skulde tro ikke er almindelig blandt de samme klasser hjemme. Jeg tror neppe det vilde være rigtig at si at de dvælet meget ved det specielt kirkelige syn paa tingene. Det kan endog være et spørsmaal om de tænkte paa at kirken hadde større krav paa deres tilslutning nu end før.

De forskjellige bekjendelser blandet sig med hverandre paa den rareste maate, jeg mener selvfølgelig ikke ved de regulære militærgudstjenester, men ved de frivillige. Stats- eller dissenter-kirke — det hadde litet at si — der sat de. Paa et av møtene blev der rettet et spørsmaal til mig om transubstantiationslæren; og jeg var uforsigtig nok til at svare paa det, da jeg ikke drømte om at der var katoliker tilstede. Men det var der, og en reiste sig og protesterte. Saa spurte jeg om der var flere katoliker, og det viste sig at være en hel flok. Jeg passet siden nøie paa at holde stridsspørsmaal væk. Det var heller ingen grund til at nævne dem. Hvad disse mennesker vilde var at høre og spørge om oversanselige realiteter, om Gud, om sjælen og det liv som skal komme. Den sidste søndag aften før jeg reiste derfra var der regn og uveir, og jeg maatte kjøre omtrent 17 km. for at være tilstede og lede aftenbønnen og tale i en leir. Jeg tænkte at ingen vilde komme, men pladsen var pakfuld fra ende til anden. Jeg undres om mange av Londons kirker var saa fulde i samme øieblik; jeg tviler paa det. Og vilde jeg ha fundet disse samme soldater i kirken for 1½ aar siden? Det tviler jeg endda mer paa.

De mennesker ser livet i nyt perspektiv, som ser døden i ansigtet dag efter dag, og gjør det, ikke for sig selv, men for det land de elsker og for en sak som er større endda.

OMKRING PROFESSOR GUNKELS BESØK.

Av *Sigmund Mowinckel.*

Professor Gunkel skulde for længe siden været her. Høsten 1914 var det ordnet. Saa kom krigen. Men nu fandt teologisk foreningsstyre ut, at nu kunde det være nok med den misforstaatte neutralitet, slik som mange her har mentden. For videnskap og sandhetssøken er videnskap og sandhetssøken, hvor den saa kommer fra. Og saa har vel styret fundet ut enda en sandhet om neutralitet. Den nemlig, at en videnskabelig teologi («moderne», som den her kaldes med et fjollet ord) kan ikke godt finde sig i den norske form for «neutralitet» den nu en tidlang har indtatt, og som bestaar deri, at den holder sig ganske rolig, mens man rakker ned paa den og lyver paa den og forvrænger den; den maa engang imellem reise sig fra sit ærlige trofaste arbeide og opgi sin neutralitet. Ikke paa den maate, at den iferer sig panser og plate og gaar til angrep; enda mindre slik, at den efterligner fiendernes taktik med de giftige gasarter. Den videnskabelige teologi har ikke noget andet maal end det at lete efter sandheten. Den vet saaledes med sig selv, at den gaar i hans ærend, som sa at han var sandheten. Den maa derfor følge den samme taktik som han, dengang rakkerknekterne kom for at gripe ham. Da traadte han ganske enkelt frem og sa: «Det er mig». Og slik makt og skjønhet var der over ham, at fienderne faldt paa sit aasyn til jorden. Og saaledes har den videnskabelige sandhetssøken heller ikke andet at gjøre, end at træ frem og vise hvem og hvad den er. Ikke at gjemme sig bak en sky av giftgrøn gas. Men sandheten — ogsaa den sandhet som kun er søken efter sandhet; og mere blir den ikke paa vor jord, og just derfor er den sandhet, fordi den ikke har naadd det, men jager derefter — den træ rolig frem og slaar sin arbeidsdrakt tilside og viser sig som hun er. Hun har da ogsaa et skarpt sverd i sin

haand. Just slik som Bøcklin har malet hende, trær hun frem. Den som selv har noget av sandhetssøkerens aand, bøier sig i ærbødighet for hendes rene skjønhet.

Noget slikt har vel vore studenter tænkt. Og derfor er da ogsaa deres optræden paa enkelte hold blit tatt meget ilde op. «Det hadde passet sig bedre om en samling av lærde hadde indbudt ham» (d. er prof. Gunkel), skriver med klædelig selvbevissthet en forfatter i Kristelig Ukeblad (nr. 29). Ak ja, det er stundom tungt at være «lærd!» Studenterne stakkar, de visste ikke bedre end at lyset tændes for at sættes paa staken, saa folk kan se at arbeide og gjøre sin plikt. Og at en forsamling av «lærde» meget ofte ikke er andet end en skjæppe, som sættes over lyset (stundom kan en nathue gjøre samme tjeneste). Og saa har vel de enfoldige studenter tænkt som saa, at nu hadde det lys som Vorherre har betrodd prof. Gunkel, lyst i over 20 aar for den lærde Karl Vold, uten at denne har evnet at late en eneste straale av det gaa videre og komme andre til gode. Og at det derfor var paa tide at det fik lyse litt for kristelig interesserede folk som ikke var saa lærde. Og jeg tilstaar, at jeg er ikke ældre og lærdere end at jeg er studenterne meget taknemlig for det de har gjort.

Hensikten med slike populærvidenskabelige, teologiske forelæsninger som den Gunkel nu har holdt i Kristiania, er ikke den at angripe ortodoksien eller at gjøre nogetsomhelst forsøk paa at «omvende» den til en teologi som mere stemmer med virkeligheten. For det første nytter det ikke. Og for det andet er det ikke nødvendig. For hvilken teologi og hvilken lære et kristenmenneske har, er til syvende og sisst mindre væsentlig, saasandt hans teologi og hans lære ikke bringer ham op i slike aandelige sjælekampe og splittelser at han tar skade av det; men hvorvidt det sker, det har intet med læren at gjøre, men beror paa natur og temperament og begavelsens art, i nogen grad ogsaa paa arten av hans kristelige fødsel, om han er «vakt» eller «opdraget», om det har gaatt voldsomt eller rolig. Og de ortodokse er folk som *er* komne til aandelig hvile. Men hensigten er at komme dem

tilhjelp, som har opdaget kløften mellem den gamle bibelopfatning og den nye tids viden, og som ser sig om efter et enhetssyn, efter et standpunkt, hvorfra de kan gi baade kristendom og kultur deres ret.

Dette enhetssyn kan ikke være noget andet end et virkelig *historisk syn*. Man maa lære at se, at alle de ord, de begreper, de domme, de trossætninger og de læresætninger, de sædelige ideer og idealer, hvori det religiøse liv ytrer sig og trær frem, det er alt historisk bestemt, historisk bundet, avhængig av den tids tanker, begreper, tænke- og følemaate, som har frembrakt det, barn av sin tid. Det ligger allerede deri, at det religiøse liv overhodet ikke kan bli sig bevisst uten i tanker; men tankerne er gjensidige avhængig av sproget («die Sprache denkt für uns», sier Schiller) sproget er det korrelate uttryk for en tids, et folks tanke- og begrepsindhold. Et menneske kan ikke fatte andre religiøse sandheter og virkeligheter end dem han har et begrep for, en forestilling om, i sin tanke og et ord for i sit sprog. Og derfor er ogsaa Guds meddelelse til os, Guds aabenbaring, bundet og avgrænset av det bevissthetstrin, det kulturtrin vi staar paa. Selv Gud kan ikke si os mere end vi kan fatte. Aabenbaringen tar *form* efter vor historiske bundethet. Ti det vi lærer at kjende i ordene, i tankerne, i læresætningerne, i bøkerne, i «Boken (Bibelen), er ikke aabenbaringen selv, er ikke selv Guds ord. Aabenbaringen selv er det *religiøse liv* som i menneskeskikkelse trær os imøte, ogsaa fra «Bokens» gulnede blade: aabenbaringen er det «ord» som blir kjød og bor iblandt os, i Kristus og i de «kristne», baade de som levet før Kristus og efter Kristus, baade de som er i kirken og utenfor kirken. «Boken» er *vidnesbyrd* om Guds «aabenbaring», om «Guds ord», om den «Guds kraft til frelse», som virker i menneskesjelene og skaper dem om til templer for Guds aand, til lemmer paa Kristi legeme, og som slik blir levende liv. «Boken» er en av livets tidsbundne, historisk bestemte *former*, ikke livet selv, ikke kraften selv, ikke kraftkilden selv. Og dette liv selv, det kan overhodet ikke optakes av vor bevissthet uten i en eller anden form, som da *altid* er tidsbunden, avhængig av sin tid og dens aandelige og materielle kultur; heller ikke i Jesus trær livet selv, «an sich»,

ind i vor bevissthet. men i form av et tidsbundet menneske fra Nazaret i Galilæa, fra keiser Tiberius's tid.

Og staar vi da overfor «Kristuslivet», slik som det trær os imøte i en av fortidens mænd, f. eks. en av Israels profeter eller Paulus, saa maa vi spørre os: «I hvilke moderne former maa jeg nu omstøpe dette levende liv for at jeg overhodet kan fatte det og gjøre det til mit? Med hvilke moderne, for mig forstaaelige, ord og begreper maa jeg oversætte hans ord og begreper for at faa tak i dem? Med hvilke moderne, for mig forstaaelige tanker maa jeg omskrive hans tanker, for at de kan faa noget at si mig?» For at kunne svare paa dette maa vi kjende de gamle former tilbunds — vite hvad det er de vil si, hvilket indhold de vil være uttryk for. Men for at kjende dem, maa vi vite hvordan de er blit til. Vi maa kjende de psykologiske motiver og de historiske kræfter som har frembrakt dem. Et eksempel. Paulus taler om offere, bruker offertanken for at gjøre klart hvad Kristus har hatt at si for os. Offer? Hvad er offer for noget? Vi tænker jo overhodet ikke paa offere, har ikke nogen forestilling om deres mening, enda mindre nogen følelse av at de har nogensomhelst værdi; de virker paa os som noget som hører til paa et museum, og vilde vi tænke os dem som nutidig virkelighet, vilde tanken tykkes os latterlig, ja grotesk. Og allikevel er denne groteske forestilling av forstaaelsesløse mennesker gjort til et av grunddragene i vort Gudsbegrep. Gud er saa hellig og retfærdig, at han nødvendigvis kræver straf over synden; nogen maa dø, før han blir blid igjen. Men han er saa naadig at han tillater at Kristus ofres som sonoffer istedenfor os. Og man merker ikke, at man med denne teori slaar selve forutsætningen: Guds retfærdighet og hans naade, overende. Her sier da den historiske synsmaate som saa: Den religiøse, oplevede og erfarede, virkelighet at gjennem Kristus har vi faat fred med Gud, den har Paulus søkt at gjøre klar for sin og sin samtids forstand og tænkning; han har lett efter en *form*, i hvilken den kunde optakes og fattes av datidens bevissthet. Hele datiden var opvokset i tanken om sonoffere og levet i denne tankes virkeliggjørelse; det tyktes den tids mennesker en fornuftig, ja selvfølgelig tanke, at man blidgjorde Gud ved et stedfor-

trædende sonoffer. Naar de nu visste det, at de virkelig hadde faatt fred med Gud, at Gud altsaa var «blid», saa sluttet de derav som noget selvsagt: der er altsaa brakt et sonoffer, Kristus. Og saa tyktes Guds raad dem med engang klart og fattelig. Hele offerteorien og soningslæren er den *form*, hvori datiden formet en religiøs erfaring. Men for os er denne form ubrukelig. For det første, fordi den ikke forklarer os noget, men gjør saken enda mere uforstaaelig. Og for det andet, fordi denne form er præget av en tid, hvis sædelige opfatning stod lavere end vor; den tillægger Gud en handlemaate, som blandt sædelig tænkende nutidsmennesker gjælder for en uretfærdighet: at henrette den uskyldige istedenfor den skyldige. Og for os blir det derfor et spørsmaal: til hvilken form skal vi oversætte denne form? I hvilken drakt skal vi klæde den erfaring vi har gjort med Gud?

Slike spørsmaal tvinger sig ind paa os. Og da er det vi trænger den historiske synsmaate, for at kunne skille mellem form og indhold. Vi maa da lære at kjende de forgangne tiders tænkemaate, for at kunne se hvordan de fandt former for sin Gudsoplevelse, for sit Kristusliv. Vi maa lære at se, hvordan disse former overalt kommer igjen paa det samme kulturtrin, og hvordan den religiøse tænkning laaner former fra andre omraader av sjælelivet og kulturlivet eller fra andre religioner. Derfor er det vi sammenligner og leter frem «paralleller»; derfor er det vi spør efter sammenhæng og paavirkning og ophav. Det er for klart at kunne erkjende en form som form, og skille os av med den, naar den ikke længer gjør den tjeneste som den oprindelig gjorde, naar den fordunkler vort religiøse eie og bevissthetsindhold istedenfor at forklare det.

Men dette religionshistoriske arbeide har ogsaa et langt videre formaal end det her nævnte direkte praktisk-religiøse. Det hjælper ogsaa frem til en *dypere tilegnelse* av det som egentlig er kjernen i religionen. Ikke saa at man kan studere sig til religion. Det er umulig. Religion kan man kun leve sig til. Men man kan lære at *skjønne* bedre paa det man har. Ved at faa øinene op for dets herlighet, ikke bare som en rent praktisk livsværdi for en selv, men som en av de

virkeligheter som overalt og til alle tider har baaret menneskelivet, som har tatt de mest skiftende former, som har traadt klarere eller utydeligere, renere eller mere blandet med uædelt, frem i menneskesjælen og i historien, men som altid er der og altid er i sit væsen det samme, selv om det vokser livets vækst fra et raat og barbarisk første ophav engang i urtidens morgen, langt forut for alt menneskelig minne og al menneskelig saga, og til den høieste fuldkommenhet i det Kristusliv det nye testamente tegner.

At forstaa er ikke bare at fatte med hjernen, men at *leve sammen med*. Vi forstaar kun det vi evner at leve os ind i. Og først naar vi har levet med en ting fra dens første ophav og til nu, har vi skjønt den saa langt som det er et menneske mulig at gripe og skjønne. Derfor er det vi driver historie: for at kunne leve helt med det som nu er, like fra første stund vi skimter det oppe i det graa hedenold, og til det trær i forhold til mig i nutiden. Og fordi religionen er en av de vældigste virkeligheter i vort eget liv, derfor maa vi drive religionshistorie. Vi vil ha levet helt med i de virkeligheter vi nu staar i forhold til. Og likesom vi ingenlunde føler os skamfulde eller ulykkelige over vort eget «uædle» ophav: en eggcelle og en sæddraabe, saaledes føler vi at vi ikke har lidt nogetsomhelst tap, om det skulde vise sig at religionens første ophav var meget raat og primitivt.

Men likesom vi ingenlunde bilder os ind, at vi med vort kjendskap til eggcellen og sædcellen har utgrundet den egentlige hemmelighet: selve livet, saaledes falder det os ikke ind i drømme engang at tro, at vi har faatt tak i religionens egentlige hemmelighet, dens væsen, det guddommelige, selve livet i den, om vi psykologisk og historisk har forklaret hvordan den er blit til, om vi altsaa har paavist sammenhængen og kontinuiteten i dens menneskelige side. Det er nemlig klart at den har sin menneskelige side; den lever jo kun i menneskesjæle og menneskesamfund. Og det er os likesaa klart, at det guddommelige er ikke noget som staar *ved siden av* de menneskelige faktorer som en av dem, et «under» som leilighetsvis kommer frem ved siden av en række helt «naturlige» faktorer, likesaalitt som «livet» er en tredie faktor, som kommer til ved siden av eggcellen og sædcellen. Den

gamle supranaturalisme og underteori og aabenbaringsteori, som hævdes av de saakaldte «ortodokse» eller «positive» eller «gammeltroende», den gaar i virkeligheten ut paa et slikt «Gud *og* Vitabeltet». Det er os klart, at vi maa tænke høiere om Gud end som saa. Vi kan ikke sætte Gud ved siden av og midt ind i blandt de psykologiske eller historiske faktorer. Vi kan ikke late Gud være en kraft ved siden av og stundom indimellem naturlovene, slik at i slagene mellem romere og karthagere er det vaabnene og tapperheten og disciplinen og krigskunsten det kommer an paa, men i slagene mellem Israel og dets fiender er det Gud som «griper ind» ved siden av «Gideons sverd» og avgjor utfaldet. Vi kan ikke, naar vi klarlægger kausaliteten i religionens og religionsutviklingens psykologiske og menneskelig-historiske side, pludselig blande ind noget om «guddommelig indgrep» og «aabenbaring». Ti sett fra én side er det alt sammen guddommelighet og «under»; sett fra en anden side er det alt sammen «naturlig». Og religionsvidenskapen kan ikke indlate sig paa at se det mere end fra den sidsstnævnte side. For den vet meget godt med sig selv, at den anden side kan videnskapen ikke faa tak i, den tilhører troens intuition.

Vi kan ikke samtidig ta et hus i øiesyn baade fra ost og fra vest. Religionsvidenskapen er netop forsøket paa at se paa religionens og aabenbaringens menneskeside og at forstaa og forklare dens forløp, sett fra denne side, som en mest mulig ubrutt linje av sammenhængende aarsaker og virkninger. Den kan ikke indlate sig paa at forklare hvad disse aarsaker er i sig selv — Gud kan ikke forklares — men kun hvordan de ser ut og hvordan de virker, sett fra deres menneskelige side. Man anker mot religionshistorien at den sætter Gud utenfor utviklingen, fordi om den ikke, slik som den gamle naive bibelhistorie gjør, med passende mellemrum taler om Guds umiddelbare, supranaturale «indgrep» i historieforløpet. Men det er slet ikke at sætte Gud utenfor. Men en videnskap som netop sætter sig som opgave at paapeke *Guds menneskelige* (psykologiske, sociologiske, biologiske osv. osv.) *virkemidler*, kan ikke nu og da plasere selve den *løftende kraft, Gud,* indimellem og ved siden av kraftens midler. Men at Guds kraft altid virker gjennem naturlige organer, det er

for os et virkelighetens aksiom. Religionsvidenskapens uvenner, som pleier at servere en passende blanding av de to synspunkter og at kalde sit mismask for «frelseshistorie», den kalder nu dette for at «ville mestre det overnaturlige i kristendommen ved videnskapens hjælp». Vi kalder det ærbødighet for det guddommelige og aktelse for virkeligheten.

Det heter saa ofte at nutidens bibelkritik og religionsvidenskap egentlig er utsprunget av vantroen. Det er naturligvis uvet. Vantroen interesserer sig overhodet ikke for det religiøse; den driver ikke bibelkritik, men kaster ganske enkelt bibelen i skrapkisten eller later den støves ned paa hylden. Jeg tror ikke engang religionsvidenskapen er blit til ut fra en rent teoretisk vitetrang. Jeg tror den er blit til netop ut fra den trang jeg her har nævnt: følelsen av en kløft mellem religionens *værdi,* som man ikke vilde miste, og religionens forældede *form,* som man ikke mere kunde fastholde. Altsaa av trangen til frigjørelse. Og som alt menneskelig aandsliv, saaledes er ogsaa religionsvidenskapen nv Gud. Den er ute og leter efter sandheten. Og sandheten har den frigjørende makt.

Man kunde neppe faa nogen bedre end prof. Gunkel til at tolke det gamle testamentes stormænd og dets religion, slik som de tar sig ut for et historisk syn. For et nutidsmenneske, som enda ikke har frigjort sig fra den bokstavelige indblaasningsteori, er G. T. den store «anstøtssten». Man har nok i praksis gjort sig fri for den, forsaavidt som man ikke kjender sig bundet til at tro det G. T. sier. Men noget nyt syn og nogen ny teori har man ikke faatt tak i. Og derfor dømmer man enda hele G. T. som om det gjorde krav paa at være bokstavelig indblaast sandhet, som om det kom med frække og uretmæssige krav til et nutidsmenneske. Man kjæmper mot det og argumenterer ut fra den forutsætning som man ikke selv længer deler. Om man f. eks. er kommen til det, at der i G. T. er en fortælling som ikke er historisk sand, saa gjør man derav en anke mot det og holder det næsten for en uforskammethet av G. T. at det indeholder sagn, mens man ikke finder paa at laste Snorre, fordi om

hans «Ynglingasaga» er satt sammen av bare sagn og eventyr. Istedenfor at man skulde rette anken, ikke mot G. T., men mot den ortodokse teologi, som lægger en falsk maalestok paa det. Den historiske synsmaate holder det for ganske selvfølgelig, at G. T. indeholder mange sagn og legender og myter. Den holder ikke derfor boken for værdiløs; tvertimot. Men den søker dens værdi paa et andet omraade, end der hvor den ortodokse teologi søker den. Lærer man at se med et historisk øie paa skriften, saa skjønner man at den egentlig fraber sig den gamle teologis hjælpende teorier, denne teologi som er «plus royaliste que le roi». Kun det historiske syn kan enda redde G. T. for os.

Det er som et illustrerende eksempel paa denne sandhet, at prof. Gunkels første foredrag «Den bibelske skapelsesfortælling» har sin interesse. I denne fortælling er der to ting. Der er for det første en gammel teori om hvordan verden blev til: Gud har i løpet av 6 dage skapt verdens centrum, jorden, og himmelen og himmellegemerne omkring den av det «kaos», som var i førstningen, og som bestod av vand og mørke. Denne teori har for os kun historisk værd; efter alt det arbeide som er gjort av astronomien, geologien, palæontologien og arkæologien, har vi ret til at mene, at vi vet bedre end det 6te aarhundredes (f. Kr.) jøder, hvordan verden er blit til. Den gamle naturvidenskabelige teori er for os kun den form, hvori den gamle forfatter har støpt sin religiøse tro paa den personlige Gud som absolut herre over verden og paa menneskenes høie kald: at være jordens herrer i fruktbringende kulturarbeide — denne tro er det andet som fortællingen indeholder[1]). Og hvilken værdi har ikke denne tro hatt, baade i fortid og nutid? Den er intet mindre end grundvolden for menneskehetens aandelige arbeide og dens stadige «Fremad!»

Enda klarere end i denne fortælling træ skilnaden mellem den antik-primitive form og det evig-værdifulde indhold frem hos *profeterne*, det gamle testamentes heroer. Her er den høieste inderlighet i gudsforholdet, en oplevelse av Gud som en virkelighet, som alle andre virkeligheter blekner ved siden

[1]) Dette foredrag er utkommet i oversættelse hos Aschehoug & Co.

av, en flammende ildhug, en selvfortærende glød i lidenskapen; gudsoplevelsen, «Guds ord», er dem som en brand i hjertet, som en rullende storm i blodet; de kjæmper imot, men Gud er dem for sterk; de overgir sig under den blanding av smerte og henrykkelse, som er ekstasens salighet, livsfølelsens høidepunkt, et koncentreret nu. Her er den største skyhet og tilbakeholdenhet i skildringen av Gud; disse mænd gaar ikke med Vorherre under armen; med den dypeste ærefrygt løfter de sine øine til hans kappes slæp. Her er en levende følelse av den Helliges ukrænkelighet, av hans forfærdelige dom over alt syndig; de skjælver av gru, samtidig som de henrykkes i brændhug for saa stor og forfærdelig en Gud. Her findes, saa klart som ellers kun hos Jesus selv, det uløselige samband mellem religion og sædelighet; ikke offere, ikke kultus, ikke kirkelighet, ikke den udenadlærte lov, ikke de mange enkelthandlinger, ikke tilhørighet til kredsen, til «Gudsfolket», ikke from svælgen i konventikkelen kræver Gud, men «*intet andet end* dette: at gjøre ret og elske godhet og vandre ydmykt med din Gud». Her er en trygg hvile i den Gud som ikke slipper den hvis haand han har grepet, og ikke opgir den sak han har tatt paa sig, en tillid mot al fornuft, mot al erfaring, en paradoksal visshet i troesmotet. Her er en gjennem sorg og smerte tilkjæmpet tro paa en kjærlighet som seirer endog over synden. Her er et haap, en evne til at leve i fremtidens land, som løfter op over al nød og al tvil. Men ved siden av og forbundet med dette de primitiveste former, som vi ikke paa nogen maate kunde onske at overta i vor religion: det barokke, det groteske, det ekstatiske; spaadomsvæsen; nervøsitet like indtil det sjælelig abnorme; et blindt kulturfiendskap, en rasende fanatisme, en glød i hadet, som sprænger alle grænser. Her er tidsbundne former og evig indhold. Hvordan skille dem? Ved at forstaa hvordan de er blit til. Ved en psykologisk og historisk synsmaate. Det gjælder at faa tak i disse profeter netop som *mennesker*, faa tak i deres sjælelige bygning, at forstaa den grund og det folk de er vokset op av, den tid og den historie de er avhængig av, deres jordbund og deres menneskevæsen. Forstaa dem som personligheter og politikere, som tænkere og diktere. — Det var en slik forstaaelse prof. Gunkel i sine fire fore-

læsninger over profeterne prøvet at føre ind i. Han evnet i en sjelden grad at gjøre disse vældige personligheter levende for os, at gjøre det særegne og det almengyldige, det tidsbundne og det evige ved dem klart, at late deres maktfulde, skjønne ord klinge i vor sjæl, og deres dype og enkle tanker fænge i os.

Og saa tilslut samlet professoren sit syn paa det gamle testamente i det foredrag han holdt i Studentersamfundet, og som kanske burde ha været indledningen til den hele serie: «Det gamle testamentes betydning i nutiden». Med en kort gjengivelse av dette indholdsrike og tankevækkende foredrag tror jeg det kan ha sin interesse at slutte denne oversikt.

Utgangspunktet tok Gunkel i den kløft vi ovenfor har pekt paa: mellem den gamle teologis absolute vurdering av G. T. og den nye tids aapne blik for dets relativitet. Traditionen om de gammeltestamentlige forfattere har delvis vist sig at være uriktig; mot historiciteten av mange av dets fortællinger reiser der sig de vektigste anker, og den religion og den sædelighet det forkynder kan ikke kaldes for simpelthen guddommelig, for absolut. Men hvad har vi saa igjen av G. T.? spør lægmanden. Paa det vilde professoren gi et svar, som ganske enkelt retter sig efter de foreliggende *historiske kjendsgjerninger*, og som maatte kunne bli godkjendt fra et hvilketsomhelst religiøst standpunkt: det svar som den gammeltestamentlige videnskap efter 100 aars arbeide har stridt sig frem til.

Først og fremst har vi da i det G. T. en næsten uoverskuelig fylde av *kunstneriske tilskyndelser*, noget som nutidens dannede og desværre ogsaa kunstnerne synes at ha glemt, men som var f. eks. Goethe fuldkommen klart. Der har vi de herligste *poetiske fortællinger*, komponeret med en likefrem *klassisk stilfølelse*, en henrykkelse for kunstnerne i mere end 1000 aar. Dernæst *profeterne*, ogsaa de *diktere* av første rang, fuld av flukt og majestætisk høihet. Og saa *lyriken*, dikte av mangfoldig slag, nogen brusende frem som orgeltoner, andre som et dæmpet bølgeskvulp i dypet. Den mest storslagne av Israels dikteriske frembringelser er *boken*

om Job, taarnet op mot himmelen som et titanbygverk. Og saa tilslut en høitutviklet *sagaskrivning*, som stiller dette folk jevnbyrdig ved hellenernes side. Den israelitiske fortællings eiendommelige fortrin er *opfatningernes jevnhet* forbundet med en *rikdom paa konkret stof*.

Men hovedsaken er G. T.s *religiøse værdi*. Det har en fylde av tanker og tankegrupper, som danner et umistelig aandens hærfang. Grundtanker for at religiøs og sædelig kultur til alle tider blir her drevet ned som stolper i jorden. Man kan tænke paa de majestætiske *10 bud*, som aander den samme aand som Kants *kategoriske imperativ* — saa lang tid før Kant! Den samme enkelhet har ogsaa den israelistiske *monoteisme*, ogsaa den en umistelig sætning, grundlaget for ethvert verdenssyn, ikke bare for det religiøse, indtil denne dag: i den ligger *verdens enhet*. Videre den store sætning om den *guddommelige gjengjældelse*, som klinger igjen i vore dages *idealisme*, en idealisme som er virksom i begge de store norske diktere, hos hver paa sin vis. Saa har vi det inderlige *samhaand mellem religion og sædelighet*, som profeterne har stridt sig frem til saa avgjørende, at ethvert verdenssyn enda den dag i dag er nødt til paa et eller andet vis at munde ut i det sædelige. De moderne folks sociale lovgivning stammer fra den profetiske aand; og det eiendommelige *liv i fremtiden*, slik som profeterne har levet det, er et grunddrag hos alle moderne folk: det rastløse arbeide for den fremtid de enda ikke ser, drivfjæren til den europæisk-amerikanske races fremskritt.

Karakteristisk for de gammeltestamentlige tænkere er ogsaa *følelsens vældige voldsomhet*. G. T. er en lidenskabelig bok, saa kjæmpemæssig storslagen, at vi moderne mister pusten i slike høider. Israels Gud var engang en forfærdelig Gud, som knuser hele folkeslag i sin harme, og grufulde gjerninger har man øvet for denne Gud. Og hvad for mænd denne religion har avlet, det ser man paa *Moses*, som Michelangelo har forstaatt. Mindre vældige og vilde end denne fornalders heros er de senere «*skriftprofeter*», en stolt række av helteskikkelser, som viser os hvor herlig den gammeltestamentlige religions kraft kan virke; de er blit mildere og vekere. Et særlig fortrin ved G. T. er den vidunderlige rikdom paa de

mest forskjelligartede skikkelser. Her alene i den hele Orient er *personligheten* vokset frem. De andre Orientens folk er blit store ved teknisk kultur og ved organisation; de frembringer de verker som kan reises av en av despoter og prester knektet masse. Israel, fattig paa alle den yttre kulturs verker, har paa aandelig omraade frembrakt det høieste: personligheten som *lever sit eget liv*. Skulde ikke vort aandelige liv ha bruk for denne aand? Ja, stod blot profeterne op!

Tilslut et helhetssyn: Den bygning de europæiske folks aandsliv har reist, hviler paa to grundstener: *bibelen* og *helleneraanden*. Hvad de moderne folk er blit til, det er de blit ved en ening av disse to verdener. Og historieforskningen har det kald at faa tak i den fornuft som aabenbarer sig i al historie og som har lagt disse to fjeldknauser som grundvold. Bygverket føres videre; men grundstene, de blir.

Skulde ikke dette være rette maaten at se paa G. T.? Ganske enkelt og historisk at svare paa spørsmaalet: Hvad skylder vi G. T.? Hvad har det virket i verdenshistorien? Hvilke brukbare tanker har det for os idag?

SOCIAL LITTERATUR.

Anmeldt av *Kristen Skjeseth.*

II.

W. Rauschenbusch: **Samfundets Kristianisering.** Oversat av Eugéne Hanssen. Steenske bogtrykkeri og forlag. I. 1914. II. 1915.

Halvdan Koht: **Sosialdemokratie.** Aschehoug. 1915.

Med vilje sætter jeg disse to bøker sammen, selv om forfatterne vil synes det er en underlig sammenstilling. Ialfald er der ytringer i Kohts bok, som synes at vise, at han ikke venter sig synderlig av kristendommen som samfundsreformerende kraft. Det maa være ham tilgit, fordi han i sine undersøkelser av det moderne socialdemokratis forhistorie støter paa saa mange kristelig sociale tiltak, som blev til intet. Som det gik med kommunismen blandt de første kristne i Jerusalem er det sedvanlig gaat med alle lignende forsøk baade i den gamle og i den nye verden. Det maa ogsaa være Koht tilgit at han ikke tror meget paa kristendommens magt til at forvandle samfundet, fordi han som historiker vet, at kristendommens samfundsinteresse ofte har været ringe, og fordi han som socialdemokrat vet, at motstanderne indbilder sig at ha kristendommen paa sin side.

Om Rauschenbusch vilde bli forundret over en saadan sammenstilling vet jeg ikke. I de to dele av hans bok som til nu er oversat, kommer han kun meget litet ind paa socialismen. Kanhænde han har mere at si derom i tredje del, som jeg ikke kjender. Foreløbig maa vi gaa ut fra at han mener, det er *kristendommen*, som skal forvandle samfundet.

Hvad er det da, som berettiger at stille disse to bøker sammen? Det er for det første dette, at begge forfattere, baade kirkehistorikeren Rauschenbusch og kulturhistorikeren Koht har sit blik rettet paa samme gjenstand: nemlig *samfundet*, og dernæst at begge betragter *kapitalismen* som samfundets hovedfiende

Den ene sætter sin lid til socialdemokratiet, dens verdensomspændende arbeiderbevægelse, som gjorde mange forurettede solidariske i kampen mot de faa som ved arv og spekulation, ved lovlige og ulovlige midler har tilvendt sig jorden og dens rigdomme, og dermed magten over de andre, som for at leve maa sælge sin arbeidskraft for altfor liten betaling.

Den anden sætter sin lid til den aandsmagt, som ved Jesus av Nazaret er sat ind i verden Han sier herom I pag. 127 flg.: «Vi hører ofte den paastand, at ingen kan si os, om kristendommen vil kunne utrette noget; ti den har aldrig været forsøkt». Det benegter jeg. Kristendommen er blit forsøkt baade i det private og i det sociale liv. Og i virkeligheten er det et spørsmaal, om noget i menneskehetens historie har hat fremgang uten ved kristendom. — Det er ganske visst rigtig at der aldrig har eksistert nogen samfundsordning som fra rot til top har været kristelig. Men store omraader av vort sociale liv er i sin aand og sin fundamentale struktur behersket av Kristi lov, og netop disse omraader er vi alle enig om at anse som kilderne til vor lykke og vi peker paa dem med stolthet; de dele av samfundsordningen derimot som endnu ikke er kristianisert, er kilderne til vor elendighet og aarsaken til vor skam.»

Hvad han mener med den noget tungvinte titel: Samfundets Kristianisering, «Christianizing the social order» faar vi vite pag. 129, «det vil si at bringe samfundsordningen i harmoni med de etiske principer, som for os er ett med Kristus.»

Heri ser han samfundets frelse, menneskehetens lykke, medens Koht som socialdemokrat ser frelsen i socialismens fremgang.

End om disse to kræfter er bestemt til at virke sammen? End om socialismen egentlig har laant sin magt fra kristendommens etiske principer? Socialdemokratiet er vistnok som Koht sier «født av serskilde samfundsvilkaar i nytida; det har rot og grundlag i den store industrikapitalismen som sermerker det sidste hundradaare, og det i den heilstøypte motstandsmagta imot det storkapitalistiske samfunde. I sosialdemokratie er der to ting som gaar i hop — det er *arbeidarreisinga* imot den kapitalsterke yverklassa, og det er *sosialismen,* som vil bygge ny *samfundsret.*»

Det er endvidere saa, at det moderne socialdemokrati har været i opposition mot kristendommen, ikke bare mot den kristendomsform som findes nu, men hos de rene Marxister og tilhængerne av den materialistiske historieopfatning mot religionen overhodet.

Dette kan ikke benegtes, men allikevel kan den som skal gjennemgaa socialdemokratiets forhistorie ikke undgaa at begynde med de første kristne kommunister og at nævne dem, som ut fra kristelig grundsyn har drømt om samfundsreformation. At de utopiske drømme som regel ikke blev virkelighet, at de kristelig kommunistiske brodersamfund meget sjelden kunde feire hundredaarsjubilæum, har litet at si. Vinden blæser dit den vil og vi hører dens susen. Vi vet ikke hvorfra den kommer og hvor den gaar hen. Saadan er det ogsaa med kristendommens aand. Den er paa mange steder, hvor vi ikke venter at finde den. Man kan bare læse kapitel 8 i Rauschenbuschs's bok I «De kristianiserte dele av vor samfundsordning».

Han nævner der først tre grupper av samfundsordningen, hvori kristianiseringsprocessen har været igang i aarhundreder; *familien, kirken og skolen.* Der gir vel de fleste ham ret uten at kræve beviser. Men det er vistnok ikke bare amerikanere som vil synes det er en høist forbausende ytring, naar han videre sier: det fjerde avsnit av vort samfundsliv som er blit kristianisert er det *politiske liv.* Mange gir dem ret som sier at av alle fordærvede ting er politikken den mest fordærvede. Rauschenbusch selv sier: Jeg tilstaar, at jeg har mine tvil, naar jeg tar ordet for at denne bror skal bli tat med blandt de gjenfødte; men jeg plæderer paa hans vegne for at han er en nylig omvendt synder. De politiske forhold har været paa helliggjørelsens tornefulde vei kun omkring halvandet aarhundrede, og de fillete klær og den mistænkelige lugt fra det langt bortliggende land hænger endnu ved den forlorne søn.»

Det lykkes dog for ham at vise, at de egte kristelige principer i virkeligheten er med at paavirke politiken, og at den paa mange omraader har utrettet meget.

Men der er et sted, hvor Rauschenbusch forgjæves leter efter kristendommen: «Forretningslivet er den endnu ikke

fornyede gren av vort samfundsliv. Hvis vi ved en eller anden troldomskunst kunde sondre det ut av hele vort sociale liv med al dets raa selvviskhet og isolere det paa en ø, saa det ikke blev formildet ved nogen av vort livs øvrige faktorer, vilde den ø øieblikkelig bli gjenstand for et stort og samlet missionskorstog fra den hele kristenhet.»

Hele anden del av hans bok er et angrep paa kapitalismen, et angrep, som ikke bestaar av skjeldsord, men av et ved utallige eksempler godtgjort bevis for at kapitalismen paa alle omraader er den kristelige morals fiende og motstander.

Det er vel saa, at England og Rusland ikke altid har været gode venner og at der er meget som skiller dem ogsaa nu, da de er forenet mot en fælles fiende. Det kunde vel ogsaa være saa, at kristendommen og socialismen ikke kan forenes selvom de har en fælles fiende: kapitalismen. Det er uten tvil saa, at enkelte retninger indenfor arbeiderbevægelsen aldrig kan forenes med kristendommen, som f. eks syndikalismen.

Er det ikke allikevel de samme motiver, den samme aand, som driver Rauschenbusch og f. eks. Koht til angrep paa kapitalismen og den nuværende samfundsordning? Det er bare deres forskjellige studium, opdragelse og livsutvikling som gjør, at de ser til forskjellige kanter efter redningsmanden, at den ene sætter sin lid til kristendommens aand, den anden til arbeiderbevægelsen eller socialdemokratiet.

Efter min mening vil den socialdemokrat, som vil forbedre samfundet uten at ta hensyn til kristendommen, og den kristne som ønsker samfundsreformation uten at ville anerkjende den kraft, som er i socialdemokratiet, bli like meget skuffet. Historien, ogsaa socialdemokratiets historie faar være vor læremester. Den er rik paa revolutionære bevægelser, som kun har villet tvinge forandringen frem ved brutal magt, og den kjender mange velmente forsøk paa at omskape samfundet ved kristendommens hjælp alene. Vi er ikke kommet ind i det forjættede land endnu. It is long way to Tipperary. Men den slegt som lever nu, skulde komme langt paa vei til et bedre samfund, om de kristne og socialisterne begyndte at forstaa, at de maa hjælpe hverandre.

Hvis jeg en dag ser bare paa kristendommen er jeg

pessimist. Hvis jeg en dag ser bare paa socialdemokratiet, er jeg ogsaa, og i endnu høiere grad pessimist. Men naar det lykkes for mig at se disse sammen, sammen i kamp mot samfundsfienderne: kapitalisme, krig, alkohol o. s. v. og sammen i mere stilfærdig reformarbeide, da blir jeg med engang optimist.

Jeg maa tænke paa loven om *kræfternes parallelogram*. Legemet som skal fremover er samfundet. De to kræfter som skal trække det fremover er den gamle kristendom og den moderne socialisme. Hvis disse trækker til hver sin kant staar samfundet stille. Men begynder de at trække jevnsides, i samme retning, da kommer samfundet i bevægelse.

At baade socialdemokratiet og kristendommen er sterke kræfter, som i samarbeide vil kunne utrette noget, vil de to bøker kunne overbevise om. Kohts bok er tung, meget tung. Det kunde vel ikke undgaaes, naar der paa vel 300 sider skulde sammenpresses saa meget stof. Der synes ikke at være glemt nogen detalj av betydning. Som sedvanlig savner jeg kundskaper til at kunne kontrollere rigtigheten. Men jeg fik megen tillid til Koht, da jeg læste Rauschenbuschs bok, anden del. Der kommer R. ind paa mange ting som K. nævnte i sit skrift om pengemagten i Amerika, og det slog mig, at Koht paa sin korte tur i Amerika maa ha tilegnet sig ganske grundig og paalidelig viden om de forskjellige forhold. I socialdemokratiets historie har han ikke været bare paa en kort reise. Der er han like kjendt som Yngvar Nielsen var i Norge. Og vi kan vistnok bruke denne Kohts bok som reisehaandbok gjennem socialdemokratiets land, med samme tryghet, som vi bruker Yngvar Nielsen. Nogen morskapsbok er det ikke. Den kræver taalmodighet og interesse.

Ogsaa i denne henseende er Rauschenbuschs bok den rene motsætning. Det er ikke bare for indholdets skyld jeg har anført nogen citater; men ogsaa for at vise det billedrike, letflytende sprog, som gjør at man læser kapitel efter kapitel uten at bli træt. Titelen er ikke morsom, den skræmmer vel mange. Men ta og læs! Det blir en meget interessant aften.

HØIESTERETSDOMMEN OVER ARBOE RASMUSSEN.

At det maatte blive en frifindelsesdom, var jeg — som vel de fleste — forud nogenlunde rolig for. Men jeg ængstede mig unægtelig lidt for præmisserne — hvad de kunde komme til at indeholde, særlig i retning af at fortolke præsteløftet.

Den danske kirkes præsteløfte sætter jo forkyndelsen i et afhængighedsforhold til den hellige skrift og de symbolske bøger. Hvorledes dette afhængighedsforhold, efter evangeliske grundsætninger, maa være at opfatte, det er jo baade for værende og vordende danske præster et meget afgørende spørgsmaal. Og da Arboe Rasmussen udtrykkelig var anklaget bl. a. for brud paa præsteløftet, maatte man vente i højesteretsdommen at faa noget af en autentisk fortolkning paa kirkens vegne af dette løfte.

Der findes f. eks. en opfattelse, der gaar ud paa, at præsteløftet kun skal være bindende for forkyndelsen fra *prædikestolen*, derimod ikke — eller i hvert fald ikke i samme grad — for præstens litterære virksomhed. Denne opfattelse er i sin tid blevet gjort gældende af enkelte gejstlige autoriteter til fordel for Arboe Rasmussen. Og under proceduren for højesteret var defensionen stærkt inde paa det samme. Straks i begyndelsen af sin tale slog defensor fast, at A. R. havde fremført de paaankede meninger «mindre som præst end som teologisk videnskabsmand»[1]), og at han havde fremført dem «ikke paa prædikestolen, men kun i sine skrifter og sine foredrag». Og atter hen imod slutningen af talen hedder det: «Det er dog klart, at præsteløftet kun tager sigte paa præstens virksomhed som præst fra prædikestolen. Hvad han

[1]) Det bedes erindret, at jeg jo kun er i stand til at citere efter et — tilsyneladende ret nøiagtigt — avisreferat.

offentliggør som teologisk videnskabsmand, falder helt udenfor præsteløftet. Dette synspunkt er med styrke hævdet af autoriteter som professor Scharling og biskop Rørdam.»

Det var denne holdning fra defensionens side, der gjorde mig særlig ængstelig for, hvad der kunde komme til at staa i domspræmisserne. Thi dersom det i disse kom til at fremtræde som væsentlig medvirkende frifindelsesgrund, at A. R. ikke fra prædikestolen, men kun i skrifter og foredrag havde fremført sine fra symbolernes bogstav afvigende lærdomme, — ja, da vilde frifindelsen selvfølgelig være en personlig behagelighed for A. R., men principielt vilde den ikke være af stor værdi for ham eller for os andre, som er bundne av præsteløftet, og for hvem det afgørende spørgsmaal netop er, hvad dette betyder for os paa *prædikestolen*. Dersom vi dér skal være i spændetrøie, da er det en meget tarvelig trøst, at vi i skrifter og foredrag kan bevæge os friere. En ting er, at en vis tilbageholdenhed og varsomhed paabyder sig selv med hensyn til, hvad man bringer frem for menigheden, hvor den er samlet til opbyggelse. Men en anden ting er, om en præst principielt kan afskære sig fra overhovedet at give ny og maaske urovækkende sandheder vidnesbyrd fra prædikestolen. Det kan en virkelig evangelisk ordets forkynder ikke afskære sig fra. Prædikestolen er hans faste skanse, hvor han skal staa og give sandheden vidnesbyrd. Og han vil aldeles ikke kunne gaa ind paa det arrangement, at han udnytter sin evangeliske lærefrihed i skrifter og foredrag, men derimod giver afkald paa den, saa snart han bestiger prædikestolen.

Det var derfor en lykke, at dommerne ikke fulgte defensionen i at akceptere den Scharling-Rørdamske adskillelse mellem udtalelser fra prædikestolen og andensteds. Højesteret frifinder A. R., ikke fordi han har fremsat sine udtalelser i foredrag og skrifter, men fordi han «efter det foreliggende maa antages at have været i begrundet god tro med hensyn til sin berettigelse til at fremkomme med udtalelserne.»

At A. R. har været i *begrundet* god tro, vil jo sige, at han har haft virkelige grunde for sin overbevisning om at være i aandelig og hovedsagelig overensstemmelse med skriften og symbolerne, saaledes som hans præsteløfte forpligter

ham til. Han har haft virkelige grunde, hvad enten disse nu har været mere eller mindre plausible, hvorom højesteret ikke udtaler sig.

Her mener jeg da, man kan finde, hvad højesteretsdommen indeholder som bidrag til forstaaelsen af folkekirkens præsteløfte. Alle forstandige har længe været enige om, at præsteløftet ikke bandt forkyndelsen til skriftens og symbolernes bogstav og tøddel. En vis frihed maatte være tilstede; det indrømmedes af alle. Men hvor vidt strakte denne frihed sig? I hvilke tilfælde kunde det anses for tilladt at afvige fra enkeltheder i læreforskrifterne, og i hvilke tilfælde ikke? Dette henstod uafgjort. Og efter sin natur kan en saadan sag aldrig blive aldeles afgjort. Men højesteretsdommen har dog fastslaaet et synspunkt, der kan bringes i anvendelse, og som man kan regne med vil i fremtiden eventuelt blive bragt i anvendelse ved afgørelser af denne art. Der vil nemlig være at tage hensyn til, om den, som paa et eller andet punkt afviger, kan skønnes at være i *begrundet god tro.*

Noget saadant vilde jo f. eks. ikke kunne gøres gældende om den, der gav sig til at forkynde baptistisk lære fra en folkekirkelig prædikestol. Selv om den paagældende vilde paastaa at være i god tro, ja at denne lære netop var ægte evangelisk-luthersk, saa kunde han dog ikke underbygge dette med nogen som helst forstandig begrundelse. Han kunde, med andre ord, ikke anses som værende i *begrundet god tro.*

Højesterets afgørelse har saaledes ingenlunde gjort præsteløftet betydningslost og givet fri adgang for alle mulige lærdomme; men den har netop holdt vejen aaben for en fortsat jævnt fremskridende læreudvikling paa grundlag af det bestaaende.

Man vil ikke længer kunne drive den trafik at bringe i anvendelse mod en kirkelig modstander en eller anden tilfældig passus i konfessionen, som han er kommen i modstrid med. Jeg tænker paa, hvorledes man f. eks. gik frem mod sognepræst Anton M. Jensen for 15 aar siden. Han var blevet Indre mission en torn i øjet, og da han havde holdt nogle foredrag til oplysning om, at tanken om evige helvedespinsler stred lige saa meget mod bibelens virkelige

lære som mod den sunde menneskefølelse, fremdrog man imod ham, at det i den Augsburgske konfessions 17de artikel hedder, at Kristus, naar han kommer igen, vil vække alle døde, give de fromme og udvalgte evigt liv og vedvarende glæder, men «fordømme de ugudelige mennesker og djævlene til at pines uden ende.» Biskop Gøtzsche skred ind imod pastor Jensen paa grundlag av denne passus. Vilhelm Beck anførte samme passus i sit blad «Annexet» og udtalte: «Det er altsaa vor lutherske kirkeafdelings klare og bestemte lære, saa at den, der benægter et evigt helvede, kan ikke høre til den lutherske kirke.» Og Beck vilde da have pastor Jensen afsat.

Men højesteret vilde altsaa nu i et lignende tilfælde dømme: Manden kan ikke afsættes; thi han er øjensynligt i «begrundet god tro» — ganske ligesom Vilh. Beck selv, naar han, i klar modsætning til Luthers lille katekisme (der ogsaa er symbolsk bog) nægtede, at der gives syndsforladelse i nadverens sakrament.

Manden kan ikke afsættes. Det vil sige — administrativt kan vel enhver præst afsættes med pension, og rent teoretisk vilde der heller ikke fremdeles være noget i vejen for, at ogsaa den ved højesteret frifundne Arboe Rasmussen fik sin afsked ad administrativ vej. Hvad højesteret har afgjort — kunde man sige — er kun, at manden ikke kan straffes. Hans afskedigelse kan ikke idømmes ham som en straf. Om han derimod kan og bør afskediges administrativt, er et helt andet spørgsmaal, som højesteret ikke har afgjort.

Ja, dette kunde man sige. Og med en vis formel ret. Thi højesteret udtaler udtrykkeligt i dommen, at den «finder det nu ikke nødvendigt at træffe afgørelse af «spørgsmaalet om» hvorvidt tiltalte ved sine udtalelser er kommen i avgørende strid med folkekirkens lære», et spørgsmaal som, ifølge de højesteret forelagte teologiske erklæringer, «er genstand for forskellig bedømmelse».

Højesteret har altsaa ikke villet sige noget om Arboe Rasmussens ortodoksi eller heterodoksi. Og hvorfor ikke? Fordi højesteret ikke finder det *nødvendigt* at sige noget derom. Det er for højesteret tilstrækkeligt, at en præsts udtalelser skønnes at være fremsatte i *begrundet god tro*. Da

frifinder højesteret ham fra anklagen for brud paa præsteløftet, selv om højesteret maa lade det staa hen, hvorvidt hans lære i virkeligheden er eller ikke er i overensstemmelse med folkekirkens lære.

Dette betyder, at højesteret har nægtet at være biskopperne til tjeneste.

Til tjeneste med hvad?

Med at fastslaa, at den frisindede teologi ikke kan taales i folkekirken.

Thi det var dette, der var biskopperne om at gøre. Det var ikke det at faa A. R. *straffet*, men at faa den teologiske retning, han tilhører, trængt ud. Dette ser man tydeligt baade af biskop Poulsens holdning ved afsigelsen af landemodsdommen og af aktoratets holdning under proceduren for højesteret.

Saaledes hedder det i det mig foreliggende referat af aktors tale: «I den foreliggende sag havde biskop Poulsen afgivet et afvigende votum gaaende ud paa, at A. Rs. afskedigelse ikke burde have karakteren af en straf, og at han derfor burde have pension. Personlig følte aktor sig tiltalt af dette votum, men som aktor ansaa han det for sin pligt etc.» I sin senere replik kommer aktor tilbage til det samme. «Der var her», hedder det i referatet «ikke tale om nogen beskæmmende straf . . . Det var en naturlig konsekvens, at vranglære straffedes med embedsfortabelse. Personlig havde aktor mest sympati for, at man gik den mellemvej at dømme A. R. til afsked med pension, saaledes at der ikke blev tale om nogen straf. Ganske vist var sagen anlagt som en straffesag, men det kunde retten maaske sætte sig ud over. Hovedsagen forekom aktor at være, at en præst, der optraadte som A. R., ikke kunde blive i folkekirken».

Dette er da aktoratets holdning: Høiesteret skal ved sin domfældelse av A. R. træffe en afgørelse angaaende lærefrihedens grænser, en afgørelse, som fjerner vranglæren og dermed ogsaa vranglæreren, men dette sidste paa den mest lemfældige maade. Aktoratet tørster aldeles ikke efter kætterblod. Ganske vist fremmaner aktor leilighedsvis mindet om, hvorledes Kalvin lod Michael Servet brænde, men ingenlunde — som han skynder sig at tilføie — fordi han

vil have Arboe Rasmussen brændt, nei kun for at paavise, at A. R. har skrevet artikler til et blad «Protestantisk Tidende», der udkommer i København og udgives af unitarer, d. v. s. af Servets aandsfrænder altsaa, af saadanne, som vilde være brændt tilhobe, om de havde levet i Genf paa Kalvins tid. En præst i folkekirken kan efter aktors mening ikke omgaas saadanne kandidater til kætterbaalet. Men personlig ønsker aktor ingen brændt, hverken unitarer eller Arboe Rasmussen. Baade pension og alt mulig andet godt ønsker han denne sidste. Blot maa han nedlægge paastand paa hans avskedigelse for vranglære.

Denne aktors holdning falder ganske sammen med biskop Poulsons og er formodentlig inspirert av denne.

Men dersom dette er tilfældet, og dersom — hvad man har al grund til at gaa ud fra — biskop Poulsen i dette stykke staar som repræsentant for alle bisperne, der i sin tid i forening besluttede retsforfølgningen mod A. R., da kan det ikke hjælpe, at bisperne bagefter vil si: Vi har af højesteret faaet svar paa det spørgsmaal om A. R. kunde *straffes*. Thi det var faktisk et helt andet spørgsmaal, biskopperne hadde stillet til retten, nemlig om han kunde *fjernes*.

Og naar da højesteret har undladt at besvare dette spørsmaal, da gælder her i høi grad det ord: Intet svar er ogsaa et svar.

Højesteretsdommen betyder kirkehistorisk, at de af «Kirkeligt Landsforbund» allarmerte bisper, som i deres forfølgelse mod Arboe Rasmussen ikke havde held med sig overfor den udøvende magt, nu har haft ligesaa lidet held overfor den dømmende magt.

Om de og landsforbundet nu skulde føle trang til at faa sat den lovgivende magt i bevægelse, maa afventes. Sandsynligt er det neppe. Og i hvert fald vilde deres bestræbelser dér ganske sikkert have allermest uheld med sig.

Jeg antager, uvejret nu vil lægge sig, og man vil lade det bero med højesteretsdommen. Man sige hvad man vil om, hvor lidet denne, formelt og udtrykkeligt, fastslaar. Saa meget er vist, at Arboe Rasmussens saa fuldstændige frifindelse, med det offentliges overtagelse af sagens omkostninger, betyder for denne mand en opreisning, som skyldtes

ham, og som vil umuliggøre alle fortsatte forsøg paa at faa administrative forholdsregler bragt i anvendelse for at faa trængt ham ud.

Endvidere vil det uden tvivl faa blivende betydning for opfattelsen af præsteløftet og hele præstestillingen, at højesteret har frifundet en for vranglære anklaget præst med den begrundelse, at han har været «i begrundet god tro med hensyn til sin berettigelse til at fremkomme med udtalelserne.»

Dette turde formentlig betyde saa meget som at kætterforfølgelsernes tid er forbi i Danmark.

Stenløse, 11te maj 1916.

Morten Pontoppidan.

VOR GUDSTJENESTE.

Overkommelige reformer.

Det er vistnok mange som hver gang de overværer en ordination med vemod tænker tilbake paa den tid, da messen ved en saadan anledning i vore lutherske kirker lod paa *latin*. Det gav en høitidelighet, som løftet hele handlingen op fra det hverdagslige til det sjeldne og egenartede; derfor grep det.

Nu er man jo for en aarrække siden gaat over til norsk. Og derved er det hele blit forflatet. Det er ikke til gavn for nogen, allermindst for en kirke, som strider med vanskeligheter, som ofte kan synes overvældende.

Mon man tar feil, naar man gaar ut fra, at en av grundene til disse nutidens vanskeligheter netop er, at man saa haardhændt har ribbet vore gudstjenester for snart sagt alt, som har æstetisk værdi? I dette ribningsarbeide er sløifningen av latinen et ikke saa ganske uvæsentlig led som mange kanske tror. Der er over det latinske sprog en velklangens fylde og fuldendthet og samtidig hermed en streng, kjølig og klar ro og majestæt, som gjør det mere skikket end noget andet sprog som uttryksmiddel for æstetisk-religiøs følelse. Det er likesaa langt borte fra klisset bedehussentimentalitet som fra hverdagslig uærbødighet for det hellige. Vi merker det ved vore kirkekoncerter. De gamle tekster synges altid paa latin i rigtig forstaaelse av det værditap anvendelsen av norsk vilde gi. Og naar oversættelsen gis paa programmerne, lider forstaaelsen intet skaar.

Det er efter al sandsynlighet frygten for katolsk bismak, som har staat bak, da man for — saavidt jeg vet — 30 aar siden sløifet den latinske messe. Det er en bedrøvelig begrepsforvirring, som her har gjort sig gjældende. Ræsonnementet har været: selv om det er godt og vakkert, maa det fjernes, naar det paa nogen maate minder om katolicisme. Et meget

rigtigere, sundere og sterkere ræsonnement er vel det, som sier: vi gjør vore gudstjenester saa vakre vi kan og lærer i saa henseende gjerne av *alle*. Vor lutherske kirke skulde vel være sterk og overlegen nok til den tankegang. Man staar jo her kun overfor *form* ikke læreindhold.

Litt har man jo vaaget sig til i de senere aar; ved de store høitider staar der, — som oftest ialfald — blomster paa alteret. Ogsaa det er «katolsk» om man saa vil; det er i virkeligheten meget mer: det er det første lille skridt til at gjøre godt igjen al den vandalisme, som i prostestantismens navn er begaat mot vor kirke og vore kirker. Om jeg ikke erindrer feil, holdt pastor *Tybring* ved landspresteforeningens aarsmøte et foredrag netop om denne vandalisme, begaat i hellig men saare misforstaaet iver — maatte det lede til, at man aapent og ærlig tok op et rydningsarbeide paa dette omraade og gjennemførte det konsekvent.

Det burde ikke vække betænkelighet paa noget hold. Ialfald ikke naar man med aapne og lærvillige øine ser paa situationen som den i vor tid er her i Norge. Paa den ene side statskirken, til hvilken søkningen er saa liten, at det er et stadig tilbakevendende spørsmaal, det *hvorfor*, hvis besvarelse man synes at kvie sig for at gaa tilbunds i, naar det gjælder handling og ikke bare ord. Paa den anden side indremissions- og bedehuskristendom og alle dissenterne, hvis former for det religiøse følelses- og bevissthetsliv truer med at gjøre det til et dogme, at kristendom og høiere dannelse ikke kan forenes. Saan fremstiller det sig vel ialfald for alle dem, som ikke i klunkende guitarer og sentimental og musikalsk værdiløs sang finder noget uttryksmiddel for de tanker og forestillinger, som opstaar i det religiøst bevægede sind — det være sagt uten nogen kritik over dem, der har det paa anden maate. Men det bør sies aapent og ærlig, for det vil betegne en skjæbnesvanger fare, om det skal gaa ind i bevisstheten, at kristendom og halvdannelse hører sammen og er uadskillelige. Har man ved at sløife latinen ved bispe- og presteordination ment at være «demokratisk,» og dermed lokke til kirken, har man regnet sørgelig feil. Det viser de former, norsk religiøst liv ytrer sig i, paa det tydeligste.

Hvad frygten for at være «katolsk» angaar, har det sin

store interesse at vise hen til Sverige, Gustav Adolfs land, og maaske det mest protestantiske land i verden. Ialfald er det et faktum, at den katolske propaganda der paa langt nær ikke har opnaaet de resultater som her i Norge, for ikke at tale om Danmark, hvor den har slaat forbausende god rot. I det erkeprotestantiske Sverige er de gudstjenstlige former saa katolske, at det virker forbløffende paa den, som første gang ser det. De svenske biskoper bærer baade mitra og krumstav og ved høitidelige gudstjenester som f. eks. paa de store høitidsdage er der to prester for alteret, som selv i landskirker er prydet med blomster. Langfredag er alteret klædt i sort, — og meget andet kunde nævnes.

Selv de forsigtigste paa dette reformomraade kunde vel ikke ha noget imot at følge den svenske Langfredagsskik med det sorte alter, som straks man trær ind i kirken, sætter sindet i den rette stemning. Der kunde vel heller ikke indvendes noget imot, at man anskaffet messehagler av forskjellig farve, saa der blev litt avveksling ogsaa for øiet under vore gudstjenester. Det burde ialfald være en mere nærliggende tanke end den, som for en tid siden kom fra anset kirkelig hold: at sløife samarien. Den norsk-danske prestedragt er saa enkel, værdig og vakker, saa traditionspræget og i saa god harmoni med sin hensigt, at det vilde være den rene vandalisme at avskaffe den. Man skal lete længe, før man finder en prestedragt som kan maale sig med den. Forhaabentlig vil tanken paa dens fjernelse aldrig bli mere end et foster av en visstnok velment men misforstaat «demokratisk» fantasi. Det er saavisst ikke i *den* retning bestræbelserne for at forskjønne vor gudstjeneste maa gaa, om der skal komme noget ut av dem.

Men ikke bare prestens embedsdragt, ogsaa kirkens skrud maa være vakkert. For nogen aar tilbake var der tilsprang til interesse for paramentik. Diakonisserne paa Lovisenberg tok saken op. Men det synes desværre at være blit litet av det. Klangbunden har manglet. Denne utsmykning av alter, gelænder, prækestol m. m. er dog gudstjenstlig set av mindst likesaa stor betydning som selve kirkens kunstneriske utstyr, paa hvilket omraade interessen jo er i glædelig vækst. Særlig for festgudstjenesters vedkommende spiller paramentiken stor

rolle. Uten den har man intet ydre moment, som fremhæver det festlige — bortset fra den utsmykning med flag og 17de maisløifer, som nu er det staaende program ved den slags anledninger. Det kan være baade pent og velment, men nogen dypere *kirkelig* karakter har det ikke og er fjernt fra enhver organisk sammenhæng med gudstjenesten. Men netop *denne* var det jo, som skulde særmerkes som ekstraordinært festlig.

Paa et andet æstetisk felt, det musikalske, ligger vi ogsaa sørgelig langt tilbake. De liturgiske gudstjenester, som enkelte steder har været forsøkt, betegner et betydelig fremskridt, men man har uvilkaarlig følelsen av, at ikke faa stiller sig i nogen grad skeptisk ogsaa til *deres* berettigelse Foruten det katolske spøkelse er det vel kanske frygten for at gudstjenesten skal bli noget i retning av en koncert, som stikker hodet frem Det er en forkjært tanke. Ved gudstjenesten bør, saa langt menneskelig evne rækker, bare det bedste være godt nok. I Stockholm har man sidste Langfredag i Oscarskyrkan holdt vespergudstjeneste med orkestermusik, i hvilken anledning det oplyses, at orkestermusik i flere aar fra tid til anden har været benyttet ved gudstjenesten i Falun. Man har ikke hørt andet, end at det har været vakkert og gripende. Det er rimelig nok. Kirkemusik, værdig utført, maner til andagt, kanske mere end noget andet; som alt ægte skjønt og ædelt er den i nær sammenhæng med det religiøse bevissthetsliv.

Hvad der i almindelighet præsteres av musik under vore gudstjenester indskrænker sig foruten salmemelodierne til «præludier», der som oftest er ekstemporerte fantasier i tilknytning til vedkommende salmetone. Det sier da sig selv, at præludiernes musikalske værdi ikke rækker længer end til øieblikket og undertiden knapt nok det. Ikke sjelden føler man sig lettet, naar de holder op. Det skulde dog ikke være for meget forlangt av vore organister, at de benyttet den rigdom av kirkelige kompositioner, som staar til deres raadighet. Det vilde kanske være praktisk, om man blandt ansættelsesvilkaarene for organister fastsatte kravet om, at de ved hvert kvartals begyndelse skulde forelægge presten en plan for den musik, de tænkte at benytte sig av i vedkommende termin. Var menigheten viss paa at faa høre klassisk

kirkemusik baade ved gudstjenestens begyndelse og efter dens slutning, varte det kanske ikke længe, før de allerfleste lærte baade at komme tidsnok og at bli sittende til slut — i begge henseender er jo tilstanden nu saa som saa. De orgeltoner, som nu i almindelighet «fantaseres» utover menighetens hode, skal ikke bidra til at rette paa misforholdet; kanske snarere omvendt; man gaar jo ikke i kirken for at ærgre sig.

Det er endnu et forhold, som bør nævnes. Burde ikke vore prester lære hvad man kanske kunde kalde kirkelig plastik? Man kan se mange forsyndelser paa dette omraade. Det virker som pinlige stilbrudd. Her har vi meget at lære av katolikerne. Man ser prester, som lænner sig op til alteret som søkende efter et støtte- og hvilepunkt og man kan se dem, som under salmesangen lar sine hænder makelig finde sig tilrette paa ryggen. At den slags ikke forekommer bare hos os fremgaar av en artikel, provst *Th. Elmquist*, Danmark, nylig skrev i «Nationaltidende» om «Kirkelig Skik»? Han skriver her bl. a.:

«Og er det *menighetens* pligt at holde kirkeskik og huske ordet «sømmeligt og med orden», saa skulde man vel ikke behøve at sige, at det er *prestens* ikke mindre. Og dog er der prester, som, sagtens ogsaa av denne skræk for al ydre form, ingenlunde omgaas sømmeligt i Guds hus. Det er ikke sømmeligt, naar presten spadserer omkring ved alteret i stedet for at staa foran det som Herrens tjener og menighetens forbeder, eller endog, som det er set, stiller sig ved dets side, lænnet op til det paa en nonchalant maate under salmesangen.

Sligt er en daarlig forstaaelse av jævnhet og folkelighet og en forglemmelse av, at «det sted, man staar paa, er hellig jord»».

Saant som det, der i det lille indlæg er paapekt, er det som har latt det vokse sig fast næsten som et dogme, at vor protestantiske gudstjeneste er uskjøn mens den katolske er et fuldendt kunstverk. Det er i virkeligheten en stor vildfarelse. Den protestantiske gudstjeneste med sine enkle, klare og samtidig storstilede linjer, sin stille inderlighet, sin fornemme ro og værdighet, sin sky rædsel for det uægte, sin mandige søken ind til kjernen av de kristelige sandheter er i virkeligheten vakrere end den katolske med dennes store, overlæsset pompøse apparat, som stemmer litet overens med kristelig enkelthet og enfold, dens teatralske effektjageri med mysticisme som middel og dens ofte likefrem smakløse detaljer. Der skal saa litet til for at vor lutherske gudstjenestes fortrin skal kunne træ klart frem. Den er som et værdifuldt maleri i en stilløs og uskjøn ramme, som ødelægger sit indhold. Men har man et uvurderlig maleri, skulde det vel ikke falde saa vanskelig at la det faa den ramme som det kræver for at komme til sin ret og som det i saa høi grad fortjener. *Frits Duus.*

INDTRYK AV FORSKJELLIGE FOLKETYPER I NORGE.

Foredrag ved Stavanger amtsprestemøte i mars. Av *J. Otterbech.*

Jo længer jeg har faat virke som prest, des gladere er jeg blit i det folk, blandt hvem vi har faat vort arbeide, des mere respekt har jeg faat for de ædle karaktertræk, som vort folk har utviklet tildels under tunge og trange kaar.

Det har faldt i min lod at bli kjendt i 4 forskjellige dele av Norge: i *Smaalenene*, i *Finmarken*, paa *Nordmør* og *Vestlandet*. Og jeg vil her forsøke at la disse mine venner passere revy, saaledes at jeg tar frem det, som hos enhver av dem staar for mig som det typiske.

Men først trænges et par ord til indledning. Mig bekjendt foreligger der ingen objektiv, videnskabelig nøiagtig skildring av vort *folk*, saadan som vi har det av vort *land*. Vort *land* kan nu kartlægges nøiagtig baade klimatisk, geologisk og plantegeografisk, takket være vore naturvidenskapsmænds ihærdige arbeide i aarrækker, mens vort *folk* ikke har været gjenstand for nogen systematisk beskrivelse. Hvad vi har er særlig digteriske skildringer av enkelte folketyper. Disse har stor interesse, men har ikke den objektivitet, som gjør dem skikket som retledning f. eks. for prestens virke.

Den skildring, jeg her gir, gjør heller ikke fordring paa at være andet end min subjektive opfatning av vedkommende folketype.

Videre er ved en saadan skildring en vanskelighet til 2 sider. Man kan komme til at ta for meget med enten av det for os alle fælles menneskelige eller av det helt individuelle. Folketypen ligger midt imellem disse yderligheter, den er en fællesnævner for en række individualiteter, og overfor det fællesmenneskelige skal den beholde sit karakteristiske ansigt.

Tilslut staar jeg overfor den store vanskelighet, at jeg taler til mænd, som selv avgjort elsker en av disse typer. Det kan derfor komme til at gaa mig som jægeren, der skjøt myrsnipens unger. Han hadde overset det store, at enhver mor synes hendes unger er de vakreste i skogen.

I.

De nordmænd jeg først lærte at kjende var *bønderne i Smaalenene*. Hos dem tilbragte jeg hele min barndom og en del av ungdommen. Siden jeg var saa ung, saa skjulte de intet for mig, men jeg fik se dem like ind i hjertet. De vidste jo ikke, at jeg skulde bli prest, saa de av den grund skulde behøve at ta søndagsklær paa, naar de traf mig. Paa den anden side kan jo min ungdom ha gjort, at jeg ikke helt forstod dem. — Jeg vil med engang si, at det bedste man derborte vidste at si om en mand var, at han var en «*real kar*» — det var det store, det ubetingede folkeideal. Hvis en mand var grei og paalitelig i smaat og stort, da var han temmelig sikker paa at faa en høiagtet plass i det almindelige omdømme. Det gjorde da mindre, om han var grov og raa eller tung og sen og tvær, det at han var en real kar, det dækket over de fleste andre synder. I mange smaating i dagliglivet kom dette træk frem. Den bonde, jeg var bedst kjendt med, eiet møllebruk og maalte ut meget korn. Hvor jeg husker godt, naar han med skovlen øste op i tønden. Der skulde være houg paa og der blev trykket godt ned og tilslut østes der sildrende rugkorn over, saalænge der kunde ligge ét. Han hadde mange stygge feil den manden, men naar han maalte korn, da gjorde han det med slik andagt, at vi smaa som stod omkring følte os grepen langt ned i barnesjælen av det folkeideal at være réal.

Et andet barneminde, som peker i samme retning, knytter sig til en liten flekket hest. Hver eneste vaar og høst indfandt denne hest sig saa sikkert som trækfuglene. Hesten tilhørte en hædersmand, som het Haldorsen. Han kom til min bedstefar, som var lensmand, for at betale gjæld. Haldorsen var en fattig mand, men naar stæren fløitet paa stabursmønet, da kom den lille flekkete hesten vassende i

vaarsølen, det svigtet aldrig, saalænge jeg kan mindes. Det bidrog til at slaa smaalensidealet fast.

Saa sterkt var dette folkekrav, at selv forbryderne anerkjendte det. De bekjendte kutorvsgutter i Kristiania er en forbryderbande med avgjort østlandspræg, de gjør store galskaper, men paa en egen ridderlig maate.

En politifuldmægtig, som trots alle sammenstøt hadde forstaat at appelere til deres ridderlige egenskaper, blev ved sin avreise fra distriktet av en deputation fra kutovsgutterne overrakt en sølvbeslagen merskumspipe.

De syntes, han fortjente en offentlig paaskjønnelse for den udmerkede maate, hvorpaa han hadde skjøttet sit embede.

Inden *barneverdenen* var «naskeri» omtrent ukjendt. Og at «jokse» i leken var noget, som vor fælles dom rammet med knusende vegt.

Det værste vi kunde si om en lærer var, at han var lumpen d. v. s. ureel.

Og kjære gamle buldrende «Siewers» var for os et læreride al saa straalende, at det forsonet os med alle skolelivets pinagtigheter. En time hos ham var som en straalende søndagsmorgen, som satte farve paa alle de graa hverdage.

Eventyr blev ikke saa ofte fortalt i vor barndom, men det om «den retfærdige fireskilling» var ubetinget nr. 1.

Folkets forhold til sine prester var ogsaa meget betegnende.

I den tid var der særlig 2 prestetyper: den ene var den *runde og blide*, den anden var den *strenge og magre*.

Vi hadde netop én av hver sort. Den ene var saa usædvanlig blid og god, jeg kan ikke mindes at ha truffet et mere straalende, elskelig menneske. Han skinnet saa at si paa hele bygden, men det hele blev et straalespil paa overflaten. Han kom aldrig ned til det, som der borte var den indre virkelighet. Han blev et vakkert stjerneskud, som forsvandt uten at sætte spor. Den anden hadde en ualmindelig utpræget karakterfeil: han hadde et heftig, ustyrlig sind, men kjæmpet for alles øine og i Guds kraft uophørlig mot denne feil. Det hændte ved konfirmationsforberedelsen, at han kunde reise sig op, hvit i ansigtet og si: Skynd dere ut gutter, ellers kunde jeg komme til at slaa dere fordærvet.

Saa hørte gutterne ham gaa op og ned derinde og be om seier over sig selv, og saa om en tid kom han ut med et solstreif over det jernhaarde ansigt og sa: kom ind, gutter, og saa blev der undervist under alvorets og virkelighetens tegn. Jeg kan saa godt mindes den umaadelige respekt, hvormed denne prest blev omtalt. Jeg husker tjenerne kom hjem og fortalte, at presten hadde hilst paa dem. Det var ingen, som spurte, hvilken prest det var. Det var likesom kun en réal prest, som det var en begivenhet at træffe.

Denne paalidelighet, som slik udmerket smaaleningene hadde meget let for at gaa over til seighet, stridighet og selvgodhet.

De blev litet mottagelige for nye idéer, men lykkedes det endelig en ny idé at slaa ned blandt dem, saa slap de den ikke, før den var vel i havn.

Særlig sterkt kom dette frem i riksretstiden. Dette at man hadde folkestyre, men at dog alt kunde stanses av et kongelig veto, det fandt de ikke ret, og de reiste sig som en mand og sendte blodrøde radikalere til tinge. Under denne vældige strid hadde de opdaget, at presterne stod paa vetoets side, og det virket slik ialfald i min hjembygd, at de «tomme kirker»skriver sig fra 1884. Greit skulde det være.

Kan man hos et folk med saa utpræget realistiske egenskaper vente at finde de ædlere digteriske og religiøse anlæg utviklet? I virkeligheten er det saa, at ogsaa disse egenskaper findes, men paa en ganske egenartet maate.

Vi østlændinger er saa heldige at ha en digter, som er helt og fuldt vor, og det er Jørgen Moe. Alle vore tørre seige egenskaper løfter han op i et lys, som frigjør os og fryder os. Fremfor alle hans digte gjælder dette «Truls og Inger». De 2 har jeg truffet i virkeligheten mange gange. Fattig, arbeidsom, trofast og dog fintfølende, naar det gjælder.

> Mer trofast hadde ingen paa den skumle nattevagt
> fælden og lagenet bredt eller halmputen lagt.

Et av de sterkeste religiøse indtryk jeg har faat her i verden har jeg faat av en slik fattig husmandskone. En rørende trofasthet, kjærlighet og finfølelse var hendes styrke. Hun løftet os mot Gud. Da det led paa det sidste, fik hun presten til sig i sognebud. Min mor spurte hende dagen

efter, om hun ikke var glad for det. Hun svarte bare disse ord: han pudset neglene sine, mens han sat her. Der er ingen, som kan saare slik som vi prester. Tænk paa, hvordan Jørgen Moe pynter husmandsstuen, da Truls skulde dø:

De røde morgenstraaler ned i sommerdalen gaa
og husmandshyttens *glar* de kaster roser paa.
Paa jordtaget over døren sitter den sorte kat
den vasker sig med poten, den stryger skjægget glat.
Jeg vet ei, om den pudser sig for livets glade fest
Jeg tror heller for den sterke, den usynlige gjæst.
I stuen selv er feiet for spindelvæv og støv
paa sorte peis er stablet et baal av birkeløv;
Med nypetornsrosen saa blegagtig rød
og grøn duftende ener er gulvbredden strød.

Ja, Jørgen Moe forstod dem, de elsker at bli pyntet for vor Herre. Østlandet er nemlig den blyge enkeltmandskristendoms rette hjem. Helstøpt kristen, men stilt, skjult, gjemt.

Den spirer helst paa et enlig sted, hvor bakken luner for vinde;
Men duften lokker dog hen dit fjed, hvor du dens klynger kan finde
Der staar den bag det brede blad og bøier bly mot jord sin klokkerad
O se dens kind, hvor lys og lind — —.

Hvad er denne *enkeltmandskristendoms samfundsopgave?* Det er: det ene hundred aar at føde *Hans Nilsen Hauge*, og det næste hundred aar at føde *Jens Jonas Jansen*.

Naar saadanne indadvendte, seige folk endelig faar et religiøst utslag, saa sker det i disse koncentrerte religiøse typer, som jeg her har nævnt et par av.

Vi har en meget interessant politisk paralel til dette fænomen. Bergen fører som bekjendt til daglig sit individuelle byliv med sterk avgrænsning mot det øvrige Norge. Men ut av denne avgrænsethet mottar fædrelandet i kritiske tider sine førere: i 1814 fik Norge fra Bergen grundlovens far, Christie, i 1905 Michelsen. — Jeg nævner dette, fordi jeg ønsker, at man ikke altfor snart skal dømme enkeltmandskristendommen som ufrugtbar for samfundslivet. Det er netop den, som skaffer os de religiøse høvdinger. Men heller ikke Hauge fik samlet sine venner i Smaalenene, men rundt om ellers i landet der, hvor man hadde sterkere saus for sam-

fund, der gjorde han sin store indsats. Paa denne maate hjælper østland og vestland hverandre kristelig seet.

Paa den anden side maa jeg betone, at den strenge kristelige isolerthet der øst frembringer mange forkrøblede kristne, kristne med de ædleste og dypeste anlæg, men som er blit helt forspilt, kun fordi de avstængte sig fra det kristne brodersamfund.

Skulde jeg idag følge en ung prest til arbeidet der øst, saa vilde jeg vise ham disse 2 ting: den sterke *paalidelighet og greihet* og den *dype, stille enkeltmandskristendom*. Men jeg vilde tillike si ham, at disse 2 ligger som et par unyttede fjeldvand. Jeg vilde be ham søke at lede begge utover dalen, at de kunde bli omsat i jevnt lys og kraft.

II.

Fra Smaalenene flyttet jeg til *Finmarken*. Som ventelig kan være virket motsætningen mellem folkelivet paa disse 2 steder overvældende.

I Smaalenene findes der en ensartet folketype, i Finmarken oplever man det interessante, at 2 mongolske, 1 slavisk og en række germanske folketyper har sat hverandre stevne for at skape en ny type Arbeidet har paagaat i hundreder av aar, men er endnu kun i sin begyndelse. Om jeg vilde ligne det smaalenske folkeliv med en grei, solid vadmelsvæv, saa er Finmarkens folkeliv aaklæværen med de forunderligste og mest fremmedartede mønstre.

Her vilde det være av største interesse at faa gaa i detalj, men for ikke at trætte Dem maa jeg nøie mig med enkelte stikprøver. Det er paa det sproglige omraade man bedst faar se den vældige energi, som folket har brukt for at forenes, men der viser det sig ogsaa, hvor vanskelig sammensmeltningen er. Forholdene deroppe har skapt et fælles handelssprog, som nu kaldes russenorsk. Det er sammensat av hollandsk, engelsk, russisk, finsk og norsk. Det er stivt som en træhest, helt uten aand, men gjør sin nytte som transportmiddel for materielle værdier, mens hjertelivets dype spørsmaal umulig kan overføres ved dette kunstsprog.

«Grot krank paa moja» betyr: jeg er meget syk. «Kanske paa land niem» betyr: Vil du ro mig paa land. «Grot cam-

pagne paa C. paa den dag lita junka paa kirkum vaskum» skal bety: Der var stort selskap hos C. den dag hans lille gut blev døpt i kirken.

De hollandske og engelske bestanddele av sproget viser, at det har været brukt i ca. 400 aar.

Det *finske* sprog fremviser den motsatte yderlighet. Det har skapt bestemte love, efter hvilke nye ord til enhver tid kan dannes, saaat f. eks. en taler som inspireres av nye tanker vil kunne ha det i sin magt paa stedet at danne nye ord svarende til disse nye tanker, og han kan være viss paa at at bli forstaaet. Det er et grep ind i aandens verden, som jeg aldrig har seet make til i noget av de intelligensbeherskede, indogermanske sprog. Mens vore sprog tilstræber klarhet og avgrænsning, saa tilstræber det finske sprog at holde veiene ind til den oversanselige verden aapne (jfr. ἅπαξ λεγόμενα i græsk).

Til det *norske* sprog i Finmarken er der ydet bidrag av østerdøler, gudbrandsdøler, nordlændinger og vestlændinger, og Finmarken er vistnok den eneste del av Norge, hvor sproget er helt dialektfrit, ikke lokalfarvet.

Og som sprogene frembyr de største motsætninger samtidig med stræben efter at møtes, saa er det samme tilfældet i folkelivet. Der er vældige brytninger. Der er mulighet for en sammensmeltning til en fælles folketype, men det er endnu langt frem. *Jonas Lie* skildrer Finmarkens 2 mongolske folk saa: «Idealistisk anlagt med det asiatisk flate kjævesterke, energiske ansigt gjør *finlænderen* som ung indtryk av noget særlig evnefuldt. Men netop hans til envishet utprægede viljestyrke hindrer ham i utviklingen. Utilgjængelig for paavirkning knytter finlænderen likesom viljeknûte for sig og er ved en tidlig alder som oftest alt det han kan bli, en myndig, opgjort klar kraft — en færdig mand. Men det livfulde, som var over ham, da han med sin unge racekraft kastet sig ind i kampen — er der ikke mere.

Den lille svake *fin* derimot er en ydmyg mand, han vet, at omgivelser og forhold altid er hans herre, og at det gjælder at forstaa og bøie og vinde sig ind og ut av dem for at kunne føre sin livsstrid. Og finnens bløte mottagelige gemyt lærer og lærer og tar erfaringer — han er saa at si natura-

listen av de to. Han utvikler sig med en stadig tilførsel av indtryk — og er paa sin gamle alder inden sit aandsomraade den kløgtige, snart og vart om sig skuende, paa raad opfindsomme mand, der har gjort «finnelist» til et ordsprog».

Finnen er den dypest kristelig grepne av alle Finmarkens folk, hans kristendomsform — den læstadianske — er da ogsaa overført paa baade finlændere og nordmænd i Finmarken. *Materielt* trykkes finnen undav — *kristelig* seirer han. I den nye fællestype vil nordmændene representere intelligensen, finlænderne viljen og finnerne følelsen. Teoretisk set er alle ingredienser tilstede, hvorav der kan dannes en vakker type. Men spørsmaalet er, om vort folk evner at skape den forønskede enhet.

Der er i vore dage skapt en ny folketype amerikanerne, og der synes mange av de oprindelige folks gode egenskaper at være kommen til sin ret. Men har vort folk samme evne som englænderne til at forene forskjellige racer?

I lange tider var det handelsmændene, som var kulturbærerne i Finmarken. De har utført et ganske stort nyrydningsarbeide. De har i en tung tid lagt det materielle grundlag for en fremtidig utvikling. Deres ulykke var, at de under de senere aars materialisme blev altfor graadige, og de er for nogen faa aar siden helt avsat fra ledelsen av socialisterne. Hvis det er sandt, hvad professor Sars har sagt, at misfornøielse er alt fremskridts mor, da er der al grund til at glæde sig over socialisterne; ti de har gjort Finmarkens folk til randen fyldt med misfornøielse. Videre bringer de med sig et for fremtidsutviklingen uundværlig element: konsolidering og samfølelse mellem befolkningens brede lag. De hævder paa sin vis brortanken og egger til kamp for bedre kaar.

Ved siden av socialisterne er idag skolens mænd en stormagt i Finmarken. Men skolens mænd har for tiden kun en ledende idé og det er fornorskning. Den er en uundværlig fremtidstanke, men den drives helt efter den prøissiske metode. Naar vi nu vet, hvordan denne metode har kjort sig fast i Slesvig, Polen og andre steder, og hvordan den engelske metode f. eks. overfor gælerne i Skotland skaper tillidsfuld forstaaelse, da er ikke utsigterne der nord ubetinget lyse.

Den prøissiske metode kan karakteriseres som *maaltvang* d. e. den vil oprykke det oprindelige morsmaal og sætte tysk istedet. Den engelske metode kan karakteriseres som *maalhjælp* d. e. den gir morsmaalet fuld utviklingsfrihet, men sier: du skal *tillike* lære engelsk. At prøisseriet er knæsat i Finmarkens skoler ser jeg som et fattigdomsbevis. Jeg tror vi har aandelig «raad» til at ta det paa en anden maate.

Hvad Finmarken idag fremfor alt trænger, er den del av aandslivet, som kirken repræsenterer.

Kirken idag i Finmarken svigter paa den mest kritiske tid. Den officielle kirke viger paa alle hold.

Der findes prestekald paa 4 til 8000 km.² størrelse. Selv disse kald staar i aarevis uten prester. Saaledes har Kautokeino og Kistrand nu praktisk talt været uten prester i 2 aar.

Kirkehusene er for faa og smaa.

Presterne har tildels været uten evne til at tale folkets sprog.

I Sydvaranger er i løpet av 10 aar vokset op en industriby paa 3—4000 mennesker, men den prestelige betjening er den samme som i 1864. Lignende forhold finder sted i flere sogne.

Den officielle kirke har mistet sin erobringskraft.

Istedet herfor driver nu Gud frem tjenere uten det officielle stempel, de kommer med sine arbeidsmidler: emissærer, bedehuse, menighetssøstre. Saa godt dette er, saa savnes det samlende element, som kirken har magt til at sætte ind. Jeg haaper, at den norske kirke ikke vil la denne vakre opgave ligge. Har den kraft til at skape kristne hjem paa Madagaskar, saa maa den ogsaa kunne evne at bygge op den nye kristentype av de rike muligheter i vort lands nordligste del. Men neppe paa noget punkt har det vist sig saa skadelig som i Finmarken, at vor kirke er styret av et kontor med stadig skiftende kontorchefer.

III.

Min vei gik imidlertid sydover og jeg havnet foreløbig paa *Nordmør*. Hvad der her slog mig med en eneste gang var, at jeg var kommen til en befolkning med høi *kultur*.

Selve deres fremtræden og maate at føre sig paa var i høieste grad høvisk, især gjaldt det kvinderne. Mange av dem kunde ha optraadt hvorsomhelst i verden uten at komme ut av balance. De hadde vestlændingens livlighet og trønderens fasthet i lykkelig forening. Husmænd og gaardbrukere var ét folk, bymænd og bønder likesaa, enhver blev agtet paa grund av sine personlige egenskaper uten hensyn til hvad hans bankbøker maatte indeholde. *Husene* var av den bekjendte trøndertype, som er mest kjendt fra Peter Dass's gamle prestegaard paa Alstadhoug. Beliggenheten var valgt med smak, og naar man kom reisende indover de vakre fjorde, fik man lyst til at si med Gunnar av Lidarende: «Fögr er hlíðin, svà at mer hefir hon aldri jafnfögr synz, bleikir ákrar en slegin tune». Inde i stuerne var det som regel paa gammel bondevis uforstyrret av tysk jugl — hvitskurte langborde og bænke, gamle rygstole og senger med smakfulde farvelægninger — dertil skeer, kopper og kar av ædle gammeldagse former. Særlig kan jeg huske en enestaaende stilfuld stue i Sundalsfjorden. Det eneste som skjæmte ut, var en moderne hængelampe, den hang der, fordi den var en gave fra stedets sogneprest.

Traditionen var saa levende som intet andetsteds, hvor jeg er bleven kjendt. De gaarde, hvor gamle norske adelsslegter hadde boet, var vel kjendt, og man vidste, at man stammet fra norsk adel. Men hovedsagelig knyttet traditionen sig til presterne. I fylkeskirken paa Tingvold hang malerier av samtlige prester siden reformationen, og hvad man hadde at berette om bygdens liv begyndte gjerne saa: da herra Hans eller Gammel Mohr var prest til Tingvoldkyrkja — de gamle prester hadde sat dype og gode merker efter sig.

2 store slegter var fremfor alle de førende i bygden. Den ene nævnte med glæde som sin stammor Randi Hevle, som av Hauge i sin tid var utsendt som forkynder og hadde sittet fængslet som han. Hendes efterkommere hadde i 4 generationer været religiøse høvdinger, som blev set ubetinget op til. Som Hauges øvrige venner var de samtidig foregangsmænd i det praktiske arbeide og i høi pletfri moral, saa at deres opbyggende indflydelse var overordentlig stor.

I det hus tilbragte sekretær Dahles mor sit konfirmationsaar. De gamle hadde den vise vane at bytte barn, naar disse var naaet op i den vanskelige overgangsalder.

Den anden storslegt førte sit stamtræ tilbake til en gudbrandsdalsk husmandsgut, som hadde giftet sig med datteren paa gaarden. Derfor maatte de romme Gudbrandsdalen, men brøt sig en plass oppe paa Nordmør, og idag fylder den slegt flere bygder der med ledende personligheter.

Som eksempel paa nordmøringens kulturelle indsatser maa ogsaa nævnes den kjendte politiker *Jon Nergaard*, husmandsgut fra Rindalen. Han er betegnet som den norske bondereisnings far, og det er vel ogsaa saa. Den lille kloke klokker fra Heskestad Ueland blev bondernes fører paa tinget, men den, som vakte og grundfæstet bevægelsen utover hele landet var den stilfarende, men sterke nordmøring Nergaard. Han er forfatter til det indflydelsesrike politiske skrift «Olaboka» kaldet, og med det i haanden aapnet han veien for bønderne til Norges storting (1833).

Noget, som var overmaate tiltalende ved nordmøringene var deres evne til at sætte alt paa sin rette plass, og det gjorde de ogsaa med presten. Som mine kolleger vet, er det saa med os prester, at enten løftes vi op over alle skyer eller saa er vi gjenstand for en ringeagt som ingen grænser kjender. Det merkedes ikke deroppe. De kunde være stri med sin prest, men selv om han var deres motstander, saa agtet de ham som et integrerende lem paa samfundslegemet.

Ved gudstjenesterne var mændene i ubetinget flertal, og der var i det hele en mandig kristendom. Unge og ældre mænd stillet sig i menighetens tjeneste og som oftest optraadte de med stor visdom og forstod særlig den vanskelige kunst at øve brodertugt. Ganske betegnende er det, at ingen del av vort land har mønstret saa mange diakonisser som Romsdals amt. Nordmøringens hovedfeil tør være en egenartet stridighet, men trods det er mit indtryk av ham, at han var καλός κ'αγαθὸς — vakker og god, repræsentant for noget av det allerbedste i vort norske folk.

IV.

Naar jeg saa endelig vender mig til *vestlændingen*, saa tør jeg kun medta nogen faa træk. For det første er det jo

et omstridt spørsmaal, hvem man mener, naar man taler om vestlændinger. Jeg er saaledes fuldstændig overbevist om, at suldølerne ikke er vestlændinger, de er sandsynligvis teledøler; likesaa sikker er jeg paa, at bergenserne ikke er vestlændinger, de er vel for en stor del fra Tyskland. Paa spørsmaalet: hvem er vestlændinger? vil jeg helst svare: det er folket fra Aalesund til Lindesnes, men vel at merke kun den ytre kyststripe. Man maa undta Hardangerfjorden og sandsynligvis ogsaa Sognefjorden, ja endog inde i en saa liten fjord som Høgsfjorden er typen noget varieret.

For det andet er det vanskelig at faa tak i, hvad der er det mest karakteristiske hos vestlændingen; ti hans ansigt er ikke som andetsteds i landet stivnet i en fast form, men han er spillevende til enhver tid, uttrykket skifter fra smil til graat, fra hoitidelighet til barnslighet i et væk. Netop som man mener at ha fundet ham, saa smutter han bort mellem hænderne paa os. Der er ingen i Norge der er skrevet saa meget om, men der er heller ingen, som man til dato er mindre enig om. Naar jeg trods dette forsøker med et par træk, saa er det ikke med fordring paa at ha truffet det rette.

Man har sagt, at vestlændingen skal være særlig religiøst anlagt. Deri er de fleste enig baade de som liker ham og de andre. Jeg er uenig i det. Jeg kan forstaa en saadan uttalelse, men anser den feilagtig. Det religiøse anlæg er fælles menneskelig. Saavidt jeg kan se, er ugudeligheten paa vestlandet likesaa stor som andetsteds. Men det store ved vestlændingen er, at han øieblikkelig sætter alt ogsaa det religiøse om i samfundsarbeide. Organisationsevnen er her utviklet mere end ellers i vort land. Her organiserer man med samme lethet missionsfolk, totalister, hermetikfabrikanter og hodekaaldyrkere. Den centrale sjæleevne her er gløghet. Vestlændingen er et forstandsmenneske, de har ikke den dype granskende klartænkthet men den lysende, praktiske raadsnarhet.

Følger vi dem paa deres stortingsfærd, saa faar vi stadig se dem som stortingspræsidenter, som partiledere, som forslagsstillere, ja som de drivende kræfter i nationalforsamlingen. Følger man de vestlandske digtere, saa merker man nok det religiøse pulsslag som f. eks. hos Garborg, men baade

hos Garborg og hos Kielland for ikke at nævne flere er dog den gløgge iagttagerevne mest fremtrædende. Og endelig er de i det praktiske liv kloke banebrytere baade her og paa østlandet og i Amerika.

Men det er ikke nok at si, at vestlændingen er gløg, man maa ogsaa føie til, at han er gjild d. v. s. der er hos ham et forunderlig dypt og rikt gemyt, som saa ofte gjør samfundslivet her festlig og muntert. Han er ikke seig som østlændingen eller stiv som trønderen, men han er det *samfundsdannende element i vort stelle norske folkeliv*. Og derfor burde vi andre holde av vor vestlandske bror, uten ham hadde vi kanske aldrig blit samlet til et rike, og det er ingen tilfældighet, at Norge blev samlet i Havsfjord, og at Haraldsstøtten er reist i Haugesund. Alle vestlændingens feil følger av hans gløghet og gjildhet. Hans gløghet staar i fare for at bli til sluhet, og det gjilde, imøtekommende kan let bli til et falsk indsmigrende væsen.

Dette faktum tror jeg vestlændingens tugtemestere har overset. Saa meget sandt der er i Christoffer Bruns og alle hans efterfølgeres angrep paa de vestlandske pietister, saa virker det dog som en uretfærdighet, det er østlændingens mangel paa forstaaelse av den dypere sammenhæng. Og sammenhængen er denne, at vestlændingen har faat som sin store opgave at skape samfundskristendom og med arbeidet for at hævde den vil hans særlige fristelse bli at komme over i det glidende, upaalitelige. Østlændingens opgave er enkeltmandskristendommen, og under arbeidet for den vil hans særlige fristelse bli den at være haard og frastøtende. Derfor har de haarde domme i øst og vest liten ret, de viser kun forfatternes evneløshet til at forstaa andre end sin egen type, men utvilsomt trænger øst og vest at lære av hverandre og utfylde hverandres ensidigheter.

Hvad jeg paa min prestereise i Norge har fundet, kan da i korthet uttrykkes saa: Østlændingen er den faste, tildels brutale pålidelighet, nordmøringen er den skjønhetsstræbende, undertiden stridige kulturbærer, mens vestlændingen er det uundværlige samfundsstiftende element i vort spredte folk. Finmarken endelig er det interessanteste av alt; ti der

er endnu skapelsens verk i fuld gang, der er endnu Χάος, hvorav der holder paa at danne sig en κόσμος.

Hermed er mit lille arbeide tilende. Men under dette arbeide har jeg faat mere og mere lyst til at rette et spørsmaal til mine embedsbrødre. Som nævnt er Norges land gransket grundig i de senere aar, men der staar meget igjen, før vi kan si, at vi virkelig kjender vort eget folk og da især dets stilling religiøst og etisk set. Naar vi som prester kommer til en menighet, saa vil vi uten dette kjendskap komme til at gjøre mange feilgrep. Hadde vi hat kjendskap til forholdene paa forhaand, hadde vi kanske ikke engang søkt os dit. Mit spørsmaal er derfor dette: *Bør ikke vi norske prester i fællesskap ta fat paa systematisk at undersøke vort folks religiøse og etiske forhold?*

Dette kan ikke gjøres blot ved mere eller mindre gode monografier saaledes som det er forsøkt i «Presternes aarbok» eller i «Norges folk og kirke». Det kan heller ikke fyldestgjøres ved det meget fortjenstfulde, men ganske annalistiske verk av Heggtveit.

Det maal som staar for mig er at faa skape et verk, som er saa solid underbygget og saa klart fremstillet, at det kan gi f. eks. enhver teologisk student et fuldstændig korrekt førstehaands kjendskap til den norske folkekarakter i dens forskjellige nuancer.

Hvordan den solide underbygning skal skaffes tilveie, derom har vi en ganske god retledning i Herbert Spencers verk «Sociological tables». Dette meddeler om en hel række av alle jordens folk detaljerte oplysninger om tro og liv, sæd og skik og eiendommeligheter. Jeg formoder, at missionærer har skaffet tilveie de allerfleste av disse oplysninger. Saadan mente jeg burde vi prester efter en paa forhaand nøie opgjort fælles plan samle alle hithørende oplysninger hver fra vor bygd. Jeg nævner en del av de ting, som her bør tages med: folkets *tale*, dets *dialekt* maa være med; ti i sit sprog og særegne bygdeuttryk karakteriserer et folk sig selv uten at vite det, vi maatte videre meddele bygdens *tradition*, *selskapsskikke*, *folkepoesi* og *musik*, *byggeskik*, *folkehøvdinger*,

naboforhold, religiøst samfundsliv, forskjellige sekter o. s. v. Et vigtig kapitel turde være om arten av de *forbrydelser*, som er paadømt i de forskjellige landsdele, likesaa *lægernes indberetninger*. Som prest har jeg flere gange faat til besvarelse spørsmaalsschemaer fra museer og andre videnskapelige institutioner om forhold i min bygd. Det skulde glæde mig at motta et saadant angaaende de her berørte forhold.

Den klare utformning av besvarelserne maatte besørges av en dertil skikket redaktør. Jeg nævner som mænd, der muligens var villige: docent Kolsrud, presterne Johs. Johnson eller Skagestad.

I dette arbeide maatte alle Norges prester kunne enes, det er en positiv og nøitral opgave, og hvis den lykkes, da vil vore eftermænd gaa til sit arbeide i menigheterne med større tryghet end vi kunde, da vi begyndte.

Jeg tillater mig i ærbødighet at henstille denne sak til amtsprestemøtets velvillige overveielse.

*

I tilslutning til foredraget vedtok Stavanger amtspresteforening i møte 29de mars enstemmig saadan beslutning:

«Det henstilles til Norges presteforening at ta initiativet til, at vort folks religiøse og etiske forhold maa bli optat til systematisk undersøkelse, og at resultaterne om mulig maa bli samlet i en videnskabelig redigeret haandbok».

EN FIENDES ROP.

Blandt de forskjellige slags «værste oplevelser» som man kan høre soldatene fortælle om hænder det uhyggelig ofte at man møter de tilfælde hvor de har maattet høre paa en saarets skrik som er blit liggende mellem fronterne og ikke kan reddes fra nogen side. Om et saadant tilfælde fortæller det følgende brev. Men det er samtidig saa rikt paa herlige detaljer og saa malerisk ogsaa for krigens gru, at det vil kunne bli staaende som et klassisk dokument.

For dem som kjender forfatteren fra det brev fra ham som findes i «Krigerliv og religiøsitet» side 97 ff. vil det være værdifuldt at utdype kjendskapet til den ædle student. Følgende brev er skrevet december 1914 fra Maricourt i Frankrike. Spengler er endnu i live.

Like før kl. 11 kom vakten og ropte dæmpet ind i teltet: «Avløsning».

Hias og jeg krøp elendig trætte ut i det fri og stod nogen minutter senere som igaar paa den samme plads. Det regnet fremdeles hyssinger. En hæslig kold decembernat. Ikke en stjerne at se; vi stirret tomt ut i det graa. Av og til knaldet det et skud hinsides elven. Hos os var det stilt, man følte avslappelsen paa begge sider. Jeg underholdt mig dæmpet med min kammerat. Slik gik den første time. Regnet var sluttet, istedet dryppet det fra træene.

Hvad var det nu med Hias igjen? Jeg saa han var saa underlig urolig. Ret som det var lænet han sig til brystvernet og lyttet, saa for han nervøst sammen. «Du,» sa han pludselig, «hør hvad det er for en underlig lyd». «Mener du den?» spurte jeg da jeg i det samme hørte en egen langtrukken tone. «Ja, den har jeg hørt nu et helt kvarter». Nu -- ! dennegang var det ganske tydelig, et langt klagende nødrop. «Du, der borte ligger det en, slik en stakkars fyr. Det er en saaret.»

«Do drüben liagt oaner, so oan armer Teifi. Dös is oan Verwundter».

Herregud, du store verden slik laa stakkaren der siden igaar uten hjælp. I skogholtet kunde det knapt være, for det var blit ordentlig gjennemsøkt. Sandsynligvis var han under flugten blit truffet paa aapen mark av en granatsplint. Naa, hvad kom det os ved! Hans kammerater kunde sandelig hente ham. Han maatte jo ligge bortenfor skogen, altsaa bare nogen meter fra de franske graver, som vi ikke engang kunde se.

Vor vakt var slut. Litt før 1 vækket jeg avløsningen. Vi stak ærgerlige tilkøis, rasende paa de franske som lot deres egne omkomme i slik ynk.

Bortimot kl. 2 om eftermiddagen da jeg var færdig med brev og aviser, maatte jeg staa en times tid vakt. Hele dagen skrek den stakkars saarede om hjælp. Vi kunde ikke hjælpe ham, vi saa ham ikke, og at vise sig foran de franske graver var ikke at anbefale. Det var en rædsom følelse at maatte staa der uvirksom og høre paa hvorledes en stakkars soldat slik skrek om hjælp 24 timer i træk. Regelmæssig hvert minut stønnet det langtrukkent «Oh—la la!» Først som skrik, saa gled det over i en kvælende klagelyd og forstummet igjen. Ved hvert skrik gik det mig et sting gjennem hjertet: Herregud, om jeg selv engang skulde bli liggende slik! Mellem saa mange mennesker, saa nær kammeratene, og likevel saa forlatt!

Naar vinden bar ned, hørte man hvorledes den arme stadig sutret og graat, og saa pludselig tok sig sammen og utstøtte sit nødrop.

Hvorfor kunde de ikke hente ham, franskmændene? Vore linjer vilde jo ikke kunne se dem og vi vilde under ingen omstændigheter ha skutt.

Jeg var glad da timen var gaat. Jeg gik dypt beklemt tilbake til teltet.

Mot kvelden blev det livlig i skogen. Ammunition blev bragt, patruljer gik, ordonanser fløi, pionerer slæpte frem staaltraad og tømmer; kort sagt: natten blev til dag.

Utallige lyskuler steg op, svævet nogen sekunder over skogen og belyste alting grelt. Pladask kastet alle sig paa bakken, eller holdt sig fuldstændig ubevægelig. Vakten skøt nervøst paa hvert straa som rørte sig. Til al overflod var til

og med de herrer artillerister vaaknet og viste sin kunst. Med hyl og fræsen suste granaterne gjennem den raa luft og sprang med hæslig lyd av knust glas. Jeg takket Gud at jeg ikke inat skulde den lange vei til feltkjøkkenet.

Kl. 8 stod jeg igjen ved siden av Hias. Den stakkars franskmand bar sig nu endda forfærdeligere end om dagen. En halv time hørte vi paa, til Hias mistet taalmodigheten. «Saan noen idioter, sanne labaner, la deres egen kammerat omkomme slik. Naa er'n snart færdig hvis de ikke henter ham». — «Ja, Hias, men hvad kan vi gjøre? Jeg synes det er fælt jeg ogsaa, men han maa jo dø».

Nogen minutter senere skrek stakkaren pludselig ganske høit — det var græsselig hvordan dette «Oh-la-la-la-la-la —» bævet gjennem natten; saa blev det stilt. — Gud ske lov!

Nu er han da død og har faat hvile, tænkte jeg. Og jeg bad stille et fadervor for hans sjæl. Men en stund senere hørte vi igjen nødropet. Han maate være i dødskampen eller han var ialfald saa utmattet at han ikke længer orket rope regelmæssig.

Plutselig sa Hias: Nei, nu er det nok, jeg orker ikke høre paa det, jeg hentern hit enten jeg faar lov eller ikke («Jetzt is gnua, i koans nimmer hörn, i hol'n rüber ob i d'Erlaubens kriag oder net»). Han forsvandt.

Et minut senere stod bror til Hias der, mens han selv fløi opover graven.

Ti minutter senere kom han tilbake og fortalte mig glædestraalende at han fik gaa over og at løitnanten selv gik med. Om ikke ogsaa jeg vilde med, lot løitnanten spørre, da jeg jo forstod mig litt paa forbindinger og ogsaa kunde noget fransk? Selvfølgelig sa jeg ja.

Jeg stak nogen patroner i væsken og med opplantet bajonet fulgte jeg Hias til løitnanten. Imens hadde det meldt sig tre til, tre kjernekarer som en kunde forlate sig paa. I en fart blev en teltduk og en bajonetsag hentet og saa satte vi ut paa jordet en efter en. Selvfølgelig hadde alle vore vakter faat besked om at det var deres egne som vilde vise sig foran fronten!

Vi kom ind i den mørke skog. Avvekslende arbeidet to mand med kniv og sag paa at bane os vei, mens de andre

laa med geværet i anlæg rundt om. Snart var vi ved den store bøken. Her hvilte vi litt og holdt raad om hvorledes vi bedst skulde komme videre fremover. Jeg famlet om for at finde et mere aapent sted. Ofte snublet jeg over lik, geværer og tornistre. Endelig fandt jeg en liten sti som franskmændene hadde hugget sig nogen dage før gjennem buskadset.

Jeg skulde netop tilbake til kammeratene, da grep en haand mig om foten. Herregud hvor jeg blev forfærdet. Jeg stod et sekund lammet, rev saa geværet til mig — da: «pitié—pitié!» Om naade bad han. Jeg hakket tænder. For skræk kunde jeg hverken røre mig eller svare. Oh — monsieur camarade, pitié—pitié!» (Aa, hr. kammerat, naade, naade). Pludselig stod løitnanten ved siden av mig. Det gav igjen fatning.

Jeg knælte forsigtig ned og følte langsefter det liggende legeme. «Ta Dem iagt; hvis det er en fælde, saa blir det hett her», hvisket løitnanten mig i øret. Klar til skud holdt han pistolen i haanden. «Gi mig Deres haand» befalte jeg franskmanden. En kold, fugtig, skjælvende haand grep efter min. «Hvor er Deres gevær» spurte jeg videre. Han hadde mistet det.

Da — rædselsfuldt gik det gjennem marv og ben, tæt bortenfor os det jamrende «Oh—la—la!» En slik forfærdelig lyd har jeg aldrig hørt.

Han som vi stod ved var altsaa ikke den elendige som hadde skreket hele tiden.

Og nu fortalte den saarede mig at hans kammerat laa utenfor skogen paa marken og hadde ligget og jamret slik siden igaar morges. Jeg hadde i en fart konstatert at korporalen (som han sa han var) hadde fem infanteriskud. Tre kuler var gaat i benet og foten, to i armen. Vi la ham forsigtig paa uldteppet han hadde over sig og forsøkte at snakke litt mod i ham.

«Ja nu har vi én, men ikke den rigtige», sa løitnanten. Jeg spurte den franske korporal om vi vilde kunne ses hvis vi hentet den andre. Han drog paa svaret; da jeg forsikret ham at vi i alle fald vilde hente ham, sa han aapent: «Ja min kjære tyske ven» («Oui mon brave camarade allemande»).

Jeg mistet modet og vilde opgi forsøket, men da bestemte løitnanten sig til at redde ham. «Er vi bare frække, saa gaar det ikke galt», mente han og ryddet sig alt vei med bajonetten gjennem krattet. En blev tilbake hos korporalen med befaling til straks at gjøre det av med ham hvis han skulde gi fienden signal.

Endelig var vi saa langt at vi lurte os ut av skogbrynet ut paa jordet. Mange mørke punkter saa vi rundt om, døde som ubarmhjertig var indhentet av Shrapnellsplintene før de naadde den beskyttende gravkant. Ved siden av mig speidet Hias med sit skarpe øie rundt om og var ogsaa den første til at opdage den arme fyrs smaa bevægelser. Løitnanten var krøpet utpaa og vinket paa os.

Da faldt det mig i sidste sekund ind: himmel, om han nu skvætter og roper op, saa er alt tapt. Jeg sa det straks til løitnanten. De andre holdt sig nu nogen skridt bakenfor mig, og jeg krøp langsomt frem mellem de døde til det saart ynkende menneske.

Jeg strøk ham vart over armen. Forskrækket for han sammen og vilde skrike. Jeg hadde nøie overlagt hvad jeg vilde si, men fik ikke frem mer end «Camarade». «Aa,—a, Gud—Gud», stønnet han og gav saa nogen lyd som en glad logrende hundehvalp. Snakke stort med ham lot sig ikke gjøre, det forstod jeg snart. Pludselig grep han min haand og presset den til sit bryst og til sin kind.

Jeg befølte forsigtig arme og ben. Som jeg strøk nedover det venstre ben, fór jeg sammen: nedenfor læggen sluttet det braat. Foten var revet av ovenfor ankelen og hang nu bare med en smal hudremse fast til benet. Da hele kroppen var fugtig kunde jeg ikke avgjøre om saaret blødde endda. Men saa meget kjendte jeg at der var bundet en klut om stumpen. Som jeg senere saa hadde han underbundet saaret med sit lommetørklæ.

Fyren laa og mumlet lyksalig. Han laa snart paa teltduken, med nogen faa sprang var vi i skogen og la ham ved siden av korporalen. Denne opmuntret ham og sa alt i ett: «Aa kjære tyske venner — aa deilig.»

«Ja her har vi dem, hr. løitnant,» sa Hias, «men over aasen der faar vi dem aldrig.»

«I alle fald maa der fire mand til at bære,» sa jeg, ellers gaar det ikke.» Efter længere raadslagning blev vi enige om at rydde os vei gjennem krattet. Vi kom da ut paa en bakkeskraaning og kunde der i ly av skogkanten faa de saarede utenom skogen ned i dalkjedlen. Rigtignok maatte vi da omtrent 300 meter ret for øinene paa franskmændene over engen. En time senere laa begge de franske i skog randen. Vi dampet av sved. Uten pusterum bragte mine ledsagere korporalen over engen og la ham ned. Vi var akkurat midt ute med den andre — da steg en fransk lysraket tilveirs Øieblikkelig laa vi ubevægelig paa bakken. Hvislende svævet lyskulen hen over vore hoder og faldt fræsende ned i skogen.

Løitnanten maatte nu tilbake til sin trop og overlot mig den videre føring av transporten. De andre bar korporalen til en sænkning længere væk, hvortil vi telefonisk hadde bedt bataljonslægen om at komme. Jeg blev imens hos den stakkars saarede. Mot tørsten gav jeg ham nogen tørststillende pastiller som jeg altid bærer paa mig. Stakkaren var nu blit ganske rolig, den salige følelse av at være redningen nær lot ham glemme alle smerter.

Jeg underholdt mig sagte med ham. Han fortalte mig om sin kone og sit barn, om utmarschen, om at han til nu hadde været ved feltkjøkkenet, men til det store angrep maatte han frem i fronten, hvor han møtte sin skjæbne allerede den første dag. Han var en vakker kar, med store sortglinsende øine, mørkt haar og snurbart. Det blodfattige, bleke ansigt gjorde ham dobbelt interessant. Han fortalte med saa bløt, elskelig en stemme at jeg uvilkaarlig maatte stryke ham: «Stakkars, stakkars franske ven!» («Pauvre — pauvre camarade français!») — «Aa, kjære Dem, det er alt for fædrelandets skyld!» («Oh, monsieur, c'est tout pour la patrie!») Jeg la mig tæt op til ham, da han begyndte at skjælve av frost og feber, og slog teltduken og kappen om ham.

Forrevne skydotter jog mellem de enkeltvis fremtittende stjerner, og ganske stille begyndte det at regne. Slik laa vi et kvarter, halvtimen — en hel time. Endelig efter halvanden time — jeg var nær paa sovnet hos den rolig pustende

franskmand — kom de andre — Stakkaren graat stille. Avvekslende bar to mand den tunge bør rundt om skogen. Jeg som skjalv av kulde var snart badet i sved.

I en rummelig skyttergravshule ventet doktoren og sykepleierne med to bærebaarer. Korporalen laa alt godt forbundet paa tør halm og rakte sin haand frem imot mig. Snart var ogsaa den haardtsaarede forbundet og bevertet med kold kaffe.

Jeg maatte gaa.

Det blik fra den haardtsaarede vil jeg aldrig glemme, et blik med usigelig taknemmelighet og uendelig lykke. Et sidste nik: «God nat, kjære!» og jeg stod og drog veiret dypt i den raakolde decembernat.

Wilhelm Spengler.

STJERNEHIMLENS STORE PROBLEMER.

Mørtensen-Larsen er en produktiv forfatter; som en fortsættelse av sin forrige bok om universet og troen sender han dennegang ut boken «Stjernehimlens store problemer». Det er en astronomisk abc og katekismus i ett, et verdensbillede i transparent, saa troens verden bakom skinner igjennem. Det er en saare vanskelig opgave han har stillet sig; og det er heller ikke let at bedømme hvordan den er løst; for boken kan ikke bedømmes udelukkende fra naturvidenskabelig synspunkt, og heller ikke bare fra livsopfatningens vurderende synspunkt.

Hvordan man bedømmer boken vil for en stor del avhænge av hvordan man stiller sig til problemerne.

Sigtelinjerne fra de to hovedsynspunkter divergerer, og i skjæringspunktet mellem dem ligger stjernehimlens store problemer. Disse problemer forsvinder, naar man enten sløifer det ene synspunkt eller det andet; derfor er der to standpunkter, som tankemæssig set begge er sterke: det ensidig naturvidenskabelige, som bare anerkjender det sansbares verden som virkelig, og det ensidig religiose standpunkt.

Men der er ogsaa en tredje mulighet. hvis sigtelinjerne er parallele, falder skjæringen bort, problemerne eksisterer ikke længer. Det er i den retning, alt arbeide gaar for dem, som prøver at forene naturvidenskabelig tankegang med religiøs livsanskuelse: de vil mindske divergensen mellem de to hovedsigtelinjer ogsaa i sin tanke, fordi de inderst inde er overbevist om, at i virkeligheten peker de begge i samme retning — naturen er Guds verk.

Det er ogsaa det M.-L. prøver at gjøre i sin bok Paa tre maater: han søker ved sin kritik at reducere de naturvidenskabelige resultater og teorier til en rigtigere værdi (hvilket jeg kun delvis kan være enig med ham i; hans kritik

her kan tildels irritere noget); videre fremholder han sterkt det værdifulde i at se ogsaa naturen fra det religiøse synspunkt, og hvad han der skriver vil glæde alle, som ønsker at eie mer av den evne. Det gaar som iskæt gjennem hele boken og gjør den paa en gang fængslende og uensartet, det er baade en styrke og en svakhet. En svakhet, først og fremst fordi den tredje tendens, at reducere problemerne, flytte skjæringspunktet paa avstand, ikke *kan* føres frem til nogen avslutning.

Hvad selve det saklige angaar, det astronomiske stof, ser man snart, at M.-L. har læst mange astronomiske verker og læst godt; han har sikkert ploiet gjennem mer astronomi i almindelighet end en vanlig realkandidat. Jeg er ikke specialist i astronomi, men saavidt jeg kan se, er fremstillingen av de astronomiske resultater korrekt og gir et godt overblik over hvad vi *vet* om stjerneverdenen over os. Men en større koncentration kunde nok ha været ønskelig; det er *sammenhængen* mellem abc-en og katekismen, som først og fremst interesserer os, eller kort og godt de to store problemer: er verden evig og uendelig, og: hvad er menneskets rette plads i universet.

Hvad det første problem angaar, gir videnskapen visse synspunkter; for i korthet at berøre dem, kan vi nævne, at fysikken har fundet en lov, entropiloven, som angir en *retning* for alle naturprocesser: de forløper altid slik, at temperaturforskjellen utjevnes, m. a. o. verden skulde gaa mot en varmedød med jevn temperatur over det hele. Hvis denne sats er almengyldig, maa verden ha hat en begyndelse, for hvis den var evig, maatte varmedøden være indtraadt.

Fysikerne har kviet sig for en slik konsekvens; rigtignok er det ikke mange, som saa bent frem som Häckel sier, at entropiloven er gal, *fordi* verden ikke kan være skapt, men man har søkt at finde en anden løsning for at undgaa at anta en skabelse, saaledes Arrhenius i sin kosmogoni.

Imidlertid kan jeg ikke helt dele M.-L.'s strenge kritik over disse forsøk. Det kan vel overhodet omdisputeres, om naturlovene kan gives general gyldighet for en uendelig tid; saken er den, at den nyere tids dyptgaaende undersøkelser har vist, at naturlovene ikke er absolutte, men repræsenterer

de *sandsynligste* regler for hvordan naturfænomerne forløper; der er altsaa ogsaa andre fænomener *mulige*, omend forsvindende litet sandsynlige; men hvem vet, om de ikke i det lange, lange løp allikevel kan realiseres?

Og stiller saken sig slik kan man ikke uten videre betragte entropiloven som det videnskabelige bevis for at verden har en begyndelse, ikke er evig.

Spørsmaalet om verdens uendelighet er et rent filosofisk spørsmaal; naturvidenskaben kan kun iagtta og maale en endelig verden, og det spørsmaal blir staaende aapent, om det fysiske verdensrum er av samme art som det rent matematiske vi tænker os. Sikkert er det, at alle videnskabens iagttagelser ikke har kunnet paavise nogen avvikelse hos «vort» rum fra det matematiske rums egenskaper; men det kan godt tænkes, at avvikelserne findes, men er saa smaa, at de ikke kan maales med vore hjælpemidler. Spørsmaalet om rummets uendelighet kan derfor ikke ventes løst empirisk; og det samme gjælder spørsmaalet om stoffet er uendelig. I undersøkelsen av stjerneverdenen er astronomerne kommet til det resultat, at antallet av stjerner er endelig, og at alt tyder paa at stjernerne er samlet saa at si i en eneste sværm, de fleste i og omkring melkeveien.

Ut fra dette resultat mener M.-L. at en verdensbetragtning kun kan regne med denne stjernesværm, «vort univers» som han kalder det.

Men er ikke det at sværge for sterkt til et bestemt resultat? Det er kanske sandsynlig, at der ikke findes slike stjernesværmer utenfor vort melkeveisystem, men muligheten er der.

Hvis lyset blev absorbert bare det allerringeste paa sin vei gjennem rummet, vilde det være let forstaaelig, at vi ikke iagttok mulige fjerne stjernesværmer.

Vel er det saa, at hvad astronomerne faktisk observerer, altsammen kommer fra vort begrænsede melkeveisystems kloder, men skal man stille sig upartisk til spørsmaalet, kan man vel neppe bortse fra *muligheten* av andre fjerne stjernesystemer.

Naar M.-L. vælger at bortse herfra er det derfor ogsaa som part i saken: mennesket contra universet.

Kvintessensen av hans bok er hævdelsen av menneskets enestaaende stilling i universet. Som i sin forrige bok bygger han sin bevisførsel paa *Wallaces* undersøkelser («Man's Place in the Universe»), men føier hertil de undersøkelser, som nylig er gjort av astronomen *Maunder* («Are the Planets inhabited?»).

Tankegangen i disse undersøkelser er kort og godt følgende: Skal vi undersøke om der føres organisk liv utenfor jorden, maa vi begrænse os til at søke efter organisk liv *av samme slags* som her; andet vil være uvidenskabelige fantasier. Tar man nu for sig vor jords plante- og dyreverdenen vil man finde en hel række betingelser som maa betegnes som nødvendige for livets eksistens, og mange, som vel ikke er absolut nødvendige for primitive arters eksistens men som kræves for at en høiere dyreverden skulde kunne utvikles. Disse betingelser — og det er en forbausende lang række — maa *samtidig* være opfyldt, hvis menneskelige væsener skal kunne utvikles og leve.

Nu kan man rent matematisk regne ut, hvor sandsynlig det er, at alle disse betingelser optrær *samtidig:* og den sandsynlighet er aldeles forsvindende liten. Det maa saaledes være forbi med alt det fantasifulde snak om utallige beboede planeter, og vi mennesker kan atter igjen være stolte av at tilhøre en kongelig slegt.

Men - sandsynlighet er ikke det samme som mulighet; rent naturvidenskabelig kan vi ikke utelukke *muligheten* av andre beboede verdener; men rigtignok maa det forekomme uhyre sjelden, og det *kan* hænde, at vor jord er den eneste bebodde klode i vort stjernesystem.

M.-L. er efter mit skjøn ikke tilstrækkelig opmerksom paa den vigtige forskjel mellem hvad der er *sandsynlig* og hvad der er *mulig*.

I en principiel utredning av problemerne maa man regne med hvad der er *mulig*, mens man i sin praktiske livsanskuelse har lov at regne med det som er sandsynlig; kun maa man være være klar over, at man da er empiriker og ikke teoretiker. Derfor fører efter min mening M.-L.'s betragtningsmaate os ikke et skridt videre, hvad de *principielle* problemer angaar; pluralismen er likefuldt en mulighet som før. Men praktisk

flyttes problemerne paa avstand, deres tryk lettes. Sigtelinjernes skjæringspunkt rykker længer ut, og vi puster friere, naar vi finder, at det allikevel er noget sjeldent, kanske enestaaende i universet, at være beboer av vor lille klode.

En bemerkning til maa jeg gjøre; er det ikke resikabelt at søke at dokumentere rigtigheten av en kristelig verdensopfatning ved kraftig at understreke netop de natur-videnskabelige resultater, som formentlig mest støtter et kristelig verdensbillede?

Den stilling de kristne for største delen indtok da f. eks. utviklingslæren kuldkastet det autoriserte verdensbillede er en erfaring vi bør dra os til nytte. Den kristne livsanskuelse skal være som et lys der falder paa det mangefarvede billede, videnskapen tegner for os av verden; faar billedet nye træk, ja maa rammen utvides langt utover sine gamle grænser, saa kastes lyset likefuldt over billedet. Hvorfor skal man ikke ta skridtet helt ut og prøve at forene en pluralistisk opfatning av universet med kristendommen? Man vil indvende, at da maa opfatningen av Kristus bli en anden. Hvorfor det? Paa hvilken anden maate skulde vel Gudslivet kunne plantes ind i menneskeheten end ved en personlighet, som delte vore livskaar paa vor planet? Det uendelige maa bli endelig, skal vi fatte det, og er der flere bebodde verdener, maa det samme gjælde der; men blir det uendelig mindre for det? — Efter at ha læst M.-L.'s bok sitter jeg igjen, ikke saa meget med et indtryk av *boken,* som med et mere levende indtryk end før av de *problemer* den behandler. Men det er vel ogsaa det, M.-L. først og fremst har villet, og det er efter mit skjøn den bedste tjeneste, en slik bok kan gjøre os. For med bøkerne blir vi færdig, men med problemerne aldrig.

Olaf Devik.

OVENOVER STRIDSTUMMELEN.

Av *Romain Rolland.*

Unge helter hvorsomhelst i verden: Med hvilken slosende glæde gyder I ikke eders blod i den torstige jord. Hvilke akrer av offervilje er ikke blit meiet ned under denne herlige sommers sol. I alle, unge mænd av alle nationer, som saa tragisk stilles mot hverandre av et fælles ideal, unge fiendebrødre — slaver som iler for at hjælpe sine stammefrænder, engelskmænd som strider for hæder og ret, uforfærdede belgiere som vaaget at staa fast overfor den tyske kolos og dermed forsvarte vestens Termopylæ, tyskere som kjæmper for at forsvare Kants tanke og Kants stad mot kosakkernes skarer, og fremfor alt I mine unge franske kamerater, som i mange aar har betrod mig eders drømme og ved avreisen til krigsskuepladsen sendte mig saa ophøiede avskedsord, I som er en gjenfødelse av revolutionstidens helter — hvor I er mig kjære, I som gaar mot døden! I kræver hævn for vor regning for alle aar av skepticisme, av nydelsessyk slaphet, som vi er vokset op i, idet I beskytter vor tro, eders tro, som triumferer gjennem eder paa slagmarken, mot skepticismens og slaphetens smitte.

«Revanchekrig» har man sagt. Ja, nok revanchekrig, men ikke i den trangbrystede chauvinistiske betydning; nei, en troens revanche mot al sansernes og intellektets egoisme, en fuldstændig selvopgivelse til de evige idéer.

«Hvad er vore individer, vort verk likeoverfor maalets uendelighet? skriver en av Frankrikes mest fremstaaende romanforfattere, nu korporal, til mig. «Revolutionens krig mot feudalsystemet begynder paa ny. Republikens armeer skal indestaa for demokratiets seier i Europa og fuldende konventets verk. Det er noget mer end den uforsonlige krig for hjem og arne, det er frihetens gjenopvaagnen — — — —».

«Ak min ven», skriver en anden av disse unge mænd, en stor begavelse, en ren sjæl, som hvis han faar leve kommer

til at bli vor tids ypperste kunstkritiker, nu tjenstgjørende som løitnant, «hvilken beundringsværdig race! Hvis du som jeg kunde se vor hær, vilde du optændes av beundring for dette folk. Det er en henførelse i marseillaisens aand, en heltehenforelse, alvorlig, næsten religiøs. Jeg har set de tre regimenter i mit korps dra ut: de første, de aktive, unge mænd paa tyve aar, med faste, raske skridt, uten et utrop, uten en bevægelse, med beslutsomme, bleke ansigter, som efeber, der gaar for at ofre sig. Derefter reserven, mænd fra tyve til tredive aar, mandigere og mer maalbevisste, som skulde støtte de første, storme frem og slaa ned al motstand. Vi derimot, vi er de gamle paa firti, familieforsørgerne, som danner bassen i koret. Ogsaa vi drar avsted, tillidsfulde, faste og beslutsomme, det forsikrer jeg dig. Jeg har ikke lyst til at dø; men jeg kan dø uten savn nu. Jeg har faat opleve 14 dager som er møien værd, 14 dager som jeg aldrig hadde tænkt mig muligheten av at faa opleve.

Det skal tales om os i eftertiden. Vi indleder et nyt tidsrum i verdenshistorien. Vi skal sprænge det pickelhuede Tysklands og den væbnede freds materialistiske mareridt. Alt dette skal forsvinde som et spokelse. Jeg synes verden igjen maa kunne trække aande. Berolige din ven i Wien [1]). Frankrike er ikke undergangen nær. Vi er vidne til dets gjenopstaaen. Altid det samme: Bouvines, korstog, katedraler, revolution, altid verdens riddere, Guds paladiner. Jeg har faat opleve dette. Vi som har sagt det i 20 aar, skjønt ingen har villet tro os, vi kan nu glæde os — — —».

Aa, mine venner, maa da intet grumse eders glæde! Hvad utfaldet end blir, saa har I steget op til livets tinder og løftet eders fædreland med eder derop. I skal seire, jeg vet det. Eders selvfornegtelse, eders uforfærdethet, eders sikre tro paa eders hellige sak, den faste overbevisning om at I, ved at forsvare eders saarede fædreland, ogsaa forsvarer verdens frihet, forvisser mig om eders seier, unge arméer fra Mame-et-Meuse, I hvis navn herefter staar ind-

[1]) Sigter til en forfatter i Wien som nogen uker før krigserklæringen hadde skrevet til mig at Frankrikes nederlag ogsaa vil bli et nederlag for de frisindede i Tyskland.

ridset i historien side om side med eders ældre forgjængere i den store republik. Men selv om ulykken hadde villet at I skulde bli beseiret og Frankrike med eder, vilde en saadan død været den skjønneste et folk kunne drømme om. Den vilde været kronen paa livet for korstogenes store nation. Den vilde været dets største seier . . . . Enten I seirer eller blir beseiret, lever eller dør, saa er eders skjæbne lykkelig. Slik som en av eder sagde til mig, «idet han sluttet mig fast i favn paa den forfærdelige terskel»:

«Det er skjønt at stride med rene hænder og uskyldig hjerte og med sit liv skape guddommelig retfærdighet».

I gjør eders pligt. Men andre, har de gjort sin?

Lad os vaage at si sandheten til disse unge mænds ældre brødre, til deres moralske veivisere, til opinionens herrer, til deres aandelige eller verdslige ledere, til kirkerne, til tænkerne, til de socialistiske foregangsmænd.

I hadde i eders hænder disse levende rigdomme, disse skatter av heltemod! Hvad har I anvendt dem til? Hvilket maal har I stillet op for denne offervillige ungdoms storslagne hengivenhet? Disse unge helters gjensidige myrden av hverandre! Den europæiske krig, dette gudløse haandgemæng, som fremviser et vanvittig Europa, som stiger op paa baalet og sønderriver sig selv med egne hænder som Herakles!

Vestens tre største folk, civilisationens vogtere, styrter sin undergang i møte og kalder til hjælp kossakker, tyrkere, japanesere, singalesere, sudannegre, senegalesere, marokkanere, ægyptiske, sikher og sipojsoldater, barbarer fra polen til ækvator, sjæle og legemer av alleslags farver! Man skulde tro, at man var i det romerske rike i tetrarkiets dager, da det tilkaldte hele verdens barbarer forat de skulde komme og sønderslite hverandre! Er da vor civilisation saa solid at I ikke er rædde for at rokke ved dens grundpæler? Ser I ikke at om en eneste pillar falder, saa styrter det hele ned over eder? Var det umulig for eder at naa saa langt at I kunde, om ikke elske, saa fordrage hverandres store dyder og store feil. Og hadde I ikke burdet lægge vinn paa at løse i fredens aand de spørsmaal som skilte eder ad (I har ikke oprigtig forsøkt det), spørsmaalet om de folk som er annektert

mot sin vilje og spørsmaalet om den retfærdige fordeling av det produktive arbeide og verdens rigdomme? Maa da den sterkere bestandig drømme om at la sin overmodige skygge tynge ned de andre og disse andre bestandig slutte sig sammen for at slaa ham ned? Skal den aldrig ta slut denne barnslige og blodike lek hvis deltagere bytter plads for hvert aarhundrede, ikke ta slut for menneskeheten er fuldstændig utmattet?

Jeg vet at statsoverhovederne som er de forbryderske ophavsmænd til disse krige, ikke vover at paata sig ansvaret for dem. Alle forsøker de at kaste skylden paa motstanderne. Og folkene som lydig følger efter, resignerer og siger at en magt som staar over menneskene har ledet alt. Endnu en gang faar vi høre det mangehundredaarige omkvæd: «Krigens uundgaaelige nødvendighet, sterkere end al menneskevilje» — det gamle omkvæd blandt masserne som gjør sin svakhet til en Gud og tilbeder den. Menneskene har opfundet skjæbnen for at kunne tilskrive den al uordenen i verden, som det er dens pligt at styre. Det findes ingen uundgaaelig skjæbne! Den uundgaaelige skjæbne er hvad vi vil. Og den er kanske endnu oftere det vi ikke vil sterkt nok. Maatte enhver av os i denne stund si sit mea culpa, min skyld. Den intellektuelle elite, kirkerne, arbeiderpartierne har ikke villet krigen . . . nei, kan hænde! Men hvad har de gjort for at hindre den? Hvad gjør de for at mildne den? De bærer brænde til ilden. Hver og en kommer med sit risknippe.

Det mest frapperende i denne uhyggelige verdenstildragelse, det som aldrig før har forekommet, er den enighet om krigen som raader indenfor hver enkelt av de krigførende nationer. Det er som en mordraseriets smitte som kom fra Tokio for 10 aar siden og utbreder sig som en stor flodbølge over hele jorden Ingen har kunnet motstaa denne epidemi. Det findes ikke en eneste fri tanke som har kunnet holde sig fri for smitten. Det er som om der sværer en slags dæmonisk ironi over denne folkenes stridstummel, som kommer til at lemlæste Europa, hvordan saa end utfaldet blir. Det er ikke bare racelidenskapen, som blindt kaster millioner av mennesker mot hverandre, slik at deres gysninger fornemmes til og med i de neutrale lande, det er fornuften, troen, poe

sien, videnskapen, alle aandens kræfter, som har latt sig hverve, og i hver eneste stat følger efter armeerne.

Inden hvert lands elite findes der ikke en, som ikke forkynder og er forvisset om at hans folks sak er Guds sak, frihetens og det menneskelige fremskridts sak. Og jeg forkynder det ogsaa . . .

Forunderlige kampe utkjæmpes mellem metafysikere, digtere, historieforskere: Eucken mot Bergson, Hauptmann mot Maeterlinck, Rolland mot Hauptmann, Wells mot Bernhard Shaw. Kipling og d'Annunzio, Dehmel og de Régnier synger krigssanger. Barrès og Maeterlinck istemmer hadets hymne. Mellem en fuga av Bach og orgelets brusende *Deutschland über alles!* kalder den gamle 80-aarige filosof Wundt med sin sprukne rost Leipzigs studenter til «den hellige krig». Og alle slynger hverandre i ansigtet ukvemsordet «barbarer». Académie des sciences morales i Paris erklærer gjennem sin præses, Bergson, at «*kampen mot Tyskland er selve civilisationens kamp mot barbariet*». Den tyske historiske videnskap svarer gjennem Karl Lamprechts mund at «*krigen føres mellem germanisme og barbari, og at den nuværende strid er den logiske følge av de kampe som Tyskland i aarhundredernes løp har utkjæmpet mot hunner og tyrker*». Efter historien kommer naturvidenskapen og erklærer med direktør for Jardin des Plantes, medlem av videnskapsakademiet, E. Perrier at preusserne ikke tilhører den ariske folkestamme, at de i like linje nedstammer fra de stenaldermennesker som kaldes allofyler, og at «*det moderne kranium hvis underparti, gjenspeilinger av de kraftige drifter, mest minder om kraniet hos det fossile menneske fra Chapelle aux Saints, er fyrst Bismarcks*».

Men de to aandsmagter, hvis svakhet denne smitsomme krig isærdeleshet aabenbarer, er kristendommen og socialismen. Disse den religiøse eller profane internationalismes rivaliserende apostler har pludselig vist sig at være de mest glødende nationalister. Hervé begjærer at faa dø for fanen fra Austerlitz. De som sitter inde med den aller reneste lære, de tyske socialister, støtter i riksdagen bevilgningerne til krigen, stiller sig til raadighet for den preussiske minister, som benytter sig av deres aviser til at utbrede sine løgner

endog til kasernerne og sender dem som hemmelige agenter for at søke at bestikke det italienske folk. For deres saks æres skyld trodde man et øieblik at to eller tre av dem hadde latt sig skyte, fordi de vægret sig ved at bære vaaben mot sine brødre. De protesterer indigneret: alle gaar i felt med geværet paa armen. Nei, Liebknecht har ikke ofret livet for den socialistiske sak [1]). Men Frank, den fornemste forkjæmper for den fransk-tyske sammenslutning, faldt for franske kuler for militarismens sak. Ti disse mænd som ikke har mod til at do for sin egen overbevisning, har mod til at do for andres.

Hvad fredsfyrstens repræsentanter angaar, katolske og protestantiske prester og biskoper, saa har de i tusindvis begit sig ut i stridstummelen for med geværet i haand at utføre den guddommelige befaling: *Du skal ikke slaa ihjel* og *elsker hverandre*. Hver seiersbulletin fra de tyske, østerrigske eller russiske arméer takker den høieste krigsfører. Gud — *unser alter Gott, vor* Gud — som Vilhelm II eller N. Arthur Meyer siger. Ti enhver har sin Gud, og enhver av disse gamle eller unge Guder har sine leviter til at forsvare sig og tilintetgjøre de andres Gud.

20 000 franske prester staar under fanerne. Jesuiterne tilbyr sin tjeneste i de tyske hære. Kardinalerne utsender krigerske rundskriver. Man kan se de serbiske biskoper i Ungarn formane sine tro tilhængere til at bekjæmpe sine storserbiske brødre. Og avisene omtaler uten at uttrykke nogen forbaudelse den paradoxale scene da de italienske socialister paa stationen i Pisa hylder de elever ved præsteseminariet, som begir sig til sine regimenter mens de ved avreisen synger Marseillaisen. Saa sterk er den cyklon som drager dem alle med sig! Saa svake er de mennesker de møter paa sin vei — og jeg som de andre.

Men lad os tænke klart! Er det da ikke mulig at motstaa smitten av hvad art eller styrke den er — aandelig farsot, kosmisk kraft? Man bekjæmper pesten, man stræver til og med paa at avverge jordskjælvenes ødelæggelser. Eller skal vi bøie os i tilfredshet som Luigi Luzatti i sin bekjendte

[1]) Liebknecht har siden renvasket sin ære ved at ta avstand fra sit partis kompromisser. Jeg gir her uttryk for min beundring for ham paa grund herav. (R. R.).

artikel: «*I den ødelæggelse som herjer verden triumferer fædrelandene*». «Skal vi si med ham at det er godt og sundt at den internationale krigens dæmon slipper løs og tilintetgjør tusinder av existencer» for at vi skal lære at forstaa «denne store og enkle sandhet», kjærligheten til fædrelandet? Fædrelandskjærligheten skulde saaledes ikke kunne trives andetsteds end i hadet til de andre fædreland og i blodbadet paa dem som gir sig hen for deres forsvar. Der ligger i denne sak noget saa grusomt og absurd og en slags neronisk perversitet, som vækker min dypeste avsky. Nei, kjærligheten til mit fædreland kræver ikke at jeg hader og dræper de fromme og trofaste sjæler som elsker de andre fædreland. Den kræver at jeg ærer dem og prøver at slutte mig sammen med dem til vort fælles bedste.

Som trøst for at I sviger eders mesters bud siger I kristne at krigen fremkalder selvopofrelsens dyder. Og det er sandt at den har privilegium paa at vække raceinstinktet i de tarveligste hjerter. Den brænder bort alt slagg, al urenlighet i sin lutrende ild. Den hærder sjælenes staal. Av en gjerrig bonde, av en frygtsom borger kan der imorgen være blit en helt fra Valmy. Men findes der ingen bedre anvendelse for et folks hengivne fædrelandskjærlighet end ødelæggelsen av andre folk? Og kan man ikke som kristen ofre sig uten samtidig at ofre sin næste? Jeg vet vel, stakkars mennesker, at mange av eder heller ofrer sit eget blod end de utgyder andres . . . . Men hvilken svakhet inderst! I maa tilstaa at I som ikke skjælver for kugler og shrapnels, I skjælver overfor den opinion som adlyder den blodige Moloch som staar høiere end Kristi kirke: den selvgode racestolthet! Nutidskristne, I skulde ikke kunnet vægre eder for at ofre til det romerske keiserrikes guder. Eders pave, Pius X, døde av sorg, fortælles det, over at ha set denne krig bryte ut. Som om det gjaldt at dø! Den Vatikanets Jupiter som i rikelig mon slynget sin torden ut over uskadelige prester, som fristedes av modernismens ædle kimære, hvad gjorde han overfor disse fyrster, disse forbryderske førere, hvis umættelige ærgjerrighet har bragt død og elendighet over verden? Maa Gud indgi den nye ypperstepræst, som

har besteget St. Peters trone, de ord og handlinger som kan vaske kirken ren for denne taushet!

Hvad eder, socialister, angaar, som alle forsikrer at I forsvarer friheten mot tyraniet, franskmænd mot der Kaiser, tyskere mot tsaren, saa spør jeg eder: Gjælder det da at forsvare den ene despotisme mot den anden? Bekjæmp dem begge og slut eder sammen!

Blandt Vestens folk fandtes der ingen grund til krig. Til trods for det som gjøres gjældende av en presse som er forgiftet av en minoritet, hvis interesse det er at holde hadet ved magt, hader vi ikke hverandre, vi franske, engelske og tyske brødre. Jeg kjender eder, jeg kjender os. Vore folk ønsket blot fred og frihet. Det tragiske i konflikten er at hvert enkelt av folkene trues paa det kjæreste de eier, sin selvstændighet, sin ære og sit liv. Men hvem har sluppet alle disse plager løs over dem? Hvem har drevet dem til den fortvilede nødvendighet at ødelægge motstanderen eller dø? Hvem, om ikke deres regjeringer, og efter min mening først og fremst de tre store forbrydere, de tre rovgjerrige ørnene, de tre keiserdømmer, det østerriske hus's slingrende politik, den glubske tsarisme og det brutale Preussen! Den værste fiende er ikke utenfor grænsen, han er indenfor hver nation, og ingen nation har mod til at bekjæmpe ham. Det er dette uhyre med hundrede hoder, som heter imperialismen, denne vilje til hovmod og overmagt, som stræver efter at sluke alt, underkue alt eller tilintetgjøre alt, og som ikke taaler nogen fri storhet uten sig selv. Den største fare for os Vestens folk er denne preussiske imperialisme, som med sin truende haand har tvunget vor verdensdel sammen i vaaben mot den; den er uttrykket for en militaristisk og feudal kaste, en forbandelse ikke bare for den øvrige verden, men ogsaa for Tyskland selv, hvis tankeliv den har forgiftet. Det er først og fremst den som maa tilintetgjøres. Men den er ikke det eneste. Derefter kommer turen til tsarismen. Hvert folk har i større eller mindre grad sin imperialisme. Hvilken form den end har, militær, financiel, feudal, republikansk, social, intellektuel — saa er den blækspruten, som utsuger Europas bedste blod. Lad os frie mænd i alle land, saasnart krigen er slut gjenopta Voltaires motto: «Écrasons l'infâme!»

Saa snart krigen er slut! For nu er skaden skedd. Syndfloden er sluppet løs. Vi kan ikke alene tvinge den tilbake til sit leie. Og desuten er der alt begaat altfor store brudd paa retten, indgrep i folks frihet og tankens hellige skatkammere. Det maa gjøres godt igjen. Europa kan ikke slaa en strek over de voldsgjerninger som er begaat mot det edle belgiske folk, over ødelæggelsen i Malines og Louvain utført av en Tillys værdige efterfølger . . . Men la os da i himlens navn ikke gjengjælde disse ildgjerninger med lignende ildgjerninger! Ingen hevn og ingen gjengjældelse! Det er avskyelige ord. Et stort folk hevner sig ikke, det gjen indfører retstilstandene. Maatte de som skal vareta retfærdighetens sak, vise sig værdige dertil til sidste slut! Vor opgave er at minde dem om dette, ti vi skal ikke være uvirksomme tilskuere til uveiret og vente paa at dets voldsomhet skal gaa over av sig selv. Nei, det vilde være uværdig. Vi har nok at gjøre.

Vor første pligt er at faa istand en moralens høieste domstol for hele verden, en samvittighetens domstol, som vaaker over og dømmer alle krænkelser av folkeretten, fra hvilket hold de end skriver sig. Og da de undersøkelseskommissioner som blev nedsat av nogen av de krigforende parter altid vilde bli mistænkt, maatte de neutrale lande i den gamle og nye verden ta initiativet, slik som det nylig blev foreslaat av professor Prenant ved det medicinske fakultet i Paris, et forslag som fik kraftig tilslutning av min ven Paul Seippel i Journal de Genève: «Der skulde skaffes tilveie mænd med ubestritt verdensautoritet og med anerkjendt medborgerlig fortjeneste; disse skulde fungere som medlemmer av undersøkelseskommissionen. Kommissionsmedlemmerne skulde faa følge med armeerne i en viss avstand. En saadan organisation vilde komplettere og konsolidere Haagerdomstolen og vilde forsyne den med uomtvistelige dokumenter som vilde være av nytte for arbeidet for retfærdigheten . . .»

De neutrale lande spiller en altfor ubemerket rolle. De er tilbøielige til at tro at den almindelige mening paa forhaand er magtesløs overfor de kræfter som krigen har sluppet løs. Og denne pessimisme deles av de fleste av dem som tænker frit inden alle nationer. Det er en brist paa mod og

skarpsynthet. Den almindelige mening har en vældig magt just nu. Der findes ikke den regjering, den kan være saa despotisk den være vil og skraasikker paa seier, som ikke skjælver overfor den almindelige mening og søker at vinde dem for sig. Det fremgaar bedst av de anstrengelser som gjøres av begge de kjæmpende parter, ministrer, kansler, suveræner — der Kaiser selv er jo blit journalist — for at retfærdiggjøre sine egne forbrydelser og trække motstanderens ind for menneskehetens usynlige domstol. Maa da denne domstol tilslut bli synlig! Vov at oprette den! I kjender ikke eders aandelige magt, I litet troende! Og selv om det skulde indebære en fare, saa kunde I vel utsætte eder for den for menneskehetens æres skyld. Hvilken værdi har vel livet, om I redder *det*, men derved mister alt I er stolte over i livet:

Et propter vitam vivendi perdere causas . . .

I tankens mænd i Europa! Vi har to fædreland, vort jordiske og det andet, Guds rike. Vi er det enes gjester, det andets opbyggere. Lad os gi det første vort liv og blod og vore hjerters troskap. Men intet av det vi elsker, familie, venner, fædreland, intet har magt over vor aand. Aanden er lyset. Vor pligt er at lofte den op over stormene og jage paa flugt de skyer som søker at formørke den. Vor pligt er ovenover nationernes uretfærdighet at bygge ringmuren vid og høi rundt den stad, hvor frie brodersjæle fra hele verden skal samles.

LITTERATUR.

Krigs-studium.

Det ser virkelig ut til at Norge er det neutraleste land i verden. Rigtignok er her stemninger av begge slag, men de er ikke saa sterke at de fremkalder nogen gjæring som i Schweiz, eller saa ensidige at de præger landet som i Danmark, heller ikke saa lette at iagttage i forbindelse med politiske skillelinjer som i Sverige. Rigtignok har ogsaa vi aviser som ved at vælge overskrifter i en bestemt favor suggererer folket i den ene parts fordel. Men det er allikevel *mindre* av dette hos os end andetsteds. Av vore tre store aviser er de to saa at si umulige at rubricere, for det ene gaar til hvilken side hveranden gang, og det andet slaar aldrig den ene uten samtidig ogsaa at snerte den anden.

Og gaar vi til litteraturen, saa har ogsaa hos os et enkelt forlag utgit nogen partiske bøker, men ikke en saadan flom som f. eks. i Danmark. Forresten sier vore bokhandlere at folk blir lei av krigslitteratur nu, det nytter ikke at lægge den frem. Det er ogsaa rimelig nok at man blir fortumlet og kjed. Selv grusomhetsbøkene (som Johannes Jørgensen og (i mindre maal) kaptein Gerlache) kan ikke i længden gjøre sensation. Fra dette synspunkt vil krigslitteraturen i fremtiden ikke by stort nyt. Men har man opgjort sig bestemte maal man vil forfølge under sin læsning, særlige forhold man vil forsøke at bli klar over, da kan der være berikelse selv i ellers litet værdifulde bøker. Der er ting man *ikke* maa sætte sig som maal at finde, f. eks. «sandheten» om krigsaarsaken o. s. v. Da vil det uvægerlig bli de fleste av os for broget, hvis vi ikke foretrækker at gjøre os op vor mening i kraft av antipati og instinkt. Men særlig til folkepsykologien er der mange ting at hente i det som trykkes. Mindst i det som bare er optryk av andres og studerkammer-

reflektioner over dette (som Axel Gardes: Preussens Tyskland), men jo mere desto nærmere man kommer de oprindelige følelsers væld.

Det forekommer mig i det hele tat at vor store opgave i disse tider er at *forsætte os ind i de andres tankegang*, besøke dem i deres trængsel, deres lidenskap, deres haab og frygt, besøke dem ogsaa i deres fængsel, enten det nu er fangeleirens elektrisk ledede traade som gjærder dem ind eller det er forargelsens og hatets glød som isolerer dem. Det være tillatt i denne forbindelse at si at den appel som undertiden rettes til os om at utbrede i vore land de forskjellige parters ugjerninger (aandelige og legemlige), den skal vi late ubesvaret. Nu sidst var det franskmændene, den protestantiske union, som vilde ha os til at sprede rædselsfulde citater fra tyske krigsprækener. Tidligere var det tyske missionærer som vilde ha bragt frem hvorledes de var blit mishandlet av englænderne. Hvad gavn, tillat mig at føie til: hvad kristelig gavn gjør vi ved at utbrede dette? Bereder vi i nogen mon jordbund for den fremtid vi med læberne sier os at bede om?

Jeg bortser ganske fra spørsmaalet om hvad der er faktisk og hvad der er fordreiet eller misopfattet. (Det franske oprop viste sig at bygge paa horrible forvrængninger og indskud. Det er saa at si umulig for os (uten i ganske særlige tilfælde) at faa tilstrækkelig materiale til virkelig at kunne *dømme*. Men den som er besat av en rasende antipati han er som den der har døvet de bremsende og balancerende momenter i bevissthetslivet: han er skraasikker. Slik som verden idag har det, er det mange menneskers fortvilelse som tvinger dem til at vælge skraasikkerheten. Men at vi som er utenfor lar os rive med av denne rabies, at ikke bare tyske, men nordiske kristne besættes av krigspsykose, — det er intet mindre end en svigten overfor vort kald i disse tider [1]).

[1]) Der er ikke tvil om at professor J. P. Bang (nu sidst i boken «Hurra og Halleluja, prøver av ny-tysk aand») føler det som sit kald at utbrede alt ondt han kan finde om tyske teologer for derved at aapne vore øine for den fare der her truer os. Vi andre faar handle ut fra *vort* kald.

Men at forsætte sig ind i andres liv, det er et anstrengende arbeide. Det er mere letvint at følge sin trang til harme og avsky, eller at opgi alt og bare trække paa skulderen til verden og menneskeheten. Vil vi umake os til noget mer end de overfladiske aviser byr, saa er der intet andet middel end bøkene. Vi trænger i ro at *arbeide* med de andres forhold.

Det er forholdsvis vanskelig at faa fat i egte engelske og franske soldaterbrev. Censuren stænger veien for det meste. Harald Nielsen har utgit en samling «Engelske soldaterbreve», men de er altfor ensidige til at kunne kaldes typiske. Det er nemlig de gamle trænede kolonitropper som her taler; de er derfor ganske anderledes haardhjertet selvskrytende end vernepligtens tropper er. De er forsaavidt i samme kasus som de andre hæres underofficerer, og tonen i de engelske brev kan nøiagtig gjenfindes i de tyske korporalers breve i provinsens smaa-aviser. Vi faar stadig vite at tyskerne «render som rotter bare de faar se det blanke engelske staal», at de «hyler av frygt» o. l. Akkurat som gemen tysk Kriegervereintone saa ofte har lydt overfor franskmændene (før Verdun). Denslags karslig kyt er ikke typisk for fronten [1]).

De engelske brev som Harald Nielsen har utgit er heller ikke «brev» i dette ords egentlige mening. Det er korte utklip, gjennemsnitlig bare paa 6 à 8 linjer, uten datum og hvert eneste et ganske anonymt. Deres litterære og psykologiske værdi er derfor nærmest ingen.

Harald Nielsen har i saa maate selv belyst dem bedst ved de «*Sønderjydske soldaterbreve*» som han senere har utgit. Her møter vi personligheter, ikke bare løse sentenser. Og hvilken ædel aand! Ogsaa disse nordboer kan male slag og rædsel. Men det sker hverken klynkende eller skrytende.

[1]) Mens dette blev skrevet kom der en hel pakke engelske frontskildringer, hvorav der later til at være gode ting. Foreløbig er jeg sikker paa at mange vil læse med interesse den skildring av fronten som findes i «*The Bishop of London's visit to the Front*», By his Chaplain. (94 sider Longmans, London).

Og vi opfatter altid mennesket bak krigeren. Der er skildringer her (f. eks. fra juleaften) som vil forblive klassiske for alle tider. Det er med rette Danmark er stolt av disse brev, skjønt jeg synes Harald Nielsens sats om deres overalt iøinefaldende *danskhet* kræver nærmere paavisning for ikke at staa som en blot og tom paastand.

I endnu høiere grad end i denne samling faar man de længere breve og de fyldige personindtryk hos «Kriegsbriefe deutscher Studenten», samlet av professor Witkopf. Her gjenfinder jeg et brev som allerede har staat i «Krigerliv og religiøsitet» og desuten et senere brev fra samme forfatter, gjengit i dette hefte under titelen: «En fiendes rop». Forøvrig er samlingen ujevn; den er jo ogsaa bare en foreløbig prøve.

Ogsaa utenfor brevene kan findes egte træk av stort værd. Og her er vi bedre stillet for Frankrikes vedkommende end med brevene. Men man blir ogsaa budt særdeles meget opstyltet snak. Der er hos Aschehoug utkommet en liten samling skisser av *Pierre Mille:* Mens krigen raser. Han er en caussørføljetonist som arrangerer en fiffig virkning omkring en bagatel — slik som ogsaa vore norske korrespondenter i Paris saa gjerne gjør. Foruten at den — i en slik tid — maa kaldes ubetydelig er den derfor heller ikke tilstrækkelig virkelighetsbestemt til at vinde vor tillid.

Da er *Fredrik Bóók's* reiseskildring fra besøket ved den franske front anderledes egte. Bóók var en intim fransk-kjender fra før, og han har et eget grep — ikke som føljetonisten til at *arrangere* situationer, men som psykologen til at analysere dem, skrælle væk det uvæsentlige og beholde den typiske kjerne. Dertil kan han bli varm om hjertet og er positivt anlagt. — man beholder et livsindtryk av fransk personlighet naar man har fulgt ham.

Men paa mig virker det en smule pinlig i en slik reisebok at finde et opgjør mellem fransk og tysk. Det er baade fint og glimrende gjort av Bóók — han forener jo i sin pen guldets elegance med staalets smidighet — men det er allikevel generende at være tilstede ved en gjests forklaring av grunden til at han ikke kan sympatisere med vertskapet.

Men *boken* om Frankrike nu det er *Romain Rollands:* «Au-dessus de la mêlée», hvor han har samlet de avisopsæt for hvis skyld han nu er i frivillig landflygtighet i Genf. Der er ingen bok der som hans griper en helt og uforbeholdent for Frankrike. Den efterlater i ens sind en glød av det sterke, lidende Frankrikes egne flammer, den forener os inderlig med Frankrike. (Oversat til svensk: *Ovan stridsvimlet*» (P. A. Norstedts forlag). Hvor er ikke den danske professor *Nyrops* hyldest i heftet «Frankrike» anstrengt og blodløst litterær imot dette brændende sinds fremsprængende fædrelandskjærlighet. Og hvor ganske anderledes mandig i sin ærlighet, hvor meget sikere i sin evne til ikke bare at hæve til skyerne men ogsaa til at søke de dype grunde. Jeg anbefaler den saa helhjertet jeg kan til alle som vil leve med i et kjæmpende folk, de være forøvrig av hvad slags sympatier som helst.

Og denne Romain Rolland, hvis navn siden hans syvbinds roman «Jean Christophe» har været en av de fineste stene i det unge Frankrikes krone, han er nødt til at leve borte fra Frankrike. Hvorfor?

Da krigen kom var det mange neutrale som lette efter folk i de krigførende land som hadde beholdt fatningen». Man fandt i England Bernhard *Shaw* hvis iskolde syn heller ikke nu fik nogen glød, men gled med glat haan rundt om fædrelandets sak. Saa fandt man forfatteren til J'accuse og hævet ham til skyene. Det regnes blandt neutrale for ædelt at falde sit folk ryggen, at si det sandheten», hvor sandheten er ensbetydende med at svække folket og styrke fienden. Dette er gjængs i et folk som gladelig for 10 aar siden saa magten lukke kirkedøren for en prest som vilde si *sit* folk «sandheten» . . . . .

Men Romain Rolland er ikke som J'accusemanden eller som Shaw. Han er varm hvor disse er kolde Han er da heller ikke forstøtt fordi han kritiserer Frankrike i disse tider, men fordi han *ikke vil kalde alle dets fiender for barbarer*: Han vil ikke hade dem. «*Hadet er min fiende meget mer end mine fiender.*»

Med rette har Schweiz forstaat at det er en ære at huse denne mand. (Han deltar i det filantropiske centralkontors

arbeide i Genf for at finde rede paa krigsfanger for deres paarørende). Jeg forstaar efter at ha læst hans bok den franske officer som skriver fra skyttergraven [1]): Rolland er fremtidens aandelige fører, man vil i senere tider yde ham vældig anerkjendelse.

Der er dobbelt grund til at nævne dette fordi han ogsaa i Norge er blit kaldt fædrelandsforræder. «Samtiden» har i marsheftet git plads for en artikkel om Rolland, som gir sin tilslutning til at han i Frankrike blir mott «fra alle sider med had, foragt, injurier . . . . For Frankrike har han været som den ven der kommer for at sætte sig ved det rikt dækkede bord, men som fjerner sig saasnart ulykken bryter ind i huset»

At bli saaledes insulteret i den neutrale presse har ikke engang forfatteren av J'accuse oplevet! [2]). Det er som om der skal ondskap til for vi blir interessert. Den svenske erkebiskop talte om neutral farisæisme. Man kunde ogsaa tale om neutral hadskhet, ja, naar man ser hvorledes man gasser sig i grusomheter og foragter undersøkelser, ogsaa om neutrale grusomheter mot de krigførende.

Forøvrig kan Romain Rollands eget stykke i dette hefte tale for sig selv. Det er den artikkel som har git boken navn [3]).

Av episke skildringer fra krigen staar visselig kapteinløitnant *Mückes* fortælling om sin fart med «Ayescha» saa godt som øverst. Man kunde kalde den en Robinson for voksne. Begivenheterne selv er saa spændende og vekslende som man kan ønske det, og skildringens knaphet er rent klassisk i stil.

Samme forfatter hat ogsaa fortalt «Emden s historie, ikke fuldt saa brilliant. Begge to koster 1 mk. (Aug. Schere,

[1]) Se det schweiziske tidsskrift: «Neue Wege» febr. 1916.

[2]) Se «Samtiden»s hæderlige omtale av den 1915, 7—8.

[3]) Den franske forfatter i «Samtiden» vil ha det til at baade tyskere og franskmænd har forkastet Rollands forsøk paa kombineret elsker- og dommer-rolle. La mig da nævne at den artikel vi idag avtrykker ogsaa er blit utbredt i *England* i et skrift: *Towards an International Understanding* (utgit av The Union of Democratic Control, London).

Berlin). Som al værdifuld tysk krigslitteratur er de oversat til svensk i gode folkeutgaver. (Saaledes ogsaa f. eks. den bok av kaptein *P. O. Höcker* som er oftere omtalt og citert i Krigerliv og religiøsitet: «An der Spitze meiner Kompagnie»).

Et indgaaende studium lønner det sig at ofre en av svenske studenter utgit enquête: «*Kampen bakom fronterne*» (Lindblad, Upsala, 184 sider, kr. 2,50). Man kan indvende at uttalelserne nu er forældede; de er avgit for et aar siden. Og der er tat med temmelig intetsigende svar bare fordi de er fra berømheter som man ønsket repræsentert (f. eks. Harnack og Hermann). Men der er en hel række uttalelser som er av varig værd, baade som bidrag til krigens psykologi og til kristnes tankegang under den. Man maa ikke avfærdige denne samling med utenomskritik. Den er det bedste bidrag som er ydet os til en oversigt over og et indblik i vore krigførende fællers stilling. Av de tyske merker man sig særlig Loofs og Troeltsch som særdeles nøgterne; av engelske: professor Burkitt (Cambridge) og biskop Talbot av Winchester; av franske: Paul Sabatier og prof, A. Lods, Paris.

Efter mit skjøn kan man ved et forstandig studium av denne ved første øiekast altfor mangfoldige bok faa et meget omfattende og solid billede av den aandelige situation under krigen — og et rolig blik ogsaa paa fremtiden.

For den som i denne tid vil gi sig av med at studere folkepsykologi (og vi har alle godt av at studere dette som ikke nogen av os undser sig for at ha sin mening om) er Carl G. *Laurins*: *Folklynnen* en straalende introduktion. Han skriver saa rent sydlandsk overdaadig at det næsten blir alt for mægtig uten i portioner. De utallige illustrationer og de karakteriserende underskrifter viser en evne til at finde det typiske og en samlerflid som er genial. Absolut ingen vil bli skuffet, fordi alle glæder sig over det viddets rosenflor som utfolder sig hvor Laurin skriver.

Men «retfærdig» er han ikke. Og ujevn, springende, — dækkende et problem med en sløife av flotte tirader! Jeg synes dette er til hinder for at hans i Sverige saa høit værd-

satte bok kan bli staaende som klassisk. Den er for meget en samling av gode vittigheter og for litet av gjennemarbeidet karakteristik.

Naar alt kommer til alt er vel forresten de skolerte og alsidige skildringer baade kjedelige og — aldrig alsidige nok, saa de stykkevise paradokser og anekdoter kanske er det høieste vi kan naa til. Men da skal der helst samles med det hjertelag som man bare har for sin *egen* nation. Som Laurin bemerker under et billede av tunge, maapende svenske landarbeidere: «De kunna ha sina fel, men man är nöjd at tillhöra den folkstammen.» Laurin har derfor forstaat sine egne bedst og bedre de fjernere naboland end de nærmere. Overfor disse har han mest sæsonspydigheter — vel i kraft av den sats han selv citerer: «Skadeglädjen är den glädje som en svensk erfar starkast.» Hans opgave var jo ogsaa nærmest at improvisere de krigførendes folkebillede. For de nordiske land har han nøiet sig med nogen kubistisk henslængte træk. Tyskere, franskmænd, engelskmænd faar baade en fyldigere tegning og en rikere farvelægning.

Underlig nok kom der samtidig en karakteristik av tyskere av den art jeg nævnte ovenfor: skolert alsidig. Tilfældigvis var denne ikke kjedelig, ikke engang langtrukken, — ja fjern fra al selvophøielse! Det er *Troeltsch's*: Der Geist der deutschen Kultur» (i Teubners store verk: «Deutschland und der Weltkrieg» — et verk som kom for sent til at gjenoprette de tyske intellektuelles bortødslede ry, men som burde fortrænge megen slet propagandasværte). Troeltsch er aldeles eventyrlig orientert like fra religionshistorie til kjøbmandsskap. Bedre end det er gjort her kan ikke tysk aand kritisk-sympatisk fremstilles.

Det virker rent underlig fra denne nøgterne tyske betragtning av tysk væsen at komme til en amerikaners ukritiske panegyrik og naive godtroenhet overfor det tyske. En professor i psykologi er efter 20 aars ophold i U. S. blit «mer kongeligsindet end kongen selv.» Og han skulde dog være psykologisk gransker! Han tror *alt* hvad den tyske presse av 2den rang bringer til torvs, at «Belgien var en eneste befæstet leir,» at «Frankrike rustet mere end nogen anden stat,» at «England er fyldt av selvskryt og

av had — mens ikke en eneste tone av den art hørtes i Tyskland!«

Jeg antar at nogen av læserne dermed er færdig med manden. Men det er for letvint. Han kan gi gode analyser indimellem, ypperlige illustrationer og sunde ræsonnements. Der er i de to volumer: «The War and America og The Peace and America» en fylde av inspirerende tanker. Og det har da ogsaa sin interesse at se hvor langt man i adskillelsen fra fædrelandet kan drive det til at overvurdere det. Man sammenligne — for at finde en værdimaaler — denne mands nidkjære ophøielse av keiser Wilhelm med en neutral skribents terminspekulation i at rakke samme person til paa morsom og perfid vis. Münsterberg sier et sted: «Ingen dør ved Termopylæ uten at gi mange hundrede liv.» Der er i hans eget fra vort synspunkt stupide og paa forhaand forlorne forsvar overfor den amerikanske perserhærs angrep paa hans fædreland noget formelig livgivende. Man kan ialfald si at han og Romain Rolland gir mer livshaab for sine folk end Shaw og J'accuse. *E. B.-J.*

Knut Liestøl: **Norske trollvisor og norrøne sogor**. Kristiania 1915. Olaf Norli. 250 sider. Kr. 5,00

Baade spraakleg og kulturelt peikar dei norske folkevisorne attende til gamall tid. Men finst det ikkje òg ein *litterær* samanheng millom den norrøne bokheimen og folkevisorne? Dette spursmaalet hev hittil ikkje vore dryfta i samanheng; berre einskilde tilfelle er undersokt. Knut Liestøl er den fyrste som tek problemet upp for eit større umraade, dei norske trollvisorne, og søker ei heilsynt løysing. Vise for vise gjeng den lærde granskaren igjenom, trevlar deim upp til dei ytste røter og finn fram dei kjeldor, som diktaren hev aust av, «fornaldarsogorne». Med grunnfest og stød provføring syner han, korleis visa um Aasmund Frægdegjæva botnar i kristningssogorne um Olav Tryggvason, slik som dei i yngre tradition var overførde paa Olav Haraldsson, men at visa paa den andre kanten hev soge tilfang fraa forteljingi um Torkell Adelfar hjaa Saxo Grammaticus. Orvarodds soga er grunnlaget for visa um Steinfinn Fefinnsson; visa um kappen Illugjen heng saman med Illuge Gridarfostres soga; visa

um Ormaalen unge botnar i Hervors soga; Hromund Greipssons soga er moder til visa um Raamund unge; visa um Iven Erningsson byggjer paa ei burtkomi soga som hev høyrt til Artus-krinsen. Episk høyrer desse trollvisorne til i ein større krins av ein viss avgrenst type diktingar av liknande slag: heile krinsen er fyrst og fremst nordisk, men ein kann draga grensorne endaa trongare: dei danske og svenske visorne er laante, sjølve upphavsvisorne er norrøne og hev sin heim i Noreg og paa Færøyarne og Island; dei norske visorne maa høyra det 14de hundradaaret til.

Det fænomen, som Liestøl hev paavist i ein heil taatt visor, nemleg at dei hev sine røter i sogor, kann ein fylgja ogso i andre visegruppor i heile Norden. Men heimstaden for den folkevisediktingi, som byggjer paa sogor, er Noreg og Færøyarne. Det spursmaalet reiser seg daa tilslutt: kva slutningar kann me av dette draga um det litterære liv i Noreg i millomalderen? — kann det vera so, at Island er det land, som hev skapt soga som kunstform, og er det Island, som praktisk talt hev eigedomsretten til den norrøne bokheimen? Liestøl meiner, at Noreg og hev havt ein heimleg fornaldarsoge-tradition, og reiser sterk tvil mot Andreas Heuslers læra, at emni i fornaldarsogorne fyrst hev naatt fram til kunstform paa Island og berre paa Island, og tek til motmæle mot Heuslers skarpe skiljing millom folklore og kunst. Baade eventyr og visor og større segner er ikkje folklore i vanleg meining, dei er folkedikting, og folkedikting er ikkje nokor motsetning til kunstdikting, soleis at det alle stader er stort sprang millom deim, — der er mange overgangar. Overgangen fraa soga til visa hev vore overgang fraa ei kunstform til ei onnor. Og eit folk, som hev skapt ei kunstdikting som dei norske folkevisorne, maa ogso ha havt dei sogorne som desse visorne er sprungne ut av.

Oluf Kolsrud.

«**Moer Korens dagbøker**». Ved *Sofie Aubert Lindbæk*. Aschehoug & Co. 482 sider.

Ogsaa dennegang har fru Aubert Lindbæk gjort et lykkelig grep tilbake til svundne tider og glemte papirer. Mange vil si hende tak for det. Baade *tiden* da disse gamle dag-

bøker blir til, og forfatterindens eiendommelige *personlighet* og livsskjæbne i forbindelse med hendes ubestridelige fremstillingsevne gjor det i høi grad interessant at følge disse fordringsfrie optegnelser. Som «Moer Korens» stilling — som varmtfølende *dansk* kvinde i et nyt, *norsk* fædreland — maatte gjøre hendes stemning i særlig grad sammensat under krigsaarene og efter freden i 1814, saa har hun aabenbart ogsaa paa mange maater været mer end et gjennemsnitsmenneske. Interessant er forsaavidt f. eks. hendes tidlige, umiddelbare forstaaelse av en mand som *Grundtvig* — ogsaa efter hans eiendommelige *religiøse* indsats.

Fyldige og gode anmerkninger fra utgiveren gir alt vi trænger for at bli sat ind i det uensartede miliø som dagbøkene forutsætter — personer og forhold i Danmark—Norge i de oprevne, svære aar mellem 1808 og 1815.

Forlæggeren har megen ære av utstyret.

S. Bretteville Jensen.

«Excelsior»'s 20-aars-jubilæum.

Studenterbladet «Excelsior», fællesorgan for de kristelige studenterforbund i Norden og for Akademiske frivilliges missionsforbund, er nu begyndt paa sin 21de aargang, idet dets første nummer utkom i 1896 med en programartikel av pastor Kr. Mart. Eckhoff. I denne uttales bl. a.:

«*Excelsior* er et navn, vi har faat for vort blad fra en kreds av brødre, og *høiere op* vilde vi gjerne, ordet ret forstaat, skulde være vort program. Gjennem alle hjerter taler trangen til en bedre tid; men hvordan skal bedre tid naaes?» — Ved at der blir flere kristne som lever i stadig bøn og opøvelse i Guds nærvær, samtidig som de arbeider for Guds rike, — utvikler Eckhoff saa videre, og slutter med at si: «Kjære brødre, vi *tror* at det gaar an at leve et liv noget nærmere Gud alt her paa jorden og I maa med os bede Gud om, at *Excelsior* maa bidra litt til at høine kristenlivet blandt os. Han vil bønhøre os over det vi beder om og forstaar.»

«Excelsior» har nu ikke hørt til de store og meget indflydelsesrike organer, dets 20-aars-jubilæum er da ogsaa forløpet i al stilhet. Imidlertid er det en feil av vore — for-

haabentlig *mange* — dannede kristne, at ikke dette blad og den bevægelse det repræsenterer, er mere paaagtet. Dets betydning fremgaar av følgende to facta, som begge fremhæves i jubilæumsnummeret (nr. 1 for iaar), nemlig for det første hvad *Olfert Ricard* skriver: «Excelsior» er — jeg hadde nær sagt: det *sidste* uttryk, men lad mig hellere sige: er i *øieblikket* det *eneste* uttryk for *Skandinavismen* indenfor vor kristelige studenterbevægelse, den som for 20 aar siden hadde sine glansfulde aabenbarelser i de vældige nordiske møter med kristeligt program.» For tiden har det sterke tryk av verdenskrigen trykket de skandinaviske folk nærmere sammen. Det bør derfor agtes paa, at Olfert Ricard videre nævner som et middel til et videre og dypere aandelig samfund mellem Nordens folk, at «Excelsior» faar en videre utbredelse. I samme retning peker ogsaa det andet faktum, nemlig, at alle de forskjellige nationale kristelige studenterforbund utgir saadanne blade, hvorav enkelte, som den engelske «The Student Movement» og den tyske «Die Furche» og den kinesiske «China's Youg Men» har stor utbredelse og betydelig indflydelse. Og da er det litt av en skam, at ikke alle de skandinaviske land tilsammen har kunnet gjøre mer utav «Excelsior». Bladets indhold er ellers jevnt godt, og stundom gedigent. Av betydelige artikler maa nævnes «Den religiøse trang og dens ret» av Gustav Jensen 1ste aarg., «Söken det ofvantill är» av prof. W. Rudin 2den aarg., «Självhängifvelse» av biskop J. A. Eklund, 2den aarg., «Vær frimodig og sterk» av prof. Harald Westergaard, 3die aarg., «Til de vingebrudte» av Skovgaard-Petersen, 4de aarg. og «Troels Lund: Livsbelysning» av Fr. Jungersen, 4de aarg. I det nylig komne sidste nr., nr. 2 for iaar, staar en præken av Natanael Beskow paa 3die søndag i advent 1915: «Skola vi förbida någon annan?» — et gripende tidsdokument, som usedvanlig klart uttrykker den sjælenød, kristelig tænkende og følende mennesker kommer i under tidernes tryk. Naar «Excelsior» har faat forholdsvis liten indflydelse, bør det nok sees i forbindelse med det sørgelige faktum, som ogsaa Olfert Ricard understreker, at den kristelige studenterbevægelse litet har frembragt kristelige *ledere* i aandslivet og samfundslivet. Dette forhold anerkjendes av vort kristelige studenterforbunds

sekretær Arne Fjellbu, som gjennem de kirkelige blade ber prester og menigheter gjøre dette forhold til gjenstand for forbøn, og i sidste nr. av «Studenterblad» uttaler nogen træffende bemerkninger om saken. – Jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa dette forhold, men blot tilslut nævne, at «Excelsior» for tiden redigeres av prof. dr. S. Michelet, stud. filol. Hjørdis Scavenius og stud. teol. Kr. Schjelderup. Ekspeditionen er Munchs gate 2, og bladet koster kr. 1.80 aarlig.

J. Einrem: **Trækfugl**. (Stavanger 1915. K. Opsangers forlag, 197 sider).

Missionsprest Einrem har tidligere levert etpar smaa livlige og meget underholdende og anskuelige missionærlivsskildringer fra Madagascar: «Gjennem grønne briller» og «I sol og vind paa Madagascar», som har vundet mange venner og som gir ypperlige øiebliksbilleder fra missionærlivet. Denne sidste bok gir smaa stemningsbilleder fra missionærens reiseliv mellem Madagaskar og hjemlandet. Enkelte av disse billeder er ogsaa fortræffelige, som det av fransk administration i anledning et guttebarns ankomst til verden. Men i det hele virker det noget for letbent, — det minder litt for meget om éns egne slappe tanker i en feltstol under solseilet, mens en damper avsted i blikstille en het sommerdag. — Dog gir det hele et visst vemodigt indtryk av, hvilken usikker, flakkende «trækfugltilværelse» missionærerne og deres familier maa føre, — et indtryk som andre der har *samme* ansvar og pligt overfor gudsrikets sak, men slipper at føre trækfugltilværelsen, — kan ha godt av at faa og beholde.

Andreas Fleischer.

Tobias Norlind: **Allmänt musikleksikon**. (Utkommer i hefter hos Wahlstrøm & Widstrøm, Stockholm).

Jeg vil gjerne faa henlede opmerksomheten paa denne stort anlagte: *Musikencyklopædi* av dr. *Tobias Norlind*, docent i musikhistorie ved Lunds universitet. Bare den omstændighet, at et saadant verk fremkommer vidner om Sveriges høie musikkultur, for ikke at tale om indholdet der er ualmindelig rikt og fængslende. Der er hittil utkommet 15 hefter, og det hele arbeide blir sandsynligvis paa 1 200—1 300 sider.

Man finder i leksikalsk og alfabetisk orden alt, som har med musik at gjøre: musikhistorie, theori, instrumentlære, musikbiografier o. s. v.

Ikke mindst fyldig og interessant blir *kirkemusikken* og *hymnologien* behandlet. I saa henseende er det store verk et stort utslag av den høie kirkelige og kristelige kultur, som findes i Sverige og paa os norske virker baade imponerende og beskjæmmende. Læs f. eks. avsnittet om den svenske kirkesang, og den mægtige kirkelige organisation: «Föreningen af svenska kyrkosångens vänner», der har sat sig som maal at løfte menighetssangen og berike gudstjenesten, musikalsk og historisk. Slikt liturgisk og musikalsk lapverk, som her i Norge endog autoriseres, vilde været utænkelig, om der ogsaa hos os hadde været en organisation som ovennævnte, til fremme av enhet og virkelig historisk, kunstnerisk og kulturel forstaaelse, paa det omraade, hvor vi norske er saa usikre: »*Kultus og kunst.*»

A. Fasmer Dahl.

Med stjerne.

Vort alsidigste departement er uten tvil Kirkedepartementet. Under det sorterer endog skjønlitteraturen. I katalog over bøker skikket for *folkeboksamlinger*, utgit av kirkedepartementet, utarbeidet av Karl *Fischer*, er det ikke som i den av samme departement besørgede katalog over foredragsholdere til folkeakademiene: at værdilost eller skadelig stilles paa like linje med det bedste. Hr. Fischer veier hver eneste bok, og han veier den for mange hundrede kunder. Da det er av stor interesse at se hvordan denne sortering foregaar, skal vi efter sidste katalog anføre de skjønlitterære bøker som har faat stjerne, d. v. s. blir anbefalt som *særlig* skikket for folkeboksamlinger (og derfor ogsaa faktisk blir indkjøpt av dem alle). Det er for denne jul:

Nini Roll Anker: Det svake kjøn.

Olaf Benneche: Kristen Støles gjenvordigheter.

Halvard Bergh: Idyllar fraa dei norske settlements i Amerika.

Oskar Braaten: Borgen.

Sjur Bygd: Fjell-folk.
Olav Duun: Harald
Elias Kræmmer: Cupido.
Johan Falkberget: Lisbet paa Jarnefjeld.
Hulda Garborg: Mot solen.
Knut Hamsun: Segelfoss by.
Lars Jaastad: Dagleg braud.
P. Lykke-Seest: Det gjenfundne landet.
Per Mork: Dyr jord.
Regine Normann: Riket som kommer.
Gabriel Scott: Jernbyrden.
Hans Seland: Bygdefolk.
O. Lie Singdahlsen: Hallinger.
J. Fr. Winsnes: Broremand.

(Her er ikke tat med samlede verker, nye oplag og utgaver eller oversat litteratur).

For at faa den rette relief bør man ta med nogen av de bøker som *ikke* har faat stjerne:

Jacob B. Bull: Præstens søn.
Hjalmar Christensen: Far og søn.
Peter Egge: Wilhelminas byraa.
Kinck: Mot karneval.
Bernt Lie: En racekamp.
Kristoffer Moen: Uten tro.
Barbra Ring: Før kulden kommer.
Sigrid Undset: Kong Arthur og ridderne.

Der er kanske et og andet i utvalget man studser ved, og det kan i oieblikket være vanskelig at finde den *norm* hvorefter bøkerne er bedømt. — Saken er vel at en linjert norm aldrig blir brukelig eller retfærdig. Der maa et alsidig skjøn og en rummelig konduite til. Og da maa det siges at hr. Fischers klassifikation, set fra folkesundhetens synspunkt, fortjener al anerkjendelse. At han ikke følger det kjøpende publikums døgnbegeistring, ser man baade av dem som er blit utelukket, f. eks. Bull og Barbra Ring, og av dem som er tat med, hvorav der jo er en række mindre paa-agtede. Man kan være uenig i en og anden detalj, men istedetfor at forundre sig over slikt bør man glæde sig over sundt syn paa en rigtig plads.

JOHANNES JOHNSON.

> Men da han som utvalgte mig fra moders liv og kaldte mig ved sin naade, fandt for godt at aabenbare sin søn i mig forat jeg skulde forkynde evangeliet om ham blandt hedningerne, da samraadede jeg mig ikke med kjød og blod, ei heller drog jeg op til Jerusalem til dem som var apostler før mig, men jeg drog straks bort til Arabien.
>
> *Paulus til Galaterne, 1, 15.*

Naar jeg skal skrive om Johannes Johnson, kommer jeg til at omtale begivenheter og tilstande som har havt stor be-

Johannes Johnson.

tydning for mig selv. Hans tilblivelse som kristen er omtrent samtidig med min egen, det kald til mission som grep saa dypt ind i hans liv har ogsaa rørt ved mig. Fremstillingen vil derfor faa farve av personlig oplevelse. Selv om det skulde

lykkes at holde mit eget helt utenfor, vil mine egne synsmaater gi farve til det eiendommelige avsnit av kristendommens historie i vort land, som vi nu har gjennemlevet.

Johannes Johnson var født 1864 og hans opvaagnen til aandeligt liv faldt ind i det betydningsfulde aandelige strømskifte omkring 1880. Inden studenterverdenen var 70-aarenes realisme brudt igjennem som en vaarflom bryter sig vei gjennem en gammel skrøpelig dæmning, og vi nærmet os riksretsaarenes politiske gjennembrudd. De ældre slegtled har aldrig helt kunnet forstaa hvad der dengang skedde i sindene, og for de følgende slegter har mangt som var svært for os, været unnaryddet, men med denne slegt hadde det sig saa, at der blev et brudd midt inde i den. Der var mange som til at begynde med gladelig heiste seil til seilas paa nye farvand, men næsten ingen var ganske helhjertet, der sat igjen i sindene stykker av det gamle som skaar av sønderslaat stentøi. Og derfor var der ofte i opsangen til den nye dag en sterk tilsætning av fanatisme; der fandtes et principielt rothuggeri, som viste at sindene ikke var fri. Nogen faa stod paa kanten av det gamle og skuet vemodsfuldt tilbake til svundne tider og mente de var kommet for sent til verden, i en gal tid, hvor de ikke hørte hjemme.

Teologerne hadde som vanlig for liten føling med omverdenen og sin egen tid. En liten flok av ældre og yngre, av teologer, læger, jurister og andre samlet sig om Fredrik Petersen. Blandt disse mennesker fandtes der en del som saa, hvordan stillingen var, og som fik farve av den for livet. Vi spurgte ikke efter om kirken likte os eller om staten kunde bruke os. Vi hørte bare de mange vandes lyd og prøvet at finde fæste for foten. Og de av os, for hvem det lyktes at finde fotfæste i kristendom, har siden altid baaret merker av den tid vi blev til. I den tid blev Erling Grønland skapt og Mathias Amlund og Harald Devold — jeg nævner tre temmelig forskjellige prestemænd, som dog alle bærer præg av at kristendommen i deres ungdom kjæmpet for livet. Det var paa den tid at Christopher Bruun kom til Kristiania fra Gausdal for at sige den *ubodfærdige kirke* at den maatte omvende sig, hvis den vilde leve. Vi er blit ham megen tak skyldige, men dette med kirken forstod vi ikke rigtig dengang.

Vi hadde vel alle mer eller mindre indtryk av at det med kirken var et bispørsmaal. Kloke gamle mænd utenfor kirken hadde sagt os, at dens dage var talte, at ialfald ingen sandhetskjærlig mand med nogen dannelse kunde staa i dens tjeneste. Og selv de som stod i dens tjeneste — helst de vi saa op til — advarte os og sa: «Gaa ind i skolens tjeneste, sa de, det er noget ganske andet.» Der var megen pesimisme og litet haap, vi var paa temmelig bar grund.

Det hændte da i begyndelsen av 80-aarene, at der pludselig dukket op en kreds av lyse og haapefulde unge mennesker, som vilde være kristne. Og det viste sig at de fleste av dem ikke alene vilde være kristne, men endogsaa vilde være missionærer. De kom i godt følge, det var just dengang Lars Skrefsrud kom hjem første gang efterat være omvendt herhjemme, vraket av det norske missionsselskap og saa senere at ha slaat igjennem som missionær i større stil derute i de indiske eventyrland. Han var i alle maater en høvdingeskikkelse, et hode høiere end alt folket. Og der var en høi grad av personlig selvstændighet i hans kristendom. Man sa at han stod i forbindelse med baptister derute i det fjerne og dr. og professor Fredrik Nielsen i Kjøbenhavn angrep ham offentlig for hans forargelige forhold til frimurerne. Fredrik Nielsen blev da ogsaa senere biskop som rimelig var, mens Lars Skrefsrud bare blev høvding i santalfolket og hilst av Bjørnson med det prægtige vers:

> Jeg deler ei din tro, du sterke drømmer.
> Det skiller ei, hvor aanden bærer bud!

som nu de fleste kjender.

Kort sagt, han passet vidunderlig ind i vore forhold dengang. I hans følge kom de, disse unge mænd, jeg kan ikke længer mindes hvem der kom først og hvem der kom sidst, nok er, de staar for mindet som ett følge. Og fra dette følge klang det som fanfarer ut til os andre, at kristendommens sak aldeles ikke var tapt, tvertom skulde den just nu begynde sit seierstog. De smaa aandelige omveltninger her hjemme som rystet vort væsen til den dypeste grund, det var bare begyndelsen til en ny og bedre tid. Sammen med denne lyse tro gik ogsaa en hengivelse til Kristus og en iver i

Johannes Johnson (1881).

hans tjeneste som viste at deres tro var fuld personlig sandhet. Men den lyseste og freidigste av dem alle var Johannes Johnsen. Og den hvis livslinje gaar tydeligst i samme spor hele tiden, det er atter *Johannes Johnson.*

Det var ikke daarlige folk de andre heller. Man ansaa dengang dumhet for et nødvendigt utstyr for en teolog. Men ingen kunde faa heftet dumhetens devise paa disse folk, der var f. eks. Johannes Johnsons bedste og nærmeste ven Simon Michelet, nu professor i teologi ved universitetet. Han ansaaes dengang som en lovende dogmatiker. Og det staar endnu levende for mig, hvorledes hans hensynsløse logiske klarhet og dristige kombinationsevne vakte vor allerhøieste beundring. Og der var folk som Johannes Brandtzæg og Jonas Myhre, den ene en av Kinaforbundets støtter, den anden bestyrer av missionsskolen i Stavanger. De var ikke daarlige folk de heller, men Johannes Johnson blev av sig selv den sterkeste i laget, fordi han var mest harmonisk og frisk, men kanske allermest fordi hans væsen stod i den mest avgjorte motsætning til den omsiggripende pessimisme.

Han var i det hele uimotstaaelig i sin geniale elskværdighet. Endog den personlig paagaaende omvendelsesiver som han især i unge dage kunde gripes av, skaffet ham kun faa uvenner. Han var saa glad i sin kristendom, saa lykkelig i sin hengivelse, saa ærlig i sin egen omvendelse, at ingen kunde tiltro ham baktanker. Man *maatte* likefrem tro ham, naar han sa: Jeg begriper ikke, at ikke alle mennesker omvender sig straks.

Hele hans væsen hang sammen med hans kald til missionær. Hele den kreds han tilhørte var mer eller mindre sterkt grepen av missionskaldet, og de fleste av dem kom jo ogsaa paa en eller anden maate i missionens tjeneste, saaledes som Jonas Myhre og Brandtzæg. Mest avgjort missionssindet av dem alle var Simon Michelet, han var anset som Santalmissionens barn, som en anden Hans Schreuder, der likesom den første vendte en lovende løpebane her hjemme ryggen for at gaa ut til de fremmede folk. Fra denne Michelets forbindelse med missionen skriver sig hans dype kjærlighet til missionsreisningen blandt studenterne og hans livslange selvfornegtende arbeide i den kristelige studenterbevægelse.

Ved denne tid opstod de teologiske studenters missionsforening. Der fandt de unge missionsvillige sin ven og raadgiver for livstid i Kr. Mart. Ekhoff som siden med den største sympati fulgte dem fremover. Av denne begyndelse sprang den kristelige studenterbevægelse i Norge ut. Herfra fik den sin oprindelige lyse seierstro og sin forbindelse med missionen. I denne bevægelses første aar og langt fremigjennem hadde Johannes Johnson en stor plads der. Hans vidnesbyrd grep de unge og han hjalp mange paa veien til Gud. Og mange er de som nu ved hans bortgang vil mindes om, at ved de store møter og i personlig samtale fik de gjennem hans ord det berømte sting i hjertet som omtales i apostlernes gjerninger, andet kapitel, og som siden har været kjendetegnet paa, at det glade budskap fremdeles havde livskraft.

Det falder av sig selv at vi først nævner det praktiske ved kristendommen, naar vi taler om Johannes Johnson. Men han selv og den kreds han tilhørte, forsømte ikke at nytte sine studenterdage til indgaaende studier. Neppe er det nye testamente paa græsk nogensinde hos os blevet læst og studert med saamegen friskhet og iver som i de dage. Man kunde dengang endnu en del græsk, og om man end ikke hadde de senere tiders kjendskap til den sengræske sprogform og den hellenistiske jødedom, som nu letter forstaaelsen av Kristendommens grundskrifter, saa hadde man en stor iver og lærelyst og man hadde missionærens vilje til at vite, hvordan det oprindelige, det seierrike, evangelium hadde lydt, og man hadde den nye friske realistiske interesse for at faa vite,

hvordan tingen egentlig var gaat for sig. Og vi tænkte — gudskelov — kun litet paa de kjætterdomstole og anonyme torturredskaper som man i sin tid skulde anvende paa os, fordi vi vilde vite *sandheten om Kristus.*

Der studertes i de dage kun litet dogmatik, men interessen for urkristendommen var stor. Da vi nogenlunde var klar over evangelierne og Johannes og Paulus begyndte vi med de kristelige forfattere som fulgte nærmest efter det nye testamente. Der blev dannet en forening eller klub til studiet av kirkefædrene og det lykkedes at samle en kreds av studenter derom. I denne forening sat fredelig sammen folk som livet senere har ført paa forskjellige veie. Her kunde man finde den nu saa bekjendte bergensprest Carl Konow, og her sat menighetsfakultetets kirkehistoriker Edvard Sverdrup. Her var undertegnede uværdigt medlem og her var biskop Støylen ofte tilstede. Her var det antagelig Simon Michelet begyndte de studier over Clemens Romanus som bragte ham guldmedaljen, den første av de mange videnskabelige utmerkelser som er blit ham tildel. Og her færdedes ogsaa Johannes Johnson og han hadde alt dengang det for sig i alt han læste og tænkte — at finde *Paulus' evangelium.* Det var missionæren, som sat paa vakt forat finde missionens kraft, det oprindelige evangeliums autentiske tekst. Paulus' evangelium! Det er faldt i hans nære slægtning, docent Anton Fridrichsens lod at gjenopta disse studier og gi os utdrag derav i Teologisk Tidsskrift. Og det var og blev for Johannes selv et mirakel at nogen kunde vite saa meget og saa sikkert om disse ting som Anton. Men naar jeg læser denne eller andre utredninger om de ting klinger bestandig i mit øre den lyshaarede og lyshodede students ivrige «Heureka» «der fandt jeg det», hvergang en tekst streifet bort paa dette hans yndlingsomraade.

Jeg ser at vise mænd tilhøire og tilvenstre dels ikke forstaar, dels misforstaar og dels — hvad der er det værste — tror de forstaar Johannes Johnsons teologi. Den kan imidlertid summeres op i dette ord: Paulus' evangelium. Han var fuldstændig selvløs eller objektiv likeoverfor dette begrep. Var han inkonsekvent, saa kom det av at hans skarpe øie hadde opdaget en ny side ved Paulus' evangelium. Var han stok,

sten, ubønhørlig konservativ saa befandt han sig gjerne i Sct. Povels selskap. Og ingen domstol hverken i Norge eller paa Madagaskar eller i Stavanger kunde faa ham fra nogen mening, saalænge han var sikker paa at han ikke med Demas vendte sig bort fra sin store ledsager. Om han altid fik lykke til at gjengi Paulus' evangelium nøiagtig skal jeg ikke sige. Men det skal siges, at i Johannes Johnsons liv og forkyndelse har beskjæftigelsen med — eller rettere indlevelsen i — Paulus' kristendom igjen vist sin overordentlige frugtbarhet. Forsaavidt som *Luther* er et eksempel paa det samme, er Johannes Johnson bl a. ogsaa lutheraner. Men sandheten om ham er ellers den at han hadde levet sig meget dypere ind i Paulus end Luther gjorde eller kunde gjøre. Luther levde væsentlig i nogen stykker av Romer- og Galaterbrevet, men Johannes Johnsons beskjæftigelse med det nye testamente og den øvrige urkristelige litteratur bragte ham i berøring med hele den rike ideverden, hvori Paulus levet. Fra Paulus' grundsynsmaater førte han saa sine ofte spirituelle og originale, altid friske og lyse ideer over paa nutiden.

Denne hans teologi hang dels sammen med hans missionskald, det var fremforalt *missionæren* Paulus han vilde kjende. Dels hang det sammen med det gjennembrudd ind til bibelen som fandt sted i hans teologiske ungdom, det gjennembrudd, at man ikke længer saa bibelen gjennem dogmatikens briller og ikke satte pris paa nogen om end aldrig saa stor autoritets billigelse av rigtigheten av det bibelen indeholdt. Dels hang maaten hvorpaa han opfattet tingen ogsaa sammen med den metode for bibelstudium, som indførtes av Bernhard Weiss, navnlig gjennem hans bibelske teologi. Og endelig hang det kanske ogsaa sammen med at Johannes Johnsons studier blev avbrudt av en sygdomsperiode paa 2—3 aar, hvorav han tilbragte den meste tid tilsjøs. Han blev — som mange studenter dengang saa overanstrængt at han slet ikke kunde taale at læse. Iveren i studiet, nødvendigheten av at gi undervisning for at kunne leve og endelig vel ogsaa mangel paa kjendskap til elementære fysiske love medførte lignende resultater for flere av hans kreds. Johannes Brantzæg var forlæst i mange aar indtil han vandt helbreden tilbake ved et besøk hos den dengang velkjendte svenske prædikant

Boltzius, vel den mest fremtrædende av de mange som i hine dage præket helbredelse for legemlig sygdom i Jesu navn med bøn og tro. Denne troshelbredelse var karakteristisk for hine dage. Mange opfattet de undere der skedde som Guds svar paa benegtelsen av de bibelske miraklers mulighet eller virkelighet, men andre som ogsaa religiøst stod undertroen nær, kunde ikke undlate at lægge merke til den tydelige grænse for bønnens og troens indvirkning paa det fysiske liv. Saaledes blev saken for de fleste staaende i en ikke helt klar mellemstilling mellem de teorier som anser underet for immanent og de som ikke tør sætte nogen bestemt grænse for det. Navnlig stod Jesu person for høit til at lægge immanentsteoriens maalestokker paa ham og ganske særlig faldt det os ikke ind andet end at sætte hans person i et saadant forhold til verdensaltet, at hans opreisning av døden passet sammen med vort verdensbillede.

I det Johannes Johnsen paa denne tid av sine personlige oplevelser blev ført like ind i den praktiske stilling til spørsmaalet om helbredelsesunderne, kom han til at indta den nøkterne stilling til saken, som ogsaa ellers blev bestemmende for livslinjen hos de fleste av os. Altid færdig til at tro paa bønnens praktiske indvirkning, altid færdig til at overskride grænsen for den almindelige erfaring, altid levende i Kristus med Paulus, satte han opstandelsesunderet i en *særstilling.*

Følgelig søkte han helbredelse av sin legemlige svakhet gjennem avbrytelse av sine studier og gjennem en længere sjøreise. Saa alvorlig saa sygdommen ut, at han en tid overveiet om han skulde slaa ind paa en anden livsvei, og han tænkte da paa at bli haandverker. Kristi forbillede stod vistnok for ham, naar han beskjæftiget sig med disse tanker og maaske dæmret der ogsaa bakenom dem en forestilling om, at den Paulus, som hadde forkyndt evangeliet i oldtidens store byer, ogsaa hadde været haandverker. Allikevel var det let at se, hvormegen overvindelse det kostet ham at gi sig ind paa disse tanker og hvor nødig han slap troen paa at den almægtige himmelske fader, i hvis haand han hadde lagt sit liv, vilde gi ham kraft til sit livs opgave at forkynde evangeliet for dem som endnu ikke kjendte det.

Med saadanne tanker gik han tilsjøs, først som passager

siden som letmatros med barkskibet «Professor Johnson», opkaldt efter hans navnkundige farbror. For ham som for os andre, der i aandelig vaakenhet gjennemlevet denne praktiske underdiskussion, har senere aartiers teoretiske betragtninger om det dogmatiske spørsmaal ikke været av dyperegaaende interesse.

Med nøktern ro tok han det som kom, og sikkert er, at han lærte meget i de aar han færdedes ute. Han kom til Australien og Sydafrika og Stillehavet. Hans slegt og venner fra de dage har sikkert endnu bevaret mange av de *breve* han skrev til os i disse aar og de tegninger som ofte ledsaget brevene. Han hadde et aapent øie for natur og mennesker og et naturlig anlæg til at gjengi hvad han saa, saa mange av hans tegninger fik blivende værd. Hans breve bar ogsaa præg av denne evne til at se og gjengi billedet av det han saa, og jeg skulde tro, at den stil han senere kom til at utvikle til saa stor klarhet og friskhet hadde sin rot i den brevstil som gjorde hans breve saa værdifulde. Han selv vandt ved sin sjømandsfærd flere ting. For det første opkom i ham den næsten svermeriske kjærlighet til Norge, der gjerne vælder ut av de nordmænds sind, som holdes længe nok borte fra sit land til at se det i fjernsyn. For det andet vandt han en nær føling med den almindelige norske sjømand og gjennem ham med den norske folkekarakter. Og for det tredje vandt han en praktisk selvhjulpenhet, som siden mange gange har været ham til megen nytte. Han kunde baade stoppe og lappe, baade vaske klær og koke mat. Men fremforalt lærte han lydighet av det han led. Den ildfulde hengivelse i Kristi tjeneste blev dæmpet og fæstet i ydmygelsens skole og den hjertevindende evne han hadde til at agte andre høiere end sig selv i kjærlighet blev utdypet. Den første tid under denne prøvelse var hans ansigt mindre straalende end før. Men efterat han hadde kjæmpet sig igjennem, gik hans sindsstemning igjen ind i sit gamle leie, kun dypere skaaret ned i det indre livs grund end før, han hadde lært hemmeligheten ved den glade forsagelse av alt det som var ham selv kjært.

I 1889 var han kommet saa langt, at han kunde ta teologisk eksamen med et resultat som overgik hans forvent-

ning, han hadde jo mistet 3 kostbare aar og kunde endnu ikke arbeide med fuld kraft.

Og saa skulde han til at prædike Paulus' evangelium. Imidlertid var venneflokken spredt. Michelet var efter moden overveielse og sterkt ydre kald slaat ind paa den videnskabelige bane. Han hadde løst sit forhold til Santal-missionen og skulde trænge dypere ind i studiet av det gamle testamente. Andre kamerater færdedes paa andre kanter og hans egne kræfter var endnu langt fra hvad de hadde været. Saa bestemte han sig til at bli prest og kom som hjælpeprest til sin onkel provst Holmboe i Eidanger. I denne tid falder hans bekjendtskap med J. J. Jansens hverdagsprækener og den indflydelse disse prækeners form og indhold kom til at utøve paa Johnsons prækemaate. Han kom aldrig til at arbeide kunstnerisk med formen saaledes som Jansen. Men han arbeidede i samme retning og med større realisme end Jansen. Han utgav en eller to prækener i den tid og jeg erindrer endnu de reserverte uttalelser med hvilke de blev anmeldt i Luth. Kirketidende.

Foruten de før nævnte grunde til at slaa sig til ro herhjemme som prest, var der ogsaa en anden hindring for hans utreise som missionær. Hans far, daværende sogneprest til Ilens menighet i Trondhjem, Anton Christian Severin Johnson saa nødig at hans søn blev missionær. Og paa dette punkt er jeg nødt til at gripe litt tilbake for at fortælle litt om denne hans far og om det hjem fra hvilket han er utgaat. Man kan ikke forstaa Johannes Johnson ret med mindre man tar i betragtning den indflydelse hans far utøvet over ham og og de impulser og idealer han hadde med sig fra sit hjem og fra visse fromme kredse i Trondhjems by

Anton Johnson var yngre bror av professor Gisle Johnson og hadde likesom denne videnskabelige anlæg. Han opholdt sig i sin ungdom i længere tid i Tyskland med det særlige formaal at sætte sig ind i hebraisk sprog og det gamle testamentes teologi. Under dette sit ophold i Tyskland kom han i forbindelse med v. Hofmann og fik sterke videnskabelige impulser fra ham. Da han vendte hjem var han ikke alene utrustet med en sjelden og meget betydelig kundskap i

hebraisk, men han var ogsaa gjennemtrængt av et historisk syn paa det gamle testamente.

Han sluttet sig ikke saaledes som sin bror til de dengang opkommende norske fromhetsretninger, men beholdt altid en uavhængig stilling til dem. Fyldt av sit hjems alvorlige fromhet var han i sin livsførelse streng som nogen pietist, men han anslog i det hele en anden toneart og knyttet sin forkyndelse til *daaben* paa en maate som frastødte den herskende kristendomsopfatning samtidig med at det altid lykkedes ham at samle og belive en del av de gammelkirkelige.

Av en eller anden grund blev han ikke ansat ved universitet, men kom, efter nogen aars lærervirksomhet, til *Lilleelvedalen* som sogneprest, mens Hengstenbergs discipel C. P. Caspari blev universitetslærer.

Lilleelvedalen var dengang ganske anderledes bortgjemt mellem fjeldene end nu. Men det var netop nu utskilt fra Tønset prestegjæld og Anton Johnson blev den første sogneprest i bygden, saa han fik leilighet til at grundlægge menighetslivet fra først av. Det gjorde han ogsaa med en originalitet og dygtighet som søker sin like. Menighetslivet som det utfoldet sig i Lilleelvedalen i de dage smaker litt av Oberlins menighet i Elsass og adskillig av Wilh. Löhe. Forholdet var fuldstændig patriarkalsk, og presten var doktor, prokurator og bygmester, men først og fremst ildfuld prædikant paa gammel kirkelig grund. Han reiste folkeskolen i bygden til stor effektivitet og prestegaarden blev et samlingssted for hele menigheten. Før han kom ditop hadde han indgaat egteskap med Decima Secunda Lange, tolvte barn i huset hos provst Lange i Asker, og der vokste op en stor og frisk flok barn i hjemmet. Nummer 2 av dem var Johannes, den viltreste og sterkeste av dem alle. Fra dette prestehjem og fra dette menighetsliv som bølget til og fra og gik i ett med hjemmet hadde Johannes Johnson sine menighets- og presteideales. For ham og hans søskende og ikke mindre for menigheten blev disse aar og dette hjem liggende i idealets sollys. Og sjelden har vel hjertevarme og lys, original intelligens gaat saa helt sammen som hos den i sin tid navnkundige Lilleelvedalsprest. Fru Johnson døde tidlig fra mand og barn og der blev et

dypt indsnit i hjemmets liv. Sorgen over tapet skilte den lykkelige lyse barndom ut som en paradisø for sig selv, et sted hvor aftensangen steg op over de hvite i sollyset rødmende fjeldtopper til den evige faders hjem ovenover.

Kort efter morens død blev hjemmet overflyttet til Trondhjem og Johannes Johnsons skoledage forløp som almindelig indtil han blev grepet av den religiøse vækkelse og naadde frem til den hengivelse til Kristus og freidighet i troen, som senere bar ham igjennem det tunge og mørke indtil det sidste. Han var i sine ungdomsaar meget høit skattet av de vakte kredser der i byen og kjendte sig vistnok som en av dem. Ogsaa hans far omgikkes de vakte og stod flere av dem personlig nær. Men der var dog altid en viss forskjel, en viss mer eller mindre tydelig spænding mellem anskuelserne, og ogsaa det maa tages med, naar man vil tegne Johannes Johnsons karakterbillede. Denne spænding efterlot nemlig blivende træk i hans indre liv, og kom blandt andet frem i den kritik hans far øvet over hans beslutning om at bli missionær. At denne kritik var religiøst begrundet og ikke verdslig behøver neppe at siges. Men at den trængte saa vidt dypt ind hænger sammen med det norske menighets og prestehjems ideal som altid vedblev at følge ham. Desuten var og blev Norge for ham som for alle egte nordmænd «landet over alle land» og det norske bondefolk det utvalgte folk. Sjelden har nogen Norges søn elsket sit land slik som han. Og med tro og lyse forhaabninger gik han ind i tjenesten som prest i vor kirke.

Men missionskaldet var for sterkt. Han kunde ikke faa fred for det. Det stod for ham som om han ikke tilfulde var lydig saa længe han ikke drog ut. Jo høiere han elsket landet og folket, des mer blev det ham tydelig, at det var netop dette offer at gaa ut, som Herren krævet av ham. Og da han omsider fulgte det indre kald og meldte sig til tjeneste i Det norske missionsselskap, fik dette selskap et hjerte av guld, prøvet, egte og trofast. Jeg er ikke sat til mandjevning, men jeg tviler paa at en værdifuldere personlig indsats har været gjort siden Hans Palludan Smith Schreuders dage. Men selv sa han kun, at han nu kjendte sandheten av det ord: «Dersom du vilde gi agt paa mine bud, skulde din

fred bli som floden». Den dype Guds fred hvori han hvilte, hang atter sammen med hans hengivelse til Paulus' evangelium. Han forstod nu ogsaa den side av dets herlighet som heter: «Ve mig om jeg ikke forkynder evangeliet». Og han forstod en ting til av Paulus' evangelium; han forstod den epistel av 2det Korinterbrev som vi endnu, Gud ske lov, læser fra alteret ved vor prestevielse om den nye pakts tjeneste, ikke bokstavens, men aandens. Hans mangel paa bokstavdyrkelse, hans rolige indre frihet hang sammen med hans utvælgelse og kald og med hans lydighet i kaldet, hang sammen med hans missionspersonlighet. Jeg ser at missionsselskapets sekretær i de mindeord han i Norsk Missionstidende har skrevet om ham viser at han undertiden har merket at Johannes Johnson hørte hjemme i det nye testamente og ikke i det gamle. At han synes at misbillige dette forhold har ingen betydning uten forsaavidt som det bør foranledige hovedbestyrelsen til at undersøke, i hvilket av de to testamenter dens sekretær hører hjemme

Johannes Johnson blev det norske missionsselskaps utsending, uagtet hans missionskald ikke fra først av pekte i den retning. Fra først av var hans ansigt vendt mot Indien og Santalfolket. Senere tænkte han meget paa Kina, og det var vel at merke før der var nogen utsigt til at komme derhen som utsending fra Det norske missionsselskap. At han allikevel kom til at træde ind i dette selskaps tjeneste antar jeg berodde paa hans fars bestemte mening. Og at han kom til at bli der — og ikke for eksempel gaa over i tjenesteforhold til det fransk-lutherske missionsselskap, som arbeider paa Madagaskar, berodde paa hans prøvede og alle prøver seierrik bestaaende troskap. Ut til Madagaskar reiste han i 1892. Han var da nylig gift med Dagny Heidenreich, og de to var vel det mest straalende lykkelige par mennesker jeg har set for mine øine. Forholdet mellem dem var begyndt som den lyseste skjærsommerdrøm og modnedes ut i et langt og lykkelig samliv. Til næste aar skulde de hat sølvbryllup, de ældste av barnene er alt vokne, men nogen av flokken hviler i Madagaskars jord blandt de mange andre gasserbørn og europæerbørn, som missionen derute har bragt til Kristus. Egteskapet er — som J. J. Jansen engang sa i

Dagny Heidenreich (1891).

en tale for disse to — bestandig lykkelig — mer eller mindre da — la han til, men i dette egteskap hadde begge parter saa meget at gi, at der blev rigdom i huset av det. Disse to kristne mennesker var saa forskjellige som hans lyse, kraftige germanerhode stak av mot hendes næsten sydlandske kvindetype. Men samtidig var viljerne rettet mot samme maal — at forkynde Paulus' evangelium.

Man beskylder ofte Paulus for at netop hans evangelium ikke skulde passe sammen med saadanne kvinder som fru Dagny. Men dels gjør bogstavens tjenere missionens fader bogstavelig uret. Og dels er det virkelig saa, at et bogstavelig Paulus' evangelium ikke findes. Paulus' evangelium er for rikt og sterkt til det, det kan kun tilegnes i aanden og Kristus. Og i Kristus er ikke mand eller kvinde, ikke træl eller fri; sjelden har jeg set det smukkere gjennemført end i dette samvirke for vore høieste formaal.

Paa Madagaskar blev Johannes Johnson temmelig hurtig en meget avholdt og meget benyttet mand. Han hadde en sterk og systematisk ordnende arbeidsvilje og et vindende væsen. Det lykkedes ham noksaa snart at komme ind i sproget og han blev efter kyndiges utsagn særdeles dygtig til at bruke det. Han skrev endogsaa en gassisk grammatik. Hans første arbeidsted var i det dengang ukjendte Barafolk, hvor det lykkedes ham at faa indgang. Men det varte ikke længe før han blev fordreven derfra, hans selvbyggede hus brændt og virksomheten avbrudt. Senere finder vi ham flere

steder med underlig klingende navn. Han var en tid lang i Fianarantsoa en forholdsvis stor by, hvor der var en skole for gassiske prædikanter. Siden finder vi ham i Sirabe, der hvor spedalskehjemmet er og hvor de helbredende kilder findes. Siden blev han sat til at tilse og oparbeide missionens mange barneskoler.

Høitlæsning for fru Johnson.

Dette var efter den store krise i vort missionsarbeide, som indtraadte da Madagaskar blev fransk koloni midt i 90-aarene. Dengang saa det ut til at skolerne, som er ganske uundværlige for et solid missionsarbeide, skulde maatte lukkes. Men det lykkedes ved ihærdig arbeide at faa dem op, saa deres undervisning i andre fag end religion — navnlig deres undervisning i fransk kunde anerkjendes av det franske styre dernede. Den nu saa kjendte og nylig døde general Gallieni var hovarikets militære betvinger og han blev ogsaa den første guvernør dernede. Johnson hadde i sin tid mangen vanskelig gang til ham og mangen samtale med ham.

I de senere aar, dr. Borchegrevink var tilsynsmand, var Johnson hans medhjælper og var utseet til hans eftermand, men først skulde han hjem en tur for rigtig at komme til kræfter; siden for at bli her og bringes til hvile i Norges jord.

Allerede den første gang han kom hjem paa feriebesøk var der tale om at bevæge ham til at søke den stilling han tilsidst fik som hovedlærer ved det praktisk teologiske seminar. Det nytter ikke nu at spekulere over hvad der vilde skeet dersom dette forsøk dengang hadde lykkes. Ti missions-

kaldet holdt ham fremdeles fast, og han tok alle lokkende røster herhjemme som en fristelse, saameget mer syntes de

I Betafos have (april 1901).

ham en fristelse som hans ungdoms kjærlighet til land og folk og til de smaa hvite kirker blandt grønne trær bare var

blit sterkere med tiden. Han drog ut igjen, skjønt der allerede var tegn til at klimafeberen hadde hat litt formeget fat i ham. Klimafeberen er ikke like slem alle steder og alle aar. Men den er altid noget man maa passe sig for. Nu kunde Johnson visselig flere ting end de fleste. Og han hadde ogsaa oprindelig større kræfter end de fleste. Men der var én ting han aldrig lærte og ett han aldrig kunde: det var at passe sig selv. Alle raad om at økonomisere med sin helbred syntes ham at ligne den vennerøst som engang sagde til Herren: «Spar dig selv!» Han avviste derfor alle denslags raad næsten likesaa kraftig som hans herre og mester. Det var ham bare om at gjøre at faa gi sine kræfter i Jesu Kristi tjeneste, at «slite sig ut» i hans tjeneste. Det ansees i almindelighet utilraadelig for europæere at anstrenge sig legemlig i troperne, de lar sig bære eller de kjører, naar de skal reise. Men Johnson gik, red og cyklet mil efter mil. Følgen var at hans hjerte svigtet under klimafeberens anfald. Fra første gang han præket i Vor Frelsers Kirke i Kristiania, sidste gang han kom hjem, var det tydelig at hans hjerte ikke taalte den med prækenen forbundne legemlige anstrengelse Men han kunde ikke la være, det var hans liv at prædike skriftlig og mundtlig, men især mundtlig. Han var av dem som fandt sig hjemme paa talerstolen i en norsk menighet, let og friskt, sterkt og varmt kom ordet fra hans mund. Og derfor elsket han disse timer i ordets tjeneste over alt andet paa jorden, han kunde ikke la være at forkynde evangelium mer end en sangfugl kunde la være at synge.

Der skal ha staat en gassisk kvinde ved hans baare og ha grædt og sagt ord som de tilstedeværende ikke forstod, fordi hun talte med sin for os uforstaaelige tunge. Saaledes vil der lyde mangeslags røster, som ikke forstaar hinanden ved hans baare; der vil bedes med norsk og med dansk tunge og den dype svenske røst vil høres mellem franske og engelske bønneord.

Saa staar ogsaa de faa kuld, han har faat gi av sit lys og sin varme som prestelærer omkring baaren. Og rundt mellem de andre staar ogsaa hans ungdoms venner, de som ikke har fjernet sig fra ham i menneskefrygt eller anden verdenstrældom. Der er mange av os som Gud ved ham har

kaldt til omvendelse og liv i Gud. Der er fler for hvem han har været en støttestav paa veien og en magnetnaal med retvisende kurs. Der vil gro efter ham mer end man vidste, ti det gaar saa med de *sterke* at man ikke rigtig kan se, hvad der er efter dem før de gaar bort. Saalænge de endnu staar der, ser man ikke andet end deres skikkelse.

Kanhænde det da var gavnligt for os at han gik bort nu. Der vil gro efter ham og kanhænde vi skal se grøden nu snart. Der vil nok gro. Men spørsmaalet er om han skal se sæd ogsaa inden den norske kirkes presteskap. Der er en klimafeber som er værre end den tropiske, det er den kirkeforsumpningens feber vi er angrepne av. Det lugter surt i kirkestuen og hjerterne er angrepne, der mangler frimodighet, der fattes hengivelse til Guds kald. Alleslags smaa sop spirer frodig frem og breder sig og blir store, alle slags tornebusker byr ly under sin skygge. Det er ikke den værste hjertesygdom den han bukket under for. Sommetider syntes jeg Johannes Johnsons hjerte i al sin svakhet var det friskeste hjerte, jeg kjendte. Og der reiser sig det store, alvorsfulde spørsmaal om der skal gro efter ham i den norske kirke.

Johnson og den mindste (1911).

Norsk kristendom synes jeg skulde være sterk og freidig og lys i hu. Den skulde reise sig tryg og lun som fjeldets skogklædte skulder, den skulde toppes av hvite hellige som han der gik bort. Han baktalte ikke, naar han blev baktalt, han gjengjældte ikke ondt med ondt. Han møtte alle uten mistro og hadde intet værge uten sit svake, uten sit sterke hjerte.

Jeg synes norsk kristendom skulde være slig naar den

blev som bedst og at vi andre gjerne skulde ha saadanne folk at se op til. Og det forekommer mig at vor kirkes stilling i vort folk avhænger av om der i dens tjenerskap kan bli nogen saadanne skikkelser. Jeg kan ikke la være at haabe at det skal lykkes. Klimafeberen er aabenbart sterkt for øieblikket og soppen gror. Men hjerter som lever i Guds fred og viljer som ham vil tjene Kristus, faar den lægedom til evigt liv, som de gamle talte om. Vi staar vel endnu og taler ganske sagte med Gud ved hans baare. Men om en stund vil det nok vise sig at der gror noget av det.

Jens Gleditsch.

OVERFLATE OG DYBDE I VOR TIDS RELIGIØSE BØLGE.

Foredrag holdt for studenterne i Göteborg og Lund og paa studentermøtet i Værdalen av *Eiv. Berggrav-Jensen.*

Det som aller mest har anfægtet en mand som Georg Brandes ved det nye religiøse drag i aandslivet, er — som han uttrykker det — dette at «*de lyssky aandsmagter fryder sig derover og gir deres bifald tilkjende.*»

Det er ogsaa sandt at der har været svært meget høilydt bifald. Om det har været fra lyssky eller lyssøkende behøver ikke her at avgjøres, da disse glosers værd ligger i hvad man mener med lys. Men det er aabenbart vor pligt ikke ukritisk at juble, men at undersøke, for netop derved at kunne underbygge vor position — at den ikke skal hvile paa bølger.

1.

Der findes snart en overflod av tegn man kunde trække frem, som vidner om et omslag i folks holdning overfor de imponderabile ting i tilværelsen. Omslaget har ligget indenfor vores alles personlige erfaring, og vi har formodentlig alle gjort vore egne observationer. Vi blir ogsaa efterhaanden var at det ikke er saa let at tidfæste forandringen. Jo mere indblik vi faar i de tanker som danner renningen i den nye væv, ser vi ogsaa klarere at disse var der længe før vor lille skyttel flettet sin traad ind.

Men det er allikevel noget av det sjeldne for os som vokser op i denne tid at vi saa levende og personlig kan opleve et tidskifte. Det kan være noget i og for sig uvæsentlig eller tilfældig som aapner ens øine, men betydningen ligger i de nye store utviklingsmuligheter som da dukker frem for en.

Det er ikke mer end nogen faa aar siden at jeg saaledes

under en jernbanereise kom til at faa læse et længere privatbrev fra en av vort aandslivs førende mænd, en av dem man ialfald var vant til at betragte som parallele med Brandes. Brevet handlet om det som endnu bare faa hos os talte om: at en ny tid var i frembrudd. Spring over vort slegtled, stod der, det har intet bragt som kan leves paa. Gaa tilbake til de som var foran os, de var mer i pagt med det som skaper og fornyer. — Og saa var der brukt et billede som jeg siden ikke har kunnet glemme: «Vor generation har behandlet tilværelsen like saa koldt utvortes som den mand der vilde ta et piano og lægge det fra hinanden og undersøke det — for at finde *musiken*. Og da han intet som helst fandt, bare træ og ben og filt og metal — benegtet at der var noget som het musik. Den nye tid vil le av denne overfladiske grundighet. Den vil utdanne *øret* for at opfange musiken. Den vil med Shakespeare advare mot alle kloke hoder, hvis bærere ikke har «*musik i sjælen.*»

Brevet er kanske ikke noget merkelig dokument. Det kommer an paa hvad det utløser i en selv. Den som var vokset op i intens betagethet av den seirrike offensiv som naturvidenskapen i de foregaaende slegtled hadde foretat, og som hadde følt den vigende position aandsliv og kirke derunder hadde været tvunget til at indta, — vilde ikke kunne høre disse toner første gang uten at de kjendtes som det begyndende sus av den storm der kom til at ændre hele atmosfæren.

Det er da ogsaa nu saa at si alment anerkjendt at tiden er blit en anden, uten at noget bestemt har hændt som kan pekes paa.

Der er dem som vil ha krigen betragtet som en nyskapende faktor, en ideernes revoltator, sat nogle til fald og andre til opreisning. Al tale om tidens og fremtidens forhold skal derfor begynde med den og ende i den. At behandle den religiøse situation med utgangspunkt i tiden *før* og uten særlig hensyn til forholdene *under* krigen vilde derfor bli betragtet som helt desorientert.

Jeg er uenig i denne betragtning. Den sætter, saa vidt jeg kan forstaa, tingene paa hodet. Det er ikke krigen som

vil influere paa den religiøse situation, men det er omvendt den religiøse situation, aandslivets vekstretning før utbruddet, som vil avgjøre krigens religiøse virkning.

En krig er ikke nyskapende. Og hvad specielt religionen angaar kunde man si at krigen frembringer «staaende bølgesvingninger» — begrænsede til tid og sted og anledning, og fortonende indenfor denne begrænsning uten mere aabenbar virkning til videre forhold. For den enkelte vil man i bedste fald kunne si at hans indrykken i krigen bragte ham til at forlænge sine livslinjer. Der kan være adskillig latent religiøsitet som har presset sig frem til en form under det nye høitryk Men det *akute* ved situationen forhindrer en egentlig omlægning. Saaledes med den enkelte og saaledes med helheten. Det blir den tendens som forefandtes som stort set vil bli avgjørende for virkningen.

Her er en sammenligning mellem 1870 og 1813 meget lærerik. Efter 1870 kom saa visst ingen religiøs, ikke engang en almen aandelig fornyelse. Hellere tvertom: man holdt auktion over gamle aandsværdier som over billige brukte klær. Anderledes 1813: efter denne krig kom en gemytternes indadvenden som har git hele den følgende generations liv et visst præg av tempelhvælvet som høinet sig over den. Det var neppe fordi *krigen* var anderledes, eller formaalet et andet end i 70. Det var fordi to motsatte tilbøieligheter laa latente i de to epoker: 70—80-aarene bli utløsningen av alt det som vi nu har vænnet os til at samle om Darvins navn, — kræfter og tanker som netop ved krigsutbruddet stod i knopbristningen; 1800-tallet var den store romantiks undfangelsestid og midt i krigen staar Fichte og peker retningen ut: «Vi maa i alle deres sind, som vi vil regne til vor ration, i stedet for selvkjrlighet sætte og grundlægge en anden kjærlighet, som gaar umiddelbart paa det gode slet og ret som saadant og for dets egen skyld».

Kommer der noget paatagelig religiøst ut av krigen denne gang, da er det derfor ikke krigen i og for sig, men snarere den forhaandenværende religiøse opgangsperiode som er skyld i det. Ogsaa fra denne side set er det derfor vor opgave at gaa den almene situation kritisk efter for at danne os et uavhængig standpunkt.

2.

I de uttryk man bruker om det nye, «strømkæntring»; at tidens «rytme» er blit en anden; eller i dette om «bølge» ligger der hele tiden noget lovmæssig, noget næsten mekanisk til grund. Hvordan det forholder sig med denne lovbundne veksling er det første vi maa bli klar over Foreligger der en skapende indsats eller er det hele bare en følge av vor aandsbanes fremskriden, en ændring i den aandelig planetariske situation?

Det var netop under den forrige europæiske krig at Henrik Ibsen (i ballonbrev til en svensk dame, Dresden 1870) skapte det bekjendte uttryk om det stadig tilkakevendende i menneskehetens utvikling:

> Lovfast er jo slegtens gang
> ad en evig vindeltrappe.

Ibsen saa dengang en ny tid i fremmarsj, og han glædet sig «Hei, hvor idealerne vil ramle rundt om os!» skrev han i et samtidig brev til Georg Brandes. Og der *kom* en ny tid: i videnskapen trængte den eksakte undersøkelse igjennem med de herligste seire, i livsanskulsen kom den nøgterne klarhet og sopte meget gammelt spindelvæv væk, i digtningen stormet realisme og naturalisme gjennem de «kvalme stuekroke» hvor romantikens røkelse endnu gjorde luften ufrisk.

Naar vi idag kan gjenta Ibsens ord: Hei, hvor idealerne ramler omkring os, da er det ikke fordi vi er naaet vindeltrappen rundt en omgang, og er kommet lodret over Ibsen. Vi er i hans diagonale motsætning. Det vil si, vi er lodret over vore fædre fra forrige aarhundredes første del, den tid som var undfanget før aarhundredeskiftet og som fødtes efter de store Napoleonskrige. Som Brandes sier: «Efter et godt aarhundredes forløp er vi, kort at melde, altsaa paany vendt tilbake til den fortærskede og falske grundsætning: Aladdin-Noureddin. Paany blir fornuften karikeret som Noureddin-avmagt, geni og instinkt og tro forherliget som Aladdins-forvissning».

Hvad kommer det av at saadant sker?

Man kunde tænke sig at det maatte skyldes *en sterk*

paavirkning. Enten at en enkelt mand, eller at en bestemt aandsretning hadde faat slik magt at hele tiden derved blev ført ind i en ny kurs. Men ingen av delene er tilfældet. Der er ingen ny mand. *James* og *Bergson* er like saa meget baaret frem av bølgen som de har hat indflydelse paa dens magt. Og de forskjellige religiøse samfund som nu jubler — de er kommet sovende til formuen. Ogsaa kristendommen. Hele denne vending mot inderlighet, mot dypere perspektiv, bort fra bokstaver og yderligheter, er saa langt fra fremkaldt ved den kristne forkyndelse eller den kirkelige indflydelse, at det hele tvertimot er kommet ganske overraskende bakpaa vor kreds. Der kan være enkelte som har biet paa en ny tid, kanske ogsaa nogen bedt om den. Men det er i saafald sporadiske fænomener som ikke har *præget* noget.

Nei, vendingen er skedd ifølge *en aandelig naturlov*. (Jeg vet ikke om det er nødvendig at paapeke at vi nu ikke længer taler om naturlov som noget der staar i motsætning til Gud. Naturlovene er som bokstavene hvormed vi uttrykker os om livets fænomener. Vi kan ikke klare os uten dette hjælpemiddel. Men like saa litt som vi mener med bokstaverne at utelukke ordenes aand, — like saa litt vil naturlovene stænge den frie vei for aanders herre).

Altsaa vi staar overfor en lovmæssig ændring.

Og som det allerede fremgik av de holdepunkter vi fandt før, er det ikke en ændring som staar som noget isolert fænomen i historien. Det er nok for saa vidt at understreke de mest kjendte skolesandheter. Middelalderen er en vanskelig tid at bli klok paa, men vi kjender alle *reformationen* som en herlig frisk bølge av hjertelivets oprør mot et indsnørende forstands- og bokstavvælde. Vi ser umiddelbarheten overvælde alt det forskruede, alt det upersonlige. Vi ser troen danne frimodig kristenmenneskets frihet — baade for paver og bøker og almen opinion. Men vi husker fra skolebænken at den næste kapiteloverskrift er «*Det lærde tidsrum*». Og vi gruer ved tanken paa støvet og trældommen som de skolastiske hjerner igjen la over det friske liv. Og selv om vi ellers ikke sympatiserer med det som kaldes *pietisme* — her tiljubler vi den alle, da den mot dette lærde system-vælde igjen lar hjertets ret sprænge vei trods alle regler og al orden og

al lære. Og dog — yderligheten skræmmer os ogsaa her. Denne foragt for bøker, for studier, for lærdom – vi kjender dens utslag for godt fra vor egen tid til at vi skulde kunne umiddelbart sympatisere med den. Og den førte jo ogsaa altfor snart til ukontrolert hjertehengivelse eller til sneversynt regeltrældom hvad livsførelsen angaar.

Og saa gjør forstandslivet sine krav gjældende og vi finder forløsning i *rationalismen*. Ikke engang de mest ortodokse kan negte at den historiske rationalisme var en nødvendig reaktion. Men like saa litt bør selv den mest frisindede overse at denne reaktion løp ut i ørkensand og blev med al sin spidsborgerklokskap og sin nytte-reklame en mare som vi ved aarhundredskiftet med glæde ser tiden vaagne fra for at ta sig et morgenbad i *romantikens* dugfriske eng.

Den utartning og reaktion som romantiken endte i, ligger vor tid noksaa nær. Den generation som vi selv er sprunget ut av er endnu istand til at føle hvordan *70-aarene* var en befrielse fra tilgjorthet og unoter, hvor herlig det var at se gamle idealer ramle. Indtil altsaa den aller nyeste slegt igjen staar foran en idealernes husrevolution.

Saaledes har vi bølgen kontinuerlig. Dens aarsak kan maaske fremstilles meget komplicert. Den kan ogsaa gjøres saare enfoldig. Det er *hjertelivet* og *hjernelivet*, vor konstitutions to centrer, som optræder i rollerne som aktio og reaktio. De har begge sin ret og sine krav. Deres behov forlanger dækning. De er krævende som sult og tørst. Den av dem som en tid negligeres tar sin mon igjen desto sterkere siden. Og saaledes faar vi denne — vi kan ikke si harmoniske — rytme: hjerteliv i reformationen, forstand i lærde tidsrum, hjertet igjen i pietismen, hjernen i realismen og saaledes videre i romantik og realisme indtil vi nu oplever inderlighetens nyeste fase.

Lovfast . . . o. s. v.

Der kan være noget trøstesløst i dette. Man kan si som Luther ut fra de triste erfaringer han gjorde: at tiden ligner en fuld bonde: hjælper man ham op paa den ene side av hesten, ramler han ned paa den anden.

Men der er forskjelligt at bemerke til denne mistrøstighet.

Det er hverken nogen ytre lov eller nogen indre nødvendighet som dikterer svingningens komme. Det *maa* slet ikke være slik! Det er kræfternes balancelov som trær i virksomhet, og det som kalder den frem er ikke nogen livet iboende nødvendighet, det er ikke andet end vor egen kortsynthet, vor egen ensidighet og vor manglende fasthet. Det er *os* som bringer det hele paa skjæve, og det er livets store sundhet som viser sig i at reaktionen indtrær. Der findes ikke i aandslivet en lignende bundethet som pendelens i klokken. Der er mulighet for baade opsving og fasthet — men *skulde* en glidning forekomme, saa vaakner heldigvis balancekræfterne.

Man skal derfor ingenlunde foragte en reaktion. Selv om der ikke kan tales om nogen ny utsæd, saa er der dog tale om en *veirforandring*. Der er blit en ny atmosfære, vi har passert et vintersolhverv og vil kunne glæde os ved gunstige vekstvilkaar. Det kan der heller ikke være tvil om, at selv om kirkerne ikke har *fremkaldt* ændringen, saa blir det dog den utsæd som de har gjemt vinteren over, som for en stor del vil bli avgjørende for det der kan komme til at spire. Det er rigtig som J. Fr. Vinsnes sier, at der er nogen, helst litet bemerkede kredse, som bevarer gløden under asken indtil det pust kommer som gir flammen liv naar der er ny næring for den.

Men det kan ikke negtes at den menneskenaturens tilbøielighet som vi har iagttat, i saadanne tider kalder dobbelt paa vor selviagttagelsesevne, paa vor kritiske sans, paa vor selvstændighet overfor bølgedragets mekaniske tendenser. Det er jo vor store opgave, den vi føler som menneskets adel og dets forjættelse, at vi — i Luthers sammenligning — ikke skal ramle ned paa den anden side naar vi blir løftet op, men *bli sittende i sadlen*. Hvad kan vi da gjøre for at dette maa ske, hvorved kan vi undgaa at glide ned i gammel eller ny ensidighet saa vi forspilder slegtens chanser til at føre tøilerne og komme fremover?

En undersøkelse av dette vil falde sammen med en analyse av det som er *faren* ved situationen.

Efter mit skjøn kan vi samle denne om tre punkter: det intellektuelle, det etisk-religiøse og det personlige.

3.

Intellektuelt har tiden tydelige svakhetstegn.

Man har med et uheldig ord talt om en *videnskapens fallit* i vor tid. Uttrykket viser efter min mening en komplet misforstaaelse av videnskapens væsen. Videnskapen er ikke noget handelshus som driver bankforretning og utsteder løfter, som saa andre kan komme og kræve indløst. Videnskapen er slet og ret en undersøkelsesanstalt. Paa dens dør staar ikke: Her faaes alt, heller ikke: her besvares alt. Men: her *undersøkes* alt. Rigtignok fandtes der videnskapsmænd saa vel som andre som av alle de herlige videnskapsresultater lot sig forlede til at *vente sig alt* av videnskapen, og som utbasunerte denne forventning. Disse folk kan man si er gaat fallit, men videnskapen er uskyldig i det misbruk den var gjenstand for. At ha dette forhold klart for sig er av den største betydning. Man kan ellers fristes til en *videnskapsforagt* som kan faa de uheldigste følger for os alle. Saa meget nærmere ligger fristelsen som kirkens folk like til det sidste laa i strid med videnskapen. Det var i pietistiske kredse almindelig at tale med foragt om de «vise og forstandige» — og nu kan de løfte tonen adskillige grader og aapent le videnskapen ut. For vor kirke ligger heri faren for *en likefrem fornedredelse*, en forsumpning. Tendensen viser sig allerede i den megen ophøielse av lægmandstalere og i underkjendelsen av *utdannelsens* betydning.

Men ligger der ikke noget sandt og rigtig, og for os kristne *glædelig* til grund for de ord Gerhard Gran hentet i Frankrike om videnskapens fallit?

Maatte man bare faa lov at ændre uttrykket litt: ikke fallit kan vi tale om, men *selvbesindelse*. En videnskapens selvbesindelse har vor tid oplevet. Videnskapen blev i sit laboratorium klar over at det var ikke *hele* livet den kunde undersøke. Den kunde ikke paavise eller anatomere sig til livets musik, for at bruke billedet fra før. Den har dermed sat igang andre kræfter som her maa træ til. Vi har allerede

en hær av nye mænd som forsøker sig med at lægge øret til de dypeste toner.

Denne videnskapens selvbesindelse har væsentlig sin aarsak i en ny erkjendelse av apparaternes utilstrækkelighet. Den menneskelige *intelligens* bevæger sig for meget i ett plan til at kunne naa ind i livets mange underlige slyngninger og maale dets dybder.

At det maatte gaa slik med vor overtro paa forstanden var en ren lovmæssig nødvendighet, det var netop organisk reaktion. Det har altid været saa. Men det har ogsaa til alle tider vist sig at der i saadanne reaktionstider lurer lumske farer. Vi ser det kanske, foruten i vor egen tid, bedst i den *græske nedgangsperiode*, omkring Alexanders tid — Vi maa endnu tale med ærbødighet om den græske tankeklarhet. Vi har knapt naadd dens høide siden. Men ogsaa den fik sin reaktion. Denne blev med humor og kjernesund tankekraft indledet av *Sokrates*, fra hvem vi — som Lehmann siger — har faat forstandens ydmyghet, likesom vi har faat hjertets ydmyghet fra Kristus. Men begrænsningen av vor viden, av den blokertes klokskap ledet til videre konsekvenser. Vi faar *en filosofisk pessimisme* som mister motet paa at forske sig til sandheten og tviler om selve erkjendelsens mulighet. Vi faar en *skeptisk skole* hvor man med overlegen klarhet paaviser usikkerheten av alle videnskapens resultater. Indtil *den akademiske skole* ganske opgit erklærer at menneskets erkjendelse paa intet punkt kan naa ut over en viss sandsynlighet og derfor *ikke bør stræbe* at finde sandheten.

Her er vi ved pointet: der indtrær *intellektuel træthet*.

Platon hadde sagt: det er *vanskelig* at fatte alle tings fader.

Plotin sa: det er *umulig*!

Dette er det springende punkt: det som er *vanskelig* egger bedriften, det som er *umulig* fører til resignation, lammer al handlelyst og energiutfoldelse.

Et eksempel fra vor egen tid har vi i Sigurd Ibsens bok «Menneskelig kvintessens», hvor han uttrykkelig anerkjender dette at der i tilværelsen findes magter og fænomener som er av betydning for os, men vi maa ikke forsøke at forklare eller at komme i forbindelse med dem, for vi mangler red-

skaper til det! Dette er i mangt et tiltalende standpunkt. Men det er praktisk uholdbart for menneskenaturen. Vi *maa* søke, vi er slik skapt. Naar vi aner kræfter, naar vi ser deres virkninger, da er vi som Dreng naar han gaar mot Bræen for at fælde kulden med sin flintøks. Der spørres ikke efter verktøiets avpassethet, driften kommer indenfra og er ikke til at stanse.

Følgen av en slik fornem tilbakeholdenhet som Sigurd Ibsens vil da ogsaa bare være at andre og ukyndigere begir sig ivei efter løsninger.

Det er i forstandens træthetstider at det yngler alt det vildtvoksende følelsesfulde, som vi kalder mystiske fænomener og retninger. Der findes ikke længer nogen regel, der er intet holdepunkt, ikke noget sted man kan stille sig naar man vil vinde sikker bedømmelse. Man er hjælpeløst hjemfalden strømningerne.

For at holde os til den græske reaktionsperiode: hvordan trivdes ikke alslags okkulte fænomener frodig! Ja, hvorledes førtes ikke bløt overtro til den grad ind, at det hele blev en skjændsel for den græske kultur!

Det er ikke nødvendig her at regne op alt det som i vor egen tid er skutt frem av lignende ting. Man undgaar ogsaa helst den svampede imøtegaaelse de præsterer saa snart deres utkiksmænd opdager at der er rørt ved dem. Like saa frodig som deres fantasi er deres blækhus uuttømmelig. Det er jo heller ikke disse fænomer selv vi vil dømme. Men den løssluppenhet som præger dem, den mangel paa besindelse som med dem griper om sig ogsaa i videre kredse. Det er i slike ukritiske, ukontrollerte perioder at vi ligner den fulde bonde, gir os tyngdekraften i vold og ender i kaos

Det er paa den anden side rigtig at vi skal dra nytte av den omlægning som aandsvidenskaperne oplever, den befrielse fra intellektets trang som er tidens gave til os. Naar man tænker paa de tider da Gud skulde «bevises», da forstaar man hvor rike og hvor sikre vi er som kan si med *Rückert* fra mystikens dage:

«Den som ei finder Gud paa indre vis
kan ikke nogen skaffe gudsbevis.»

Apologien har overhodet en ny stilling. Dens gamle karakter av prokuratorforsvarer for de religiøse grundsandheter er forsvundet. Den er i saa maate simpelthen overflødig. *Jakob Knudsen* har formet det slik: «Saa længe man er utenfor troen kan ingen beviser bringe en derind, og er man først kommet indenfor, er alle beviser overflødige.»

Apologiens opgave er ikke længer at forsvare. Nu skal den *orientere*, ordne og regulere. Den maa utforske livslovenes karakter, deres paralleler og forbindelser Her ligger der store nye omraader og venter paa arbeidere. Overhodet eier religionsvidenskapen i øieblikket av alle videnskaper det største udyrkede areal, de største forjættelser for varme sind med kritisk sans.

Men det later ikke til at rekrutterne melder sig. Den intellektuelle dvale synes at lægge sig endog over studenterne. Ikke mindst har den kristelige studenterverden her intet gjort og litet forberedt. Ikke engang i Norden kan studenterbevægelsen siges at ha utført noget intellektuelt banebrytende arbeide. Vore idealer har været konventikkelidealer. Interesserne har været praktiske. Studenternes bibelstudium har været noget av det mindst studieprægede man kan tænke sig. Det har været nærmere den allegoriske fortolkning end en gransken efter reel sandhet. Det har været præget mer av fiffig amerikansk utnyttelse end av ærbødighet for faktum. Den kristelige studenterbevægelse har da heller aldrig vist interesse for problemer. Den har været en slags indremission for studenter. Der har i de senere aar været gode forandringer at spore. Især i Sverige. Ikke mindst har Lund interessert sig for intellektuelt arbeide.[1])

Dette maa vi med maalbevisst hu støtte. Den kristelige studenterverden kan ikke gjøre hverken sig selv eller kristendommens sak nogen større tjeneste nu end at skape et miljø hvor intellektuelt arbeide vurderes, hvor der er sans for mer end effekten, hvor man gaar løs paa världsgåtorna!

---

[1]) Det var i Lund at Söderblom en gang besøkte Pehr Eklund og da telegraferte til Lehmann i Kjøbenhavn: «Pehr och jag håller på att lösa världsgåtorna. Skynda hit medan det ännu finns några kvar.»

Tænk bare paa hvad der i religionsspykologien ligger og venter paa os! Og i alt vort virke skal den gamle salmes ord være vor devise:

Forøk vor tro,
styrk vor forstand!

2.

Etisk er de farer som en gunstig situation skaper altid store. Dette er en livslov. «Der skal bred ryg til at bære gode dage», siger ordsproget. «Kun mot sved sælger himlen os sine goder», uttrykker Wergeland det.

Men de dage vi nu har, de er kommet bakpaa os. En bølge har overrasket os og skyver os frem. Det er ikke noget som staar *foran* os og lokker og drager og kræver anspændelse for at naaes.

Man tænker med etik bare paa livsførelsen. Men det som for os her er hovedsaken ligger heller paa selve *troens* omraade. Ogsaa troen har sin etik, ogsaa den er en organisme med struktur, præget av livsloven. Det vil si: den kristne tro. Al anden tro savner dette præg.

Men der er mange misforstaaelser om troen. Jeg vet ikke hvad der er hyppigst, at ta den for en blot følelse eller — til en anden yderlighet — at kalde den for en ret mening udi aandelige ting. Men tro er hverken følelse eller mening. Tro er en aandelig *handling*. Netop derfor har den sin etik. Biskop Monrad kaldte troen en *indre aktivitet*. Altsaa ikke anskuelse eller følelse bare. Naar Schleiermacher i sin tid kunde nøie sig med disse karaktertræk — Sinn und Geschmack für's Unendliche —, da var det netop fordi han tilhørte en lignende religiøs opgangsbølge som den vi lever paa i vor tid.

Det er ikke min mening at kristendom er geschäftighet, optathet, jagen og stræv. Jeg vil skille skarpt mellem dette mas og det vi kan kalde *indre daad*. Kristendom *vindes*, den faaes ikke. Den megen strid om tro og gjerninger har fordunklet begreperne, den har git os den forestilling at der

ligger forskjellige livsprinciper til grund for disse to ting. Men ogsaa tro er handling. Det er ikke en svælgen hvorunder vor aandelige muskulatur slappes Det er derfor slet ikke saa at det etiske først møter os idet vi kommer ut i det ydre liv. Fra sit inderste utspring har troen den interne spænding som er alt det høieste livs kjendemerke paa jorden.

Carlyle sier et steds at metodismens kristendomsform er en tilværelse paa 70 favnes dyp, mens protestantismen er en fast forvissning om de ting som ikke sees. Det er denne faste forvissning som uttrykker det etiske moment i troen, i motsætning til det svævende, det bundløse, det upaatagelige, den nydende skjælven paa 70 favners dyp.

Men netop det aktive, det etiske drag i troen vil slappes i medgangstider. Der er stor utvortes travelhet, men der er indre kaos eller bløt utflyden.

Man kan indvende: men *naaden* . . . den faaes jo, den er gave og ikke erhvervelse. Men der maa svares: nei, ikke engang naaden ligger utenfor etikens livslov. Netop ved det *passive* lukker man sig for naaden. Mens man aapner for den ved troens indre aktivitet.

Jeg sier at dette er eiendommelig for den kristne tro motsat alle andre trosformer. Og det samme gjælder ogsaa det næste punkt av den etiske fare: vor livsførsel i forhold til troslivet.

Det er ikke saa at forstaa at tro og moral ikke skulde være uavhængig av hinanden i selve rødderne. Men saa snart man vil la dem leve videre uten korrespondance vil der indtræ sygdomsfænomener hos begge. La mig nævne den oplevelse som feltprest von *Soden* hadde med sine berlinske kutorvsgutter ved Østfronten. De var julaften alle sammen saa grepet ved andagten at der knapt var nogen som ikke graat, mange som overga sig i hulken. Der var, da de gik fra hverandre, en lysning i blikket som om noget var tændt i dem.

14 dage senere blev de indkvartert i en polsk landsby. Ikke een blev tilbake da bordellerne og bodegaene aapnet sig for dem.

Saaledes vil det ikke gaa med dem som i hjemlige forhold oplever en religiøs gjennemskjælven. Men ogsaa hos dem

blir den manglende forbindelse med handlingscentrene i mennesket skjæbnesvanger, hvis den ikke efterhaanden bringes iorden.

Der er — i finere former — noget av dette ved megen moderne religiøsitet. La os ta en ædel forfatter som Thomas Krag og se paa dem av hans bøker hvor han gir tone til «det indre liv». Slagordet er her fordypelse, — at vandre ind i ensomhetens dype klostergange. Det er det blaae lys som er tændt, det er den fine vibreren av livsstrengene som nynner sjælens sange. Men «Lonas hvite barm» er overvældende i sin dragen, og tiltrækningen var overmægtig fordi den intetsteds var kultiveret av en herskeraand, bare sat til side en stund for at ta sin mon saa meget sterkere igjen siden. «Luk dine sansers vinduer til», sa de gamle mystikere. Men vore vil ha mystik + sanser. «Det maa koste noget», sa Tauler; men nu vil de ha det gratis. Der holder paa at danne sig en mondæn mystik, en slags religiøs æstetiscisme, som er uten al forbindelse med troens etik og derfor ogsaa uavhængig av livets.

Men kristendom er noget mere end musik. Den er en *kamp med stoffet*, netop derved kultur-religionen fremfor alle, og utilgjængellg for enhver som vil ha den *ved siden av* noget andet og ha bakdørene aapne.

5.

Personlig er den derfor og taaler ikke at fjernes fra den inderste livskjerne for bare at bæres til dække eller pryd.

Men en bølgebevægelse, den er noget *suggestivt* som har let for at avkoble personligheten. Den ene støtter sig til andre, det «ligger i luften», det er «alle» som er autoritet. Derfor er det ingen, som undersøker helt, ingen bygger paa virkelig *egen* grund. Der findes i aandshistorien tilsvarende farsøtter som de der optrær i børsverdenen, da man mister forbindelsen med virkeligheten og den ene løfter den anden for tilslut at ramle med dem alle.

Det intimt personlige er livskjernen i alt voksende Det virker rent komisk naar en mand som Karl Larsen (i «Japansk

aand») foreslaar os at stimulere det slappede Europa med en portion japansk Bushido, en indført begeistring. Jeg kan heller ikke forstaa andet end at Collin under sine tiltalende forsøk paa at kalde menneskene tilbake til livslovene for at Europa kan reddes ved at se de gamle rikers fald idet de forbrøt sig mot disse love, lider av den væsentlige mangel: at overse det personlige tilknytningspunkt. At anerkjende en sandhet i sin almindelighet vil ingen som helst betydning ha. Først hvor der brytes gjennemgang ind til personlig jord og hvor der skapes personlig vekst er der tale om liv og om frelse.

Av alle de kulturfilosofer som har behandlet disse spørsmaal har ingen kommet kjernen saa nær som Sigurd Ibsen hvor han sier at hele fremskridtet beror paa at vi mennesker, jordbundne og opadstræbende som vi paa samme gang er, ubrydelig følger *stemmen, som er inde i os, stemmen som er over os.*

Her er for det første tyngdepunktet lagt indover mot centrum. Men dette kan ogsaa passe for de utflytendes talemaate. Vigtigere er det derfor at ogsaa det ubrytelige, det etiske kunde man gjerne si, ved den personlige oplevelses magt er hævdet i ordene om at denne indre stemme er *over* os. Den kan ikke modificeres efter omstændigheterne! Og den viser vei ut fra det vage til det faste, fra det uformelige til det karaktersterkt klare.

Det er denne side ved det personlige som er bærende i kristendommen. Men den mondæne religiøsitet er ofte personlig i den forstand at den er al-personlig istedetfor enkeltpersonlig. Og derved tapes hele livsfremgangens brodd, plantens eneste vekstspids.

At træ ut i livet og gjøre førstehaands erfaringer, at træ i personlig aktion overfor livet, det er religionens kaar og dens opgave. Vi taler saa meget om krigens religiøse virkninger. Og samtidig gaar vi unda for vor egen krig som kunde forjætte os en langt rikere vinding end den nogen stormagt kan utmale sig. Men vi vil ikke la det komme ind paa os, vi vil hytte vor mondæne livsform og nyde religionens stemning som livets konsertaftener.

Men først efter Jakobsnattens tvekamp gir Gud os velsignelsen.

Den fristelse til overfladiskhet som opgangsbølgen lægger nær maa vi derfor møte, idet vi kaster os over *opgaverne,* intellektuelt, etisk, personlig. Det er i opgavernes løsning at Herren har sat sine mennesker stevne. Og naar vi sætter livet ind paa dem, da sitter vi i sadlen, da rider vi sol-opgangen imøte.

JOHANNES JOHNSON

i den kirkelige situation.

Det er glissent mellem de store trær i den norske kirkeskog. Det nivellerende drag i tiden — demokratiets vrangside — har ogsaa i kirken øvet sin fordærvelige indflydelse. Kvantiteten og tallet gjør sig gjældende paa kvalitetens og personlighetens bekostning. Vi har ikke saa litet av kristelig masse, men vi savner saart kristne mænd.

Netop derfor er det saa tungt at tænke paa, at vi nu ogsaa skulde miste ham, hvis navn staar over disse linjer. Ti han var en mand i Herren. Den norske kirke eiet for tiden faa eller ingen i hvem baade det menneskelige og det kristelige hadde naadd en saa rik utvikling og en saa særpræget og harmonisk forening. Vi har adskillige som rendyrker det humane paa det kristeliges bekostning, og vi har blandt det egentlige kristenfolk endda flere som ikke magter at gi de menneskelige værdier deres rette plads hverken i sin livsanskuelse eller i sin praktiske livsførsel av frygt for at ta skade paa sin sjæl. For Johnson gik begge disse sider av det kristne menneskeliv haand i haand, og hans personlighet var et levende og manende eksempel paa det harmoniens maal, som vi alle er sat til at stræbe mot.

Med al sin rike menneskelige og kristelige utrustning gav Johannes Johnson sig hen i praktisk kristelig virksomhet. Det kunde undertiden se noget mangfoldig og planløst ut, men saa man nøiere til, vilde man finde to fremherskende livsinteresser som dannet de samlende ledemotiver i alt hans spredte arbeide.

Den første var hedningemissionen. Den gav han sin ungdoms glød og sin manddomskraft. I missionens tjeneste satte han sin helse til og i sine sisste aar her hjemme var han uavladelig virksom med mund og pen for at fremme denne

Guds store sak. Saa var det da kun som det skulde være at hans sisste offentlige optræden var paa det store missionsstevne paa Ski anden pinsedag, dagen før han døde.

Johnsons anden store hovedinteresse var vort hjemlands kristning fra grunden av, fremforalt ved en solid, aandsmægtig og i bedste forstand tidsmæssig kristelig undervisning gjennem kirke og skole. «Fyld institutionerne!» — at vort land kan holdes under den hellige paavirkning, og tak Gud for al den rike leilighet som der endnu er, til at faa folket i tale. Ut fra dette syn var det ham magtpaaliggende at ta religionslærerne med hvergang han talte om de faktorer hvormed den kristne kirke arbeider. Han saa ikke bare «prest og lægprædikant», men «prest, lægprædikant og religionslærer». Han fik leilighet til at avlægge et vidnesbyrd ogsaa om dette den sisste dag han levet, nemlig under jernbaneturen fra Ski til Kristiania. Skjønt meget træt og medtat fortalte han dog med liv og iver om sine planer som (netop utnævnt) medlem av den departementale komite til revision av religionsundervisningen ved de høiere skoler. Han hadde nylig faat en række oplysninger fra Sverige i sakens anledning og var saa tindrende interessert for sit hverv. Men gang paa gang fremholdt han: katekismen maa vi beholde. Den er et umistelig hjælpemiddel i den kristelige pædagogi. Uten den blir alt løst og famlende. Selv den ivrigste bibellæsning forslaar ikke uten katekisme. Og han støttet sine uttalelser med eksempler fra Madagaskar, hvor den norske mission i hans tid hadde overtat nogen menigheter fra de engelske independenter. De kristne i disse menigheter var fortrinlig dresserte i al slags bibelsk kundskap, men det hele svævet i luften, fordi de ikke hadde læst nogen katekisme og derfor heller ikke hadde faat de nødvendige ordnende grundlinjer i sin kristelige erkjendelse. Ut fra dette syn stillet han ogsaa sine alvorlige krav til religionslærerne. De er menighetens tjenere i samme grad som presterne og under det samme høie kalds ansvar.

I disse sine to grundlæggende livsinteresser og den maate hvorpaa han personlig virket for dem, har Johnson for sin kristne samtid pekt paa to av de vigtigste opgaver som foreligger i vor kirke. Den ene er at forene en levende, aktiv

og livsbeherskende missionsinteresse med en i bedste forstand vidhjertet, kulturførende og harmonisk kristendom. De praktiske vanskeligheter ved løsningen av denne opgave — og de er mange — bør helst møtes med det ord som Johnson selv med forkjærlighet brukte: «Difficulties are there to be overcome». For ham gik missionskjærlighet og høi, frigjort aandsdannelse haand i haand, Slik skulde det være. Den anden opgave er at komme til klar forstaaelse av de institutionelle og pædagogiske virkemidlers uvurderlige kristelige betydning uten derfor at havne i en formalistisk og død kundskapskristendom. Alt liv er rettet mot fremskridt, vekst og utvikling. Saa og kristenlivet. Men skal det kristelige fremskridt bli virkelig og ikke indbildt, maa to betingelser opfyldes. Paa den ene side maa livssammenhængen med fortiden bevares ubrudt saa de virkelige værdier kan fastholdes. Og hertil eier vi intet middel der kommer op mot eller kan erstatte vor lutherske katekisme. Paa den anden side maa de som er paa fremskridtsveien altid bære det hele folk med sig i sit ansvar og i sin omsorg. Sker ikke dette faar man enten et snevert, egoistisk kristelig klikvæsen, eller et hovmodig aandsaristokrati, der beherskes av regelen «den hop som ikke kjender loven er forbandet». Men vilkaaret for at bære hele folket med sig er netop, at man gir de institutionelle og pædagogiske virkemidler deres rette plads og betydning.

Johnson hadde mange interesser utenfor disse to, men jeg tror det var de som laa hans hjerte nærmest. Den første — missionen — var hans rent personlige livskald, den anden — religionsundervisningen — saa han som det for tiden mest paakrævede. Og deri turde han ha megen ret.

Som offentlig kirkemand og i en fremskudt stilling baade i kraft av sin personlighet og sit embede kunde Johnson ikke undgaa at komme i forhold til de forskjellige kirkelige og teologiske retninger. Jeg sier med vilje: han kunde ikke undgaa det. For jeg tror nok at hadde det staat til ham alene, saa vilde han helst ikke hat noget med alt det der at gjøre. Hans interesser, hele hans væsen, var saa helt igjennem positivt rettet, og han fandt saa mange positive opgaver for sin virketrang, at striden om synsmaater nærmest stod for ham som noget uvedkommende, der bare heftet paa veien.

Johnson vilde staa over eller utenfor partierne, eller bedre uttrykt: han vilde være centrumsmand. Hans personlige intentioner under bestræbelserne for at finde og vandre en central mellemvei, tror jeg rammende kan uttrykkes ved professor Ihmels bekjendte ord: «Wir Männer des alten Glaubens wollen moderne Menschen sein». Johnson var «en mand av den gamle tro». Han fulgte med interesse de moderne teologiske reformbestræbelser og vurderte dem uten ængstelse, ofte velvillig, og han kunde mangen gang selv præstere tilsynelatende noksaa kvalificerte liberalteologiske uttalelser, men trods alt var og blev han i de store hovedsaker en positiv kristen paa barnelærdommens grund. Men han bygget paa denne grund i personlig frihet. Og han var i alt sit væsen et moderne menneske. Med aapent øie og klar forstaaelse baade for nutidens mange religiøse tankevanskeligheter, for den videnskabelige forsknings ret og for de mange ting i den gamle teologi som kunde trænge til baade at tænkes om igjen og at formes om igjen.

Det var denne omtænkning og omformning, ganske særlig det sidste, som han arbeidet saa intenst med, og som ofte bevirket at hans forkyndelse for almindelige gammeltroende kristne føltes saa uvant, ja undertiden likefrem som en fremmed tale. Det gjælder her om Johnson, hvad Carlyle siger om Mirabeau: «Han hadde slugt alle formler». Johnson hadde ialfald slugt noksaa mange av de gamle formler. Og han arbeidet av al sin evne for at fordøie dem, saa han kunde gjengi deres aandsværdi i nye, personlige og rammende uttryk. Hele hans forkyndelse fik sit præg av dette. Han var den fødte taler. Naar han var heldig kunde han baade i form og indhold naa det sublime. Der kunde være et aandens vingesus over hans tale, saa det var en oplevelse at høre den. Men aanden kunde ogsaa fattes. Og da kunde de mange eiendommelige uttryk, den «nye form», virke tom og jargonmæssig. Ærgrelsen over det drastiske eller altfor dagligdags profane uttrykssæt blev sterkere end selve indholdets virkning. Men selv i dette tilfælde blev dog tanker sat i bevægelse, og sindene rusket op av den slappe likegyldighet, som altid var ham den største pest.

Johnsons intentioner som positivt arbeidende centrums-

mand var efter mit syn gode og vel begrundede. Der er en vei der hvor han prøvet at gaa, og det trænges vel at nogen, helst mange, gaar den. Fremtiden ligger hverken hos Johannes Ording eller hos Gabriel Baardsen for at nævne et par motsætninger fra vort kirkeliv, men noget sted midt imellem. Det var der Johnson vilde være.

Men en anden sak er det, hvorledes Johnson paa dette punkt magtet at gjennemføre sine intentioner. For i længden at kunne holde stillingen som en positivt menighetsbyggende centrumsmand trænges der en av to egenskaper: Enten en stor forsigtighet, en selvbegrænsende og forsagende koncentration om de væsentlige opgaver og værdier, uten paa noget punkt at berøre de ting der strides om, saasandt det kan undgaaes. Eller et videnskapelig rettet polemisk temperament som under kamp om hovedprinciper hævder og gjennemfører en central position med front baade til høire og venstre, eftersom forholdene gjør det paakrævet. Allerbedst er det hvis begge disse egenskaper findes samtidig. Forsigtighet til sin tid og kamp til sin.

Johnson eiet ingen av disse to egenskaper. Han *kunde* ikke være forsigtig. Mulig er det, at han i flere retninger heller ikke *vilde* være det. Gad vite om det ikke er ham som har formet ordet om «forargelsens naadegave». Det kunde i hvert fald godt stamme fra ham. Ti han baade hadde og brukte forargelsens naadegave, evnen til at forme de eggende paradokser for dermed at sætte tanker i sving og tvinge til opmerksomhet. Men det er vel neppe tvilsomt at denne evne av og til tok magten fra ham, saa han slumpet til baade at tale og skrive litet betænkte ting, som han i grunden helst ikke vilde ha sagt.

Naar saa Johnson blev angrepet for sine uttalelser, undertiden fra venstre, oftere fra høire, saa var han næsten ikke at formaa til at opta nogen principiel kamp eller til at gi nogen nærmere rededjørelse og forklaring. Særlig ytret denne hans uvilje sig sterkt naar det gjaldt de egentlige læresporsmaal. Han negligerte selv de mest høirostede provokationer. Der var fra en side set noget storstilet i dette. Noget som hang sammen med det værdifuldeste i hans væsen. Hans ridderlighet hævet sig over alt som smakte av det tar-

velige. Og for hans positivt rettede, i nuet saa intenst engagerte og saa ødselt produktive natur foltes det visselig som noget elendig flisespikkeri at skulle til at forklare og greie ut angaaende ord og vendinger i det som han engang hadde sagt. Men denne forklaring strækker ikke helt til. Det er vel sandsynlig, at Johnson selv følte at hans evner ikke passet for den principielle polemik, og det kan vel ialfald tænkes, at hans lange fravær paa missionsmarken har gjort sit til, at han ikke klart forstod at vurdere rækkevidden og virkningen i vort kirkeliv av de outrerte bemerkninger, som han fra tid til anden lot falde, saa det heller ikke blev klart for ham hvor paakrævet i mange tilfælde en redegjørelse kunde være.

Hvad nu end aarsakerne maatte være, saa var Johnsons tilbakeholdenhet paa dette punkt en feil. Den stilling han indtok blandt vort kristenfolk var en saadan, at han skyldte en redegjørelse for forskjellige av sine uttalelser. Naar Johnson enten ikke kunde eller ikke vilde gi en saadan redegjørelse blev følgen, at der hos dem, som ikke kjendte ham nøie eller som ikke saa dypt nok, grodde misforstaaelse og mistillid som han i virkeligheten ikke fortjente, og som han neppe heller hadde paadradd sig om han hadde git sig tid til at tale tydeligere eller til utførlig at begrunde og utvikle sine synsmaater. Dette hadde ogsaa rent saklig set været værdifuldt. Ti det trænges sterkt iblandt os, at der netop ut fra centrum, av mænd som er personlig frigjorte og vidtskuende, men som dog har fast grund i kristendommens og menighetens bærende livsværdier, kan bli talt et ord med myndighet baade til høire og til venstre, baade mot det radikale opløsnings- og undergravningsarbeide og mot den stokkonservative stædighet og forstaaelsesløshet. Ut fra Johnsons standpunkt kunde netop dette været gjort. Og han berørte opgaverne ret som det var, men tok dem aldrig op i nogen større utstrækning og principiel belysning.

Der laa i Johnsons eiendommelighet paa dette punkt, hans uforsigtighet i forbindelse med hans uvilje til at redegjøre for sine uttalelser, ansatser av tragisk natur. En mulighet for at komme i et ulægelig motsætningsforhold til dem han av hele sin sjæl elsket og kjendte sig forbundet med i

kristelig broderskap, og blandt hvem han av Gud saa rikt var utrustet til at være lys og salt, en levende uro i fremskridtets tjeneste.

Men naar selv en mand som Johnson kunde trues av den mulighet at bli isolert i vort kirkeliv, saa er det en advarsel om at vi lever i onde tider. Den teologiske kamp tærer paa vor kirkes marv. Jeg skal ikke her drøfte denne kamps aarsaker. Heller ikke mener jeg at den stort set kan undgaaes. Jeg holder den for at være nødvendig, om den end ofte kunde føres paa en anden maate. Mindre av dette at «være efter hverandre», mere av aapen, saklig og principmæssig meningsutveksling. Men i denne sammenhæng er det mig bare om at gjøre, at konstatere det faktum, at vi i denne henseende lever i onde kirketider. En levende følelse herav tør ha sin værdi som drivkraft til det bedre. Og en av de værste følger av den spændte teologiske situation er netop den, at naadegaver blir ubrukte. Nogen blir efterhvert stillet utenfor, andre kommer aldrig i bruk. Og dog trængte vor kirke saa inderlig til al den aand og evne, som den bare kunde faa. Og fremfor alt til ranke, dygtige og evnerike kristelige mandfolk. Der er saa tyndt mellem de store trær i skogen.

Saa skal vor hjemgangne ven staa for os som et vaarvarsel. Kan hænde i mange dele for tidlig ute. Men dog som et bud om bedre tider, og i meget som en veiviser fremover.

Johnson var en saamand av Guds naade. Han var rikt begavet selv, baade med naturens og naadens gaver. Og han øste ut av sin rikdom og sit hjertelag, strødde med ødsel haand omkring sig til hans rike hjerte brast i døden. Det var slik han kom os nær, saa mange som kjendte ham. Som det gode menneske, hvis ansigt lyste av glansen fra helligdommen. Derfor blev vi alle saa grepne, da dødsbudet kom, skjønt det ikke kom uventet. Derfor var det som en eneste familie var samlet i sorg om en av sine nærmeste, da vi sa ham farvel i Frogner kirke og fulgte ham til hans sisste hvile.

Hans minde skal kalde os alle til at sætte livet ind for de høieste maal.

G. Skagestad.

JOHANNES JOHNSON,

Taleren.

Saa rikt og eiendommelig var Johannes Johnson utrustet, at ingen, uanset livssyn, kunde høre ham uten at motta et sterkt indtryk. Man fængledes og ens interesse blev grepet saan som det altid gaar, naar man staar overfor det særmerkede, det sjeldent værdifulde paa hvad omraade det nu end er. Man maatte uvilkaarlig beskjæftige sig med ham og søke at gjøre klart for sig, hvori det egenartede ved ham bestod. Det er ikke let og selvfølgelig allermindst, naar man savner det personlige kjendskap, som aapner saa mange døre til forstaaelse og klargjørelse.

Det som kanske først og fremst slog en, var det fond av sundhet og energi, som vældet frem fra ham, selv da hans helbred var nedbrudt. Hvilke uuttømmelige kraftkilder maa der ikke ha været hos ham, som vel vitende, at han var dødsmerket, fortsatte sit arbeide med en saa klingende energi og glæde, at han ofte gav sine omgivelser uforglemmelige indtryk derav og maatte gi alle, som ikke kjendte det rette forhold, forvisningen om, at han fremfor de allerfleste andre var en mand i arbeidsaarenes fuldlødigste kraft. Der er noget ubeskrivelig imponerende ved en saan viril laten som ingenting, under fremstormningen i arbeidets krav, naar livslyset hvad øieblik som helst kan ventes slukket. En saadan lovsyngende forkyndelse av sit livssyns magt og herlighet, vil ord aldrig kunne naa op til.

Men ved siden herav var han ogsaa en ordets forkynder som faa. Der var en klangbund i ham saa rik og fuldtonende, at ingen anden nulevende norsk prædikant kunde sammenlignes med ham. Kanske ikke nogen tidligere heller, for hans egenart var saa utpræget, at han vistnok helst bør sættes i en klasse for sig selv. Denne egenart bestod kanske nærmest i en forunderlig blanding av egenskaper, som er i motsæt-

ningsforhold til hinanden Ved siden av en sterkt markeret realistisk og mandig forkyndelse gik en varm lyrisk tone, der med dyp og inderlig glød som grundlag kunde svinge sig op i flammeluende begeistring. Det var ikke for intet hans kjendskap til lyrisk digtning var saa stor; den utløste sikkert en dyp side av hans væsen. Som faa forstod han at bruke denne viden i sin præken; de vers, han der citerte, hørte man var vokset fast til hans personlighet og var blit en del av den. Den haarde utpræget mandige trondhjemsdialekt, — den som ellers er et saa uvillig redskap for det lyrisk følsomme — blev for ham et plus. Den gav hans veltalenhet en klang, som fanget øret ved motsætningen mellem dialektens haardhet og sindets lyrisk religiøse grepethet; det gav en farve av rik personlighet og sympatisk individualitet, som virket fuldstændig charmerende.

Ved siden av høi og velpleiet intelligens — aabenbart pleiet under glæde og nydelse — var der hos ham en aapen naivitet. Ialfald fik man indtryk av det, naar man hørte ham tale. Man maatte da undertiden mindes ordet: «Det er geniet tillatt ikke at vite hvad enhver skolegut vet.» Ikke saa at der var nogen brist i hans intellektuelle sfære eller at dennes horizont var snever. Men livet laa for ham som trukket op i en eneste stor linje: personlig tilegnet kristendom. Den linje saa han paa og forkyndte han med geniets enkle og naive klarsyn, det, som ser det ene store, som fylder sind og tanke og stiller alt andet i skygge. Med det religiøse talents ensidighet saa han neppe alle de vanskeligheter, som der for andre kan være under bestræbelserne for at tilegne sig et religiøst-etisk livssyn. Som det musikalske talent faar tonerne til at svulme av liv og fylde faldt alle vanskeligheter for ham — det religiøse talent — til jorden, da han grep kristendommens fuldtonende system, som mættet hver fiber i hans væsen. «Jeg vil anbefale dere at gjøre det samme» hørte jeg ham si en av de sidste søndage han præket. Det kom med den naivitet, som er geniets lykke og fortrin. Man maatte tænke paa Wergeland og hans «beint fram» — saa er alting godt og vel. Den samme usvigelige tro paa, at som det er for ham, saa er det for alle andre mennesker; det er bare at gaa ivei.

Denne usvigelige tro gjorde, at det, som her er kaldt naivitet aldrig virket mot sin hensigt. Den utfordret ikke smilelysten og vakte heller ikke nogen større opposition; man lot sig med glæde besnære, saan som man altid gjør, naar man er under indflydelse av det ægte og uforfalsket oprindelige; det seiler under selvfølgelighetens flag og lokker andre med under det i øieblikkets grepethet.

Denne selvfølgelighet, blind og sikker, uimottagelig for indvendinger og blottet for skepsis, var grundtonen i hans forkyndelse. Den gav tyngde og kraft ikke mindst i en tid som vor, hvor der er saa uendelig mange flere oprevne sind med trevler som søker og famler til mange kanter og i mange leire end tætsluttede om en enkelt idé. Den gav autoritet ogsaa fordi den talte ut av en saa høi intelligens og en saa tryg erfaringsvisshet. Der var ganske sikkert over ham meget av den kraft som de store kirkens mænd, de forskjellige landes «apostler», var i besiddelse av. Derav visselig ogsaa hans kald til missionsvirksomhet trods saa mange døre stod aapne og ventet paa ham hjemme. Hans missionsvirksomhet hadde sat sit præg paa hans forkyndelse; han søkte altid den enkleste og mindst komplicerte form; det var kristendommen som faktum han bragte sine tilhørere like ind paa livet uten at fortape sig i dogmatiske betragtninger. Livsnerven var for ham det erfaringsmæssige og personlig tilegnede; i hvad form det hadde fundet sted var av underordnet betydning; nogen kirkepartigjænger blev han derfor aldrig. Han var — kunde man si — den umiddelbare kristendoms repræsentant hos os.

I sine bestræbelser for i den enklest mulige form at gaa ret paa saken kunde han undertiden komme ned i maner, — alle store talenters skyggeside, som dog heldigvis aldrig formaar at fordunkle det funklende og varmende solskin, allermindst hos ham, hvor det straalet saa rikt og vakkert. Og selv naar et anstrøk av maner kunde gjøre sig gjældende, var det ganske frit for det, som er mest ødelæggende av alt hos en prædikant: den selvnydende lek med oratoriske evner. Ingen kunde være mere blottet for det end han. Han var altid besjælet av hellig selvforglemmelse. Helt ubevist var han en prædikantkunstner av sjelden rang, saa det ogsaa estetisk var i høi grad utbyttebringende at høre ham.

Som en apostel virket han, naar han i religiøs begeistrings glød løftet sine arme op og lot sig henføre. Han var formodentlig den eneste norske prest som kunde gjøre det uten at det virket affektert. Det ligger jo saa litet for vor tid. Men en av særmerkerne ved Johannes Johnsens talent var netop det, at det i sin friske oprindelighet stod utenfor det tidsbestemte og konventionelle. Det gik sine egne individuelt bestemte veie.

Derfor vilde det være meget at beklage om han i sin forøvrig saa altfor korte virksomhet som lærer for de unge vordende prester skulde være kommet i skade for at danne «skole». At det har været meget mot hans vilje er utvilsomt. De unge prester, som vilde forsøke at tilegne sig hans maate, vilde efter al menneskelig beregning havne i det fortvilet komediantagtige, saan som man i gamle dage — men heldigvis yderst sjelden — kunde se det hos dem, som vilde være lik Heuch.

Men om hans elever kunde tilegne sig noget av hans aand, hans brændende arbeidsiver med sin selvfortærende nidkjærhet og rike sans for det intellektuelt og estetisk værdifulde ved siden av det kristelig gjennemglødede vil ogsaa hans korte universitetsvirksomhet sætte dype merker til gavn for den kirke, han elsket med liv og sjæl og som altid vil bevare hans minde i taknemmelig erindring.

Frits Duus.

HAR KIRKEMUSIKKEN EN FREMTID?

Hvad gjør staten for den?

I.

Paa mange kulturens omraader har vort land i de sidste menneskealdre været med om at løse de største opgaver. Saa litet vort folk end er, har det ikke staat tilbake for større kulturfolk f. eks. paa skolevæsenets omraade. Tilsjøs er det verdensberømt, og paa opdagelsernes omraade, i kunst, videnskap o. s. v har det spillet sine partier ganske godt i verdensorkestret. Dette er ikke bare det private initiativ at takke. Staten har i forstaaelse av opgavernes dels kulturelle og dels materielle betydning tat gode løft og ydet god støtte der den trængtes. Og baade staten som saadan og vort folk i det hele har vundet paa det. Der er meget som forrenter sig godt paa andre maater end i blank mynt.

Men naar vort folk ogsaa i musik staar saa langt fremme som det gjør, saa er det her netop det private initiativ som skal ha æren. Folket er musikalsk, og musikken har dragende magt paa begavede unge mennesker. Derfor har mange trodset de største hindringer forat naa frem til sine idealers maal. De har med de største økonomiske ofre reist utenlands forat faa lære, og de har siden nedsat sig hjemme som lærere og dermed gjort det noget lettere for de følgende slegter at naa frem. Der undervises i musik, der samvirkes i større og mindre musikopførelser — alt privat. Staten er væsentlig den passive tilskuer og tilhører.

Det er ret respektable resultater de private musiklærere og musikskoler kan peke paa — særlig i de sidste 50 aar. Men endnu længre kunde man ha naadd, og endnu jevnere paa høide med vore nabofolk kunde nivaaet ligget, om staten hadde ydet den skyldige støtte her. En kort liten sammenligning vil være talende.

Finland har likesom vi ingen statens musikskole. Musikinstitutet i Helsingfors er privat. Men allikevel støttes det med et aarlig statsbidrag paa ca. 30 000 finske mark. Og universitetet har sin professor i musik og sin docent i musikteori og musikhistorie. Sverige har sit musikselskap «Musikaliska akademien», som offentlig varetar folkets musikalske interesser og holder nivaaet paa rette høide. Det har sit statens musikkonservatorium, som praktisk talt gir fri skole til dem, som privat har arbeidet sig saa langt frem, at deres begavelse — om den er der — klart kan komme tilsyne. Til denne skole bidrar staten aarlig 85 000 kr Det har ved hvert universitet en direktor musices med gage som en professor og ialfald ved det ene tillike en docent i musikfag. Og foruten dette og mere har endda riksdagen de sidste aar bevilget ca. 40 000 kr. aarlig til billig opførelse av sang og musik utover landet, paa fabriksteder, i arbeiderstrøk, i smaabyer — likestillet musikopførelser med andre billige folkeakademiske foredrag og sørget for at storstædernes bedste kræfter kan staa til raadighet. For en vældig folkeopdragende magt musikken derved blir! Dette har de styrende øie for.

Men hos os? Staten har ingen musikskole. Av de private musikskoler har Musikkonservatoriet i Kristiania opnaadd 3000 kr. i aarlig statsbidrag og Musikakademiet i Bergen 2000 kr. Det er vel det hele. Vort universitet har ingen lærer i noget musikfag. De teologer som skal op til praktikum faar en kortfattet veiledning i messe, og en beskeden løn til studenterkorets private instruktør er nu visstnok opført paa universitetets budget. Det er det hele. Hvor findes den institution hos os, som har til opgave at vareta folkets musikalske behov og ved offentlig og privat hjælp søke disse tilfredsstillet og nivaaet hævet? Hvad gjør stat og kommuner for det almene folks musikalske opdragelse? I arbeiderakademierne f. eks. faar musikfremførelser neppe plads uten som nødvendig illustration til et musikhistorisk foredrag. At staten yder nogen faa stipendier til musikere som vil utdanne sig videre utenlands veier ikke meget mot det vore nabefolk yder i samme retning, og det kan ikke forbedre de magre kaar musikken lever under indenlands.

For den almene verdslige musik er dog ikke forholdet værst. Mange faktorer bidrar til at holde den nogenlunde oppe — deriblandt ogsaa konkurrancen mellem de forskjellige eksekutører, inden- og utenlandske. Den kommer ogsaa med i det europæiske kapspil og nyder godt derav. Derfor har den ogsaa kunnet fostre og opholde kunstnere som Ole Bull, Kjerulf, Johan Svendsen, Edv. Grieg, fru Nissen, fru Grøndahl og mange flere. Og den nulevende generation har mange lysende personligheter og rik musikalsk virksomhet at peke paa. Alt i kraft av musikkens egen iboende magt, ikke paa grund av offentlig fremhjælp. Men saa blir den gjerne ogsaa særlig de bemidledes privilegium, altfor litet det hele folks fælleseie.

II.

Anderledes blir forholdet med *kirkemusikken*. Den er ganske anderledes avhængig av offentlig hjælp, om den skal kunne holdes oppe og løse sin opgave paa en værdig maate. Særlig i religiøse nedgangstider, naar de kirkelige interesser avtar, og verdslighet og materialisme raader. Og en saadan tid har vi nu.

At kirkemusikken hos os har store vanskeligheter at kjæmpe med og for en stor del ligger nede, eller ialfald langt under det den kunde og burde være, det ligger saa aapent i dagen at enhver burde se det. I mange landskirker, hvor man nok har anskaffet et pent tidsmæssig orgel, har organisten ikke kunnet faa den utdannelse han trænger for sin gjerning. Enhver kan høre at spillet ofte er undermaals. Men hvad er grunden? Der var kanske ikke en duelig organist at opdrive. Eller bygdens vise fædre har udelukket en saadan ved at ansætte efter *laveste anbud* med 25—50—75 indtil høist 100 kr. i aarlig løn. Hvad kan man saa vente av dragende, opbyggelig og andagtsvækkende kirkemusik? Allikevel maa man ofte beundre den interesse og iver, hvormed mange landsorganister med utilstrækkelig utdannelse omfatter sin gjerning baade i og utenfor kirken. Det er bare større kundskaper, bedre utdannelse disse organister trænger. Men ingen stiller krav derom, ingen vil hjælpe dem dertil, og ingen vil lønne dem efter fortjeneste, om de utdanner sig paa egen

bekostning. De styrende er vel tilfreds, naar organisten bare er «litt spillekunstig», og man slipper billig fra det. Og saa faar det gaa sin gang som det er.

Selv i byer er forholdet tildels alt andet end tilfredsstillende. De mange dygtige og velutdannede byorganister frembæver bare saa meget mere forskjellen. De viser den betydning *utdannelsen* har.

Og naar maalet i byerne kan fyldes saavidt bra, saa sker det ikke paa grund av lovmæssige bestemmelser, men fordi almenmusikalske fordringer kræver det og fordi enkeltmænd bærer det. Utover landet ligger nivaaet ofte for lavt. De saakaldte «bymæssige» musikalske fordringer faar liten indflydelse her. Snever bygdepolitik og kommunaløkonomisk pinagtighet er der de bestemmende faktorer. Men ungdommen gaar frem i almendannelse og derned ogsaa i evne til at bedømme kirkemusikkens art — eller ialfald til at føle, naar den er mangelfuld. Kan man saa undres paa at mange unge støtes fra istedet for at drages til kirkerne. Særlig for landsungdommen vilde god kirkemusik være en mægtig faktor til kirkesøkning. Man har jo ikke paa landet ellers stor anledning til at høre god musik. Derfor benyttes ogsaa anledningen med begjærlighet, naar nogen kommer og gir en god kirkekonsert.

Denne sak er ikke bare av musikalsk betydning. *Det er en kirkesak, som hos os fortjener at staa blandt de første.* Kirkemusikkens forfald vil være til *kirkens* skade I vor tid trænges det særlig at kirken selv forstaar dette og tar denne «tjenerinde», som Luther har kaldt den, i fuld tjeneste. Som forfald vil det føles og virke, om bare kirkemusikken staar stille og ikke holder skridt med al utvikling paa andre omraader.

Og hvordan er det med den opbyggelige korsang, som netop kirken skulde dyrke, utvikle og utnytte? Hvor ligger ikke den sørgelig nede! Dels fordi kirken ikke skatter den tilbørlig. Dels ogsaa fordi der ikke er sørget for at utdanne ledere. Men dissentermenigheterne og den katolske kirke forstaar, hvad magt der er i god musik og sang, og de gjør erobringer ved disse magter — endog mormonerne!

Sverige har i over 100 aar hat bestemmelser om offentlig

organisteksamen. Kgl. cirkulære av 1846 gav nærmere bestemmelser om kompetence for organistbefatninger, og disse er betydelig skjærpet 1881 og 1901. Men allikevel fremlægger Musikaliska akademien i 1915 helt nyt forslag til lov om eksamina for kirkemusikkere. Det er i Sverige ikke bare organister som maa ha en grundig utdannelse. Ogsaa av kirkesangere og kantorer fordres der speciel eksamen efter ca. 3 aars specialutdannelse. Og man finder at lønnen hittil har været urimelig lav (endda den har været god efter vore forhold). Specialutdannelsen værdsættes til mindst 3300 kr., og der foreslaas ved lov fastsat mindsteløn 400 kr. paa landet og 1000 kr. i byer. Selvfølgelig yder staten et betragtelig bidrag til lønnen. Paa landet forutsættes da kirkesanger- og organisstilling forenet og tillagt en lærerpost, og indehaveren skal ha frit bosted, som klokkere tidligere har hat.

Jeg har ovenfor nævnt litt om vore landsorganisters kaar. Der er ogsaa steder, hvor organisten maa spille gratis, eller hvor orglet staar stumt et halvt, et helt eller optil to aar, fordi organisten ikke længer vil spille gratis, eller fordi han tillater sig at søke om et beskedent lønstillæg.

Kirkesangere trænger hos os ingen musikalsk utdannelse. Derfor kan ogsaa en prest nylig oplyse offentlig: «Klokkerne er ofte daarlige sangere. De er ansat, fordi de er aldrende veltjente skolelærere, ikke fordi de er skikket som kirkesangere. Naar slike herrer, som ofte ikke forstaar noter, skal synge præfationen, gaar det ofte istaa. En kollega fortalte at han i et anneks ikke kunde faa brukt det nye nadverritual, fordi klokkeren slet ikke kunde synge det.» Denne uttalelse skal ikke nedsætte de mange dygtige klokkeres værdifulde arbeide. Den bekræfter bare de offentlig stillede kirkemusikalske fordringer.

Hvordan er det saa med lovbestemmelser vedrørende kirkemusikken og dens utøvere hos os?

Kirkeloven av 3dje august 1897, kapitel 5, bestemmer at kirketilsynet skal *indstille,* sogne- eller kommunestyret *ansætte* og overtilsynet *beskikke* organist og «godkjende tjenesteregler» for ham. Punktum! Mere findes der vistnok ikke. Intet om at den som søker organistpost maa ha lært noget; derfor hænder det gang paa gang at et sognestyre «ansætter» under

forutsætning av at vedkommende *senere* lærer litt, stundom uten det forbehold ogsaa. Intet om nogen organisteksamen, og da selvfølgelig heller ikke om vidnesbyrd for bestaat eksamen som betingelse for ansættelse; derfor beror det helt paa overtilsynets skjøn, hvem det skal «beskikke». Lærerskolevidnesbyrd for dygtighet i spil *til skolebruk* blir godtat som om det gjaldt *til kirkebruk*. Kan man saa undres paa at skuffelserne kommer? Ingen bestemmelser om lønsforhold. Alt i det blaa — avhængig av «smag og behag». *Kirkemusikken og organiststanden i vort land har det trilsomme privilegium at være helt uberørt av lovbestemmelser.* Altsaa fuldstændig lovløshet. Det skulde ikke med grund kunne kaldes «lovmakeri», om de kirkemusikalske forhold og kirkemusikkernes avlønning endelig blev bestemt ved lov.

III.

Hvorfor har jeg saa drat frem disse forhold og anstillet disse sammenligninger? Ikke forat øve kritik til nogen kant, men forat henlede offentlighetens opmerksomhet paa forhold, som nødvendigvis *maa rettes*, mangler som *maa utbedres*. Vi trænger at se stillingen *som den er*, faa konstatert *hvor vi staar*, saa vi derefter kan ta retning *fremad*.

Vor kirke er *stats*kirke. Saa har ogsaa *staten* forpligtelser overfor kirken, forpligtelser til at vareta dens tarv, tilgodese dens behov. Her synes ikke at være nogen vei utenom. Den historiske utvikling tilsiger ogsaa det. Kirken hadde i middelalderen sine store eiendomme for dermed at opholde sine forskjellige virksomheter, hvoriblandt ogsaa kirkemusikken og kirkens skoler. Naar saa staten efter reformationen har anektert kirkens eiendomme — 30 à 40 millioner kroner — og har tat kirkens styrelse, saa er det ret og rimelig, at staten ogsaa anvender de tidligere kirkens midler saavidt mulig efter deres oprindelige bestemmelse.

Skolevæsenet har jo utviklet sig enormt. Det har vokset langt utover, hvad det var som led i kirkens arbeide, staar ikke heller længer i nogen organisk forbindelse med kirken. Allikevel støttes det med millioner av oplysningsvæsenets fond (som er dannet av kirkeeiendom), bl. a. til fri lærer-

utdannelse og for en betydelig del til lærerstandens avlønning. Kirkemusikken faar intet, uagtet et almindelig lægmandsskjøn ogsaa vil tildømme den sin gode del — bl. a. til fri utdannelse og delvis avlønning av kirkemusikkere. Disse er for kirken like nødvendige, som lærerstanden er for skolen.

Faar bare de styrende øinene op for kirkens behov og ret ogsaa paa dette omraade, vil der nok findes utveie til at tilfredsstille behovet. Men synet paa *dette* behov avhænger særlig av ens egen musikalske forstaaelse og interesse. Og her kommer det ilde med at ikke vor embedsstand i og med den akademiske dannelse ogsaa faar et musikalsk grundlag — og grunddrag.

Det er uten tvil her grunden maa søkes til det musikalske forsprang Sverige har.

Den svenske skoleungdom faar ved siden av sang ogsaa anledning til øvelse paa forskjellige instrumenter. Det hører med til de høiere almenskolers arbeide. Fra disse skoler kommer saa studenterne til universiteterne medbringende baade instrumenter og en betragtelig færdighet i deres bruk. Det store orkester og det store kor er straks i fuld virksomhet under ledelse av direktor musices, og det musikalske arbeide gaar haand i haand med de andre studier gjennem hele studentertiden — støttet av øvelser i musikalske klubber. Øvelserne øker interessen, og interessen befordrer øvelser. Paa den maate blir sang og musik en daglig kost for den akademiske ungdom.

Saa kommer den tid, da man forlater universitetet, blir spredt utover landet i embeder og virksomheter. Den musikalske øvelse og interesse følger med, og man faar se akademikerne i alle stillinger som eksekutorer paa forskjellige instrumenter, instruktører for kor, sangsolister, eller ialfald ivrige for at faa igang og støtte musikalsk arbeide. De kan ikke undvære musik. Dette kommer ogsaa kirkemusikken tilgode.

Foreningen «Kyrkosångens vänner», som blev stiftet omkring 1890 og nu tæller ca. 1000 medlemmer, for en stor del av prestestanden, er utvilsomt en frugt av denne musikalsk-akademiske dannelse. Denne forening er en mægtig faktor til kirkemusikkens fremme i Sverige. Ved sin indflydelse i

kirkemøterne og i riksdagen har den bl. a. foranlediget utarbeidet forslag til ny liturgisk musik og hymnarier til gudstjenstlig bruk — 5 bind paa tilsammen ca. 1700 notesider — som ifjor blev utgit med en statsbekostning paa ca. 40 000 kr. og utdelt gratis til samtlige kirker i landet. Fremdeles fremla denne forening ifjor forslag om oprettelse av 4 mønster-kirkekor i landet — i Stockholm, Upsala, Gøteborg og Lund — hvert kor paa 80 dannede dame- og herrestemmer under ledelse av en kantor med den høiest mulige musikalske dannelse og med en gage paa 7500 kr., deri indbefattet godtgjørelse for kirkemusikalske forelæsninger. Til disse kor forlanges der i statsbidrag 80 000 kr. aarlig. De skal da virke ved gudstjenester og ved konserter, angi nivaaet og bestemme retningen for al korvirksomhet utover i menigheterne.

Kunde fremkomst av tilsvarende forslag tænkes hos os? Og hvilken jordbund vilde her i tilfælde være for dem? (Sammenlign pinagtigheten overfor kirkekorene hos os.)

Til oparbeidelse av kirkemusikalsk forstaaelse og interesse foranstalter «Kyrkosangens vänner» i forening med «Sveriges organist- og kantorsförening» større almindelige kirkesangmøter med liturgiske gudstjenester, foredrag over aktuelle kirkemusikalske emner, kirkekonserter o. l. Et saadant møte — det 3dje — holdtes i Gøteborg 3dje og 4de mai iaar. Biskoper, prester, kirkemusikkere og andre stod her sammen om de fælles interesser, og et av hovedemnerne var spørsmaalet om principper for utarbeidelse av ny koralbok. Koralbokspørsmaalet blev bragt frem i sidste kirkemøte, og «Kyrkosangens vänner» har særlig omsorg for at dette faar en heldig løsning. Derfor tar man det itide op til offentlig drøftelse.

IV.

Der kunde nævnes mange flere og likesaa talende eksempler paa musikalsk interesse, sakkundskap og initiativ, som er saa fremtrædende træk hos den svenske embedsstand. Der er f. eks. for tiden oppe en musikplan som gaar ut paa at danne et stort fast orkester for hele Syd-Sverige og bygge konsertlokaler for dette i en række byer. Og at det maa bli førsterangs fremgaar av de paatænkte lønssatser: 3 kapel-

mestre med aarlig løn 14 000 kr. og nedover til 7500 kr, og for de enkelte orkestermusikkere løn fra 6000 nedover til lavest 3200 kr. En saadan plans gjennemforelse vil kræve mange millioner. Man søker derfor Kongen om tilladelse til at oprette et pengelotteri for øiemedet, og landshøvdingerne gaar i spidsen med at gi sin varme anbefaling.

Vi kan desværre ikke rose os av noget tilsvarende. Visst skal det indrømmes med anerkjendelse at den akademiske stand i vort land ogsaa repræsenterer en betragtelig sum av musikalsk foretagsomhet, opofrelse og arbeide. Men det er ikke paa grund av en planmæssig offentlig musikalsk opdragelse, snarere trods mangelen derav. Det beror paa privat initiativ, om sang og musik i det hele skal findes under vort offentlige universitets tak. Derfor vil ogsaa de musikalske interesser findes og dyrkes mere enkeltvis og den musikalske foretagsomhet bli utilstrækkelig. Der hvor evnerne er tilstede saa fremtrædende, at de ikke lar sig stænge for, der maa de jo faa sit frie løp. Men her gjøres intet for at opdrage og utvikle ogsaa de mindre evner og om mulig faa alle med. Embedsstanden som saadan blir uten den *paavirkning*, som betinger *almen musikalsk interesse, øvelse, indsigt og foretagsomhet*.

Dette er meget beklagelig og ikke mindst til skade for *kirkemusikken*. Det er nu engang saa — ialfald utenfor de større byer — at de embedsmænd som bor paa stedet vilde kunne øve en betydelig indflydelse og gi mange gavnlige støt fremover ogsaa her. Istedet faar man altfor ofte erfaring for kjølighet overfor samvittighetsfuldt musikalsk arbeide og mangel paa evne til at vurdere det ret. Det er sørgelig, men desværre sandt, at der f. eks. hos prester kan findes større uskjønsomhet i værdsættelsen av arganisters gjerning end hos den almene bygdemand. Det omvendte var mere rimelig. Men mangler presten i en bygd forstaaelse av god kirkemusiks betydning og organistens arbeide og kaar, hvor skal man saa vente at finde forstaaelse?

Det er ikke min mening at ville paastaa, at hvis musikken hadde tilbørlig plads ved universitetet, saa vilde alt være bra. Men jeg mener det vilde ha meget stor betydning. Det vilde sprede utover vort land en musikalsk indsigt og inter-

esse, som vilde virke befrugtende, lette arbeidet for alle som sysler med sang og musik og fremfor alt tilføre de styrende institutioner i landet et klarere syn paa, hvilken støtte musikken trænger og fortjener fra det offentliges side. Forstaaelsen derav mangler aabenbart i altfor høi grad. Vi trænger ikke summer som vort nabofolk, men vi trænger efter vor folkemængde og i forhold til vore behov.

Her er sterke behov paa næsten alle musikkens omraader. Hele vor middelalderlige musikhistorie — kirkelig og verdslig — ligger i haugevis ubearbeidet. For etpar aar siden hadde vi *manden* til dette arbeide. Nu har vi ham ikke. Paa dette og flere musikomraader kan det ikke lægges skjul paa, at vi netop mangler de rette mænd. Evner har vi nok av, de mangler ikke. Men impulserne flyter sparsomt, og den *offentlig støtte*, som absolut trænges forat evnerne kan bli utviklet og manden staa helt «færdig» til sit specielle arbeide — saadan støtte flyter endnu sparsommere. De musikalske interesser er meget utaknemmelige i dette land, dersom de ikke trær frem paa en saadan maate, at de forlyster publikum og skaffer sin mand klingende mynt. Er de av videnskabelig eller anden alvorligere art, gjør en ung mand rettest i for det kjære brøds skyld at bøie av itide — hvis han da ikke vil knække sin helbred ved at dyrke dem ved siden av. Og saa staar land og folk der like fattige som før i denne henseende.

Det undrer mig at ingen har set dette eller sagt fra om dette saa kraftig, at det kunde bli hørt. Men det offentlige øre som vender til denne side hører vel kanske mindre let.

Fordelen ved at et mere almindelig musikalsk arbeide faar plads i den akademiske utdannelse har i Sverige vist sig ogsaa at være denne: Gjennem impulser fra studenteraarene vaakner efterhaanden særinteresserne, der evnerne er tilstede, og gaar saa en *akademiker* over til et musikfag, *magter han der saa meget mere* — særlig i en *videnskabelig* gren. Hans akademiske dannelse er her uundværlig. Derfor har Sverige ikke manglet mænd, som ogsaa har kunnet bearbeide dets musikhistorie og løse de mest forskjelilge musikvidenskabelige opgaver.

Hos os er derimot kløften mellem musikalsk dannelse og

akademisk dannelse for stor til, at de kan naa hverandre, hjælpe og utnytte hverandre saaledes, som de begge trænger det.

For kirkemusikkens vedkommende vil jeg tilslut spørge: Hvor findes hos os de «kirkesangens venner», som vil ta et løft forat faa vore gudstjenester beriket med bedre unison sang, god korsang, opbyggelig messe o. s. v., stille fordringerne, oparbeide offentlig forstaaelse og delta i de nødvendige ofre. Med vore kirkemusikere vil det være let at faa samarbeide. De venter bare paa støtte forat naa sine ønskers og bestræbelsers maal.

Dette er en *kirkesak* av meget stor betydning, og det vilde visselig være paa sin plads, om vore frivillige kirkemøter vilde opta den som en saadan og søke at arbeide den frem — ved privat eller offentlig hjælp — saa sangen og musikken i vore kirker bedre kunde svare til tidens og menighetens behov, bedre kunde fylde sin høie bestemmelse.

Skulde jeg samle de her fremholdte tanker i nogen korte satser, maatte det være disse:

1. *For vort folks musikalske fremgang i det hele trænges det, at vort universitet sættes istand til at gi den studerende ungdom mere direkte og alsidig musikalsk paavirkning og øvelse, og at musikvidenskabelige fag ogsaa faar et hjem ved universitetet.*
2. *Vore større musikskoler maa faa mere offentlig støtte, saa de kan sættes istand til bedre at imøtekomme de krav som stilles til dem og løse de opgaver som ligger for dem.*
3. *Kirkemusikken maa ved privat og offentlig hjælp bedre tilgodeses end hittil, saa nivaaet kan hæves og fremfor alt bli jevnere utover by og land.*

Lars Søraas,
organist, Bergen.

LÆGMANDSKRISTENDOM OG AANDSKULTUR.

I marsheftet av «For kirke og kultur» er tat ind et foredrag av kand. jur. Johannes Lavik om «Norsk lægmandskristendom». Det er en interessant og sympatisk karakteristik av denne og et varmt forsvar overfor forskjellige angrep som den har været gjenstand for. Men samtidig former det sig tildels som et angrep paa prestene og paa den del av det kristelige lægfolk som ikke i ét og alt deler syn med «den konsolidert-pietistiske lægmandskristendom». Jeg har ventet forgjæves paa at se nogen ta til gjenmæle, og vil, da ingen anden har gjort det, tillate mig nogen motbemerkninger. Inden jeg gjør dette, vil jeg nævne at jeg med sympati har læst forskjellige bladartikler av hr. Lavik; han har bl. a. git et mandig vidnesbyrd om sit troesliv, som gjør et mere end almindelig solid og vederheftig indtryk, og ved en anden leilighet rettet en appel til den vakte ungdom om at utvide sit syn ved læsning av den bedste skjønliteratur; dette sidste indlæg forekom mig i virkeligheten at gaa i en helt anden retning end ovennævnte foredrag.

I foredraget omtales først prestenes forhold til lægfolket. Det forekommer mig at man maa gaa langt tilbake i tiden for at finde noget slikt som det hr. Lavik der peker paa. Den «aandsaristokratiske, byraakratiske eller faderlig velvillige» tone fra prestenes side eksisterer visselig ikke mere; derimot høres ofte fra lægmandens side — i bedste fald — en religiøst-aristokratisk faderlig-velvillig tone; og i mange menigheter maa prestene være yderst forsigtige med at ytre meninger som ikke helt ut stemmer med hvad det kristelige lægfolks ledere anerkjender, — hvis de da ønsker at bevare den tillid som maa til for at utrette noget blandt det store flertal som retter sig efter de nævnte ledere; og det maa man tro de fleste prester gjør; jeg kan neppe tænke mig at noget andet end religiøs virketrang skulde drive nogen til at bli

prest nu. Motsætningen mellem lægfolk og teologer er, heter det, «litt av den samme aandsmotsætning som i en høiere sfære bragte Søren Kierkegaard til at hudflænge professorvisdommen». Men vi maa da vel spørre hvor vi hadde staat henne nu, hvis der ikke ned gjennem tiderne hadde været trofaste teologer som hadde opbevaret og avskrevet Guds ord for os, renset og gransket tekstene, oversat og kommentert og gjennem vor barnelærdom skaffet os forutsætningerne for at tilegne os dem.

Hr. Lavik anfører Chr. Bruuns anklage mot lægfolket for kulturpessimisme og peker i den anledning paa at det er i godt selskap, Tolstoi f. eks. Her forekommer det mig at han tar tingen vel summarisk. Tolstoi var pessimist baade overfor den materielle og den aandelige kultur; han var helt igjennem idealist, krævet, saavidt jeg har forstaat, at den som vilde være en Jesu discipel, skulde negte sig alle de materielle goder som ikke alle kunde faa del i. Paa samme tid ansaa han altsaa tidens verdslige aandskultur for raadden. Dette er et konsekvent standpunkt. Det kristelige lægfolk derimot følger fuldstændig med tiden i alt som angaar den materielle utvikling. «Alt verdslig er det kristne lægfolk en vederstyggelighet, ogsaa den rent verdslige kultur», sier hr. L. Ikke den materielle, vil jeg paastaa, bare aandskultur og oplysning. De er ofte flinke forretningsfolk, men forstaar ogsaa at anvende penger til luksus og komfort, hver efter sine forhold, saa godt som noget verdslig menneske. Selvfølgelig er det langt fra min mening at de kristne bør skille sig ut fra andre ved nogen paafaldende tarvelighet; de bør tvertimot som regel ikke bære noget slikt ydre skilt, og jeg ønsker ingenlunde den tid tilbake da de troende ikke skulde ha gardiner. Men naar den materielle kultur ikke blir løftet op av en smule aandskultur, da vil den let gi en flau smak; det gjælder baade kristne og verdslige mennesker.

Der er naturligvis nok av lægmands kristne som «tar sig nær» og virkelig undværer og ofrer for Guds rikes sak; der er nok av rørende eksempler paa det, endda det meste gaar vel for sig uten at nogen vet det. Men jeg kjender ogsaa eksempler paa den slags ofre fra dem som staar i «kirkens graa hær», de som av lægfolket ikke ansees værdige til noget

kristennavn. Paa den anden side gives der naturligvis lægmandskristne som har interesse for oplysning og aandskultur, som arbeider for kristelige ungdomsskoler og for ynglinge- og ungpike-foreninger, som har almen oplysning paa sit program. (De «særkristelige» gymnasier og seminarier regner jeg ikke med, da de mere er utslag av missions- end av oplysningstrang). Jeg har set det opmuntrende syn at unge kristne har arbeidet sig fremover i kulturel henseende efter det princip at de kristne bør stræbe efter at naa det bedste i alt, for Guds æres skyld. Men det er saa sørgelig sjelden en støter paa denslags. Det fremherskende er efter min erfaring pessimisme, ja foragt, naar det gjælder oplysning og aandskultur. Naar der i kvindeforeningen tales om amts- eller folkehøiskolen, saa er omkvædet: «Hvad skal nu slikt være godt for?» At den drives i en kristelig aand, hjælper ikke. Det eneste som nævnes til forsvar for den, er: «Det kan være bra for jentene, de lærer kunstvævning og finere haandarbeider». Ja, det maa alle indrømme er en betydelig faktor i skolens favor; men oplysningen, den er heller skadelig end det motsatte. Jeg har set sønner av udmerkede kristelige forældre utvikle sig til rene raatamper; jeg tror sikkert det kunde gaat ganske anderledes, hvis forældrene hadde villet betro dem til stedets gode amts- eller folkehøiskole.

Saa har vi paa den anden side den saakaldte frisindede ungdom. Det er en blandet og broget skare, men ingenlunde alle djævelens barn, som de ofte ansees for. De bedre av dem, de som stræber opover mot kristendom og kultur, kan en ikke andet end ha respekt for. De arbeider efter sin fattige leilighet for at utvikle sig, hæve sig op over materialismen, sanke litt kundskap, bli litt kjendt med den lødigste skjønliteratur; de betaler for at faa gode foredragsholdere, de ber presten tale til opbyggelse, de arbeider for avholdssaken, de opfører smaa skuespil, som kan være svært barnslige i literær, men gode nok i moralsk henseende; de skaffer sig med store ofre et piano til sit lokale og prøver siden at faa en og anden til at præstere litt god musik; de skriver i en protokol smaa stemningsutbrud, som kan gi luft for kjærlighet til naturen, til hjem og forældre o. s. v. Det er ikke meget dette; og det kan kanske være litt ensidig nationalt farvet. Men naar

en har set meget raaskap og materialisme, maa en da ikke glæde sig over hvert tilløp til idealitet? Kristendommen er ikke blit «det ene fornødne» for flerheten av dem; men mangen ungdom kan være blit bevaret for utskeielser og ha faat sit sind vendt opad mot det som er skjønt og stort og godt og ha faat ædle impulser. Men saa kan det hænde at de lettere elementer tar magten fra lederne og kræver dans, dans. Det er ilde, og alvorlige foredragsholdere stræver og formaner. Skal man saa opgi dem og slaa haanden av dem? Jeg vet om avgjort kristelige bondefamilier, av dem som dømmer baade ungdomslagene og presten som taler i dem, som i sine hjem i bryllupper har latt ungdommen danse til den lyse morgen. Jeg vet ogsaa om et stort indremissionsmøte, hvor endel av den fremmøtte ungdom danset i et uthus om kvelden. Skulde man derfor bryte staven over indremissionsmøter? Den prest raadfører sig ikke med kjød og blod som hjælper et fattig ungdomslag trods al forkjætring istedenfor at rette sig efter det mægtige lægfolk. Mon ikke lægfolket kunde vise litt mere sympati for de smaa begyndelser, tilnærmelserne, og huske paa at Jesus engang sa: «Hvo som ikke er mot mig, er med mig», selv om han ikke «følger med os»?

Saa var det Chr. Bruuns anden anklage, som lyder paa «strenghetens skin overfor slaphetens virkelighet». Strengheten er visselig ikke bare skin, naar det gjælder f. eks. adiafora, og den kan saa godt forstaaes og forsvares saaledes som hr. Lavik gjør det, ut fra de subjektive forutsætninger hos vedkommende; d. v. s. saalænge det gjælder strenghet mot en selv. Men det kristne lægfolks ledere og tillidsmænd burde lære dem at forstaa at jeg ikke altid har lov til at dømme andre menneskers færd ut fra mine egne subjektive forutsætninger. Det kan ikke være ret at fradømme et menneske kristennavn fordi om han har andre anskuelser om middeltingene end en selv. Det er da vel heller ingen alvorlige mennesker som kritiserer en kristen for det at han anser disse ting for synd for sig, men for det at han kræver at *alle* kristne skal gjøre det.

Hvad «slaphetens virkelighet» angaar, saa kan den ikke bevises, sier hr. Lavik. «Man kan ikke ut fra rent ytre kjendemerker avgjøre at et menneske er en farisæer, like-

saalitt som man ad logiske slutningers vei kan forme den konklusion: Dette menneske er ingen kristen. Pudsig nok har pietismens kritiker her anvendt netop den samme fremgangsmaate som han med rette klandrer pietismen for: ut fra noget ytre at ville bestemme gehalten av det indre liv.» Imidlertid maa der kunne være forskjel paa de «rent ytre kjendemerker». Hvis de rent ytre ting er av dem som er stik imot Guds klare bud eller mot aanden i Kristi kjærlighetsfyldte lære, maa der kunne sluttes ut fra dem paa en anden maate end naar det gjælder de smaa menneskebud. Jeg dømmer ikke en mand fra kristennavnet, selv om jeg hører ham nævnt blandt dem som i en vanskelig tid har vist egoisme, materialisme og rovlyst», for at bruke hr. L.'s uttryk; hvis han bekjender sig som kristen, saa tror jeg han kan være oprigtig, om end forblindet. Men jeg anser det for slaphet naar lægfolket beholder en slik mand blandt sine ledere, skjønt de ikke kan negte beskyldningens rigtighet.

Med hensyn til angrep paa pietistene i literaturen, som hr. L. nævner, saa er nu de ingenting mot hvad prestene har maattet døie fra samme hold. Saa hvis det kristelige alvor skulde være proportionalt med angrepenes hatskhet, saa kom vist prestene til at staa endda en god mon høiere end lægfolket. Hvis forøvrig vi kirkekristne skulde ta hensyn til menneskers dom og ikke vor egen samvittighet, hvormeget lettere vilde vi da ikke faa det om vi kunde slutte os fuldt ut til lægfolket som vi er enige med i det væsentlige? Lavik taler om den forsmædelse som lægfolket maa lide av den almindelige opinion. Men hvad kan det ha at bety mot at bli negtet kristennavn av Guds børn?

Hvad hr. Lavik forøvrig sier om det kristne lægfolk, er jeg saa enig i. Vækkelse er nødvendig. En dyp syndserkjendelse og en inderlig tilegnelse av Guds naade er grundpillerne for sandt og sundt religiøst liv. Forsamlingslivet gir øket aandelig kraft utad og indad. Med hensyn til lægprædikanternes dygtighet som talere ser jeg lysere paa tingen end hr. L.; mange av dem staar høit og jeg har i regelen hat utbytte av at høre paa dem; kanske har jeg faat mest av dem som ikke rent foragter teologien. Naar derimot kand. Lavik paaberoper sig det kristelige lægfolks smak, da maa jeg si at

jeg ikke har kunnet dele den. Dype, alvorlige, erfarne lægmænd, som jeg har lært meget av, har ofte samlet litet folk, mens de som har samlet de store skarer, tildels har gjort mindre indtryk paa mig.

«Lægmandsbevægelsen har ikke engang sit eget tidsskrift», heter det i foredraget. Hvad skal vi da kalde de forskjellige indremissions-tidsskrifter, som har saa stor utbredelse? I det hele er der ingen mangel paa literære nedslag av lægmandsbevægelsen. Og opbyggelsesliteraturen er da vel gudskelov endda den mest utbredte blandt vort folk.

«Man kunde fristes til at tro at en bevægelses rent formelle literære frembringelsesevne var omvendt proportional med dens aandelige kraft», heter det mot slutten av foredraget. Ja, hvis man bare tar hensyn til kvantiteten, kunde muligens noget slikt siges; og bohêmetiden kunde godt tjene som bevis. Men naar der skal tages hensyn til den virkelige gehalt i literaturen, stiller saken sig anderledes. Da blir vel heller det literære nedslag proportional med bevægelsens kraft. Tænk paa reformationstiden, paa Luthers forfatterskap; og tænk først og fremst paa kristendommens første tid; og siden i mindre maalestok paa andre store epoker i aandslivets historie. At de store aander slet ikke altid er lykkelige, er en anden sak.

«Den norske lægmandsbevægelse maa forstaaes med hjertet», sier hr. L. Ja, det er vist mange kristne som ikke gjør det, og det er ilde; for jo større pretensioner i retning av dannelse, — og da især kristelig dannelse — et menneske har, des større evne til forstaaelse og des videre syn skulde man vente av ham. Men der er ogsaa dem som mener sig at forstaa de lægmands-kristne, og som elsker dem og paa sin side saa inderlig ønsker at bli møtt med litt forstaaelse og vidsyn. Var det ikke en opgave for de mest dannede og utviklede av det konsoliderte lægfolk at hjælpe sine venner til at forstaa at der kan findes kristne som i enkelte ting tænker anderledes end de?

Prestekone.

LITTERATUR.

O. F. Olden: **Elektriciteten og dens anvendelse i det daglige liv.**

(H. Aschehoug & Co. 1915, 166 sider).

Litt til elektricitetens anvendelse kjender vi alle; vi kan vri paa en bryter og trykke paa en knap, og med en viss sakkyndighet uttale os om prisen paa watt og kilowatt, og gaar det høit forveksler vi ikke ampere og volt. Men dypere stikker det oftest ikke. Oldens bok gir en ypperlig anledning til at faa virkelig god rede paa alle disse ting, og meget mer. Han gir et utsyn over elektricitetsforskningens historie, fortæller hvad man mener elektricitet er, skildrer dens anvendelse i kjøkken og industri, forklarer os traadløs telegrafi og fortæller om Birkelands og Stormers nordlysundersøkelser.

Og alt dette paa en interessant maate; han bygger helt og holdent paa den moderne opfatning av elektriciteten og viser, hvordan alle de mangfoldige fænomener er elektronernes dans, snart langsom, snart rask, let at styre for den som kjender lovene for deres gang.

Det er ofte fornøielig at læse, hvilke træffende bil leder han bruker for at illustrere elektronernes færdsel i vore ledninger og maskiner. Det vil utvilsomt hjælpe bedre til at forstaa disse ting, som ellers kan være vanskelige nok. Til beroligelse for dem, der muligens læste min artikel om problemer i moderne fysik (oktober 1915) uten at skjønne stort av den, vil jeg pointere, at en slik risiko loper de ikke ved Oldens bok; men saa holder han sig ogsaa klar av relativitetsprincip og den fjerde dimension.

Alt i alt er det en udmerket bok, som indeholder en mængde stof, vel ordnet, fyldig illustrert og til en billig pris (kr. 1,50 uindbunden). Blir de andre boker i serien Hjemmets universitet, hvortil denne hører, like gode, er der al grund til at ønske denne nye serie stor utbredelse.

Olaf Devik.

PROTESTANTISMENS FRELSE I DE FORENEDE STATER.

Av *Maurice Francis Egan,*
De forenede staters gesandt i Kjøbenhavn.

Enhver tænkende amerikaner maa beklage, at den protestantiske kirke i De forenede stater efterhaanden forsvinder og splittes, især i landdistrikterne. En liljeknold, som deles forsigtigt og plantes ut paa det rigtige tidspunkt, frembringer flere liljer; men at blive ved at dele en liljeknold, som allerede er bleven delt i mange dele, til dens livskraft er svækket, fører ikke til noget resultat, og en deling som den her omtalte finder sted næsten overalt i De forenede stater.

Det vilde være en let sag at paavise, at congregationalisterne (Brownisterne) i deres egen faste borg — Ny England — har svækket deres kraft ved stadig at blive ved at dele sig; det vilde være en let sag at paavise, at lutheranerne i De forenede stater er bleven ved at dele sig og atter dele sig. Presbyterianere, som ubetinget holder fast ved Westminstersynodens katekismus, er ved at blive like saa sjeldne og bemærkelsesværdige, som en elev af Simon Stylites vilde være paa toppen av Washington-monumentet.

Men spørsmaalet om genfødelse ved daaben eller om jomfrufødslen splitter ikke anglikanerne i Amerika — hermed med mener jeg alle grene af den episkopale trosbekendelse - - saa forfærdeligt, som det muligvis vil gøre en gang, hvis episkopale, protestant-episkopale, metodist-episkopale og andre lægmænd begynder at spekulere over dogmerne.

I øieblikket indtager dogmerne en langt mere fremskudt plads indenfor den amerikanske protestants synskreds end socialt arbejde eller personlig kærlighed til en Kristus, som kun skal afspejle mildhed, fred og medfølelse med syndere. Denne opfattelse af Kristus kan ligesaa godt hævdes af en

unitarer som af en episkopal, saa derfor er det i de fleste tilfælde ikke afvigende teologiske anskuelser — for eksempel med hensyn til uddelingen af den hellige nadver eller formen for konfirmationen — der udgør stridspunkterne, og det om der er for lidt eller for meget dogme er ikke skyld i den hurtige udskillen af menighederne og kirkernes forsvinden. «Billy» Sunday [1]) mener, at det skyldes presternes mangel paa Guds Aand eller rettere deres manglende evne til at holde Guds Aand i live ved alvorlige, vedholdende bestræbelser i kirkerne; og dog er der, især i de mindre byer, ingen mangel paa anstrengelser fra de protestantiske presters side, for at faa folk til at gaa i kirke.

Det er som om den samme aand, der besjælede præsterne i middelalderen, har taget bolig i dem. I gamle dage betænkte præsten sig ikke paa at fortælle sine tilhørere morsomme, tidt endog rent verdslige historier og fabler. Han indrettede sin maade at prædike paa efter deres smag. Han studerede, som en videnskabelig, kirkelig agerdyrker bør gøre, den jord, hvori han ønskede at lægge sine frøkorn, og hvis den var stenet og jordlaget tyndt, saa regnede han ud, hvordan han bedst kunde gøde den. Han betænkte sig ikke paa, i selve kirkedøren, at opføre et mysterium eller et moralitetskuespil med komiske scener, for at menighedens hjerter kunde drages mod sandheden. Paa samme maade finder den moderne præst, at puritanismens kolde værdighed, John Knox' protest imod prydelser, eller den anglikanske gudstjenestes højtidelige simpelhed ikke er tilstrækkelig.

End ikke den farvepragt, det liv og den dybe følelse, som Wesley og hans tilhængere indpodede det anglikanske ritual, er tilstrækkelig. Menighedens sang, en av de ting der mest bidrog til at trække folk til huse i de dage, da John og Charles Wesley prædikede, har mistet sin gamle kraft. Metodisterne er ikke længer det 19de aarhundredes livskraftige metodister, som helt afviser visse verdslige ting og brænder

[1]) Billy Sunday er en amerikansk prædikant, som under stor begeistring drager fra by til by og har omvendt flere millioner. Han tilhører en noget ubestemmelig underavdeling av den evangeliske kirke og bekæmper ingen af de bestaaende retninger indenfor det kristne troessamfund.

af iver og tidt af retfærdig harme. Hvor finder vi «dissentere» som de vidunderlige personer, George Eliot beskriver, eller som de ubønhørlige forkjæmpere for en uforanderlig tro, som Mark Rutherford skildrer, mænd, der kæmpede som løver for dogmer og ikke vilde indlade sig paa noget kompromis med en løgn eller kødets synder.

Det er mode at kalde disse mennesker farisæere, hyklere eller ofre for en sjælelig sygdom, hvad der er ligesaa logisk som den uklare tankegang, hvorefter alt, hvad der hører hjemme i middelalderen bliver et udslag av overtro eller barbari.

Jøder, katoliker og unitariere holder sig for sig selv. Ingen troende tilhænger af nogen af disse retninger vil ofre en eneste smule av sin tro eller tænkemaade for det, der hedder «enhed». Unitarieren bliver ved at staa for sig selv, fordi han er bange for, at man skal vente for meget af ham, med hensyn til tro; jøden, fordi han mener, at han fra første færd indtager en særlig priviligeret stilling, som den eneste, der repræsenterer Guds enhed; katoliken, fordi han tror, at hans kirke — den, der forener alle religioner, der fuldkommer de jødiske profeters og de romerske sybillers profetier — er det eneste middel, hvorved Kristi lære kan bevares ren og dog utvikles i overensstemmelse med sandheden. Det er det eneste absolute middel, hvorved han knyttes til det absolute. Derfor kan man ikke tage hensyn til jøden, unitarieren og katoliken ved løsningen av de problemer, som for øieblikket paakalder opmerksomhed i vide kredse, nemlig: For det første: Hvordan kan det kraftspild forhindres, som er en følge af det stadig voksende antal af svage kirker? For det andet: Hvordan kan man skaffe de eksisterende kirker en sund «forretningsbasis»? For det tredje: Hvordan kan de hjemløse, som — skønt de er protestanter — ingen kirke har, komme ind under et eller andet kirkesamfunds indflydelse. For det fjerde: Hvorledes kan disse hjemløse, tilligemed alle de andre, der stadig skiller sig ud fra de kristne kirker, samles under ét tag?

Man maa indrømme, at Christian Science, som tiltaler tusinder av mennesker, i almindelighed hverken ansees for «kristelig» eller «videnskabelig» av ortodokse protestanter;

og dog har den sin eksistensberettigelse mellem protestanter, som er hørt op med at være «ortodokse», fordi den udfylder en trang, som man venter, at de protestantiske kirker skal utfylde — menneskenaturens trang til at finde trøst, endog legemlig set, og blive hjulpet til at være glad og tilfreds her i verden.

En jøde har grund til at tro, at Jehovah interesserer sig for hans personlige velfærd. Han vender sig ikke til Christian Science. For ham er forjættelserne til Abraham virkelige: «Jeg vil velsigne dig, og jeg vil mangfoldiggjøre din sæd som stjernerne paa himlen og som sand, der er paa havets bred; og din sæd skal eje dine fjenders port».

En katolik, som forgjæves har søgt de bedste læger og anvendt de mest kendte helbredelsesmethoder, kan endda haabe paa et mirakel. Der er jo altid Lourdes, og selv om Lourdes er udelukket, er der en eller anden helgen, som han kan gøre sig haab om at naa med sine bønner. Der er Kristi moder, som har kendt til sorg, eller for eksempel den hellige Antonius, som har kendt verdens elendighed og nærer dyb medlidenhed med de ulykkelige, der lider tab og savn, eller den hellige Blaise, som især interesserer sig for folk med halsdaarligheder. eller den hellige Roch, den gode læge, eller den hellige Joseph, som ved hvad det vil sige at være fattig, eller der er éns fader eller moder eller en venlig sindet sjæl i skærsilden eller himlen, som maaske vil hjælpe én.

Sygdom og fattigdom bor ikke være en vedvarende tilstand. Naar et stakkels menneskeligt væsen har lidt for meget ondt og anstrengt sig av yderste evne for at blive fri for sine ulykker, saa gør Gud et mirakel, fordi en særlig god ven gaar i forbøn for ham. Den mand, som kan haabe paa et mirakel, fordi de folk, der holder af ham, staar Kristus nær, har ikke brug for «Christian Science». Protestantismen, som gør Gud mere fjern og hævder, at miraklernes tid er forbi, berøver sig selv midlet til at byde folk, som føler trangen til jordisk trøst, den lindring, som «Christian Science» giver. Da tilhængerne af den protestantiske trosbekendelse erklærede, at de ikke vilde gøre fordring paa evnen til at helbrede, slog de store huller i deres egne mure.

Hvad wesleyanerne forsøgte at gengive protestantismen,

var det moment af mysticisme, som den maatte have for at genvinde sin magt. Praktisk og verdslig, hvad kan den svare «Christian Science», som fornægter materiens tilstedeværelse, og de forskellige former for spiritisme? Det er beklageligt, at der ved alle planerne om en genforening av de protestantiske kirker tilsyneladende ikke har været nogen, som tog det forsvundne moment av mysticisme med i betragtning. De fleste protestantiske talsmænd for en saadan forening har tilsyneladende ingen anelse om, hvad de har mistet. Jeg taler ikke om de højkirkelige anglikanere. Deres tro paa nadveren og deres inderlige vedhængen ved det romersk-katolske ritual, vilde paa forhaand udelukke dem fra den sterkt attraaede enhed.

Et medlem av kongressen hævdede fornylig, at moralen i De forenede stater var mindre sikker i de senere aar, paa grund av tilbagegangen indenfor de protestantiske kirker. Han havde ret, og det at han havde ret er en av grundene til, at spørsmaalet om styrkelsen av den protestantiske kristendom fortjener at blive taget under overvejelse af enhver tænkende amerikaner.

Nogle «patrioter» med indskrænkede aandsevner søger at styrke den protestantiske kristendom ved at forsøge at ødelægge deres fjerne katolske forfædres kirke — en kirke, som trøster sine medlemmer i liv og død, og kræver mere med hensyn til tro, end den almindelige protestant er villig til at indrømme er nødvendigt. Dette er selvfølgelig et spild af kræfter; det er ligesaa ørkesløst, som det er upatriotisk; det forbruger energi til at slaa i stykker, som burde bruges til at bygge op. Alle klagerne mod «Rom» vil ikke hjælpe til, at en eneste protestantisk kirke, som nu bruges til verdslige formaal, opstaar i sin oprindelige skikkelse, eller lægge et hundrede dollars til de ulykkelige presters løn — de, som ofrer sig selv, deres koner og børn i deres kamp for at prædike evangeliet, saaledes som de ærligt og redeligt fortolker det.

Det store spørgsmaal for protestanterne i vore dage er ikke at ødelægge «Rom» — «kvinden i skarlagen og purpur», der, hvis hun var halvt saa slem som hun beskrives, vilde være død af fordærvelse for længe siden. Spørgsmaalet er for protestantismens vedkommende, hvordan den skal frelse

sig selv, og den maa frelses, for hvad skal der ellers blive af den kristne moral blandt millioner af mennesker i De forenede stater?

Det er temmelig kedsommeligt at blive ved at høre paa paastande om, at verden kan frelses ved socialt arbejde alene eller ved «badeværelser» eller «hygiejne». Nero og Caligula var meget renlige personer, og Tiberius havde udmærket indrettede bade. Herodes og Salome badede sig ikke blot jævnlig paa den romerske maner, men deres gymnastiske præstationer — eller var det Calisthenics? — er noksom bekendte. Hvorfor en mand ikke straks kan have tre koner, naar han forkaster de kristne dogmer, hvorpaa den kristne moral beror, det er ikke let at forstaa. Ganske vist er det ikke landets skik at have tre koner; desuden vilde det være svært at forsørge tre koner, men ikke saa svært som at betale underholdningsbidrag til et par unyttige damer, som under et flergiftesystem kunde utnyttes til huslig gerning.

Vi kender allesammen meget elskværdige og forstaaende mænd og kvinder, som i det store og hele anerkender den kristne morals hovedlæresætninger — jeg taler ikke her blot om de ti bud, men om de moralske forskrifter og traditionsmæssige krav, som hverken bandt Abraham eller Isak før Kristi komme — medens de samtidig undslaar sig ved at tro paa noget kristent dogme. De ti bud, som de eksisterer den dag i dag, er bleven gjort kristne ved at kristendommen har arbejdet videre med dem. Chillingworth uddybede den fortolkning, som protestantismen gav dem, da han forudsatte, at bibelen og intet andet end bibelen var «protestanternes religion». Han gjorde bibelen ufejlbarlig som den eneste leveregel, og han hentede endvidere fra de i ordets bogstavelige forstand beaandede ord mange tilføjelser til de ti bud, som Gud gav det udvalgte folk.

Nu viser det sig imidlertid, at moderne protestanter ikke er tilfreds med bibelen alene: de vil have noget mere. Og indtil vi finder ud af, hvad de trænger til, og hvad de behøver, saa vil der stadig blive ved at være unyttige diskussioner; kirkerne vil blive mindre og tommere, undtagen paa de steder, hvor de rige kan tilkalde de mest veltalende prædikanter og «engagere» de bedste kor. Det er uheldigt, at endnu ingen

kirke har tænkt paa, hvad der kunde opnaaes ved at holde en digter, og alligevel, hvis der kunde findes en rigtig digter, som den hellige Frans af Assisi — — —

Det kan ikke anføres som forklaring paa tilbagegangen indenfor de protestantiske kirker eller deres altfor svage underavdelinger, at de protestantiske præsters iver eller dygtighed er bleven ringere. »Billy« Sunday lader til at være af en anden mening — i hvert fald siger han, at de protestantiske præster ikke naar ned til den jævne del af befolkningen. Enhver, som med sympati har fulgt den almindelige protestantiske præst og hans hustru, maa komme til det resultat, at naar »Billy« Sunday føler sig skuffet, saa er det, fordi han tror, at alle præster kan tilegne sig hans evne til at trække folk til i kraft af veltalenhed, hvad der selvfølgelig er umulig.

Den protestantiske præst i det Herrens aar 1916 tror muligvis mindre, men han udretter mere. Hvis der er mytteri eller ligegyldighed paa hans skib, saa skyldes det ikke, at han er en daarlig lods, men at mandskabet er bleven opflasket med den lære, at bibelen er en bog til privat fortolkning, med andre ord til at være individualister i ordets egentlige betydning. Og hvad moralen angaar, saa har selv den mest forhærdede kyniker ikke noget at sige paa hovedmassen af de protestantiske præster. Med hensyn til kundskaper er maalestokken ikke lavere end den, der i tidligere tider var gældende ved Princeton og Yale universiteter. I virkeligheden har de tyske modernister og de allestedsnærværende unitariere og gudsfornægtere tvunget de protestantiske præster til at erhverve sig endnu mere lærdom, end der i sin tid blev anset for nødvendigt for en veludrustet evangeliets forkynder.

Og i fromhed og ærlighed — hvem kan vel drage disse egenskaber i tvivl hos mænd, der i en tidsalder, hvor alt gaar ud paa at tjene penge, tidt tvinges til at henleve deres liv som »fine« tiggere, for den uhyggelige historie, som Trollope fortæller i sin »Last Chronicle of the Barset« er ikke en legende fra en svunden tid, og enhver landsbypræsts søn vil vide, at hans fader ikke har valgt sin livsstilling, fordi han attraaede epikuræernes kødgryder. Er den protestantiske gejstlighed ikke længer veltalende, eller poetisk, eller begej-

stret, eller interesserer den sig ikke længer for almindelige ting eller almindelige mennesker? Den mand, som vilde paastaa det, maatte enten være dum eller ondsindet. Der er den dag i dag i New York hundreder af mænd som doktor Hougthon, mænd, der er ligesaa tapre, ligesaa overbærende, ligesaa modige, og det hvor der i fordums dage kun var et par stykker. Den aand, som besjælede Philip Brookes, Heber Newton, John Hall, Morgan Dix, Talmadge, Henry Ward Beecher[1]), er ikke død, og der er mange, som ikke er mindre veltalende, Men tiderne har forandret sig.

Selve den evne, der hedder veltalenhed, har mistet noget af sin kraft. Hvis en mand taler til folket i vore dage, kan han ikke appellere til det, som Shakespeare gjorde, med store tanker klædt i en skøn form: han maa vise billeder. Der var ikke mange, som vilde høre paa «Romeo og Julie» uten den pragt i udstyrelsen, som Henry Irwing har vænnet os til. Med andre ord: den magt, der ligger i selve prædikantens ord, er ved at glippe. Dette havde hverken Morten Luther eller Calvin eller John Knox eller Cotton Mather kunnet forudse. Luther fravristede Rom det, som Rom lettest kunde undvære, og gjorde det til centrum i den nye gudsdyrkelse, for den romersk-katolske kirke havde aldrig betragtet prædikenen som det, der skulde «trække» folk til kirkerne I de gamle domkirker indtager prædikestolen ikke hædersplads en; og de største og mest yndede prædikanter i den katolske kirke, indbefattet Savanorola, fik en sørgelig ende. Kristus glemte sig selv i lignelsen; den store prædikant er altfor tidt fristet til at glemme lignelsen for at mindes sig selv. Den katolske præst er for klog til at tale ret meget om «dagens emner». Han er ikke rigtig sikker paa, at han har et budskab at bringe om racekultur, eftersom Kristi apostle med velberaad hu kuldkastede nogle av jødernes helligste hygiejniske forskrifter, og han er ogsaa klog nok til at forstaa, at han ikke kan stole paa, at den hellige Aand vil give ham besked om kommunal politik; følgelig maa han holde sig til de ting, der hører Aanden til, og — fatte sig i korthed. En af de ting, som for katoliker er det mest tiltalende ved mes-

[1]) Ledende mænd udenfor de forskellige protestantiske trossamfund.

sen, er, at den er saa kort. Som kardinal Newman sagde: Det bør kun være en enkelt akt, intens, ikke vidtløftig. Hvis éns sjæl trænger til pragt, saa er der høimessen med dens vidunderlig skønne symbolisme; men hvis man simpelthen ønsker at tilbede Gud, saa kan man gøre det paa en halv time og slippe for en prædiken.

Det synes at være umuligt for de protestantiske kirker at modes paa basis av noget system for gudsdyrkelse, der ikke omfatter en omstændelig prædiken, bønner, som ligesaa godt kan siges hjemme — det mener i hvert fald mange protestanter — og sang som (med mindre kirken er rig) ikke er noget værd, undtagen forsaavidt som den er udtryk for gudsfrygt. Prædikener alene vil ikke hale den almindelige protestant ud av sin seng hver søndag morgen, eller faa ham til at opgive sin automobiltur for formiddagsgudstjenesten, eller narre ham væk fra sin fisketur eller den behagelige time, hvor han sidder og driver over sin søndagsavis. Han kan læse en prædiken i hjemmet; han kan lade sine børn synge salmer i hjemmet, hvis han holder af salmer. Hvis man giver ham et kirkeligt tillidshverv, vil hans stolthed tvinge ham til at vise sig i sin kirkestol næsten hver søndag, men alle mennesker kan nu engang ikke faa kirkelige tillidshverv.

En ting er sikker nok. Det kraftspild, som er følgen af det forøgede antal svage kirker, kan undgaas ved at holde paa en vis fælles administration — utskillelsen af moderne kirker er nemlig tilsyneladende snarere administrativ end doktrinær — ved at indskrænke det individuelle synspunkt til det mindst mulige, ved at give hvert enkelt medlem af menigheden særlig andel i gudstjenesten, ved at fjerne den eneste ydre klasseforskel, som vi har i Amerika — forskellen i klædedragt — saaledes at de fattige kan komme til at staa paa lige fod med den øvrige menighed i alle kirker, og ved at bruge symboler eller levende billeder i stedet for den sædvanlige ordstrøm.

Hvis protestantismen vil gøre sig haab om at følge med tiden, saa vilde det være heldigt, om den protestantiske gejstlighed uforfærdet gav sig til at studere den psykologi, der ligger bagved selve tiden. Eftersom frygten for helvede næsten helt er gaaet ud av den protestantiske trosbekendelse,

maa kirkerne støtte sig til kærligheden, og kærligheden maa lære dem, hvordan de skal trække folk til, og det maa de gøre ved at sætte sig ind i, hvad de har brug for, eller tror, de har brug for. De spredte kirker i en lille by, kirker hvis samlede indtægt er tredive tusind dollars om aaret, og hvor selv den rigeste kun behøver at behøver at betale præsten tolv hundrede dollars om aaret, kan samles til et hele ved at give deres medlemmer noget, som er sterkt nok til at rive dem væk fra den lediggang, som for den dovne mand er søndagens store charme. Dette kan ikke gøres ved at prædike for dem om Guds vrede. Fra en protestantisk prædikestol vilde den slags prædikener i øieblikket ikke være paa sin plads.

Hvis en eneste stor kirke, lavet af alle de smaa kirker, skal «betale sig», skal der prædikes saa lidt som mulig om selve læren, og det skal gøres kort, medens der skal lægges særlig vægt paa den trøst, kærligheden bringer, og paa kristendommens etiske værd, anvendt paa det daglige liv.

«Det gamle spil om enhver», opført paa rette maade i en protestantisk kirke, med Palestrinas musik, vilde gøre mere gavn end hundrede velformede prædikener. En tilbagevenden til middelalderens metoder, da folk foretrak at se fremfor at lære eller høre i kirken, kræver et vist mod — men enhver kristelig bevægelse maa være modig.

Bibelen og intet andet end bibelen er ikke nok for den moderne protestant; han vil ikke tage imod bibelen paa samme trohjertede maade som sine forfædre, uden at tænke og uden at komme med spørsmaal. Han opdager, at hans krav til livet er helt andre end de krav, som fortidens gudfrygtige stillede — de, som i deres blinde tillidsfuldhed dag for dag ansaa et «kapitel» for tilstrækkelig næring for enhver trang. For at forene blodfattige kirker paa en sund forretningsbasis maa man paa en fuldkommen videnskabelig maade studere deres trang, som skal betale. Dette har protestantismen endnu ikke forsøgt — den kan ikke paatvinge sine tilhængere ærbødigheden for brødets og vinens hellige symboler; den maa gøre endnu mere, den maa opdage, *hvad* flertallet er rede til at tro.

Og med hensyn til den mere tilfældige, ikke-kirkesøgende

protestantiske befolkning stiller sagen sig endnu vanskeligere. Det er ikke længer nødvendig at have «forbindelse med en kirke» for at være en agtet borger. En pæn amerikansk muhamedaner eller buddhist vilde ikke av moderne presbyterianere eller elskværdige gudsfornægtere blive forment adgang til nogen anstændig klub. Man behøver ikke at gaa i kirke af hensyn til skik og brug. Vi har forandret os meget siden afdøde dronning Victorias mellemste regeringsaar; forandret os meget, siden Tennyson skrev «De to Røster».

For det første maa den protestantiske gejstlighed overbevise den ikke-kirkesøgende del av befolkningen om, at den virkelig trænger til religionen. Dette kan maaske være ret svært, eftersom «tidsaanden» absolut gaar ud paa, at moral udmærket godt kan eksistere uden dogme, og det eneste, virkelig gode, som religionen gør, er at bevare moralen, hvad der direkte modsiger Luthers paastand om, at det kun er troen, der gælder, og at gerninger er værdiløse — men protestantismen er kommet langt væk fra Luther. Den kristne trosbekendelse, der vil forsøge at tiltrække disse vaklende skarer, som i deres ungdom omkring i latinskolerne er bleven afskaarne fra blot at læse i bibleu, og afskaarne fra det paa grund af selve den frihed, som herskede i de skoler, maa naa dem paa en anden maade, for eksempel gennem deres børn. Hvordan — ja, det bliver et andet spørgsmaal.

De hjemløse og de brøstfældige maa samles under ét tag, da protestantismen ellers vil blive en række smaa kliker, med mere eller mindre særpræg, hvis forestillinger er «kaviar» for den store hob. Man kan ikke holde amerikanske protestanter sammen simpelthen ved at lære dem en vis almindelig moral. Moral eksisterer ogsaa blandt ikke-kristne. Nogle af de mest retsindige, hensynsfulde og moralske folk, man kender, tror ikke paa Kristus. Ciceros eller Newmans fuldendte «Gentleman» er ikke nødvendigvis en kristen. Man behøver ikke at gaa til en kristen kirke for at tilegne sig Emersons moral, men for at opfylde en trang til at blive forenet med guddommen; den mystiske kærlighed til Kristus, den brændende længsel efter hans fuldkommenhed, selv hos den mand, der falder mindst syv gange om dagen, maa bibringes og for alvor ind-

podes, og evnen til at helbrede maa betones, for at samle de vaklende skarer.

Det sociale arbejde er ikke tilstrækkeligt for kirkerne. Frimurerne og andre ordner, som i England og her i landet bestaar af godgørende protestanter, er ikke medbejlere men medarbejdere i den sociale sag, som de har fælles med kirkerne — at hjælpe deres medlemmer, naar de er i nød, og fri dem for de ulykker, som fattigdommen medfører. De protestantiske kirker maa gøre mere end det. I et af Madame de Sévigné's breve er der en morsom samtale mellem en jesuit og en jansenist, jansenisten er rasende, fordi jesuiten antyder, at menneskene kan frelses gennem frygten for Gud; jansenisten anerkender kun Guds kærlighed og ikke andet end kærlighed; men jesuiten, som kender den menneskelige natur, er ikke overbevist, og han holder paa, at frygten for Gud er begyndelsen til al visdom. Og eftersom nu protestansismen bogstavelig talt har fjernet frygten, som en af sporerne til at ophjælpe sansen for aandelige ting, maa de protestantiske kirker holde fast paa og trække de skarer, der er kommet paa afveje, til sig ved hjælp af kærligheden, idet de hele tiden maa mindes, hvor sammensat, hvor sanselig, hvor menneskelig menneskenaturen er.

Hvis de protestantiske kirker svigter, hvilken mellemvej vil der saa være i De forenede stater mellem den katolske kirke og den uhyre skare vantro, som bliver større og større for hvert aar der gaar? Ifølge sagens natur vil strømmen gaa i retning af en fornægtelse af kristendommen. Hvis protestantismen ikke kan opfylde de krav, der stilles til den, vil det være ensbetydende med, at de fleste amerikanere, inden det næste aarhundrede er gaaet, vil være berøvet de forhaabninger og den trøst, som kristendommen yder dem — den kristendom, der hviler paa Luthers og Knox's lære — saavel som den tvang, den paalægger dem.

KYRKOTYP OCH SEKTTYP.

Av *Gustaf Aulén*, professor ved Lunds universitet.

Tiden är full af oro på det kristna samfundslifvets område. Den har varit det länge. Olika faktorer ha medverkat till att så är. Man kan på goda grunder säga, att våra evangeliska kyrkosamfund — och icke bara dessa kyrkosamfund — sedan lång tid lefvat i ett permanent kristillstånd. Det kan visserligen på det hela taget vara sannolikt, att krisens höjdpunkt redan passerats. Därmed må emellertid vara hur som hälst; visst är att tiden alltjämt är fylld af oro liksom därför också af allehanda reformprojekt i hvad som rör de kristna samfundsfrågorna. Och det torde vara svårt att förneka, att vid allt detta icke så liten oklarhet råder ibland oss om de vägar, som bära följas i praxis och organisation.

Under sådana förhållanden får den faran icke ringaktas, att vi för ögonblickets framgång kunna förledas att — om jag så får uttrycka mig — låta en bit af var evangeliska kyrkas själ gå förlorad. Det gäller att vi åtminstone i det väsentliga ej gå fram bara på måfå, utan veta hvart vägen bär samt styra efter bättre ledstjärnor än blott ackomodation inför hvarje särskildt fall. Det gäller för oss, att vägen bär framåt *i vårt evangeliska kyrkoideals linje.*

Vårt evangeliska kyrkoideal ger oss i en sådan situation stora möjligheter. Det skänker oss nämligen godt utrymme och vidsträckt rörelsefrihet i allt hvad praxis och organisation heter. Intet kristet samfundsideal visar i dessa stycken en sådan elasticitet som vårt evangeliska. Men därför tål det ingalunda hvilka vägar som hälst. Det finns vägar som äro uppenbara afvägar. Ty det evangeliska kyrkoidealet är med all sin elasticitet i fråga om praksis ock organisation dock i själfva sin religiösa grundkonception sällsynt klart och fast. Denna förening af elasticitet och fasthet gör, att våra evan-

geliska kyrkor icke böra eller få stanna vid den slags kyrkopolitik blott — jag tar ordet kyrkopolitik i dess vidsträcktaste betydelse — hvilkens hela konst består i att sätta hårdt emot hårdt; vi ha väl, åtminstone hemma i Sverige i gängna tider haft väl mycket af det slaget. Det gäller i stället att i det evangeliska kyrkoidealets linje utnyttja alla möjligheter till anknytning, som kunna finnas. Men lika väl skall den evangeliska kyrkan, om så påfordras, bida sin tid. I hennes handlingssätt får icke finnas något af ängslig oro eller nervöst jäktande. Bland skiftande riktningar och snabbt växlande sammanslutningar skall hon känna sig såsom den evigt förblifvande. Patiens quia æterna. Hon vet att hennes tid kommer. Ju mera hon känner sitt eget ideals höghet, ju vissare är hon därpå.

Därför måste hennes främsta ledstjärna vara troheten mot det egna idealet. All framgång, som köpes på bekostnad af detta hennes egna ideal, är en alltför dyrköpt framgång och i själfva verket blott skenbart en framgång. Ingen sådan framgång gagnar heller i längden det allmänneliga kristna samförståndet eller den allmänneliga kristna enhetens stora sak. Ty troheten mot det egna idealat är för de evangeliska kyrkorna med nödvändighet något helt annat än själftillräcklighet och isolering. Den är i stället en betingelse för at vi med de oss förlänta gåfvorna skola kunna få tjäna äfven kristenheten såsom helhet.

Det som här skall sägas om kyrkotyp och sekttyp vill i sin mån bidraga till att kasta ljus öfver den evangeliska kyrklighetens art och de evangeliska kyrkornas väg. Det vill icke väcka strid och bitterhet, ännu mindre vill det vara ett ringaktningens och öfversitteriets ord gentemot andra samfundstyper och samfundsideal. Det vill först och främst vara sagdt i klarhetens intresse. Men jag vill icke fördölja, att det därjämte också syftar att stärka våra evangeliska kyrkors berättigade själfkänsla, såvisst som detta sker därigenom att högheten i det evangeliska kyrkoidealet strålar oss till mötes. Dock — icke för att vi skulle stanna vid njutningen af idealets höghet. Men för att det — liksom alla ideal — skall hjälpa oss att se hvad som brister samt drifva oss framåt.

Här skall icke göras något försök att skilja mellan kyrkor och sekter. Samfund med öfvervägande kyrkokaraktär visa ofta tendenser och företeelser, som snarast höra sekttypen till. Och det motsatta — att samfund af öfvervägande sekttyp låna från kyrkotypen — inträffar i själfva verket ännu oftare, ja egentligen väl alltid, när ett sådant samfund nått någon större lifslängd eller utbredning. Därför är det skäligen lönlöst att söka åstadkomma en dylik bestämd klassifikation af de historiska samfunden. Mera möjligt och vida betydelsefullare är att söka särskilja och klarlägga de båda hufvudprinciper för kristen samfundsbildning, som vi kunna benämna kyrkotyp och sekttyp.

Åtskillnaden mellan dessa båda samfundsprinciper är icke från igår. Dock är den icke så gammal som kristendomen själf. Kristendomens första tid var från samfundssynspunkt sedt odifferentierad. Visserligen kan man säga, att såväl kyrkotyp som sekttyp ha sina rötter i den älsta kristendomen samt att båda kunna söka stöd i N. T. — lat vara på olika sätt — men till någon klarare utgestaltning hade ingen af dem kommit under den första tiden. Detta sker först så småningom och härvid bör observeras, att sekttypen genomgående bär prägel af reaktionsrörelse mot kyrkotypen.

Det är viktigt att beakta den olika arten af de samfundsideal, som brottades med hvarandra redan från den gamla kyrkans dagar — icke minst för bedömandet af reformationens ställning. Man har eljest ofta nog kommit till en icke så litet skef uppfattning af reformationens ställning från samfundssynpunkt sedt, just därför att man icke haft någon klar inblick i olikheten af de samfundsideal, som stredo mot hvarandra redan århundraden före reformationens dagar.

En hel del yttre drag hos kyrkotypen och sekttypen falla lätt i ögonen. Främst hvad kyrkotypen beträffar dess universalism, dess sträfvan att i kyrkans sköte, inom dess fasta organisation samla så många som möjligt, likaväl som dess bemödande att, allteftersom tiden skred fram dessto mer, söka med kristendomens anda genomsyra hela det samtida sociala och kulturella lifvet. Likaledes faller det lätt i ögonen, att de sektartadt oppositionella samfundsrörelserna icke äro tillfredsställda med denna vidtfamnande organisation, att man här

kräfver en helt annan personlig sammanslutning mellan det kristna samfundets medlemmar, beroende på personlig omvändelse och en uppenbart kristen vandel, som visar sig i bokstaflig åtlydnad af de i N. T. gifna såsom fixerade lagparagrafer uppfattade sedliga föreskrifterna. Kyrkotypens eröfringstankar äro här mestadels försvunna; til «världen» förhåller man sig antingen passivt, indifferent eller agressivt, fientligt; båda dessa former möta under medeltiden.

Sådant är lätt att iakttaga, men därmed ha vi ännu knappast nått fram till den egentligt afgörande, den principiellt betydelsefullaste åtskillnaden mellan de två samfundstyperna. Hvar denna ligger, se vi först, när vi iagttaga, hurusom kyrkotypens universalism på det allra närmaste sammanhänger med och beror på, att blicken här riktas till något «objektivt» såsom den samfunds- eller kyrkobyggande makten — närmare bestämdt til Guds gratia (nåd) och de verksamhetsformer denna kan utnyttja för sin kyrkobyggande gärning. Samfundets kristlighet beror djupast sedt på dessa objektiva faktorers verksamhet samt växer i samma grad som de lyckas utvidga och fördjupa den verksamhet, hvilken ovilkorligen sträfvar att nå så vidt som möjligt och så djupt som möjligt. Så snart ett kristet samfund äger något af det kyrkotypen tillhör i sin konstitution, kunna vi alltid iakttaga, huru blicken riktas till detta «objektiva» såsom samfundets skapande och uppbyggande makt. Sedan är det en annan sak, att «naden» kan uppfattas på olika sätt. Ju mera opersonlig och magiskt verksam nåden tänkes, dessto mer mekanisk och institutionalistisk blir kyrkotypen — ju mer personlig den tänkes, dessto mer personlig färg får allt inom kyrkan, inom «nadens konungarike» för att begagna Luthers klassiska ord. Men viktigt är att observera, huru kyrkotypen genom detta för densamma så väsentliga kännemärke alltid bär ett starkt anti-moralistiskt drag, alltid genom själfva sin konstitution predikar frälsningen såsom en Guds gåfva. Och denna samfundets predikan få vi icke underskatta. Den har sin styrka däri, att den — liksom droppen, hvilken urholkar stenen genom ett ständigt falla — aldrig upphör. Vi kunna t. ex. vara förvissade därom, att katolicismens inneboende tendenser

till moralism icke så litet motverkats af det anti-moralistiska drag, som ligger i själfva kyrkotypen.

Hos sekttypen äro däremot de moralistiska tendenserna från början hemmastadda. Detta sammenhänger nu därmed att det för denna typ som mest karakteristiska är, att samfundet tänkes hvila på rent subjektiv basis. Det tänkes komma tillstånd genom en sammanslutning af likartade erfarenheter, och det *uppgår* i att vara en förening af sådana likartade erfarenheter. Icke själfva tanken på föreningar är det karakteristiska — för dylika kan det finnas godt utrymme inom kyrkotypen. Utan att det här hos sekttypen icke finnes rum för något annat än föreningen: föreningen s. a. s. täcker samfundet.

Till det som bör sagts om den principiella olikheten mellan kyrkotyp och sekttyp fogar jag två viktiga anmärkningar. Förhållandet mellan de två samfundstyperna kan under inga omständigheter rätteligen betecknes med slagordet individualism kontra samfund. Observera att sekttypen just drifves af starkt samfundsinteresse, att den kräfver mera slutna, intimare samfundsbildningar än kyrkotypens! Men framför allt: om man, när man talar om individualism, också tänker på bevarandet af de olika individualiteternas rätt och utrymme, så är det, efter hvad man lätt kan konstatera — icke minst i nutiden — tydligt, att just samfundsbildningar med starkt sektartadt inslag ha alldeles särskildt svårt att skänka olika individualiteter uppskattning och rörelsefrihet. Man har stundom förvånat sig häröfver. I själfva verket är det dock förklarligt nog och står i tydligt samband med sekttypens utgångspunkt. Är nämligen samfundets grundval de likartade erfarenheterna, så är det en gifven sak att man med energi skall vaka öfver, att erfarenheterna verkligen äro likartade. Däraf den tendens till uniformitet och schablon både i fråga om det kristna lifvet och den kristna förkunnelsen, som så gärna hör sekttypen till. Däraf benägenheten att göra frälsningsvägen uniform och kläda lifvet i samma dräkt samt att neka kristligt berättigande åt andra typer än den egna. Nu skall det visseligen icke bestridas, att kyrkotypen visst icke alltid förstått att gifva de olika kristna individualiteterna tillbörligt utrymme, men hvad som kan och skall häfdas är att kyrko-

typens objektiva utgångspunkt ger större och rikare möjligheter härtill än sekttypens subjektivistiska, de besläktade eller likartade erfarenheterna.

Så den andra anmärkningen: motsatsen mellan sekttyp och kyrkotyp får icke bestämmas som en motsats mellan en mera intensiv och en mindre intensiv, en mera personlig och en mindre personlig kristendom. Skillnaden ligger istället däri, att kyrkotypen icke såsom sekttypen gör *tillträdet* till samfundet beroende af någon viss bestämd grad personlig kristendom, därför att den bygger upp samfundet på det som med ett gammalt ärevördigt uttryck kallas gratia praeveniens, Guds förekommande nåd. I kyrkotypens sträfvan att nå både så vidt som möjligt och så *djupt* som möjligt ligger innesluten den starkaste syftning mot hjärtats omskapelse och ett nytt lif. Därmed skall icke nekas, att just det vidtfamnande i kyrkotypens anläggning *kan* innebära en fara, liksom icke heller att sekttypen i kristenhetens historia understundom gentemot stelnade kyrkoformer betydt en väckelse till intensivt kristet fromhetslif. Den katolska kyrkotypen föll för den nämnda frestelsen genom sin tuklyfning af det sedligt-religiösa idealet i ett högre för de «andlige» och et lägre för profanum vulgus. När Luther upphäfde denna tuklyfning, hade detta emellertid intet med sekttypen att göra: det var kyrkotypens egen reaktion och betydde, att personlighetssynpunkterna helt och oafkortadt gjorde sig gällande inom kyrkotypens ram.

Ty det samfundsideal, som ligger bakom och uppbär Luthers verk är helt och hållet kyrkotypens. Först och främst därför, att för Luther allt samlar sig kring detta enda, att det som han kallar evangelium skall få tillfälle att fritt och ohindradt göra sitt verk i människors hjärtan. Detta är den stora hufvudtanke, som leder Luther i hans kamp på de båda fronterna, mot Rom och mot «svärmeandarne». Hans hufvudanklagelse mot Rom, som kommer igen i otaliga variationer, är att påfvedömet har skymt undan och fördunklat den enda makt, som kan bygga Guds kyrka och skapa tro i människohjärtana: evangeliet. Och trots all yttre olikhet mellan Rom och svärmarna finner Luther djupast sedt samma fara hota äfven fran dessa senare. Han misstror deras tal

om andlig frihet och obundenhet, ty för honom är det visst, att försåvidt vi skulla förlita oss på de egna «höga erfarenheterna» i stället för på Guds nåd, blir resultatet andlig träldom — det befriande är allenast evangeliet såsom Guds förlåtande barmhärtighet.

Kyrkan skapas och bygges, där evangeliet är verksamt. Där växer «de troendes samfunnd» upp, där grundas och härskar «nådens konungarike». Till sitt innersta väsen är — skulle man därför kunna säga, om man följer Luthers djupaste direktiv — kyrkan en *evangeliets samfundsskapelse*. Och därmed visar sig Luthers samfundsideal ofrånkomligt klart ligga på kyrkotypens linje.

Möjligen skulle emellertid någon häremot kunna vilja göra gällande den tanke, som Luther uttalar i det berömda företalet till Die deutsche Messe och på ett par andra ställen från samma tid, att «de som med allvar vilja vara kristna» borde sluta sig tillsammans. På en sådan invändning vill jag svara med fyra punkter. 1) Äfven *om* man här funne ett sektartadt drag, kunde detta icke äga någon talan mot Luthers hela samlade grundåskådning för öfrigt. Men Luther menar 2) aldrig, att kyrkan skulle komma tilstånd genom några sammanslutningar. Kyrkan har en annan grund. «I hvarje församling, där barnen blifva döpta och evangelium predikas och Kristus målas för människorna, så att de mottaga honom, där är kyrkan. Därför är vår kyrka i Wittenberg också den rätta sanna kyrkan» — skrifver Luther, fastän kretsbildandet aldrig blef mera än en plan. Den föreslagna åtgärden var 3) helt enkelt en organisatorisk åtgärd i själavårdande intresse till församlingslifvets fördjupande och verksamhetens koncentration. Och såtillvida stod Luthers plan i bästa öfverensstämmelse med hans kyrkliga samfundsideal. Luther försökte 4) aldrig att realisera sin plan — detta delvis af fruktan för, att den skulle leda till «Rotterei». En sådan betänklighet mot ett förslag, som eljest befann sig i väsentlig samklang med hans kyrkoideal, visar tydligt, hur främmande Luther i grund och botten stod för sekttypens art.

Huru fast rotad kyrkotypen var hos Luther se vi dock allra bäst, om vi gifva akt på det inre samband, som råder mellan hans syn på kyrkan såsom en evangeliets samfunds-

skapelse och hans djupaste religiösa grundtankar. Huru skola vi blifva vissa om kyrkans tillvaro, frågar Luther. Hans svar går ut på, att denna vår visshet djupast sedt icke kan grundas på något annat än därpå, att evangeliet är verksamt. Han drar själf i sin stora Galaterbrefskommentar upp en paralell mellan det enskilda kristna lifvet och samfundslifvet. Tankegången är den, att liksom det enskilda lifvet har sin styrka och sin visshet, icke därigenom att vi bygga på det egna själslifvets beskaffenhet, utan därigenom att blicken riktas uppåt till den Guds nåd, som är verksam i evangeliet, så gäller alldeles detsamma i fråga om samfundslifvet. Oändligt mycket finnes i «den yttre kristenheten», som är ägnadt att göra oss ovissa om Kristi kyrkas tillvaro. Men när trons öga skönjer evangeliets omskapande och förvandlande kraft, blir den yttre kristenheten såsom en transparent tafla. Trons öga ser något annat och mera än där först syntes. Skuggorna försvinna ej — de framträda i stället skarpare i det nya genomträngande ljuset. Men ögat skönjer dock tillvaron af Kristi kyrka, därför att det midt i allt detta ser evangeliet vara i färd med att utföra sitt omdaningsverk, där det går fram på stora färdvägar eller ensliga, närmast omärkliga stigar. Det är en sådan grundsyn, som samlar Luthers reformatoriska ifver kring det enda målet: att inga människogjorda hinder af något slag må läggas i vägen för evangeliets outtömliga möjligheter.

Så är Luthers verk ett kyrkoförbättringens verk. Vi skönja konturerna till ett djupare och renare kyrkoideal än det gamla katolska. Allt beror på den nya fördjupade, rent personliga uppfattningen af Guds nåd eller evangelium. Kyrkan låses ej fast vid någon bestämd yttre organisation. Allt har sitt värde, i den mån det kan främja evangeliets verksamhet — äfven det anstaltliga. Detta skyddas därigenom från såväl öfver- som underskattning. Såsom evangeliets redskap har det sin gifna plats i kyrkan. Men från detta anstaltliga bortstrykes allt katolskt klyfvande af kyrkan i tvänne hälfter: en aktiv och en passiv. Vi ha all anledning att noga beakta det berömda stället i de schmalkaldiska artiklarna, där Luther jämsides med ordet och dopet och nattvarden talar om «de kristnes inbördes samtal och broderliga tröstande,» om

personligheternas nådemedel vid sidan af de andra. Det anstaltliga har sin fasta plats, men kyrkan uppgår icke i att vara anstalt. Evangeliets verksamhet är vida rikare och mångsidigare än så att den skulle sammanfalla med anstalten. Genom allt detta lägges grunden till ett samfundsideal, som principielt har vida större möjligheter att gifva de olika individualiteterna rätt, frihet och utrymme än vare sig den katolska kyrkotypen eller det sekteriska samfundsidealet. Det evangeliska kyrkoidealet erhåller en vid elasticitet på samma gång som det visar stor inre fasthet och slutenhet. Det finnes blott en enda makt, som bygger Guds kyrka — evangeliet. Äro personligheterna med sina olika gåfvor kyrkobyggande nådemedel, så äro de detta på grund af det som de låta oss se af lefvande Guds uppenbarelse, af Kristus, af evangeliets makt.

Det talades i början om den kris, i hvilken de evangeliska kyrkorna befinna sig samt om vikten för oss af trohet mot vårt evangeliska ideal. Det blir då fråga om hvad denna trohet innebär. Var ställning till reformationen kan ju lika litet i detta som i andra afseenden vara det slafviska efterbildandets — Luther gaf oss ju f. ö. intet utmejsladt, detaljeradt kyrkoprogram — utan här liksom eljest gäller det för oss att söka fördjupa oss i det ideal, hvilkets konturer då framträdde, och att så med tillförsikt draga ut linjerna framåt. Jag skall nu försöka att samla det jag härvid har att säga kring fyra hufvudteser och har därvid hela tiden olikheten med sekttypen i tankarna.

1. Den evangeliska kyrkligheten får icke på något sätt förkorta uppgiften för sig. Kyrkotypens universalistiska tendens måste fullföljas: så *vidt* som möjligt och så *djupt* som möjligt. Det är lätt att se, att det gärna i all kyrklig verksamhet blir en viss spänning mellan dessa båda tendenser, den utåtgående och den inåtgående. Däri är intet ondt: en sådan spänning ger tvärtom åt det kyrkliga arbetet den rytm, som det så väl behöfver för att hållas lefvande och vaket. Men faran är, att de båda tendenserna gå i sär och att resultatet blir en olidlig dualism.

Den katolska kyrkligheten har haft sin styrka i det vidtfamnande sträfvandet. Men den djupgående tendensen för-

mädde den, strängt taget, endast bevara genom att begränsa densamma till vissa grupper och at dessa — de s k. religiosi — överlåta det högre sedligt-religiösa idealet. Hos sekttypen kommer dualismen igen, i förstärkt grad. Denna typ har ju sin styrka i den djupgående synpunkten, men kristendomens universalistiska syftning kommer icke till sin rätt: det andliga ställes för sig och det världsliga för sig. Sekttypen har väl ofta visat prof på en ganska langt gående expansivitet — i hängifvet arbete för missionens sak. Men expansivitet är icke detsamma som universalism. Denna samfundstyp har aldrig förstått nödvändigheten af eller försökt att häfda kristendomens surdegsnatur inför de olika lifsformer och samfundsproblem, som kristendomen finner omkring sig. Og detta är en oerhörd förenkling af uppgiften. Det är oändligt mycket lättare att nöja sig med en sammanslutning af likartade erfarenheter än att på allvar försöka häfda kristendomens sak inför tidens alla sociala, statsliga, kulturella och vetenskapliga problem. Och jag tänker, att det närvarande tidslägets fruktansvärda nöd är ägnad att på allvar inskärpa nödvändigheten af den uppgiften. Det är t. ex. lätt att se, att denna sekttypens dualism går igen, när det gäller det enskilda kristna lifvet; den visar sig i benägenheten att stänga in andligheten i ett slutet rum vid sidan af det hvardagliga lifvets mångtusen uppgifter och att betrakta det som ligger utanför innerlighetens sfär såsom oandligt och profant.

För den evangeliska kyrklighetens lifsideal måste det stå som en ofrankomlig uppgift att binda samman den djupgående och den vidtfamnande synpunkten i en oupplöslig enhet. Vägen går öfver Luthers höga och djupa tankar om det kristna kallet. Här finnes lika litet något rum, dit Guds kraf icke når, som det finnes tillfälle till några öfverloppsgärningar; ingen instängd andlighet — i lifvets uppgifter skall tron härdas och pröfvas. Man kunde också säga: det gäller att binda samman förlåtelsetron och försynstron — och försynstron är aldrig sinnad att lämna någon sida af lifvet utom räckvidd för Guds nåd och Guds kraf. Skenbart kan den andliga afskildheten tyckas stå högre. I själfva verket gäller det att icke försumma den vidtfamnande synpunkten just för den djupgåendes skull. Ty djupet i allt kristet lif — enskildt

lif och samfundslif — bevaras till sist icke bäst genom en isolering, som aldrig kan blifva annat än konstlad, uten därigenom att trycket och mödan i den vidtfamnande uppgiften ständigt på nytt drifva oss tillbaka till det innerlighetens centrum, där styrka och uthållighet åter och åter hämtas från «den nåd, som är hvarje morgon ny.»

2. Den evangeliska kyrklighetens *auktoritet* måste vara på en gång fast och fri från all andlig uniformitet.

Det har redan sagts, att sekttypen har en stark benägenhet till andlig uniformitet, samt att detta drag på det närmaste sammanhänger med det för dess samfundsideal som mest konstitutiva. Detta uniformitetskraf blir så mycket mera tryckande, som det här gäller icke bara läro- eller organisationsuniformitet, utan *lifs*uniformitet — gällder såväl frälsningsvägen som det för det kristna lifvet karakteristiska. Och det säger sig själf, att man under sådana förhållanden lätt skall komma att fästa öfverdrifven vikt vid yttre former och yttre uppträdande. Det är ett sant ord, att just de mest formlösa samfundsbildningarna ha lättast att blifva de mest formbundna. Däremot har man ofta anledning att göra den iakttagelsen, att gamla och fasta former äro langt mindre tryckande och lättare gifva det behöfliga utrymmet.

Den evangeliska kyrkligheten skall veta och visa, att den känner till en andlig enhet af högre slag än uniformitetens. Hennes fasta men från andlig uniformitet fria auktoritet kommer till uttryck just i uppfattningen af kyrkan såsom evangeliets samfundsskapelse, d. v. s. den hvilar på den grundtanken, att Kristus — såsom uppenbarelsens härskare — gör sitt fullkomnade verk alltjämt anyo verksamt i människosjälarna till Guds rikes uppbyggande. Auktoriteten är därigenom i första hand en lifsauktoritet, som har sin myndighet i Kristi fasta grepp om människosjälen. Men på samma gång gifves härigenom en fast prägel åt trosinnehållet. Den evangeliska kyrkligheten vet och förstår, att olika ögon se olika sidor af evangeliets härlighet, likaväl som att evangeliet har olika vägar fram till människohjärtana, men hon fruktar ej, att för den skull enheten skall falla sönder i ett kaos af mot hvarandra stridande erfarenheter och askådningar, ty hon vet, att *kristet* gudslif och *kristen* gudstanke måste få sin prägel af

den Guds uppenbarelse, hvilkens härskare är Kristus, samt att den gåfva Han skänker alla de olika människobarnen djupast sedt är en och densamma till alla. Så bygger den evangeliska kyrkligheten sin kyrkobyggnad med godt utrymme för de mest olika individualiteter och förenar med stark samfundskänsla en sund individualism: den enskilde kan, när han så vill, sitta bakom en af kyrkans pelare, skyddad för alla närgångna människoögon, ensam och dock i de heligas samfund.

3. Jag kommer nu till det som på sätt och vis är den evangeliska kyrklighetens mest egna, hennes innersta hjärtelag. Den evangeliska kyrklighetens hela lif och verksamhet måste alltigenom bära den öppna fadersfamnens prägel. Det måste öfver allt hennes görande och låtande hvila ett drag af slösande generositet. Som ett lysande lösensord må stå Luthers beskrifning af kyrkan: ein Königreich der Gnaden. En evangelisk kyrka får icke frukta någonting så mycket som det, att genom hennes förvållande möjligen dörren skulle komma att stängas till för någon, som eljest kunnat taga emot låt vara blott en enda smula från Guds rika bord. Hon skall i allt vara ett lefvande bevis på den sanningen, att Guds nåd alltid är «förekommande», eller rättare: hon skall i allt vara ett redskap för denna förekommande nåd. Liksom såningsmannen i evangeliet sår hon icke blott där hon är förvissad om att god jord finnes, utan också där det är den allra största risk för att utsädet skall förkväfvas af törnena eller nedtrampas af dem som vandra på vägen. *Ett* uttryck för detta kyrkans sinnelag — likaväl som för Guds förekommande nåd — är barndopet. Och det är svårt att — om man i detta sammanhang närmast betraktar barndopet såsom organisatorisk grundval — öfverskatta det som barndopet uträttat till värn mot synpunkter, som ha lätt att sätta människogjorda hinder i vägen för Guds nåds rika möjligheter. Men icke bara här vid begynnelsen utan i all sin verksamhet måste kyrkan utgå, ej från våra osäkra mänskliga tankar om andra människors andliga beskaffenhet och deras möjlighet att mottaga, utan från det enda fasta och vissa: att Gud vill alla människors frälsning. Hon frågar aldrig hvad hon kan ha rätt att kräfva för att möta med sin hjälp, utan i stället hvar det kan finnas

tillfälle att möta med hjälp och med välsignelse — och hennes ifver är alltid att i sådana stycken vara tillmötesgående intill möjligheternas yttersta gräns. Hennes «värdighet» består nämligen icke i ängslig omsorg om sin värdighet, utan i att tjäna: försummar hon att tjäna, så försummar hon sin värdighet. Blir hon i sin tjänaregärning missaktad, så sörjer hon däröfver och rannsakar först sig själf, men hon undandrar ingen sitt bistånd för den sakens skull; och skulle ett tillfälle till tjänst erbjuda sig, där hon ej väntat det, är hon genast tacksamt redo.

Men blir det med ett sådant förfarande icke stor risk för att den evangeliska kyrkligheten gör Guds nåd på ett falskt sätt lättillgång för människorna? Ja, detta är ju Roms gamla anklagelse. Rom och sekttypen söka garantier, hvar på sitt sätt — Rom hälst garantier af rättslig art — sekttypen snarast sådana garantier, att Guds nåd inordnas i ett moralistiskt skema, genom att de kraf strängt fixeras, som människan måste uppfylla för nådens mottagande. Sådana utvägar kan den evangeliska kyrkligheten hvarken finna tillrådliga eller effektiva. Icke tillrådliga, ty på det viset får Guds nåd icke tillträde till all mänsklig nöd, utan endast till den, som af människor godkänts såsom förberedande nöd. Icke effektiva, ty uppställandet af vissa fixerade kraf leda alltid blickarna till våra mänskliga prestationer och bryta just därigenom udden af strängheten i Guds orygglige kraf. Den evangeliska kyrkligheten känner ett vida bättre botemedel: att verksamheten icke får vara någon annan än evangeliets egen: att därmed också den obrutna motsats till allt hvad ondt är, som talar i evangeliet, för göra sig oafkortadt gällande. Får därmed Kristus själf blifva den verksamme, så är det ingen risk för att det skall talas om Guds nåd så, att icke strängheten i krafvet träffar våra hjärtan med det svärd, som dödar den gamla människan. Men det är icke heller någon risk för att krafvets stränghet skall undanskymma rikedomen i den Guds barmhärtighet, som icke lämnar obegagnadt något tillfälle att möta det mottagliga hjärtat med sin hugsvalelse.

4. Min sista sats rör kyrkans organisationsfråga. Här kan ingen annan princip ställas upp än den: organisationen

skall vara så beskaffad, att den i hvarje tid och på hvarje ort bäst gagnar evangeliets verksamhet, när detta syftar att nå så vidt som möjligt och så djupt som möjligt. Det är gifvet att denna princip ställer stora kraf på den evangeliska kyrkligheten. Uppgiften är icke så lätt som den vore, om det blott gällde att, sasom Rom och sekttypen göra och såsom äfven Calvin gjorde, betrakta vissa enskilda bibelord såsom en slags lagparagrafer för kristen organisation. Den evangeliska kyrklighetens «bibliskhet» är icke för den skull ringare, den är i stället djupare grundad.

Den nämnda principen erbjuder oss pa en gång nagot fast och nagot rörligt. Organisationen binder icke fast vid orörliga former, som skola gälla jure divino. Men å andra sidan kunna icke hvilka vägar som hälst beträdas. Ty fastheten i den religiösa konceptionen af kyrkoidealet ger oss klara och tydliga linjer. Vår ställning blir på en gång pietetsfull och fri. Försåvidt nedärfd organisation alltjämt tjänar evangeliets sak bevara vi den i tacksam omvårdnad om den rikedom, som genom Guds skickelse under historiens gång blifvit vår. Men den evangeliska kyrkligheten fruktar å andra sidan inga nyare organisations- och verksamhetsformer, försåvidt dessa vid noggrann prófning visa sig vara framsprungna ur den anda, som är i öfverensstämmelse med denna kyrklighets egen

Hvad den speciella frågan om kyrka och stat beträffar gäller alltfort principen om hvad som bäst gagnar evangeliets verksamhet. Det måste bero på den konkreta historiska situationen, om förbindelsen skall blifva af mer eller mindre intim art. Lika tydligt som det är, att den nära förbindelsen med staten i hög grad kan gagna kyrkans vidtfamnande sträfvan, lika tydligt är å andra sidan, att, om staten icke skulle respektera kyrkans syfte, en intim förening skulle kunna komma att förrycka karaktären af den verksamhet, som icke far vara någon annan än evangeliets egen. Kyrkan måste alltid besinna, att hon är något helt annat och vida mera än en statsinstitution, men hon skall icke heller slita band utan tvingande skäl.

Talet om «frikyrka» har oftast varit ägnadt att förvirra

frågan om kyrkans ställning. Frikyrka är nämligen ett dubbeltydigt ord. Med frikyrka kan man nämligen dels förstå ett visst lossande af bandet vid staten. Och, som sagdt, därvid beror allt pa den konkreta historiska situationen. Men med frikyrka kan man också mena en organisation, som i möjligaste man eftersträfvar afskilda sammanslutningar af de kristna. Och ett *sådant* samfundsideal måste vara den evangeliska kyrkans lifsart främmande, försåvidt som det är hennes oförlikneliga uppgift att i allt sitt handlingssätt vara uttryck för och bärare af «Guds förkommande nåd».

TOLERANCE OG VIDHJERTETHET.

Aapningstale ved det 9de norske studentermøte med kristelig program i Værdalen juli 1916.

Av *Bredo Morgenstierne.*

Kjære venner.

Jeg maa begynde med noget rent personlig. Da jeg modtog forbundets indbydelse til de «gamle venner» til at være med paa møtet, blev jeg glad og svarede straks, at jeg gjerne vilde komme. Men da jeg mottok en anmodning om at tale idag ved aapningsmøtet, blev jeg betænkelig og spurgte, om ikke heller nogen anden burde gjøre det. Der er intet jeg er mere ræd for end at sige mere, end jeg kan staa ved, eller at give indtryk av at være kommet længer i min kristendom, end jeg i virkeligheten er; og jeg syntes det kanske kunde opfattes som en pretention dette at holde en aapningstale med et kristeligt ungdomsmøte, en pretention om at anse sig selv som skikket til at være religiøs leder og veileder, hvilket jeg er meget langt fra at være. Jeg er kommet for at motta, men har intet religiøst overskud at øse av til hjælp for andre. Jeg er kommet for at modta, fordi vi gamle og ældre i saa høi grad trænger de unge. Al religiøs erfaring lærer os, at det har sine farer at ældes, ialfald for den, som ikke er desto dypere rodfæstet. Læg merke til granen, naar den staar paa grund jord. Den formaar ikke som furuen at sprænge sine røtter vertikalt ned i fjeldet og klore sig fast; den spreder sine røtter horisontalt ut, og stormen rusker i træet og river de fine rottrevler over, eller solen tørker dem ut i den grunde jord, og aar om andet saa staar nogen av dem der med brune og dryssende naale. Livskampen har dræpt livet. Og vi som dypt i vor sjæl kjender denne frygtelige fare, vi vil gjerne staa sammen med den friske ungskog og kjende det spirende og svulmende liv fra den og kanske

faa nogle nye livsspirer ind der, hvor vi i mismodige stunder synes det holder paa at tørke bort. Jeg siger derfor til eder unge: faa rotfæstet mens I er unge!

Naar jeg saa allikevel — paa gjentagen anmodning — vover at optræde idag, saa er det, fordi jeg venter av eders kristendom, at den er vidhjertet nok til ogsaa at ta de svake og søkende med. Jeg tror den bedste kristendom er vidhjertet, baade i denne forstand — i dybden om I vil — og i sin utstrækning, i bredden eller vidden. Og det er om dette sidste jeg nu særlig vil faa lov til at si nogle ord.

De kristne blir, ikke mindst i vor tid, ofte formanet til tolerance. Men der er en tolerance, som vi aldrig kan gaa med paa. Det er den, som forflygtiger kristendom til religiøsitet og med let hjerte siger: enhver blir salig i sin tro. Buddhisten, siger man, tror at sidde inde med den høieste sandhet og mener, at den kristne er paa vildspor; den kristne tror, at det er buddhisterne, som tar feil; det gaar op i op; tilsidst maa vi, heter det, erkjende, at hver av dem søker Gud paa sin maate, mer eller mindre ufuldkomment, og at vi ikke er istand til at uttale nogen avgjørende dom, hvorefter den ene vei skulde være den rigtige, den anden den gale. Saadanne opfatninger ligger særlig nær i vor tid, fordi alle jordens folkeslag er kommet i en intim berøring med hinanden og har lært at respektere hinanden og vurdere den gamle og værdifulde kultur, mange av dem repræsenterer. Religionshistorien gir os et dypt indblik i de forskjellige religioners vekst og betingethet av naturforhold og historiske forhold og advarer os mot fra et enkelt bestemt synspunkt — f. eks. det kristne — at uttale ethiske og religiøse værdidomme.

Jeg skjønner dog ikke, at vi er istand til at følge disse advarsler eller disse tolerancens røster. Tror man paa en aabenbaret sandhet, en av Gud selv for menneskene paa en bestemt maate, gjennem en indsats i verdenshistorien aabenbaret sandhet, kan man ikke undgaa at dømme som usandt, hvad der kommer i strid dermed. Guds veie med den enkelte sjæl vover vi ikke at si meget om. Men selve den utformede religiøse tro, som møter os utenfor kristendommen, kan vi alene tillægge et relativt værd som indeholdende sandhetsglimt ved siden av vildfarelser. Naturligvis kan vi paa det fælles-

religiøse grundlag samarbeide med ikke-kristne — hvor langt, skal jeg her ikke komme ind paa. Men vi hverken kan eller vil utviske grænserne eller gjemme dem bort i almen-religiøst snak.

Disse grænser — hvad der skal regnes som kristendom — kan jo trækkes videre eller snevrere. Og her mener jeg, vor kristendom faar være vidhjertet. Jeg har selv paa dette punkt i nogen grad ændret opfatning. Jeg mente engang, at man som en ueftergivelig betingelse for at kunne kaldes kristen maatte fastholde, at man ikke alene holdt indholdet av Jesu forkyndelse for ubetinget sandt, men grundet denne sin tro — foruten paa personlig oplevelse — ogsaa paa, at Jesus objektivt, historisk hadde bevist sig at være noget mere end et menneske, saa hans forkyndelse hadde en absolut, guddommelig autoritet. At dette er saa, er fremdeles min personlige tro, saa sandt jeg da overhodet vover at tale om min stakkars kristentro. Men jeg er kommet bort fra, at grænsen mellem kristne og ikke-kristne maa drages saaledes. Jeg mener nu, at om der f. eks. er unitarier, som tror paa indholdet av Jesu forkyndelse om Gud og om menneske, om synd og om naade, om straf og om evigt liv, saa faar vi regne dem med som kristne brødre og søstre, uanseet hvilken personlig grund de bygger denne sin tro paa.

Men saa kommer et spørsmaal av en mere praktisk art. Kan vi med fuldt utbytte og fuld tilfredsstillelse slaa os sammen med alle kristne troesbekjendere i den samfundsmæssige gudsdyrkelse, i kirkesamfund og ritual? Krigen har jo vist os, at man under særlige omstændigheter kan komme langt i denne retning. Men jeg tror ikke, disse erfaringer kan overføres til normale forhold. Katholiker og vi lutheraner f. eks. ser saa forskjellig paa mange religiøse spørsmaal, at det vilde være til tab og ikke til vinding, om vi under almindelige forhold vilde forsøke at avslipe alle uoverensstemmelser og holde fælles gudstjeneste. Og det samme tror jeg gjælder forholdet mellem os evang.-lutherske kristne og retninger, som nærmest kan henføres til eller grænser til unitariske. Men hvor grænsen her i det enkelte skal trækkes, kan der naturligvis være mange meninger om. Og herav

fremkommer de mange skarpe stridigheter baade fra vort land og fra andre lande — nu senest i Danmark — om hvor langt rettroenhetskravet skal strækkes likeoverfor dem, som vil være prester i statskirken. Og her vilde jeg gjerne være endnu lidt liberalere, end jeg synes de liberale pleier at være. Jeg synes det er for snævert at sætte kjætterforfølgelsens stempel paa dem, som man er uenig med om de rette og hensigtsmæssigste grænser for fælles gudstjeneste og ritus. Personlig staar jeg i realiteten paa de liberales standpunkt, idet jeg i de vigtigste tilfælde, som hittil har været gjenstand for strid, mener, at den fælles kirkes og menighets grænse bør kunne strækkes ogsaa til at omfatte de prester, som man fra ortodox side har villet udelukke. Men jeg synes ikke der er grund til at fælde strenge domme eller at tale om kjætterforfølgelse, fordi der er dem, som ser et nærmest praktisk spørsmaal anderledes. La os være vidhjertede ogsaa like overfor dem, som vi synes ser for snævert paa kristent fællesskap i gudsdyrkelse.

Nu, det kan jo være vigtig nok; men det er ikke hovedsaken. Kristendom bør være vidhjertet; men den maa først og fremst være varmhjertet, være egte, være virkelig kristendom. Og jeg lykønsker eder unge, som har fundet det eller jager derefter. Betragt det som eders lykke, som livets store klenodie. Tænk paa, hvad det vil si at skulle leve livet uten tro, uten en kjærlig Far i himlen at holde sig til i sorg og glæde, tænk paa, hvad det vil si at skulle gjøre livets ofte tunge og vanskelige gjerning uten at øine et maal, ialfald uten noget andet fremtidsperspektiv, end dette at jord og mennesker engang skal forsvinde i naturens store kredsløp, uten at der blir et fnug tilbake av alt, hvad menneskene har strævet med og bygget op og lidd for! Og jeg lykønsker særlig kristen akademisk ungdom som eliten, som den der fremfor andre har den svære opgave at skulle være saltet i sit folk og sit tidsavsnit. Ikke til egen storhet og selvophøielse lykønsker jeg eder. Men til ydmyg ansvarsfølelse, og dog lykkefølelse; ti det er lykke at kjæmpe for den største sak.

Dermed skal jeg slutte. Jeg slutter ikke med nogen bøn. Jeg har saa vanskelig for at bede offentlig, stille mig frem for Gud i spidsen for en bedende skare. Og dog bliver det en bøn, naar jeg av et fuldt hjerte siger: Gud velsigne mødet og alle deltagere deri.

EVANGELISKE KLOSTRE.

(Av provst *Th. Elmquist*).

Det vilde være uret at paastaa, at det ene kirkesamfund ikke kan lære af det andet. Tvertimod. Saa vist som det ikke blot er ensidige, til yderlighed drevne forskjelligheder, der har sat skel mellem kirkesamfundene, men vi ogsaa dèr finder naadegaver, hvoraf hvert enkelt samfund har udviklet sine, saa kan samfundene *lære* af hverandre, og de bør det.

Den tid er heldigvis ved at ophøre, da den ene kirkeafdeling ansaa sig for ufeilbar generalforpagter af hele sandheden i modsætning til de andre. Man har begyndt at faa øjet op for, at ikke blot er *troen* paa Jesus Kristus *fælles* for alle kristne kirkesamfund, men der findes ogsaa i lære, kirkeordning og arbejdsmaade stykker, hvori det ene samfund har noget at lære det andet og lære af det andet.

Det vilde i fortiden være blevet anset for et rent kætteri, om man vilde paastaa, at vi evangeliske kristne kunde lære noget af de romersk-katholske. Thi modsætningen, fjendskabet overfor pavekirken, var saa indgroet, saa inddrukket med modersmælken, at man vilde bortvise en saadan tanke med den største uvilje. Og sandt at sige har den uforsonlige romerkirke selv sin skyld i, at en saadan stemning var blevet raadende.

Nu er det imidlertid anderledes. Ligesom mange i vore dage har lært af Englands og Amerikas kirkesamfund at arbejde for evangeliets sag paa ny og tidsvarende maader, saaledes har man ogsaa lært af de romersk-katholske saadanne ting som at smykke vore kirker, holde dem aabne for andagtssøgende, udstyre gudstjenesten med mere liturgi o. s. v.

Nu er der i den romersk-katholske kirke en tanke, som trods al den skævhed, hvormed den er blevet praktiseret, dog indeholder momenter, som adskillige evangeliske kristne har

fundet det værd at skænke deres opmærksomhed, fordi denne tanke, renset fra sine vildfarelser og realiseret i sand evangelisk aand, maa siges at have noget godt og rigtigt i sig. Det er *klostertanken*.

Dersom klostertanken gennemføres paa romersk-katholsk vis, saaledes at mennesker mener at opnaa en større og fuldkomnere *hellighed* ved at gaa i kloster, eller mennesker *forlader* det kald og den gerning i livet, Gud har givet dem, for at indstænge sig bag klosterets gitter, eller om de ved løfter, opfundne af mennesker, *binder* sig selv og andre uigenkaldelig for hele livet, da er klostertanken absolut forkert og forkastelig. Endelig vil ogsaa, hvad romerkirken selv har indset, et *uvirksomt* klosterliv, *kun* tilbragt med andagtsøvelser og betragtning, men uden *arbejde*, være i fuldkommen uoverensstemmelse med Kristi aand.

Men naar man betænker, hvor mange *ensomme* og *enligt stillede* mennesker der er, mænd og kvinder, som, grebne af kristenlivets aand og troens alvor, inderligt kunde ønske at blive stillede under saadanne livsvilkaar, saa de i samfund med ligesindede kunde finde ro og stilhed til at pleje deres trosliv, samtidig med at de i forening med disse ligesindede kunde faa del i et *arbejde* for Guds riges sag og deres medmenneskers vel, da forstaar man, at *saaledes udført* maatte «klostertanken» kunne have en berettigelse ogsaa paa evangelisk grund. Med andre ord, at *kolonier* for enligt stillede kristne til under fælles samliv og indbyrdes styrkelse at uddybe deres eget trosliv og være med i et fælles arbeide udadtil, vilde være en heldbringende ting.

Man har følt dette indenfor den *engelske episkopale kirke*. Men de «*Klostre*», som der er oprettede, har alle faaet et saa romersk-katholsk anstrøg, udgaaede som de er fra den saakaldte «ritualistiske» retning, saa det er ikke underligt, at de for mange har dannet en ligefrem overgang til Rom. I klosteret Caldey gik endog abbeden og den langt overvejende del af munkene over til romerkirken, saa der kun blev et par stykker tilbage. Den slags «kryptoromanisme», hvor der aflægges «løfter» og man optager de gamle munkeregler, kan evangeliske kristne ingen sympathi have for.

Saa er den tanke anderledes sund, som ligger til grund

for de engelske *settlements*. Her slaar kristne mænd eller kvinder sig sammen, bosætter sig i et fattigkvarter, lever dèr i fællesskab, arbejder blandt de fattige baade i kristelig og social retning, udveksler indtryk med hverandre, holder andagt sammen o. s. v. Dette er jo i virkeligheten et slags klosterliv i *evangelisk* forstand. Kun har den side af samlivet, som byder hvile og rekreation til de trætte og skrøbelige medlemmer af broderskabet, i følge sagens natur ikke her kunnet tages med. Og det er overvejende unge (studenter o. lign.), som befolker de saakaldte settlements.

Det er ved den her omhandlede sag i første række *samlivet,* som har den afgørende betydning. Vi har jo i den evangeliske kristenhed mange *foreninger* (KFUM., KFUK o. lign.) som kan bringe vakte og troende mennesker (især unge), der staar ene, i *forbindelse* med hverandre. Men derved opnaaes dog ikke det samme som ved at *bo* sammen, *leve* sammen til daglig. Det er just dette samliv, som er den fornemste velsignelse ved, hvad vi her har kaldt «den evangeliske klostertanke».

Grev Zinzendorf med alle sine særheder havde dog øje for den betydning, som ligger i et saadant *samliv* mellem enligt stillede troende. *Brødremenigheden* fik (og besidder tildels endnu) sine kolonier, hvor vi netop finder noget af dette evangeliske klosterliv. Man tænke blot paa steder som Herrnhut, Gnadenau, Christiansfeld o. a. I de stille, af lindetræer beskyggede gader ligger brødre-og søsterhusene side om side, husene for de gifte, for de enlige mænd, de enlige kvinder, enkerne o. s. v. Og alt samler sig om kirken eller «Bedesalen», hvor den fælles andagt holdes. Det er muligt, at der i brødremenighedens kolonier kan have indsneget sig adskillig snæversynethed og smaalighed (hvor i verden undgaaes skyggesiderne?). Man kan dog forstaa, hvilken velsignelse et saadant stille samliv med aandsbeslægtede maa bære i sig for mangen sjæl, som har været omtumlet i verden og dèr ikke har kunnet finde den ro og hvile, som den (maaske nu paa sine ældre dage) længtes efter og trængte til. Og der er jo ingenlunde *ørkesløshed* i brødremenighetens kolonier. Hver har sit arbeide. Og faa kredse har som dette lille samfund virket for

indre og ydre mission, ungdommens opdragelse, søndagsskolen o. s. v.

I sine *diakon- og diakonnisseanstalter* har den evangeliske kirke jo ogsaa en form for klostertanken, omsat paa protestantisk grund. Vi kender bedst hos os diakonissestiftelsen. Her er saa meget af klosterpræget, som er sundt og godt. Søstrene bor sammen, har fælles samlingsstue, og dog har hver sit lille kammer, hvortil de i fritiden kan trække sig tilbage. Alt er grupperet om kirken. Og her er *arbeide:* det store hospital, de forskjellige barnehjem, hjem for gamle o. s. v., og virksomheden udadtil i by og egn i den kristne kærligheds tjeneste.

Men vi trænger til noget mere for ret at faa den evangeliske klostertanke gennemført. Vi trænger til *tilflugtssteder for ældre ensomme mænd og tilflugtssteder for ældre, ensomme kvinder*, hvor disse kan *bo* sammen, omgivet af den hygge og den aandeligt vederkvægende luft, som samlivet med aandsbeslægtede i troen giver. Vi trænger til kristelige *rekreations- og hvilehjem* med friboliger eller dog billige leiligheder. Vi trænger til *kolonier*, hvor afskedigede præster og trætte missionærer kan finde et hjem, og hvor præsteenker o. lign. kan have til huse. Og vi trænger til kristelige *arbeidscentrer,* hvor de, der virker for kristelige og filiantropiske formaal, gennem samliv og gensidig støtte kan styrke og opildne hverandre.

Visselig har vi ogsaa faaet *begyndt* i disse retninger her i Danmark. Vi minder om diakonissestiftelsens forskjellige aflæggere, om præsteenkehjemmet, om de forskjellige kristelige hvilehjem, om Nyborg Strand o. s. v. Men der kan gøres adskilligt mere endnu, hvadenten vi tænker paa saadanne institutioners betydning som hvilehjem, eller som kristelige oplysningsanstalter (Liselund, bibelskolen og den slags anstalter i en mere fast og blivende skikkelse), eller endelig som midtpunkter for kristeligt arbejde udadtil.

For eksemplets skyld skal her hidsættes en meddelelse om oprettelsen af et saadant «evangelisk kloster» (som vi har tilladt os at benævne slige institutioner). Det er nylig grundlagt i *Sverige.*

Det er *Sigtuna-stiftelsen*, beliggende ved en vig af Fyrisaaen midtvejs mellem Stockholm og Upsala. Sigtuna er en

lille ældgammel by paa 800 indbyggere, hidtil bekendt af sine prægtige kirkeruiner (St. Per, St. Olaf og St. Lars), som alle vidner om svunden storhed.

Sigtuna-stiftelsen vidner noksom om sin ægte evangeliske karakter ved, at det i statuterne udtrykkeligt hedder, at stiftelsen, som skal tages i brug 1917 (reformationens jubelaar) har til hensigt «i taknemmelig erindring om reformationens gave og i følelsen af dens forpligtelser, at være et hjem for frivilligt arbeide for luthersk tro og kirkelig udvikling» i Sverige. Med dette formaal for øje vil styrelsen her i Sigtuna «oprette uddannelsesanstalter og indrette kurser, saavidt det er muligt og ønskeligt, i samarbejde med andre institutioner med lignende formaal». Ved siden heraf vil stiftelsen optage og støtte apologetisk virksomhed i tale og skrift (d. e. virksomhed til forsvar for kristendom og kirke), samt gennem et hospits (kristeligt gæstehjem) og andre lignende ordninger skabe en lejlighed til opbyggende og opfriskende samvær.

Vi har her efter denne plan bibelskole, menighedsskole, arbeidscentrum og kristeligt rekreationshjem samlet i et.

Der paatænkes foruden en fortvarende bibel- og menighedsskole (eller kirkelig folkehøjskole) tillige længere sommerkursus for lægfolk, som søger kristelig oplysning. Og som et praktisk mødested for frivilligt kirkeligt arbeide haaber man, at stiftelsen efterhaanden skal vinde sig en plads i Sveriges kirkeliv.

Hospitset (som dog først senere kan sættes i gang) omtales som «et af de vigtigste punkter paa programmet». Ved dettes istandbringelse bliver nemlig «det stadige personlige samlingscentrum for de i stiftelsens arbeide interesserede personer» virkeliggjort. Her vil man kunne finde ønskelig lejlighed baade til hvile og arbejde, alt i omgivelser, hvor man er sikker paa at møde aandsbeslægtede og ligesindede venner og at kunne forberedes til forskelligt kirkeligt arbejde gennem bibelstudium, foredrag, forelæsninger, samtaler, diskussioner, literære sysler, brug af bibliothek o. lign.

Det er Sveriges ærkebiskop Nathan Söderblom, som tilligemed biskop Eklund i Karlstad, professor Ribbing i Lund og dr. Lindroth i Vadstena har fattet planen til Sigtunastiftelsen. Men fremfor alle maa nævnes «Sjælen i Rørelsen»,

Den vordende Sigtuna-stiftelse.

den unge, høit begavede fil. lic. rektor Manfred Bjørkquist. Denne stilfærdige, men af kjærlighed til folk og kirke brændende mand har været én af foregangsmændene i den svenske «ungkirkelige bevægelse» (korstogsbevægelsen), ligesom han ogsaa har gjort en betydelig indsats i arbeidet for landets forsvar. Han er udset til forstander for Sigtunastiftelsen, som han har slaaet til lyd for gjennem sit blad «Vår lösen». Store donationer er allerede givne til sagen. Adskillige har skænket deres bibliotheker og andre gaver til stiftelsen.

Den 16de juni i aar fandt grundstenens nedlæggelse sted. I procession med bannerbærere og sangkor i spidsen begav ærkebiskop Söderblom, biskop Eklund og en mængde præster, studerende og lægfolk sig under klokkeringning ud til St. Olafs kirketomt, hvor stiftelsen skal ligge. Hele Sigtuna by var flagsmykket.

I sin tale mindede ærkebiskoppen om, at her skulde rejses «et hjem for undervisning og vederkvægelse», som — saa maatte det haabes — «aldrig vilde lade sig rokke fra troskaben mod evangeliets grundsætninger og den svenske kirkes ordninger». Herfra skulde der lyde et «kom!» og et «gaa!», et «kom» til dem, der søgte oplysning eller trængte til aandelig hvile, et «gaa» til dem, som herfra gik ud til arbejde i Herrens vingaard. — Efter at man havde sunget biskop Eklunds prægtige sang: «Fädernas kyrka i Sveriges land,» nedlagdes grundstenen, hvorefter man begav sig til Mariakirken, hvor biskop Eklund prædikede over ærnet «Kilder i dalene» (Jes.: 41, 18), og der sluttedes med altertjeneste ved begge biskopperne.

Stiftelsens bygninger faar nærmest præg af gammeldags klosterbygninger. Midtpunktet dannes af et taarn med afstumpet spids. Øverst oppe i dette er en vandcisterne samt rum for bibliotheket. Det nederste af taarnet udgør koret af en «friluftskirke», som egentlig er en stor aaben gaard, indesluttet af de tilbagestaaende mure af St. Olafs gamle kirke. Her skal holdes gudstjenester (i ugunstigt vejr dog kun i koret). Op til denne «friluftskirke» skal bygges en rigtig klostergaard, et firkantet, aabent rum med kolonnader eller søjlegange langs siderne samt træer, blomster og springvand

i midten. Dens navn vil blive «Rosengaarden». Og til den anden side af denne klostergaard skal hospitset slutte sig, saa de, som bor dèr, kan vandre i klostergaarden. Men indtil videre skal hospitset bruges til lokale for en kristelig folkehøjskole (menighedsskole). Senere vil denne faa rum i en særskilt bygning tilligemed elevboliger, spisesale, forelæsningslokaler o. s. v., og hospitset vil da blive, hvad det er bestemt, til et gæstehjem.

Man maa indrømme, at Sigtuna-stiftelsen er en smuk og tidssvarende tanke. Hvad vi her i Danmark endnu kun har *spredt* i forskjellige, særskilte foretagender, det søges her *samlet* i én stor frivillig menighedsinstitution.

Og netop i vore dage, da ogsaa hos os forbindelsen mellem *stat og kirke* synes at gaa sin opløsning i møde, da det gælder om, at menigheden kan blive mere og mere fuldmoden til at staa paa egne ben, netop nu maa vi glæde os dobbelt over ethvert udslag af *det fri menighedsarbejdes* trang til at fæstne kirkens stilling og sætte den i stand til at røgte sit kald ad alle mulige praktiske veje.

DE KRISTNE SOM FOLKETS LEDERE.

Foredrag paa studentermøtet i Værdalen
av *Eugène Hanssen.*

Der er en given forutsætning for den sak, her skal behandles: Der tales til og om *kristne.* Der skal ikke tales hverken om hvorledes man blir et kristent menneske, eller om hvilke livsværdier der da blir bestemmende for ens personlighet; men om en av de *livsopgaver* der følger med.

Det er nødvendig at denne forutsætning fastholdes. Man slipper da at verge sig mot den indvending som altid pleier at fremføres, naar spørsmaalet om de kristnes stilling til folkeliv og folkesamfund understrekes, at man undervurderer personlig religion, den enkeltes personlige kristendom — som dog tilsidst altid blir det «ene nødvendige».

Men om den nævnte forutsætning er given, er det dog nødvendig i korthet at minde noget om hvad kristendom er — det som gjør et menneske til en kristen.

I korthet tror jeg det rettelig uttrykkes saa: Et menneske som i sit indre personlige liv er *religiøst* bestemt ved Jesu Kristi personlighet.

Det er den aandsmagt som utgaar fra Jesu person og det liv han har levet, som griper og bestemmer alt. Men det centrale i Hans person er *religiøst* d. v. s. det er Gud, den oversanselige verden; det fremtrædende i hele hans liv er at det er dette han personlig har hævdet i smaatt og stort, baade indad i sit eget personlige liv og utad i alle de livsforhold der var hans; med alle konsekvenser av dets ret og dets hævden like til korsdøden.

Det er her vegten av Gudsaapenbaringen og det oversanseliges ret og magt ligger; det er det som griper og skaper den indre tilslutning.

Men der er én ting her som trænger til bedre at forstaaes og fastholdes end vanlig sker. Det religiøse Jesu person fører ind i er i alle væsentlige forhold ganske *egenartet* Religion møter vi ogsaa andetsteds end hos Jesus og med den ogsaa en Gudsaapenbaring. Det er dog ikke saa, at det religiøse vi møter hos Jesus kun er kvantitativt mere, en forbedret religion. Det er *kvalitativt anderledes*. Der findes selvfølgelig hos Jesus ogsaa træk som er fælles for alle religioner. Men det grundbestemmende er noget nyt; det er forskjellig fra andre religioner, forskjellig indtil motsætning. Gudsaapenbaringen er en anden; Guds verdensformaal er anderledes pointeret og fremlagt; selve Gudsforholdets art er anderledes; menneskelivets mening og maal er anderledes og det *etiske kravs indhold og stilling er anderledes.*

Det er tilstrækkelig i saa henseende at minde om «bjergprækenen», og enhver vil være klar over hvor rigtig det er.

Men der er endnu ett som er likesaa eiendommelig — og denne eiendommelighet har en ganske særlig betydning: *Forholdet mellem det religiøse og det etiske.*

Enhver religion har ogsaa sin utformede moral. Men det religiøse og det etiske blir stort seet baade faktisk og erkjendelsesmæssig to noksaa adskilte sfærer. Praktisk kan vi ogsaa i noksaa stor utstrækning støte paa det samme indenfor kristenheten. Kristelig religiøsitet kan saa inderlig vel leve sammen med liten kristelig etik baade i praksis, sind og forestilling.

Grunden til dette sidste forhold er ikke vanskelig at se; men det skal vi ikke dvæle ved nu. Jeg tilføier kun, at dette er i aapenbar strid med Kristi evangelium. *Hos ham er det etiske slet ikke noget andet — allermindst i praksis noget andet, noget som nok kommer som en virkning. Det er tvertom ett med det religiøse.*

Det religiøse er det etiske. Det etiske er det religiøse. Erkjendelsen av det specifik religiøse er et med erkjendelsen av det specifik etiske. Det mægtige særegne etiske ideal og krav er ikke alene baaret av det sterke religiøse; det er ett netop med *Hans* religion, *Hans* Gud, *Hans* Gudsforhold. Han har levet sin religion, sit Gudsforhold ut i sin etik, gjennem

den har han aabenbaret os Gud — han har gjennem den gjort sin «religion» til den enestaaende gripende virkelighet den er.

Vi kan tænke paa «bjergprækenen». Der har været og er fremdeles megen diskussion om, i hvilken grad den er praktisk anvendelig og forpligtende for kristne nu. Men om en ting kan der ikke være dissens: at Han selv har forkyndt den og som det essentielle i Hans religion; at han selv har efterlevet den, gjort den til virkelighet i sit personlige liv — og hævdet den overfor sine som det selvfølgelige i det rette Gudsforhold.

Det maa vedbli at gjælde det samme til alle tider for enhver personlig kristen. Det religiøst store og eiendommelige kan heller ikke for ham skilles fra den høiere ideale magt, det livsprincip som taler til os gjennem Jesu bud. Der kan naturligvis tales om et nyt liv, bestemt udelukkende religiøst. Men først naar vi har optat i os den etiske lov Jesus hævder som det livsprincip der gjør os frie, og i forstaaelsen av dens høihet gir os hen i tillid til den magt som her taler til os, det vi maa leve i — først *da* er vi naad op over det lave umyndighetstrin i etisk henseende og er blit *virkelig sædelige personligheter.*

* * *

Slik som det etiske krav er stillet i Jesu religion blir det en selvfølge — som de evangeliske beretninger ogsaa klart nok vidner — at det ikke engang væsentlig rettes kun mot den enkelte men til slegten, til folket, til det hele menneskelige samliv. Det hævdes som livsprincipet og livsvurderingen der alene er *verdens* frelse. Og fordi det er saa almengyldig for alles samliv blir det den bydende lov for den enkelte og skal av ham hævdes hvor han færdes og lever — og ad den vei skal «Gudsriket» avløse «Verdensriket».

Vi kjender de kritiske indvendinger som gjøres overfor «Gudsrikebegrebet» som det foreligger i de evangeliske beretninger. Det væsentligste i disse indvendinger ligger vel i paastanden om, at baade Jesus og aposteltiden tænkte sig en forholdsvis nær forestaaende verdenskatastrofe, hvor verdens-

rikerne skulde gaa tilgrunde og saa Gudsriket skulde komme apokalyptisk ut fra den lille kristenmenighet. Det historiske forløp har vist os noget andet og dermed skal ogsaa de kristnes stilling til bjergprækenens etik og samfundet være blit en anden.

La os gaa ut fra, at det første led i denne paastand er rigtig — hvad den sandsynligvis er. Men der er *to* væsentlige ting at bemerke. Har end Jesus hat katastrofetanken, saa vil man dog vel ikke benegte, at selve tanken om Gudsriket for ham stod som den evige sandhet der var uttrykket for Guds formaal for slegten, og at det var uttryk for hvad slegten selv skulde se som livets princip og sit livs maal at virke for. Gudsrikets etisk-religiøse grundlove som de er utformet i bjergprækenen stod dog ubestridelig for ham som guddommelig sandhet — hvorledes han end tænkte sig forløpet for realisationen. Derom vidner hans eget personlige forhold til disse etiske love klart nok. Kan vi saa tro paa og hævde hans guddommelige myndighet og sandhetsforkyndelse, hans herskerret i menneskelivet og saa sondre ut som underordnet eller endog urealisabelt hvad der i den grad har været essentielt i Hans eget Gudsforhold? Jeg maa aapent bekjende at jeg hverken kan forstaa eller orke en slik spaltning av mit Kristusforhold; jeg vilde lide et indvendig tap ved det i mange retninger.

Det er kirkens og de kristnes opgave at hævde Jesu religiøse og etiske principer for menneskelivet — Guds-formaal som menneskene er kaldet til at tjene i verden — uavkortet i hele sin steile motsætning til verden, det naturalistiske; steile alene fordi de er sprungne ut fra den oversanselige verdens livsvurdering, — *ikke* som en drøm, en utopi — men som den mest bydende nødvendighet, slegtens redning, — den absolute sandhet, den mest praktiske virkelighet. Leve for at «Gudsriket» skal bli en virkelighet.

Det vil skape kamp, svære motsætninger, lidelsesfulde kollisioner, fordi vi lever og virker i og er sammenknyttet til et samfund og samfundsforhold, stat og ordninger som nu engang er bestemt og beherskes av andre hensyn og synsmaater end den oversanselige verdens — fordi det er «verden». Men det er de kristnes hellige pligt at vinde hævd for Jesu

etik uten nogen avkortning og ta lidelsen og kampen som følger derav.

Der foreligger et historisk forhold som viser, at det her hævdede har været kristenmenighetens bestemte syn ikke blot i den første tid, da endnu katastrofetanken var herskende, men — hvad der i mange henseender fortjener den største opmerksomhet fra nutidskristnes side — ogsaa paa det tidspunkt, da verdensrikets forfølgelse ophørte og kristenmenigheten bødes pladsen som en medbestemmende aandsmagt i samfund og folkeliv. Vi skal her forbigaa spørsmaalet om hvad de dypereliggende aarsaker var baade til den 300 aarige bitre kamp fra statens side mot kirken og bevæggrundene til at den nu bød kirken en saa betydningsfuld stilling. Det som i denne forbindelse har sin interesse er at se, hvorledes kirken selv — den som hadde gjennemlevet kamptiden og dypere og sterkere end nogen senere tid hadde set og følt den principielle motsætning mellem kristendommens og statssamfundets etik — hvorledes den selv saa paa sin nye stilling og den opgave der nu stod for den.

Kirken fastholdt Gudsriketanken med alt hvad den indeholdt som et grundvæsentlig moment i evangeliet, og arbeidet, kampen for dets virkeliggjørelse i menneskeslegten, i folkelivet — som sit hellige kald, sin mission. Den hadde, belært av virkeligheten og det historiske forløp, opgit verdenskatastrofen som veien til «rikets» komme. Statens, folkesamfundets tilbud om fuld ret og hellig pligt for den til at bruke sin aandsmagt og sit evangeliums indhold til folkelivets og folkesamfundets kristianisering, det saa kirken som et Guds kald — fordi de deri saa en oplysning fra Gud om, at det ikke var ved katastrofens pludselige omstyrten av det hedenske statssamfund at Guds rike skulde bli en virkelighet, men ved kirkens liv og virken midt i dette statssamfund. Og som kirken saa, saa tok den ogsaa kaldet op og med en hengivelse og en levende tro som endnu trods mange skygger lyser varmt og manende for alle tider, lagde den, sin Herres tanke og vilje tro, evighetsrikets sedlige grundvold i denne timelighetens verden og har skrevet sit navn ind i folkenes historie netop ved at den levede for at hævde «Gudsrikets» etik.

Vi vet, hvor ofte vi fra forskjellig hold hører denne

kirkens forbindelse med staten, med folkenes og staternes samfundsorden som en fornedrelse. Jeg forstaar at der tænkes saa av dem hvis syn og opfatning bevidst eller ubevidst ser sin og kirkens opgave hovedsagelig at bestaa i, at de faar la folkeliv og statsliv være i sin verdslige og hedenske skik — det er haabløst at tænke paa et folks, en stats kristianisering — og nøie sig med at rykke nogen enkelte ut av hele dette hedenske væsen til en isolert forsamling, som saa gjerne opfatter sin religiøse pligt kun som negation.

Men jeg kan ikke dele dette syn og mener at det blir skjæbnesvangert baade for de kristne, for kirken og for kristendommens stilling i et folk naar det syn faar overtak. Det staar avgjort i strid med Kristkirkens syn da den tok mot sin stilling som en institution i folkesamsamfundet som overensstemmende med Ham som selv bestemmer historiens løp og tvang sin menighet til at vandre nye veie for at virkeliggjøre Guds rike blandt menneskene.

De uventede nye veie og nye baner kirken stilledes overfor, betød ogsaa en revolution i kristendommens betragtning av verden, av folkenes historie og liv og med den en helt ny stilling til folkene som saadanne, deres love og retsordninger, deres seder og kultur — det nationalt givnes rolle og betydning for kristendommens seier i den store folkeverden. Et folks hele naturlige og aandelige utrustning, dets kultur, dets nationalt bestemte folkeliv med dets institutioner skal kristianiseres; og denne kristianisering er *netop et led i gudsrikets virkeliggjørelse*. Kirken kan ikke stanse ved at vinde en liten forsvindende minoritet for personlig kristendom i et kulturfremmet og isolert liv. Veien til menneskeslegtens kristianisering gaar over de enkelte folks og staters kristning ogsaa med hensyn til deres nationale kultur. Den maa kirken ta i sin tjeneste for den hovedopgave der er dens, som løsningen av denne opgave igjen i saa høi grad beror paa folkets totalutvikling.

Det er ubestridelig, at slik saa kirken sin stilling; at den saa den saaledes given *av Gud*, og at den i overensstemmelse med dette syn tok den tilsyneladende umulige opgave op i levende tro og kraft. Den saa, hvad utviklingen lærte den, hvad historiens Herre hadde talt, at dersom den ikke over-

for det hedenske samfunds lov, seder og kultur skulde bli en stort set magtesløs, blot religiøs fremtoning lik mange andre, maatte den indta en positiv stilling til statslivet og kulturlivet hos de folk, den under sin mission kom til, og forbinde sig med dem, for saa at bli folkelivets leder og gjennemsyrende aand

Historiens gang taler sit utvetydige vidnesbyrd om, at kirken dengang saa ret og har gjort et arbeide fremover mot Gudsrikets virkeliggjørelse som hører til de umisteligste vindinger for menneskeslegten. Denne samme historie kan nok ogsaa fortælle alvorlige ting om, at kirken ikke altid magtet sin opgave, at den stykkevis slap den, ja sveg den. Men ikke, at opgaven den fik av sin Herre og tok op var urigtig.

Vi lever i en tid, da kirken, de kristne paany maa faa syn for denne sin opgave og ta den op med kraft, for kirkens skyld, for folkelivets skyld og for kristendommens stillings skyld. De etisk-religiøse principer som er kristendommens og som kirken tror paa og forkynder som guddommelig sandhet maa hævdes og kjæmpes for, saa at folkelivets forskjellige omraader, dets sed og ordninger kristianiseres. Her er store lag i folket, hvor de moralske forestillinger, tænkesæt, synsmaater staar i den mest aapenbare strid med kristelig etik; her er rækker av institutioner og samfundsordninger som hviler paa gammel hedensk tankegang og synsmaate, eller som ialfald bestemmes av det onde. Og masser av vrangforestillinger paa de forskjelligste omraader bevirker, at de hævdes som sandhet og ret. Og de kristne som selv tilhører samfundet og maa leve sit liv sammen med det, kommer ind i de dypeste pligtkollisioner — eller slæpes med av forholdenes magt, sætter evangeliets etiske krav realiter ut av funktion og mener at kunne redde sig personlig ved at holde paa det personlig religiøse. Og kirkens stilling — kristendommens stilling i folkelivet blir derefter.

Det er den oversanselige verdens sedelig-religiøse grundprinciper slik som evangeliet gir dem, som helt, uavkortet maa hævdes i deres motsætning. Vrangforestillingerne maa sprænges; de dype etiske problemer i deres dype alvor maa ikke bare vækkes men ogsaa løses — og de kristne, kristen-

dommen maa gjøre det — vil de være sin Herre og sin Gud tro — vil de være tro mot den ledende stillings kald der er git dem med kristendommen selv.

La mig nævne et eksempel blandt de mange: Krigens problem. Jeg nævner det, ikke fordi det er det eneste, men fordi forholdene har medført, at netop krigen kaster os ind i en sedelig-religiøs pligtkollision, hvor vi slites like ind i vort inderste mellem vor kristelig-religiøse bevidsthet og vore nationale følelser og pligter.

Hvilken forvirret tale, hvilket uholdbart ræsonnement faar man ikke høre, endog indtil et forsvar for krigens nytte og velsignelse, fordi den utløser saa mange store egenskaper i menneskene. Som om vi som kristne kunde godkjende det onde som en faktor til at forædle og forløse menneskeslegten!

Der burde dog blandt kristne ikke kunne herske nogen tvil om, hvad der fra et kristelig etisk synspunkt maa siges om krigen i og for sig, likesom om det der er dens rod. Kan der være mere end én dom at fælde og én dom at hævde?

Det er imidlertid ikke bare selve krigens problem som betyr noget. Mig forekommer det, at det er langt alvorligere hvad der kommer frem av retsbegreper, av etisk syn og tankegang under diskussion om og forsvar for de grusomheter som øves, for aapenbare retskrænkelser, i lovprisning av en magtutfoldelse hvis storhet er brutal undertrykkelse av værgeløse og uskyldige: Jeg vil kalde det krigens psykologi — men jeg tænker da paa hvad den nuværende krig har bragt frem fra det «kristne» Europas sjæleliv om, hvorledes det egentlig hænger sammen med de moralske begreper og den hele etik. Fra høi og lav, i alle samfundsklasser støter vi paa et ræsonnement, retsbegreper og retsgrundsætninger som burde forfærde os alle i deres kynisk-hedenske egoisme. I saa henseende har den nærværende krig virket som en dissektionskniv — som en röntgenfotografering som burde vække alle alvorlige til eftertanke. Mest fordi den viser, hvor sterkt selv personlig religiøse mennesker er blit infiseret i sin etik. I det religiøse kristne — i sin etik *utenfor*, iallefald utenfor *Jesu etik*. Og mon ikke *der* ligger en av de bypeste aarsaker til at kirken fremviser ogsaa en religiøsitet, svækket i aandsmagt og indflydelse?

Ja men alle de andre hensyn som melder sig, berettigede hensyn, forsvaret mot det onde, vergemaal for hjem og land mot overfald. Hensyn som gjør sig gjældende fordi vi lever i denne verden og sammenhængende med denne menneskeslegt som den endnu er. Ja det er saa; der er mange slike momenter som kommer og som skaper en svær pligtkollision, og kan vi ikke som kristne flytte hen i en krok av verden for os selv, men *skal* vi efter Herrens mening staa midt oppe i folkelivet og dets rets- og statsordninger som de engang er, for at gjøre dem til hvad de *skal* være, saa faar vi ogsaa ta følgerne med deres vanskeligheter og lidelser og gjøre vor pligt som forholdene kræver det. Jeg forstaar den enkelte som drevet av samvittighet kun kjender den ene pligt: *Jesu krav* og handler derefter. Det er mulig, at den ser rettere og dypere som opfylder ogsaa den anden pligt — vel at merke, *dersom han saa ogsaa vil bruke hele sin indre kraft paa at skape forholdene* om og faa pligtkollisionen hævet — *skape andre rets- og samfundsforhold* som er i overensstemmelse med Jesu evangelium. Men her ligger, mener jeg, ogsaa spørsmaalets tyngdepunkt, ialfald for de kristne. Hvad der er og skal være de kristnes hovedsak f. eks. overfor krigens problem — men det gjælder ogsaa en række andre lignende — er dog ikke at se at utfinde de bedst mulige argumenter for kristelig at forsvare krigen og deltagelsen deri — (om dens forherligelse vil jeg ikke tale) — men at *løse dens problem* og alt det andet som hænger sammen med den i menneskenes sind og liv, maalbevidst og energisk at bekjæmpe den gjennem en kristelig etisering av retten og retsbevidstheten, ved arbeidet for *retsutviklingen* paa kristelig-etisk grund. Krigen — som andre forhold — er *i og for sig* uten enhver tvil en forbrydelse mot kjærlighetens guddommelige lov — en forfærdelig ytring av syndens og det ondes magt i menneskeverdenen. Det er de kristnes ene hovedsak at arbeide paa *at overvinde det onde.*

Eller tror de ikke at Jesu Evangelium kan frelse ogsaa verden?

Det er paa dette hovedpunkt jeg mener, at kirken har sin største skyld, naar vi ser hvor litet den i senere tider har været ledende paa folkelivets omraade — ledende for tankerne med at *stille og vække problemerne etisk, ledende i at*

løse dem. Den har latt folkeliv og folketanker som saadanne seile sin egen kurs. Har dømt dem — men de kristne har selv krøpet ind i sine smaa utsondrede kredse og væsentlig kun tænkt paa det individuelle, at stelle om sit eget religiøse følelsesliv.

Der maa bli alvor med kirkens, de kristnes vilje til at kristianisere verden — og de maa finde de veie som fører dertil — bli *folkets* ledere.

La mig slutte med at anføre følgende av en svensk forfatter, hvis ord jeg saa helt kan gjøre til mine.

«Skal dette — folkelivets kristianisering — ske, kræves utvilsomt en brytning med den protestantiske religiøsitets hensynsløse, al kristelig folkekultur ødelæggende individualisme som har raadet de to sidste aarhundreder. Dette betyr slet ikke, at dens sandhetsmoment skal opgives. Men det i aand og sandhet religiøst blevne menneske maa ut av den traditionelt religiøse hellige egoisme, ut av isoleringen, og lære sig at leve og lide ikke bare for sig og sin yndlingsretning, men *for hele sit folk* og dets opgave i verden. Til reformationens og ortodoksiens tankekristendom og pietismens følelseskristendom maa komme en kristendom og en kirke, som forener den klare tanke og den dype følelse til en maalbevidst handling i stort for at kristne folkenes ret, sed, tænkning og kultur.

Derav vil ogsaa flyte et fredeligere samliv.

Kirken selv kan ikke *alene* utrette alt dette. Hele den store folkerettens historie siger os det. Men det er *det kristne pressteskaps pligt*, særlig i alle evangeliske kirker, gjennem sin forkyndelse at skape i folket det nye sindelag og den nye retsopfatning. Gjør den det, saa har den gjort sin pligt. — At *virkeliggjøre* og *tillempe* dette sindelag og denne retsopfatning i praksis ved de dertil nødvendige foranstaltninger av politisk, retslig og kulturel art, *det er de kristne lægmænds, de kristne statsmænds opgave.*»

SALMERNES TANKER.

Av pastor *A. Fasmer Dahl.*

Jeg tror ikke, jeg tar feil, naar jeg siger, at det, som vi i almindelighet sidst søker i vore salmer, og mindst savner i dem er: *tanker*. Ja i den grad, at der i offentlig salmekritik rettes en bebreidelse mot salmer, fordi de indeholder: Prækentanker!

Hvad betydning har nemlig vore salmer først og fremst i vor bevidsthet?

De er stemningsvækkere og stemningsutløsere — et præludium paa min sjæls orgel, som indleder gudsordet, og et postludium, som utløser dets virkning i mit indre. — Sandt nok.

Her er pekt paa en vigtig side av vore salmers mission, i vort daglige andagtsliv, og i vor søndaglige gudstjeneste.

Hvem har ikke følt det i sit liv, utallige gange?

Tænk paa en aftenandagt, i hjemmet, naar aftensalmen bar aftenens og gudsordets alvor ind til din sjæl — og atter igjen løftet din tak og trygge tillid op til Gud.

Eller, tænk paa en festsøndag i Guds hus, naar høitidssalmen paa en saa vidunderlig maate aabnet alle høitidsstemningens sluser!

— Og dog beror vore salmers værd, baade religiøst og poetisk, paa noget mer end bare den sus av stemning, som de skaper. Deres virkning gjælder jo ikke bare øieblikket, men fremtiden, ja hele livet; de er ikke bare bestemt til at være: festakkorder, men en sangbund for hverdagslivet.

Og da spørges der om, hvad *tanker*, *de gir til at leve paa*. *Salmetankerne*, det er *salmeværdierne*. Livserfaring er her den bedste kritiker, som bedst ved at vælge og vrage. Langt bedre end vi, som saa let vil glemme, indhold for form, kraft for klang, tanker for toner. Og her er kritikken like

kritikløs, hvad enten det gjælder landsmaals eller riksmaals-salmer.

En frisk og feilfri national bunad er ikke nok til at forsone med billed og tankefattigdom. Sproglige ujevnheter og enkeltstaaende uheldige uttryksmaater skulde ikke være nok til at omsmelte gamle poesifyldte kjernesalmer, og vrake nye tanke- og billedrike. — Den literære motehabit erstatter ikke poesi. — —

Salmetankerne er salmens, baade i poetisk og religiøs henseende, dypeste sangbund.

Og her har vi mange værdier at hente i vort gamle salmeskatkammer. En fylde av tanker, ikke abstrakte og virkelighetsfjerne, men billedlevende og virkelighetstro. Salmerne er likesom livets illustrationer til Gudsordet.

Hvilken hjælp for en prædikant, og hvilken prest kan ikke her tale av egen erfaring.

Naar jeg forgjæves har søkt at samle tankerne i min tekst, i et samlende brændpunkt, saa kan dette med engang straale frem i en salmestrofe, der paa en forunderlig maate koncentrerer teksttankerne og rækker mig den hele tekst i en koncis, mægtig og sammentrængt form. Salmeboken er i denne henseende den bedste *homiletik*.

Men: Salmetankerne er ikke bare *prækentanker*, for prædikanten, de er ogsaa *livs-* og *hjertetanker*, for det daglige livs mennesker. Salmevers gir livstrøst og livsvisdom til dagliglivets strid, sprungne ut som de er, av dyr livserfaring. Akkurat som ordsprog gir koncentreret menneskelig livsvisdom, frugten av ikke bare én, men mange generationers erfaringer, saaledes gir salmerne ofte, ikke bare enkelte menneskelivs, men hele tiders kristelige livssum.

Og her ligger vel vore salmers største værdi. Netop gjennem deres evne til, i en sammentrængt og pointert form, at gi enhver, hvad han trænger av Gudsordet, til enhver tid i sit liv. — Vi har i musikken noget som heter: *Temaer*.

Det er: Korte musikstrofer, som stadig vender tilbake, med det samme melodiske motiv, men under forskjellige harmoniske iklædninger. Disse temaer er den maate, hvorpaa musikken kort og træffende karakteriserer, saavel personer som handling.

Men i mit eget liv er der ikke bedre temaer end salmevers. Ti de formaar paa en slaaende maate, at gjengi baade hvem jeg er og hvad jeg oplever.

Derfor er salmerne en saa velsignet hjælp i sjælesorgen. Kan man anvende dem, og endnu bedre — kan man synge dem, er det som om alle døre aabner sig ind til menneskehjerterne. Hvor kan jeg ikke her tale av egen erfaring! Salmesangen har hjulpet mig mer i min sjælesorg, end hele min teologiske utdannelse. Hvor ingen ord evnet at trænge ind, der aapnet salmetonen vei, like ind i det haardeste og sløveste sind, ja like ind i den døendes sluknende bevidsthet. Og hvad sjælesorgen aapenbarer, stadfæster den enkeltes livserfaring endnu bedre.

Jeg ser endnu for mig den haardt lidende kvinde, som med taarer i øinene, og foldede hænder, talte om hvordan det salmevers: «*Hvor Gud mig fører gaar jeg glad*» altid traadte frem for hende, i hendes tyngste stunder.

Det var salmen, som under hendes sværeste prøvelse, angav fredens og frimodighetens tema. — Og jeg tænker paa den unge døende mand, som i sin sidste stund, da al evne brast, fik kraft av det salmevers: «Jesum Jesum Jesum sigter» til at koncentrere sine længsler og sine tanker paa frelseren.

Jeg var engang tilkaldt som prest til en gammel mands dødsleie. Det var første og sidste gang jeg hadde anledning til at tale med ham, og hans tilstand var saadan, at det var ikke mange minutter, vi hadde til vor raadighet. Men, i de faa minutter gav han mig sit liv — i et salmevers. «Facitten av mit liv» sagde han — kan jeg samle i den salme:

«Gud, naar du til regnskap kalder
mig, for hvad jeg her har gjort
findes, ak, i hver en alder
livets tilsvar tungt og stort.»

Og sin fred og frimodighet i døden fandt han i næste vers:

«Jesus kom med dine summer,
og betal min gjæld for mig,
frels min sjæl, fra evig kummer,
bed mig ind i Himmerig.»

— Der kan ogsaa være tider i mit liv, som en salme inderlig er knyttet til.

Salmevers er de bedste baand, baade mellem aarstider og mellem tider og livsaldere i et menneskeliv.

Salmetonen vækker tillive igjen svundne tider i erindringen. Barndomsminderne blir levende gjennem salmesang, ikke mindst den som knytter sig til barndommens høitidsstunder, fremfor alt: Julen den

«Salmernes tid, hvis vingeslag
om alle suser, den ganske dag.»

Eller: Lad os tænke paa konfirmationstidens salmevers. Hvor jeg indskjærper mine konfirmanter at lære sine salmevers slig, at de for livet er præget i hukommelsen.

Men værre og værre blir det, for nu er jo opfatningen desværre mer og mer blit den, at der i religions- og konfirmationsundervisning, bare skal læses og samtales, og ingen ting læres utenad. Men, hvor det straffer sig, særlig for salmernes vedkommende.

Ti konfirmationstidens salmevers er et skatkammer for livet, hvorfra saa meget kan hentes frem, ikke mindst naar sindet er tungt og tomt. Salmetoner er som en «vinget englehær» der værner, naar fristeren nærmer sig. Et eneste salmevers, fra barndoms- eller konfirmationstiden, er ikke sjelden den «rykende tande», som er igjen, naar flammen er borte, den naturlige og nødvendige betingelse for, at nyt liv igjen kan vækkes. Hvor mangen sjælesørger har ikke ved syke- og dødsleierne, netop gjennem denne tande faaet livet til at flamme op igjen, hvor alle andre forsøk var forgjæves! — Men, hvad salmerne er i den enkeltes, det er de ogsaa i folkenes liv. De er monumenter over kristentider, merkelige historiske gjennembrud, og store historiske personligheter i Guds rikes utvikling, gjennem tiderne.

Vor salmebok skulde i denne henseende være en *kirke-*

historie, hvor hver tidsalder har avsat sit præg, og hvor ingen tidsalder maa savnes, eftersom enhver tid har sin stemme i kirkens store salmekor.

Vi har oldkirkens salmer, de store fælleskristelige, økumeniske:

«Kom Helligaand med skabermagt», eller: «O, store Gud, vi lover dig», den enkle brede majestætiske romanske stil; Vi har middelalderens glødende kristendom og dype mysticisme, i herlige passionssalmer, der bruser frem som orgelklang: «Salve caput cruentatum». «O, hoved høit forhaanet».

Eller tænk paa Luthersalmen:

«Vor Gud han er saa fast en borg», det er jo hele reformationens vældige kamptrods, dens altid løftede og synlige banner.

Men ikke bare store og bevægede gjennembrudstider, selv de stille og rolige utviklingstider, ja selv de golde tider har sine salmer.

Midt i den døde ortodoksis ørken springer der frem et friskt opkomme i Paul Gerhardts salmesang, og i Norden vækkes vi av den snusfornuftige oplysningsreligion ved den store kristelige barde: Grundtvig, som griper sin harpe, og kalder frem de gamle dype toner i kirkens og folkets liv. Mens oplysningens død ruger over Norge, bryter livet gjennem Hauge frem hos os, og gjennembruddet betegnes ved den troesinderlige salme: «Jesu din søde forening at smage».

— — — —

Men —: Likesom ikke bare de store tider, saa er heller ikke bare de store mænd de, der gir tonen til vort salmekor.

Der er store salmer av smaa mænd, ja der findes de største salmer av dem, hvis navne iugen vet Tænk paa: «Jesus styr du mine tanker», et av hjerteversene i vor salmebok; Landstad lærte den av en liten fattig pike paa landeveien, som igjen hadde lært den av sin bedstemor.

Og endnu ett: Ikke bare salmens egen digteriske værd men ogsaa dens bruk, saavel i den enkelte kristens, som i menighetens liv, avgjør, hvorvidt en salme er stor eller liten.

Saamangen en *liten* salme er gjennem at synges, løftet op til at bli en *stor*.

Der er ogsaa nok av eksempler paa, at en stor situation har omskapt jevne smaavers til klassiske strofer. Tænk paa vækkelsestidernes salmer!

I det hele er der den forskjel mellem salmedigtning og anden literatur, at *salmens digteriske faktorer ikke bare er at søke hos digteren selv* Salmedigteren anslaar tonen, kristenhjertets og kristenmenighetens salmesang fører den videre, hæver den, og utdyper den. Dom derfor ikke en salme, før tiden og bruken har dømt.

II.

Der siges saa ofte, at vor tid ikke er nogen salmetid. Det vil, med andre ord si, at vor tid intet bidrag har at gi til kirkens salmeskat.

Jeg vil tvertom si: *Hver tid er en salmetid.*

«Aldrig forstummer tonen fra himlen». Det vil ikke bare sige, at de gamle toner altid klinger igjen, men ogsaa, at nye toner altid slaaes an. Hver tid har sin salmetone, selv de mindste og fattigste tider. Men vor tid skulde ingen ha — den sværeste, men vel kanske ogsaa den største kristentid, som vi har gjennemlevet?

Hvad er vor tids særlige salmetone? Den nationale? Ganske vist: Her er en sterk tone, særlig i den norske nutids salmesang. En tone, som i *utilbørlig* grad er glemt i tidligere tiders salmedigtning. Vor salmebok har i en fremtrædende grad, manglet uttryk for den *kristelige nationalfølelse.*

Derfor er det saa fuldkomment naturligt og retfærdig, at vore landsmaalssalmer, der samtlige likefrem kan betegnes som: «salmer i nationaldragt», har tat store dele av vort folk med storm. Men — og det glemmer vi ogsaa let: Den nationale tone er bare *én enkelt tone, mot tidens brus av toner og tanker.*

Det nationale er som en liten fjeldfrisk sæterlok, mot tidens kjæmpeorkéster.

Det er en polyfoni, rik paa massevirkning og disharmoniske akkordforbindelser som en moderne symfoni, men av en overvældende magt som ingen kan unddrage sig. — Tidens

pulsslag dirrer gjennem vort livs forskjellige omraader, samfundsliv, kulturliv, kristenliv og kristenarbeide.

I vor kristelige forkyndelse har vor tid forlængst faaet sin gjenklang; du hører ikke en præken nu, uten at du fornemmer tidens tanker, som banker. *Men i vor salmebok, hvor en hvilkensomhelst anden tidsalder har faat sin tunge, der er vor tid stum og utestængt, skjønt salmeboken jo skulde være prækenens ekko.*

Og tænk for tanker og toner, tiden gir vor salmebok, som den, for største delen, absolut mangler! — Tidens vældige vekst i verdenserkjendelse og verdensbeherskelse. Og hvordan Guds skaperkald herigjennem underfuldt virkeliggjores. Menneskeaandens viden, som vaander sig under den religiøse tvil, og Kristus, som svaret paa den gaade, som ingen videnskap kan magte: synd og død. Nutidsmenneskets religiøse uro, søkende længsel, og evangeliet der stiller hjertetrangen. Eller: Tidens sociale nød, dens skrig efter retfærdighet og barmhjertighet.

De sociale opgaver har en fremtrædende plads, i nutidens kristelige arbeide og forkyndelse.

Salmeboken siger intet herom.

Der er i vor tid et vidt forgrenet kristeligt kjærlighetsarbeide, for barn, ungdom, gamle, indre og ydre mission, sjømandsmission, søndagssak, søndagsskole, arbeidet for ædrueligh et, for fanger og faldne, syke- og fattigpleie o. s. v. i det uendelige. Her er salmeboken fattigere end fattig. Næsten ingen salmer om kristeligt kjærlighetsarbeide, i almindelighet, end sige om de mange særlige kjærlighetsgjerninger.

Der er sider ved kristenlivet, hvor den kristentid, vi lever i, har bragt en vældig vekst. Tænk paa: den kristelige frihet. En av menneskedom og menneskefrygt uavhængig og frigjort kristendom, som ikke smaaskaarent og trangsynt træller under bokstaven, men paa samme tid viser forstaaende hjertelag og hensynsfuld selvfornegtelse, overfor anderledes tænkende og anderledes formede kristne.

Naturlig, menneskelig kristendom, til forskjel fra stiv og livsfjern kristelig unatur.

Her gir tiden friske toner og tanker, men *salmeboken ingen.* Og videre: Den kristelige fordragelighet, der i mot-

sætning til tidligere tiders sørgelige religiose intolerance, i forstaaende og hjælpende kjærlighet favner alt religiøst liv, selv det spædeste, og selv det, som ikke er kongruent med vor erkjendelse og bekjendelse.

Guds fred med hver, som beder
et ærligt hjertes bøn.
Guds fred med hver, som glæder
sin næste — helst i løn.
Guds fred med alle, alle,
som vender sig til Gud.
Guds fred i hjertet falde
og slaa i livet ud».

Midt i den kristensamfundets og kristenlivets mangfoldighet av opfatninger og former, som vor tid er saa rik paa, og som viser, at kristendom ikke er en ensartet abstraktion, men selve livets brogede rigdom, kan der ofte stige op et suk efter den, alle kristne verden over samlende enhet, denne enhet som ofte glemmes, under al mangfoldigheten, og fremfor alt, under den bitre og kjærlighetsløse strid, der saa ofte skiller kristne.

Dette vor kristentids dype suk burde høres i salmeboken.

«Herre hør, hvad selv du bad;
gjør til *ét* vor ring og rad
altid *ét*, saa ingenting
sprænger din discipelring.
Ét naar sammen glad vi staar;
Ét, naar ene gjemt vi gaar».

Der er én kristelig sandhet, slaaende som ingen anden, i sin praktiske anvendelse og betydning, og det er den som Luther satte paa lysestagen, mange og lange tider glemte, men vor tid igjen har hævet, *som ingen tidligere tid.* Det er alt, hvad vi kan sammenfatte under uttrykket: «*Hverdagslivets gudstjeneste*».

Denne side av kristenlivet er i vor tid saa anerkjendt og pointeret, at vi ikke bare merker det i næsten hver eneste præken, — en stor del av vor forkyndelse kalder sig likefrem: Hverdagspræken.

Men: Den gjenklang, som vor forkyndelse her finder i vor salmebok, indskrænker sig til *to*, siger og skriver *to* verslinjer:

> I nød, du være min beskjærmelse, o Gud
> hvor jeg udi mit kald maa vandre, ind og ud!

Praktisk hverdags- og livskristendom, i alle livsaldere, livsstillinger og livsforhold — hele mit menneskeliv, med alle dets forskjellige sider —

> «*alt* i kristendommens dag
> *alt* til Herrens velbehag». —

det er praktiske og levende kristentanker, der kraftig burde klinge i salmeboken, som sandelig ikke bare skal være *søndagens* men ogsaa *hverdagens* bok.

Jeg kunde nævne andre tanker, som f. eks. kristendommen og kulturen, i deres indbyrdes forhold til hinanden. Her, paa dette omraade, reiser tiden en utallighet av spørsmaal og opgaver, atter med rik gjenklang i prækenen, men uten nogensomhelst gjenklang i salmeboken.

Eller! Kristendommen og naturen? Den kristelige naturfølelse og naturglæde er meget sparsomt uttrykt i vore salmer. Mon det ikke er en av grundene til, at mange mennesker i sin kristendom har saa liten natursans?

III.

Salmesangen har netop hos os litt et nederlag. Jeg tror jeg vet grunden. Den ligger ikke deri, at vor tid ikke magter salmetonen. *Enhver tid har sin salmetone.*

Grunden er heller ikke den, at én mand ikke kunde magte salmeverket. Heller ikke, at de mange stridende hensyn, i vor norske kristentid, umuliggjør en samling om en fælles salmebok.

Nei, grunden ligger i et *helt feilagtig princip*, hvorpaa den hele salmesag fra først av er basert, og i kraft av hvilken den er forcert frem. Det feilagtige princip er kort og godt det, *at i salmesaken er bisaken blit hovedsak, og hovedsaken blit bisak.*

Der har i stor utstrækning været spørsmaal om at *erstatte* gamle salmer med nye. I visse tilfælder er det nødvendig. Men kun som sjeldne undtagelser, ikke som nogen regel.

Gammelt familieinventar, som generationers bruk har helliget, kasseres nødig uten tiden har gjort det ubrukelig. Likedan i kirkens hus. Syndes der herimot, oprøres den kristelige pietet.

Det burde været en *bisak* at erstatte gamle salmer med nye. Det er blit gjort til en hovedsak. Og kritikken er ikke uteblit.

Men der er noget andet, som er endnu værre. De enkelte spredte sproglige ujevnheter og arkaismer, samt smakløse uttryk, som forekommer i ældre salmer, hadde foranledaget en varsom formel revision. Dette var i sin orden, og kunde med forholdsvis lethet, være blit gjennemført, uten at skade ældre salmer. Men ulykken er, at der er gaat et skjæbnesvangert skridt videre, nemlig til at klæde alle salmer om, i tidens nyeste sprogdragt.

Og dette er blit et kjæmpearbeide, og dermed er, hvad der egentlig burde været en bisak (litt formel revision), blit en alt omfattende hovedsak: *den sproglige omklædning*. Svaret herpaa har været intet mindre end indignation, fra alle leire, ja selv det yderste litterære venstre har optraadt, i den kristelige pietets navn.

Hvor beklageligt, naar man tænker paa, at det som skulde været salmesagens hovedsak nemlig at gi «vor tid sit salmetillæg» herved er blit en *bisak*.

Se paa utkastet, baade redegjørelsen for, og fremfor alt *utvalget* av nye salmer viser at alle mulige underordnede hensyn fra formelle puslerier liketil det at fylde huller, har veiet mere end det *hoved*hensyn: at gi *det bedste og rikeste uttryk for vor tids menneske- og kristenliv*.

Se paa kritikken, den har faat det saa travelt med at protestere mot den sproglige omredigering, at den rent har glemt at peke paa de tanker og opgaver, som vor tid har ret til at finde uttryk for i salmeboken.

Og nu løper kanske, fordi form har faaet fortrin for indhold og tanker, og fordi hovedhensyn er tilbaketrængt, for side-

hensyns skyld, hele salmesaken tilslut ut i sandet. Det blir *til stor skade*. Enhver prest føler jo, ikke *én* men *hundrede* gange, at han, under vor tids mangeartede menneske- og kristenliv, med alle dens forskjellige tanker og gjøremaal, staar aldeles ubehjælgelig, med vor gamle salmebok. Thi: *Den har gjenklang* av *alle tider, uden av vor.*

Hvad er nu følgen? De løse og lette salmetunger kommer til at lyde rundtom: vi faar endnu mere kristeligt klingklang end før.

Og de lødige tunger vil tie.

Under disse fortvilede forhold mener jeg, at én ting snarest maa gjøres: Der maa ad frivillighetens vei skapes én: «*Kirkens sangbok*», til bruk utenfor kirken, hvor alt det bedste, tiden har skapt, av kristelig sang, kan samles. En saadan sangbok vil, for det første, bringe enhet og smak ind, paa den religiøse sangs omraade, hvor nu den store vrimmel av aandelige sangbøger frembringer det reneste kaos, og den værste smagsfordærv.

Og dernæst vil en saadan bok kunne bli et reservoir for det bedste, av vor kristelige nutids aandelige sang og herved tjene salmesaken, om den senere igjen blir tat op. Da tror jeg, det vil vise sig, til vor beskjæmmelse, at vor tid har evnet at gi rikere salmeuttryk, for sine tanker og sit hele eiendommelige liv end nogen av os har troet.

JOHS. JOHNSONS LITTERÆRE ARBEIDER.

Der gaar ind til redaktionen en del spørsmaal angaaende Johannes Johnsons litterære produktion. Især fra Sverige og Danmark ber man om oplysninger. Det gjælder dels hvad Johnson i aarenes løp har skrevet i «For kirke og kultur», dels hvad for bøker han ellers har git ut, endelig ogsaa hvad han maatte ha efterlatt av manuskripter.

«For kirke og kultur»

har hat disse artikler av Johs. Johnson:

Aarg.	II (1895)	side	345:	Lad os se nøgternt paa missionen (8 sider).
—	III (1896)	«	418:	Kirke og kultur paa Madagaskar (8 s.).
—	IV (1897)	«	513:	Det lysner (8 s.).
—	VI (1899)	«	489:	Hedningemissionens udsigter (6 s.).
—	VIII (1901)	«	44:	Er civilisationen et gode? (7 s.).
—	XI (1904)	«	452:	Paa grænsen (7 s.).
—	XIII (1906)	«	273:	Hvad værger gammel kristendom? (7 s.).
—	XVII (1910)	«	577:	Hvad er kristendom? Og hvordan blir den min religion? (11 s.).
—	XVIII (1911)	«	385:	Norges Universitet 1811—1911 (4 s.).
—	XIX (1912)	«	30:	To kristelige livsanskuelser (6 s.).
—	— —	«	213:	Ung norsk lyrik (11 s.).
—	— —	«	347:	Evangelistene og vi (4 s.).
—	XX (1913)	«	32:	Fyld institutionerne (9 s.).
—	— —	«	162:	Til reform av presteutdannelsen (11 s.).
—	XXI (1914)	«	37:	Kristendommens hensigt (6 s.).
—	— —	«	206:	Hvor ender samspillet? (6 s.).
—	— —	«	262:	Fædrelandskjærlighet (5 s.).
—	— —	«	336:	Hundreaars-utstillingen (10 s.).
—	XXII (1915)	«	405:	Ny salmebok (15 s.).
—	— —	«	528:	Kirken er til moder kaaret (11 s.).
—	— —	«	605:	Lyrik 1915 (10 s.).
—	XXIII (1916)	«	104:	De franske protestanter og krigen (10 s.).

Desuten har Johnson i de sidste aar været fast litteraturanmelder. 1916, side 129 findes et brev fra Jonas Lie, meddelt ved Johs. Johnson og forsynet med anmerkninger.

Som denne fortegnelse vidner, er der ingen som gjennem alle aar mere end Johs. Johnson har været en bærer av dette tidsskrift ved siden av Klaveness og Bruun.

Johnsons bøker.

Det er først i de senere aar at Johnson har utgit egentlige bøker. Han har skrevet og utgit enkelte prækener og foredrag og levert talrike bidrag til forskjellige blade og samler-verker. Av bøker foreligger disse:

Fra Missionsmarken. Utgit av det Osterhausiske legats folkeskrifter. Ny utgave 1902. 131 sider.

Halvveis. Træk fra missionsarbeidet i Madagaskars indland. 82 sider. Kristiania. Johs. Bjørnstads forlag, 1911. – Nyt oplag er under trykning.

Søndagsord. 182 sider. Samme forlag.

Husandagtsbok. 397 sider. Utgit av selskapet til kristelige andagtsbøkers utgivelse. 1912. (Nyt oplag kommer).

Det første hundredaar av Madagaskars kirkehistorie. 238 sider. Stavanger, Missionsselskapets forlag, 1914.

Fremad marsj, en bok for ungdommen, 32 sider, utgit av Luthersk bokmission i Bergen 1915.

Dertil kommer paa Madagaskar:

1. *Forklaring over katekismen,* for lærere. 1907.
2. *Jesu Kristi ord,* Herrens lære efter evangelierne. 1913.
3. *Prækentanker* til kirkeaarets søndage, 3dje tekstrække.

Efterlatte arbeider.

Johnsons skrivebord hadde et stort rum under skriveplaten som var til at lofte op. Der laa, ordnet i bundter med ombundet hyssing, alt det skriftlige som han vilde gjemme. Der var brev han hadde faat gjennem aarene, der var utklip av artikler og anmeldelser, der var prækenutkast, foredrag, artikler. Der var ogsaa større manuskripter. Alt omhyggelig ordnet og datert. Hans ordenssans kunde ikke bøies tilside selv av den største travlhet.

Av de ting som efterhaanden vil bli utgit nævner vi her de nærmeste.

Helt færdig og gjennemrettet laa et manuskript som vi for en tid siden hadde talt med Johnson om at faa til «For kirke og kultur», nemlig «*Ordskifte mellem far og datter*». Det utkommer nu om kort tid som en selvstændig bok

(64 sider). Den er som alle Johnsons efterlatte arbeider overtat av Steen'ske boktrykkeri og forlag og blir utgit av fru Dagny Johnson.

Ordskiftet er en fars veiledning for en datter i konfirmationsalderen. Det indeholder 9 kapitler, — et sidste og 10de var antydet, men ikke fuldført. Det er konfirmationen som gir foranledningen, datteren kan ikke skjønne hvad denne foranstaltning skal være godt for, og samtalen fordeler sig saa under en gjennemgaaelse av kristendommens indhold og dens historie med 3 avsnit om det gamle og 4 om Det nye testament («Jesu program»). Ordskiftet fører helt aapen tale, datterens gjennemskjærende spørsmaal tvinger til ikke at gaa noget ømt punkt forbi. I sit slags og indenfor sit omraade er denne lille bok et dokument baade om tiden nu og et mandig forsøk paa at vinde fremtiden.

I denne høst er det ogsaa tanken at utgi en samling av Johnsons mest karakteristiske artikler, taler og prækener. Den vil faa titelen «Den hellige krig» og omfatter ikke bare hittil spredte indlæg fra de forskjelligste tider og steder, men ogsaa (omtrent med en halvpart) utrykte saker av Johnsons efterlatte manuskripter. Utvalget besørges av fru Johnson, og det er hensigten i dette verk at gi et samlet billede av Johnsons indsats.

Til vaaren utkommer et bind *præken-tanker* og andet fra det praktisk-teologiske seminar, deriblandt ogsaa nogen aforismer om prester og prestefremtræden. Som færdig manuskript forelaa ogsaa *praktisk bibelutlæggelse* fra forskjellige avsnit av N. T.

Endelig vil Johnsons kjendte gassiske *lærebok for religionslærere* bli oversat til norsk av fru Johnson.

Naar alle disse ting er utgit vil vi ha et litterært monument over den gjerning i den norske kirke som bærer Johs. Johnsons navn.

E. B.-J.

LITTERATUR.

Erich Erichsen: **Den tavse Dansker.** — H. Hagerups forlag, Kjøbenhavn. 1916.

Alt som kan føre os ind i sønderjydernes livssfære i denne tid maa man ta imot med tak. «Sønderjydske soldaterbreve» som Harald Nilsen utgav bør ingen av os la være at læse. Naar man hører at der i Danmark er utkommet en ny bok som later til at faa omtrent den samme usedvanlige succes — den har paa nogen uker naadd 9 oplag og trykkes ogsaa i bibliofilutgave paa hollandsk bøttepapir — tar man med andagt fat paa en slik publikation. Dens store utbredelse gjør den jo ogsaa til et folkepsykologisk dokument.

Der findes baade rørende og oprørende træk fra krigen i «Den tavse Dansker». Men i ens sind foregaar der under læsningen et helt ombytte av følelserne.

Man betages av undren over at en bok som litterært set er saa ringe har kunnet finde slik utbrelse og faa slik honnør.

Indholdet gir forfatteren ut for at være ham meddelt av en sønderjydsk soldat. Hvis saa er, da har forfatteren gjort baade sin meddeler og sine landsmænd sønden grænsen en bjørnetjeneste ved at utmale det hele i en tone saa braskende som de simpleste kino-reklamer. Der er brukt en ordflom som aldrig en soldat vilde bruke, allersidst en sønderjyde, «den tavse dansker» (!). Skildringen fra krigen bærer intetsteds det egthetspræg som aabenbarer sig i en liten bagatel eller situation som levendegjør og som fortæller os noget vi ikke kunde tænkt av os selv. Forfatteren søker en grov effekt ved ophobning av græsseligheter, ogsaa græsselige ord, men han gjentar ideligen bare de samme ting, ofte to gange i samme sætning, og fremkalder hos normale mennesker bare motbydelighet.

Romain Rolland: **Over kamp og kiv.** Oversat av Signe Lehmann. V. Pios forlag. Kr. 2,50.

Rollands herlige bok er kanske lettere tilgjængelig i denne gode danske oversættelse end i den svenske jeg anbefalte i mai-heftet.

E. B.-J.

JOHS. JOHNSON OG «SYVSTJERNEN».

Hans *vita* og nogen brev meddelt ved *E. B.-J.*

«Syvstjernen» er en eksegetisk forening av teologiske studenter. De eksegetiske foreninger er en institution som er litet, eller absolut ikke kjendt utenfor teologenes kreds. Der findes i andre fakulteter ikke noget som svarer til dem. Det er kredser paa 7—10 studenter som driver eksegetiske studier sammen en gang om uken. Disse kredser er meget faste og meget eksklusive. Den forening man blir optat i ved studiets begyndelse, forlater man ikke før man er færdig ved universitetet. Flere av disse foreninger har alt store traditioner, og de forstaar at holde forbindelsen vedlike med de gamle medlemmer — gjennem jubilæer og andre sammenkomster.

Men aktive er bare studentene. Til hvert møte, i regelen mandagskveldene, har et medlem skrevet en videnskabelig opgave, som en opnævnt kritikus har hat to dager til at sætte sig ind i paa forhaand. Hvert medlem skal ha gjennemarbeidet den tekst som det gjælder. Efter opgavens oplæsning og kritikens avlevering følger almindelig debat om emnet.

Senere paa kvelden er det da gjerne kammeratslig-selskabelig samvær.

Enhver teologisk student er medlem av en eksegetisk forening. Med sine regelmæssige og hyppige møter, ved det centrale stof og gjennem det nære venskap som maa utvikle sig, spiller disse kredser en meget stor rolle baade for studiet og for studentens almindelige utvikling. Der er ogsaa en morsom og god kappestrid mellem de enkelte foreninger — jeg skal ikke nævne navn.

«Syvstjernen» er en av de ældste og mest ahne-stolte. Den har samlet sine medlemmers senere livshistorie i en vita-protokol (det hører ogsaa et fotografialbum til) og denne protokol sendes til de gamle omtrent 20 aar efter deres selv-

stændiggjørelse. Johnson har i sin aktive tid (som foreningens «Senior») interessert sig særskilt for vitaprotokollen, og da han selv som ældre faar den, er det første han gjør at klage over manglende orden. Hans vita følger her med en enkelt uteladelse slik som han skrev det i 1903; det har i protokollen sin plads mellem Jonas Myhre og Carl Konow.

1. Johs. Johnsons vita.

Johannes Johnson

tillater sig at begynde med den bemerkning, at dersom mine ældre og yngre kamerater hadde lagt merke til det register, som jeg for 20 aar siden skrev paa næstsidste side i denne bok, saa vilde de ikke latt den gaa forbi næsen paa Carsten *Hansteen* og Jakob Aall *Faye*. For imidlertid ikke at tape mere tid end der allerede er tapt, saa skal jeg benytte den dag, jeg har protokollen i min besiddelse til at indføre mit vita her, før jeg overleverer den til *Hansteen*, som sender den til *Faye*, som saa lar den gaa til *Konow* o. s. v. efter bemeldte register. Undskyld, at jeg ogsaa her, som saa mange ganger før i Syvstjernen, gir mig til at bringe orden i papirene.

Jeg var medlem — aktivt — av denne kjære og bedste av alle vore teologiske studenterforeninger fra høsten 1882 til vaaren 1886, 8 semestre, og siden i høstsemestret 1889, altsaa ialt 9 semestre. Og jeg siger, som de andre har sagt før mig, at Syvstjernen indeslutter mine gladeste og bedste studenterminder; *videnskap* og *venskap* stadig grundet paa vor *berissthet om at være kristne* og særlig vordende evangelieforkyndere, det er mit billede av Syvstjerne-livet for 20 aar siden.

Men for at begynde med begyndelsen: Jeg er født i Lille-Elvedalen $^1/_5$ 1864. Min far var sogneprest Anton C. S. Johnson — professorens bror —, min mor Decima Secunda Lange, 12te barn av gamle provst Alexander Lange i Asker. Det yrer av prester opigjennem min slegt paa begge sider, paa farssiden paa Island ogsaa i den katolske tid, for de indførte aldrig cølibatet deroppe; saa naar jeg præker evangeliet, saa føler jeg mig stadig paa hjemlig og fædrene grund.

I 1875 døde min mor. Den, som spør efter hende deroppe

mellem fjeldene, hvor hun i 12 aar stred sin strid, fik 8 barn, hele bygdens rørende hengivenhet og tilsidst sin ensomme grav — vil endnu faa høre, at hun var en helgen. Like efter hendes død flyttet vi til Trondhjem, hvor jeg saa gik paa latinskolen fra 1875 til 1881 og blev hvad jeg er til denne dag, en Thrønder.

1881 student med præ, 1882 andeneksamen (præ) og hebraicum (1)[1]) (Jens Peter var rørt over at jeg var min mors søn). Fra høsten 1882 gav jeg mig til at studere teologi, uagtet jeg vel visste med mig selv, at jeg ikke var nogen personlig kristen, paa mange aar ikke hadde bedt til Gud, og stadig kritiserte hvad jeg møtte av levende kristendom hos mine kamerater. Men under alt dette hadde jeg en stadig indre uro: skulde *jeg* bli prest! Og saa kom, ved siden av mange andre paavirkninger baade fra min fars og kameraters side, Skrefsruds glødende foredrag og prækener i 1882, og saa brast det for mig, jeg gik hjem paa mit værelse, bøide knæ til en bøn for livet og fik straks svar gjennem 1 Thess. 5, 23—24, som mine øine faldt paa i det samme sekund jeg slog op bibelen, og med det samme var min sjæl fyldt av frelsesvisshet, og den har jeg ved Guds naade holdt fast paa siden. Dette var i oktober 1882, og slik begyndte jeg mit teologiske studium, eftersom jeg nu forstaar, lykkeligere og rikere og bedre forberedt for det end de allerfleste unge teologer.

Jeg lovet mig til Skrefsrud og vilde reise ut straks, men far sa stop. Da jeg siden, efter eksamen, var færdig, vilde ikke Borresen ha nogen norsk teolog. Men kaldet til at bli missionær hadde jeg i mig fra den gang.

Saa gik det løs med ivrig, ja begeistret teologisk studium, særlig nytestamentlig eksegese og bibelsk teologi. Weiss blev min hovedlærer, Michelet min værelse- og studiekamerat, og Syvstjernen min turnsal og opvisningsplads. Ved siden av studiet rastløst arbeide med manuduktion i skolefag og hebraisk og tildels med vikariater. Kameratene sa, jeg vilde ødelægge mig, og om høsten 1885, da jeg var et aar fra eksamen, gik der noget istykker i hodet mit, jeg blev *fuldstændig udygtig til alt studium i fire aar*. Folk syntes, jeg burde være for-

[1]) Karakterene *skal* opgis i vitaet. (*E. B.-J.*)

tvilet, men jeg vænnet mig ved hjælp av kristendom og mangel paa nerver — mit onde var rent lokalt, ensidig hjernehyperæmi — snart til den nye situation.

Efter at ha vegeteret et aar gik jeg i septbr. 1886 tilsjos, drog jorden rundt, for det meste som matros med 36 kr. i maanedlig hyre, ombord paa bark »Professor Johnson» av Drammen, ifølge med min ven Thor Seeberg, og kom hjem igjen vaaren 1889, rikere paa geografiske, sproglige og nautiske kundskaper, praktiske færdigheter og personlig kristendom, men fattigere paa teologi. Saa meget fattigere, at jeg for alvor tænkte paa at opgi det hele og bli gartner.

Men da tok Syvstjernen mig under armene. De — Fr. Smith, Lyder Brun o. m. a. — vilde først ha mig op til eksamen 14 dager efter hjemkomsten. Men da jeg kunde dokumentere, at jeg ikke kunde læse en linje hebraisk, saa slap jeg, og ventet istedet til julen 89. Læste hebraisk 2 timer daglig fra mai til oktober og gik saa op som i drømme paa mine stumper og stykker, som især i systematisk og historisk teologi var mikroskopiske. Saa da jeg allikevel fik Kan vel faa laud, var jeg dypt taknemmelig.

Praktikumsaaret 1890 tilbragte jeg i Kristiania med adskillig prædikantvirksomhet i og omkring byen, tok praktikum høsten 1890 med laud, blev straks efter ordinert til hjælpeprest for sogneprest Holmboe i Eidanger, og var der fra høsten 1890 til sommeren 1892, da jeg giftet mig med Dagny Lie Heidenreich, den ypperste prestekone jeg nogensinde har været ute for, og reiste til *Madagaskar*.

Jeg visste, da jeg var over eksamen, at jeg skulde bli missionær. Men hvor jeg skulde hen visste jeg ikke. Santalistan vilde ikke ha mig, Johs. Brandtzæg, min kjære ven, o. a. vilde ha mig til Kina, og far vilde absolut ha mig hjemme. Ergo var jeg glad over de to venteaar i Eidanger, de sorgløseste jeg nogensinde har levet, blandt snilde mennesker og gode venner, særlig Hans Nilsen Hauge i Brevik, og med kjærlighetens deilige, berusende rosenduft over de solklare dage.

Kina syntes mig fantastisk, Santhalistan lukket, det norske missionsselskaps arbeide den norske menighets egentlige mission, og saa gik jeg did, efterat jeg for at stille far tilfreds, hadde

søkt to embeder[1]), som Gud naturligvis forhindret mig fra at faa, for jeg var forlængst bestemt til missionær, og søkte dem udelukkende av sønlig lydighet.

Og nu er jeg missionær, og ak, om jeg kunde faa mange av eder yngre teologer som læser dette, med mig herut til grænsene, hvor vi bor i telter og paa feltfot, men har friskt liv -- friskt og kort — og ser det ganske anderledes klart end I herhjemme: at Mat. 28, 19—20 er bokstavelig sandhet. En skam var det, at ikke 10--20 av mine samtidige drog med mig, for dengang var der overproduktion av teologer. *Men hør nu paa mig. I Syvstjernens nuværende og kommende mænd: Jeg lægger hedningeverdenens nød og Kristi navns forherligelse for eder.* La det ikke bare være Bodding og mig som repræsenterer eder paa missionsmarkene, men en stadig fortsat række av Syvstjerne-mænd [2])

p. t. Elverum, 2den februar 1903.

Johs. Johnson.

P. S. Jeg er for tiden paa et par aars ophold i Norge for at reparere min kones og barns helse, men haaber snart at fordufte fra disse solløse land.

* * *

2. To brev fra sjøturen.

Ombord paa «Professor Johnson» paa Melbournes havn 6te januar 1887.

Kjære venner!

Allerede nytaarsaften kl. 6 ankom vi her paa reden, men paa grund av alle kontorers «holyday»-lukning, kunde vi ingen brev faa fat i paa konsulatet for igaar, og selv da kun ved en velvillig vaskekones hjælp, eftersom konsulen behaget at holde holyday ogsaa igaar. Men hvor jeg blev overrasket og glad over at finde saa mange brev til mig, og mest over det nye bevis paa at foreningen, min kjære exegetiske forening, er noget andet end en vilkaarlig sammenkjørt masse av selvinteresserte individer. Tak skal I ha, inderlig

[1]) Tanen og et stiftskapellani i Tromsø stift. (*E. B-J.*)

[2]) Johnson har i farten glemt H. W. D. *Smith.* (*E. B.- J.*)

tak, og især du, kjære Møller, for dine ord og Eders forbøn; kan jeg tro paa dens hjertelighet og udelthet, saa er jeg viss paa, at I ikke er fri for virkelig at holde av mig, og *det* er for mig det bedste jeg kan vite, selv om det skulde behage vor store Far at jeg aldrig skal gjenvinde min helbred. Nu vil jeg først, fordi jeg vet I helst vil det, fortælle litt om min reise og mine første indtryk av dette land.

Først og fremst maa jeg fortælle, at jeg aldrig har været ombord paa et seilskib i sjøen før, saa alt hvad der hændte fra vi den 15de september kl. 4 eftermiddag bugsertes ut av Glommen, for mig var fuldstændig nyt og med nyhetens interesse. Av denne grund at alt nyt fængsler mig saa sterkt, er det vel at ikke et eneste øieblik ombord paa den 107 dages lange reise faldt mig kjedelig eller lang. Da jeg var liten, hadde jeg en stund som de fleste smaagutter stor lyst til at komme tilsjøs, og siden den tid har sjømandslivet ofte staat for mig som noget romantisk tillokkende; derfor følte jeg mig i begyndelsen som en drømmende, der var hensat i en ganske anden verden, og blandt andre mennesker.

Og det er nu forresten ogsaa sikkert, at sjøfolk er en egen art med endel gode, men flere skrøpelige og slette sider, og at de i almindelighet, ialfald for matrosenes vedkommende, i bedste fald maa kaldes letsindige barn, og i værste: viljeløse tjenere under sine lyster. Endskjønt mandskap og officerer her ombord vist i det hele er mere end almindelig bra folk (der er f. eks. fra de overordnedes side aldrig en ed at høre, derfor heller ikke blandt de underordnede; der vanker aldrig bank og mishandling, saaledes som overmaade hyppig paa engelske og ialfald for nogen aar siden ogsaa paa amerikanske skibe), saa lider de dog i overflod av de feil som de alle sier er eiendommelige for sjøfolk; alle undtagen skipperen og tildels styrmændene føler sig uten ansvar likeoverfor reder og skib saa fuldstændig, at ikke engang de som vil ansees for «framifraa karer» i kristelig henseende, kjender noget til det; den mand, der av alle gjør det bedste indtryk, vor gamle gemytlige «Erendæls» seilmaker ytret engang, at han skulde ha lyst til at ha en «lov», d. e. et eksemplar av sjøfartsloven, man skulde jo tro for at lære *sine* pligter at kjende; nei, var det sig likt, det var kapteinens, gæmlens» pligter

han vilde ha greie paa. Ellers er han en stilfærdig og fredelig mand; ganske anderledes tømmermanden, der er skibets mest bemerkelige kristen (han synger og taler uavladelig kristelig) og ruffets orakel i alle ting fra himmelen til jorden (han hadde f. eks. med stor sikkerhet fundet ut, at Nordamerikas indianere hadde faat bibelen i sit sprog allerede i middelalderen); denne mand er saa voldsomt hoven og saa voldsomt uærbødig mot sine overordnede, naar de ikke hører det, at det vilde være en skam for hvilkensomhelst, endsige for en mand, der altid fører kristelige talemaater i munden. Hans retning kan I skjønne derav, at han baade paastaar og i gjerning viser, at det ord: naar en slaar dig paa din høire o. s. v., kun skal gjælde med hensyn paa «aandelige ting», d. v. s. naar en staar anklaget for sin tros skyld, mens det i verdslige ting, det er i handel og vandel og det daglige liv, gjælder at sætte haardt mot haardt og ingen uretfærdighet taale, saa sandt man ikke selv tilføier uretfærdighet. Dette er nemlig kun det fiendskap, som skal være mellem verdens barn og Guds barn efter skriften, og verdens barn er da alle, av hvem en stolt og fordringsfuld mand føler sig forurettet.

Nu, det er ikke bare tømmermanden, som taler kristelig og allikevel lever i store synder her ombord; undertegnede selv, tænker jeg, naar alt kommer til alt, er nr. 1 i denne triste forsamling; jeg har kun nævnt ham som en repræsentant for en høist eiendommelig religiøs galskap, som vist ikke heller det kristelige lægfolk hjemme er fri for. Aa, kjødet, kjødet, kjødet regjerer os ulykkelige mennesker i alle former; den eneste hjælp ut av knipen er at «vandre i aanden»; da skal det gaa; de som virkelig sulter og tørster efter retfærdighet skal virkelig sættes i stand til at opfylde den kongelige lov, frihetens fuldkomne lov.

Men jeg skulde fortælle litt om reisen. Efter at vi hadde krydset et par dage for motvind under den norske kyst, fik vi en snar reis over Nordsjøen, og den 21de september i kveldingen fik vi se de bekjendte hvite eller rettere gule kridtklipper ved Dover med de to prægtige elektriske Forelands fyr. Nedigjennem kanalen fór vi for en stiv kuling, passerende bl. a. Grisnæs (sjømandsuttale av Grisnez

ved Calais), Bikja (Beachey head), Vækta (Isle of Wight), Høisand (Ouessant ved Bretagnes kyst) o. s. v. Nedigjennem Nordatlanterhavet gik det smaat med klein vind. En stund før vi naadde Madeira fik Seeberg[1]) paany en blodstyrtning og det værre end han nogengang har hat den før. Intetsteds falder det vanskeligere at bære sygdom end inden en slik liten verden; ialfald har ikke jeg ofte gaat i slik nedtrykkende ængstelse og spænding, som i de første dager, før det begyndte at gaa opover igjen. Men vor himmelske Far lot ogsaa denne gang hans stakkars krop klare sig igjennem, og han kom sig forbausende, da vi ved Madeira fik den milde nordost-passat med smult vand. Det var den 7de oktober. Saa bar passaten os ned til det stille belte, som vi traf paa 11° n. br. Der hadde vi det godt og varmt med 22° varme i skyggen og 23 ditto i vandet, og hyppige tordenveir og regnbyger, men allerede paa 3° n. br. fik vi sydostpassaten. Linjen passertes den 29de oktober, og like bortunder kysten av Brasilien seilte vi bidevind til vi kunde stikke litt mere østover. Vi saa ikke land siden Madeira, uagtet vi ikke var langt fra flere smaaøer i Sydatlanterhavet.

Tiden tilbragtes med alskens smaaarbeide, f. eks. at fange smaadyr i vandoverflaten, hvilke kjørtes ned paa universitetets dertil medbragte spiritus, at anstille metereologiske observationer og skrive dem ind i professor Mohns bok o. s. v. Tilslut kom vi os da saa langt sydpaa, at vi fik tak i vestenvinden, som søndenfor Kaperen (Cape Horn og C. Good hope) flyr hele jorden rundt hele aaret igjennem. Kaps meridian passertes den 28de november paa ca. 40° s. br. efter 74 dages seilads paa en avstand av omtrent 2 300 sjømil (3/4 landmil); de resterende 13—1 400 mil gjorde vi fra os paa 33 dage. Nede paa disse bredder, ca. 40° s., oplivedes havets ensformighet av en mængde sjøfugl, fra de store vakre albatrosser, omkring 9—10 fot mellem vingespidsene, og de vakre stormmaaker og ned til de smaa yndige stormsvaler (petreller), som utrættelig trippet om paa bølgene. Vi fisket en mængde av dem; med sit krumme neb[2]) huket de sig fast paa kroken, og

[1]) Johnson hadde følge med sin studiefælle og gode ven Tor Seeberg, senere sogneprest til Froland, død 1906.

[2]) Her er det en illustrerende tegning i brevet.

hadde ikke vet paa at fly tilveirs, saa kroken kunde falde ut. Skindene har vi præparert, dels for os selv, dels for universitetsmusæet til utstopning; da jeg aldrig har befattet mig med slikt før, er jeg meget bange, at især de sidste, hvis tilberedelse er vanskeligst, ikke blir skikkelige. Det var vist den 22de december, at vi halte ind 7 albatrosser saa store, at en mand hadde sit arbeide med at lofte en av dem, mens 8 andre laa som gjæs rundt skibet i stillen og blev fôret med indmaten av de 7. Deres kjøt spistes til middag av alle mand 1ste juledag.

Julaften ombord høitideligholdtes rundt et av tømmermanden av fliser lavet udmerket vakkert og av Seeberg pyntet juletræ. Den 30te om kvelden saa jeg fra roilraaen[1]) Victorias solbeskinnede, gulrøde skrenter, og den 31te ankret vi her. 2den juledags aften begyndte en stiv vestlig kuling, der ind paa natten steg til storm med orkanbyger. Kl. 1 sprang fokkeskjøtet, saa de med nød fik berget fokken, og da vi kl. 3—4 om morgenen lænset avsted med 11 mils fart i vakten for de to stumper (under-mersseil) (skibet er en stor bark paa 11—1 200 ton), blaaste i en byge forstumpen like ut av ligene[2]), der blev staaende igjen som en ramme med nogen filler paa. Skibet fór nu videre for den ene stump og en liten bite av fokken og lænset godt, saa vi ikke fik nogen større sjø brækkende ind agtenfra, endskjønt det flere ganger saa litt truende ut. En saadan sjø vilde nemlig let kunne slaa fordærvet rormændene og ødelægge hytten med dens skylight og fylde kahytten. Kl. 6 om kvelden den 27de la kapteinen paa vinden (bidevind) paa grund av befrygtet nærhet av land, da han ikke stolte paa sit kronometer, og det ikke var bra at komme Tasmania for nær i slik paalands storm. Kl. 4 morgen la stormen sig, og vi holdt av igjen. Med undtagelse av denne storm og en liten en 14 dage før, har vi paa hele reisen hat det bedste veir i det hele tat; uten det hadde neppe Seeberg været saa taalelig bra som han nu er.

Hvad forøvrig turen angaar, saa faar Bodding se til at spekulere ut, hvorfor den tiltagende maane ved Æquator saa

[1]) Aller øverste raa.

[2]) Ligene kaldes de taug, som seilene er kantet med.

slik ut ◠ og den avtagende slik ◡, og hvorfor den tiltagende her er slik ◖ og den avtagende slik ◗ (omvendt av hjemme), samt hvorfor Orion staar med benene op og hodet ned; jeg vet endnu ikke om jeg hertil tør føie hvad jeg har hørt referere som Lumholz's beretning, at kirsebærstenene her vokser utenpaa bæret og ikke indi; ialfald har jeg hittil kun set normale eksemplarer.

Det første indtryk Melbourne, guldbyen, der i 1836 hadde 177 indbyggere og nu over 300 000, gjør, er netop dette at den har en raskt erhvervet og mægtig pengemasse til sin raadighet. I de brede snorrette gater, som overskjærer hverandre i rette vinkler, er slængt hen store pragtfulde bygninger av huggen sten, vældige banklokaler og deilige kirker ved siden av smaa luksuriøse «cottages» med vinløv og kaktuser og andre tropiske vekster omkring. Byen ligger ved en liten skidden elv, Yarra, av størrelse som Akerselven; rundt omkring er der store tørre sletter, som nu i sommertiden er avblekte og gule av solen, og ute i horisonten ligger lave blaa fjelde. Godt og varmt er her; idag, da vinden staar fra land og vi ret som det er har voldsomme byger, har vi hat 23 - 26° reaumur i skyggen; sjøvinden er langt friskere, 12 - 15° varme. I morgen skal vi vel lægge ind til en kai og til at losse. Hvor lang tid vi blir her vites ikke endnu, derpaa skal I faa besked senere. (Vel mindst et par maaneder). Jeg har spekulert paa turer op i landet og ned til det naturskjønne Tasmania, og haaber ogsaa at faa realisert noget av det.

Min helbred er i den sidste maaned blit bedre, d. v. s. jeg har i almindelighet ingen hodepine, naar jeg ikke læser, men taaler fremdeles intet aandelig arbeide. Men det er bare en gang imellem at jeg føler dette som nogen plage, nemlig naar mine tanker flyr væk fra nutiden; ti jeg har bestandig hat det med at være saa optat med hvad der for øieblikket beskjæftiger mig, at jeg ingen tid faar til andet. Naar jeg derfor en gang imellem med en viss ængstelse kommer fremtiden og mine egentlige bestemmelse, der ikke er at betale 1 kr. dagen som passager[1]) paa «Professor

[1]) Johnson fik senere hyre (se hans vita foran).

Johnson», i hu, saa har jeg aldrig vanskelig for med mine tanker og følelser at sætte alt ind paa det ene: «Søker først hans retfærdighet og rike, saa skal alt andet tilføies Eder»; anderledes er det nok, naar saa dette skal indføres i livet; for da blir det med at søke Guds retfærdighet en 2–3 timer i døgnet, og forresten — nu ja, det kan det jo være det samme med — men ingen mand skal under paaskud av at være evangelist komme og fortælle mig, at det gaar an at synde paa naaden.

Imidlertid, jeg er glad, gladere end jeg nogen gang har været før, ofte da, fordi min tro ofte er større og varmere end før; men jeg kan ikke si, at jeg, som f. eks Støylen, Isaachsen, stud. teol. Hornemann, en gammel kar fra Trondhjem, som før fór for hodepine i 2 aar, og andre, har faat noget mægtig eller gripende indtryk av kristendom hos sjøfolk, endskjønt vi har alle slags typer i kristelig henseende her ombord; og jeg vil raade alle, der vil bli sjømandsprester, til først at gjøre nogen reiser og se paa forholdet ombord, paa den stadige uroisomhet og uærbødighet mot overordnede, som karakteriserer de underordnede, paa den stadige grining og hensynsløshet, som optræder saarende selv hos de bedste overordnede; naar man kommer til lands samles de kristeligsindede kapteiner hos sjømandspresten, og da ser man jo meget kristelig liv og megen indbyrdes kjærlighet; men se de samme mænd i deres daglige stræv ombord, i deres forhold til sine styrmænd og stuerter, og i hele deres opførsel mot mandskapet (deres andagter inklusive), da vil man være nødt til gang efter gang at se, hvordan forholdet overordnet —underordnet uavladelig stiller sig i veien for, ja umuliggjør en kristelig omgang, fordi saa faa, selv av dem som i andre henseender synes at være fremmelige i kristendom, falder paa at adlyde for samvittighetens og Guds skyld, og fordi det er saa yderst vanskelig for den, der altid er vant til at være den første i sin kreds, den med uindskrænket magt kommanderende, at skille sin egen herskelyst eller vilkaarlighet fra den fordring paa fuldstændig lydighet, som hans stilling berettiger og nødvendiggjør. Aa nei, aa nei, hvor findes der god kristendom, et helt sind i Gud, hvor findes de, som benytter sig i nogen nævneværdig grad av løftet «vandrer i aanden, saa skal I slippe at opfylde kjødets

lyst», som av opfordringen «bliver altsaa fuldkomne likedan som Eders far, den himmelske, er fuldkommen» tar kraften til dens efterkommelse? Man kan længe nok tale om at vort inderste tilhører dog Gud, vor inderste vilje er dog gjenfødt, hvem kan tro det, naar vort liv i det store og hele vitterlig er et liv i opfyldelse av vor egen lyst, d. v. s. ialfald i vor daglige færd. Ja, naar jeg tænker paa dem av Eder, I kjære gamle kamerater, som jeg kjender noget til det indvendige av, saa er det sikkert, at disse ord jeg her har skrevet, synes rent at være meningsløse; men mon jeg tar meget feil, naar jeg tror, at I selv, ialfald i de stunder, I er fuldt oprigtige, sier det samme enhver til sig selv. De faa ganger jeg formaar at overskue nogenlunde min personlighet, ser jeg mig ialfald selv saadan; men gid jeg virkelig maatte være værre end alle andre, saa var da ialfald de andre bedre end jeg. Forresten vil jeg ikke tale nærmere om, hvordan kristendommen optræder her ombord, ti maaske blander der sig dømmesyke i det.

Men nu foreningen. Ja, det er jeg rigtig glad over, at I har begyndt at forsøke litt mere at indføre et virkelig opbyggende element; men alvorlig maa det passes paa, at hvad der kanske var frugten av et øiebliks gudelig følelse, ikke skal bli en indholdsløs form. Aa, var jeg enehersker over min og Eders personligheter, saa skulde jeg gjøre os slike, at vi aldrig glemte i bunden av vor sjæl, som drivkraft for hver ytring og handling at ha salmen: «Jeg gaar i fare hvor jeg gaar», bare desuten i formen «*Du* gaar i fare hvor *du* gaar.» Jeg ber Eder den kveld dette brev læses op i foreningen, at læse denne salme høit og huske paa, at den uttrykker ogsaa vort rette indbyrdes sindelag. «Du gaar med Jesus hvor du gaar, han har dig ved sin side, han dækker dig med sine saar og hjælper dig at stride», du kjære Møller og Myhre og Konow og Ecktell og Erichsen og Bodding og Anker og Søren. Men jeg kan ikke negte for, at jeg tror vor forening har specielle vanskeligheter for virkelig at opbygge sine medlemmer; at sætte følelsene i bevægelse kan nok altid præsteres, men det er ikke at opbygge, tror jeg; at opbygge er at frembringe kristelig *liv*, og mand og mand imellem er vel da eksempel og ikke ord det mest opbyggende,

men i foreningsaftnenes korte samvær blir der neppe meget av det gode eksempel, da der jo er faa prøver at seire i under en slik harmløs diskussion og samtale. Ialfald har det altid for mig været slik, at hvad der har gjort foreningen saa kjær for mig, har nærmest været dels det videnskabelige arbeide og dels den sympati, som vel maa fremkomme mellem folk av vor alder og livsstilling, som synes om hverandre og liker hverandre. Hvis derimot foreningskjendskapet kan føre os sammen ogsaa utenfor foreningen, i familiene og ellers i vort daglige arbeide, da blir opgaven netop den stilfærdige, sagtmodige maate at være paa, som paa samme tid skjuler og aabenbarer den indre kraft, glæden i Gud.

Naar dette brev naar Eder, er næsten de fleste av Eder kandidater, foruten Møller og Myhre, altsaa Konow, Ecktell og Peter Waage [1]), og det er vel rimelig, at nogen av Eder da ikke længer kan komme regelmæssig og skrive opgaver. Ja, da blir sandelig foreningen ung, og om jeg nogengang kommer hjem igjen, saa kommer jeg vel næsten til at være en gjenganger, en stubbe med mose paa midt mellem friske skud (dette er en meget poetisk lignelse). Men i ungdommen gjør jo nogen aar fra eller til intet. Tak skal du ha, Myhre, for dine gode ord om, hvordan jeg skal opfatte dette, at mit livs vogn foreløbig er ruslet ind i en cul-de-sac. Ja, jeg skjønner nok hvordan det er, hvad han vil med mig, han som holder mere av mig end nogen far paa jorden kan; men jeg er utro, doven og slusket i skolen.

Det var ondt at høre at du, Konow er blit virkelig klein i hodet; dr. Leegaard maa vel vite, hvad der er det bedste, skjønt «kunstig» oplivning jo aldrig er bra; der var ikke tale om andet end hvile likeoverfor mig. Anker, Bodding og Søren [2]) skal ha tak for sine brev, som lignet Eder saa akkurat, at jeg syntes I stod der lys levende og snakket paa hver sin maate. Du skulde vist ha megen interesse av at være med paa denne tur, du Bodding, baade for dyrenes og plantenes skyld. De har en deilig botanisk have her, fuld av tropiske planter, som ikke jeg skjønner mig paa, og fuglesang næsten som hjemme, og ute i sjøen har jeg faat fat i

[1]) Peter Waage Erichsen. [2]) Egede Nissen.

en del rare dyr, sjøpølser og forskjellige slags havsnegler o. lign.

Baade Myhre og Bodding og Anker og desuten et brev fra Michelet, taler om forskjellige former av vantroen, som kommer sterkere og sterkere frem hjemme. Muligens, ja kanske endog sandsynligvis tar jeg feil, naar jeg fremdeles maa holde fast ved den mening, at likeoverfor et virkelig upartisk, ikke for kristendommen forut indtat og med tilstrækkelige dannelses-forutsætninger utrustet publikum, vil det aldeles ikke nytte at føre kampen mot vantroen paa den maate, som den i sin almindelighet føres hjemme i Norge hittil; ti professor Petersen staar endnu alene og er vel neppe fuldt konsekvent heller; ialfald hører da kun den dogmatisk-filosofiske og ikke den historiske-exegetiske del av teologien til hans fag. Men tal med dannede kristne i almindelighet, baade i og utenfor Kristiania, og altid vil diskussionen ende med «vi maa tro og tror dette fordi det staar i *Guds ord*.» Og her er svakheten, jeg tror ikke vi har hele sandheten paa vor side, naar vi stopper al videre undersøkelse ved dette absolute, næsten tyranniske, tro eller ikke tro at bibelens skrifter er den evige Guds fuldkomne ord. Vi faar gi efter med forstand og la kritikken grassere, indtil vi paa rent historisk-kritisk vei faar fastslaat, at det er umulig for upartiske folk at bortforklare Kristi opstandelse; om den tror jeg alt dreier sig. Saadan synes jeg, jeg tror, denne del av kampen mot vantroen maa føres. Er Kristus opstanden, saa er hans ord sande, og han er ingen bedrager, og hans enfoldige efterfølgere og disciple er ikke bedragere, men likefremme, enfoldige vidner om de aandelige kræfter, som rørte sig blandt den opstandnes tilhængere; og saa litet som vi vet om de himmelske og oversanselige ting, faar vi vel stole paa, at han sa sandt, som paa en saa herlig maate beviste, at han virkelig stod i forbindelse med den høieste, den usynlige. Men saa sandt de fleste saakaldte fritænkere er dette, fordi de er trælle under sin egen ondskap, saa sandt blir vel det som skal vinde dem (ikke deres kritiske forstand) for kristendommen, altid et liv i frihet fra synden, det er: i gode gjerninger, i kjærlighet og medlidenhet, der er den sande overlegenhet, ikke i heftig og vred strid eller i fordømmende

farisæisme, hvilket er tegn paa underlegenhet. Et rolig sind, der henter sin ro fra evighetens høider, hvor den salige og fuldkomne bor uberørt av tidens skrik og skraal, er det bedste i alle livets forhold ogsaa likeoverfor vantroens angrep. Et rolig sind forsvarer ikke sig selv, men er medlidende med andre, naar det gjør motstand. Gud er ikke bare vor Gud, men hele verdens, ogsaa fritænkernes. Vi maa stille os paa deres standpunkt og se til at gjøre dem klart, at det er ikke mot os stakkars folk de kjæmper, men i grunden mot sig selv, sin egen lykke og sin egen sandhetstrang. Vi har jo i dette liv saa meget fælles med dem. Alle er vi syndere, alle dødens kandidater, alle kortsynte og uvidende baade med hensyn til sanselige og oversanselige ting, alle har vi samme interesse av at sandheten, den fuldkomne sandhet kommer frem, alle er vi gjenstand for en kjærlighet, paa hvilken vi aldrig kan stole for meget.

Ja dette er hvad jeg gaar og tænker paa, naar jeg hører om eller møter angrep paa kristendommen. Som overalt er ogsaa her teoriene vanskelige at gjøre om til praksis.

Nu faar jeg vist slutte. Fredag den 7de gaar postdamperen «Liguria» til Europa. Imorgen (torsdag) holder min bror bryllup i Eidanger, og jeg faar ogsaa skrive til ham. Michelet vil altid kunne gi besked om mig, hvis der er nogen, da han staar i forbindelse med dem hjemme i Trondhjem, du Søren i like maade. Gud velsigne Eder nu kjære kamerater, saa I kan bli bedre og mere trofaste kristne for hver dag og samvittighetsfulde, sandhetssøkende teologer. Lev vel og bli lykkelige alle sammen, kjære stakkars gutter.

Eders

Johannes Johnson.

Ecktell, tak for fotografiet!

Seeberg hilser alle som han kjender, specielt Konow, med tak for brevet.

* * *

[Fortsættes].

NORSKDOM OG KRISTENDOM.

Universitetspræken 3dje september 1916

av professor *Lyder Brun.*

Mt. 23, 8–12.

«En er eders fader, han som er i himmelen» — «én er eders mester og lærer, Kristus, og I er alle brødre» — det er hurtig og let sagt, og dog, hvad rummer det ikke av liv og tanke, hele kristendommens uuttømmelige indhold sammenfattet i et par monumentale sætninger!

Lignende ord, som hugget i sten, møter vi hos Paulus. Fremfor alt paa det mægtige sted i Første Korintierbrev (8, 5 f.): «Om der end findes saakaldte guder i himmelen eller paa jorden — som der jo virkelig er mange guder og mange herrer —, saa er der dog for os kun én Gud, faderen, av hvem alt er, og vi til ham, og én herre, Jesus Kristus, ved hvem alt er, og vi ved ham».

Og om vi vilde søke noget enkelt samlende uttryk for hele den aandelige livsstrøm som kaldes kristendommen, en enkelt kort kristelig grundbekjendelse som kunde forene alle kristne, mon vi da kunde finde nogen bedre end denne: én fader, han som er i himmelen; én mester og herre, og vi allesammen brødre?

Ordene rummer i sig kristendommens krav. Ti den ene fader har en fast og urokkelig vilje, ukrænkelig som selve livets lov; den som han lysende klart har kundgjort os ved den ene mester og herre, Jesus Kristus; den som blir levende for os saa snart vi tænker paa Jesus, hans liv og hans død, og som glimter frem for os gjennem ord som disse: «I er alle brødre»; «den største blandt eder skal være eders tjener»; «den som ophøier sig selv skal fornedres».

Men fremfor alt minder ordene om kristendommens glade tidende som ligger til grund for kravet og selv gir kraft til at fylde det: det evangelium at der er en evig gud og fader

i himmelen, at den altomfattende magt som har verden i sin haand i sin inderste grund er kjærlighet; og at der er en mester og herre, Jesus Kristus, som gjennem det liv han levet og den død han døde avsloret for os faderens hjertelag, og fordi han selv var ett med faderen, seiret over døden og gik ind til livet, og tid efter tid lever og virker og fører menneskene til Gud ved sin aand.

Der er mange, kanske ikke mindst blandt ungdommen, som ser paa kristendommen som en tung byrde, som noget der knuger livet og trykker det til jorden, hindrer det i sin frie utfoldelse. Men ingen misforstaaelse kan være større. Kristendommen er ikke en byrde, men en bærende kraft; mægtig til at løfte den enkelte, til at løfte folkene, hele slegten, opover mot Guds rike, hvor faderen er konge og hans vilje sker.

«En er eders fader, han som er i himmelen» — «én er eders mester og herre, Jesus Kristus» — det er for hver enkelt av os nok til at leve og dø paa; nok til at gi livet det dype indhold, den kraft og klarhet, det seirende haab, som vi inderst inde begjærer.

Og det er nok, ikke bare for den enkelte, men for de mange: tid efter tid, slegt efter slegt, oplater ordet om den ene fader og den ene herre sin vidunderlige fylde; og de forskjellige folk tilegner sig det i frihet, hvert efter sin eiendommelighet, og blir indbyrdes forbundet ved det uten dog at miste sin særegenhet; og de kan ganske visst til sit eget fordærv svigte dets krav — som vi ser det i denne tid — men kan dog ikke undvære det, men blir heller gjennem selve livets nød drevet ind til dets bærende kræfter og tilbake til de bud som er gjemt i gaven.

*

Da jeg i sommer læste et dansk literaturhistorisk arbeide om Henrik Wergeland, en dansk mands forstaaelsesfulde og tankerike bok om norsk aand[1]), maatte jeg tænke paa hvor litet der hos os egentlig er gjort for at kaste lys over og trænge tilbunds i norsk folkeeiendommelighet.

[1]) Herluf Møller: Henrik Wergeland.

Saavidt jeg vet, findes der i vor literatur (bortset fra leilighetsvise antydninger og skitser) ingen virkelig studie over norsk folkekarakter, intet indtrængende forsøk paa at klarlægge den ut fra vor natur, vor historie, vort religiøse og moralske liv, vor kunst og videnskab o. s. v. Og mon der ikke er altfor faa iblandt os som for alvor har søkt at tænke over og trænge ind i, hvad der er det karakteristisk norske, i dets styrke og i dets svakhet?

Det er en feil og en kilde til vanmagt, naar vi saa altfor meget har latt det mangle paa en saadan selvbesindelse. Og det er ganske sikkert et tap for vor kirke, naar den saa altfor litet, man kunde fristes til at si slet ikke, har sat sig til maal at bringe det nationale og det kirkelige i forhold til hinanden, at finde ind til de særlige fortrin og feil ved norsk folkekarakter, for saa med bevissthet at søke kræfterne adlet og utnyttet i kristendommens tjeneste, feilene bøtet og motvirket ved kristendommens kraft.

Gid vort folks ungdom — og særlig dets kristne ungdom, aller mest dets kristne akademiske ungdom — vilde se de opgaver som her venter, og ta dem op! Det vilde ha noget at si for kristendommens fremgang iblandt os, i den enkelte og i samfundet; og skulde det ikke være lokkende? Men ganske visst er det et arbeide som bare kan løses gjennem manges forenede tanke og studium og kjærlighet

At røre ved disse ting i en enkelt præken og uten særlige forutsætninger, er et vovsomt foretagende. Men siden jeg har nævnt saken, og siden jeg har faat den opgave idag at tale til Dem om den ene fader og den ene herre, saa la mig forsøke at bringe det som jeg gjerne vilde si, i litt nærmere forhold til norsk folkelynne og egenart.

— Hvis vi spurte en fremmed (og en fremmed som ikke saa altfor romantisk paa os!) om hvad indtryk han hadde av *norsk hjertelag*, er jeg ikke sikker paa at hans vidnesbyrd uten videre vilde falde gunstig ut for os. Mon han ikke vilde være tilbøielig til at mene, at et saa umiddelbart, overstrømmende, altbeseirende hjertelag som Wergelands ikke er karakteristisk norsk? Og mon han ikke i mange tilfælder vilde finde noget haardt og koldt hos os — som ved fjeldene vi lever iblandt —, noget avsluttet og indesluttet, en altfor

haardhændt og hensynsløs maate at fare frem paa, en manglende evne til virkelig godmodig og forløsende humor, en skarp og bitter klang ogsaa i vor spøk? Og naar vi hadde hørt ham tilende, vilde vi ikke ha let for at avvise hans kjendelse. Men paa den anden side: hvis den fremmede kort og godt fraskrev os et varmt og dypt hjerteliv, vilde vi med rette føle at han ikke hadde forstaat os.

Kanske kunde vi si at det er *det stilfærdige hjertelag* og *den tause trofasthet* som ligger mest for os, men vi kjender ogsaa altfor meget til *det bundne hjertelag* og *den tause bitterhet*.

Det bundne hjertelag: det er det indestængte og tilbaketrængte hjertelag; indestængt og tilbaketrængt i alle mulige grader like ned til den fuldstændige tilfrysning eller kvælning, like ned til egenkjærlighetens og hadets og den indædte bitterhets seir. Og mon vi ikke maa medgi at *det* er det morke motstykke hos os til det stilfærdige hjertelag og den tause trofasthet som vi skatter saa høit?

Der har vi f. eks. al den besynderlige trassighet hos barn og unge som i grunden har et varmt hjerte for far og mor og søskend, men har saa vanskelig for at vise det: de er uvillige og likefrem ubehagelige i stedet, kan ikke faa det til selv naar de gjerne vilde, men snubler i sin egen klodsethet og viser vrangsiden frem, selv naar de netop hadde tænkt at la hjertelaget skinne.

Der har vi tausheten, den utrolig haardnakkede taushet, som gjør det stille og fattig ogsaa mellem voksne; uvilligheten, den næsten uovervindelige uvillighet, til at indrømme uret og gjøre det første skridt til forsoning; de oprindelig ubetydelige misforstaaelser og misstemninger som faar lov til at vokse op til meningsløse, ganske unaturlige dimensioner; nagets onde bylder som faar vokse og æte om sig og bli uhelbredelige, fordi ingen var modig og sterk nok til i rette tid at sætte kniven i dem.

Jeg tror vi kommer til at indrømme at der er noget i norsk folkelynne som ligger for det bundne, indestængte, tilsidst kanske helt overgrodde eller tilfrosne hjertelag, — saa vi har grund til at bede som det heter i salmen:

Tonerne dype, i gry og kveld,
røre selv hjertet saa haardt som fjeld!

Men *faderen og herren*, saa lyder den glade tidende, *løser det bundne hjertelag*, — løser det ved at utgyde sin egen kjærlighet i vore hjerter.

Faderens kjærlighet, den som lyser os imøte i ufordunklet klarhet i Jesu liv og død, er saa stilfærdig og trofast som vi overhodet kan ønske det. Men samtidig overstrømmende og uten grænse: en kjærlighet til svake og kjæmpende mennesker, en kjærlighet til syndere; seirrik over tausheten og alt som vil stænge kjærligheten inde, seirrik over egenkjærligheten og naget og alt som vil fryse hjertelaget til.

La dig gripe av Guds faderlige kjærlighet i Jesus Kristus, og dit bundne hjertelag skal frigjøres og bli født paany — med hjertet rotfæstet i den store kjærlighet som bærer verden og elsker syndige mennesker, skal du selv lære at elske og ofre, at glemme og at tjene! Saa lyder det til den enkelte, til dig og mig, saa lyder det til vort folk, og i samme grad som vi føler kaldet, finder vi os selv og sprænger vor begrænsning.

— *Faderen og herren opdrager de uopdragne viljer*, det er det næste stykke av den glade tidende.

Sikkert vil ingen fremmed som har faat noget indtryk av det norske folks egenart, frakjende det *viljekraft*. Ja han vil ikke negte os sin beundring naar han ser hvorledes folket i enkelte store historiske øieblik likesom har kunnet løftes op over sig selv og forenes i en stor national fællesvilje. Men til daglig vil han finde — for bare at nævne ett — at vi er rikelig stridbare og envise, litet tilbøielige og litet skikket til at løfte i flok, tvertimot strævende ut fra hinanden i steil individualisme, næsten som om vi endnu ikke var et samlet folk. Kanske vil han undskyldende tilføie at vi jo er et litet folk, spredt ut over et uhyre areal, og at mændene i umindelige tider har sittet ensomme paa sine gaarde. Men selv vil vi si at vi lider av uopdragen viljekraft.

Og her møter vi igjen kristendommen, ordet om faderen og herren som opdrager de uopdragne viljer, den eneste til roten gaaende opdragelse som her er at finde. Hvorledes sker den?

Ikke ved magt og ikke ved kraft, men ved Herrens aand! Derved at vore stridige og envise viljer frit indordner sig under og optas i den store verdensvilje, som ligger paa bunden av alle ting og trods al motstand langsomt og taalmodig styrer menneskehistorien mot sit maal. Derved at vor vilje omsmeltes og styrkes til likhet med Jesu Kristi faste og rene og kjærlige vilje, den som intet i verden kunde knække, fordi den var ett med Guds gode og fuldkomne vilje og intet vilde uten det som var rent og godt.

Saa er der ikke tale om at miste noget av sin mandighet og kraft, men vel om at vies til mænd i Kristus, at rustes til daad i samfund med den evige fader. For et maal for et menneske! For et maal for et folk og dets ungdom!

— Men vi er akademikere, vi skal være tankens mænd, og uvilkaarlig spør vi: hvorledes har det sig egentlig med vort folks anlæg og egenart paa *tænkningens* omraade?

Jeg vil ikke paata mig at svare paa det. Kanske kan man si at der staar tegn mot tegn. Paa den ene side synes det paafaldende at der fra vort land nok er gjort mange betydningsfulde indsatser i verdens videnskabelige arbeide, men at vort folk neppe kan siges at ha frembragt nogen eneste betydelig filosofisk eller teologisk tænker. Paa den anden side kan det vel ikke være tilfældig at en digtergrubler som Henrik Ibsen har set lyset hos os; og netop naar det gjælder de sidste og høieste livsspørsmaal, har der sikkert været meget mere av alvorlig, paagaaende tænkning iblandt os end det har kunnet merkes paa overflaten, — ikke bare i de egentlig intellektuelle lag, men langt utover i folket, hos tause mænd som har lært skogens og fjeldets ensomhet at kjende eller som har levet sit liv ved havet.

Mon der ikke paa bunden av vort folkelynne ligger en trang til *klarhet*, til *retlinjet, principiel forstaaelse,* som endda ikke er brutt helt igjennem? Og om saa er, hvordan stiller kristendommen sig til den?

Den almindelige opfatning iblandt os har jo længe været den at tro og tænkning ikke gaar sammen, men at forstandens offer hører med til den kristne gudsdyrkelse. Og kanske er det ikke uten sammenhæng med det, naar en fri kristelig tænkning har hat saa vanskelig for at vokse frem blandt os.

Men allerede for snart 25 aar siden ropte sogneprest Jansen fra dette kateter til norske studenter: «Saa fri i tænkning som Voltaire; saa bundet i hjertet som Hans Nielsen Hauge!» Og i de aar som er gaat siden da, er det virkelige forhold blit klart for flere og flere: kristendommen er ikke tænkningen imot, men *samler de søkende tanker ind til verdens og livets midtpunkt,* til den ene fader og den ene herre.

Kristendommen er ikke paa noget punkt tvang, den er paa ethvert punkt frihet. Den som er barn hos sin himmelske fader, den som er i skole hos Jesus Kristus, er i sandhet fri, — saa meget friere, jo mere han aapner sit hjerte for faderen og herren. Med barnets trygge tillid kan han fordype sig i alt Guds verk, i natur og i historie, i det ydre og i det indre. Uavhængig av alle menneskelige autoriteter kan han søke at tænke Guds visdoms- og kjærlighetstanker efter, bundet alene av virkeligheten selv og av de erkjendelsesveie som fører til forstaaelse av den. Og fordi han har fundet ind til midtpunktet, det skjulte centrum i Guds tanker og verk, kan han ogsaa bære slike vanskeligheter som han ikke kan løse, — hvorledes skulde han kunne vente at rumme hele fylden av Guds visdom og daad! Her er nok for den enkelte, her er nok for de mange, nok for et helt folk, for den hele menneskeslegts frie undersøkelse og forsken!

— Til slut et træk som ikke kan bli unævnt naar talen er om norskdom og kristendom: *faderen og herren møter længselen over de høie fjeld.*

«Undrer mig paa hvad jeg faar at se over de høie fjelde?» — saa nynner det i den norske mands sind. Og om længselen ikke fører ham længer end til Amerika: jo mere norsk han er, des mere begynder han, naar han sitter paa prærien, at længes til Gamlelandet. Men tilsidst kjender han at i grunden var det hverken Amerika eller Gamlelandet. Hvad var det?

Var det ikke, hvis vi skulde helt tilbunds, *længselen efter det evige rike?* Den som vort folk til tider kan synes at glemme i verdslighet og pengebegjær — slik som i denne tid, da andre folk i grænseløs opofrelse og lidelse kjæmper for sit liv —, men som dog lever i dypet av dets hjerte og med Guds hjælp aldrig skal slukkes ut.

Men er der nogen som møter denne længsel og hæver den til et levende haab?

Ja der er — det er den glade tidende. Faderen gjør det ved den herre Jesus Kristus, — men heller ingen anden end han. Faderen i himmelen som sætter det store maal for alle: Guds kongedømme, en ny himmel og en ny jord, Gud alt i alle. Og som fører os frem til maalet ved den ene mester og herre, Jesus Kristus, og ved sin og Kristi aand.

Ære være faderen, sønnen, aanden; en sand Gud fra evighet til evighet. Amen.

EN VETERAN.

Idag er det et herlig veir paa Finmarkskysten; straalende sol over drivende hvite snekladte fjeld, et let skyslør oventil og det dyphlaa hav nedentil; trods alt en harmoni saa enkel, at jeg uvilkaarlig maa tænke paa, at disse farver jo er lysrefleksen fra et og det samme stof i forskjellige former - - vandet, som i sit kredsløp i hundredtusener av aar har prøvet at slette ut jordens rynker, og saa har gjort den endnu mere furet og bakket; Lyngenfjeldene ligger vilde og forrevne for mig som tandgaren paa et rovdyr.

Ikke altid ligger kysten slik i sol som idag; her kan stormen hyle rundt hvert et nes, flytte sjøboder, rive tak, piske hav til rokk — da glemmer vi veiret som den geologiske faktor, men ser det som den vældige faktor for menneskers liv og velfærd. Rart er det ikke, at vind og veir har optat tankene og git slegt efter slegt et uuttommelig reservoir for samtalestof; selv byfolk, for hvem veirets reelle betydning er temmelig liten, har som bekjendt en god del av reservoiret i behold.

Da naturvidenskapen i forrige aarhundrede tok fat paa den ene opgave efter den anden, maatte det være en lokkende opgave at søke lovene for vind og veir. Og det skulde bli livsopgaven for den mand vi her skal mindes — *professor Henrik Mohn*. Han blev en av pionererne for metereologien, og hans arbeidslyst og rike evner førte ham fra det ene omraade til det andet. Som gammel mand — han blev jo over otti aar — bevaret han sin brændende interesse for sin videnskap, og hans livlige aand var usvækket aapen for nye ideer og arbeidsfelter. Som videnskapsmand vil han altid regnes til de store veteraner.

Men vi skal ikke her først og fremst mindes ham som videnskapsmand, men som menneske; ikke fordi der mellem disse to sider var en motsætning, men meget mer fordi der var fuld harmoni. Han var en gammel mand da jeg lærte

ham at kjende, men for et livlig sind han fremdeles hadde! Et sprudlende humor og en elskværdig imotekommenhet mot den yngste student — og hvor mange gange har han ikke i en spirituel og vittig festtale truffet den rette stemning! Og denne lyse livsglæde hadde en dyp rot; han var en personlig kristen.

Hans ungdom faldt i en tid, som laa langt forut for kristelig foreningsarbeide og studenterbevægelse, og sit livs arbeide viet han først og fremst sin videnskap. Derfor hørte han til den stilfarende kristentype og blandet sig ikke i dagens strid; men de som saa ogsaa den side av hans personlighet vil altid bevare mindet herom. Jeg husker saa godt hvor han glædet sig over at være gjest ved det kristelige studenterforbunds russefester, og ett billede vil altid staa for mig: den gamle videnskapens veteran blandt nadvergjestene.

Han var en stor videnskapsmand og et rikt menneske.

Jeg blir sittende og se paa fjeldene; av det dypblaa hav stiger de op, og de rene hvite tinder tegnes mot den blaa himmels lette skyslør; der er enhet i farvenes kontraster, for det er samme stof som gir forskjellig lysrefleks; og lyset det kommer fra oven.

Ombord i «Polarlys» 9de oktober 1916.

Olaf Devik.

DE TO RIKER.

(Dualisme i tilværelsen).

(Av *Andreas Fleischer*).

1. I sine dype og skjønne «Tanker og spørsmaal for menneskesønnens aasyn» siger Pontus Wikner, at likesom Heraklit fra Efesus fandt at «alt flyter» og blir til ved bevægelse, saa er det kun ved bevægelse det vedblir at være til, og stilstand er dets død. Denne bevægelse arter sig som *strid*, «og den gamle tænker, lyttende til bølgernes kamp i havet og heller ikke ukjendt med den lidenskapernes brusen der kan oprøre et menneskesind, fremsatte derved den tanke, at strid er altings fader». Og dog vil alt *harmoni*, og det er fremfor alt *menneskehjertet* som vil det.

Vor tid er stridens tid, den skjærende disharmonis tid, den store og tilsyneladende meningsløse verdenskrigs tid. Men jo vildere striden i verden blir, og jo mere skjærende disharmonien, desto mer avgjort viser sig menneskehjertets trang til at vinde harmoni, og desto høiere blir den forpinte slegts rop efter fred.

Denne vor stræben efter at vinde harmoni i tilværelsen og sammenhæng og mening i livets uklare mangfoldighet vil altid vinde et *religiøst* præg.

2. *Schleiermacher,* — det religiøse sjælelivs mestersanger, — har med rette sagt, at religionen er vor fornemmelse av universet. Vistnok haaner han, — i sin berettigede opposition mot vulgær-rationalismen —, tanken om at sætte disse fornemmelser i system. Og dog er han selv blit de religiøse følelsers systematiker fremfor nogen anden. Ti vi mennesker kan ikke undlate at gjøre vore refleksioner over alt, ogsaa over vore følelser og fornemmelser. Religionen vil da ytre sig som vor samlede opfatning av tilværelsen. I vor religiøst

anlagte *tænkning* vil vi derfor stræbe mot en *monistisk* og *teleologisk* opfatning av tilværelsen og menneskelivet.

3. Men selv Schleiermacher avviser det abstrakt almene for at holde sig til det konkret særprægede. Og dette vort konkrete, praktiske liv viser sig at bestaa av en mængde meningsløse antinomier, hvori vi forgjæves soker at bringe teoretisk sammenhæng og harmoni. Verdens løp med den stadige gjentagelse av fødsel, synd, sygdom og død og undergang gjør intet harmonisk indtryk, men viser sig at være «faafængt og jagen efter vind».

Og den kristelige aabenbaring, som blir vor praktiske religions kilde, gir ikke nogen monistisk helhetsopfatning av livet. Tvertimot synes *dualismen* at være gjennemført: Gud som er lys uten mørke, — og denne verdens fyrste, djævelen med mørkets rike; Guds børn født av aand, — og verdens børn født av kjød; et liv *i verden* men *ikke av* verden, — og verdens liv i kjødets lyst, øinenes lyst og livets overmot. Evigt liv i lysets rike hos Gud, — og evig fortapelse med verden og djævelen. Disse skarpe dualistiske antiteser er mest utpræget i Johannes-skriftene, men gaar igjen gjennem hele det nye testament. Trangen til harmoni, til en monistisk løsning ytrer sig her nærmest i det kristelige *haap* om legemets forløsning og det hinsidige liv. Dog er apostlene og de første kristne ikke blit staaende ved dette, men hadde den heteste længsel efter Kristi gjenkomst til *denne* jord, for at han ogsaa *her* skulde grunde det Guds rike, som skulde komme med retfærd, fred og glæde. Det ny testament slutter jo med dette lofte: «Han som vidner dette siger: «Se, jeg kommer snart!» Og den troendes længsel svarer: Amen, kom Herre Jesus!»

I tankens og kunstens luftslotte bygges saa med den logik, som livet synes at mangle. I de spekulative tankebygninger, som hos Hegel, vindes den harmoni og systematiske teleologi, som livet i verden synes at mangle. En lignende tendens mot monisme kan ogsaa spores hos alle *kristelige* teologer, fra Paulus til vore samtidige (kfr. Rom. 11,32, 1 Kor. 15,28).

Men naar den dualistiske disharmoni, — synd, død og Satans rike —, er søkt *fjernet*, har dette altid vist sig at

være en overhuggen av knuten, en overdækken av kjendsgjerninger som ikke lar sig snakke bort. Og i det store og hele synes *F. C. Krarup* at ha ret i den paastand, at «til nogen klar utredning av forholdet mellem det dualistiske og det monistiske synspunkt er det ikke kommet indenfor den kristne teologi [1]).

4. Praktisk talt lever vi alle i en dualisme mellem «tingen som den *er*» — og tingen som den *skulde* være, — imellem det at maatte bære, og finde byrden altfor svær». Og en teoretisk forklaring av livet avvises som umulig. En saa fremragende religionspsykolog som professor W. James citerer i sin berømte bok «The Varieties of Rel. Experience» [2]) med fuld tilslutning av professor Leuba: Sakens kjerne kan siges at være dette: *Gud kjendes ikke, han forstaaes ikke: han brukes*, — stundom som proviantforvalter, snart som moralsk støtte, snart som ven, snart som gjenstand for kjærligheten. Hvis han viser sig nyttig, saa spør den religiøse bevissthet ikke efter mer. Eksisterer Gud? Hvorledes eksisterer han? Hvad er han? — er alt likegyldige spørsmaal. Ikke Gud, men liv, et fuldere, rikere, mer tilfredsstillende liv er religionens maal». Denne mistillid til teologien, — man kan si foragt, — har været almindelig. Vi forbauses ved at høre, at Ritschl og hans disciple satte store forhaapninger til «det nye dogme», som vilde bringe den evangeliske kirke og kristenhet en ny blomstring. Derimot forbauses vi ikke det mindste over, at disse forventninger ikke er gaat i opfyldelse.

Man kunde kanske trøste sig med Berengar av Tours' beske trøst: «Sandheten er en perle, der ikke blir paaskjønnet av den kjødelig sindede pøbel». Men det volder dog en følelse av dypt mismot, at den kristelige tænkning ikke synes at kunne hjælpe den i haapløst mørke og forvirring nedsunkne slegt.

5. Nu er da «mørkets rike» tydelig nok erkjendt «Nu har Djævelen ordet; hvad har derfor vi kristne at tale og gjøre?» — skriver en tysk teolog fra skyttergravene [3]). Be-

[1]) Religionsfilosofi, side 33.

[2]) Side 506 flg.

[3]) Citert i Berggrav Jensens Krigerliv og religiøsitet» og i «Norsk Kirkeblad».

merkelsesværdig er ogsaa en artikel av dr. Kristen Andersen i «For kirke og kultur» (jan. 1916): «Denne verdens fyrste kommer». Her siges bl. a.: «Dannede mennesker, rigtig dannede mennesker kjendes ikke mer ved Mefisto. — Jeg hører til dem, som tror han er til. Jeg tror paa en dualisme i tilværelsen, en dualisme mellem en personlig god og en personlig ond, der begge søker at vinde for sig en tilværelse, der er præget av fri vilje, av mulighet for valg. Det er uklart at tro det; men altsammen er uklart. Det er uvidenskabelig at tro det; men alt som har værd er uvidenskabelig. Videnskap beskjæftiger sig kun med ting, der ikke har den avgjørende værdi for personligheten. Derfor har videnskapen saa god tid. Jeg er dualist, fordi Jesus Kristus er dualist. — — — Og jeg saa den bølgende masse av menneskesjæle, vandrende mot den store, store nød, med et stort, samstemmig rop: «Denne verdens fyrste har alt i os». Og saa litt efter litt forsvandt Jesu skikkelse for mig, jeg kunde ikke se den mere. — — — Den største nød».

I disse betragtninger kommer til klart uttryk følelsen av det ondes *samfundsmagt*, som staar dels træg og upersonlig overfor alle paavirkninger til forandring og bedring, dels offensivt paagaaende overfor alle aandelige vækkelser og forsøk paa at fremme Guds rike. Vi tør ikke tale med overlegenhet om at jøderne og Jesus og hans apostle savnet de videnskabelige forutsætninger til at kunne negte troen paa de onde aander. *De* videnskabelige forutsætninger savner vi fremdeles. Videnskapens nyeste triumfer, — giftige gasskyer, undervandsbaater som torpederer fredelige passagerskibe, og luftskibe som med bomber fra luften søker at gjøre fredelige smaabyer til et helvede, — synes meget godt at kunne forlikes med troen paa onde magter.

En anerkjendelse av Satan og hans rike synes at være det nødvendige pendant til den ny-opdagelse av *Guds rike*, som karakteriserer vor tids kirkeliv og teologi.

Tanken om Guds rike har i det 19de aarh. faat en saadan magt i teologi og forkyndelse og en slik virkeliggjørelse i missionsarbeide og social-kristelig virksomhet som den ikke har hat siden det første kristelige hundredaar. Og saa synes resultatet at skulle bli, at *Satans rike* viser en livskraft som

aldrig for! Kirken gaar op i og synes at forsvinde i forskjellige brutalt kjæmpende verdensriker, og Gud blir avløst av forskjellige uforlikelige nationalguder. Vi trænges ikke blot tilbake til den jodiske og kristelige dualisme, men endog til Jahve's, Kemosh's og Dagons tid. Vi faar høre, at Rislands gud er en mægtig gud; at «unser alter Deutscher Gott» er med Keiseren og hans hær; og franske erkebiskoper anbefaler virkekraftige lokalguddomme til dyrkelse.

Men disse faktiske forhold burde overbevise os om, at vi bør gjøre os klar vor stilling ikke blot til det Guds rike som vi ber om og længes efter, men ogsaa til det Satans rike, hvis virkninger og magtutfoldelse vi overalt kan merke. Det bør da ogsaa her bringe os til eftertanke, at de aandsmægtige personligheter, som har formidlet den kristelige aabenbaring, altid har følt sig i et aktivt kampforhold til det organiserte mørkets rike.

Alene ved en slik kampstilling mot den gud- og menneskefiendtlige aandsmagt i verden vil den kristne teologi kunne drage faste grænser, og alene derved vil den kunne faa *magt*. Ti det er sandt, hvad Bjørnson siger: «Al den frihet *vi* i Vesteuropa eier, har vi vundet ved at holde grænser, ikke for os selv alene, men for andre. Altsaa ved at gjøre motstand. Det svake er grænseløst, det sterke sætter grænser og holder dem».

Hvad der trænges, er en teologi, som kan virke aabenbaringsformidlende og dermed organisk opbyggende for Guds rike. Men en saadan vil altid maatte bli begrænset og i sin utformning bestemt ved den bevisste motsætning, «ikke til blod og kjød, men til magter, til myndigheter, til verdensherskere i dette mørke, til ondskapens aandehær under himmelen».

Og en saadan kampfreidig teologi vilde ikke blot faa «historisk» interesse, men vilde faa en glad bevissthet om at gjøre positiv nytte i bekjæmpelsen av det ondes samfundsmagter i verden, saaledes som den første — og største — aabenbaringsformidlende teolog apostelen Paulus uttrykker det: «Vi kjæmper ikke paa kjødelig vis; ti vore stridsvaaben er ikke kjødelige, men mægtige for Gud til at rive ned fæstninger, idet vi tilintetgjør tankebygninger og alt høit som

reiser sig mot kundskapen fra Gud, og tar enhver tanke til fange under lydigheten mot Kristus».

6. En grund til at det ofte har været smaatt stell med at faa en «aabenbaringsformidlende» teologi har nu været, at man har ment kristendommen bestod i en *læremeddelelse*, altsaa blot i en stadig fortsat reproduktion av en avsluttet lære. Læren er like sikker og avsluttet som Gud i sin Himmel, om saa alle menneskehjerter ophørte at slaa. Dette kan nok stemme med en *deistisk* betragtning av tilværelsen, men ikke med den *kristelige*, som netop betegnes med ordet: «Gud aabenbaret i kjød», og det ikke blot dengang Jesus Krist vandret paa jord; men aabenbaringen fortsættes efter hvert som Gud gjennem sit evangelium meddeler sig til troende mennesker og ved sin Aand tar bolig i deres hjerter og gjør dem til sit tempel.

Og likesom Jesu kamp og seier, hans lidelse, død og opstandelse, fik den mest avgjørende betydning for Guds fortsatte aabenbaring paa jord, saaledes opfatter ogsaa apostlene sine kampe og lidelser og seire som en fortsættelse av Guds aabenbaring gjennem kjød — mennesker.

Paulus gir de mest storslagne og gripende uttryk for dette forhold i f. eks. 2 Kor. 4, 7—18, 6, 3—10, 12, 9—10, Koll. 1, 24. Men at dette ikke blot gjælder de særlig utvalgte aabenbaringsformidlere — apostlene —, men *alle* troende, fremgaar av den tanke, at menigheten er Kristi *legeme*, som her i verden lider og strider med ham, for hisset at herliggjøres med ham. Der vil altsaa da kunne tales om en aabenbaringsformidlende teologi som en skildring og fremstilling av de kristelige oplevelser til beste for Gudslivets fortsatte vekst og utfoldelse i verden. Teologiens maal maa være at utfolde det aandsliv, som gjennem Guds selvmeddelelse lever i de nu kjæmpende kirkesamfund, og at utforme i sin klarhet og skarphet de grundtanker som vil fremme Guds rikes virkeliggjørelse, og dets stadig fortsatte og tilslut endelige seir over det organiserte mørkets rike.

7. Naar det gjælder en slik teologi, er det tarveligt baade med «ortodokse» og «liberale». I gamle dage kunde det med rette siges, at «matyrernes blod er kirkens sæd». Nu tildags flyter Europas beste kristnes blod i strømme, uten

at der synes at skulle spire nogetsomhelst derav. Og de mest *kristelige* teologer synes at være mænd som Leo Tolstoy og Romain Rolland, som vel ikke sogner til noget kirkesamfund. Dette viser os til beskjæmmelse, hvor liten betydning vor «aand» har. Den gjør os ikke skikket til at arbeide videre paa at fjerne verdens mørke og synd, men kun til at «slukne i mørke» og do i vor synd, — ikke at vi *individuelt* skulde gaa fortapt! men *samfundsmæssig* set er det saa. *Individuelt* viser de kristne stor sjelskraft, selvopofrelse og tro; men *samfundsmæssig* slukner de i mørke.

Og her mener jeg, at den ortodokse teologi dog har gjort den nytte at fremme *vækkelser* fra tid til anden, som *altid* har ført til *noget* fremskritt for Guds rike og en ialfald *delvis* tilbakegang av mørkets rike. Men her har den gjældende teologiske retning, den Ritschl'ske, begaat tre skjæbnesvangre feil, som jeg mener gjør den mer *unyttig* eller *faafængt* som aabenbaringsformidlende end den ortodokse eller naivt bibeltroende.

8. Selvfølgelig kan de Ritschl'ske teologer — likesaa litt som nogen anden —, komme bort fra, at det onde, synden og lidelsen maa anerkjendes som *faktisk* værende i denne verden. Og det maa overvindes gjennem *kamp*. Men det har dog ingen *positiv*, kun en *negativ* bestemmelse. «Det onde har aldrig realitet i samme positive betydning som det gode. Det er i en viss forstand noget negativt, et μὴ ὄν. — Det onde er et vrængebillede, en forstyrrelse, det er en *uorden* det gode[1])». I motsætning hertil synes nu professor dr. *J. Kaftan* at hævde det *positivt* onde som menneskets *egoisme*, dets villen og handlen som staar i strid med Guds vilje[2]). Mennesket er *efter sin grundretning* syndigt; ja synden behersker mennesket, før tanken paa Gud faar nogen betydning for dets tilværelse, hvilket viser, at hele livsprocessens retning staar i faktisk motsigelse mot Guds evige væsen.

Men *Kants* dype sats om «det radikale onde» avfærdiges som «som en med den kirkelige lære beslægtet tanke». Og videre, at det ondes oprindelse maa søkes i den *enkeltes* an-

[1]) J. Ording: Den religiøse erkjendelse, side 416.
[2]) Dogmatik, side 322.

svarlige avgjørelse. Dette i forbindelse med en sterk helden til at hævde menneskets «fri vilje» baade til godt og ondt underkjender det ondes karakter av *samfundsmæssig organisert magt*. Og om Satan og hans rike kan intet siges, da troen intet ved at sige derom.

Den *første* hovedfeil er denne vage, ubestemte stilling overfor den onde magt, som skal bekjæmpes. Den bevirker en ulægelig motsætning til Jesu og apostlenes tro paa, at det var deres opgave at bekjæmpe og overvinde Satan og hans rike, og likesaa til den deterministiske opfatning av menneskets frihet og den objektive forsoningslære, at Gud i Kristus forsonte *verden* med sig selv (2 Kor. 5, 19). Med rette svarer Ording paa Strauss' sposmaal: «Er vi *endnu* kristne?» med et andet spørsmaal: «Er vi *allerede* kristne?» Ut fra vurderingsprincipet[1]) maa dette besvares med: Nei, vi er jøder, det vil sige ikke efter eksilet, men paa det føreksilske standpunkt, før *dualismen* i tilværelsen var blit Israel bevisst.

Den *anden* hovedfeil er, at begrepet *religiøs erfaring* avvises, fordi det bestrides, at vi kan erfare, hvad der ikke kan fornemmes med sanserne, og likesaa at vi gjennem en oplevelse indenfor timeligheten kan paastaa at erfare den transcendente Gud, eller hvad der helt gaar ut over tid og rum. Men «religios erfaring» er jo netop et tidsmæssig og moderne uttryk og har vundet berømmelse og anerkjendelse langt utenfor teologernes ikke særlig mægtige leir og de snevre kirkelige kredse gjennem *William James'* gripende og glimrende verk: «Varieties of Religious Experience». At negte religiøs erfaring skulde jo synes at maatte føre til fornegtelse av det usynliges og aandeliges virkelighet overhodet og til en negativ og agnostisk stilling overfor Gud og det

[1]) Kfr. *Nietzsches* utbrudd (Jenseits von Gut und Böse): «I det jødiske Gamle Testament — boken om den guddommelige retfærdighet —, gives der mennesker, ting og taler i en saa stor stil, at al den græske og indiske literatur intet kan stille ved siden derav. Smaken paa Det Gamle Testament er en prøvesten med hensyn til «stort» og «smaatt». Dette Nye Testament, — en art rokoko i enhver henseende! At ha limet *det* sammen med det Gamle Testament til én bok, som «Bibelen», som «boken i og for sig», det er maaske den største frækhet og «synd mot aanden», som det literære Europa har paa samvittigheten.

overnaturlige. Men erfaringsprincippet og det dermed sammenhængende aarsaksprincip er jo selv *psykiske* principper, som professor *Ihlen* grundig utvikler under sit opgjør med den Ritschl'ske skole[1]). Her gjælder Høffdings sats: *at vi i det hele taget kun kjender en ting, forsaavidt den er aarsak eller virkning* — eller forsaavidt den *for os* staar som aarsak eller virkning.

Naar derfor et menneske gjennem Bibelens forkyndelse kommer til aandelig gjennembrudd, faar et nyt syn paa hele tilværelsen og erkjender Guds samfund, kan dette kun betegnes som en religiøs erfaring eller oplevelse.

Naar den Ritschl'ske skole bestrider berettigelsen av at mene, at man kan erfare det ny, kristelige livs opstaaen, blir den — for at tale med J. W. Newman og William James — kun en troeslære for «the once-born», — mens «the twice-born» (de gjenfødte) utvilsomt er det Ny Testaments type, og William James har ret i, at «the twice-born» baade har en langt dypere religiøs erfaring og i forhold til denne verden av «synd, sorg, sygdom og død» en langt større sandhet og ret[2]). Den Ritschl'ske skoles *tredje* hovedfeil er da denne, at den værdifuldeste religiøse type inden kristendommen — de gjenfødte — i grunden stemples som urigtig og unormal.

9. Vi møter jo det eiendommelige forhold, at den religiøse erfaring hos de mennesker, som har hat den avgjørende betydning for aabenbaringslivet paa jord, — som typiske eksempler Paulus og Luther (og for Norges vedkommende Hans Nilssen Hauge og Gisle Johnson) — altid har oplevet en *tvedelt* aandelig virkelighet, som kan gruperes om ordene *synd* og *naade, fortapelse* og *frelse, Guds rike* og *Satans rike.* Denne tvedelthet fører til frygtelig sjælekamp eller skjærende disharmoni, som hos Paulus er klassisk skildret i Rom. 7, 7—25. — En meget væsentlig forutsætning for den religiøse erfarings bevisste og sikre tilknytning til Bibelens aabenbaring er følelsen av absolut ufrihet og bundethet, disharmoni og utilfredshet i vor naturlige tilstand, og i verden som den faktisk er. Længslen efter Gud og efter nye, underfulde

[1]) Hovedpunkter ang. de protestantiske princippers stilling, side 350 flg
[2]) The Varieties of Rel. Experience, side 136 flg.

kræfter vækkes jo netop ved utilfredsheten med os selv og den empiriske verden. Underlig abstrakt og livsfjern klinger derfor dr. F. C. Krarups definition av religion: Religion efter dens almindelige begrep er den fulde ærefrygt for de livsbetingelser, hvorved vi er bestemte [1]).

Kristelig set er det snarere *utilfredsheten* med de livsbetingelser, hvorav vi føler os lænkebundne, som driver os til at erkjende at der er noget galt fat med denne verden, og til at søke frelse og forløsning hos Gud.

Det er vistnok saa, som Benjamin Kidd har paavist i «Social Evolution», at slegtens utvikling ikke i første række er intellektuel. Men menneskets fornuft og aand spiller dog ogsaa *nogen* rolle. Hvorfor skal saa vor teologi være magtesløs, en ufrugtbar ord-produktion, som verdens onde magter bare kan tie ihjel? Vi faar nok klæde os i sæk og aske og be om *Aandens* utgydelse og længes efter og haabe paa Kristi gjenkomst!

[1]) Religionsfilosofi, side 148.

KVINDESAKENS FREMTIDSOPGAVER.

Tale ved Nationalraadets landsmøde oktober 1916.

Av *Ragna Nielsen.*

Mine damer!

Kvindesakens fremtidsopgaver — ja de er mange. Og kanske tiden vil bringe flere som vi endnu ikke ser. Og allikevel . . . allikevel . . . er der i grunden bare *en*. Efter min mening ialfald. Kvindesakens fremtidsopgave er den samme som *hele menneskehetens opgave*, nemlig den: at arbeide frem i den enkelte og i den store flok, som vil høre Kristus til, det hele fuldkomne gudsbillede, i hvilket mennesket er skabt. Alle andre mindre opgaver skulde sammen sigte mot det ene store maal og gjør det vist ogsaa.

La os se paa hvad der er vundet gjennem tiderne og gaa ut fra det som vi alle vet at «Gud skapte mennesket i sit billede, mand og kvinde skapte han dem.»

Og la os saa spørge os selv: hvor meget av gudsbilledet har menneskene trods egen synd og alle onde magters motstand faat frem — ialfald til en vis anerkjendelse — i menneskeheten?

Den kjærlighetens gud som først viser sin magt, sin evne og sin godhet ved *at skape,* han som Bjørnson kalder «den vidunderlige, vidunderlige kraft», kjender vi hans billede igjen i det som vi mennesker skaper? Ja det gjør vi rigtignok. Tviler nogen paa at alt hvad videnskabsmænd, kunstnere, store aander har frembragt, at alle store opdagelser, alle nyttige og velsignelsesrike opfindelser har sin oprindelse i vor store skaber, og er kommet til os gjennem hans redskap, mennesket? Det er især til *mændene* at Gud har git av sin skaberevne og vi tør si at *vor skabers* billede finder vi igjen hos mennesket. Og det som findes hos den mægtige skaber, den almægtige styrer, det beundrer menneskene, søker at

efterligne Gud og er stolte over hvad de selv utretter ved hans hjælp.

Men *den kjærlighetens gud* som viser sin uendelige godhet og barmhjertighet ved lidelse, ved offervilje — ved at han, Guds egen søn, Jesus Kristus, gav sit liv gjennem lidelse og død, finder vi hans billede igjen blandt menneskene? Ja hos de faa, de uselviske, de ydmyge, de selvopofrende, hos martyrerne, hos alle de millioner av *mødre*, som har lidt og opofret sig for sit barn — hos alle dem finder vi den side av gudsbilledet igjen og finder det kanske like meget blandt mænd og kvinder. Men er hele menneskeheten kommet saa langt at den tilber og beundrer denne side av Guds væsen, kjærligheten som er villig til at dø for den elskede, uselviskheten, offerviljen? Ikke de hovmodige og indbildt sterke. Derfor er der — især blandt mænd, tror jeg — undertiden endogsaa en uvilje mot kristusbilledet, som ytrer sig paa flere maater. «Jesus er ikke mandig», «Jesus kan ikke stilles op som ideal for gutter», – ja der var engang en far, som med stolthet fortalte mig at hans lille søn i 1ste forklasse, da han første gang hørte at Jesus hadde lidt og var død for at frelse menneskene sa: «Det var frygtelig dumt av ham, det». Jeg blev forfærdet, men faren syntes at hans lille gløgge gut hadde sagt noget svært godt, han var stolt av ham.

Og om *individet* kan være kristen, saa er *staten* endnu i mange henseender hedensk. Kristi sind har ikke endnu den offentlige anerkjendelse at det influerer de mægtiges, de styrendes avgjørelser, staternes handlemaate. Der er som vi alle vet en hedensk moral for staten, som ikke har stor likhet med en moral, som i kirke og skole indpodes individet.

Saa er der en tredje side av det gudsbillede, hvori mennesket er skapt, som endnu ikke er opfattet, ikke har megen levende del i menneskers liv, ikke engang i vor offentlige gudsdyrkelse. Det er Guds, *den hellige aands*, utrættelige, taalmodige *arbeide* i det stille, *i vort hjerte*, *i vort samfund*. I pintsen synger vi et par salmer til aandens tak og pris, men baade før og efter er der taushet, forekommer det mig, taushet om aandens utrættelige arbeide i os, hans usigelige, taalmodige godhet. Og det har altid forekommet mig at det er her *kvindernes* største fremtidige arbeide ligger: at faa

frem i sit væsen og til anerkjendelse i samfundet den del av Guds billede, som vi har faat fra den hellige aand, arbeidet i det indre, i det stille, den uforfængelige, fordringsløse, taalmodige utholdenhet i arbeidet. Det har gaat med kvindernes arbeide gjennem slegterne som det har gaat med den hellige aands gjerning: engang imellem ved en høitid er kvindelig væsen og evne blit anerkjendt, — mest i skaaltaler vet De, mine damer, — ellers har det som utgjør den sunde, av Gud givne kjerne i kvindelig væsen været ringeagtet eller ialfald litet paaagtet. Nu har det begyndt at bli anderledes. Det kan tyde paa at vi er kommet til den sidste tredjedel av jordens historie.

Maatte norske kvinder i fremtiden, sammen med alle de enkelte gode opgaver som skal løses, ha til opgave at faa den del av Guds billede frem, som vi ser og erkjender i aandens gjerning! Maatte de være sørgendes husvaler, sandhets tolk, fredens overbringer. Maatte norske kvinder være som skinnende himmellys, maatte de være naadebrønd, som gir tørstige sind livsens vand, maatte de bringe syke naadesalven som læger. Maatte norske kvinder være kvægende dug i det fortørkede, materialistiske samfund!

La os alle be Gud om det. Det skal være min bøn i de dage jeg endnu har at leve paa jorden. Og naar jeg kommer over i aandens rike, i det nye rette fædreland, hvor jeg skal se Jesus Kristus ansigt til ansigt og likesom de andre rope mit hosianna til ham, da vil jeg be om at mit nye arbeide maa faa bli netop dette: at arbeide stille, taalmodig, utrættelig og kjærlig paa at smelte haarde hjerter og lokke dem hen til Ham, kjærlighetens gud, fader, søn og hellige aand.

Maatte vi alle møtes i det arbeide!

*

Jeg har villet si dette, mine damer, uagtet jeg vel vet at hos mange — kanske de fleste — vil det vække uvilje at jeg har tat bort tid med denne tale. Men jeg vet — og vi vil alle snart komme til at erkjende det — at uagtet det er bare rigtig, fordi det er Guds vilje, at vi skal arbeide for al fremgang paa jorden og ta op alle foreliggende opgaver, saa er disse 70 aar her intet mot vort liv og vort arbeide i evig-

heten. Og jeg vet at seirer ikke Guds hellige aand i hjerterne, i samfundene, saa er alt arbeide tilsidst forgjæves. For i evigheten, der blir der ikke gjort smaabarn uret, der søker ikke kvinder om poster og levebrød, der er der ikke løn av penge, men av Guds naade, der er intet hus at stelle, ingen mat at lave, der er vore boliger os beredte, og ingen kan ta dem fra os. Men krig føres der — ikke med kanoner og zeppeliner og undervandsbaater, men aandelig krig mot ondskapens aandelige hær. Og alle Guds stridsmænd arbeider for at hans hellige aand skal vinde seier i alle de mange riker, i alle de mange hjerter.

Og derfor tænkte jeg at De kanske vilde tilgi mig at jeg pekte paa den sandhet at *forberedelsen til evighetens arbeide* dog tilsidst er kvindernes vigtigste og fornemste opgave.

NATIONALITET OG KRISTENDOM.

Om dette emne har professor L. P. Bang skrevet en bog, hvis formaal dog er snævrere, for saa vidt som han begrænser sine undersøgelser til nutidens tyske kristne, og da til de mest nationalistiske; medens han paa den anden side medtager en del tyske akademikeres uttalelser, ogsaa saadannes, der ikke gør fordring paa at være i overensstemmelse med kristendommen.

Bogens titel lyder nærmest som en blasfemi — derfor har vi ikke kunnet bekvemme os til at sætte den som overskrift over disse linier — den hedder «Hurra og halleluja»[1]). Det behøver næppe at siges, at denne sammenstilling stammer fra en af de tyske kristelige patrioter. Der er vel i det hele ikke den smagløshed som tyskerne ikke paa dette omraade har begaaet. Professor Bangs citater viser det, og ikke sjældent staar vi overfor det rent patologiske (selvrosen), og det gudsbespottelige (parallellen mellem Jesu lidelse og det tyske folk, talen om den tyske Gud; hadets nødvendighed o. s. v.).

Det er i virkeligheden ganske utroligt, hvad kristne, ogsaa saadanne, der staar paa fremskudte pladser, har ment at kunne sige. Det er en læsning, der virker overordentlig pinligt. Først fordi det i sig selv er trangt at læse 112 sider om næstens daarligheder. Dernæst fordi vi ikke kan være blinde for, hvor farlig denne vor sydlige nabo er for et lille folk som vort. En magttrang forbundet med en selvovervurdering, som den vi møder i vide kredse af det tyske folk, er en stadig trudsel mod vor nationale eksistens. Endelig er det beskæmmende at se, hvorledes man udpynter sine forvildelser, ved at give dem en art kristelig overmaling, og man forfærdes ved at se, hvor ofte sligt gør indtryk ogsaa i kristelige kredse.

[1]) Schønberg 112 s.

I en omtale i «Hovedstaden» af professor Bangs bog beklagede anmelderen, dr. med. Kjer Petersen, at forf. ikke havde forsøgt at bestemme hele det her behandlede sjælelige fænomen nærmere. Selv viste han hen til, hvad Johannes Jørgensen derom har udtalt i Klokke Roland, hvorefter det skulde være en luthersk kristendoms (teologis) ensidighed, der var skyld i de preussiske aandelige forvildelser. Særlig mente anm., at det var den rationalistiske form for tysk protestantisme, der var aarsagen. Professor Bang svarede dertil, at dette sidste i hvert fald næppe var nogen fyldestgørende forklaring, hvilket bl. a. ses deraf, at de ortodokse kredse er lige saa fanatiske som og snarest værre end de liberale. Jeg vil gerne som min personlige mening tilføje, at Johannes Jørgensens tolkning af det, som i Belgien er øvet af tyskerne, næppe er mere værdifuldt. Man kunde med samme ret sige, at katolicismen i Belgien har ansvaret for forbrydelserne i Kongo. I det hele turde der være grund til, for de mange tegnudlæggere og profeter, som de sidste tiders forfærdelige begivenheder jo utvivlsomt vil fremkalde, at give agt paa sig selv og at se dybt i tingenes sammenhæng, da vi ellers kommer ind i et skrækindjagende aandeligt kvaksalveri, paa en tid, hvor vi visselig vil komme til at trænge til kyndig og klar lægedom for sjælene.

Iøvrigt gjorde professor Bang opmærksom paa, at han med fuld bevidsthed havde begrænset sin opgave; han havde fremlagt kendsgerninger, men ikke villet filosofere over dem. Men man fik indtryk af, at professoren ikke var helt uvillig til ogsaa at tage denne opgave op til løsning. Ingen vil være i tvivl om, at han sidder inde med endog særdeles gode betingelser for at kunne foretage en saadan undersøgelse og vurdering, som her maatte kræves. Paa den anden side er der en bestemt side i professorens forfatterskab, som giver os anledning til paany at advare mod en indsnævring og uvirkelig forenkling af synspunkterne.

Forf. protesterer, og utvivlsomt med rette, imod at blive betragtet som professionel tyskhader. Men det kan dog ikke skjules, at hans varme nationalitetsfølelse giver ham et meget skarpt blik for tyskernes svagheder. Det tør anses for givet, at et arbeide af den art som det foreliggende — der med

hensyn til, hvad det behandler, med vilje er anlagt ensidigt — snarest har tjent til hos forf. at styrke en opfattelsesretning, som allerede var til stede. Hvis professor Bang, som t. eks. cand. Berggrav-Jensen, havde levet i og med det tyske folk i dets trængsler, vilde han formodentlig have set anderledes paa mangt og meget, ja, han vilde maaske slet ikke have skrevet sin bog efter den plan, han nu har fulgt, hvor noget nær de eneste virkelig kristelige og forsvarlige udtalelser (af Foerster), der citeres, nærmest synes anførte for at danne relief til de øvrige uhyggeligheder. Det vilde dog ikke have været vanskeligt at finde en række udtalelser fra tyske kristne — f. eks. baade i *Christliche Welt* og i *Luth. Kirchenzeit* — der baade kristeligt og nationalt har været saaledes, at vi kan forstaa og respektere dem, selv om vi maaske ellers er meget uenige med dem. En bog som professor Bangs er jo beregnet paa en videre læsekreds, der ikke kan forudsættes ellers at kende synderligt til tyske forhold eller særlig til tysk kristenliv. For saadanne vil forf. bog meget let komme ti at virke ganske vildledende.

Men i samme retning virker det ogsaa - og det er dette, der bringer os til at være betænkelige overfor en fra forf. muligt kommende vurdering af det leverede materiale — at forf. tydelig nok anser den national-kristelige forvildelse, som vi her møder, for at være et væsentlig tysk fænomen, nærmere bestemt et fænomen, der har udviklet sig i de sidste 50 aar (se bl. a. kap. I: Tankegangen). Det er min faste overbevisning, at ud fra-et saadant synspunkt, vil man aldrig naa til nogen virkelig forstaaelse. Fænomenet møder os overalt og snart sagt til alle tider, og ikke sjældent hos de ypperste i et folk. At bevise rigtigheden af denne paastand ligger ud over, hvad vi her tilstræber, men vi skal give en illustration fra et omraade, der ligger os nærmere end vel noget andet.

Den mærkelige og paa saa mange maader frugtbare nationale vækkelse, som vi allerede meget tidlig sporer hos Grundtvig, faar ved hans omslag til tro paa, om ikke just den «liberale», saa paa den folkelige frihedsbevægelse en saadan styrke, at den ofte synes at maatte sprænge alle grænser, ogsaa de kristelige. Ganske vist mener Grundtvig just at være kristen-

troens herold, naar han bekæmper tyskeriet. Men denne kamp føres med en saadan voldsomhed, at vi fra slutningen af fyrrerne atter og atter møder tankegange og uttalelser, som ganske vilde egne sig til at gaa ind i nutidens tyske krigsprædikener og foredrag. Professor Bang er meget haard ved generalsuperintendant Lahusen, som dog aabenbart er noget betænkelig ved det at skulle hade englænderne kristeligt (s. 65), og han forarges ikke mindre (og med rette) over hadets digtere (s. 18 o. fl.). Men hvad vilde han sige om flg. udtalelse, hvis den var sagt af en af Tysklands indflydelsesrigeste præster om Danmark: « . . . . da jeg ligesaa aabent og ærligt hader Tyskland, som jeg elsker Danmark, fordi man trods al følsom sniksnak, umulig af hjærtet kan elske sine venner uden at hade deres arrige fiender, og fordi tysken, trods vort ministeriums allerkærligste protest (hvor aktuelt!), altid har været og aabenbart er og altid vil blive danskens arrigste fiende.» Disse ord viser jo ganske vist ikke hen til paavirkning fra evangeliet; men paa den anden side kan de dog næppe tilskrives indflydelse fra Treitschke eller Nietzsche eller preusseraanden, selv om der vel skulde kunne paavises indvirkning fra Fichte og andre tyske romantisk-nationale førere. — Det var i aaret 1849, at Grundtvig talte saaledes og nedskrev ordene i Danskeren (Udv. skr. IX, 177).

Professor Bang fremhæver med rette den utaalelige tyske selvros med tilhørende undervurdering og forhaanelse af andre nationer. For Grundtvig bliver alt hvad tysk var i fortid og nutid idel mørke. Betegnende nok gives modsætningerne oftest i bibelske vendinger, der vel kristeligt set maa vække betænkelighed. I »Dansk seierssang» skriver han:

Helved! hvor er nu din sejer!
Død! hvor er din brod!
Dødt er alt, hvad tysken ejer;
Liv er danskens lod! osv.» (Udv. skr. IX).

Hans viser og vers fra denne tid er typiske eksempler paa slet smag og patriotisk overmod. Tyskerne er baade fejge og dumme; de kommer altid til kort; de praler osv. Derimod er de danske hjærtefolket, der aldrig kan udryddes:

«Hjærtets engel let forbinder,
Med livsbaandet af kjærminder,
Ætten god af danekvinder,
Klarer alt med kærlighed.»

Men tyskernes tale om deres land som verdenshistoriens midtpunkt, deres folk som menneskehedens sjæl, betingelsen for menneskehedens fremgang, alt dette som med god grund vækker professor Bangs harme — ak, ogsaa dette findes hos Grundtvig saa rendyrket som nogensteds i det efter-Bismarckske Preussen. Hør blot: «Derfor udraaber jeg, saa højt jeg kan, at det danske folk lader sig bedrage af skinnet, naar de tænker, at fordi den danske sag nødvendigvis baade først og sidst er og maa være danskernes sag, at den derfor skulde være deres alene, da den tværtimod tillige er baade hele højnordens, menneskelighedens, kristendommens og følgelig forsynets, Guds den Almægtiges sag, der aldrig kan være i saa stor fare, at den jo kan reddes» osv. Læserne maa selv fortsætte læsningen bl. a. om det «Helvedes dydige skraal», som modstanderne rejser, eller om «Lyderne ved folkeligheden», der «ingensteds er saa smaa som i Danmark» osv. («Den danske sag», Udv. skr. X, s. 45 f. Sml. s. 54: blev det danske folkeliv nu afbrudt i sin udvikling, da blev derved ogsaa den menneskelige oplysning, som er menneskeslægtens eneste redning, kvalt i fødselen» osv. Sml. s. 64 og 66: Den danske menighed er «Filadelfia» i Joh. aabenb.).

Naar tyskerne kalder Englænderne for Barrabas og i al beskedenhed tildeler sig selv Jesu rolle, saa staar Grundtvig ikke tilbage. I en fasteprædiken (1864): «Livsfyrsten og morderen» fordeles rollerne ganske paa samme maade, og ganske som vi møder det i nutidstyske (forresten ogsaa i engelske) udgydelser, advares der mod «en aldeles umenneskelig medynk med de forsætlige mordere.»

Disse uddrag, der kunde øges snart sagt i det uendelige, virker forstemmende, kvalmende, og — for en kristen — beskæmmende. Undertiden glimter Grundtvigs geni igennem alt dette kummerlige. Man kan jo ogsaa — som man kan det, hvis man kjender sig oplagt, overfor tyskerne — beundre den kæmpekraft, der giver sig udslag i denne form for delirerende

nationalisme[1]), man kan beundre den hensynsløshed, hvormed en kristen præst kan kaste alle kristelige hensyn tilside for at værge sit folk og sprog — det kan man maaske. Men man kan ikke dømme tyskernes fornæstelighed uden ogsaa at ramme Grundtvigs; med mindre man vil efterligne hine og ophæve det «Gensidighedsbegreb», som professor Bang med Chesterton kæmper saa varmt for, og som tyskerne har givet et saa klart udtryk i ordsproget: «Hvad der er ret for den ene, er billigt for den anden.» Derfor kan det af professor Bang som muligt bebudede opgør ikke foretages, uden at Grundtvigs fædrelandskærlighed ogsaa tages op til belysning og fortjent vurdering. Vi for vort vedkommende skulde med interesse imødese et saadant, med den fornødne kristelige klarhed og aandelige overlegenhed foretaget opgør. Vi trænger til det i disse tider. Vi fristes til at sige, at det nødvendigt maa komme, hvis ikke forvirringen skal øges.

Hans Koch.

[1]) Paa Vennemødet 1865 taler Grundtvig om den kristelige fornyelse, der maa komme fra højnorden, «thi intet andet sted paa jordens kreds findes der menneskelige folk og levende tungemaal, som er skabte, skikkede og forberedte til den Guds underfulde kærlighedsgerning til Jesu Christi herlighedsgjørelse paa jorden» osv. (!)

LITTERATUR.

Jakob Knudsen og selv-seeriet.

For dem som har vænnet sig til hvert aar sidst i september at faa en bok av vanlig omfang fra Jakob Knudsen, og som i denne forfatters produktion og tænkemaate har fundet sig til rette som i en kjendt stue, er altid den nye bok i september en personlig liten begivenhet, — det er 'som at faa et brev hjemmefra.

For nogen var de to Lutherboker («Angst» og «Mod») noget av en skuffelse. Men selv om det er en skuffelse med Jakob K., saa er det ikke mulig at la være at læse ham — for dem som nu engang finder en personlig hilsen fra noget kjendt og kjært om det saa bare er i stilen.

Fra en av dem fik jeg før jeg selv læste den nye bok[1]) et brev.

«. . . . Den var mig en skuffelse. Allerede titelen, som lover saa meget, er jo som et brudd paa avtale. Eller rettere: boken er et brudd paa titelens løfter. Hvorfor netop «Den gang —»? Hvorfor ikke likke saa godt «Nu»?

«Og saa synes jeg hans personer er saa usigelig uvirkelige, farcemæssig karikerte. Ikke morsomme heller, fordi de ikke er levende. De er skemaer hvori han har puttet ind sine egne replikker.»

— Det er ganske forunderlig hvor ulikt ellers like personer kan domme om bøker. Men denne gang begriper jeg det ikke.

At boken skal være treven og kjedelig kan ikke den forstaa, som læste den fra kl. 6—9 om morgenen paa Norges mindste, mest rystende tertiærbane. Ikke Conan Doyle engang kunde fængslet slik og holdt en saa vaaken.

Jeg indrømmer: det er ikke kjøds- og blods-digtning. Det er som et røntgenbillede, et rontgenteater hvor vi aldrig faar

[1]) «Den Gang», roman 317 sider. Kr. 5,00. (Gyldendal).

se personenes vanlige konturer. Den slags banaliteter er da ogsaa for intet at regne mot den genialitet som kan la det hele foregaa i et saadant bakenforkjødet-plan.

Netop de som er plaget av selv-seeri, selvspeiling eller hvad for navn nu Jakob K. sætter paa refleksions syken, skulde jo nyde dette, endog samtalene som alle andre vil finde til bunds kjedelige. Jeg synes at netop i disse samtaler er opbygningen saa fast og klok at man kunde ha spekulert i aarevis paa at konstruere dem. Hvad der sies længe paa forhaand uten endnu av os at kunne sættes i sammenhæng — og saa dog siden *huskes,* naar dets plads i forstaaelseskjeden blir aapnet!

Tænk at Jakob Knudsen endnu skulde skape et *digterverk!* Ikke bare fortælling som de foregaaende, ikke bare ny paafylding til den stereotype form, men et nyt skaperverk. Ikke eksotisk som den selv-seerskildring vi har i den uovertrufne «Uten fæste», men *nordisk.* Ikke engang med nogen av Jakob K.s undertiden saa fortvilet søkte nerve-chock. Ganske enkel, «jevn» som dansken sier, kjedelig kanske for dem som ikke forstaar av egen erfaring og ikke kjender den merkelig lume sjæletaler Jakob Knudsen, men digterfødt.

Hvis jeg nu var en ret Vinderup'er saa vilde jeg som enhver anden av kredsen derute komme i tvil om min begeistring var «objektiv» eller om ikke ogsaa jeg var forelsket i Karen Herslev. Jeg synes aldrig jeg har læst om en forelskelse skildret saa aldeles herlig uten nogen slags fakter. Disse samtaler paa spaserturene mellem Karen og Mogens — de er vel idiotiske og abrupte paa overflaten, og dog spinder livets traad sig sammenhængende i dypet!

Slik er det det gaar for, sig og ikke som alle de andre skildrer det!

Eller slik gik det ialfald for sig, «Den gang – . For deri ligger vel noget av titelens mening. Veien til nutidens forlovelser gaar ikke gjennem «samtaler».

Og saa er det vel temmelig sikkert at boken ogsaa er et «Den gang —» for forfatteren selv. Hvor han nu bor ute i Birkerød var der den gang netop slik en kostskole, og rektor hadde netop ogsaa der en bror som var skuespiller (Mantzius).

At der i dette er en svakhet ved boken (som Hans Koch

sier i «Plovfuren») vil ikke være paafaldende for norske. Derimot kan der overfladisk set være noget i den anke fra samme hold: at boken slet ikke viser vei ut av selvseeriet. Men den lar sig neppe opretholde i længden.

Affektation kan endda gaa an, mener Jakob K. «Saa længe menneskene søgte simpelthen at fjerne sig fra det naturlige, det oprindelige, da gik det alt sammen nogenlunde an; thi da vidste man dog stadig, hvad der var det ene og hvad der var det andet, hvad der var naturligt, og hvad kunstigt. Men det moderne tog først fat, da man med kunst begyndte at nærme sig til naturen igjen, lave natur i 2. potens; — . . . her var Rousseau den første.»

Det er ikke saa meget selve den ting at man iagttar sig selv, Jakob K. vil ha fat i. Men det er det *bevisste* skuespilleri, det ublufærdige koketteri som iagttar sin egen iagttagelse o. s. v., baade i 2. og 3. potens, saa det hele tilslut blir som en kinesisk æske, den ene «iagtagelse» uten om den anden

Nogen patentmedicin kan forfatteren ganske visst ikke gi mot denne syke, men netop hele hans personlighet og ogsaa den skikkelse i boken som bærer hans eget billede (Mogens) viser at han kan praktisere veien ut av speil-tilværelsen. Man skal netop ikke *negte* at man har et andet jeg som optrær som iagttager og reflektør, man skal *rolig* være ved det! Arbeide, handle, tænke, ville i sit egentlige, sit oprindelige jeg. Ingen kan gaa ut av sin natur. Men like saa visst som man kan forvænne den, potensere dens elendigheter, like saa visst kan man avmagre den, gjøre den tam ved ikke at gi den av livs-blodet.

Man har sagt: Jakob Knudsen er ogsaa en selv-seer, han har netop interessert sig saa sterkt for disse ting, da han fandt dem hos Ludvig Feilberg (hans inspirator), fordi han hadde splinten!

Om saa er — og det kan gjerne være —, da kan man ikke *bebreide* ham det. Han er nemlig ganske rolig forblevet i sin naturlighet, dens portion selvrefleksion iberegnet. Han har vist at et moderne menneske kan være et rolig og naturlig menneske. Selve hans produktion beviser det. Paa spørsmaal om han ikke hadde vondt for inspiration sommetider

(tænk paa det nøiagtige sidetal som bøkene *altid* har), svarte han en gang at han arbeidet ikke med «inspiration»! Han har det ikke med perioder. Naar høstens foredragsreiser er over, og julen har flokket alle barna om ham, da sætter han sig i januar rolig ned og skriver . . .

Men der følger en ting av dette: hans verden er hans eget liv. Det er ikke akkurat paa minder han lever. Men det *typiske* ved hans miljø er altid det samme: hans eget livs, hans egne menneskers. Han forsøker ikke at gaa utenfor sig selv, — de smaa-forsøk han i sin tid har gjort, har vel ogsaa skræmt ham —, men hans evne til inderlig at leve med, at variere og typificere de menneskesjæle han er kommet nær, den bærer hans digtning.

Saa sætter han sig ned i sin brede stol . . . og begir sig til sin egen kreds. Med den lever han til han igjen maa frem i dagen. Ofte bryter han tvert og unaturlig av — som i «Rodfæstet», eller ogsaa bryter han slet ikke av, som i «Den gang —».

Dette passer bedst med hans natur. Han er ikke altid den samme han heller. Men dypt i sit personlige liv har han valgt sig et fast punkt, som aldrig svigter. Det er fra Jakob Knudsen selv Karen Herslev har faat det ord som hun sier til den dødsmerkede gamle rektor — og dette vilde han nok kalde den egentlige vei ut av alt fusk:

«Vi *veed* vist ikke altid rigtig, om hjertets tro er vaagen; men naar vi dog vil hviske troen for os selv, saa vaagner hjertet igjen, og vi faar fred. Det skulde De gjøre.»

Eiv. Berggrav-Jensen.

Anmeldt av *Jens Gleditsch.*

Vald. Ammundsen. **Krig og krigførende kristne.** Streiflys fra Tyskland, Frankrik, England. Gad, Kbnhavn 1916.

Den literære produktivitet er bestandig betydelig større i Danmark end i Norge, det sees ogsaa paa krigsliteraturen. For dennes vedkommende hænger det vel bl. a. sammen med, at danskerne bor saa meget nærmere krigen og især det krigførende Tyskland.

Dette naboforhold med sin avhængighet og sin motsætning speiler sig ogsaa i professor Ammundsens bok, Tysk-

land optar den største del av pladsen og i den indledning som skildrer de fælles træk ved krigen, indtar igjen tyske ideer og tilknytning til tysk aandshistorie en fremtrædende plads. Paa den anden side kommer ogsaa motsætningen til de tyske synsmaater noksaa tydelig frem, først og fremst derved at professor Ammundsen *ikke* som *Bøøk* i sine skildringer fra det franske krigsomraade eller *Berggrav-Jensen* i sine studier over tysk materiale ser tingen *indenfra*. Professor Ammundsen ser krigsreligiøsiteten væsentlig utenfra. Han lægger an paa en objektiv fremstilling bl. a. derved at citaterne intar en meget bred plads i boken. De mange citater gir fremstillingen objektiv form, vi merker vi har en kirkehistoriker for os. Paa den anden side blir der altid spørsmaal om et *utvalg* og her kommer man kanske ikke bort fra at utvalget tildels bærer præg av en noget kunstig tilveiebragt materialsamling. Man kan ogsaa indvende mot den, at det væsentlig er teoretikere — prester og andre lærde folk som kommer til orde mens den almindelige mands tankegang mindre gjør sig gjældende.

Jeg benytter leiligheten til at henlede opmerksomheten paa de soldaterbreve som efterhaanden kommer frem baade engelske som *Sappers* og den anonyme forfatter av *A student in arms* og tyske som *Kriegsbriefe deutscher Studenten og Das Erlebniss unserer Kriegsfreiwilligen* med mange flere, ogsaa i dansk literatur fortrinlig repræsenteret av Harald Nielsens soldaterbreve. Det vigtigste stof til temaet vil man i fremtiden nok komme til at finde der. Ti de lærde herrer har foruten sin egenskap av teoretikere i regelen ogsaa den egenskap at være sak førere for et eller andet syn — de er ogsaa naar de gjengir for tællinger fra livet vel meget optat av at «mætte sine teorier med stof».

Saa objektivt holdt som Ammundsens bok er, gjælder det ogsaa om den. Den er objektiv i den forstand, at forfatteren er høit hævet over de ensidige propagandaskrifter eller nedrakningsskrifter som der findes saa mange av. Men den er behersket av ideen om motsætningen, mellem den brutale magtutfoldelse som krigen unægtelig er paa utsiden — og menneskeslegtens indre idealer og religiose liv. At forfatteren er saameget optat av denne motsætning, kommer av

hans forhold til de tyske teoretikere som naturligvis efter sin aandelige art og sædvane tilspisser motsætningen ut i sin ytterste konsekvenser. Hans kjendskap til fransk og engelsk teori er aabenbart meget mindre end hans kjendskap til den tyske. her er han ogsaa i sine skildringer længere inde paa det almenmenneskelige end saken som f. eks. der, hvor han taler om kvækerne.

Saavidt jeg ved er imidlertid netop kvækerne et eksempel paa, at det indre i deres religiose og den utvortes magtutfoldelse ikke lar sig skille ad, naar *det virkelige liv kalder*. Jeg tror kvækerne i England kun har stillet en liten procent av conscienscious objectors mot den almindelige vernepligt. Der har nok, trods sine teorier gaat til fronten med det syn, «at de vidste ikke, hvorfor de skulde ha det godt, mens alle de andre hadde det ondt». Antagelig er ikke den virkelige motsætning nær saa stor som den teoretiske tilspidsning. Eller hvad skal man si om Johannes' aabenbaring? Denne bok læses antagelig meget nu i disse tider — ialfald skal jeg jeg svare for norske kristne her paa Sørlandet i de to sidste aar. Men denne bok er dog virkelig en i al intim krigsliteratur uovertruffet komposition av de kristne menigheters indre livsidyl med de vældigste krigsbilleder.

Forsaavidt staar den i motsætning til professor Ammundsen som han aabenbart har sine sympatier i fredsvennenes retsidyl, d. v. s. i en fredstilstand uten krig. Dermed hænger vel sammen et andet synspunkt som behersker Ammundsens bok. Ved religiositet tænker han ialfald væsentlig paa den kirkelige religiositet, tillægger f. eks. kirkegang stor betydning. Og ved kristendom forstaar han den tilslutning til de mildere bestanddele av Kristi personlighet som i den senere tid har faat overtaket. Dermed tror jeg ogsaa det hænger sammen, naar han mener Calvin har sociale idealer, men Luther er blottet for den slags.

Allerede det motsætningsforhold, som forfatteren finder mellem de indre idealer og den utvortes magt sætter han paa avstand fra krigen. Men endnu mere kommer han paa avstand fra den, naar det religiøse, han interesserer sig for, har denne skikkelse. Ti det er uten videre givet at krigens

tilskud til den følelsesfulde enkeltmandskristendom kun er ringe og overfladisk. Og forsaavidt som kirkerne har repræsentert en væsentlig feminin kristendomstype, kan krigen siges at være en falliterklæring. Men dersom denne kristendom har dypere rot — og navnlig dersom det mandige, villende og hvasse ved Kristi væsen ogsaa skal ha en plads i hans religion — da turde saken stille sig anderledes.

Sommetider ser det ut som om den virkelige krigsreligiositet skal faa et ganske eget præg. Bekjendt er dens forhold til syndsbevidstheten, hvorover der almindelig klages fra geistlig hold. Baade katoliker og protestanter vet at berette noget derom og de synes begge at staa raadvilde likeoverfor dette fænomen. Skal syndserkjendelsen utgaa som elementær bestanddel av den kristelige religion?

Det tror jeg for min del ikke er mulig. Men det er vel muligt at syndserkjendelsen kan faa en anden farve end den nu længe har hat. Og det er endogsaa muligt at krigsreligiositeten vil gi eller i det mindste avslore en elementær forandring paa dette omraade. Krigen kalder sikkert paa en mer aktiv moral, den antar at det er vigtigere at handle og handle beslutsomt og modigt end at vogte sig for feil. De nuværende tider reiser med stor styrke det spørsmaal om vi ikke har overdrevet den negative side av moralen, alle forbudene, al pyntelighetен paa bekostning av viljen og aktiviteten. Og navnlig vil de krigførende kristne ganske sikkert ikke finde sig at deres stilling bedømmes objektivt av nøitrale kristne. De vil komme til at si til os at vor moral i krigens tid har været negativ og at vi har forholdt os farisæisk til dem, dengang de drog avsted. Og de vil gjøre gjældende at om end de krigførende kristne synder mot hinanden og mot sin næste av anden nation, saa er der dog noget væsentlig ringere ved de nøitrales rent negativ moral.

Saaledes vil de ræsonnere, og det med rette. Derfor er der ingen anden vei til forstaaelse end at leve sig ind i de elementære religios moralske oplevelser som følger krigen.

Arnold Ræstad: **Krigs og fredsproblemer,** J. W. Cappelen, Kri.a.

En rättfärdig fred — tankar och opinionsyttringar, utgivna av neutrala konferansen. Stockholm. Andelsförlaget.

Disse to bøker er ikke samstemte, de ledende synsmaater ligger meget langt fra hinanden. Allikevel synes jeg, de supplerer hinanden paa en udmærket maate, begges synsmaater hører hjemme i det menneske som nu engang ikke er en konsekvent bok, men indeholder forskjellige motsigelser i sit væsen.

Boken om den retfærdige fred og den neutrale fredskonferanse, som den hører sammen med, befinder sig i idealismens verden. Den lider derfor i flere av sine repræsentanter — av abstrakt tørhet, deklamation og dydigt Biedermeyeri. Levende blir idealismen kun i digterens mund og derfor hæver Arne Garborg og Selma Lagerlöfs bidrag til boken sig høit over det øvrige indhold. Navnlig er den sidstes lille skisse «Dimman» gripende. Taaken som sænker sig over den ensomme gaard og isolerer den for saa efterhaanden at spredes, og aabenbare sammenhæng med andre og andet blir et fængslende symbol, paa den mangel paa deltagelse med andres lidelser, som er tidens fristelse. Under det hele gaar en religiøs undertone og det hele ender for Guds ansigt. Der — i religionens verden befinder vi os ogsaa under Garborgs strenge ord om vor kultur. Ti han kalder den djævelsk og mener den er bare intellektuel og ikke etisk.

Helt andre synsmaater kommer frem i Ræstads med stor dygtighet skrevne bok. Han plages ikke av idealer og ingen abstrakt tankegang tvinger ham nogensinde ut av det rolige tempo han gaar i naar han gjennemgaar de *reale aarsaker* til freds- og krigs-tilstand. Han ser tingene nedenfra, hans betragtningsart er *dynamisk*. Han har i høieste grad det som de andre mangler, nemlig sansen for det brogede samspil av forskjelligartede kræfter som verden nu engang er. Der falder av og til sideblik til abstraktionernes folk og resolutionernes verden, men forfatteren besværes ikke meget av dem, han ser paa de reale aarsaker til tingens gang. Og blandt disse aarsaker sættes ikke de sjælelige faktorer tilside, tvertom indrømmer han dem ofte en avgjørende betydning. Av stor interesse er hans redegjørelse for Belgiens og Grækenlands skjæbne — en sammenlignende studie over nøitralitetsbegrepet. Men allerstørst interesse har det havt for anmelde-

ren at gjennemlæse hans bemerkninger om den internationale kapital, og om guldet og krigen. Her kommer forfatterens rolige realistisk-konservative syn sterkt frem. Han holder paa *guldet* som repræsentant for den nationale kredit utad. Han citerer det berømte ord: Guld er frihet», og jeg vil ikke nægte at dette ord indeholder en stor sandhet. Dog trænger det til at suppleres. Jeg læste nylig hos en tysk statsøkonom at uten *kul og jern* er der ikke længer nogen uavhængighet. Og en nordmand vil ofte komme til at tænke paa om der kan findes national selvstændighet uten *korn*.

Saaledes er freds- og krigsproblemerne sammensatte som livet selv. Guld, kul, jern og korn er uten tvil vigtige faktorer, men deres værdi hviler tilslut paa livet selv. De trænger ikke alene til at suppleres av hverandre, men ingen av dem er den vigtigste faktor. Det er selve dette liv, til hvis egenskaper det hører at kjæmpe og gaa under i kampen. Dette er krigens tragedie, det som lofter den op for Guds ansigt, enten man nu som Garborg ser det hele som strid mellem Gud og djævel eller som Selma Lagerlöf tænker paa «dimman». Paa dette punkt — livet som grundlag for al værdi og derfor som høieste værdimaaler — støter realismen sammen med religionen.

Oktober 1916.

Anmeldt av *Ragnvald Gjessing.*

Sigmund Mowinckel: **Statholderen Nehemias.** Studier til den jødiske menighets historie og litteratur. Første samling. Olaf Norlis forlag. Kristiania 1916. Kr. 7,00.

Jeg tænker det er mere end en av «For kirke og kultur»s læsere som aldrig har læst den bibelske Nehemias bok og heller ikke føler nogen opfordring til at gjøre det; nogen opbyggelse kan de ikke finde i den og historisk værd tillægger de den ikke, — sprog, fremstilling og indhold tiltaler like lite!

Og saa bringer nu universitetsstipendiat Mowinckel en stor og svær bok bare om den lille bibelske bok paa 12—13 kapitler! Men netop ved dette verk gjør han boken og manden Nehemias og hans tid i høi grad tiltrækkende og levende for os. Den assyriske videnskap som M. dyrker, gir os jo den forasiatiske bakgrund for store dele av det gamle

testamente og skaffer derved dette dets ret og plads som historiske aktstykker av værd. Og den tid han her henfører os til, persertiden, er ikke den mindst interessante. Jøder fra Babylon indfører netop da i sine fædres land den i eksilet skapte nye og høiere religionsform som vi kalder jødedom, og som er en *berisst* nationalistisk *lov*religion i motsætning til det gamle Israels *naivt* nationale *kultus*religion med dens etiserende strømninger. Oprindelig bundet til forskjellige helligdommer («høiene») rundt om i landet var denne, efter Josias reformation med deuteronomion, den kun til bestemte skikker og til et bestemt sted (Jerusalem) knyttede dyrkelse av Jhve («Jehova») som Israels skjærmende og velsignende Gud.

I eksilet var israelitterne blit lost fra sin fædrene jord og grund med dens jordbundne helligdommer, og isoleret fra alle andre folk. Derfor blir for det første nationaliteten det ledende religiose princip og fremkalder brorskapsfølelsen og moralens sociale side, «næstekjærlighet» og samhold. Og mens kultusen var faldt bort for jøderne i Babylon, var i dens sted «helligheten» blit et desto større livsomfattende lovkrav for dem. Dette krav paa hellighet blev paa den anden side netop det middel hvorved jødedommen skred frem til universalitet, saa at ogsaa den utenforstaaende, ikke-jøden, derved kunde bli hellig og retfærdig, (ved omskjærelse, sabbat, rene spiser o. s. v.).

Paa Nehemias' tid og ved hans optræden som persisk statholder i Judæa (440 f. Kr.) brytes de to retninger i religionen, indtil de hjemkomne reformvenners nye lovreligion med støtte fra Babylon seirer over den forældede kultusreligion, der hadde holdt sig hos de i landet tilbakeblevne og i de bredere folkelag. Det er dog ved nationalitetsprincipets hjælp at den beseirer de værste motstandere av den nye religion, samaritanerne og deres forbundne, hvem den nu erklærte for staaende utenfor jødernes stammeforbund og derfor bortviste fra religionsforbundet. Ved hellighetskravet blev der ogsaa nyt haab for Israel, naar de nemlig engang opfyldte alle Jehovas bud. Men dette haab var nationalt, politisk og dennesidig om end etisk farvet, idet Jerusalem forventedes at skulle bli rettens hjemsted. Denne for alle tider betydningsfulde utvikling av jødedommen er bragt til gjennembrud av

Nehemias, og boken Nehemias er et mindeskrift om ham og hans livsverk, skrevet 428 f. Kr.

Det er en sand fornøielse at læse en saadan klar oversættelse av den rensede tekst. Bøkene Esra og Nehemias har visse berøringspunkter, derfor har tidligere tekstkritikere efter behag blandet disse bøkers kapitler «som man blander kort» uten dog at komme ut av uføret. Ved hjælp av Josefus og III Esra gjenfinder Mowinckel den sandsynlige oprindelige tekst og bringer en sjelden klarhet og greihet i sammenhængen. Dette som er den grundlæggende videnskabelige side av hans arbeide efterfølges dernæst av en ytterst interessant undersøkelse av mindeskriftets litterære art «Jeg»-formen og den falske forutsætning at Nehemias kun et visst aaremaal og midlertidig har forestaat sit statholderembede, har forledet tidligere forfattere til at betegne boken som et memoireverk eller en autobiografi, saadan som en dannet græker eller en statsmand fra det 19de aarhundrede kunde tænkes at forfatte i sit livs aften, uten at de blev var hvor umulig et billed med farver og former fra Rom eller Hellas er paa den antike Orients grund.

Under vor stigende interesse efterviser Mowinckel at saavel stilens formelle nøkternhet, dens monumentale og hymniske præg som ogsaa tendensen, nemlig Nehemias's forherligelse, peker ut over de gammeltestamentlige skrifter; snarere synes den at ha rødder i de forasiatiske konge og fyrsteindskrifter, av hvilke der til sammenligning føres frem en smuk række, med deres faste anordning: en indledning og en opregning tildels i næsten fortællende form og med gude- og kongehymnernes præg samt den patetiske værdighet, som vi gjenfinder hos Nehemias. Almindelige læsere vil med held begynde med dette bokens andet kapitel, da læser de ogsaa gjerne det tredje om Nehemias's betydning.

Stipendiat Mowinckel, der tidligere (Norsk teol. tidsskrift 1915) har viet de jødiske menigheter og provinsen Judæas organisation nogle artikler, har gjort sig fortjent ved at opta denne vidløftige opgave at bringe klarhet i et saa betydningsfuldt tidsavsnit som den bibelske historie efter landflygtigheten. Maa hans selvstændige og grundige indtrængen i emnet og hans dygtige og kraftige behandling av vanskeligheterne

saavelsom av tidligere halvklare opfatninger, i sin tid vinde den forønskede anerkjendelse og paaskjønnelse. En litt mindre radikal, inkonsekvent og bergensk retskrivning skulde derimot ikke bli regnet ham til skade. En smule bredde i stilen og endel gjentagelser var neppe at undgaa og volder ingen større skade.

Det driftige Olaf Norlis forlag som her gir sig i kast med et større videnskabelig arbeide har al ære av det.

G. O. Kløvstad: **Guds rike er nær.** Olaf Norlis forlag. Kristiania 1915. Kr. 0,60.

Vor almindelige «bibelhistorie» gir trods sit navn ingen historie, hverken av Israels eller av religionens utvikling. Den er en barneopbyggelsesbok samlet av tilfældige utklip i de forskjellige deler av bibelen. Dette uklare og forvirrede indtryk følger os som voksne; og naar det opbyggelige er duftet bort, har vi en flau smak av ikke at vite noget, hverken historisk om Israels folk eller om den bibelske religions egenart og værd. Mange kjender profeterne, endog de «smaa» profeter av navn uten anelse om de forhold og de tider under hvilke disse «verdenshistoriens stormfugler» virket, saa litt som om deres personlighet og forkyndelse.

Derfor skal vi være taknemlig for sogneprest G. Kløvstads lille hefte, der i knap form gir en grei utsikt over Israels historie som religionens folk med den store bærende religiøse tanke i dens opkomst og utvikling, idet han samler forventningerne om det kommende Guds rike, baade de jødiske fra David og de første skriftprofeter utover til Daniels bok (fra aar 164 f. Kr.) og Salomos salmer (ca. 50 aar f. Kr.) — og de kristelige.

Det som hans fremstilling samler sig om og som tilslut er maalet for hans lille arbeide, er at vise at Guds rike i det hele har staat som det fremtidige fuldkommenhetens rike, men her paa jorden. Alle som har profetert fra Jesaia til Johannes aabenbaring eller som indtil denne dag har beregnet tiden, har set riket som umiddelbart forestaaende, oprettet ved en katastrofe. Men spaadommene gjælder en tid som nu ligger aartusener tilbake.

Vi maa derfor opgi forventningerne om en katastrofe og holde fast ved de sedelige idealer, retfærdighet og fred, der

skal virkeliggjøres i vore statssamfund. Den kristnede nationalfølelse, fædrelandskjærlighet vil da bli verdens velsignelse. Dersom vi altsaa vil virkeliggjøre dette Guds rike paa jorden i bibelsk aand, maa vi ikke flytte ind i smaa hellige samfund eller nogen usynlig kirke, men bygge det i egne hjerter og hjem og i den nationale stat.

Men de bibelske rikstanker sætter dog tilsidst op et maal som ikke naaes i rikerne paa jorden, der kun er mellemriker paa tusenaarsrikets træskel indtil faderen blir alt i alle til fuldkommen lykke i fuldkommen retfærdighet; ti for Ham er ingen ting umulig.

Foruten de historiske kjendsgjerninger som forfatteren fremforer har vi vistnok ogsaa en vid mark for stridende opfatninger; men vi faar dog et betydningsfuldt indtryk av at kristendommen først og fremst er en religion for jorden.

Chr. A. Bugge: **Das Christusmysterium.** Kristiania videnskapsselskap 1914 nr. 3.

For *kirke* og kultur-s læsere kan med adskillig ret vente at bli holdt à jour med hvad der rører sig i kirkens liv og lære av nye tanker og kræfter. Meget der ikke egner sig til at bli tat op til debat bør de dog kjende til. Saaledes grundtankerne i dr. Bugges skrift. Det er ikke nogen løsreven enkeltmands spekulationer, men et indlæg i tidens historisk filologiske og religiøse forskning paa et aktuelt punkt.

Ikke mindst i denne tid da kristendommen paa religionskongresser og i dagliglivet blir stillet i mandjevning med andre religioner og filosofiske retninger, har kristendommens stilling ved sin fremtræden til andre religionssamfund krav paa vor opmerksomhet. Efterhvert som disse religioner blir draget ut av sine løndomsfulde skygger og belyst ved nyfundne vidnesbyrd (f. eks. mere eller mindre fuldstændige liturgier), har sprogmænd som sysler dermed, fundet saa mange likhetspunkter med kristendommen at de vil gjøre denne avhængig av dem, gjøre kristendommen til en komposition i efterligning av de hedenske mysterier. Det er ikke bare enkelte stikord termina, det er hele tankerækker og bestemte religiøse handlinger som virkelig synes at være og at si det samme, — som om Kristus og apostlerne intet nyt hadde bragt og som om Paulus hadde øst direkte av de hedenske mysterier. Nu viser

Bugge at dette sidste er umulig fordi mysterierne blev hemmeligholdt og neppe nok nedskrevet, mens Paulus efter Ap. Gj 15 og efter sin uttalte ringeagt for den hedenske gudsdyrkelse ikke kan ha laant av dem.

Derimot har kirken fra først av optraadt i lignende former som mysterierne, med rötter langt tilbake i de ældre jødiske mysteriemenigheter. Den hadde derfor disses lønndoms fulde taushet og en lignende organisation med gradation av stigende erkjendelsestrin som mysterierne. Nu viser alle mysteriesamfund — hvis sandheter ikke netop var vanskelige at forstaa, men som kun meddeltes gjennem aabenbaring — sig at være profetsamfund likesom Israel og kristendommen. Det mest karakteristiske for profeten er den frie bon. Som kristelige erkjendelsesgrader tænker Bugge sig f. eks de i Efeserbrevet nævnte apostler, profeter, evangelister, hyrder og lærere, der ikke er hverv eller embeder. De elevsinske mysterier har tre, Mitra syv saadanne grader, deriblandt løve, ravn, perser. Clairvoyante aandsfyldte mennesker, hvem Gud hadde git profetisk gave, blev av menigheten saavel antat som forfremmet efter prøver.

Nu var der ganske vist et brorskaps eller gjesterets forhold mellem de forskjellige mysteriesamfund; men dersom kristendommen kun hadde lært av andre og selv intet nyt guddommelig hadde at gi, hvem kan da forklare — spør Bugge — at den er blit en Josef mellem sine brødre og en verdensmagt, nu mere end nogensinde, mens hine andre mysteriereligioner møisomt graves frem som døde antikviteter av mindesmerkernes støv. Likesaavist som kristendommen er vokset op paa jødisk grund og næres av Israels hellige skrifter, likesaavist har den en selvstændig hovedidé.

Kristendommens mysterietanke er for det første en *universalitet* som vil samle alt til ét i Kristus (Ef. 1,10) og navnlig stifte fred mellem troende jøder og troende hedninger ved en ny opfatning av loven, der forhen netop hadde skilt dem. Mens ceremoniloven reglement avskaffes som en skygge blir dernæst *Kristus selv loven i Guds rike* — dette er Kristusmysteriets indhold — den levende lov der som saadan maa antages av alle, hedning som jøde. Derved blir Guds lov ved Moses fra Sinai som var og er jødernes uopgivelige

helligdom ikke avskaffet, men i sin grund opfyldt, idet f. eks. sabbat blir til søndag, omskjærelse til kristen daap. Vi ser ogsaa at Paulus i Rom. 10 i sit citat fra 5 Mosebok uten videre sætter Kristus ind i lovens og budenes sted. Ogsaa lovens særstilling i jødernes øine som den præeksisterende Guds datter faar i Kristusmysteriet sit adækvate sidestykke i Kristi Messias-overragende stilling som «Guds søn».

Selv optraadte Jesus først som profet, idet det stundom skinnet igjennem at han var mere end en profet (magt over elementerne, tilgivelsen av synder), men endnu forbyder han f. eks. dæmonerne som saa dypere i saken at si hvem han var, — indtil han fik dannet sig en disipelmenighet for propaganda utad og for opdragelse indad med opadstigende trin i erkjendelse, hvad særlig Peter, Jakob og Johannes blev indviet i. Samtidig med at Jesus betegner sig som herre over sabbaten, med ikke bare utlægningsret men lovgivningsmyndighet, begynder han at tale i lignelser for folket det som han klart uttaler for disiplerne. Disses utdannelse blir nu hans hovedbeskjæftigelse. I forklarelsen paa bjerget med den forutgaaende prøve: Hvem sier folk og hvem sier I at jeg er, har vi en formelig profetinitiation (indvielse), mens det fremdeles forbydes dem at fortælle nogen dette syn før menneskesønnen er opstaat fra de døde. Først for det høie raad uttaler Jesus aabenlyst sin enestaaende stilling.

Jesus skapte saaledes en mysteriemenighet paa en ny sandhetsgrund med en ny idé, der var saa uanet høi at den kun gradvis kunde tilegnes av jødiske profetlærlinger, samtidig med at denne meddelelsesmaate, mysterieformen, var den fra essæerne overleverte arv fra profetskolerne i Israel. Kristusmysteriet» er altsaa religionens blomst paa gammel og hellig jødisk grund.

N. F. S. Grundtvig: **Digte i utvalg.** Utgit av den Grundtvigske folkeskriftsfond.

For dem, der ønsker at kjende Grundtvigs digtning utenfor de vidunderlige salmer, vi skylder ham, vil den foreliggende bok ha interesse. Digtene er ordnet efter og sat i forhold til de forskjellige omstændigheter i hans liv. Der er ting i digtene og i livet, som det vil glæde enhver at komme

i berøring med. Jeg vil blandt dem nævne en enkelt: Til Johan, min ældste søn, da han fyldte sit tolvte aar», et digt, der indeholder visdom for dem, der har barn at opdrage. . . . Men der er i digtene og i livet ting, som man kunde ønske at viske bort fra det billede man har av evighetsmennesket Grundtvig. Jeg tænker paa hans tre gifttermaal og deres poetiske uttryk, der falder en tungt for brystet.

I en utgave av Grundtvigs digte beregnet for folket burde efter min mening: «I kveld blev der banket paa helvedes port været medtat. Dette digt er ialfald her i Norge litet kjendt, det er ikke egentlig «kirkelig», ikke mere end «Kirkeklokken» ialfald, og det er et overordentlig betegnende uttryk for Grundtvigs poetiske kraft. Personlig vet jeg overhodet intet digt, der har gjort saa sterkt indtryk paa mit sind.

Kristen Andersen.

Gunner Engberg: **Johannes Johnson.** I kommission hos H. Aschehoug & Co. 35 øre.

Dette lille hefte er litterært et mesterverk. Omkring fire levende situationer hvor han har møtt Johnson, grupperer Engberg alle hans ideer og bedste uttalelser, væsentlig ved citater hentet fra Johnsons artikler i «For kirke og kultur». Jeg har aldrig set saa mange citater paa et bret uten at det er blit kjedelig. Her gir det fyldighet og liv.

E. B.-J.

Notiser.

Episkopale og unitarier.

Minister Egan har bedt os ta ind følgende passus, som klargjør et enkelt punkt i hans artikel i forrige hefte:

«Mr. Egan mener ikke at episkopale, (American-Anglicans), taaler unitariere i deres kirke, men blot at den venstre gren av den episkopale kirke i De forenede stater nærmer sig unitariernes lære».

Sprogtvangen i Finmarken.

Hr. redaktør!

«For kirke og kultur» hadde i maiheftet ivaar et referat av et foredrag som presten Otterbech hadde holdt paa Stavangers amtsprestemøte ivinter, hvori han angriper Finmarkens lærerstand og beskylder dem for at drive «prøiseri» under sit arbeide i skolen.

I den anledning vedtok Vestfinmarkens lærerlag paa sit aarsmøte i sommer følgende protest som man skal be om maa bli optat i første nr. av Deres ærede blad:

«Vestfinmarkens lærerlag har i sit møte den 6te juli iaar behandlet presten Otterbechs beskyldninger mot Finmarkens skole. (Se «For kirke og kultur», 5te hefte, pag. 276 og flg.). Laget beklager at den slags misvisende og usandfærdige paastande fremsættes, og det maa uttale sin forundring over at en prest, en kirkens tjener gjør sig skyldig heri. Den eneste undskyldning laget ser for ham er den, at han kan være vildledet av upaalidelige meddelere. Personlig kan hr. Otterbech, som nogen aar var prest i en enkelt finmarksbygd, men fraflyttet denne for ca. 15 aar siden, intet ha erfaret om finmarkskolens stilling idag.»

Vestfinmarkens lærerlag, Oksfjordbotn 15de september 1916.

Ola Berg,
formand.

Svar.

Naar paastand staar mot paastand, er det velgjørende at kunne henvise til kjendsgjerninger.

Kjendsgjerninger angaaende arbeidet for finnenes fornorskning ved skolens hjælp er bl. a. følgende:

1. *Finnene blir slet ikke undervist i sit morsmaal. «Finsk» findes ikke opført paa timeplanen i finnenes skoler.*

   Sammenlign med dette faktum, hvor stor vegt pædagoger lægger paa undervisning i morsmaal. Og se endvidere, hvordan syd i Norge barn paa landet faar undervisning i landsmaal.

2. Instruks av 18de april 1898 § 3 lyder saa: Skolens undervisning foregaar i det norske sprog. Det lappiske eller kvænske sprog brukes kun som hjælpemiddel til at forklare, hvad der er uforstaaelig for barnene.
3. Der findes ansat i finnedistrikter lærere og lærerinder, som enten ikke eller kun mangelfuldt forstaar det finske sprog.

Hvorledes kan da instruksens § 3 bli efterkommet?

4. De finske blade «Nuortannaste» og «Sagai muittalægje» (dette sidste redigeret av lærer i Vestfinmarken A. Larsen) har i henholdsvis 18 og 7 aar frembaaret finnefolkets bitre klager over dets barns sprogundervisning.
5. I Slesvig og Polen har tyskerne trods sin haarde fortyskning dog ladet *religionsundervisningen* foregaa paa de undertrykte folks morsmaal. Selv dette er negtet vore finner.

Som prest og kirkens tjener og indfødt Finmarking har jeg fundet som min pligt at tale de undertryktes sak.

Jeg retter ikke min bebreidelse mot Finmarkens lærere, men mot dem, som for dette maatte ha ansvaret.

De, som gir landsmaalets barn deres ret, burde ogsaa gi finnebarnet dets ret.

Jens Otterbech.

Kristendom og hygiene.

Der er i disse dage utkommet en liten bok i Cammermeyers Boghandel som jeg vil tillate mig at henlede opmerksomheten paa. Det er major *Schenströms* bok: Hjælp de lidende, tilegnet lovgivere, prester og læger. Den ærede forfatter vil være kjendt fra sine mange hygieniske folkebøker, der aander av varm kjærlighet for folkets kaar. Som gymnast for syke har han sat sig ind i det fysiske livs behov gjennem mange aars erfaring. Det er blit ham en livssak at arbeide for at forebygge de mange sygdomme, der for en stor del skriver sig fra et forvænt levesæt og fra uvidenhet med vort legemes rationelle pleie. Han henvender sig i et særskilt kapitel til os prester med en henstillen til os i vor gjerning

at sætte os ind i hygienen og dens love og selv søke at praktisere den, for saa meget lettere at kunne fremholde hygienens store betydning. Han gjør opmerksom paa, at hygienens love er Guds love, og Gud vil at vi skal leve efter dem. En god helse er betingelsen for at leve et lykkeligt liv her paa jorden, hvorfor det gjælder om at faa folket oplyst om grundprinciperne for hygienens fordringer. Han peker paa enkelte av de reformer, som er nødvendige for at faa løftet samfundet op i hygienisk retning, og som alene kan gjennemføres ved en strengere lovgivning. Først og fremst maa boligforholdene forandres, alkoholspørsmaalet løses og alt tiggeri ved lov ophøre og kvindens vernepligt ordnes. Som kristen mener han, at de kristne maa gaa foran i dette social-hygieniske arbeide og at vi prester bør være med at vise veien. Den lille bok, der kun koster ca. 25 øre, bør anskaffes i alle folkebiblioteker og bør saa meget som mulig utbredes av vore ungdomsforeninger. Den er et varmhjertet indlæg for folkelig sundhet og lykke.

Harald Olstad.

DA KRIGEN VAR FORBI.

(Av stiftsprovst *Gustav Jensen*).

Da krigen var forbi og der var blit fred, kunde menneskene fra først av ikke tro det. Som det gaar dem der vaakner op av en lang og altid frygteligere drøm, maatte de ha nogen tid til at sanse, at krigsvanviddet virkelig var endt og at de igjen var vaakne til fred og fredens gjerninger. De aandet op som om en umaadelig byrde var veltet av dem og kunde fra først av ikke mere end se paa hverandre og spørre: Er det sandt? Er krigen virkelig forbi og der er fred?

Men denne tilstand av uvirksom forundring varte ikke længe. Det første spørsmaal som trængte sig frem, var dette: Hvad skal vi gjøre forat der ikke igjen skal bli krig, og dens elendighet, om mulig endnu frygteligere end før, skal vende tilbake? Herom var der baade før krigen og under krigen forhandlet meget, og mange fornuftige tanker var ført frem for siden efterhaanden at virkeliggjøres. Men menneskene kunde ikke vente, de rettet sin harme mot det som nærmest og kjendeligst forelaa: folkenes hele ungdom og mandskraft opøvet og utrustet til krig. De sluttet som saa: Hvis vore unge mænd altid paany opdrages og utdannes til krig, *saa blir der krig*. Det er umulig, at en saadan krigsmaskine, jo fuldkomnere og høiere opdrevet den er, altid skal forbli ubrukt; efter sin egen indre lov fører den krigen frem, naar de menneskelige lidenskaper rører ved den.

Det var ikke daarlig sluttet. Folkenes vrede og logik ryddet alle indvendinger til side, og det blev besluttet — der var jo almindelig stemmeret — først i de folks raad som hadde lidt mest under krigen, siden med tilslutning av de andre kulturnationer, at rustninger og vaabenøvelser med een gang skulde indstilles, at folkenes ungdom i stedet nogen uker hvert aar skulde samles til sport og gymnastiske øvelser, og at der skulde oprettes en sterk international politistyrke som

skulde gripe ind med magt overfor truende slagsmaal mellem folkene, hvis voldgift og mægling og lov viste sig at være utilstrækkelige. Ogsaa det hvilte tilsidst paa sund tænkning, og det hadde tidligere historisk erfaring for sig. Ti hvis det hadde kunnet lykkes at avløse forgangne tiders næveret og blodhævn med lov og ret, saa selvtægt siden er blit undtagelser som straffes, saa maa det samme, om end maaske med større vanskelighet, kunne ske i folkenes samkvem. Man mente ikke uten videre at kunne avskaffe al krig; ogsaa den tidligere retsorden har jo endnu stadig hat at verge sig mot de menneskelige lidenskaper og deres brudd paa retten; heller ikke folkenes retsorden vilde rimeligvis kunne gaa fri for saadanne brudd. Men forskjellen vilde være den, at saadanne brudd siden vilde bli set paa som en *forbrydelse* og vilde paakalde rettens magtmidler.

Efterat man paa denne virksomste maate, men ogsaa ad andre veier hadde søkt at sikre sig en varig fred (de bekjendte fem punkter), kunde det arbeide som i de krigførende land længe hadde ligget nede, igjen begynde.

Fra først av merket man vistnok at der var mangel paa arbeidskræfter. En betydelig del av den ungdom som skulde ha baaret det meste av arbeidets byrde, laa jo stille i sine grave paa slagmarkerne, og arbeidsevnen og arbeidsmotet hadde i det hele faat et knæk, som ikke saa snart kunde forvindes. Det hadde heller ikke meget at bety, at store rigdomme var strømmet ind i de land som ikke hadde deltat i krigen; denne rigdom var for en stor del kommet uten tilsvarende arbeide og viste sig derfor at være litet gavnlig og holdbar.

Dog blev det snart klart, at der i længden ikke vilde savnes arbeidskræfter. Ungdommen under 18—19 aar vokste hurtig op og traadte tidligere end ellers ind i de arbeidende rækker, og saavel de som de ældre aarsklasser, forsaavidt de under krigen var sparet for død og lemlestelse, kunde saa meget bedre gjøre fyldest for arbeidets krav, som de ikke mere behøvet at anvende en betydelig del av sin tid til uproduktiv krigsforberedelse. Ogsaa kvinderne, som under krigen var opøvet i meget og nyt arbeide, tok paa en mere avgjort maate end før del i det arbeidende folks fællesopgaver, om end med nogen fare for at deres bedste sted, hjemmet,

skulde lide derved. Som en motvegt kunde det rimeligvis ansees, at egteskaperne blev hyppigere og de kunstige og skadelige tobarns-egteskaper sjeldnere.

I det hele set tok arbeidet efter en tid mere og mere fart, idet de fulgte de gamle veier og brøt op nye. Der var jo ogsaa mange huller at fylde. Samtidig vokste arbeidslysten og arbeidsmotet, indtil der blev som en feber av arbeide der gik over hele Europa og forplantet sig vidt utover.

Dog meldte der sig snart nye bekymringer. Ti det var ikke skjult for nogen, at vistnok laa der under den frygtelige krig som var endt, visse brudstykker av ideale motiver som hindret den fra at bli et rent slagteri. Men endnu vissere mente man at vite, at under overflaten og under de skjønne ideale utsmykninger laa der vældige økonomiske motiver som næsten med en naturlovs ubøielighet førte krigen frem: arbeidsskinsyke mellem de ledende nationer, spørsmaalet om hvem der skulde ha magten og forrangen i folkenes samliv. Naar nu arbeidet igjen gik fremad mot sin høide og arbeidsrummet blev knappere, vilde da ikke den tidligere skjæbnesvangre historie gjenta sig? Vistnok kunde man rimeligvis, efter de ordninger som var truffet, hindre utbruddet av den grove krig med dens blodsutgydelse og nedtrampede følelser og ødelagte land. Men var den økonomiske krig saa meget bedre? Ogsaa den har sine talløse faldne og saarede, sin overflod av nedbrutte hjem og forvildede menneskeskjæbner. Og om de syke følelser ikke blev utløst i krig og blod, som det skedde i 1914 og de følgende aar, kunde det være at de slog ind og maaske blev mere giftige og farlige.

Under den frie konkurranses tegn var det i det hele ikke let at forstaa, at en saadan utvikling stod til at undgaa. Ti denne lov, hvis den uindskrænket faar raade, sikrer vistnok de sterkeste og dygtigste fremskridtet og forrangen og er forsaavidt vilkaaret for de menneskelige arbeidsevners utfoldelse og utnyttelse. Men den fører tillike til en uavvendelig og altid bitrere strid om hvem der er de sterkeste og dygtigste, og den er at ligne med en tung jernskod fot som gaar hen over de svakere og mindre dygtige og ubarmhjertig trædér dem ned. Man var ikke kommet langt ind i den nye arbeidstid, før sporene av en saadan økonomisk krig igjen

blev kjendelige inden de gamle europæiske folk. Og de som mente sig at se længere, forutsaa en lignende og endnu sværere strid mellem de noget alderstegne og paa ungdomsblod tappede europæiske folk og den nye ungdomsfriske amerikanske verden som med sterke skridt arbeidet sig frem i verdenstogets spidse. Men bakved lurte, mente de, maaske den største fare, fra de nye utalte millioner av østens folkevrimmel som sat inde med en umaadelig og hittil ubrukt kraft og fandt at nu var snart deres tid kommet. Man hadde fra tidligere tider i de norske kystbyer, da man bygget de fine klippere som for i langfart, et stolt ord som lød saaledes: Av veien for en kinafarer! Maaske dette ord skulde opfyldes paa en maate som man da aldrig tænkte sig muligheten av.

Dertil kom den bitre strid mellem folkets forskjellige klasser, som fra før av var velkjendt under *socialismens* navn. Vistnok hadde de forskjellige krigførende folks socialistsamfund i stor utstrækning under krigen latt sine principer hvile og i kraft av et instinkt som er mægtigere end principer, fulgt det kald til vaaben, som de fandt fædreland og pligt og den almindelige smittende begeistring tvang ind paa dem. Men eftersom krigen mer og mer aabenbaret sig i sin umaadelige meningsløshet og frygtelighet, meldte der sig hos dem stadig mere av en ond samvittighet ved, som de mente, at ha tjent avguderne: krigsguden og eiendomstyveriet og fædrelandssvindelen og den overklasse som holdt det store arbeidende folk nede og tilsidst vel ogsaa var ansvarlig for at millioner av ungdomsliv var gaat til grunde. Og da det tilmed viste sig, at under den nye arbeidsfeber og i medfør av den frie konkurranse den frygtede kapital bare vokste og vokste og paa enkelte hænder naadde til en svimlende høide, blev de socialistiske principer igjen brændende inden den vældige mængde av kropsarbeidere og forlangte endnu mere bydende end før sin virkeliggjørelse, om det saa skulde være gjennem en revolution. De i tal langt overlegne arbeiderskarer mente sig ellers at forutse en trældom som den mr. *Wells* maler i sin frygtelige drøm: *When the sleeper wakes.*

Nu var vistnok de socialistiske ideer naadd adskillig utenfor den kreds som fra først av hadde fostret dem og i hvis sind de brændte. Det var umulig for de fleste at være

uvidende om at en saa vældig og saa vedholdende bevægelse bar i sig fremtidsmuligheter som det gjaldt at gjøre bruk av. Der var en utbredt sympati ikke bare for bevægelsens almindelige maal at sikre arbeiderskarerne leveligere vilkaar og den indflydelse som deres grundlæggende arbeide gav dem ret til. Men man fulgte ogsaa den socialistiske tankegang et godt stykke paa vei ved at anbefale *statens* indgripen i forholdene. Naar staten overtok adskillige av de vigtigste arbeidsgrene, mente man at kunne bryte brodden av den frie konkurranses overdrift og sikre menneskene mere av den likhet i livsvilkaar som de ikke blev træt av at tragte efter.

Men man var ikke forberedt paa helt ut at følge den socialistiske linje. Ti hvis staten overtok al produktion og anviste de arbeidende deres plads i arbeidets rækker, vilde det ikke være døden for det fremskridt som kun trives der hvor der er frihet? Og vilde ikke den kunstige likhet altid paany gjennembrytes av evneforskjellenes og dygtighetsforskjellenes magt og ret? Man syntes at staa foran et skjæbnesvangert valg: Enten en likhet uten frihet, eller en frihet uten likhet, og det hjalp ikke synderlig, hvor meget man søkte at plastre dem sammen. Det sydet i menneskehetens verksted, saa skummet fløt over. Og ingen vidste hvad der tilsidst vilde komme ut av det.

Der var endnu en fare — for ikke at nævne flere — som plaget menneskenes sind. Det var byernes overordentlige vekst paa landets bekostning. *New York*, som paa krigens tid hadde 7 millioner indbyggere, var nu efter omtrent to menneskealdre naadd nær op mot 20 millioner og lignet mest det store Babylon som der var skrevet om i de kristnes bøker. *London* hadde omtrent 12 millioner, og *Kristiania*, med snart 1 million indbyggere, hadde opslukt hele Akersbygden og forvandlet dens frugtbare jorder til hustomter og oplagssteder. Og saaledes overalt i kulturlandene. Allevegne strømmet menneskene til byerne. Man saa i det hele ingen anden ende paa denne utvikling, end at landets jord kom til at ligge næsten øde, og at det arbeide som var bestemt til at gi menneskene deres hovednæring, blev halvt og motløst, mens meget av dets utbytte maatte søkes erstattet paa en mere kunstig maate. Som ved en umaadelig magnets tiltrækning

droges menneskene til byerne og de store handels- og industricentrer, hvor livet levedes hurtigere og som det syntes rikere, og hvor de avgjørelser skedde som hadde betydning. Den ro og fasthet, det sindige maatehold som karakteriserer dem hvis liv er bundet til at dyrke jorden, vek mere og mere pladsen for det nervøse og opjagede byliv, hvor overanstrengt arbeide og dristige spekulationer vekslet med frivole og sansepirrende forlystelser.

Ved alle disse sammenstøtende og samvirkende forhold blev livet for de mere alvorlig sindede mennesker vanskelig at leve og fremtiden mørk. Man satte vistnok det videnskabelige arbeide høit og hadde sans for dets store værd og dets overordentlige fremskridt som i denne tid var større end nogensinde før, men man mente at ha tilstrækkelig erfaring for at ingen videnskap, saa litt som kunsten, formaar at for andre menneskenes sind og gjøre noget nyt Og den fremgang i autonom moral, som unegtelig var at spore og som kaldte til broderskap mellem personerne og folkene, hvor avmægtig hadde den ikke vist sig at være baade før under krigens tid og siden i den voksende indre strid!

I en sum: Livet var vanskelig at leve og fremtiden mørk. Der var nogen symptomatiske tegn:

Selvmordenes tal blev stadig større, og den stille frygt, hvormed menneskene efter naturens bud saa paa en saadan utgang av livet, blev altid mindre.

Og den lære fandt ny tilslutning, at krig, nøken, bloddryppende krig, med visse mellemrum var nødvendig, for at holde menneskene nogenlunde paa den rette bane og hindre raattenskap og indre opløsning. Det gamle ord krævet en fuld og uavkortet virkeliggjørelse: πολεμος πατηρ παντων.

*

Under disse nødstilstande som man ikke saa nogen, god utgang av, rettet manges oine sig mot religionen, *kristendommen*. Omkring sig fandt man ingen løsning paa de mange vanskelige spørsmaal. Skulde det virkelig være saa som religionen sier, at hjælpen maatte komme *ovenfra og indenfra?* Det var som med en syk, der skulde nødes til at ta en bitter medicin.

Man hadde allerede længe baade inden de høiere sociale

kredser og særlig inden kropsarbeidernes leir vænnet sig til at skyte kristendommen til side eller likefrem at bekjæmpe den. Og behøvdes der endnu noget bevis for dens undværlighet, var det ikke git i den frygtelige krig som evangeliet om fred paa jorden ikke kunde hindre? Man mente som oftere før, at kristendommens tid nu var forbi.

Imidlertid saa de kristne selv helt anderledes paa det som skedde. De lignet ikke en slagen, ydmyget, adsplittet hær, som snart ikke har noget bedre at gjøre end at gi sig til fange. De erkjendte vistnok sin store skyld i krigen, større end de rigtig visste; hadde de brukt den aandsmagt som var betrodd dem, paa rette maate, hadde de vel kunnet avverge det frygtelige onde. Men de saa ogsaa i krigen den aapenbare fallit for enhver kultur som mener sig at kunne undvære Gud; hadde det ikke ogsaa gjennem menneskehistoriens hele løp altid gaat saa? De saa i krigen et vældig ris som menneskene hadde bundet sig selv og som Gud i barmhjertig kjærlighet tok i sin sterke haand — til optugtelse. De mente sig at forstaa at Guds skarpe plog gik dypt gjennem menneskehetens jord og veltet den op i lange furer, forat der kunde bli rum for ny sæd, og det endnu engang skulde prøves om det kunde lykkes bedre end før.

Og de kristne visste at *dem* var sæden betrodd, den nye sæd, den gamle sæd, den evige sæd i Jesu Kristi evangelium. De visste det, de var jo selv ved dette evangelium blit andre mennesker og var kommet ind i en ny verden. Saa kunde de ogsaa gjøre de Kristi evangeliums lærdomme nye og levende, som menneskene trængte hvis de skulde bli hjulpet ut av de svære nødstilstande som vokste frem efter krigen.

Hør nogen av disse lærdomme:

Hvis I berøver menneskene himmelen, gjør I jorden til et helvede. Ti hvad mere har I at tragte efter end hvem der kan faa mest av denne jords magt og nydelse? Det blir nødvendig alles strid mot alle. Men la himmelen komme til jorden, som Jesus kom herned av Guds kjærlighet, da blir baade eders liv paa jorden værdifuldt, og I har et fælles maal at tragte efter som forener eder.

Er det ikke *det broderlige sind*, tjenestens aand, som gjør alt anderledes? Ved den blir de sterkeste og dygtigste

ikke herrer som trykker de andre ned, men hjælpere som løfter dem op. Ved den blir klasseforskjellene ikke midler for selvgodhet og misundelse, men de blir avskaffet, saavidt det kan ske, i frihet og likhet, og hvad der blir tilbake er forskjellenes rigdom og øvelser i broderlighet.

Men hvorfra vil I ta det broderlige sind og tjenestens aand? Mon fra eders egen fattigdom og strid? Nei, men ta saadant fra eders store broders hjerte, han som eiet alt og opgav alt for at tjene sine brødre!

Det er nok paa en maate sandt, at striden er alle tings fader. Men det blir først rigtig sandt, naar striden løftes op i et høiere plan: striden mot det onde, sidst og dypest egenkjærligheten.

Se imidlertid til, I som hører og forstaar, at disse ting ikke blir skjønne teorier for eder, men liv og aand og gjerning!

*

Heller ikke under krigen hadde de kristne latt sit arbeide ligge. De hadde tat sin del i den store bevægelse for fred som alt mere gik gjennem folkene; de forskjellige kirkesamfunds gudstjenester gjenlød derav. De hadde tjent barmhjertigheten paa slagmarkerne baade ved forkyndelse av det gode ord og ved virksom gjerning, og de hadde set dem som skulde være hverandres fiender, døende trykke hverandres haand og sammen gaa ind i den evige verden.

Dog var det først efter krigen, at de kristnes arbeide tok det merkelige opsving, som efterhaanden henledet den almindelige opmerksomhet paa dem. Det kunde paa sin maate lignes med det vældige arbeide som ellers la beslag paa saa mange kræfter.

Dst var ikke blot et nyt kraftig utslag av den religiøse aand som fremkaldte dette arbeide og paa grund av tidsforholdene gav det en særegen fart. Man hadde før kjendt saadanne hemmelighetsfulde frembrudd av kristendommens liv, og forstaat at de vidnet om dype, skjulte kilder. Men de var efter kortere eller længere tid gaat forbi og hadde veket pladsen for svakere og aandsfattigere tilstande.

Nu var der kommet noget til, som før var næsten ukjendt. De forskjellige kirkesamfund *forenet sig* om de kristnes ene

store fælles arbeide. Menneskene kunde endelig se noget av *den ene hellige almindelige kirke.* Hvor megen dyrebar kraft var ikke før gaat til spilde i indbyrdes strid, idet de kristne efterlignet nationernes aand i stedet for at la sig lede av Aanden ovenfra! Men nu strækte man allevegne fremad, ikke just mot enhet, men mot enighet. Man lot ikke uten videre de forskjelle fare som paa historisk vei karakteriserte kirkesamfundene, de var jo vidnesbyrd om det ene evangeliums mangfoldige rigdom. Men det de hadde tilfælles, var dog saa meget større: Troen paa Jesu Kristi Guds Søns navn, og arbeidet for at vinde verden for ham. Barnene i en familie ligner hverandre jo ikke i alt, men de er een slegt og har fælles opgaver efter slegtens aand; de behøver ikke at trætte meget med hverandre og gjør det heller ikke naar de er blit voksne. Det store fællesskap traadte frem som aldrig før. Ikke blot fandt de evangeliske kirkesamfund hverandre snart, men ogsaa den katolske kirkeavdeling løftet sin nølende fot for at træde ind i den store enighet. Aa hvilken forøkelse av kraft, og hvilket mot og haab der fulgte med! Ti maatte de ikke alle mindes hvad deres ene Herre hadde bedet om tilsidst: At de maa *bli ett, forat verden kan tro at du, Fader, har utsendt mig,* Det var ikke let at tro før, det var et under av Kristi evangeliums aand, at det dog i det mindre kunde troes. Men nu syntes de sig at staa foran en aapen dør.

Man hadde kaldt det 19de aarhundrede for et missionsaarhundrede som ikke hadde sin like uten i Kristi kirkes første tid. Men det 20de aarhundrede blev det meget mere. Under ædelt samarbeide fra de kristnes side aapnet østens store folk, Indien, Kina, Japan, sig for evangeliet, og der opstod nye typer av enfoldig og oprindelig kristendom, som virket tilbake paa de gamle europæiske kirkesamfund, der hadde været nær ved at stivne i sine forskjelle. Den fare som man hadde ment truet de gamle kristne folk for en oversvømmelse fra øst, var saaledes avverget, og vendte sig heller til et stort nyt gode.

Men ogsaa inden disse gamle kristne folk gik evangelisations-arbeidet frem med en før ukjendt kraft, særlig under medvirkning av ungdommen og mest den studerende ungdom,

til et vidnesbyrd om kristendommens fødte ungdommelighet og dens slegtskap med alle idealer. Hovedsaken var altid den avgjorte omvendelse fra synd og den indre fornyelse ved troen paa ham som døde for slegtens brøde og opstod til dens liv. Men det var ikke bare en forkyndelse i ord, men i gjerning og arbeide, og i *offer*, eftersom offeret er livets hemmelighet, saalænge denne sol skinner. Fra menighetsforsamlingerne gik den ut i det syke folkedyp med evangeliets rensende kraft og udødelige haab, og den skydde ikke, med evangeliets principer om broderlighet og tjeneste og en evig verden, at gaa ind i tidens frygtelige vanskeligheter, den økonomiske strid og klasseforskjellene og de store byers forfærdelige problem, og hvad andet som gnavet paa menneskehetens livsrot, og vise veien ut til den lykkeligere fremtid.

Det blev ogsaa kjendelig, at mange vendte sit øre mot røsten ovenfra og indenfra. Tilsidst hadde man en følelse av, at egentlig stod kun to kjæmper tilbake paa kamppladsen: den fornyede kristendom og den gamle verdensaand, den egentlige strid paa jorden. Til hvilken side skulde seiren denne gang helde?

Ingen visste det. Den sidste av de kristnes bøker taler i dunkle ord om et kommende fredsrike paa jorden, da ondskapens kræfter er bundet og menneskelivet dog engang i denne tilværelse frit kan utfolde hvad der er nedlagt i dens skjød. Men siden tales der igjen om en verdenskamp, forfærdeligere end nogen anden.

De kristne vet dog hvor seiren evig skal være.

ØSTLANDSK REISNING — NORSK SAMLING.

To taler.

I.

Det har været sagt, at den tanken som ligger bak kravet paa «østlandsk reisning» er en kløyvingstanke. For mig står den som en samlingstanke. Jeg skal straks si hvorfor jeg ser den slik.

Østlandsk reisning i malveien er utslag av en naturlig trang, en trang som har været det drivende moment i språkutviklingen her i landet helt siden 1814. Det er trangen til språklig frigjøring for nationen og enkeltmannen. Det er en trang vi møter i Wergelands, i Bjørnsons, stundom i Ibsens, i Hans Ånruds arbeid med språket og i K. Knudsens stræv for fornorsking. Det er den samme trang som har gitt sig sterkest utslag i Ivar Asens arbeid og i hele malstrævet. Det er en trang som har sin grunn i den malkløyving som alt fins mellem talemål og bokmål her i landet.

Mange ganger har man innvendt mot landsmalsstrævet at det vil kløyve nationen. Til det har målmennene svart at de netop vil samle folket om et fullnorsk mal. Og det er sikkert og visst: etter sit *utgangspunkt* vil målstrævet prøve a samle folket og hele det som er kløyvd.

Nå taler ensynte partimenn på begge sider i malstriden igjen om kløyving, når Østlandet reiser sig og krever sin rett. Det er mer kløyving av partiet slike folk tenker pa enn kløyving av landet.

På begge sider star de og er redde for at fronten skal bli brutt. For malstriden er blitt noget av en stillingskrig her i landet. Den er stivnet som krigen nede i Frankrike. Rett som det er griper den ene parten til offensiven og vinner kanske nogen meter terræng. Men hele tiden holdes kanona-

den ved like med harde, hånlige og usanne ord mellem partene! Det er partibladene som greier kanonaden, de er artilleriet i målstriden.

Men midt imellem begge frontene ligger et land som ikke har det godt.

Det er virkelig fare for at vi skal få en slik stillingskrig her i landet dersom vi skal la de ensynte partimennene styre med det, eller vi skal la de to malformene sta stivt mot hverandre. Det er mer enn Ivar Åsens tanke som vil gå op i røyk i den stillingskrigen.

Her trengs en ny faktor i målstriden. Denne nye faktor er østlandsk reisning. Naar Østlandet reiser sig og krever rett for sit i malveien, kommer det med et landskrav. Vekk med det døde, det gammelnorske, det ufolkelige, det fremmede i landsmalet! Og vekk med det døde, det danske, det ufolkelige, det fremmede i riksmålet! Det er ikke bare Østlands-krav, men krav som med like god rett kan komme fra hele riket.

Det er ikke bare teori dette her: det faktiske er at størstedelen av Vestlandet, Trøndelag og Nordland kan slå lag med Østlandet her. Det sams norske kan komme mer til sin rett både i landsmålet og i riksmålet.

Men Østlandet kan lettest ta op dette programmet. Det står uten tvil i en mellemstilling. Jeg tenker ikke da så mye på den språkhistoriske stilling: som norske mål står østlandsmålene pa den den ene siden nær vestlandsmålene og landsmålet, og pa den andre har de mer enn vestnorske mål i mange mater vokset likt med dansken. For det er slik at østnorsken — især malene her på Romerike og omkring Kristianiafjorden — har mange målmerker som faller sammen med tilsvarende utvikling i dansk og svensk. Slike malmerker blir ofte med urette skjelt ut for «dansk-svenske». Men de er likeså godt norske i Norge som de er danske i Danmark eller svenske i Sverige. Og det er ikke slik som en innsender skrev i «Den 17de mai» i sommer at *det* er mest norsk som er minst likt dansken. Etter den logikk matte mesopotamisk være mer norsk end landsmålet.

Men som sagt: jeg tenker mindre på denne språkhistoriske stilling.

Jeg tenker mer på den stilling østlandsmålene har hatt i malvokstren i det siste hundreår. Det meste av den norsk som i denne tiden er kommet ind i riksmalet — og det er ikke lite — er kommet fra østlandsmålene.

Alt i dansketiden ga østlandsmålene — især målene i Kristiania og omkring — sammen med det danske skriftsprog grunnlaget for det riksmal som blir *talt*. Og siden har de gjennem literaturen — især ved Henrik Wergeland og folkeeventyrene ført norsk mål ind i skriftspraket. Det er østlandsmålene som er ophavet til sa godt som all fornorsking av riksmalet. De ma derfor mer og mer bli grunnlaget for landsmålet ogsa. For begge målene vil det si ikke bare en tilnærming til østlandsmalene, men til det meste folkemål i landet.

Østlandsmalene kan forlike riksmål og landsmål. At det sker, må østlendingen selv sørge for.

Østlandsk reisning er en national samlingstanke, ingen kløyvingstanke. Ikke tror jeg at det blir slutt med målstriden svært fort om Østlandet «reiser sig». Men fremgangslinjen bort fra stillingskrigen blir staket op. Ingen av frontene blir brutt. Pa begge frontene kan en — om en ikke vil legge våpnene ned — allikevel i og mellem slagene arbeide mot det felles mål: ett mal i Norge, høvelig for alle nordmenn. Når vi har nådd det, er det slutt med malstriden i Norge. Østlandsk reisning er samling av nationen, ikke kløyving.

II.

I den talen jeg holdt pa Jesseim, sa jeg at malstriden var blitt noget av en stillingskrig her i landet. Og slik som målstriden er den dag idag, ser det heller ikke ut til at vi skal kunne komme ut av den så fort.

Visstnok kan det ennå se ut som «bevegelseskrig» av og til. Det kan f. eks. tenkes at landsmalet vinner større plass i enkelte skoler som jordbruksskolene eller til og med i middelskolene. Det kan kanske vinne en tryggere plass i de bygdene som har ført inn landsmålet i skolen, det kan kanske bli brukt mer som statens offisielle mål av storting og riksstyre; landsmålet kan kanske få plass ved siden av

riksmålet i opslag på jernbaner e. l. I virkeligheten er alt det ingen egentlig fremgang for landsmålet. Det er bare en tvilsom frontforbedring eller en utvidelse av fronten i lengden, som gjør stillingskrigen enda kvassere og hardere. Om det enn er så at landsmålet kan vinne nogen bygder til i østlandske fjellbygder eller på Vestlandet, og riksmålet kan vinne igjen nogen bygder som nå blir industribygder, er det klart at disse landvinningene ikke kan føre til nogen ende paa striden.

Og hvordan er sa denne striden? Den ene parten ser på den andre som en oprørsflokk, vil beint fram ikke godkjenne den som krigførende part. De agiterer og taler ut fra det grunnsyn at landsmalet ikke har nogen rett i landet — i all fall ikke mer rett enn at en kan få lov til å bruke det i skjønliteraturen, om en er dum nok til det.

Og målflokken ser på motparten som en flokk kolonister som uten nogen rett har fått plass her i landet. — Det er så beisk og ram borgerkrig det på nogen måte kan bli. Og det er lite igjen av det åndsvær som til sine tider har fulgt målstriden.

Det er ofte slik at den ene parten regner det for likegyldig for sig hvordan det går med den målformen hans parti kjemper mot. De argeste målmennene sier: det vedkommer ikke os hvordan riksmålet er; og de argeste riksmålsmennene regner det for uvesentlig enten landsmålet er slik eller slik. Dette partisyn får naturligvis sterkest og styggest uttrykk i pressen. Ja det har gått så vidt at det blad som kaller sig «Riksmålsbladet», endog har talt om «partiets mål».

Dette partisyn må vi bort fra. Målstriden er for alvorlig til at vi kan bli stående ved det.

Det gjelder å finne de linjer som kan føre ut av denne stillingskrigen mellom landsmenn. Vi må finne midlene til å samle nationen i målveien. For *det* store mål skulde vi kunne ofre mer enn det som kreves av begge parter her.

For i virkeligheten er det ikke et offer østlendingen krever, men en gave han gir. Her kan Østlandet og østlandsmålene gi det nye som trengs — det nye som skal gjøre begge målene til bedre uttrykk for norsk tunge og norsk tanke.

Resultatet av målstriden vil da bli det merkelige at begge partene vinner, og ingen av partene ligger under[1]). Med andre ord: vi får ett norsk mål i Norge, høvelig for alle nordmenn. Det merket som blev reist slik av Moltke Moe, er det i grunnen de kjemper under på begge sidene, enda vi stundom ma synes de gjor det på en underlig måte.

Jeg skal straks prove å vise på hvilken mate østlandsmålene — først og fremst de her i flatbygdene omkring Kristiania og Kristianiafjorden kan forlike landsmål og riksmål. Men først vil jeg ta fram et par momenter som viser at vi har rett til å se på en annen måte på østlandsmålene enn Ivar Åsen gjorde og folk i det hele tatt gjorde da målstriden begynte.

For Ivar Asen var gammelnorsken grunn-mønstret. De «egteste» bygdemålene var de som høvde best i hop med gammelnorsken. Det synet hørte hjemme i den tiden Asen levde i. Grunnene til det er ofte nok nevnt, og jeg skal ikke tale om dem.

Men her vil jeg tale litt om hvilken gammelnorsk det var som ga grunn-mønstret. Det var den gammelnorske normalen slik som den nogen ar i forveien var stillet op først og fremst av den danske språkmannen Rasmus Rask. Da han stillet op den, hadde han mest tenkt på islandsken og nyislandsken. *De* gammelnorske formene som høvde med nyislandsken, blev normalformene. Det ga gammelnorsken et særislandsk preg som kunde ha sin gode rett fordi det meste og beste av den norrøne literaturen var islandsk. Men denne islandske normalen hadde mindre rett når den skulde gi grunn-mønstret for en nynorsk normal. Etter sit syn måtte Ivar Åsen like best de nynorske formene som høvde best med denne gammelnorsk-islandske normalen.

Siden har vi lært a kjenne den gammelnorske måltil-

[1]) Jfr. K. Knudsen i 1886 (Hvem skal vinne? s. 130): «målstræverne i et følgende ætled kunde kommet til å opleve det samme, som arbejderne i St. Gothardstunnelen. Efter å ha målstrævet længe og vel fra bægge ender, den «danske» og den «norske», vilde de ha hat for sig bare en tyn' mellemvæg, som var let å gjennembryte, så de møttes i sejer anlet til anlet».

standen bedre. Det er professor Hægstads grunnleggende arbeid om gammelnorske målføre som best har vist os at gammelnorsk og gammelnorsk kunde være flere ting.

Det er ikke få gode norske former for ordene som vi kan følge tilbake til gammelnorsk, som ikke fikk plass i den gammelnorske «normalen» og derfor heller ikke i landsmålsnormalen. Om andre slike former kan vi med visshet si at de ma ha levd i gammelnorsk, enda vi ikke har råket på dem i de gamle skriftene.

Ikke minst gjelder det østnorske ordformer som med urette blev skutt for glugg når det gjaldt å stille op en nynorsk normal.

Et annet moment som har forandret situationen til fordel for østlandsmålene skal jeg nå nevne.

Da landsmalsnormen blev stillet op, var på ingen måte østnorsk uttale godkjent som grunnlag for «den dannede dagligtale». Ennå radde dansk tale på teatret. I 1835 kunde en innsender i «Morgenbladet» si at de fleste norske dialekter «selv i dannede Menneskers Mund, have noget Haardt, Raat, Kantet og for det finere Øre Stødende». «Især er dette Tilfældet med den Dialect, der tales i og om Christiania og overhovedet paa Øst- og Oplandet». Det er «et Held for os, at det nære Danmark tilbyder os en let Anledning til at forsyne vor Scene med talentfulde Kunstnere, hvis dannede, bløde og velklingende Mundart — — — — paa eengang kan være vort Øre en Vederqvægelse og vor opvoxende Ungdoms Tunge et Mønster».

Andre — og de fleste — tok skriftspråket til mønster for uttalen; men det synes flertallet å ha ment at østlandsken nærmest var «pøbelagtig». P. A. Munch skrev i 1853 at Kristiania-uttalen og østlands-uttalen i det hele var «bred, plat, raa, uæsthetisk».

Det er ikke til a undres over at Ivar Aasen ikke tok østlandsken til grunnlag for landsmålet.

Men utviklingen har ikke gitt den tiden rett i synet på østlandsken.

Alt i dansketiden ga østlandsmålene — især målene i Kristiania og omkring — sammen med det danske skriftspråk grunnlaget for det riksmål som blir *talt* nu — og det til

trods for at man mente østlandsken var «bred, plat, raa, uæsthetisk».

Siden har østlandsmålene ogsa gjennem literaturen ført en mængde norsk mal inn i skriftspråket. Det begynte med Henrik Wergeland og brøt gjennem med Asbjørnsen og Moe's eventyr. Selv vestlendingen Welhaven bruker østnorsk *rogn* (ikke *raun*), *trost* (ikke *trast*), *furu* (ikke *fura*), *flom* (ikke *flaum*) når han ikke bruker de danske formene *røn, drossel, fyr, oversvømmelse.*

Og nu fins det en mængde særnorske elementer i riksmålet; nesten alle er de kommet fra østnorsken om det enn naturligvis ofte er sa at de østnorske formene heldigvis også er samnorske.

Foruten de ordene som blev nevnt fra Welhaven, skal jeg nevne en del andre eksempler pa ord som tydelig viser sig som østnorske: det er ord som *nesle, nype* og *kongle,* ord som *vesle, Vesla, dere, vet(t), klyve,* former som *hester* og *kuer* og *barna.* Ja endog i syntaktiske forbindelser merker man hvordan østnorsken far mer og mer å si i riksmalet.

Andre norske ord og former som *hei, grei, maur, høi, lass, ball, stell, unda,* bøiningsformer som *nudde, levde,* ord med ustemte konsonanter som *bryte, gripe, skrike* (av dem er det jo en mengde), talesprogsformer som *hytta* og *sola* er jo i bruk over hele landet eller i all fall størstedelen av det, men de er først og fremst kommet fra østnorsken.

Her er det også høvelig å nevne at i det skrevne riksmål fins det en hel del ord og former, som historisk sett i skriftspråket har sit ophav i dansk; men siden de falt sammen med ord og former slik de var utviklet i Norge og blev brukt særlig på Østlandet, kan vi ikke kalle dem danske eller norskdanske i et mål som mer og mer legger norsk tale til grunn. Slike ord og former er *hus, ord, år, hund, kalv, hest, by, ulv, unge, skyld, høst, øst, binde, springe, kaste, dømme, vente, hoppe, spytte, kommer, står, går, tar, graver, farer, har, maler* o. s. v., flertalsformer som *viser, klokker*; eller ord som desverre ennå har dansk stavemåte i riksmålet, men uttales på norsk, ord som: *mand, grund, mund, brønd, finde, kjende, fjeld, guld, uld, falde, kalde, tak, rok, hat, brat, bæk, ryg, træ, glæde* o.s.v. o.s.v. i tusenvis.

Alt dette i riksmålet er god norsk både historisk — fordi det moderne riksmål legger talemålet til grunn — og praktisk fordi de fleste norske målførene har samme formene.

Alle disse norske elementene i riksmålet — enten de nå er særnorske eller sams med dansken — gir grunnlaget for østnorsk reisning på den siden. Det er livet som på tross av teorier og meninger har latt østlandsken få den makt i riksmålet.

Disse to momentene om østlandsken kunde Ivar Åsen og hans tid ikke ta hensyn til; men vi må gjøre det.

* * *

Man har etterlyst det positive programmet for «østlandsk reisning». Jeg skal prøve på å gi en kort utgreing om hvordan jeg mener en «reisning» av østlandsmålene kan forlike landsmål og riksmål. Naturligvis kan jeg bare ta hovedpunktene med.

Hvilken plass må nu østlendingen kreve og hevde i riksmålet. Jeg skal nevne nogen punkter:

1) Ordene skal staves etter norsk uttale — ikke etter danske regler.

Derved får riksmålet en naturlig og lett rettskrivning som på en mengde punkter vil falle sammen med rettskrivningen i landsmålet ord som *mann, fjell, takk, kne, legge, minst, best* o. s. v. o. s. v. — Her trengs ingen sideformer. Hele denne reform er en konsekvens av reformen av 1907. Den rettskrivningskomitéen som arbeider nå, har jo også til særlig opgave å greie med dette spørsmålet.

2) Tvelydene blir godkjent i riksmålet.

Likesom vi alt skriver: *grei, greie, beite, hei, lei, sei, skrei, leie, peis, kneik, teig, tiurleik, vriompeis*, må vi kunne skrive: *geipe, geit, kleiv, sleiv, reir, stein, leik, eik, beintfram, keivhendt, veik*, og videre gjennemført så langt vi bruker tvelyden *ei* i østnorsk.

Likesom vi alt skriver: *gaupe, maur, sau, snau, raute, kaut, haug, naut, staur*, må vi kunne skrive *gauk, hauk, graut, blaut, aure, laus* (men som i østnorsk f. eks. *drøm, strøm, søm, rogn, høst, øst).*

Likesom vi alt skriver: *røi, døive, høi, løipe, den store bøigen* o. fl., må vi kunne skrive: *røis, røisekat, øi, bløite, røik, kløive, løise* o. fl.[1]) (men: *høre, kjøre, øre, søle, drømme, flømme, strømme, trøste* som i østnorsk).

Blir slik skrivemate *tillatt* i skolenormalen i riksmålet, far skolebarna bare lov til det forfatterne ofte har tatt sig lov til fra Wergelands tid av. Her er det netop grunn til å stille op valgfrie sideformer i en mengde ord av hensyn til dem som ikke bruker diftong. Tar østlendingen sine egne ordformer i bruk, sørger han snart for at de blir hovedformer.

Her er jeg i overensstemmelse med den rettskrivningskomité Riksmålsforbundet nedsatte for nogen år siden. I innstillingen fra den (professorene Falk og Torp, rektorene Western og Eitrem og dr. Alnæs) heter det:

«Paa intet punkt av lydlæren er den tvang skriftsproget lægger paa folkets brede lag, mere følelig, mere trykkende og eggende end hvor riksmaalet har enkeltvokaler mot tvelyd i folkemaalene. Forpligtelsen til at skrive enkelt-vokal i ord som *bein* og *stein, hauk* og *graut, øi* og *røis* — er for den langt overveiende del av Norges befolkning saa tung en tribut til fællesmaalet, at den kun kan ansees for berettiget, hvor og saa længe som den er nødvendig. Vi er her paa et omraade hvor norskhetsspirerne maa fremelskes med bevissthet og plan». (Se «Utredning av nogen sprogspørsmaal. Ved Riksmaalsforbundets retskrivningskomité», s. 54).

Komitéen foreslår så a gi lov til a bruke tvelydene i en mengde ord. Jeg mener det samme, og at man må tillate ord med diftong som sideformer sa langt som vanlig østnorsk i bygdemålene omkring Kristiania bruker dem. — Det er et viktig steg mot samling i malveien her i landet.

3) Flere andre norske ordformer blir godkjent i riksmalet.

Likesom vi har *snu, ku, buskap, budeie,* han arbeider *trutt,* må vi kunne skrive *bu* (subst. og vb.), *tru, bru.* Vi må kunne skrive *hard, kald, mye, ferje, velje, svelje, snø, låg, høg, gammal, fram* o. s. v. Her ogsa må kravet være bare valgfrie

[1]) Kanske helst med *øy* som i landsmålet.

sideformer; så får østlendingen med tiden gjøre dem til hovedformer. - Dette punkt er svært viktig; det åpner for norske samformer i stor monn. Her kan jeg også nevne at riksmålet må stille sig velvillig til gode og vidt kjente norske ord.

4) Hunkjønsformer må bli tillatt i større monn.

Som vi har *vesla, hytta, Hardangerridda, Sollihøgda*, må vi få *kleiva, høgda, bikkja, lomma, døra, klokka, gata, elva, rota, myra, boka, skuta, bygda, jenta, kona*, samme *ulla*. Og når vi har *ku* og *geit*, blir det nødvendig a få *kua* og *geita*.

Hunkjønsformene må godkjennes som tillatte sideformer etter østlandsk målbruk.

Alt i 1901 hevdet professor Johan Storm mot nystaverne at fikk man *bok*, så fikk man nok *boka* også. Ja i 1900 skrev professor Koht i Aftenposten for de ustemte konsonantene med den grunn at de vilde dra tvelydene og hunkjønsformene etter sig: «skriver vi først Bok, saa kommer snart Boka efter». I forveien så de konsekvensene av nystavingen på begge sider.

Riksmalsforbundets retskrivningskomité sier at i lengden lar hunkjønsformene sig ikke holde ute, og den vil ha en begrenset bruk av formene i lærebøkene.

Enna lenger gikk professor Falk (medlem av komiteen). I 1913 holdt han et foredrag i Kristiania lærerforening. Etter referat i «Norsk skoletidende» (1913 nr. 22) sa han bl. a.: «Det er diftongene og hunkjønsformene som danner det fundamentale skille mellem dansk og norsk sprog. Norsk sprogbruk med diftonger og hunkjønsformer siger for hver dag ind i den daglige tale. Det maa nu være slut med at anse det norske sprog for ringe». «I folkeskolen bør hunkjønsformen herske i sin fulde utstrækning». I de høiere skoler vil han ha den inn delvis. Gjennem lesningen i skolene skal hunkjønsformene «rehabiliteres i det almindelige omdømme».

Jeg mener at man som tillatte sideformer kan godkjenne disse formene helt ut.

Det er kanske noget av det som vil sterkest virke til målsamling at vi gjør et slikt steg.

5) *Ved siden av ufolkelige og uhjemlige former som kastet bør vi godkjenne det hjemlige kasta: «Han kasta steinen».*

Denne formen har været brukt lite i riksmalsliteraturen, vesentlig bare i den folkelige replikk, men i den i all fall fra Wergeland av. Men så er den så mye mer utbredd i talemålet. Bortsett fra de allerøstligste malene, som for resten går helt ned til Kristianiafjorden (hvor de sier «kaste» i fortid) heter det *han kasta steinen* i alle folkemalene i landet — i Kristiania by også. Som lærer på en av de største skolene i Kristiania kunde jeg ofte merke at formen ikke var ukjent for barna på vestkanten i Kristiania. Denne formen må før eller senere bli godkjent i riksmålet.

Med disse fem punktene har jeg nevnt de viktigste kravene østnorsken har til riksmalet. I all fall for de fire første har jeg den glede a være enig med Riksmålsforbundets sakkyndige rettskrivningskomité, om den enn ikke går fullt så vidt i gjennemføringen som jeg.

Jeg mener også en skal være varsom i gjennemføringen — men på den måten at vi *også* godkjenner de gamle formene enna på en rekke punkter. Skiftet blir ikke så sterkt for de eldre; ofte vil stilistiske hensyn stenge for de norske formene en tid. Dessuten vil folk etter hvert kunne venne sig til formene, og de vil komme med større og større tyngd. Men i barneskolene og ungdomsskolene i bygdene på Østlandet — og Vestlandet, Nordland og Trøndelag med — kan vi gå til disse reformene snart; i byene måtte en nok gå mer steg for steg i all fall i de høiere skolene. Men flere av reformene kunde en gå til der også med én gang. Det viser innstillingen fra Riksmålsforbundets rettskrivningskomité.

Og om det ikke går så fort som vi kunde ønske fordi vi vil ha målspørsmålet løst, så er det her framgangslinjen går. Jo sterkere østlendingen går etter den, dess fortere når vi fram.

Vi har i all fall rett til å tro at Riksmalsforbundet vil stille sig i brodden for å få fram reformer. Teoretisk har det vist den beste vilje med tiltaket med rettskrivningskomitéen. Da den blev nedsatt (høsten 1912), uttalte styret at det var enig i at det var paakrævet at man

nu tok skridtet fuldt ut for at gjøre riksmaalets skriftbillede mest mulig lik dannet norsk tale». Aaret etter uttalte riktignok det samme styre «at der ikke nu bør bli spørsmaal om at opta forslag om nogen forandring i de retskrivningsregler som blev fastslaat i 1907».

Vi får håpe at den reformvenlige del av riksmålspartiet får makten igjen. Gjør styret alvor av sin plan, kan vi arbeide sammen med Riksmålsforbundet for den. Legger det ned et positivt arbeid *for* dette istedenfor sin kalde motstand mot, vil det gjøre riksmalet og landet en bedre tjeneste enn ved den ukloke agitation det nå for tiden driver.

Til dem som er redde for fornorskingen fordi den vil ødelegge morsmålet, er det grunn til a si at det altid har været nogen som har sett en fare for morsmalet og kulturen i den språklige emancipationstrang. Det kommer først og fremst av at språkfølelsen er sa ulik hos de forskjellige menneskene her i landet. Og det er naturlig at det er slik. Wergelands motstandere klaget over at Wergeland ikke hadde øre for sprogtonen, at han ikke brukte «Vaersomhed og Smag», at han brukte det sprak som blev talt i «Drengestuer og paa Fiskertorve» og over at hans norske ord gjorde «en høist daarlig Figur». En lignende kritikk rammet Asbjørnsen og Moe, K. Knudsen, Bjørnson og alle de som fulgte sin naturlige språktrang og brukte gode og lett forståelige norske ord og former. Det burde gi motstanderne av fornorskingen litt å tenke på

* * *

Hvilke krav ma sa østlendingen stille til landsmalet? De blir like så store og inngripende.

1) Ordene skal staves etter norsk uttale — ikke etter gammelnorsk skriftmønster.

I mange mater er stavemåten i landsmalet naturligere og høveligere for alt talemål her i landet. Det gjelder netop i de ordene vi måtte kreve reformert i riksmålet, ord som *mann, fjell, takk, glede, bekk, minst, best.*

Men i andre mater står landsmalet langt tilbake for riksmålet i å gjengi norsk talemal. Her ma vi kreve reform

kravet kommer ikke bare fra Østlandet, men fra størstedelen av landet, stundom fra hele landet.

Vi må få skrive som en også pleier a lese i landsmal: *før, gløtte, gjørme, høl, løgn, mørje, mørk, mørke, nøkk, nøste, vør(d)e* o. s. v. mot *fyrr, glytt, gyrma* [1]) *hyl, lygn, myrja, myrk, myrkje, nykk, nysta, vyrda.* Her far vi en stavemåte som alt er godkjent i riksmålet i all fall oftest. Og den er mer norsk enn stavematen i landsmålet når vi med norsk mener det som høver best med norsk tale.

Fremdeles: vi må få skrive — som en ogsa pleier a lese i landsmålet:

en *bete*, en *hete*, et *kje, let(t), leve, mellom, steg, strek, streke, svepe, veke, vet(t)* o. fl. mot *bite, hite, kid, lit, liva, millom, stig, strik, strika, svipa, vika, vit* o. s. v. Her vil de nye formene oftest falle sammen med riksmålsformene; pa samme tid er de mer norske, fordi de høver for flere norske malføre. Den som sier at f. eks. *hite* er mere norsk enn *hete*, vet ikke hvad han sier.

Av samme grunn ma vi fa skrive: *krone* (ikke *kruna*), *lott* (ikke *lut*), *monne* (ikke *muna*), *sommar* (ikke *sumar*), *somme* (ikke *sume*), *tomme* (ikke *tume*), *bombe* (ikke *bumba*), *bort* (ikke *burt*), *lomme* (ikke *lumma*), *om* (ikke *um*), *op(p)* (ikke *upp*), *gammal* (ikke *gamall*), *samman* (ikke *saman*), *dømme* (ikke *døma*), *skjønne* (ikke *skyna*), *greі* (ikke *greid*), *leі* (ikke *leid*).

Overalt vinner landsmålet i folkelighet, i norskdom — om en med det mener det som er norsk den dag idag, og — i overensstemmelse med riksmålet. I disse tingene trenger vi så godt som ikke sideformer. De formene jeg har nevnt, bør snarest råd er, bli hovedformer.

2) Om tvelydene.

Som sideformer godkjennes en del østnorske former uten tvelyd, f. eks.: *drøm, strøm, søm, røgn* (er alt godkjendt), *kong, ftom, høst, øst, høre, kjøre, øre, søle, ftømme, trøste* o. fl.

Disse formene er ikke «danske» men utviklet pa norsk grunn, og de har sterk rot i målførene. Det er ikke noget lyte at de ogsa faller sammen med formene i riksmålet.

[1]) I landsmal kan en også skrive *gyrme* o. l. ord med *e* istedenfor *a* i siste stavelse.

3) Hunkjønsordene må få samme form.

Som det heter *gata, (g)jenta*, må vi få *sola, bygda, skåla, natta*. Etter stillingen i målførene burde *soli* helst ut av det som skal være sammål i Norge. Her står kanske 200 000 med kløyvd hunkjøn mot over 2 000 000 som har samme form i hunkjøn[1]). Og aller sterkest er *a*-forma både vest og øst i landet. Men da de bygdene som *har* innført landsmalet i folkeskolene netop har *i*-formen, kan det være grunn til å la den stå som sideform; *a*-forma vil snart bli hovedform.

Likeså i flertal: som det heter *bygder, skåler*, må vi få skrive *klokker, jenter, gater* istedenfor *klokkor, jentor, gator*, som i den form så godt som ikke lever i målførene. Denne formen har et overveldende flertal i landet (som 10 mot 1). Den stemmer også med riksmålsformen som den er alt nå. Formene *skåla, kua, sola, bygda* er også de som er på vei til å trenge inn i riksmålet. Ingen fornuftig mann kan tro at *skåli, kui, soli, bygdi* kan vinne fram til landsgyldige former. Bortsett fra at *a*-forma har mest rett i og for sig, er den også en form som gir godt grunnlag for samling i malveien.

Med det samme jeg taler om bøiningsformer, vil jeg nevne at landsmålet må gi op de tunge og lite utbredde formene *hjarto* og *øyro* o. l. til fordel for *hjertene* og *ørene* o. l.

4) Infinitiv på e må godkjennes ved siden av infinitiv på a.

Vi må få skrive *kaste, sende* ved siden av *kasta, senda*. De er utbredde over hele Østlandet og mye av Vestlandet. Ja det vil være mest praktisk å skrive *være* og *fare* også mot østnorsk *væra, fara*. Men *e*-formen har støtte i målførene i Nedenes og Sunnmør; og den østnorske kløyvde infinitiv *kaste*, men *vera* er for vanskelig for vestlendingen. — Her bør det være sideformer.

5) Vi maa kunne skrive kommer, fær, tar, sover, graater, skyter, finner mot: *kjem, fær, tek, søv, græt, skyt, finn.*

Disse formene brukes i Smålenenes amt, Akershus amt, Jarlsberg og Larvik, i Buskerud amt op til Kongsberg, langs med Skagerakk til Kristianssand, i Kristiania, Bergen og

[1]) Former som *soli, bygdi* blir brukt av 35—40.000 mennesker.

byene på Østlandet og til dels på Vestlandet (Haugesund. Stavanger m. fl.), brukes av omtrent 1 000 000 mennesker. er opstått her (i all fall flere steder) før dansken trengte inn som bokmål. Men de stemmer med riksmålsformene. Formene *finner, skyter* har ennå større støtte i dialektene enn former som *kommer, sover*.

Her ogsa må vi ha sideformer. Jeg tror de snart blir hovedformer disse nye formene. De er lette a lære for de som ikke har dem; for de faller helt sammen med præsensformene av mange andre verber. De gjør spraket lettere og mer moderne.

6) Ord som er vidt utbredde i landet maa godkjennes og brukes om de er av fremmed ophav.

På denne veien er landsmalet alt gatt langt, men det må gå lenger.

Det kunde ogsa være andre ting a nevne; men disse tingene er de viktigste. Med det samme vil jeg verge mig mot kravet på å være konsekvent. Ikke noget mal — enn mindre noget riksmål er konsekvent. Som eksempel nevner jeg: vi kan godt si *furu* uten a ha alle de andre østnorske likevektsformene.

Konsekvenskravet er pedantisk og farlig.

Går landsmålet til disse reformene, sa godkjenner det det i riksmålet som har god støtte i norske målføre, ofte bedre støtte enn de tilsvarende landsmålsformene.

Vi skulde ha grunn til a tro at det parti som sier det kjemper for folkemålet i landet, vilde gå til disse reformene.

Reformkravet til landsmalet er ikke nytt. I 1884 hevdet den gamle landsmålsmann borgermester H. E. Berner (i Dagbladet 10de januar 1884) at man matte få «et Maal, som ogsaa kan høve for Smaaleningen, Romerikingen, Hadelændingen, Østerdølen, med andre Ord for hele Landsfolket». Man måtte ta hensyn til det «som nu er faktisk gjældende Maalføre her i Landet. Og da bliver det et adskillig anderledes udseende Maal end det, vi hidtil har seet mest af paa Landsmaalsliteraturen. Istedetfor den fine, harmoniske, men for de fleste noget fremmede Drivhusvæxt af et Landsmaal, vil man

faa et vistnok kanske «simplere», men desto mere kraftigt og hjemligt Maal, som alle forstaar, alle kjendes ved, alle kan bruge og alle vil kalde «Kjød af mit Kjød og Ben af mine Ben» — alle baade Østlænding og Vestlænding, baade Landbu og Bybu».

Men desværre dette gode gamle samlingsprogram er ennå ikke tatt op av landsmålspartiet. Men de mållag som vil arbeide for dette, kan vi arbeide sammen med.

Som De ser, kan vi komme til vesentlig samme malet fra to utgangspunkter. De bygdene som får de nye formene for landsmål og riksmal, får ett mål i skolen, istedenfor to. Det er altsa ingen grunn til å skrike op om tre mål i landet. Det gjorde de ogsa den gangen Bymalslaget blev dannet, det som arbeider for fornorsking på K. Knudsens vei; på den vei har vi bl. a. fått nystavingen i 1907.

Reformkravene har sin gode grunn i folkemalene her øst. Og som jeg har sagt, gjelder det ikke bare folkemålene på *Østlandet*. Men østlandsmalene kan gjøre sin innflydelse gjeldende til begge sider og forlike landsmal og riksmål. Og det ikke bare ut fra det aritmetiske prinsipp at det er de som blir talt av flest her i landet, eller ut fra det lingvistiske prinsipp at de — det gjelder flatbygdmålene — er de moderneste og formenkleste malformene i landet, men ut fra sin historiske stilling med sterke tilknytningspunkter til begge sider og ut fra sin stilling til det som er centrum for de viktigste kulturinstitutionene her i landet. Etter det prinsipp har målet i hovedstaden og omkring gitt grunnlaget for riksmalet både i Danmark og Sverige, i England og Frankrike og er pa vei til å gjøre det i Tyskland også.

Det er et fremtidsmål jeg har satt op. Vi når det ikke iår eller til neste år. Men pa den veien må vi fram. Det er den metoden som fører til målet. Og det er ikke visst det varer sa skrekkelig lenge. Som Moses ser vi inn i det forjettede land — inn i det land det ikke er nogen malstrid mer i, fordi målspørsmalet er løst, morsmålet *er* kommet til sin rett fullt ut. Men det kan hende at mange av os som Kaleb og Josva også kan komme med inn i det.

Dette krav på rett for morsmalet vender østlendingen mot begge partiene i målstriden. Han vender sig til riksmaktene

med det. Han må nok kjempe det fram, men han kan gjøre det med kampropet:

«Fram då frendar i fredelege kappsteg».

Det er kampen for toleranse og frihet ogsa i morsmålet. Det er østlendingens opgave og kall i målstriden.

Jeg tror dette kravet

«vil vokse til storm, føræn nogen det vet av».

For:

«Et folk som føler kallet, er jordens største kraft,
for den må alting falle, det stå højt eller lavt».

Didrik Arup Seip.

HUNKJØNSFORMEN.

Av *Haakon Løken.*

(Skrevet for Rettskrivings-Kommissionen).

I den «Utredning», som Riksmaalsforbundets sprogkomité har git i 1913, utvikles nødvendigheten av aa gi plass for hunkjønformen ogsaa i Skriftsproget, men det uttales ogsaa «at det sikkert *ikke for tiden* er mulig aa opnaa nogen majori-«tet for aa gjennemføre hunkjønnet *i full utstrækning* i den «officielle rettskrivingen. og at dette heller ikke vilde stemme «med Komiteens grundsetning, at det er *den levende tale* som «bør danne grunnlaget for skriften,»

Naar Komiteen imidlertid ikke venter aa faa sat igjennem mere enn «at eleverne i barneskolen gjennem sine lese-«bøker blir fortrolige med denne form.» — og det bare «muligens», — og at dette bare skal ske «hvor det dreier sig om *hjemlige emner*». — da finner jeg at Komiteen ikke paa langt nær har optat det, som den levende tale bruker allerede nu.

Komiteen slaar fast, at

«sernorske ord og ordformer, serlig de som er optat i senere tid, «*krever* hunkjønsartiklen *a*, efter den almindelige sprogfølelse «i vort ledige omgangssprog.»

Og den slaar ogsaa fast, at *tallet vil stige*, saa at «alle «rent dagligdagse ord» — ialt et par hundrede — bør be-«handles paa samme vis.» Men naar den saa stiller spørsmaalet: «Hvordan skal Skriftsproget stille sig til dette faktum,» nøier den sig med bare 2 alternativer:

«1. Skal Skriftsproget helt lukke sig for disse norskheter i «talen?

«2. Eller skal det henvise dem til den saakaldte «*lavere stil*», «til samtaleformen og den barnlige eller lokalfarvede for-«telling?»

Naar komiteen synes aa gaa ut fra at tertium non datur, da er den efter min erfaring altfor forsiktig. «Den levende tale» rundt om i Norges land er kommet lenger end til det annet alternativ. Hunkjønformene brukes nemlig overalt hvor der er bruk for *naturlig friskhet og kraft i fremstillingen*, og ikke bare i lavere stil eller barnlig og lokalfarvet fortelling.

Naar Komiteen sier, at selv i det ledige talesprog er hunkjønnet *ennu i det hele og store bare paa vei til aa trenge ind*,» da gir det efter min mening ikke det riktige billede av forholdet. Riktig vil billedet derimot være, dersom man tilføier ordene «som herskende form». Der finnes nemlig visselig ikke noget sted i landet, hvor hunkjønnet ikke allerede er trengt in som *sideform* for felleskjønnet. Og dette sker ikke bare som slurv eller gatesleng, men ogsaa som *tillatelig* selskapssprog, medmindre folk likefrem legger baand paa sin tale og taler omhyggeligere, for reputationens skyld eller fordi miliø eller emner krever «høiere stil».

Hvert eneste dagligtale-maal i landet bruker hunkjønsformene, — undtaken i Bergen. Ogsaa ellers treffer man naturligvis enkeltpersoner eller enkeltfamilier, som enten paa grund av alder eller principer holder fast ved *alt* som tidligere var «god latin». Men disse kan *aldrig* regnes med naar man skal finne ut samtidens levende tale. De er personlig al ære verd, men de hører fortiden til. Og vi vilde jo bare le av familiefedre eller andre, som forarges naar nutidens levende ungdom eller reformvenner med god norsk tale sier «sola» eller «gata». Det vil ikke kunne nektes, at hunkjønsformen faktisk allerede *er trengt in* i den levende tale overalt i landet, *som sideform* til skriftformen, ja at den i ledig dagligtale allerede har forspranget, — naar det ikke gjelder abstrakterne.

Ved abstrakterne, særlig dem som er dannet ved endinger paa -het, -ing o. l., har felleskjønnet overvekten, — og der tør endog være en tendens i dialekterne til aa forlate hunkjønnet for disse. Men i konkrete ord — og endel abstrakter som paa en vis gir et konkret indtryk, — som f. eks. «makta», «trua» o. l. — er hunkjønsformen ikke bare

trengt in som sideform, men er langt paa veie til aa bli den herskende.

Selv i skriftmaalet er retningen tydelig og farten upaaklagelig.

Da *Wergeland* i sin tid skrev «*gjenta mi*» i diktet Ved sjøen den mørke, bekranset av tallen», aapnet han, visselig med fuld bevissthet, et pensespor som literaturen før eller senere maatte bøie in paa. Tidligere var vel ogsaa former som «skaala» og «koia» brukt i skrift, men bare i drikkeviser o. l. Wergeland var den første som brukte en slik form i lyriken. Men at tiden ikke var moden til dette, er jo klart for enhver som husker at ikke engang kravet paa norskfødde skuespillere kunde gjennemføres før i 60-aarene, og at dansk uttale vedblev aa være idealet helt til i 80-aarene, i alt som var officielt eller offentlig.

Derfor vaaget heller ikke *Asbjørnsen* og *Moe* sig langt ut i bruk av norske former, men nøide sig med stilen, — setningsformer og ordvalg. Hunkjønsformene lot de ligge omtrent fullstendig ubrukt, likesaavelsom de haarde medlydene, og de naadde derfor bare delvis den friske norske klang i sproget. At de ikke *turde* vaage sig lenger dengang, forstaar jo alle som vet at de likevel fik en strid aa staa i for sine «vulgarismer». Men den popularitet som uttrykket «Han far sjøl i stua fik over hele landet, baade høit og lavt, turde netop komme av, at her var klangen fullnorsk.

Vi kan jo bare sette op ved siden «Faderen selv i stuen», saa hører vi hvor det skriker. Men akkurat like uekte som dette vilde være er «Jomfru*en* paa glasbjerget», «Høne*n* som skulde til Dovrefjeld», eller «Kjærringe*n* mot strømmen».

Derfor har selv den siste Gyldendalsutgave av eventyrene, — som endnu fortsetter med de «bløde» medlyd, — funnet det hensiktsmessig aa føre mange flere av hunkjønsformene. I «Veslefrik med fela», som ellers opretholder en meget dansk retskriving — (bide, skrige, kjøbe, stryge, skyde, mad, leg, lidenvoren (!) o. s. v.) — finnes «*skreppa, fela, bøssa, skjæra, hjørka*» o. l. Og dette klinger ganske anderledes frisk og naturlig, end naar vi finner «*musen, kjætten, furuen* og *gjeten*» i eventyret om Haarslaa, sammen med norske former som «hammaren», «mi furu», el. l., — eller naar vi finner Kjærringe*n*

i stuen», i eventyret om Staburnøkkelen. Netop fordi hunkjønnet er begyndt aa slippe in, maa den danske felleskjønformen her virke likefrem skurrende, uekte og unaturlig.

Heller ikke *Bjørnson* vaaget sig fra først av til aa ta hunkjønsformen op til skriftlig bruk. Men muntlig gjorde han det ofte. I foredrag opnaadde han ofte en stor folkelig kraft paa den maaten, f. eks. naar han talte om folk som blev sat utenfor fordi de ikke hadde «den rette trua». Men skriftlig gjorde han det fra først av bare i opsett i bladene, eller i replikker som han lot figurer som Jon Kurt, Kallem eller Gamle Storm uttale.

I diktet til Steen, ved nyaaret 1886, skrev han de linjerne som straks bet sig fast paa grund av sin naturlighet og kraft:

«Æn *gjeita* da om vaaren», etc.

Og i «Paa Guds Veie» vokser tallet av slike former, som gjeita, boka, bygda o. s. v.

Senere kom imidlertid Bjørnson under en sterk reaktionær paavirkning, som bl. a. fik ham til at utgi sine samlede verker i 1902 med dansk rettskriving. Men i det siste dikt han skrev, — den herlige kantaten til hundreaarsfesten for «Selskapet for Norges Vel», fant han igjen den største naturlighet og kraft i linjer som disse, (om bygda som tørster efter vaarregnet):

Slunken kommer kua
ut fra baasen,
stanser ved sæterbua
og rauter op mot det tomme.
Øverst i aasen, paa høieste top
mækrer gjeita mot himlen op:
Naar skal dette være omme?

— — — — — — —

Gamlefar i stua
tapte længst trua
paa almanakken
og gamlemor i grua
paa gikten, som var hennes tegn.

Ingen vil lenger kunne paastaa at dette er simpelt maal, vulgarismer eller dialekt. Det er godt, naturlig riksmaal,

slik som det tales av baade høi og lav, naar de ikke skremmes av hensyn til finere omgivelser eller er præget av stivnende vane eller tradition.

Derfor har ogsaa Riksmaalets mest anerkjendte kunstner, Knut Hamsun nu slaat ind paa samme vei, serlig i sit siste verk, baade med hunkjønsformer og tvilyd. Og det samme gjelder nu mange andre forfattere, uten at pressen har gjort invendinger. Blandt 85 bokmeldinger av en av mine bøker var der bare 5 protester mot skrivemaaten.

Dersom bare døren aapnes officielt, og hunkjønsformen blir tillatt som valgfri form, vil det for tusener bli følt som en frigjøring.

Denne valgfrihet bør da ikke inskrenkes til lavere stil, samtaleform og barnlig eller lokalfarvet fortelling, men bli tillatt helt ut, hvor hunkjønsformen virkelig kan brukes i naturlig tale. Det vil da snart vise sig, hvor sterkt kravet er og hvor langt man vil komme til aa gaa.

At dette vil virke «opløsende» paa Riksmaalet, er bare en dum frase. Det vil visselig virke opløsende paa det krampaktige stræv, som drives i visse kredse for aa bevare alt som finnes av *uekte* sprog, — av danismer og germanismer, — men paa det virkelig norske Riksmaal, det landsgyldige talemaal, vil det bare virke styrkende. I kappestriden med Landsmaalet, saaledes som dette ennu er i sin officielle form, vil det netop gi Riksmaalet et sikrere grundlag. Ja det vil, sammen med indføring av tvilydene, efter min mening virke til at Landsmaalet blir nøtt til aa komme *østover* og nermere nutiden, og legge grundlaget for en snarlig sammensmelting av begge maalformer til et moderne fullnorsk fellesmaal.

SOCIALISMEN.

En programmatisk oversigt.

(Efter et foredrag den 28de september 1914 i Socialstudiekredsen av Norske Studenters kristelige forbund).

I.

Socialismen og kapitalismen ligger paa en vis ikke i samme plan, selv om de har berøringspunkter.

Kapitalismen er en fuldvoksen *kjendsgjerning* og kan derfor være gjenstand for videnskapelig forskning.

Den helt socialistiske eller overveiende samfundsorden eksisterer endnu ikke som kjendsgjerning. Socialismen er hvad socialdemokratiet *vil* og derfor gjenstand for politisk kamp, men i denne sin kamp har socialdemokratiet hat udmerket støtte i en kritisk videnskabelig forskning av den privatkapitalistiske samfundsorden, som socialdemokratiet bekjæmper.

— Hvad socialdemokratiet principielt og praktisk vil *idag*, er det som har aktuel politisk og samfundsmæssig interesse.

Hvad socialdemokratiet *har* villet, er historie, og hvad den enkelte socialistiske videnskapsmand eller publicist har hævdet om socialismen, har sin største betydning derigjennem at det har paavirket den socialistiske arbeiderbevægelse.

For dem som vil forstaa socialismen idag, gjælder det kanske først og fremst at gjøre sig bekjendt med arbeidernes stilling under den kapitalistiske produktion, med socialdemokratiets foreningsliv, vore brosjurer, vort arbeide i stat og kommuner, og ikke mindst de spirer til socialistisk samfundsorden som vi allerede nu har, offentlige, kommunale og kooperative bedrifter, tildels vort skolevæsen og sykepleie.

Kjærnen i den socialistiske bevægelse frem mot socialismen, og det som jeg i det følgende vil søke at fæste op-

merksomheten ved er *samholdet, solidariteten, inden den arbeidende klasse — i kamp mot hvad denne klasse anser for privatkapitalistisk uret og utbytning — og med erobringen av den politiske* — og den *økonomiske — magt som maal.*

Opgir arbeiderne interessen for at erobre den *politiske* magt, kan de være gode anarkister eller syndikalister, men socialdemokrater er de ikke, opgir de kampen mot privatkapitalismen og for at erobre den *økonomiske* magt, kan de være gode demokrater, men socialdemokrater er de ikke, — og ophører *arbeiderne* som *klasse* at arbeide socialismen frem, vil socialismen sykne hen, for der er neppe nogen anden del av befolkningen som har magt og vilje til at skape et socialistisk samfund.

II.

Har nu socialdemokratiet ret eller uret i sin grundbetragtning, at det privatkapitalistiske system i alle sine hovedtræk indebærer uret og utbytning. I motsat fald er socialismen forfeilet.

Forretningsverdenen og kapitalisterne paa den ene side, arbeiderne og de fattige paa den anden er her *parter* i saken. Den ene part, som staar i spidsen for og ogsaa nyder de største fordele av det privatkapitalistiske system finder, at systemet funktionerer godt og bare trænger utbedring hist og her. Den anden part har ut fra sin livserfaring fundet systemet uretfærdig og har samlet sig om socialismen. For alle os, som hverken er industriarbeidere eller forretningsmænd, hverken rike eller fattige, beror vort standpunkt, dels paa om vi fordomsfrit vil ta standpunkt til *saken,* ikke til personer og klasser, dels paa, hvad vi dypest inde *føler* som ret og uret.

Hylder vi instinktivt eller bevidst en herremoral hvorefter den sterke har ret og den svake uret, ja da er der litet at utsætte paa det økonomiske system vi lever under. Det er ikke tvilsomt, at naar de store kapitalværdier, skogene, jorden, mineralerne, pengene, alt hvad vi alle trænger er undergit privat eie og fri konkurrance, aapner det vældige muligheter for den sterke. Eiendomsretten til hus og hjem, indbo og klær er det *ikke* som aapner de store chanser, men

eiendomsretten og arveretten til de store kapitaler aapner en adgang til økonomisk og social magt og overmagt som fuldt ut kan maale sig med hvad ældre tider kan fremvise av magt for de faa og underkastelse for de mange. Hylder vi derfor instinktivt eller bevidst en brorskapets moral menneskene imellem, steiler vi overfor dette. Med hvilken *moralsk ret* eier enkelte mænd hundredetusener maal skog, hundredetusener i penge, aktiekapital eller andet. Ingen kan for alvor si, at privatkapitalismen fører til nogen retfærdig fordeling av kapitalværdierne. Ingen kan heller for alvor si, at de rike, eiendomsbesidderne, kapitalisterne og aktiemajoriteten i vore selskaper fordeler kapitalens utbytte saa broderlig med de eiendomsløse, at dette berettiger det privatkapitalistiske system. Stort seet nyter den økonomiske overklasse i fuldt maal selv fordelene ved den ulike fordeling, og den arbeidende klasse føler i fuldt maal de savn og den underlegenhet som følger med fattigdommen. Godgjørenhet og sociale forholdsregler kan nok avdæmpe de misforhold privatkapitalismen skaper; men en tilnærmelsesvis retfærdig fordeling kan selvsagt ikke opnaaes naar de største kapitalværdier og deres avkastning tilhører og disponeres av en økonomisk overklasse, istedenfor samfundet som helhet.

III.

Det praktiske arbeide for socialismen er uløselig knyttet sammen med arbeiderklassens økonomiske og sociale interessekamp. Kan man ikke forstaa og sympatisere med denne interessekamp eller klassekamp, glir man praktisk seet let ind i rækken av socialismens motstandere, selv om man «teoretisk» erkjender socialismens berettigelse.

I virkeligheten bør man jo se med samme velvilje paa al kamp for hus og hjem, for utkommet i det hele, hvad enten det er handelsmanden, juristen, arbeideren eller nogen anden som sørger for livsophold til sig og sine. Men saa skal man tillike erkjende, at den storindustrielle utvikling har skapt en helt ny kamp for brødet, en *fælles-aktion*. Denne er kommet ufrivillig og fremtvunget fordi arbeiderne ser at de trods overarbeide og kvinders og barns arbeide

ikke kunde tjene hvad de trængte uten at staa solidarisk sammen og *kræve* rimelig løn som betingelse for arbeidsydelse. Den enkeltes krav nyttet ikke; de maatte staa sammen. Det vilde ogsaa være en misforstaaelse, hvis man trodde, samfundslivet mindre berøres av handelsmandens eller kapitalistens individuelle aktion for at faa valuta for sine ydelser eller varer end av arbeidernes aktion. Hele samfundets produktion og omsætning berøres av begge aktionsformer om end den individuelle aktion virker mer i det stille, arbeiderklassens aktion mer aapenlyst og voldsomt. Faren ved den ene aktion er at den kan fordærve samfundet, faren ved den anden, arbeidernes, at den kan ryste samfundet.

Som enhver anden samfundsmæssig nydannelse har ogsaa arbeiderklassens fællesaktion sine skyggesider, og det er paa ingen maate vor — de mere og mindre utenforstaaendes sak kritikløst at godta ethvert utslag av arbeiderklassens kamp. Men hvad der særlig har betydning overfor spørsmaalet socialismen er allikevel den mægtige *solidaritetsfølelsen* og den gjennemført *demokratiske* aand som er skapt av arbeiderklassens fællesaktion. Enhver som er kommet arbeiderklassen paa nærmere hold har sikkerlig et indtryk av den skjønhet, som solidariteten kaster over arbeidets kaar. Mens de fattige kaar ellers ofte er noget man blues ved, har det socialistiske samhold tat brodden av fattigdommen, den er blit et kampmerke, vi uten bludsel samles om. Ingen er for fattig til at være en god socialist, og vor bevægelse vilde være død og kold den dag den skilte lag fra den besiddelsesløse.

Aschehoug fremhævet meget vakkert i sin «Socialøkonomik» som en av de grunde som støtter troen paa kooperationen at denne bevægelse «har fundet udmerkede tjenere «med høi intellektuel og moralsk begavelse, men dog nøiende «sig med mindre løn end de hadde kunnet faa i privat virk«somhet». Noget lignende gjælder om socialismen og de forkjæmpere den har fundet i hele arbeiderklassen. Socialismen maa bygges op med støtte av arbeiderklassens solidaritet. Den kan ikke bygges paa den begjærlighet efter sociale og økonomiske fordele for en selv og ens nærmeste som præger de typiske repræsentanter for det herskende samfundssystem.

IV.

Det socialistiske hovedspørsmaal blir kanske allikevel det rent økonomiske, om den arbeidende klasse har evne til at erobre den *økonomiske* magt i samfundet og *hvorledes* dette skal ske. — Er det *mulig* for det arbeidende folk i vort land og andre land selv at disponere dygtig, retsindig og fremsynt over de store kapitalværdier, den store produktion og omsætning, og hvorledes tænker socialdemokratiet selv dette gjennemført. Dette spørsmaal maa man ha lov at stille os, og svaret gir vi for en stor del gjennem vort program, vort arbeide og vore forslag i Storting og kommunestyrer, forsaavidt de vi da ikke allerede kan peke paa fuldbragte socialistiske kjendsgjerninger.

Hvis vort maal var at skape en eneste stor fælleshusholdning av al økonomisk virksomhet i landet, er det indlysende, allermest i et ved fjorde og fjeld, bakker og berg opstykket land som Norge, at dette var den rene utopi. Men arbeiderne, som utgjør hovedstyrken inden socialdemokratiet tænker mere nøkternt, og enhver som studerer vort jordprogram vil se, at vi ser paa *driftsmaaten* som et rent praktisk spørsmaal.

Vi har ikke mot privat eiendom i og for sig, men vi har imot den private eiendom som leder til utbytning. Det er ut fra dette grundsyn selvsagt, at socialdemokratiet støtter det lille jordbruk, støtter egnehjems bevægelse og støtter den spredtboende fiskerbefolkning uten at opstille nogen programfordring om pludselig overgang til stordrift.

At arbeiderklassen som selv daglig ser den industrielle stordrifts overlegenhet har en sterk tro paa at en bedre organisation og mer praktiske driftsmetoder vil og bør trænge ind ogsaa i jordbruket er en sak for sig.

Heller ikke paa omsætningens felt er det moderne socialdemokrati doktrinært. Særlig av betydning er det, at socialdemokratiet i de senere aar har optat arbeidet for forbrukersamvirket, kooperationen, som et fuldgyldigt led i vor aktion. Kommunal, kooperativ eller stats-drift er fra socialistisk synspunkt jævnbyrdige driftsformer. Alle kan de misbrukes til at fordyre varerne paa forbrukernes bekostning og til at for-

værre arbeidsforholdene, men under demokratisk — socialdemokratisk — kontrol er de fuldgode led i vort socialiseringsarbeide.

At mange av de tidligere aars angrep paa socialismen falder sammen overfor det friere syn den socialistiske arbeiderklasse her er kommet til, er utvilsomt. Jeg behøver bare at nævne, at avdøde professor Aschehoug var en varm tilhænger av kooperationen, mens han ikke trodde paa socialismen, og professor Morgenstierne har vistnok tidligere som mange andre seet paa kooperationen som et nyttigt bolverk mot socialismen.

Nu benytter socialdemokratiet kooperationen som et kraftig vaaben mot privatkapitalismen.

Men selv med de forbehold jeg her har tat, er det selvsagt en vældig politisk økonomisk opgave som foreligger fra socialdemokratiet.

Denne opgave kan i korthet uttrykkes derigjennem, at vi vil *gjennemføre det økonomiske selvstyre* — sætte *folkemagten over kapitalmagten*, paa samme maate som de demokratiske og nationale partier har gjennemført det parlamentariske og nationale selvstyre. De samme grunde som taler for, at folkene kan og bør styre sig selv politisk og nationalt, taler for det økonomiske selvstyre socialismen indebærer.

V.

En del eksempler vil kunne belyse, hvorledes socialismen i et land med flertalsstyre skridtvis kan arbeide sig frem, og jeg forbigaar med vilje en række tilfælde, som ikke længer er gjenstand for synderlig strid, — kommunale gas- og elektricitetsverker, sporveie, kommunale skogindkjøp; hjemfaldsret ved koncession kunde kanske ogsaa nævnes. Men la os ta *boligspørsmaalet*.

Naar det gjælder boliger for enkelte familier — egne hjem — er partimotsætningerne ikke sterke, men naar det gjælder leiegaardene viser striden mellem privatkapitalistiske og socialistiske tendenser sig sterkt.

Hele Kristianias leiegaardsbebyggelse utgjør paa en vis en privatkapitalistisk profitsøkende forretning, som enhver anden forretning. Vi socialister vil overhodet ikke, at det

at bygge huse skal være en spekulativ forretning. Det er derfor ogsaa ganske naturlig, at vi har tat initiativet til og arbeidet for regulering av husleien ved lov. Men naar den private byggevirksomhet paa den ene side ubestridelig hemmes ved husleieregulering og paa den anden side faar til konkurrent kommunale og kooperative byggeforetagender [1]), vil samfundet med tiden staa overfor et *valg* mellem det samfundsmæssige, socialistiske initiativ paa leiegaardenes omraade eller det private, spekulative, og det sidste vil sikkerlig bukke under naar der ikke længer blir nogen profit at tjene paa leiegaarde og paa leieboere, og fordi folkets store flertal er motstandere av profit paa husleie, akkurat paa samme maate som vi alle selvsagt er motstandere av profit paa vandverk, gasverk, elektricitetsverk o. s. v.

Et andet og beslægtet eksempel paa fremmarsj mot socialismen danner *handelen med nødvendighetsartikler*. Krigen og dyrtiden har pludselig lært almenheten at handelsmandens og producentens profit paa brød, mel, brænde, sukker o. s. v. strider mot almenhetens interesser, og vi har faat maksimalpriser, som begrænser profiten; paa den anden side har vi faat kommunal virksomhet som konkurrerer med den private. Dette er hvad vi socialister vil, og vi vil det skal *vare* efter krigen. Ogsaa her vil folkene stilles overfor et *valg*, enten frikonkurrance spekulation og jag efter profit paa nødvendighetsartiklerne og da væk baade med maksimalpriserne og den generende kommunale og kooperative handel, — eller saa stadig utvikling av den kommunale og kooperative virksomhet — ikke bare brødsalg, men melhandel, ikke bare melhandel men mølledrift o. s. v. Folkets brede lag vil utvilsomt vælge den socialistiske linje og handel og produktion vil paa en række felter ophøre at være en privat forretning, fordi den ophører at gi profit.

At noget retslig monopol for stat og kommune skulde være nødvendig av økonomiske grunde er ikke let at se, om

[1]) Jeg bortser her fra den byggevirksomhet som sker i forbindelse med industrielle anlæg og hvor boligpriser m. m. sikkerlig vil bli gjenstand for stadig sterkere offentlig kontrol.

der end er omraader, hvor samfundet av sociale og sanitære grunde vil skaffe sig monopol.

Et andet og vanskeligere omraade, hvor vi ogsaa kan spore socialistiske utviklingstendenser, og hvor socialdemokratiet tildels har opstukket sine fremmarslinjer klart og greit er overfor *kapital* og *kapitaldannelse*. Jeg bortser her fra bankvirksomheten, som det er klart at socialdemokratiet vil ha ind under staten, kommunerne og de kooperative selskaper, men fæster mig ved den kapital, som trænges til start og drift av produktive foretagender. Den privatkapitalistiske kapitalform, vi her har, er særlig *aktieselskapernes*, den socialistiske kapitalform er et kooperativt, kommunalt eller offentlig foretagende, hvis kapital oprindelig er dannet enten ved tilskud fra medlemmerne i de kooperative selskaper — eller ved bevilgninger — i statens og de kommunale foretagelser. Her kan vi alle uanseet politisk opfatning være enig om, at der *trænges* kapital til disse foretagelser. Men vi socialister er av mange grunde imot den privatkapitalistiske form for kapital. Den er for det første i høi gad *udemokratisk* ledet, fordi hver aktie har en stemme. Følgen er, at i de privatkapitalistiske millionforetagender, som behersker saa meget av vort næringsliv, er det en forholdsvis snæver rikmandsklasse som har den bestemmende myndighet. I statens, kommunernes eller de kooperative millionforetagender derimot har hver skatteborger eller hvert medlem like stemmeret, hvad enten hans indskud eller skat er stor eller liten. Det er klart, at vi socialister støtter denne demokratiske styreform.

En anden side ved de privatkapitalistiske foretagender, som principielt skiller mellem dem fra, hvad vi maa kræve av produktive foretagender, er den ofte rent samfundsfiendtlige form, overskuddet anvendes paa. Der vil ingen principiel strid være om den del av utbyttet som anvendes til utvidelse av driften eller som fornøden reserve. Netop fra socialistisk hold har det f. eks. vundet anerkjendelse, naar kooperative selskaper paa denne maate har oplagt store fond. Man har med rette sagt, at dette er socialiseret kapital, samfundsmæssig kapital. Men naar det gjælder utbytte — divi-

dende — til interessenterne, viser det principielle skille mellem kapitalistisk og socialistisk tankegang sig.

Vi socialister vil at et stort overskud mest mulig skal anvendes dels til at regulere, sænke varepriserne, dels til at bedre arbeidsvilkaarene for bedriftens folk. I kommunale og kooperative bedrifter regner vi overhodet ofte slik, at kan foretagendet sænke priserne og skaffe sine folk bra arbeidsvilkaar, saa har det løst sin opgave, og noget overskud utover forrentning og amortisation trænges ikke. Det privatkapitalistiske foretagende, som ledes av privatkapitalen har netop en størst mulig profit til maal, og blir derigjennem en samfundsfare og kilde til sociale og økonomiske klassemotsætninger jo større succes det er.

Socialdemokratiet har hittil kanske ikke lagt tilstrækkelig vægt paa den opgave ved lov at gripe regulerende ind overfor privatkapitalen, som vi særlig ser den i vore aktieselskaper. Men det er ganske klart, at socialdemokratiet maa kræve regulering, særlig av alle *større* private foretagender, ikke bare de som nu rammes av koncessionslovene — regulering med hensyn til utbyttets anvendelse og paa anden maate. En slik skarpere kontrol med de private storforetagender, samtidig med at stat, kommune og kooperative selskaper selv lægger indunder sig nye omsætnings- og produktionsforetagender vil ogsaa stille almenheten overfor et *valg* mellem socialistisk og kapitalistisk samfundsutvikling. — — —

— — — — — — — — — — — — — —

Dette er eksempler paa hvorledes der paa forskjellige felter fører veie frem til socialistisk produktion og omsætning, naar folkets flertal vil det og arbeider for det. Men dette nyskapende og langsigtige arbeide kan lettes ved en række forandringer i vor lovgivning, som kan gjennemføres, saa snart der bare sitter et socialistisk flertal i stortinget.

Vi kan forandre arveloven slik at fra et givent tidspunkt eller for barn som fødes efter lovens ikrafttræden indtrær staten som medarving, naar arven overskrider 50 000 kroner, 100 000 kroner, eller hvor man nu vil sætte grænsen. Gjelder det arv av slægtsgaarde kan statens arveret bli paahæftet som grundrente. Og overfor fjernere slægtninge kan statens arvekrav gjøres progressivt stigende.

Vi kan ved lov begrænse grundeiernes, skogeiernes og huseiernes adgang til at behæfte sine eiendomme i uproduktive øiemed, uten f. eks. kommunale nævnders samtykke.

Vi kan ogsaa ved lov forby opsigelse av pantelaan og forhøielse av pantelaansrenten uten myndigheternes samtykke, og disse forskjellige forandringer øker i høi grad samfundets magt over privatkapitalen. I flere av de her nævnte retninger foreligger der allerede motioner fra socialistisk hold.

VI.

Tilbake staar spørsmaalet, hvorledes socialdemokratiet kan naa den *politiske* magt som efter dets egen grundopfatning trænges for at gjennemføre socialismen.

Socialdemokratiet har teoretisk aldrig veget tilbake fra den revolutionære linje for at naa den politiske magt, og i lande med litet utviklet selvstyre vil vel kanske verdenskrigen fremskynde revolutionære skridt for at erobre den politiske magt Revolutionære tendenser er jo heller ikke noget særeget for socialdemokratiet. Inden det norske socialdemokrati har der med stor interesse været drøftet kampmidler av en nærmest revolutionær karakter overfor specielle misbruk av den politiske magt fra de styrendes side. Saaledes har man drøftet og tildels uttalt sig for generalstreik og militærstreik for at hindre krigsutbrud og fremtvinge fredelig avgjørelse av tvistigheter mellem de skandinaviske folk.

Stort seet har socialdemokratiet allikevel søkt at naa den politiske magt paa den inden alle partier og samfundslag anerkjendte maate, nemlig først at arbeide for retfærdige stemmeretsregler og dernæst arbeide for at opnaa parlamentarisk flertal.

I kommunalpolitisk henseende synes socialdemokratiet hos os at være særlig gunstig stillet; det er jo opgaver av rent socialistisk art, vore kommuner for tiden sysler med, og selv om vi efter verdenskrigen faar et tilbakeslag bort fra kommunalsocialisme, ligger opgaverne saa klare i dagen, at det synes at være den bedste utsigt til en seir for de socialistiske synsmaater og socialdemokratiet.

Langt vanskeligere er det for socialdemokratiet i selve landspolitikken, stortingspolitikken, at samle alle dem om

socialismen som efter sine interesser hører hjemme der. Og vanskeligheten ligger deri, at stordriften paa industriens omraade, som forbereder jordbunden for socialismen langt bedre end al agitation og oplysningsarbeide, ikke i *tilsvarende* grad er blit efterfulgt av stordrift paa jordbrukets, fiskeriernes og handelens omraade.

Socialdemokratiet har som før nævnt og vil altid ha hovedstyrken av sine tilhængere blandt de organiserte arbeidere med sin sterkt centraliserte fagorganisation og sin disciplin. Heri ligger partiets styrke, men ogsaa en vis fare for avsondring fra landbrukets og fiskeriernes smaakaarsfolk og desuten fra de aandsarbeidere som ønsker at ta uhildet og fordomsfrit standpunkt til de sociale spørsmaal, — en avsondring som vanskeliggjør flertalsmagt for en socialistisk politik. Man risikerer slik som her i Norge, at centrums partier beholder magten længer end vi mener de bør. Særlig utformningen av socialdemokratiets jordprogram i vort og andre land viser, at vi har været opmerksomme paa denne fare.

Men efter min opfatning staar det endnu tilbake at ta de fulde konsekvenser av det som her er berørt for det socialistiske samfundssyn og de socialistiske arbeiderpartiers struktur. Vil socialdemokratiet for alvor erobre magten i parlamenterne maa partiet i økende grad aapne plads ogsaa for den *individualisme* som skapes av bondens, fiskernes og aandsarbeidernes kaar, samtidig med at den holder i agt og ære lønsarbeidernes disciplin og solidaritet.

Ogsaa her stoler vi trygt paa fremgang aar efter aar i socialistisk retning. Aandelig frisind, politisk, socialt og religiøst, forutsætter et vist økonomisk grundlag. Uten dette blir arbeiderklassen i fremtiden som i fortiden altfor let et offer for politisk og religios dogmetro og vranglære. Men eftersom arbeiderklassen socialt og økonomisk hæves, vil den stadig bedre magte sin politiske opgave og klassesolidariteten vil vokse til en folkesolidaritet, som vaakent og klart er sig bevidst nationens varige interesser. Og socialdemokratiet vil i socialistisk forstand gjennemføre det selvstyre, som parlamentarisk og nationalt allerede er en kjendsgjerning i vort land.

Carl Bonnevie.

BETHMANN-HOLLWEG.

Naar man tænker paa, at krigen har været ført av Tyskland med betydelig større militært end politisk held, er det paafaldende, at det har beholdt lederen av sin politik, mens det to gange har skiftet chef for sin generalstab.

Da Falkenhayn avløste Moltke og senere selv blev avløst av Hindenburg, var Bethmann-Hollweg ved begge leiligheter den ansvarlige statsmand. Stillingen som rikskansler har han som bekjendt ikke hat uten at møte motstand. Ved enkelte anledninger har denne likefrem antat form av skarpe konflikter. Hittil har imidlertid Bethmann-Hollweg seiret, og det er ikke formeget sagt, at hans stilling idag er sterkere end nogen kanslers siden Bismarcks dage.

Hvorledes fremtiden vil dømme om denne mand er ikke let at si. Sandsynligheten taler imidlertid for, at i de første aar efter fredsslutningen vil dommen om ham være avhængig av krigens utfald. Seirer Centralmagterne, vil han løftes til himlen av et stort folks taknemmelighet, og ligger de under i den ulike kamp, vil der aldrig bli mangel paa dem, som gir ham skylden for nederlaget.

Ingen enkelt personlighet bestemmer imidlertid krigens utfald, og det vil derfor ved bedømmelsen av en statsmand være urigtig at lægge hovedvegten paa et moment, som han selv ikke var herre over. Paa den anden side er det imidlertid klart, at man ved vurderingen av en politisk personlighet ikke kan se bort fra det resultat, som hans virksomhet har bragt. Dette gjælder, selv om man maa indrømme, at resultatet for endel skyldes forhold, som intet enkelt menneske kunde raade over. Det maa derfor medgis, at det er forbeholdt fremtiden at bedømme Bethmann-Hollweg som *statsmand*. Men dette hindrer ikke, at vi, som utgjør hans samtid, og som bevæges av de samme begivenheter, som bevæger ham, kan bedømme ham som *personlighet*. Til en vurdering av

hans personlige egenskaper kan man ikke gaa uten med den største interesse, ti det er en kjendsgjerning, at av alle Tysklands millioner var han den ene, som skjæbnen valgte til at lede et stort folk i en uforglemmelig tid.

Familien Bethmann-Hollweg kan, som dobbeltnavnet viser, føre sin stamtavle tilbake i to retninger. Hollwegerne er en preussisk embedsfamilie fra Mellem-Tyskland, og en række av dens medlemmer har været jurister og teologer. I 1780 forenet familien sig ved egteskap med familien Bethmann, som var en anset bankierfamilie i Frankfurt a. Main. I dette aar giftet nemlig rigskanslerens oldefar, Johan Jacob Hollweg, sig med Susanne Elisabeth Bethmann. I dette egteskap fødtes en søn, rikskanslerens bestefar, den senere saa bekjendte Moritz August Bethmann-Hollweg.

Denne studerte jus. og man faar et indtryk av hans begavelse, naar man hører, at han kun var 28 aar, da han i 1823 utnævntes til professor i civilret ved universitetet i Berlin.

Sit navn vandt han sig imidlertid ikke bare som juridisk forfatter, men kanske fortrinsvis som politiker. Han sluttet sig til det konservative parti, og efterat han i endel aar hadde været medlem av landdagen, utnævntes han i 1859 til preussisk undervisningsminister. Denne stilling kom han nu imidlertid kun til at indeha i 3 aar, og den skaffet ham heller ingen glæde.

Preussen gjennemgik paa denne tid en krise. Et geni var opstaat i Bismarcks robuste skikkelse, og drømmene om Tysklands samling skulde nu gjennemføres ved blod og jern.

Denne hensynsløse politik bød Bethmann-Hollweg imot. Da Bismarck valgte at løse det tyske spørsmaal gjennem en krig med Østerrike, bestemte Bethmann-Hollweg sig for at si sin oprigtige mening om den bismarckske politik.

Den 15de juni 1866 rettet han et brev til kongen. I dette anerkjendte han vistnok Bismarcks konservative sindelag og hans mot, men samtidig frakjendte han ham enhver overlegen tænkeevne og betegnet ham derfor som uskikket til statsleder. Brevet sluttet med en bøn til kongen om at avskedige Bismarck.

Moritz August Bethmann-Hollweg blev en gammel mand.

Han døde først i 1877 og hadde saaledes anledning til at iagtta, at det var godt, at hans raad ikke blev fulgt. Hans søn Felix, rikskanslerens far, blev landmand og eiet godset Hohtnsinow i Mark Brandenburg. Her fødtes den 26de november 1856 den tyske rikskansler Theobald v. Bethmann-Hollweg.

Rikskansleren blev opdrat under meget velstaaende forhold, og det sir sig derfor selv, at han fik en omhyggelig utdannelse. Han sendtes som gymnasiast til den bekjendte kostskole Schulpforta, som var stiftet av hertug Moritz av Sachsen. Denne skole indtar en særlig fremskutt plass blandt Tysklands høiere humanistiske skoler, og en lang række av berømte mænd har været dens elever. Den unge Bethmann-Hollweg tilegnet sig den humanistiske dannelse med begeistring, og han har altid senere hørt til dens varmeste forsvarere. Goethe blev hans yndlingsdigter, og i dennes produktion gjenfandt han de tanker og følelser, som beskjæftiget ham selv.

Ferierne tilbragte den unge Bethmann-Hollweg dels paa sin fars gods og dels paa slottet Rheineck ved Rhinen, som tilhørte bestefaren, professor Moritz August Bethmann-Hollweg. Den sidstnævnte hadde nemlig efter eget ønske forlatt Berlin og var blit utnævnt til professor ved universitetet i Bonn. I nærheten av denne vakre Rhinby laa slottet Rheineck, som var bekjendt for sine kunstskatte.

I 1875 blev Bethmann-Hollweg student, og han tiltraadte umiddelbart derefter en længere reise til Italien. Det er betegnende baade for hans person og for den nation, han tilhører, at han paa denne reise fortrinsvis fulgte den vei, som hans yndlingsdigter Goethe hadde valgt under sit ophold i Italien.

Ved tilbakekomsten var han først et aar soldat, og derefter begyndte han ved universitetet i Strassburg sine juridiske studier. Bethmann-Hollweg kom saaledes i en meget ung alder til at stifte bekjendtskap med det Elsass-Lothringske spørsmaal.

Da han var opdrat i et hjem med politisk tradition, kan man nok tænke sig, at han tidlig anstillet sine betragtninger over dette spørsmaal.

Som mange tyske studenter besøkte Bethmann-Hollweg

flere universiteter. Efterat han hadde været nogen semestre i Strassburg, fortsatte han siden studierne i Leipzig, og han avsluttet dem i Berlin.

Man kan forstaa, at en ung mand, som var opdrat under de forhold som Bethmann-Hollweg var, maatte bli konservativ. Hans slegtstraditioner, hans dannelse og utdannelse maatte naturlig gjøre ham til en motstander av enhver, som hyldet den demokratiske formel, at alle mennesker har samme værdi. Bethmann-Hollweg valgte at slaa ind paa embedsbanen, og man kan vist trygt si, at det ikke faldt vanskelig for ham at bestemme sig herfor.

Han gik derved ganske naturlig ind paa en vei, som mange av hans forfædre hadde betraadt med hæder. Om der dengang foresvævet ham, at han skulde vandre embedsveien til dens høieste top, er vel en anden sak. Men da han hadde et klart hode, stor arbeidskraft og et rikt temperament, har han vel hat en forutanelse om, at han vilde naa længer frem og høiere op end de fleste.

Hans embedsbane kom da ogsaa til at arte sig som en av de raskeste karrierer, som er gjort i Tyskland. Det var i 1882, at han traadte ind i statstjenesten. To aar efter utnævntes han til regjeringsassessor, og to aar derefter igjen valgtes han til landraad i Ober-Barnim. I 1896 blev han overpræsidialraad i Potsdam og i 1899 regjeringspræsident i Bromberg og aaret efter overpræsident i provinsen Brandenburg. Denne stilling indehadde han til 1905, da han efter rikskansler, fyrst Bülows anmodning overtok det preussiske indenriksministerium, fra hvilket han to aar efter utnævntes til tysk indenriksminister.

De fleste mennesker vilde vel tapt noget av sin selvkritik paa veien. For Bethmann-Hollweg har sikkert de ydre utmerkelser spillet en mindre rolle. Hans virkelystne natur har gjort, at de opgaver, som hver av de mange embeder stillet til ham, helt ut la beslag paa hans opmerksomhet. Og dog maa man si at det først var da han blev rikskansler og motgangen kom, at hele hans rike personlighet kom til utfoldelse.

Der foreligger fra den tid, da han endnu spillet en mindre fremtrædende rolle end nu, endel uttalelser, som kaster lys

over hans livsopfatning og karakter. I 1906 uttalte han saaledes i landdagen, idet han motsatte sig et forslag av socialdemokratiet og det frisindede parti om indførelse av almindelig stemmeret:

«Jeg ser i de svakes bestræbelser for at arbeide sig frem «kanske menneskehetens største og ædleste lov, og for hver «den, som er sterk, maa det være en stolt følelse at arbeide «med paa denne lovs virkeliggjørelse. Men denne stræben «efter at komme frem maa ikke faa lov til at utgjøre vort «livs eneste indhold. Paralelt hermed maa man stræbe efter «at gjøre de bedste og ædleste kræfter til livets førere.»

Man merker, at det er aristokraten, som fører ordet.

Nogen aar senere — han var da blit rikskansler — uttalte Bethmann-Hollweg paa et møte i det tyske landmandsforbund:

«Den utholdenhet og taalmodighet, som landmanden maa «øve i sit kald aar ut og aar ind, er for mig like nødvendig «som det daglige brød. Mellem utsæd og høst ligger der «ogsaa i politiken en lang tid, og den som taper motet, straks «det blir daarlig veir. duger likesaa litet til statsmand som til «landmand.»

Her har han pekt paa en side av sin karakter, som har været ham til stor nytte under krigen: hans vilje og evne til at holde fast ved et standpunkt selv under sterk motgang.

Den 14de juli 1909 blev et vendepunkt i Bethmann-Hollwegs liv. Han utnævntes denne dag til rikskansler og rykket saaledes op i kredsen av de mænd, som styrte Europa. Hittil hadde han været en høi embedsmand, nu blev han statsmand. I utlandet var det før ikke mange, som visste besked om hans person. Nu rettet med engang en hel verden sin opmerksomhet paa ham. Det var rimelig at man den første tid sammenlignet Bethmann-Hollweg med hans formand, fyrst Bülow. Denne hadde i en række aar været rikskansler og var anerkjendt som Tysklands første diplomat. Hans ry var grundlagt ikke bare paa et klart hode og en stor arbeidsevne, men paa en usedvanlig charmerende personlighet. Hans feil var, at han, som mange charmører, ikke var helt at stole paa.

Idet man sammenlignet de to kanslere, la man straks

merke til, at Bethmann-Hollweg manglet endel av fyrst Bülows gode egenskaper. Hans ydre og hans væsen var ikke slik, at han med engang erobret de mennesker han kom i berøring med. Tilsyneladende var han heller ingen diplomat. Han likte ikke at skjule sit standpunkt og var glad, naar han kunde rykke ut med sandheten saa hurtig som mulig. Opinionen kom derfor hurtig til det resultat, at Bethmann-Hollweg var klodset og udiplomatisk, og at han følgelig ikke var egnet til at lede Tysklands komplicerte politik.

Saa kom krigen.

Den 4de august 1914 holdt den tyske riksdag sit første møte under krigen, og Bethmann-Hollweg uttalte da blandt andet disse ord, som telegrafertes rundt verden nogen faa øieblikke efterat de var sagt:

«Mine herrer, vi befinder os i nød, og nød kjender ingen «love. (Not kennt kein Gebot). Vore tropper har besat «Luxemburg og har kanske allerede betraadt Belgiens jord. «Mine herrer, dette strider mot folkeretten. Den franske «regjering har vistnok erklæret i Brüssel, at den vil respek-«tere Belgiens nøitralitet, saalænge motstanderen respekterer «den. Men vi vidste, at Frankrike stod parat til indfald. «Frankrike kunde vente, vi ikke! Et fransk angrep paa vor «flanke ved den nedre del av Rhinen kunde blit skjæbne-«svanger for os. Derfor var vi tvunget til at sætte os utover «den luxemburgske og den belgiske regjerings berettigede «protest. Den uret — jeg taler aapent — den uret, som vi «herved begaar (das Unrecht — ich spreche offen — das Un-«recht, das wir damit tun), vil vi atter søke at gjøre godt «igjen, saasnart vort militære maal er naadd.»

Sjelden har kanske en statsmands ord blit mottat av fienden med større begeistring end disse. Rikskanslerens betragtninger over ret og uret vandt naturlig nok ikke den samme tilslutning i Tyskland. Og dog maa man si, at da en tid var gaat hen, viste det sig, at ingen av kanslerens mange uttalelser mere har bidrat til at styrke tilliden til ham end disse.

Alle kunde jo si sig selv, at en mand, som sa sit folk en slik ubehagelig sandhet i en skjæbnesvanger stund, maatte være anderledes end de andre.

Det hadde selvsagt været let for Bethmann-Hollweg at finde en plausibel undskyldning for indmarsjen i Belgien. Han renoncerte imidlertid paa enhver undskyldning. Slik som han selv opfattet forholdet, vilde han fremstille det, og han var naturligvis fuldt opmerksom paa, at hans fiender vilde utnytte disse uttalelser efter bedste evne.

Man sir, at det er i farens stund, at et menneske lægger sin karakter for dagen. Den 4de august — den dag, da den engelske krigserklæring kom til Berlin og stemningen i Tyskland til det ytterste var trykket — var det, at Bethmann-Hollweg viste, at det var umulig for ham at si andet end det, som han mente var sandt.

Eftersom tiden er gaat, er Bethmann-Hollwegs stilling, tiltrods for mange angrep, igrunden stadig blit sterkere. Det ser ut som om det tyske folk, da fiendens antal økedes og motgangen tok til, fandt en trøst i den tanke, at der i spidsen for staten stod en mand, hvis hæderlighet var saa anerkjendt, at man aldrig kunde tvile paa hans ord. Det er i første række paa grundlag av sin ærlighet, at Bethmann-Hollweg har vundet en stilling i det tyske folk, som kun faa mænd har opnaadd.

Bethmann-Hollwegs hæderlighet var nu imidlertid en egenskap, som altid hadde været betegnende for hans person. De ekstraordinære forhold hadde kun medført, at denne egenskap blev saa meget værdifuldere end tidligere. Kloke hoder er der altid nok av i enhver stat, men der er aldrig overskud paa store karakterer. Og det viser sig, at i de avgjørende øieblikke, hvor der spørres om liv og død, forlanger et folk at bli ledet av et menneske med en ren karakter.

Krigen kom imidlertid ogsaa til at bringe frem i lyset egenskaper hos Bethmann-Hollweg, som han tidligere ikke hadde vist. Før de bekjendte augustdage hadde han vistnok altid samvittighetsfuldt stillet sine kundskaper og sin tankekraft til sit lands raadighet. Det værdifuldeste ved sin personlighet — sin tro og sine følelser — hadde han derimot bevaret for sig selv.

Han har ikke hat let for at røbe sig, og han har sikkert mange gange følt sig genert av de mennesker, som ved første leilighet lægger sine inderste følelser for dagen.

Krigen gjorde her en forandring. Idet han skulde lede sit folk gjennem en tid, da hver familie i landet var nedbøiet av sorg, kan man forstaa, at han undertiden følte en likefrem trang til at aapne sit hjerte. Jeg skal ikke her citere, men hver den, som har læst rikskanslerens taler, slik som de blev holdt, vil ha merket sig steder, hvor Bethmann-Hollweg trær en imøte ikke som statsmand, men som et medfølende menneske.

I fredstid var rikskansleren allerede kjendt som en dygtig taler. Hans evne til at gi et nøiagtig og skjønt uttryk for sine tanker har imidlertid under krigen naadd mesterskapet. I formel henseende staar hans taler langt, langt over det, som vi er vant til.

Han anvender hyppig bokstavrim, og hvor det gjælder at uttrykke et point, søker han at finde et billede, som saa at si præger sig fast i tilhørernes sind. Hensynet til formen bevirker imidlertid aldrig, at han gir avkald paa at uttrykke nøiagtig det, som han tilsigter.

Er man istand til at nyde en tankefuld, logisk utredning, vil man uanseet politisk opfatning, læse disse taler med glæde.

Det som imidlertid hæver Bethmann-Hollwegs taler over hverdagens stræv og vil sikre dem en uforgjængelig plass i det tyske folks historie, er den dype stemning, som præger dem. Det er sagt at ingen i denne tid har uttrykt det tyske folks sjæl som han. Alt hvad der i disse aar har været tænkt, haabet og bedt i Tysklands tusener hjem, er i disse taler baaret frem i varme og ærbødige ord.

Denne evne til at kunne meddele tilhørerne en bestemt stemning kan naturligvis ikke læres. Den beror paa personligheten, som store begivenheter igjen kan ha utviklet.

Jeg vet ingen tale, som mere uttrykker Bethmann-Hollwegs evner i denne retning end den tale, hvormed han den 4de august 1914 hilste riksdagen, som i en fart var blit sammenkaldt. Talen, som sandsynligvis er holdt omtrent uten forberedelse, da de store begivenheter, som indtraf slag i slag, ikke tillot en ledende statsmand at forberede sig paa en oratorisk præstation, begynder saaledes:

«Vældige, skjæbnesvangre begivenheter bryter ind over

«Europa. Siden vi tilkjæmpet os det tyske rike og dets an-«seelse i verden, har vi i 44 aar levet i fred og vernet om «Europas fred.

«Ved fredelig arbeide er vi blit sterke og mægtige, og «derfor har man misundt os. Med utholdende taalmodighet «har vi taalt, at man i øst og vest næret fiendskap mot os «og smedet lænker mot os under det paaskud, at Tyskland ønsket krig. Den vind, som da blev saadd, blaaser nu op «som en storm.

«I fredelig arbeide ønsket vi at leve vort liv, og fra «keiser og ned til yngste soldat var det som et stiltiende «løfte: Kun til forsvar for en retfærdig sak skal vi trække «vort sværd fra skeden.

«Den dag, da vi maa trække det, er kommet — mot vor «vilje, mot vore ærlige bestræbelser. Rusland har lagt brand-«fakkelen under huset. Vi befinder os i en paatvungen krig «med Rusland og Frankrike.»

Disse ord synes at være som et anelsesfuldt varsel om de uhyggelige tider, som nu skulde hjemsøke Europa. Ingen stor tragedie kunde faa en mægtigere indledning.

Det kolossale ansvar, som i disse aar har hvilet paa Bethmann-Hollweg, har i flere retninger forandret hans livs-opfatning. Han begyndte livet som en god konservativ em-bedsborger. Krigen har gjort ham til en liberal mand. Fu-sentasterne paa begge fløier er blit hans fiender. Selv har han valgt sig sin plass i centrum. Han som saa, hvorledes Tysklands mænd ofret sit liv uten hensyn til rang, rikdom og tro, kunde ikke længer slutte sig til noget parti, som vilde dele menneskene i kaster.

I sine taler kommer han flere gange tilbake til, at der efter krigen maa opstaa et nyt Europa, og i sin sidste tale bebuder han, at han, naar freden kommer, vil kjæmpe for «fri bane for enhver dygtig»[1]).

[1]) Efter at dette blev skrevet har B.-H. holdt den store tale om et vordende fredsforbund i Europa. Om denne tale skrev det danske blad «Politiken» i en lederartikkel, at den ved sin overensstemmelse med Lord Greys uttalelser «danner et lyspunkt midt i krigen.» Artikkelen ender med at uttale: «Av alle de mange «store» taler, der under denne krig er blit holdt av de ledende statsmænd, er *Bethmann-Hollwegs* sidste tale den merkeligste — netop fordi den kommer fra tysk side — og den, der peker længst ut i fremtiden ved at vække haab om et nyt samfund, hvor fredens principer triumferer.»
Red. anm.

Jeg vil ikke slutte disse linjer uten at fortælle en liten personlig erindring om Bethmann-Hollweg.

Da forholdet mellem Amerika og Tyskland var paa det skarpeste i april og mai dette aar, kom jeg til Berlin. Jeg hadde tidligere været i Tyskland under krigen, men jeg hadde ikke tidligere merket en saadan nervøs stemning som dennegang. Tirpitz var just traadt av som marineminister «efter eget ønske, paa grund av sygdom».

Al verden visste, at dette ikke var grunden. Tirpitz var gaat, fordi han vilde drive en hensynslos u-baatkrig uten hensyn til Amerika, hvilket rikskansleren bestemt motsatte sig. Mellem de to mænd hadde der staat en heftig kamp, og i denne hadde Tirpitz tapt — for første gang i sit liv.

Alle var saaledes paa det rene med, at Tyskland for en del vilde bøie sig for Amerikas krav, men det stod samtidig klart for enhver, at der gaves en grænse for den eftergivenhet, som kunde vises. Spørsmaalet var nu om Amerika vilde akceptere de lempelser i u-baatkrigen, som Tyskland var villig til.

Hvis ikke Amerika akcepterte disse, blev der sikkert krig. Præsident Wilson hadde nemlig uttrykkelig sagt, at han nu ikke ønsket videre forhandlinger. Det trak ut med den tyske svarnote til Amerika. Aviserne fortalte den ene dag, at Bethmann-Hollweg var paa vei til det store hovedkvarter, den anden dag, at der i dette hadde været ført langvarige forhandlinger, og den tredje dag, at man nu ventet Bethmann-Hollweg tilbake til Berlin. Det var klart for alle, at der blev arbeidet under høitryk.

Saa forløb det den 4de mai om aftenen, at noten var færdig, og at den vilde bli offentliggjort næste formiddag.

Riksdagen var paa den tid ikke sammenkaldt, men en av dens vigtigste komiteer holdt møter, og det meddeltes officielt, at rikskansleren vil gjennemgaa noten med komiteen næste dag før notens offentliggjørelse.

Ved halv to-tiden denne dag kom jeg - - igrunden rent tilfældig — forbi riksdagen. Jeg la merke til, at der utenfor en av indgangene var endel vogne og automobiler.

Nogen tilskuere hadde ogsaa samlet sig. Jeg anet hvad det var, men da jeg ikke visste noget om tiden for riksdags-

komiteens møte — denne var hemmeligholdt —, var jeg ikke klar over, om det lønnet sig at stoppe op og vente. Jeg bestemte mig nu imidlertid for at gjøre det, og jeg hadde ikke ventet længe, før folk begyndte at strømme ut av Riksdagen. Det var komiteens medlemmer, og at kansleren nu var like ved, kunde der ikke være tvil om.

Jeg stillet mig saa nær som mulig, — folk begyndte forresten nu at trænge sig frem.

Da gik der med engang som et ryk gjennem mængden. Ut paa trappen traadte en mand i feltgraa uniform. Han var et hode høiere end de andre.

Alle tok hatten av. Senere kom jeg til at tænke paa, at jeg igrunden aldrig tidligere har forstaat, hvilket naturlig uttryk dette er for ærbødighet.

Bethmann-Hollweg blev staaende en stund paa trappen og se utover Berlin. Han saa alvorlig ut, og han tænkte kanske, at denne by og dette land, som laa foran ham, var det hans opgave at bringe frelst gjennem det Herrens uveir, som raset paa alle kanter. Saa gik han nedover trappen og ind i automobilen og kjørte bort. Jeg tror ikke, at nogen av os, som stod utenfor Riksdagen, let vil glemme denne lille oplevelse. Ti vi hadde i et øieblik set det største, mennesker kan se: en stor mand i en alvorlig stund.

Gustav Smedal.

VED DØDENS TERSKEL.

Tung træskoklapring og smell i døren, ind og ut, ind og ut, og en kold fæl gufs for hver gang. Ordførerens ansigt og krop trak sig sammen i smerte og træthet. Hans seng stod paa den væggen, hvor utgangsdøren var, og væggen var ikke længere end at sengen kom næsten helt ned mot døren. 20 kuldegrader var det ute. Gangdøren stod altid aapen, saa det var en kold plass han hadde. At ingen av dem kunde tænke paa det og ialfald holde ytterdøren lukket! Og saa vondt som det gjorde i hodet! Han kjendte træskotraakken trampe tvertigjennem hodet, og al surringen av de høilydte stemmer skar som snit med kniv.

Der var de voksne døtre tilstede; den ene fjælget sig, skiftet skotøi og vasket sig for at gaa til butikken. Og begge skolegutterne sat paa hver side av et bord og læste lekserne høit, det gjaldt at læse høiest, saa den ene kunde overdøve den andre. Den mindste 3-aaringen sat paa gulvet og lekte med en stor haard tøiball; hun krabbet over hele gulvet efter ballen, eftersom hun kastet den. Mor sjøl sat borte ved gruven og røkte av en liten snadde. Hun var en ganske pen, frodig utseende kone med regelmæssige træk og rød og hvit hud, men der var et dvaskt likeglad uttryk i de store lyse øine og om munden med de neddradde dype viker efter pipen som brukte hænge der. Omkring gruven var utspændt snorer, hvorpaa gangklær og sokker hang til tørk.

«Jøss da, jente, kast ikkje ballen like i gruva.

Marte, eg meiner du fer gaa med kua. Ta tellefonen og sei fraa hjaa Erik, me kjem naa».

«Nei mor, det fer Gunhild gjera, eg rækker det ikkje, naar eg skal paa butikken».

«Haa du! Du skal vel træffe n'Hans vækje. Du gaar naa ikkje langt før du fer følje. Neimen om eg veit, om eg tør sleppe deg avgarde. Det er ikkje lang tia at te

mjølkinga, og naar Gunhild skal me kua saa — hysh, far din snakker. Aa vil du Gunnar? gaa bort te senga Marte.

Aa, naa meiner eg, han har fengje livsjuke, he! Nei, men kan du ikkje kaste paa deg et plag da, Gunnar. Jøsses! De tok vel fer mykje te dikkan paa befaringa paa Haug; ja, eg horde ikkje naar du kom at eg, eg var sømna. Svint deg Marte! Svint deg ut!

Nei, eg trur det er smeden som er ute og gjeng, aaja, me har nok venta. Guddag. Du kjem te pas som du ser. Sjaa du fer sitta. Ja, han Gunnar er blet forkjøla, og saa har'n livsjuke. Naa skal eg setta over kaffin. Er det noko nyt paa byn idag?

Aa seier du! Reiste dei me'n Lars idag, ja, det var som eg fælte det. Gunhild, haat sa dei hjaa Erik? Gaa du da! Haakken er det som naa kjem?»

Det var bare sønnen, Torstein. Han kom vid og karslig i doren, med et hastig blik bort til sengen slang han doren til.

Skjænder tru? Aanei, han var vist klein idag, det var ikke sikkert han brydde sig. Han tok vesle søster si op fra gulvet, men idetsamme faldt ballen fra den ene haanden paa den andre saa det gjorde vondt. Hun begyndte at skrike. Torstein slap hende og lot hende skrike videre. Han satte sig bort til bordet som holdt paa at bli dækket med brød, smor, prim og ansjos til smeden. Han slog let i bordet og saa bort paa mor si for at bety hende, han ogsaa var kommet og vilde ha kaffi.

Snart var de bænket om bordet.

«Vil du ha kaffi, Gunnar? He, he. Ja, saa fer me drikke me». Kona satte sig ogsaa indtil og pratet, og smeden fortalte nyt. Ingen la merke til at den vesle har sluttet skriken borte ved sengen hos faren. Hun stod stille og litt spørgende blid og saa paa faren, mens han en og hver gang strøk hende over haaret.

Og som han hadde vesla staaende ved siden av sig, kom det saa underlig for ham. Han laa her — laa han ikke her som — som en fremmet. Sjuk. Aaja, han var sjuk. Han vilde vel ikke la de andre li for det. Han hadde nok længe skjønt, de syntes han var grætten. Grætten hadde han nok vært hele sommeren og høsten. Men saa var det ikke greit

for en helsesterk kar at miste helsen. Han maatte ha maten slik og ikke slik, det blev mest aldrig rigtig for ham. De sa ingenting, men han visste med sig selv han var amper. Men han hadde stridt. Ingen visste som han hadde stridt. For ikke at la sig overmande. For at holde paa helsen. For at gjøre arbeidet, for ikke at staa tilbake, for ikke at faa klander paa noget hold, for at utføre det rigtig og ikke glemme noget, for ikke at la sig staa, ikke la sig merke, men være kvik og klar i tanken. For at kunne være som før, som før, fri og ubekymret av helsen; arbeide med regnskaper og mangeslags gjøremaal dag og ofte nat. Sove naar han la sig ned, æte naar han fik mat — ikke noie paa tiden og ikke nøie paa maten bare han fik nok. Alt hadde altid gaat saa letvindt, rent som av sig selv, det snudde sig saa til for ham bestandig. Og saa bli saa ufør, saa rent lamslaat, bare merke at altsammen ikke nyttet til nogen ting, helsen svandt Dag for dag kostet større anstrengelse for at holde det gaaende. «Aa tak, eg er bedre, eg synes eg bessner», brukte han at svare, naar nogen traf til at spørre. Det var nu ikke ofte nogen spurte heller; men saa visste han jo, de snakket sig imellem. Han blev gulblek og mager. Smilet om munden som altid var tør, blev saa stivt. Søvnloshet og brækninger og en stadig vond murring i kroppen, aldrig fred for den. Men han hadde ikke git sig.

Forrige dagen skulde han til et vigtig møte i nabobygden, paa Sørsdal. Han kjørte ut kl. 5 om morgenen efter en søvnløs nat og frøs skrækkelig. Kom forsent til toget, han saa det gik. Kjørte videre hele veien- kom frem noget før møtet sluttet. De saa paa ham alle, da han kom ind, men saa fort og fint, han følte, de vilde være hensynsfulde. Spørsmaalene streifet ham saa vidt, han blev egentlig ikke tat med ind i kredsen av forhandlingerne. Men saa kom han jo ogsaa atpaa. Det sved i ham, han sat der stiv av anstrengelse, mens hjertet hev sig i voldsom banking: Skam—me – lig. Skam.

Og saa kunde han ikke mere. Han maatte holde sengen. Og her laa han og vred sig som en orm i sin krok. Han hadde ikke tid, ikke tid, saa mange presserende forretninger,

og ingen var rigtig inde i det uten han. Og hør telefonen igjen! Den skingret indimellem al den luslige larmen.

«Nils, Torstein, Sveinung, spring i tellefonen».

«Han ligg i dag, han er forkjøla. Eg veit ikkje. Han kommer vel op snart, saa du kan faa snakke med han sjøl».

Hvad var det, hvad var det egentlig som feilte? Kunde han bare bli frisk igjen til al travelheten i næste maaned Doktoren hadde jo sagt, at ved forsigtighet og paapasselig diæt blev han snart god igjen; der var ingen egentlig sykdom at paavise. Det var bare «fordøielsen», og den slog sig vel vrang, fordi han var overanstrengt. Ja, han var overanstrengt. Han knepte hænderne sammen og laa hvit som et laken med tænderne svagt glisende mellem tørre læber. Han følte ikke længer trækken fra døren, og traakkingen gjorde ham ingenting, han hørte heller ikke et ord av hvad de sa i stuen. Og saa kom en forfærdelig brækning.

«Blodblanda? Nei, det var ikkje blod i brækninga, nei, ikkje ein draape. Men han Gunnar vart saa ræd sjøl han, saa han vilde ha doktern paa timen. Og saa syntes doktern det stod ei kjøl fraa døra, og noko uroleg tænkte han det var at ligge her fer'n, saa han sa, me skulde flutte han uti stugo. Me gjorde det saa godt me kunde. Men aa du, aa du, kor godt det er at du er komen, me kan ikkje noko med at stelle med sjuke folk»,

Kjerring-Anne holdt paa at forklare om dette til sykepleiersken som doktoren hadde sendt.

«Er det farlig», hadde søsteren spurt doktoren.

«Aanei, det er det vel just ikke, men De maa være yderst nøiagtig med diæt og medicin, og saa skal han ha ro, absolut ro, ingen visitter».

Søsteren drog et lettelsens suk, da hun hørte det ikke stod om livet, slike pleier var saa uhyggelige; det blev vel en ganske let pleie da, naar han skulde ha det saa stille. Saa blev det at kikke ind til ham fra og til bare. Men hun maatte jo ligge derinde om natten.

Ordføreren laa nu pen og pudset mellem laken i gjestesengen ute i bedstestuen. Det første døgnet efter flytningen

likte han sig slet ikke, ha sa han vilde ind igjen paa kjøkkenet. Omgivelserne var saa fremmete og stilheten altfor stor. Han likte bedre sin egen seng, det var likesom ogsaa saa kalsklig og uvant ikke at ha Anne ved siden av sig. Denne søsteren tok ogsaa sovnen fra ham, han laa der og hørte paa snorkingen hendes. Om morgenen vilde han plent ind igjen. Men søsteren sa, det gik ikke an at gjøre mot doktorens ordre. Anne var indom hos ham en slæng fra og til, naar søsteren var tilstede, forsigtig og hastig, som hun var ræd for at gjøre noget galt. «Aa nei, du maa da prøve aa ligge her», sa hun og ledde litt. Barna saa han ikke. Den mindste kom styrtende ind engang, men blev stagget av søster som tok hende i armen og hysjet hende ut igjen, da hun straks begyndte at illskrike.

Ordføreren vilde gjerne sagt noget, han aapnet munden og vædte gang paa gang sine tørre læber, men saa blev det ikke til noget, det var likesom saa leit at si noget til det fremmete menneske. Og eftersom det led utover dagen blev det slut med motstandskraften. Og saa var det jo det bedste at følge doktorens ordre, kunde det hjælpe ham til at bli fortere frisk saa.

Den ene dag gik som den anden. Han laa fordetmeste alene. Søster kom til bestemt tid og ga ham medicin og mat. Hun var munter og ung. Han hørte duren av hvor de unge moret sig og lo. De fandt nok paa meget rart nu; Anne blev ogsaa rent oprømt. Søster satte liv i dem. Hun hadde med sig fotografiapparat, og saa fandt ungdommen paa at klæ sig ut i alskens forklædning. Søster kom gjerne og viste sig frem for sin patient, naar de hadde fundet paa noget rigtig fornøielig, og Anne fulgte med ind til manden for at se om han ikke syntes, det var moro. Saa skulde der fotograferes. Ordføreren laa og hørte, hvor de flyttet paa stoler og bænker og hvor lystigheten stod i taket, før de fik ordnet alt til som de vilde. Han maatte rent smile for sig selv. Ak ja, det var nok bare gode tegn altsammen dette, han blev snart frisk igjen, det gjaldt nu bare at hvile og faa sig mat og den styrkende medicin.

Der laa meget arbeide og ventet, og naar det kom for ham, snudde han sig urolig, han kunde ikke hjælpe for det,

og tanker om tal, om forretninger og bygdeforetagender svirret i hodet som en fluesværm. Han blev svet og varm og prøvde at jage dem bort, men igjen kom de og stak og plaget, indtil han laa rent opgit og hvit og koldsvett. Hadde de bare latt ham faa snakke med Ola Vaa, det vilde lettet fælt, han var den som hadde bedst greie paa det mest uopsættelige, det lopende. Han hadde bedt søster flere ganger, men hun var ganske bestemt. Hun hadde doktoren at gaa efter. Anne nyttet det ikke at snakke til, hun hadde ingen vilje. Søster maatte en lye, sa hun, og Gunnar maatte sjøl forstaa det var til hans bedste.

Søster bragte ham hilsninger fra dem som kom for at se til ham. Det gik i ham hver gang, han hadde saa gjerne villet. — — — Idag laa han og hørte maalet paa sin eneste søster som var kommen fra nabobygden for at se til ham, men ind fik ikke hun heller komme. Han laa ganske taalmodig og tok imot hilsningerne nu, naar det skulde saa være, var det nok rigtig. Den eneste som hadde faat komme ind var presten. Og han var glad i det. For han kjendte godt presten og hadde snakket med ham tidt og ofte. Men bedst syntes han, han kjendte ham fra kirken. Om søndagene hadde han hat sin vante plass likeoverfor prækestolen, og han hadde sittet der og følt sig saa vel indunder prestens sterke frimodige ansigt og varme trøstende tale. Han kjendte fortrolighet for presten.

Av og til tænkte han, det skulde vært snaalere om det hadde vært Anne eller barna som kom i døren istedenfor søster, og om de hadde git ham mat og gaat og tuslet i værelset. Men søster var jo saa snil og saa stil og fort til at snu sig og faa fra sig det som skulde gjøres. Han laa mest med foldete hænder og et svakt gjenskin av et smil. Det var likesom han bedst fik holde undav sig alle bekymringer, naar han bare formaadde at ta det rolig. Ja, Herregud! Han kom sig vel snart op igjen! Imorgen vilde han ha doktoren igjen.

Doktoren hadde været der og hat en fremmed læge med sig. Manden hadde ikke længe igjen, det var tydelig. De

fandt det rigtig at si det til ham. Samme dag var ogsaa presten der og meddelte ham.

Han levde akkurat i 2 dager efterat han hadde faat vite sykdommen, og at det var døden. Saa fort hadde nu ingen tænkt det skulde gaa.

I huset hos ordføreren var alt blit forandret som ved et trylleslag efterat lægerne hadde været der. Det blev dødsstille. Det var som alt og alle holdt pusten. Barnene snek sig forsigtig ind og ut, og de bare hvisket med hverandre. De var stive av forfærdelse, og graaten tok dem fra og til ganske overvældende. Ret som det var listet de ind til faren og stod litt nede ved døren, ganske stille, og saa paa ham. Det var far selv som vilde de skulde komme alt i ét.

Men inde i stuen laa ordføreren og visste, han snart skulde dø.

Dødsbudskapet hadde virket paa ham som et elektrisk støt. I et nu var de forpinte hensynknende livsaander blit lyslevende og samlet i undring om dette: Han skulde dø. Men storheten ved det strømmet øieblikkelig umiddelbart indover ham, og alt andet blev som skyllet væk. Alle tanker paa forretninger og pengesaker. For alt greide sig. Han visste der var baade Ola Vaa og de andre som greide saa godt med altsammen. Og ikke trang han at syte for sines fremtid, for de sat godt i det. Alt bekymmer gled undav ham og det lettet saa deilig! Alt blev saa klart og let for ham, da de paatrængende krav ga efter og blev borte. Han syntes han fik dem strøket væk som ved en sval stryk over den febervarme pande, og borte var de. Aldeles borte. Han var i en anden verden alt. Han følte det. Tyngselen ved selve sykdommen slap ham ogsaa. Den forfærdelige knukende tyngsel som hadde sit tak i ham saa haardt at alle lemmer hadde sittet som i skrue, den løste sig op som en strid som løses av sig selv, slik at der intet blir igjen av den.

Derfor laa han paa sit dødsleie saa lys og skinnende og saa paa Anne som sat paa sengekanten hos ham. Han holdt hende ofte i haanden eller strøk hende over ryggen. Hun var blek og saa yngre ut, sorgen hadde forvandlet hendes ansigt og samlet de slappe linjer og gjort uttrykket saa fint

og længselsfuldt. Hun graat stille. Men der var ogsaa lange ophold som hun sat der hos ham og bare følte lykken ved at sitte der. De snakket ikke stort, der var ingen forklaringer imellem dem. Det var ikke nødvendig, aarene var glid bort, og de var kommet hverandre nær som i deres første tid, da de ganske selvfølgelig hørte sammen. Hun hadde straks kommet og indtat sin plass hos ham, og han følte de var to den sidste dag mot døden.

Døden? Døden? Ja, hvorledes var døden? Det brøt sig mer og mer igjennem i hans undrende bevissthet at døden igrunden var en befrielse. Gik han ikke nu til livet? Til livets største oplevelse?

Hans aand var klar og fri. Og han kom til at føle sig saa fyldt av taknemlighet. Hvor gjerne han vilde takke dem som kom for at spørre efter ham. Gode snille venner allesammen. Det skulde gjøre saa hjertelig godt at faa se dem den sidste gang. Og nu fik de besøkende slippe ind til ham. Efterretningen om ordførerens sykdom hadde løpet utover bygden og vakt stor deltagelse. Der var mange inde hos ham, og han tok dem i haanden til farvel. For han følte saa sikkert selv, det blev siste gang; med den andre haand holdt han om Annes.

Det var noget sjeldent dette at komme til en doende og si farvel. Naar folk ellers hørte om nogen som laa paa sit siste, holdt de sig paa avstand og blev sky likeoverfor døden; de vilde heller ikke forstyrre. Men ingen syntes det var forunderlig at ordføreren ønsket det slik, saa vennesæl som han bestandig hadde vært, og ind og ut hos folk, og velset hvor han for. Og alle som kom blev glad ved at faa lægge det siste indtryk til billedet av ham.

Han straalte over hele ansigtet, det skalv, og øinene lyste med stor klarhet. Han var midt imellem smil og graat. Det var jo ufattelig at han, han, han gik nu, og alle de andre blev igjen for at leve videre, uten ham. Og graaten rystet igjennem ham. Men det var noget stort som skulde times ham; det bruste som sang gjennem sindet, det banket i pulsene, det var en forventning saa spændt og saar, men samtidig saa uendelig lykkelig, at det var allikevel smilet

som fik magten. I øinene og i ansigtet, smilet som slegt og kjenninger fik til farvel.

Nogen av de venner som kom var vakte. De syntes, det saa saa letvindt ut for ordføreren. Han hadde bestandig faat alt for letvindt. Men nu — foran døden? Kunde det ogsaa gaa an? Tvilen trak sig sammen til en mistanke om, at ordføreren manglet syndserkjendelse. Men saa lyst saa han paa dem, og forsikrende, da de spurte, varsomt, om han hadde det godt med Gud.

«Aa, han var mest som han altid pleide være, da han var fresk; fornøgd og glad», sa de siden, da andre venner spurte dem. De rystet paa hodene. De forstod det ikke. Men de holdt allikevel dommen tilbake. Det var kanske noget de ikke skjønte.

For han hadde hat et godt lov iblandt folk. Saa letsklig og snil og hjælpsom. Det eneste en kunde ha at si paa ham var at han forsømte heimen sin kan hænde. Men det kunde jo ikke anslessen være for en offentlig mand. Og det fik naa være en sak dem sjølve imellem det; de var vel ikke harde non'ta dem.

Men derinde i den stille stuen, hvor bare Anne vaakte, gik timene og rykket skilsmissen hastig frem mellem de to. Ganske klar var han til det siste. Han sov i smaa blunder, og naar han slog øinene op og møtte Annes, gjordt han tegn til hende at de kunde snakke.

«Eg skjyner ikkje, haasles det skal bli fer meg», sa Anne til ham, «eg som har længta efter deg bestandig; berre du var borte fraa huset ein dag, længta eg».

Han løftet haanden og klappet hende og fik hvisket frem: «Det blir godt! Altsammen! Fer deg ogsaa! Gud har laavaa —».

Hun tørret øinene og tok imot opmuntringen og prøvde smile igjen til ham:

«Du veit, eg kjem ihug, at du var saa lukkelig», sa hun.

Signe Løken.

NOTISER.

Platonisk norskdom bør vi av mange grunder vogte os for, baade for vor egen skyld (den mangler personlig varme i standpunktet) og for sakens skyld (hverken som regulerende eller som inspirerende momenter hjælper vi den). Det rikeste og mest personlige forhold til sprogreisningens idé faar vi ved at se den under synspunktet: folkemaal og folkesjæl. (Se om det mere i brochuren «Østlandsk reisning»). Da gaar vi fri sakens Skylla og Charybdi's — maal*politiken* og riksmaals*partiet* — og kommer i kjending med livsnerven.

Men dernæst maa vi interessere os *praktisk* for de ting det her gjælder. Dette hefte byr baade et grundlæggende syn paa sprog-veien fremover i Norge og paa en detaljundersøkelse av et enkelt vigtig punkt. Sprogsaken er for tiden paa et krisepunkt: skal den stivne i en tvekamp eller skal den føres ut av sprog*kamp* frem til sprog*vekst?*

Krigens ledende personligheter har altid en viss folkelig tiltrækningskraft, derfor publiceres der adskillig om dem. Men det er saa sjelden man faar andet end et overfladisk anekdotebillede. Det ledende i mandens sjæleliv er det formodentlig forbeholdt vore barnebarn at studere. Det er særskilt to av dem man nu kunde længes efter at *kjende*, det er Lloyd George og Bethmann Hollweg. En ny bok av den danske dr. Besthorn: «Don store krigs mænd» (Gyldendal, 171 sider) er oversigtlig og god til utgangspunkt. Men netop de to mænd vi vil vite noget ordentlig om, blir aller daarligst behandlet. Selv en liten skisse som cand. jur. Smedals her i heftet gir os mer av bunden i den tyske statsmand. Om Lloyd George sier Besthorn, væsentlig at han er en gigantisk stræber! Læs da den fyldige skildring av ham som Ludvig Nordstrøm har git (paa Bonniers forlag) og som ogsaa er kommet i folkeutgave.

JOHS. JOHNSON OG «SYVSTJERNEN».

(Meddelt ved *E. B.-J.*).

II.

Brev fra sjøreisen 1889, fra Eidanger 1891, og et brev om Johnsons teologiske standpunkt, 1912.

Melbourne, lørdag 19de februar 1887.

Kjære gutter!

Jeg maa skrive nogen ord til før jeg forlater Australien, hvilket vel kommer til at foregaa i næste uke. Sandsynligvis vil dette brev komme til at naa dere i de sidste dager av mars og da findes vel Møller, Myhre, Konow og Erichsen endnu i foreningen, ialfald engang imellem. Jeg adresserer ialfald brevet til dig Møller, da jeg vet du er en ordensmand til at besørge det bragt foreningen ihænde. Mit forrige brev gik herfra den 7de januar, og dere fik det vel omkring den 15de eller 20de februar; siden har jeg været rundt baade i Melbourne og Victoria forresten og set og læst mange ting og i det hele faat indtryk av at landet ikke er noget at skryte av.

Nogen dager efter vor ankomst hit traf vi sammen med en trønder, presten Carlsen, cand. teol. fra Kristiania, der nogen aar efter sin eksamen omkring 1871 reiste over til Amerika og der organiserte en hel mængde menigheter i Minnesota og selv var sogneprest i en del av dem under hovedsognet *Moe*. Da han reiste derfra til San Francisco i 1875 indsatte han til sin efterfølger Anders Iversen Stadstad, vort gamle foreningsmedlem, efter Carlsens beskrivelse en mand «med gode gaver», gift med en kjæk og vakker norsk bonde-stortingsmandsdatter. Men nu visste han ikke, hvor der var blit av ham og spekulerte nu selv paa at følge

en opfordring til at komme tilbake og overta sine gamle menigheter.

Fra Minnesota var Carlsen i 1875 sendt avsted til San Francisco (Frisco, som sjøfolk siger) og laget menigheter av de skandinaver, han fandt der og paa kysten nordenfor, og saa blev han av synoden sendt hitover for at gjøre det samme her. Og i de 7 aar han har været her har han faat samlet skandinaverne i New South Wales, Victoria og South Australia rent utrolig sammen, har reist rundt i nybyggene og grubedistriktene, men især arbeidet i de 3 byer, Sydney, Melbourne og Adelaide. Han er en rastløs kar, ugift, ca. 42 aar gammel, har forenet trondhjemsk likefremhet med amerikansk praktiskhet og greihet og politisk «frisind» og luthersk rettroenhet paa at paven er antikrist, at al teologi siden de lutherske fædres dage er frafalden fra lutherdommen o. l.

Mot mig var han saa venlig at la mig følge sig en tur op i landet til et dansk nybygge inde i Gippslands urskog ca. 10 norske mil i øst for Melbourne. Vi reiste avsted den 14de og kom igjen den 20de januar. Det var en deilig tur gjennem skoger av vældige «Gum»- eller «Eucalyptus»-trær. hvorav der skal findes over 100 forskjellige slags her, og som utgjør skogene ialfald i den ikke-tropiske del av landet akkurat som gran og furu hjemme. Deroppe i Gippsland var «Gum»-trærne, som alle har det tilfælles, at deres stive tykke blade er fulde av en gummiagtig terpentin- eller pepermyntelugtende saft, høie og slanke, høiere end de største graner jeg har set i Østerdalens skog og optil 20—25 fot i omkreds ved roten. Mellem disse trær vokser en ugjennemtrængelig underskog av akasiaer, kaktuser og bregnetrær, 10—15 fot høie græsagtige stammer med bregneblade i en krans paa toppen. Og oppe i toppene sitter latterfuglen (Laughing Juckas kalder de den her) og skraaler, og prægtig farvede kakaduer og papegøier flyver om med stort spetakel; men ingen kvidder eller sang som i de uforlignelige norske barskoger. En gang imellem ser man en «indfødt bjørn» d. e. et pung-dovendyr av en middelstor hunds størrelse hale sig opefter en træstamme eller en «Valaby», en sort smaa kænguruer, bykse avsted bortigjennem krattet eller en slange stikke sit svarte hode frem av en busk. Gippsland er for-

resten den frodigste og vakreste del av Victoria; deroppe stod alt grønt mens der ellers overalt kun er gule avsvedne marker; ogsaa skogen er langt vakrere der end andetsteds, hvor den er uten underskog og bestaar av kronglete og krokete trær. Alle gumtrær har ellers det tilfælles, at deres blade hænger vertikalt istedenfor som hos os horisontalt. Alt dette har jeg skrevet især for din skyld, Bodding, forat du en liten stund skulde slippe dine av bekymring for verdensaltets fremtid opfyldte tanker.

Deroppe i Poovong, det danske settlement, drog vi om fra rydning til rydning og spiste og drak alt vi orket, saa jeg vet aldrig jeg har været saa mæt undtagen paa gjestereiser i Lille-Elvedalen blandt Fars gamle sognebarn. Om søndagen præket Carlsen og om onsdagen jeg i nybyggets skolehus, naturligvis paa norsk, skjønt al ungdommen bare forstaar engelsk og ogsaa de ældre heller taler det eller tysk, eftersom nogen av familiene er holstenske. De er kommet godt ivei med sin fædrift deroppe; den mægtigste mand er en forhenværende bergensisk sjøgut, Peter Andersen, som nu producerer 200 pund smør om uken, som han sælger her i byen for 1 s. (90 øre) pr. pund.

Siden jeg kom ned igjen fra Poovong, har Seeberg og jeg været rundt paa forskjellige kanter. En ukes tid brukte vi paa en tur op til en fjern slegtning av Seeberg i den bekjendte mineby Ballarat en 10—12 norske mil mot nordvest herfra. Der saa vi minearbeidet og den ulykkelige guldførende kvarts og de stakkars utslitte grubearbeidere som syntes at alt var all right bare de kunde finde guld; men nu var det herunter med dem alle, og folk som engang var rike og hadde kunnet trække sig tilbake med 10—20 000 pund, levet nu med en stor familie fra haanden til munden; vi tilbragte ellers nogen hyggelige dager i den engelske families skjød i frisk og kjølig luft deroppe i 14—1500 fots høide; saa kom vi hitned i varmen og stenkulsrøken igjen og laa her i nogen dage i 30° varme (R.) i skyggen og lugtet paa den stinkende Yarra-elv, hvor vi har ligget og losset vor trælast og nu holder paa at hive ut det sidste av de 150 ton jern, vi hadde i bunden.

Hvorhen vi gaar herfra, er endnu ikke endelig avgjort,

men efter al sandsynlighet blir det op til Puget sound i Washington territory paa Nordamerikas vestkyst; dit gaar vi vel i ballast og tar planker og bjelker derfra hit til en australsk havn igjen; saa maaske op paa Kinakysten eller til Java og saa hjem utpaa sommeren 88. Det er vore sandsynligste fremtidsutsigter, men selv en liten smaating kan jo naarsomhelst forandre dem. Alt er uvisst: «hvad vindes paa verdens det vildsomme hav etc.»; bare Guds ubegripelige barmhjertighet og medynk og sterke kjærlighet staar fast. «Guds fred, er mer end englevagt, den regner aldrig fiendens magt»; «Guds fred er overalt paa jord, vor Herres svar paa troens ord, saa har vi tro, da skal med fred vi indgaa til Guds herlighed.» Saa faar det gaa «up and down» da her i livet; man kan ikke gjøre fordring paa synderlig jordisk lykke; faar man den saa er det gildt, og hvis ikke saa faar man ogsaa være fornøiet, bare vi kunde bli gode mennesker, saa blev vi lykkeligere end den efter menneskelig maalestok lykkeligste.

Og tænk, Søren, at jeg først i forgaars gjennem brev fra Georga har faat høre om de bedrøvelige fallitter i Trondhjem, ja det er haarde tider. Jeg hørte ogsaa at du har været hjemme og læst i juleferiene; overanstreng dig ikke, far, og ikke du heller Anker, som sitter der med dine demonstrerende armbevægelser; da er dere dumme, likesaa dumme, som jeg har været og vel saa det, eftersom dere har mig til avskrækkende eksempel.

Men jeg skulde fortælle litt om mit indtryk av de kirkelige forhold herute. Carlsen sa (han er nu reist til Sydney) at alt er skrap, og jeg kan nok forstaa det fra luthersk standpunkt. Naar jeg tænker paa vore meget beklagede statskirkelige forhold hjemme, hvor hver av de kjære bygder har sin kirke som endnu er hele almuens samlingssted og hvor folk dog har anledning, hvis de vil, til at faa en ordentlig kristelig menighetsbevissthet, — og saa ser paa landsbygden her, hvor der for det meste ingen kirker findes, og hvis der i en landsby findes et kapel tilhørende Church of England, saa kan man være sikker paa, at der ved siden staar et fint katholsk og saa et wesleyansk og saa et baptistisk og saa et presbyteriansk i hvilke der nu og da farer

omreisende prædikanter og samler ind kollekter (for de maa jo ha noget at leve av) — ja, da synes jeg nok vore beklagede statskirkelige forhold er bedre om det end kanske var allerbedst om vi hadde en slik luthersk frikirke som nordmændene over i Amerika, bare ikke bevisstheten tapes om at den er hele folkets kirke. I byene er der nok av store pragtfulde kirker her ogsaa, men for det meste er de saa fine, at fattigfolk ikke tør komme ind i dem, siger Carlsen; fattigfolk forsømmes rent i byene, siger han; og han har maaske ret i det at «Salvation army»s trommer og nervøse bønneforestillinger og gateprædikantenes og wesleyanernes rystende og taarefulde taler ikke er saa praktiske som den rette lutherske menighetsprests gaaen-omkring i husene, hvor han kan bli personlig kjendt med enhver familie og la dem se et litet stykke av kristelig kjærlighet bevist i hverdagslivet.

Jeg har hørt prækener her og oppe i Ballarat i de fleste kirkeavdelingers kirker og i det hele hørt dygtige talere; men hvorfor skulde den skotske kirkes dygtige og overmaade veltalende prest oppe i Ballarat først benytte en anden prests prækener og saa efterpaa negte det, til de overbeviste ham uimotsigelig, saa han maatte tilstaa, og saa efterpaa gjøre akkurat det samme engang til, fuske og negte og tilstaa. Den skotske kirke, hvis to avdelinger arbeider sammen her i Australien, hadde her i byen en dygtig prædikant ved navn Strong, der paa grund av sin tilslutning til den moderne teologi fik løpepas og nu har stiftet «The Church of Australia»; jeg har hort fortælle om ham at han til forskjel fra mange andre prester holder sig til simple folk især, og fik ogsaa indtryk av at hans publikum hørte til de lavere klasser, da jeg en søndag formiddag hørte en præken av ham over Col. (hvilket brev sandsynligvis var forfattet i gnosticismens tid i det 2det aarhundrede) 2, 4—6 om den sande filosofi; likesom Paulus og Johannes (pr. Philo) hadde filosofert, saa maa ogsaa vi filosofere og la tanken raade frit, kun vogte os for den filosofi, som forleder os til 1) tvil om den «virkelige» kristendoms sandhet (hvori den virkelige kristendom bestaar definerte han ikke), 2) sedelig slaphet, 3) kjærlighetsløshet. Den «almindelige basis» for denne nye menig-

het er følgende: «Dyrkelsen av Gud i aand og sandhet; forkyndelsen av evangeliet om Jesus Kristus; at fremme og øve religiøst liv i tro, haab og kjærlighet». Tilfredsstillende bekjendelse, ikke sandt? Ach du lieber, i apostlenes dage hadde det nok været tilstrækkelig, men ikke i vor ulykkelige mistroiske tid. Den kirkelige styrelses-maate er repræsentativ og beroende paa valg saaledes at tilbørlig hensyn tages til samvittighetsfriheten og menighets-(lokalmenighets-)friheten. Menigheten har allerede faat sig forskjellige foreninger, en arbeider for «sociale forbedringer», en anden kalder sig «ladies Dorcas society»; saa har de en barnekrybbe. Søren! hvor arbeiderkoner bringer sine barn naar de gaar ut paa arbeide. Her er et vers av en salme, de sang:

> Holy, holy, holy though the darkness hide Thee,
> Though in mirrors darkly now Thy glory we may see,
> Still in trust and reverence we will bow before Thee,
> Father of power and love and purity.

Jeg tror neppe hans publikum skjønte meget av hans præken; han kan ikke ha vundet at faa opdrage dem dertil endnu synes jeg; kanské de har merket, at han virkelig har et varmt hjerte for al den sociale nød, og det gjør jo altid indtryk.

Katholikene, fordetmeste irlændere, er ellers mægtige baade her og i New South Wales og det vrimler derfor i avisene av angrep paa reformerte prester og især «Salvation army», likesom p. d. a. s. en forhenværende nonne, som rømte fra et kloster i New Yersey (N. A.), farer om og under uhyre tilstrømning fortæller om klostermysteriene og om hvorledes hun blev behandlet og undkom og blev omvendt. Oppe i ynglingeforeningen optraadte forleden dag bl. a. en ung mand og «vidnet» og talte om at Gud maa frelse hans ulykkelige mor ut av den ugudelige kirke, hvor hun var, den katholske. «Well», jeg læste i en katholsk kirke i Ballarat en bekjendtgjørelse fra «Redemptoristfædrene», nogen prester, om 3 slags avlad, som man kunde faa ved at læse saa og saa mange fadervorer og Ave Maria'er, rigtignok med «et rettelig sønderknust hjerte»; der kunde man faa sine synder tilgit for 3 maaneder, 300 dager og hele livet. Og stenen under plakaten bar allerede et stort merke

efter alle, som hadde knælet der foran crucifixet. Slikt er jo litt vammelt for en god lutheraner.

Jeg har ogsaa hørt paa «Salvation army»s spektakel; stakkar de snakket og sang og graat og bad og jublet saa svetten randt av dem, og jeg tror tilslut de fik en «backslider», en frafalden, «omvendt» igjen. Huttetu, ja jeg har rigtig blandt alle disse mundbrukende prædikanter og Church of Englands tomme ceremonier og katholikenes humbug længtes efter at sitte oppe paa galleriet i Garnisonskirken og høre pastor Horn staa der og sige de herligste ting i bare distraktion og forglemmelse av publikum eller i en landskirke, hvor saa mangt et varmt religiøst liv kan banke bak et ydre, som ikke skrytende melder sig som «et sandt Guds barn». — Ak ja menneskene, d. e. vi, er rent gale alle sammen; vi faar probere at søke kirkens enhet i en bedre verden og sige som Luther, at det var ønskelig om Kristus snart vilde komme med sine engler og holde en kirkeforsamling som tilgagns kunde rense agnene fra hveten. — Hvad jeg her har skrevet er maaske i mange maater skjævt og i hvert fald grundet paa utilstrækkelig kjendskap til forholdene; det gir ogsaa kun mit første indtryk. For det mestes vedkommende er det forresten hvad presten Carlsen ogsaa mente om den engelske kristendom.

Ja saa faar dere leve inderlig vel da gutter. Før brevet sendes, tilføier jeg fuld besked om hvor vi gaar hen, samt den adresse, hvortil et brev fra dere kan sendes; jeg vilde bli forskrækkelig glad om nogen av dere vilde holde mig litt à jour med foreningens arbeide. — Seeberg ber mig hilse dem av dere, som kjender ham, d. v. s. alle undtagen Amlie, tænker jeg.

Lørdag 26de februar 1887. Vi er nu færdige saagodtsom med at ta ind ballasten, har i en ukes tid ligget herute i Williamstown, en forstad, og haler paa mandag eller tirsdag ut paa reden for at vente paa god vind. Vor reise er bestemt; vi gaar i ballast til Puget sound som fragtsøkende. Hvis dere vil skrive, er adressen *Norwegian barque «Professor Johnson», Port Townshend postoffice, Washington territory, U. S. of North America*». Seeberg følger med; han spekulerte en stund paa at gaa direkte hjem. Maaske faar

vi ogsaa en engelsk passager med. Hvis nogen av dere vil være saa snild at fortælle mig litt om foreningen og teologenes «umtriebe», maa han skrive straks efter mottagelsen av dette brev, da det ikke er sagt brevet naar mig ellers i Puget sound. Lev vel alle sammen. Gud være med os.

Deres

Johannes Johnson.

Søren, hils dem hjemme, Bodding i like maate; til Møllers og Konows hjem vilde jeg ogsaa gjerne sende en hilsen. Medfølgende brevlap til Michelet maa Søren eller en anden være saa snild at besørge.

3. Et brev fra Eidanger-tiden.

[Som det staar i Vitaet kom Johnson hjem igjen fra sjøreisen vaaren 1889. Straks efter practikum kom han høsten 1890 til Eidanger som pers kap. hos sin onkel provst Holmboe.]

Eidanger, paaskeaften 28de mars 1891.

Kjære venner![1])

— — — — — — — — — — — — — —

Det glæder mig meget at foreningen trives. Gid den maa gjøre det saa længe der findes et teologisk fakultet ved det norske universitet.

— — — — — — — — — — — — — —

Naar jeg nu sitter paa litt avstand og ser tilbake paa mit studenterliv, saa er der mangt og meget mørkt og trist at mindes, ikke mange ublandede glæder; det er saa rart med kristendommen; dersom den ikke gjennemtrænger og helliger en ungdom, saa formørker den ofte hans liv; han forløfter sig paa den. Noget av dette hadde ogsaa min studentertid; men det var ikke kristendommens skyld, men min, som var halv og utro. Men blandt de lyseste minder er aftnene i

[1]) Utenpaaskrift til stud. theol. Lyder Brun, Sandakerveien 35, Kristiania.

«Syvstjernen»; hvor jeg ønsker at jeg nu engang imellem kunde faa mig en slik brakende latter som den forekom naar Schiørn eller Berle eller Møller eller Erichsen hver paa sin maate fortalte historier. En anden ting mindes jeg ogsaa med ublandet glæde: det er det videnskabelige arbeide; det var naturligvis som regel av tyndeste sort — selv naar Bodding kom slæpende med sin lexikalske og grammatikalske opera supererogatoria — men vi gjorde dog hvad vi kunde og hadde den tilfredsstillelse, som følger dermed. Derimot kan jeg ikke mindes noget videre av virkelig opbyggende impulser fra mit liv i «Syvstjernen», jeg var vel da som nu for reflektert og kritisk, og vi var kanske alle sammen for umodne.

Men der er jo stor forskjel paa at være umoden og at være en ranglepave; en emissær i Langesundsfjordens indremissionsforening sa her for en tid siden i en kreds av uvidende mennesker, at teologene var de værste av alle til at drikke og ture; da man spurte ham, hvor han hadde det fra, svarte han: en medicinsk student; hvad kalder man slik tale av en voksen kristen? Klokker Jørgensen har forøvrig i sin brochure, «Lægmandsvirksomheten, prestene og Lutherstiftelsen», nogen kraftige piller til teologene: «Er ikke vore vordende prester i regelen fra begyndelsen av ganske almindelige tankeløse og letsindige latinskolegutter, der i ingen henseende skiller sig fra flokken? De kommer ind til hovedstaden og lever der et ganske almindelig studenterliv. De tar sine examina, søker sig et embede, vies til prester, uten at der nogensinde paa hele denne «løpebane» spørges om omvendelse og tro, og uten at et levende menneske har hørt om nogen overgang fra mørket til lyset o. s. v. . . . . Flerheten av vore prester er ikke mere kaldte av Gud til at forvalte hans ord, end flerheten av vore skræddere og skomakere.» Saavidt Jørgensen. Svar ham nu dere!

Saa skulde jeg fortælle litt om mit liv her. I utvortes henseende har jeg det svært godt. F. d. f. en principal, som i bedste forstand er en gentleman, kjærlig, hensynsfuld, fintfølende, ja prægtig helt igjennem. Her i bygden vil han komme til at mindes længe efterat han nu trods megen motstand med utrættelig energi har drevet det til at faa hoved-

kirken reparert grundig og vakkert, og saa at faa bygget et nydelig kapel i en avsides krok; det blev indviet av biskop Heuch mandag i den stille uke; det er udelukkende reist for frivillige gaver, 10 000 kr.

Om menigheten er at fortælle, at den bare viser mig den lyse side. De bekjendende kristne viser mig tillid, og jeg forsøker at bære den uten at ta sjæleskade. De andre tar altid venlig mot mig; hittil er jeg ikke blit vist paa dør et eneste sted, selv om jeg har forsøkt at tale noksaa alvorlig til folk; tvertimot er der mange, som har git mig ret og indrømmer, at de maa forandre sig. Det er min natur imot saadan at gaa paa de enkelte — likeoverfor syke bør man jo ogsaa forsaavidt være varsom, at man altid tar hensyn til deres legemlige svakhet —, men folk vil ha det saa, tar det slet ikke ilde op, takker tvertimot for det; der sitter ikke saa litet igjen av den gamle halv overtroiske respekt for presten som den ufeilbarlige sjæledoktor, av hvem man venter den avgjørende dom over sin kristenstand; dette er jo et uhyre ansvar for en stakkars prest, og jeg gruer ved tanken paa at et eneste menneske av mig skulde bestyrkes i en tom indbildning med hensyn paa sin sjæletilstand.

Mit regelmæssige prækenarbeide bestaar i at præke hveranden søn- og helligdag i kirken og avvekslende 2 og 1 gang ukentlig i skolestuer rundt om i bygden. Desuten kommer jeg nu og da til uforvarende at holde en opbyggelse, naar jeg f. eks. er inde i et sognebud eller sykebesøk paa avsides steder. Likeledes tar jeg ikke sjelden del i indremissionsmøter og fester, endnu hører folk mig gjerne, jeg har altid fuldt hus, men hvor meget det er sjæleføde, de søker og hvor meget det flydende snakketøi, det vil vel ikke vise sig paa en stund endnu.

Jeg plages selv meget av følelsen av umodenhet og mangel paa erfaring, føler, at der er mange ting, som hører til en ret kristelig præken, som jeg ikke vover mig ind paa. Mange ganger har jeg tænkt som saa: nei, er det ikke bedre at gaa sin vei fra det hele, ta en lærerpost el. l.; men jeg tror ikke, Gud vil det. Det tør nok være, han vil ha mig til hedningemissionær og forsaavidt bort fra dette kjære norske folk, men at jeg skal forkynde evangeliet tror jeg er

hans vilje. — Skal jeg nævne noget særlig, som danner grundtonen i mine almindelige prækener i kirken, saa er det dette, at intet voksent menneske kan komme til personlig kristendom uten gjennem syndserkjendelse; det staar for mig som syndserkjendelsen er det avgjørende skillemerke mellem dem, der virkelig er Jesu disciple og dem, som bare er tilhængere; andre end disse to klasser findes der jo faa av, faa aabenbare elendige syndere og endnu meget færre aabenbare fornegtere. Der er den aber ved den slags præken, at den gir de levende kristne for liten føde, gjør sit til at holde dem paa et begynderstandpunkt, hvorfor jeg paa bibellæsninger o. a. st. søker at tale mere specielt til dem om hvad der hører til veksten i kristelig liv; i apostlenes præken utgjør jo formaningen til de kristne den ene halvdel.

Om min fremtid er at melde, at jeg neppe blir her længere end til jul; hvor det da bærer hen, vet jeg ikke, kun at dersom min far oppe i Trondhjem vil ha hjælp av mig, saa vil jeg være til hans tjeneste.

En mandag i hver maaned har Skiens provstiforening prestemøte hos en eller anden av medlemmene. Man har hittil læst Johannes evangelium med Godet, er nu begyndt paa Apokalypsen med Madsen. Jonas Myhre, min kjære ven, er ogsaa med der; men ellers træffer jeg ham ikke ofte; han har det saa svært travelt oppe i Skien. I den forening kan dere tro, man maa være forsigtig med nymodens meninger; det vilde ikke være godt at være Asperheim om vor kirkestyrelse laa i en presteforenings hænder.

Hver torsdag har jeg pleiet at spasere ut til Breviks prægtige sogneprest — hans kirke ser jeg her fra mit vindu i 8 km.s avstand nedover Eidangerfjorden — Hans Nilsen Hauge og læst Weiss's «Leben Jesu» sammen med ham; man lærer dobbelt ved at læse den anden gang, som jeg nu. — Ellers læser jeg saa ofte jeg har tid — men det er ikke ofte — teologi, f. t. Weiss's Einleitung in d. N. T., desuten Asperheims og Farrars sidste bøker o. a., kort sagt, ingen time er ledig, og endda er der meget tilovers at gjøre, syke, ulykkelige, fattige, som skulde besøkes, syndere, som der skulde tales til, — men jeg kan ikke ligge ute paa landeveien

og i gaardene bestandig heller; jeg er jo min sogneprests personlige tjener.

Men det vil jeg sige som det bestemte indtryk av folket paa disse kanter: vil og kan presten arbeide ute blandt folket med offentlig og privat sjælesorg, vandre om mellem dem og søke at dele sorg og glæde med dem, saa skal det vare en god stund endnu før prestene blir overflødige paa disse kanter.

Men nu faar jeg slutte. Igaar og iforgaars præket jeg i kirken her, imorgen, 1ste paaskedag, likesaa, (onkel er forkjølet). 2den dag skal jeg bort til presten Crøger i nabosognet, Brunlaugnes, og præke for ham; han er ogsaa svakelig, nervøs.

Lev nu vel, kjære kamerater: Gud give dere en glad ungdom gjennemtrængt av kristendommens glæde og haab, og Gud gjøre dere til gode prester. Jeg vil haabe og tro at ingen av dere skal gaa ind i prestegjerningen uten at dere først med sandhet kan sige hver for sig: «Jeg vet, at min frelser lever». Ti det vilde være helligbrøde og gjør Kristi sak den største skade. — Dere vet vel, at Halfdan Møller skal komme til Kristiania som stiftsprovst Halls sekretær i ynglingeforeningssaken?

Hermed følger fotografier til «Syvstjernen»s album, til Jensen[1]), til Hans Smith og Lyder Brun. De to sidste tilpligtes herved paa det alvorligste at sende mig sine til vederlag.

Og saa lev vel alle sammen.

Gud velsigne foreningen; den var bra i min tid, men den kan og skal bli bedre.

Deres

Johannes Johnson.

4. Et brev om Johnsens teologiske standpunkt.

Egentlig hørte dette brev ikke med mellem disse brev som er rettet til den større vennekreds Syvstjernen. Men dels er ogsaa det skrevet til en syvstjernemand og dels har det sin store interesse i forbindelse med de andre brev, fordi det fuldender den linje som hans tanker har fulgt helt siden studenterdagene.

Ganske særlig har brevet interesse fordi det i nekrologene og ellers ofte er blit talt noksaa desorientert om Johnsons teologiske standpunkt.

[1]) Bretteville.

Man har sagt at det ikke var gjennemtænkt, men springende og paavirket av improvisationen i hans gemyt. Og man har sagt at han blev forandret da han slog sig ned her hjemme og vanket meget i liberale kredser.

At dette sidste er en komplet misforstaaelse, vet enhver som husker hvordan han mellem liberale altid var tugtemesteren. Og om det vel gjennemtænkte i sit standpunkt f. eks. til Det gamle testamente uttaler han sig alsidig og prægnant i dette lille brev.

Foranledningen var en henvendelse fra en teologisk kandidat som skrev til Johnson at det var vanskelig at gaa ut som prest uten at ha en grei lære om bibelen at gi folk. Hvad Johnson mente i saa maate? Han svarer:

Paa det at du maa bli prest maa altsaa jeg skaffe tilveie en ny og brukelig bibelforstaaelse. Hør nu her: Jeg blev en kristen ved hjælp av det slegtled av kristne som var før mig, de igjen ved sine forgjængere; gaaende bakover kommer jeg tilslut til det første slegtled av kristne; de og deres ledere var faa, men disse ledere fremla paa en klarere og og for alle tider, ialfald for vor, mere gripende maate end noget senere slegtled hvad de ansaa for den sande religion og livsvisdom. N. T. er forfattet mellem 10 og 60 aar efter Kristi død (Harnacks sidste undersøkelser sætter den apostoliske kilde til 40—45, Markus til ca. 55, Lk. 60, Mt. 62).

Da jeg nu paa det indre livs vei alt har oplevet det centrale, alt beherskende fænomen i denne religion, nemlig hjertefreden i troen paa at Gud elsker mig, saa finder jeg det forsvarlig at si til mig selv og andre: 1) Kom la os forsøke at leve paa Kristi program: Kjærlighet til Gud av hele vort hjerte og kjærlighet til vor næste som os selv: la os følge det, selv om det skal koste vort jordiske liv og revolutionere vort (forresten paa forhaand revolutionsmodne) samfund. 2) Kom la os undersøke nøiere Det nye testamentes religiøse forestillinger og se om vi kan faa dem til at rime med vor øvrige sandhetserkjendelse; og er der noget som ikke straks rimer, saa la det staa der for de førstes vidners regning indtil videre; jeg har nemlig oplevet at religiøse forestillinger i N. T. som i sin tid forekom mig helt mesopotamiske og utenfor mit liv, er blit til den dypeste virkelighet for mig, kanske det kunde gaa likedan ogsaa med dem som endnu forekommer mig fremmede. 3) Jeg vet at tyskerne paastaar at N. T.s

religion er en korrumpert omdannelse av Kristi oprindelige, og sammensat av alt det miskmask som vrimlet omkring Middelhavet i Keisertidens begyndelse, men jeg konstaterer at d'hrr. er høist uenige og ikke formaar at stille mig den tid i utsigt, da de vil bli enige, samt at de kun samstemmer i en ting, nemlig i at beskylde hverandre for at arbeide paa grundlag av forutfattede meninger, helt fra Theodor Zahn tilhøire til A. Drews tilvenstre. Man maa holde mig og andre stakkarer som trænger en religion at leve paa og uavladelig er kringsat av dødelige farer og overvældende opgaver tilgode, at vi vender disse lærde herrer ryggen indtil de naar til større enighet.

Hvad Det gamle testamente angaar, synes jeg vi maa acceptere omtrent det Michelet'ske standpunkt og omlægge vor religionsundervisning efter det. G. T. bør ikke doceres i de lavere klasser, kun i de høiere, og som forberedelse til N. T. med utgangspunkt i Amos.

Jeg vet ikke hvad du synes om dette mit standpunkt, men jeg har arbeidet noksaa rolig paa det i over tyve aar og fundet at det lar sig bruke; jeg tror det er brukelig ogsaa for andre. Jeg kalder det et historisk-erfaringsmæssig standpunkt; ti det bygger paa historie og personlig oplevelse. Og til syvende og sidst er det vist det de levende kristne har levet paa helt fra først av; de trodde apostlenes ord og fik personlig bekræftelse paa det ved oplevelsen. Inspiration (saa før) og filosofi og orientalske mysterier (saa nu) som forklaring av N. T. og den rolle det skal spille for os, er begge teologopfindelser.

Jeg skriver uforstaaelig, for jeg ligger i noget som dr. Jensenins kalder triumfstol, og som du maa anskaffe dig naar du skal læse dette, ellers blir du altfor sint. I en slik stol triumferer man over alle ærgrelser og onder og lurer sig fra brystkrampe, hjertestansninger, anæmi og nerver, men ikke fra middagsmat, nu roper de mig ind. Farvel!

Levanger 5te mars 1912.

Din

Johs. J.

ROMAIN ROLLAND OG HANS HOVEDVERK JEAN-CHRISTOPHE.

Naar tanken gaar mot Frankrik, fæster den sig som oftest ved fransk galanteri, parisermoter, fransk letfærdighet, fransk elegance og demimonde. Disse begreper er for de reisendes store flom blit kjendetegnene paa den franske aand. Man glemmer at øke listen paa disse kjendetegn med den franske flid og grundighet, den franske intelligens og klarhet, den franske smag og skjønhetstrang. Som alle andre land og folk har Frankrik sine fortrin og sine feil, som alle andre land og folk blir Frankrik bedømt overfladisk av de fremmede, som ikke faar tid til at gjøre sig kjendt med litt av det, som ligger bak facaden. Da man vet, at et lands solideste og bedste egenskaper ikke netop hører til de karaktertræk, som mest lægges aapne for turisterne, kan man forstaa, at de fremmede reisendes dom, som blir den almindelige, maa bli ensidig.

I de senere tider lyder der til os rygter om, at der i Frankrik begynder at reise sig en ungdom, som kræver noget andet og mere end den dekadente livsanskuelse, som overgav sig i træthet til nydelsessyken, materialismen og gudløsheten; rygter om, at det ikke længer i Frankrik er en skam at erklære sig for religiøst interesseret, det være sig paa den ene eller anden maate, og at der i Frankrik er gjort den erfaring, at livet uten høiere magter, som staur bak det hele, er en løgn, og at troen paa nytten av et liv, hvor kun fornuft og egoistisk nyttemoral skulde være drivkraften, er begyndelsen til en nations synken.

Trods talen om letfærdigheten og usædeligheten i Frankrik, som skulde være samfundets kjendemerke, har dog Frankrik været det forbillede, som alle vilde ligne. Især det store tossede publikum i alle land, som sluker ufordøiet

alt, hvad der serveres for det, naar det bare kommer fra Paris.

Den franske romanlitteratur har ogsaa været, og kanske med rette, det som fortidens mødre saa paa med forfærdelse. Vi husker, hvorledes i vor ungdom bøker av Eugène Sue som «Paris' mysterier» og andre var blandt de bøker, som ikke kunde læses av unge piker, ja neppe av ældre, og uttrykket en *fransk* roman var graverende for en bok.

De franske romaner, som alle andre romaner fra den tid, laa noksaa langt fra virkeligheten, og menneskene levede i romantikens fantasifyldte luftdrag. Saa kom kravet til virkelighet frem. Fantasien skulde bindes, og livets realiteter skulde fremstilles. Grundig skulde temaet behandles, med minutiøs nøiagtighet i fremstillingen, i et nøgternt sprog, hvor hvert ord skulde veies, og hvor indtrykket skulde være et stykke virkelig liv med alle livets detaljer. Fortælleformen blev kunsten i litteraturen, og sproget formedes til det skapelsesmateriale, som det nu er blit, og som det ikke var i romantikens tid.

Vi, som nu er kommet ut i aarene, har oplevet romanlitteraturens overgang fra romantikens dage, da romanerne hadde som hovedtema kampen for at faa hinanden, og hvor de sluttede med egteskapets begyndelse — og til realismen, hvor forfatterne fandt, at livet egentlig begynder med egteskapet, fordi det er her konflikterne finder sted. Det blev egteskapet med dets kampe, nederlag og seire, som kom under skjønlitterær behandling.

Jo længere man kom ut i realismens tid og utpenslede sandheten i virkelighetstro fremstilling, som krævede, at i totalbilledet maatte baade mørke og lys tas med, jo mere fæstede man sig ved livets mørke sider, som tilsidst indtok hovedplassen.

I kampen for sandheten søkte forfatterne efter skyggesiderne, og naturalismen blev indført. Den vilde, at intet maatte skjules, kunsten tillater ikke slør over noget, livet er et konglomerat av lidenskaber, arv, kamp, had, kjærlighet. Det er saa rikt og mangfoldig, og litteraturen maa opta alt i sit kunstnerskjød og skape det frem efter naturens forbillede. Hadde Flaubert og Maupassant detaljeret menneske-

livet efter realismens fordringer, blev Zolas detaljering efter naturalismens ganske anderledes indgaaende. Flauberts «Madame Bovary» er lang og springer intet hovedtræk over, men boken omspænder et helt liv. Zolas «Lourdes» omhandler fire dage, men boken har mange flere pagina.

Baade Flaubert og Zola har faat mange efterfølgere; baade realismens minutiøs detaljerte skildringer og naturalismens fortrinsvise valg av livets mørkeste sider har faat dyrkere blandt forfatterne, og de banet veien for dekadansen, som ikke alene gjorde verden mørk, men ogsaa træt.

Ogsaa kunsten kan komme ind under doktrinernes aag. En stor fri aand skaper ut av sit geni; efterfølgerne gjør en teori av det og følger teorien, men skaper intet.

Ved det gamle aarhundredes slutning fremstod i Frankrik en forfatter, som stod færdig til at bryte med tidens kvalme, indesluttede ufriskhet, som hadde lagt sig over samfundslivet og menneskelivet i alle dets former. Det var *Romain Rolland.*

Han var da 34 aar gammel, er altsaa nu 50. Av natur er han tænker, musiker og digter. Da han skulde vælge sin livsstilling, vaklet han mellem filosofien og musiken. Han blev digter; men at han bærer baade tænkningen og musiken i sit indre, bærer hans hovedverk, «Jean-Christophe», merker av.

I 17 aars alderen kom han ind i en alvorlig aandelig krise, som varte i 5 aar. Han var da allerede inde i de filosofiske spekulationer. Det blev en livssak for ham at finde ikke bare spekulationer og logiske slutninger, men en visshet, hvorpaa han kunde bygge sit liv.

I 22 aars alderen skrev han en slags filosofisk-religiøs bekjendelse under titelen «Credo quia verum» — jeg tror, fordi det er sandt — men som ikke blev utgit. Han hadde fundet en livs- og troesformel, som ikke var dogmatisk korrekt efter nogen anerkjendt troesbekjendelse, men som hadde bragt ro i hans sind. Han var ved den kommet ut av sjælekampens lidelser. Mange aar efter har han skrevet til sin gode ven Paul Seippel i Zürich, at lyset fra denne ungdomsbekjendelse endnu kaster straaler i hans sind.

Romain Rollands ungdom faldt i en tid, da den moralske

og religiøse nedgangsperiode tok et stedse hurtigere tempo. I en tid, da ungdommen, som al ungdom, krævde idealer, men hvor alle erkjendte og moderne idealer hadde svigtet. Fornuften, videnskapen, musiken, litteraturen, kunsten, alt hadde som troesidealer spillet fallit. Romain Rolland, dengang ung, hadde med liv og sjæl kastet sig ind i Dreyfussaken blandt dem, som forlangte sandheten frem. Som mange med ham hadde han set paa Tolstoi som den store profet. Men den store profet rev musikens templer ned, ja ogsaa litteraturens i sin bok: «Hvad er kunsten». Han kaldte der Beethoven en sjælemyrder, Shakespeare en forfatter av 4de rang og Wagner en ingenting.

Ved denne bok kom Romain Rolland i en saadan tvil og forvirring, at han i sin nød skrev til Tolstoi selv og forklarte ham sin sjæletilstand. Han var da kun 20 aar gammel, student; men Tolstoi værdigedes at svare den unge student i et brev, hvori han utvikler den rene og skjønne kunsts betydning, men ogsaa den moderne kunsts forfald som sjælelig fornyer. Han slutter med at uttale, at kunstneren skal være profet, fri for enhver personlig interesse og utelukkende sandhetens tjener. Dette kan han kun bli ved at gjøre ustanselige opofrelser likeoverfor sit høie kald. Han skal finde frem og paavise tidens religiøse bevissthet; ti, siger han, utenom alle dogmer og alle troesbekjendelser findes der en religiøs bevissthet: Den er det leie, hvori floden løper.

Dette aandelige møte med Tolstoi hadde indflydelse paa hele Romain Rollands fremtidige virksomhet. Han blev en streng kritiker av tidens feil, av snobberiet i alle dets former, av egeninteressen, som hadde demoralisert kunsten, den markskrikerske reklame for bøkerne, den fabrikmæssige opskrift, hvorefter bøker skrives, og som skaffer romanerne det store og sikre salg som anden markedsvare, og av sæderne, som hadde gjort kjærligheten til sport.

Sammen med en ven, en anden forfatter, stiftet han et litterært foretagende under navn av «Cahiers de la quinzaine». Det utgav enten en fuldt færdig bok eller et fragment av et stort verk av forfattere, som vil holde sig utenfor det markskrikerske romanmarked. Ingen reklame, ingen annoncering. Det begyndte sin virksomhet i 1900. Trods der ingen reklame

var gjort, eller kanske paa grund av dette, blev det mottat med raseri av de mange motstandere av et saa beskedent, men samtidig dristig foretagende. Det ekisterer fremdeles, og en hel række unge virkelige talenter har gjennem det faat sine bøker frem. Romain Rolland har gjennem «Cahiers de la quinzaine» utgit næsten alle sine bøker, ogsaa hele sit hovedverk «Jean-Christophe». Det er gjennem denne bok, at han har blottet og lagt frem skavankerne ved det moderne aandsliv.

Da Romain Rolland var færdig med sine studier i Frankrik, reiste han til Rom for at fortsætte dem dernede. Av Gabriel Monod hadde han faat anbefalingsbrev til Malevida de Meysenburg, en dame, forfatterinde paa 70 aar, som fik en stor indflydelse paa hans utvikling. Hun hadde fra sin ungdom været i brændpunktet for det europæiske aandsliv. Hendes hovedbok er «Mémoires d' un Idéaliste». Wagner, Liszt, Ibsen og Nietsche, alle hadde søkt hendes selskap. Hun var en religiøs personlighet, men uten anerkjendte dogmer. Romain Rolland siger, at han var ikke paavirket av hendes filosofiske ideer, men av utstraalingen fra hendes fine, rene, avklarede aand, altid ung, skjønt den hadde gjennemgaat lidelsens skala.

Sammen med Tolstoi er hun av samtidige den, som har øvet størst indflydelse paa Romain Rolland.

«Jean-Christophe» begyndte at utkomme i 1899. De første bind foregaar i Tyskland, omhandler tyske forhold, og de blev mottat med velvilje av enkelte blade. Senere blir handlingen overført til Frankrik, men da blir det ganske taust omkring boken. Senere har det samlet sig omkring den flere og flere beundrere, indtil forfatteren nu tilsidst har faat Nobelprisen. Det var først ved kritiken fra andre land, England, Italien og Schweiz, at franskmændene blev gjort opmerksom paa denne bok og paa dens forfatter.

«Jean-Christophe» er en bok i 10 bind. Den er av den beskaffenhet, at man ved at læse et bind bare er opfyldt av ønsket om at læse det næste. Dog er hvert bind et saavidt avsluttet hele, at det efterlater indtrykket av en gjennemlæst bok. Skjønt det hele danner en sammenhængende enhet, er alle bind saa forskjellige, at ensformighet ikke findes. Saa

rik er boken. Den skildrer en genial musikers hele liv. Den begynder med heltens fødsel i fattige kaar med arv fra musikalsk begavede forfædre paa fædrene side og tro, opofrende og selvforglemmende, primitivt religiøse paa mødrene side, indtil heltens død efter et liv i storm og kamp, i ære og i fornedrelse, men med den ro, som et kolossalt fond av kraft og oprørslyst mot gammelt stivnet formvæsen uten kjerne tilsidst opnaar, naar aarene lægger sin sordin over de voldsomme kraftutbrudd, og erfaringerne fra egne lidelser og nederlag bryter braadden av huggtænderne og faar en til at se livet i et mere forsonet skjær.

Jean-Christophe ser dagens lys i en by ved Rhinen, som efter beskrivelsen kan gjenkjendes som Bonn. Faren er flamlænder og moren tysk, likesom Romain Rolland selv er av blandet tysk-fransk blod. Jean-Christophe lever hele sin barndom i sin fødeby. Han bærer den vordende musiker i sig, og da faren forstaar det, tvinger han ham med vold og magt til at lære pianospil. Gutten kjæmper mot brutaliteten, men hans sterke naturbegavelse driver ham allikevel mot musiken, som han begynder med at hate og gaar over til at elske. Han blir vidunderbarnet, som utnyttes for ærens og pengenes skyld, og kunstneren, i hvis indre musiken vokser op, først i kaotisk virvar, senere i livet i avklarnet form. Som den oprørsaand han er, kommer han paa kant med den gjængse tyske musikopfatning, da han som ganske ung mand blir medarbeider i en musikrevue og der utvikler et helt andet syn end det officielt anerkjendte. Dette bind av «Jean-Christophe» er for musikinteresserte særskilt interessant, men ikke bare for dem. Det er ikke bare en enkelt musikretning, han gjør oprør imot. Ved de forhold han lever i som kapelmester ved hans Durchlauchtighet storhertugens orkester, faar han et indblik i hele det tyske aandsliv og dets spidsfindigheter, og som vidunderbarn, men utgaat fra et fattig hjem, som blir buden rundt i de gode borgerfamilier, faar han et likesaa klart indblik i det tyske hverdagslivs detaljer, men set bak kulisserne.

Tilslut kaster han sig ind i en politisak, hvor han tar den anklagedes parti, og flygter over grænsen for ikke at bli sat fast.

«Verden nærer sig med litt sandhet og megen løgn,» siger Romain Rolland i Jean-Christophe; «sandheten er den samme hos alle, men hvert folk har sin løgn, som det kalder sin idealisme. Hvert menneske indaander den fra sin fødsel til sin død. Den er blit for ham en livsbetingelse. Det er bare enkelte genier, som kan frigjøre sig fra den, som følge av svære kriser, hvor de har været alene, alene i tankens rike.»

Jean-Christophe føler den tyske følelsesutstrømning som en oversvømmelse; en flom, som river med sig de finere aandelige værdier. Det er blit en vane at lægge sit hjerteliv nøkent frem. Et følelsesliv, som lik en klæbrig masse lægger sig over alt og hindrer de sterke oprindelige kraftutfoldelser, det være sig i musik, litteratur, dagligliv, religiøsitet.

Sammen med anklager møt Tyskland er der ogsaa skikkelser, som viser landets smukkeste sider, hvor man faar se den tyske aand i dens noble form, renset for det, som for en oprørsaand falder mest i øinene.

Ved sin flugt fra Tyskland tar Jean-Christophe veien til Paris. Om Frankrik har han hort, at det er landet med den slette moral og de lette sæder foruten meget andet. Han kommer derfor dit med fordommens skjærpede kritik. De tre bind, som omhandler hans liv i Paris, fremstiller Frankrik set med den fremmedes klare blik, som tar frem til beskuelse alt, hvad et land indeholder av aandsliv, familieliv, folkeliv, kunst og kvinder, seder og politik. Man læser disse tre bind, som man har læst de første fem, henrevet av stilen, av dybden, av sandheten, av forstaaelsen og av smerten, som en fædrelandsven føler, naar han løfter dækket og lader lyset fra sin aands blik falde indover landets inderste kroker. Her er det den franske løgn, som skal blottes, og her er forfatteren ganske anderledes indgaaende end i behandlingen av den tyske løgn.

Vi faar høre om det franske skraal, som høres over den ganske verden, om det proletariat av politikere, kunstnere, journalister, finansmænd og kvinder, som blandet med fremmede, mere eller mindre tvilsomme repræsentanter for mange andre land, behersker det offentlige liv og lægger sig knugende over de gode grundelementer, som findes i det franske

folk, det folk, som lever sit arbeidsomme pligtliv, men uten at faa nogen ære.

Den franske løgn, l'art pour l'art, kunsten for kunsten, har i et land, hvor kunsten ligger nationen i blodet, virket steriliserende paa kunsten. Den skraalende mængde, som fylder luften med sine skrik, har gjort, at de, som ikke vil delta i skrikene, trækker sig ind i sit skal, hver for sig, hver familie for sig, hver person for sig. Isolertheten i Frankrik, hvor familierne er faatallige, er blit det saare punkt i det daglige liv. Franskmændene er blit sensible, saa ømfindtlige, at de heller ofrer alt end utsætter sig for den skraalende mængdes kritik eller latter.

Alt dette lærer Jean-Christophe i den store kreds av mennesker, som han kommer i forbindelse med. Han kjæmper mot al den uhumskhet, som det virkelige geni møter paa sin vei. Han er kunstneren, og han er tyskeren. Begge dele gjør, at han skal holdes nede. Man siger, at Romain Rolland har tat mange træk fra Beethovens livshistorie i Jean-Christophes barndom, og av Wagners første skjæbne i Paris i Jean-Christophe i Paris.

Vi faar i disse bind et galleri av personer, av forhold og av intriger, som man mener kan gjenfindes lyslevende i nutiden. Dog er disse tre bind fra Paris ikke en pamflet, men den logiske utvikling av handlingen, som begyndte i Tyskland. Men her er Jean-Christophe i sin høieste kraft, og her møter han da ogsaa den største motstand. Vi følger ham i disse aar, den svære mand, klomset og klodset, som støter an i alle ting, som farer op og skriker høit, saa hans kamerater maa hysse paa ham, men forgjæves, som ingen omskrivninger bruker i sit sprog, som ikke vil bøie sin ryg for nogen. Han sulter, og han siger endda nei til arbeide, som bydes ham. Arbeidet er lavt, det er simpelt avskrivningsarbeide, neppe nok til logi og frokost. Han siger nei, ikke fordi han ikke skulde kunne gjøre det for at leve, men fordi han ikke vil tjene den store mand, som byder ham det kun for at holde hans geni bundet i slavearbeide.

Man kan forstaa, hvorfor der blev taushet omkring disse tre bind fra Paris. Dog indeholder disse bind saa megen skjønhet og saa meget gripende, at man kan ikke læse dem

uten at bli betat baade av handlingen selv og av alle de forhold og personer, som der skildres saa jevnt, saa likefremt, at man glemmer, at det er litteratur, og tilsidst tror, at det er den rene virkelighet, hvilket det ogsaa sikkerlig er.

En av disse tre bind av Jean-Christophe i Paris bærer titelen «Antoinette». Det er en ung pikes historie. Vi lærer at kjende det franske familieliv og slegtsliv. Jean-Christophe streifer Antoinette en gang i hendes liv, men ellers optræder han ikke i dette bind, som kan læses ganske alene og er en liten perle.

Antoinette og Olivier, hendes bror, kommer til Paris for at opta kampen for tilværelsen. Ingen av dem har lært knepene og gjenveiene, som fører frem det store gross. Antoinette bukker under og dør av tæring. Olivier blir den sky, indesluttede idealist. Han blir digter og moralist og holder sig fjernt fra mængden. Han blir senere Jean-Christophes ven, og venskapet mellem Olivier og Jean-Christophe er noget av de senere binds vakreste og interessanteste avsnit. Det er franskmanden Olivier og tyskeren Jean-Christophe, den indesluttede, sky og fine Olivier og den voldsomme, ubeherskede Jean-Christophe. Det er den sensible Olivier, som trækker sig tilbake fra det offentlige liv, fordi intet vil nytte til noget, og den sterke bjørn Jean-Christophe, som ikke kan lade noget uforsøkt og kaster sig ind der, hvor kampen gaar høiest.

De er begge idealister, men hver paa sin maate. De ofrer sig for hinanden, de kjæmper for hinanden, de supplerer hinanden, de gaar op i hinanden. Den ene er musikeren, den anden digteren. Det er en utvikling av venskapet, en lovprisning av det rene, uinteresserede venskap, som vel er enestaaende i alle lands litteratur. Romain Rolland er venskapets psykolog, som ingen har været før ham, og som vist ingen har forsøkt at være. Han gaar det efter i sømmene og viser os det i sin skjønneste støpning. Ikke alene venskap mellem to av samme kjøn, men ogsaa venskap mellem mand og kvinde, som det kan utvikle sig i en senere alder, naar livets stormperiode er overstaat.

Som Romain Rolland er venskapets psykolog, er han temperamentets og hjertelivets psykolog. Barndommens saare,

uutviklede sind, det begyndende sanselivs forskjellige ytringsformer, hos gutten og hos piken, ungdommens voldsomme naturutbrudd i had, kjærlighet eller dump motstand, de forskjellige sider ved menneskehjertets stilling til livets erfaringer, alt har Romain Rolland studeret, fundet og vist os i sin Jean-Christophe.

De to sidste bind av «Jean-Christophe» kaldes «La fin du voyage», reisens slut. Hans verker forstaaes fremdeles kun av et faatal, hans liv har været stormfuldt, med mange lidelser, mange skuffelser og endel glæder. Hans sterke natur har seiret over sygdom og motgang. Den har ogsaa kjævet sin ret i lidenskapernes hvirvel.

«Han hengav sig mere til lidenskapen end hvemsomhelst anden. Det er en naturnødvendighet for genier. Selv de kydskeste av dem som Beethoven, Bruckner, maa bestandig elske. Alle de menneskelige kræfter hos dem er spændt til høitryk, og da kræfterne hos dem ledes av fantasien, blir hjernen et bytte for ustanselige lidenskaper. Som oftest er det kun forbigaaende flammer, den ene ødelægger den anden, men alle gaar op i den store ild fra den skapende aand. Men naar smelteildens heftighet ikke længer fylder sjælen, og denne forsvarsløs overgis til lidenskaperne, som den ikke kan undvære — den trænger dem og den skaper dem — maa den fortæres av dem. Ved siden av det heftige begjær, som arbeider i kjødet, er det trangen til ømhet, som driver manden, træt og skuffet av livet, hjemimot trøsten ved en moderlig arm. En stor mand er mere barn end en anden; mere end en anden har han trang til at betro sig til en kvinde, at hvile sin pande i venindens hænder, i foldene av hendes kjole.»

Hele avsnittet kvinden har da for Jean-Christophe uendelig mange kapitler. Enkelte begynder ideelt, men slutter med fald, andre er øieblikkets rus, som kommer og gaar med øieblikket, andre er igjen fulde av opofrelser og hengivenhet, alt eftersom aarene gaar, og naturens stemme lyder sterkere eller svakere, og eftersom de kvinder er, som Jean-Christophe møter paa sin vei. Og han møter mange. Der er et helt galleri av kvinder, som alene kunde gi stof til mange betragtninger.

Det kunde være et interessant studium at gjennemgaa

hele den række av kvinder, som vi gjør bekjendtskap med i denne bok. Resultatet vilde bli blandt andet, at Romain Rolland mener, at i den hæderligste kvinde findes spiren til kjønsvæsenet, kvinden, som kun er kvinde med sit legeme, og at i kjønsvæsenet findes ogsaa gjemt evnen til hengivenhet og opofrelse. Blandingen er forskjellig efter arv, milieu, forhold, alder.

Den unge pikes instinktive motvilje mot den første kjærlighetsfølelse som naturmagt faar vi et indblik i hos Jacqueline, som blev gift med Olivier, Jean-Christophes ven. Hun hadde som ung pike gaat omkring kjærligheten, diskuteret *den* som andre interessante temaer, men ikke været under dens magt. Saa møter hun Olivier, den ængstelige, tilbakeholdende Olivier.

«Sandt at si, de frygtede for at være alene. Jacqueline var taus og en smule frastøtende. Allerede ved sidste visit hadde Olivier følt en forandring i hendes væsen, en pludselig kulde, av og til et blik, som forekom ham fremmed, haardt, næsten fiendtlig. Han følte sig isnet ved det. Han vovet ikke at spørre: han frygtet altfor meget at motta fra den han elskede, et grusomt ord. Han skjalv, naar han saa Christophe fjerne sig; han syntes, at hans nærværelse beskyttet ham mot det slag, som kanske vilde slaa ham end.

Jacqueline elsket ikke mindre Olivier. Hun elsket ham meget mere; det var det, som gjorde hende uvenlig. Denne kjærlighet, som hun for kort tid siden hadde lekt med, hadde kaldt paa, nu var den der, like ved hende. Han saa den aapne sig foran hende som en avgrund, og hun kastet sig tilbake, forskrækket, hun forstod intet mere, hun spurte sig selv: Men hvorfor, hvorfor? Hvad vil dette si? Saa betragtet hun Olivier med dette blik, som gjorde ham bange, og hun tænkte: Hvem er denne mand? og hun visste det ikke. Han var en fremmed. Hvorfor elsker jeg ham? Hun visste det ikke. Er det saa at jeg elsker ham? Hun visste det ikke . . . . hun visste det ikke. Men hun visste allike vel, at hun var fanget; kjærligheten holdt hende fast. Hun holdt paa at tape sig i den, tape sig helt, sin vilje, sin uavhængighet, sin egoisme, sine fremtidsdrømme, alt blev opslukt av dette monstrum. Hun reiste sig i vrede, og hun hadde

likeoverfor Olivier i enkelte øieblik en næsten hatefuld følelse.»

De tvilsomme kvinders rolle i Frankriks officielle liv er en av de mørke punkter i landets moral. De er indblandet i alt, politiken, kunsten, familielivet, intet spørsmaal reises eller avgjøres, uten at disse kvinder er med i det.

I Markedsplassen», det første bind om Jean-Christophe i Paris, uttales den strengeste dom om franske forhold, som de kan utvikle sig i enkelte kredse. En prøve paa, hvorledes demoralisationen kan ytre sig paa fransk grund, men som kan tjene som et varsko for alle land, følger her:

Jean-Christophe er kommet ind i en av de ultra-moderne litterære kredse, som roper paa fremskridt og utvikling efter dagens løsen, og hvor de unge damer for at følge med tiden hører foredrag, studerer forskjellige spørsmaal etc.

«Men hvor de var allermest i sit element, det var i kjærligheten; den var deres eiendom. Nydelsens kasuistik hadde ingen hemmeligheter for dem. Med stor færdighet opfandt de nye spørsmaal, kun for at ha glæden ved at løse dem. Det har jo altid været deres beskjæftigelse, som ikke hadde nogen anden. Kan de ikke erfare kjærligheten, skaper de sig en for at kunne forklare sig den. Utlægningerne blev da fyldigere end teksten, som her var meget ubetydelig. Sociologien serverte paa sit bord de mest tvetydige tanker. Hvor megen glæde man end hadde ved at tilfredsstille sine laster, vilde noget ha manglet, hvis man ikke samtidig hadde tænkt, at man var med i nye tiders utvikling. Den erotiske socialisme var en særskilt parisisk form for socialisme.

«Blandt de spørsmaal, som mest optok denne kreds, var kvindens og mandens jevnbyrdighet i egteskapet, og deres ret til kjærlighet Der hadde været nogen bra unge mennesker, skikkelige protestanter, litt komiske, skandinaver eller schweizere, som hadde krævet likhet i dyden: mændene skulde begynde egteskapet likesaa uskyldige som kvinderne. De parisiske ræsonnerer forlangte en anden slags likhet, jevnlikhet i last. Kvinderne skulde gaa til egteskapet tilsølet som mændene; de krævde retten til elskere. Pariserne hadde i den grad utnyttet egteskapsbruddet i fantasien og i virkeligheten, at det begyndte at bli uinteressant. Man sokte at av-

løse det i de litterære kredse med mere original opfindelse: de dannede unge pikers prostitution — det vil si en almindelig, anstændig, velopdragen, hjemlig prostitution, som dertil var social.

«En meget talentfuld bok, som netop var kommet ut, foreskrev love for den. I 400 sider fremstilledes med den største nøiagtighet og efter filosofiske regler den bedste ordning for nydelsen. Det var en lærebok i fri kjærlighet, hvor man talte om elegance, velanstændighet, god smak, skjønhet, godhet, sandhet, moral og blufærdighet, en katekisme for unge piker, som vilde ut av landeveien.»

Saa deltar Jean-Christophe i et folkeopløp, kommer igjen i fare for at bli sat fast og flygter, denne gang til Schweiz. Her søker han ensomhet som et saaret dyr, og han lever for sin kunst alene. Han føler sig gammel og mener, at han er færdig med de naturlige instinkter, som saa mange gange før har behersket hans sunde fornuft. Men se, det er han nu ikke. Han er ikke mere angriperen i kampen mellem kjønnene, men han kan heller ikke staa sig imot angrepet. Her i Schweiz gjør vi saa bekjendtskap med en kvindetype, som er noget av det besynderligste, man kan tænke sig. Hun er en protestantisk prestekone. Jean-Christophe blev tilbudt ophold i deres hus, fordi presten har været hans gamle ven og beundrer. Her utspilles en tragedie, som forekommer os uforstaaelig, men som allikevel indeholder mange kjendte træk fra det almindelige liv. Jean-Christophe flygter fra den faldgrube, som han der er kommet op i. Og saa begynder hans sidste aar, da han gjenser Grozia, hans livs gode genius, den fine, rettænkende, rene og opofrende kvinde, hvis billede straaler over hans sidste aar, som mildner ham, dæmper ham og modner hele hans personlighet.

Han gjenser Paris og mange av sine fordums motstandere. Han dømmer mere mildt og forstaaende og forstaar, at han selv er utviklet, hans geni lutres ved motstanden. Han finder ogsaa efterapere nu, da hans kunst er anerkjendt og hans musik opført; men han sætter motstanderne høiere end eteraperne.

Han vinder den ro i sindet, som alderen gir. Uten at bli tilhænger av noget bestemt kirkesamfund faar han dog en

religiøs erkjendelse, og han dør, alene, idet han i sine sidste vildelser gjenser sit barndomshjem og Rhinen, den store flod, som behersket hans sind i hans barndom, men som nu nærmer sig havet.

Et av de mest karakteristiske træk ved Jean-Christophe er, at den store række av personer fra forskjellige leire og forskjellige samfundsklasser er almindelige mennesker. Romain Rolland har ikke søkt sine modeller i de abnorme forhold og de abnorme naturer. Han har set, at der findes stof nok til at skrive bøker om blandt hverdagsmenneskene.

Jean-Christophe siger engang til Olivier: «Nutidens forfattere forelsker sig i at skrive om menneskelige egenheter eller om hyppige tilfælder av abnorm art, som findes i utkanten av de friske menneskers omraade. Eftersom disse undtagelser selv har sat sig utenfor livets brændpunkt, lad dem da bli der, og søk heller der, hvor menneskene virker. Lad hverdagsmennesker faa se hverdagsmenneskers liv. Livet er dypere og videre end havet. Den mindste blandt os bærer uendeligheten i sig. Uendeligheten er i hvert menneske, bare at han er en mand; i elskeren, i vennen, i kvinden, som med sine smerter betaler den straalende glæde ved barnets fødsel, i hver den, som ofrer i det stille, og om hvem ingen nogensinde faar vite noget. Alt er livsstrømmen, som løper fra den ene til den anden, fra den anden til den ene.

Skriv et av disse enkle menneskers enkle liv, skriv den rolige utvikling av deres dage og nætter, som følger efter hverandre, alle like og dog forskjellige, alle med samme utspring, fra verdens første dag. Skriv det likefremt, som det er. Søk ikke efter en stil, efter uvæsentlige rariteter, som nutidens kunstnere bruker sin kraft op paa. Du taler til alle: Bruk da alles sprog. Der er ikke en fin stil og en tarvelig stil. Der er kun dem, som siger nøiagtig, hvad de har at si, og dem, som ikke gjør det. Vær helt med i alt, hvad du gjør: tænk, hvad du siger dig at tænke, føl, hvad du siger dig at føle, saa at ordene kan følge dit hjertes rytme. Ti det er aanden, som gjør stilen.»

I «Jean-Christophe» er det netop aanden, som gjør stilen. Vi lever os ind i handlingen, i personerne, i forholdene uten at fæste os ved stilen, saa naturlig falder den. Hvorfor blir

vi saa slaat av indholdets sandhet? Fordi det passer ind paa os selv, hverdagsmennesker som vi er. Jean-Christophe selv er jo ikke et hverdagsmenneske, men den talrike kreds av personer, som krydser hans vei, og som grupperer sig om ham, fra han var barn og til hans sidste aar, de er hverdagsmennesker.

Skulde vi i boken understreke enkelte sætninger eller avsnit, som særlig har slaat os, vilde vi komme til at understreke halve boken.

Her handles om Tyskland og om Frankrik: men i alle land vil man føle sig slaat av sandheten i kritikken og ta den til sig.

I denne tid, da nationernes psykologi er et omstridt problem, vil «Jean-Christophe» læses med dobbelt interesse. Romain Rolland er av blandet tysk-fransk blod, og han finder, at begge land og begge racer er like nødvendige i verdensutviklingen.

Ogsaa det israelitiske element, saaledes som det er iblandet især det tyske samfund, faar i boken sin indgaaende psykologi.

Denne bok er ikke en bok for den yngste ungdom, blandt andet ogsaa av den grund, at den likesaa meget er en tænkningens som en handlingens bok.

Første bind utkom i 1904, sidste bind i 1911. For tiden foregaar oversættelse baade til svensk og dansk.[1]) Tidligere har Romain Rolland skrevet Beethovens historie, som er oversat til dansk, Tolstois og andre berømte mænds historie. Saa har han skrevet nogen faa dramatiske arbeider og forskjellige artikler om enkelte spørsmaal.

Siden krigen begyndte, har han skrevet nogen artikler mot krig i det hele og den europæiske situation set fra objektivt standpunkt. I Frankrik er de blit anset som manglende fædrelandssind, og luften blev ham saa trykkende, at han reiste ned til Schweiz, hvor han lever nu. Hans hovedartikel findes i «For kirke og kultur» for mai dette aar.

Kirsten Holst.

[1]) Av den danske (hos Hagerup) har kommissionæren for Norge, Aschehoug & Co. sendt os første bind til anmeldelse: «Daggry», pris kr. 3,00. Det er meningen at de andre bind skal følge efter. *Red.*

KRISTELIG FREMSKRIDT.

Det er det mest storslagne og det frygteligste skuespil menneskehistorien kjender, som nu utspilles for vore øine over hundredetusinder av lik. Det er den største ulykke som har rammet vor slegt i de aartusinder den har levet, og paa samme tid den største udaad den har øvet siden den dag da den slog sin Frelser paa et kors. Hvad er grunden til denne skrækkelige tildragelse?

I det enkelte kan der selvsagt tales om mange grunde. Men i sin almindelighet tør vi jo trygt sige at grunden er den, at de onde kræfter i menneskehetens indre har været for sterke og de gode for svake. Derfor har det gaat som det gjorde.

Hvad for onde kræfter? Aa, nydesyken har vel aldrig været saa sterk paa jorden, aldrig hat saa mange og saa talentfulde forkyndere og utøvere. Og haand i haand med denne en mammonsdyrkelse, som gjør tidligere tiders næsten til barneverk. Og som bærende grund for disse to en gudsfornegtelse som regner sig selv for det høieste utslag av menneskelig aandsutvikling og kultur.

Dette er de store onde kræfter i tiden. Og den Gud som ikke pleier glemme at la virkning følge paa aarsak, har saa latt krigen komme.

Har han hat nogen hensigt med den? Ja, Gud har ikke bare med aarsakssammenhæng at gjøre. Han har ogsaa sine hensigter. Denne gang har han villet lære menneskene at gudsfornegtelse, nydesyke og mammonsdyrkelse ikke som «verden» mener, er den rette vei til kulturblomstring, men til ødelæggelse og krig.

Men har han hat et ord at sige «verden» om de sterke onde kræfter, saa har han *ikke mindre* hat et ord at sige til sin menighet om svakheten av de gode kræfter, som den jo fremfor andre skulde sitte inde med. De har jo ikke strukket

til for at avverge verdensbranden og holde de onde magter stangen.

Og det er dette hans ord til menigheten, som vi fremfor alt trænger til at lægge os paa hjerte. Det gaar ut paa det, at nutidens kristendom er sunken og svak. Det er dette han vil at vi skal indse — ikke at den er gaat fallit, som hans fiender roper paa.

Og denne kristendommens svakhet skulde det jo heller ikke være saa vanskelig at faa øie for. Næsten allevegne er dens talsmænd og ordførere underlegne under dens motstandere i menneskelig aandskraft og dygtighet. Tænker vi paa dens bedste mænd her i vort land — la mig nævne saadanne som biskop Heuch og professor Petersen — ja saa er vi hjertelig glade i dem, vi takker Gud for dem og vet ikke hvorledes det skulde gaat os, om vi ikke hadde hat dem. Men stiller vi dem op side om side med vore store fritænkere, saa tar de sig unegtelig litt fattigslig ut. Og dette gjælder jo ikke bare her hos os. Stillingen er i almindelighet vist ikke bedre i andre lande. Det er gjennemgaaende snarere kristendommens motstandere end dens venner som fører det store ord. Jeg vet ikke om der er noget andet land som i dette stykke danner en undtagelse end Danmark. Men der kan man nok sige at hele deres bokverden neppe eier større navne end Kierkegaards og Grundtvigs.

Vi er blit saa vant til denne kristelige underlegenhet, at vi næsten gaar omkring med det indtryk at det er noget som maa og skal saa være. Men der var engang en mand som het Martin Luther. Og han var virkelig hele Europas første forfatter i sin tid. Og der var i gamle dage en række mænd som vi kalder for kirkefædrene. Og de vandt ved sit forfatterskap, i pakt med martyrerne, hele den verden for kristendommen, som vi staar i fare for at miste igjen.

Er det ikke et vidnesbyrd om at nutidens kristendom er svag og sunken, naar den ikke længer evner at frembringe slike aandens stormænd? Og er det det ikke dobbelt, naar vi ikke engang føler det som et savn og en ulykke, men finder os i det som en naturlig for ikke at sige selvfølgelig sak?

Men der er noget andet som endda klarere og sterkere viser os hvordan det staar til med os. Og det er det nye

testamente. Vi kan ikke aapne den bok uten at der slaar os i møte en aand som ligger langt høiere end det aller bedste som vor tids kristendom har avfødt. Saa langt høiere, at vi godt forstaar den mand som vilde hævde at kristendommen var utdød paa jorden, om vi end er fjernt fra at gi ham medhold.

Jo, Gud har ret til at sige os, som han gjør gjennem denne krig, ikke blot at de onde kræfter i verden er sterke, men ogsaa at vor kristendom er svak. Gid vi saa sandt for vor egen del maa lægge os dette hans ord paa sinde. Gid vi maa føle det som en anke hver mot sig. Lykkelig den som overfor Guds alvorsfulde tiltale har lært noget av dette: jeg er den største blandt syndere; og det eneste som er istand til at rense mig fra min synd er Jesu Kristi Guds søns blod.

Ti vi indbilder os nu vel ikke at vi nøitrale folkeslag i virkeligheten og for alvor er bedre end de krigførende? Det er visselig sandt som det er sagt, at det er aartiers kappestrid mellem de to hovedkjæmpere om magt og mammon, som tændte luen. Og hvem av de to som i saa stykke hadde den største skyld er ikke let for os av avgjøre, kommer os heller ikke saa særdeles meget ved. Men gaar vi dypere i tingene, blir skyldspørsmaalet et andet. Vi nordmænd kunde kanske ville trøste os med, at nydesyken her i landet, saa slem den end er, allikevel er mindre end i andre lande, fordi vi er fattigere. Men spør vi hvilket folk det er, som for at skaffe sig nydelser gaar længst ut over sin evne, saa er jeg ræd vi blir blandt dem som vinder prisen. Og nu i de sidste par aar ser det jo ut til at vi følger flinkt med ogsaa i mammonsdyrkelsen, som vi jo allerede i en menneskealder har gjort det i gudsfornegtelsen.

Derimot vet vi litet om hvor dygtige vi vilde være til at følge de kjæmpende der hvor de har sine sterke sider. Den slaphet vi, ogsaa nu midt under krigen, har vist for at reise vort lands vern, gjør det ikke sandsynlig, at vi eier den æresfølelse, den offervillighet og den utholdenhet, som skytter-gravene er saa overstrømmende fulde av.

Ti som vi ikke underkjender den videnskabelige dygtighet som har ført saa stor en del av den europæiske dannelse ut i gudsfornegtelsens yderste mørke, saa glemmer vi heller

ikke den makeløse sum av manddom der lægger sig for dagen i denne grufulde og forbryderske krig.

Det er ikke Tyskland eller Østerrik eller England eller Rusland som bærer skylden for krigen. Langt mindre keisere eller konger eller diplomater. Det er hele Europa. Det er den europæiske kristenhet med de masser den omslutter av gudløshet og usedelighet og pengedyrkelse og hvad dermed hænger sammen. Det er slike onde aander som har ført Europa ind i denne krig, hvor det i et slags vanvid samler alle sine kræfter i et arbeide paa at ta livet av sig selv.

Gud vil lære os at kjende vor svakhet og vor synd. Og tar vi saa sandt imot hans undervisning, vil han hjælpe os til større kraft. Ovenpaa den sidste store verdenskrig i Napoleons dage fulgte der, som vi vet, et kristelig opsving som gik igjennem alle kristne land, og som her i norden bedst kjendetegnes ved Hans Nilsen Hauges og Grundtvigs navne. Det er tillatt at haabe paa et lignende opsving efter denne krig. Eller tviler vi paa at det er Guds tanke at hjemsøkelsen skal tjene os til gode? Hans mening er det at skaffe os en sterkere kristendom end den jorden eier idag.

Det er ingen tilfældighet, at nydesyken og dens fosterbror pengedyrkelsen i vor tid har vundet en saa overvældende magt. Det hænger sammen med at vor kirkelige forkyndelse i aarhundreder har latt en side av det nye testamentes og oldkirkens kristendom fare ilde. Det ugifte liv, fasten og det at gi alt sit gods til de fattige er umistelige træk i billedet av den ældste kristendom. Men i den kristendom som klinger fra vore prækestole er disse træk noksaa utvisket. Rom har holdt paa dem, men paa sin uevangeliske vis gjort dem til vrængebilleder av hvad de var. Navnlig er presters og munkers tvungne ugifte liv blit en stor forbandelse for denne kirkeavdeling. Men tages det i frihet, efter Paulus's og Jesu Kristi eksempel, av dem «hvem det er git» vil det være til stor velsignelse, som ogsaa Luther uthæver. Og den samme Luther vil jo heller aldeles ikke opgi fasten; «til sterk bøn hører der ogsaa sterk faste». Og mot de fattige var han saa sorgløst godgjørende, at hans enke i nogen tid var like ved at lide nød.

Disse tre ting, den frivillig valgte fattigdom, fasten og

det ugifte liv maa jo paa ingen maate gjøres til lovbud, hvad der heller aldeles ikke sker i det nye testamente. Men naar de øves i evangelisk aand, er de av stort værd. De danner den høieste spidse av den kristelige selvfornegtelse, den selvfornegtelse hvormed oldkristendommen gik til kampen mot den romerske keisertids nydesyke og pengedyrkelse. I de protestantiske landskirker holder de i de seneste aarhundreder paa at gaa i glemmeboken. Og da faar man ikke undre sig om nydesyken tar overhaand og mammondyrkelsen med den.

Ti naar selvfornegtelsens kraft inden slegten tar skade, da tar nydesyken vekst. Det er likesaa sikkert som at den ene vegtskaal gaar op, naar den anden gaar ned.

Ellers skammer jeg mig jo ved at skrive om disse ting som jeg har saa liten ret til at tale om. Men naar de tier, som kunde tale om dem baade med mere ret og paa bedre maate, saa faar jeg allikevel i al tarvelighet peke paa dem.

Og jeg haaber at der ut fra skyttergravene vil komme en prest — eller prester — som har baade ret og evne til at undervise verden om hvad kristelig selvfornegtelse og evangelisk askese kan utrette for Gud og mennesker overfor den herskende slaphet.

Men i kampen mot slapheten trænges der endnu et andet mægtig vaaben fra oldkirkens dage, som er kommet endda værre ut av bruk end askesen. Og det er *kirketugten*. Ogsaa den hadde vi endnu noget igjen av en tid efter reformationen. Men nu er den inden vore landskirker visnet aldeles bort, saa vi faar være glade over at en del av sekterne endnu holder noget liv i den. Det nye testamente lærer os at vitterlige grove syndere skal utelukkes av menigheten. Ellers vil selv en liten surdeig kunne gjøre hele deigen sur. Men nu er der i sandhet ikke længer tale om en »liten» surdeig. Alt hvad landene eier av vitterlige og grove synder holder jo gjerne til i deres kirker som de var hjemme der. Der gives ikke en synd saa oprørende eller saa motbydelig at nogen tænker paa utstøtelse; selve ordet kirketugt hører næsten hjemme blandt oldsaker. Og nu da den lille surdeig har faat lov at vokse sig saa frygtelig stor uten at bli utskilt, har da smitten i grænseløs utstrækning gjennemsyret hele deigen, det vil sige hele kristenheten. Det lugter surt, eller som vi vilde sige:

raattent, av slaphet og av opløsningens kræfter gjennem alle land. Og verdenskrigen kommer med *sin* utrensning, fordi kirken ikke har villet komme med *sin*.

Vi er alle slappe, smittet av slaphetens aand. Der er intet vi mere trænger end en styrkelse av hellighetslivet i vort indre. Kirketugten vil virke som en opstramning i alvor av det hele samfund.

I en statskirke passer den ikke ind. Men netop i en fri folkekirke, selv om den fra først av vil skræmme en mængde mennesker bort. Vi ønsker at holde folkets flertal inden kirken. Men ikke for enhver pris. De sunde kirkelige grundsætninger maa først og fremst hævdes. Saa faar tallet paa dem som slutter sig sammen om dem, bli saa stort eller saa litet, som det vil.

Men vi ønsker ikke at øve kirketugt mot kortspil eller dans, men vel mot drikfældighet og usedelighet og uredelighet, naar de er aabenbare og den skyldige ikke vil opgi dem. Det er netop mangelen av en alvorlig og forstandig kirketugt, som har faat vore pietister til at oprette det vrængebillede av den, som vi har i fordømmelsen av alle middelting.

Og viser det sig at tugten inden kirken er istand til at styrke moralen, saa vil alle brave mennesker søke ind i den, selv om de i førstningen hadde latt sig skræmme bort.

I sambaand med nydesyken og mammonsdyrkelsen arbeider saa gudsfornegtelsen. Den støtter dem og støttes av dem. De mennesker som er «uten haab og uten Gud i verden» slaar sig jo gjerne paa at nyde livet saa godt de kan. Og den som lægger sig efter at nyde, har gjerne en følelse av at han er bedst tjent med at der ingen Gud findes. I sin inderste grund er gudsfornegtelsen, saa fornemt den end optræder, ikke det gran andet end det vi som kristne kjender saa overmaade godt til under navn av verdslighet. Men mens verdsligheten før i tiden stadig vilde gjælde for kristendom baade i andres øine og i sine egne, er den nu saa almindelig blit helt anderledes klar over sig selv, og alle dens tanker siger at der er ingen Gud. Inden alle de mange grene av videnskapen er der mænd med de største videnskabelige navne og med den største videnskabelige dygtighet som optræder med denne paastand. Og de optræder med den i selve videnskabens navn.

Og det er ikke som et mere eller mindre tilfældig utbytte av undersøkelser her eller der. Det er for dem hele videnskabens inderste sjæl som har ført dem dit hvor de staar. Det er den menneskelige sandhetssøkens sidste og høieste ord, at der er ingen Gud.

De vet ikke at det bare er deres eget hjertes inderste tanke, som har vundet frem til videnskabelig klarhet over sig selv og vundet evne til at skape sig et videnskabelig uttryk. Denne verdens Gud har forblindet de vantros sind.

Og med de store videnskapsmænd følger saa en meget stor del av de navnkundigste og dygtigste forfattere. Og av kunstnerne. Og av bladverdenen i alle lande, dels aabenbart og dels i smug. Det er en frygtelig stor del av den høieste menneskelige dannelse og kultur, som reiser sig mot Gud. «La os sønderrive deres baand og kaste deres reb ifra os.»

Og fra socialismens millioner klinger der et ja, som til for ikke mange aar siden næsten var enstemmig, eller dog kunde gi sig ut for at være det.

Og overfor denne mægtige fiende staar kristendommens talsmænd som de underlegne i videnskabelig kraft og tankedygtighet og intelligens. De er visselig ikke *saa* underlegne som vore motstandere siger og mener. Ti i sin overlegenhet gider de for det meste ikke at sætte sig ind i hvad kristne tænkere skriver. Men underlegne er vi.

Det skorter os visselig ikke paa videnskapsmænd av den høieste rang, som enfoldig vedkjender sig sin kristelige tro. Og vi sætter meget stor pris paa saadanne vidnesbyrd. Men disse mænd pleier ikke offentlig at opta kampen mot de høirøstede motstandere. De som det gjør, kan gjerne ikke maale sig med de fiendtlige forkjæmpere hverken i videnskabelig ry eller i virkelig tankedygtighet og intelligens, saa glade vi end — selvfølgelig — er over at vi har dem.

I over er aartusinde har kristendommen her i Europa sittet inde med det uimotsagte herredømme paa aandslivets omraade. Indvendinger og tvil fik ikke lov til at komme offentlig til orde. Man mente at gjøre kristendommen en tjeneste ved dette. Men det var en daarlig tjeneste. Den undertrykte motstand vokste under trykket til det voldsomste hat. Og da saa ved den store revolution i Frankrik alle

dæmninger brast, kom flommen over en kirke som i saa lang en tid var avvant med alvorlig motstand og meget uduelig til den store kamp. I oldkirkens dage, da hedenskapet hadde magten, hadde kristendommen utfoldet hele sin kraft og vundet den største seier verdenshistorien kjender. Nu var den svækket ved det makelige sæte i magtens hynder og gik fra nederlag til nederlag.

I vore dage finder den sig stillet overfor et nyt hedenskap, som vistnok raader over endda langt større aandelige kræfter end det i det gamle Grækenland og Rom. Hvordan vil den klare denne kamp?

Med underlegenhet i tankedygtighet og intelligens? Det vil neppe gaa godt. Det er sandt at den eier andre og kanske mere avgjørende kræfter at sætte ind i en verdenskamp end tankedygtighet. Men det er en stor feiltagelse, naar mange synes at mene, at for kristendommen ligger der ikke megen vegt paa den slags.

Kirkefædrene var for det meste ikke hvad vi kalder teologer, fagteologer. De var hvad vi kalder forfattere, de ypperste forfattere i sin tid. Og de øvet en indflydelse som svarte til det. Jeg er ræd vi ikke har noget som mere levende kan sætte os ind i hvad de var for sin tid, end naar vi tænker paa hvad de fritænkerske forfattere er for vor. De stod sikkert i almindelighet paa høiden av sin tids intelligens. Og der var mænd imellem dem som Origines, Clemens av Alexandria og Augustin, der aldeles ikke veg for samtidens ypperste hedenske tænkere. Gud gi os lignende mænd! Mænd som inden *Europas* bokverden kan indta en lignende stilling som Grundtvig og Kierkegaard har inden *Danmarks*. Selv Schleiermacher læses jo nu ikke synderlig utenfor fagteologernes kreds. Og tænk saa paa Augustin!

Da Paulus kom til Korinth, kom han ikke med menneskelig visdoms overtalende ord. Menighetens tro skulde ikke være grundet i menneskers visdom, men i Guds kraft. Men under andre omstændigheter, siger han, talte han visdom. Og han vet med sig selv at han eier aandelige kræfter som sætter ham istand til at ta kampen op med tidens visdom. Vore stridsvaaben er ikke kjødelige men aandelige og mægtige for Gud til at storme fæstninger heter det. Og han føler sig

istand til at ødelægge tankebygninger — systemer vilde vi sige — og enhver høide som reiser sig mot kundskapen om Gud og ta enhver tanke til fange under lydigheten mot Kristus. Hver tanke som reiser sig til motstand vil han kunne overvinde. Dette stolte seiersikre ord av Paulus har man i vor tid faat omdannet til at «ta fornuften fangen under troens lydighet», et egte valgsprog for tankeslap kristendom og nogenlunde det motsatte av hvad Paulus siger. Det er den tankedygtige kristendom Paulus er talsmand for.

Jesus Kristus var tænker. Der er vist mange som støtes over et saadant ord. Men sandt er det. Likesaa sandt som at han var menneske. Tror man han kunde ha utført hvad han som menneske fik utført, hvis han ikke hadde været overlegen ogsaa i tænkning? Den største aandelige bevægelse som menneskeslegtens historie har at tale om, har han sat i gang. Tror man han kunde ha gjort det uten høi intelligens? Ingen tviler paa at Muhammed var en intelligens av høi rang. Ingen vil negte Confucius eller Budha plads blandt menneskehetens ypperste tænkere. Og ingen vil heller negte at Jesu moral staar høiere end deres. Kunde den ha gjort det dersom ikke Jesus hadde tænkt baade dypere og klarere end de over disse spørsmaal? I vore dage har tyskeren Nietsche villet bygge op en moral som skulde være overlegen over kristendommens. Det faldt jo litt vanvittig ut. Men alle er enige om at han var en av nutidens største tænkere. Og dog er der mange som det ikke vil gaa op for, at der skal en høiere tænkning til for at skape det moralsystem som har baaret slegten i 1800 aar, end for at gjøre et mislykket tiltak til at kulkaste det.

Vi kjender bjergprædikenens sætninger fra vor barndom av, har gjerne lært nogen av dem utenad. Og saa gaar vi her senere med et slags indtryk av, at det vel ikke kan ha været saa farlig meget vanskeligere at opstille disse sætninger, end at lære dem utenad.

Men den religiøse tænkning er den høieste tænkning som gives. Enhver av de store religioner bærer gjerne en hel række av filosofiske systemer med sig ned igjennem tiderne. De er religionernes barn, ofte deres vanartede barn. Det er sandt at det ikke sjelden svimler for øinene paa dem som gir

sig av med den religiøse tænkning. Men det er bare et uttryk for at den ligger saa høit.

Og indenfor den religiøse tænkning er Jesus fra Nazaret mesteren uten sidestykke. Selv tyske professorer naar ham ikke. Det er der virkelig undertiden god grund til at minde dem litt om.

For oldkirken, som vi nok kunde ha somme ting at lære av, var Jesus Guds logos, en ikjøting eller incarnation av selve den guddommelige visdom og intelligens.

Jesus er den største tænker som har gaat over jorden, som han er det største menneske i det hele — den skjønneste blandt menneskenes barn.

Han hadde visselig den evne, at han kunde meddele sine tanker ogsaa til umyndige — i virkeligheten et nyt uttryk for hans tankeoverlegenhet. Men det var ikke hans mening at hans venner og lærlinger skulde være sine motstandere underlegne i tankedygtighet. Tvert imot. Han vilde at de gjennem hans aand skulde faa «visdoms tale og kundskaps (indsigts) tale» like saa fuldt som profeti og naadegaver til at helbrede. Han vilde utruste dem saaledes at motstanderne ikke skulde kunne staa mot «den visdom og den aand av hvilken de talte».

Gud gi os saadanne mænd ogsaa nu!

Han utøse i det hele sin aand rikere over sin menighet, at den bedre maa kunne fremme hans vilje paa jorden end den nu gjør!

Der foreligger store opgaver, naar krigen er til ende, og vi har faat tid til at overveie hvad den har hat at sige os.

Og først og fremst fredssaken. Efter alt hvad Europa har lidt, kan vi jo være sikre paa at der vil være vaaknet en brændende tørst efter varig fred. Vil det lykkes at bringe os i alle fald nogen skridt nærmere hen imot det store fredsrike paa jorden? Ja, det vil aabenbart avhænge av om de gode kræfter i menneskeslegtens indre virkelig er blit sterkere end de er nu. Ti vi kan jo ikke skjule for os selv den mulighet, at den krig som nu gaar til ende, ogsaa kan komme til at føde av sig en ny og kanske endda værre krig.

Den næste store verdensopgave er arbeidersaken. Eller muligens burde den heller sættes først. Ti der er intet som kan bringe fredssaken længere frem end en god løsning av arbeiderspørsmaalet. Arbeiderne har nu tat del i krigen hver for sit land. Og ære være dem for det. De vil kanske komme til at gjøre det næste gang ogsaa. Men endda er det sikkert, at i det store set vil arbeiderne trække mot fred landene imellem, likesom kapitalismen saa ofte har virket til krig. Det er *borgerkrig* man kan frygte fra arbeidernes side. Og den vil i tilfælde kanske bli værre end anden krig. Men kan arbeiderspørsmaalet i fred naa frem til en nogenlunde retfærdig løsning, vil det sikkerlig reise et bedre bolverk mot landekrigen end noget andet som man kan finde.

Og hvad slags løsning arbeiderspørsmaalet kan faa, vil jo igjen avhænge av hvad magt de gode kræfter inden menneskeslegtens sjæl kan vinde.

Fra først av stillet arbeidersaken sig avgjort som fiende av kristendommen. Og kristendommens talsmænd kunde ved leilighet svare arbeiderne med at stemple dem som dyret i aabenbaringen. Men der er nu et ikke ringe haab om at stillingen kan bli en anden.

Vi kristne kan jo ikke i længden lukke vore øine for at den tilstand arbeiderne lever under i nutidens samfund, stemmer ilde med kristendommens aand. La mig faa minde om nogen ord av Jakob, Guds og den Herres Jesu Kristi tjener som han kalder sig: «Mine brødre, la ikke eders tro paa vor Herre Jesus Kristus, den herliggjorte, være forenet med at gjøre forskjel paa folk. Ti om der kommer en mand ind i eders forsamling (menighetsforsamlingen) med guldring paa fingeren og i skinnende klædning, og der ogsaa kommer en fattig mand ind i skidden klædning (der staar virkelig: skidden) og I ser paa ham som bærer den skinnende klædning og siger: sæt du dig her paa en god plads! og I siger til den fattige: staa du der! eller sæt dig her nede ved min fotskammel! Gjør I da ikke forskjel hos eder selv, og er blit dommere med onde tanker? . . . . . I har vanæret den fattige.»

Dette som Guds og den Herres Jesu Kristi tjener kalder at gjøre forskjel efter onde tanker — er ikke det nu fast

skik saa at sige gjennem hele kristenheten? Og det like ind i vore kirker, saa det i alle fald i de større byer er en sjeldenhet at se en fattig mand der. De velstaaendes ringeagt har faat dem til at trække sig tilbake. Og dersom socialismen kan faa, om ikke utslettet saa dog mildnet denne skrikende standsforskjel, har vi da ikke grund til at takke den for det i selve kristendommens navn?

Og videre minder jeg om det som alle kjender, den skildring som Lukas i 2det og 4de kapitel av sin apostelhistorie gir av eiendomsfællesskapet inden menigheten i Jerusalem. Og jeg spør igjen: Dersom socialismen er istand til, om ikke at utslette saa dog at mildne den skrikende forskjel mellem rig og fattig, har vi da ikke grund til at takke den for det i kristendommens navn?

Dersom socialisterne i dette øieblik kom til magten, vilde de vistnok skape et samfund som blev endda daarligere end det vi har. Men som kristne mennesker er vi nødt til at indrømme, at ved siden av alt det onde og urigtige de fører i sit skjold, har de allikevel en hel del ret.

Og det er der lykkeligvis i mange lande adskillig kristne som ser, mest vel i Amerika. Og paa samme tid er der, især kanske i England, flere av arbeidernes mest fremtrædende mænd, som avgjort og med styrke hævder kristendommens sak.

En god løsning av arbeiderspørsmaalet vil bli en stor lykke for menneskeslegten. En daarlig kan føre til svære ulykker. Guds gode og mægtige aand være med os, naar de store verdensopgaver skal løses!

En tredje kjæmpeopgave er «verdens evangelisation». Av de 1500 millioner mennesker som lever her paa jorden, er ind imot den ene tredjedel i alle fald saa løselig blit kjendt med kristendommen. For de to tredjedele er den fremmed. Det er like saa vist en naturlig sak som det er et guddommelig bud, at vi skal gaa ut i al verden og forkynde evangeliet for al skabningen. Hvor meget det vil lykkes, kommer vel for en ikke ringe del til at avhænge av om vi kan bringe freds- og arbeidersaken til en god løsning. Ti naar missionen hos de ikke kristne kulturfolk kommer saa langt at de nedarvede religioner for alvor reiser sig til kamp for sin tilværelse, vil

det bli noget av deres værste ankemaal imot os, dersom vi i disse spørsmaal ikke er kommet videre end vi er nu.

Men der er endnu en opgave som foreligger, kanske baade den vanskeligste og den vigtigste av dem alle. Det er den at overvinde det hedenskap som har reist sig her i Europa baade inden den høiere dannelsesverden og inden den menige mængde. Denne opgave tænkes der meget mindre paa end de andre. Dels vel fordi man har en uvilkaarlig følelse av at vi ikke magter den. Og dels fordi man trøster sig med at der til trods for det store frafald» findes megen alvorlig og levende kristendom her i de europæiske lande. «Kanske har der aldrig været flere virkelige kristne her paa jorden end nu i vore dage.» Og det er jo mulig. Gid det maa være sandt! Men det undrer mig at man vil slaa sig til ro med det paa samme tid som man av al magt ivrer for hedningemissionen. Før i tiden drev man mission for at redde hedningesjæle enkeltvis fra fortapelsen. Nu indskrænker man sig paa de fleste steder ikke længere til det. Man søker efter Jesu ord at «gjøre folkeslagene til disciples» og at grundlægge folkekirker, og tror at man paa den maate kan utrette mest ogsaa til de enkeltes frelse. Og er det da ikke underlig at arbeide for at gjøre Kina og Indien og Japan til kristne folkefærd, og saa lægge hænderne i kors og se paa at Tyskland, England og Frankrik blir mere og mere hedenske. Mig forekommer det, at det var her den kristne menighet skulde samle sin bedste og ypperste kraft. Man skal synge om at «gjøre Kristus til konge» ikke bare over Japan men først og fremst over oprørerne i de lande som allerede fra gammel tid av hører ham til.

Ogsaa for hedningemissionens skyld burde dette ske. Ti naar de hedenske kulturreligioner for alvor reiser sig til kamp mot den indtrængende kristendom, vil de aabenbart komme til at søke sine bedste vaaben hos den fritænkerske videnskabelighet og kultur, som her i Europa har vist evne til at trænge kristendommen tilbake. Og da vil den kristendom som rolig finder sig i sine nederlag i Europa neppe vinde store seire blandt de dannede hedninger.

Det er her i Europa hovedslaget staar om menneske-

hetens fremtid. Og det er her det fremfor alt er nødvendig at der sættes ind sterkere kræfter end dem vi nu har.

Gud være takket for den kristendom vi har! Med al sin skrøpelighet er den dog det bedste vi eier. Den har vist utallige sjæle veien frem til samfund med Gud og dermed til det eneste egte menneskeliv paa jorden. Den har skapt en uoverskuelig sum av ædelt familieliv og hæderlig enkeltmandsliv, og den har fyldt verden med barmhjertighetsgjerninger i det enkeltvise og smaa. Og meget mere godt har den gjort, som vi alle kjender til. Men med alt dette har den dog ikke magtet at fri os hverken for krigens verdensbrand eller for den stadig stigende flom av gudsfornegtelse inden vor kultur. Hver den som har hjertelag for menneskeslegten og tro paa Gud, sukke efter sterkere kristendom! Og den som vaander sig under sin egen avmagt gjøre likesaa! Det er i sandhet tidens inderste behov.

Ogsaa fra fritænkersk hold er det indrømmet at Jesus Kristus er ophavsmanden til den største verdensomveltning som historien kjender. Han førte de enkelte mennesker som var mottagelige for hans ord, frem til Guds samfund gjennem omvendelse og tro. Men i og med dette hadde han tillike sat sig et andet maal. Han vilde grundlægge et *Gudsrike* paa jorden, hvor hans Faders vilje skulde være den herskende lov som den er det i himlen. Av den grund var det at han paa forhaand hadde faat tilsagn om verdensherredømmet, om at han skulde faa «hedningefolkene til arv og verdens ender til sin eiendom». Og av den grund sendte han sine venner ut og paala dem at gjøre alle folkeslag til hans disciples. Det var en gjennemgripende *verdensreformation* han tok sigte paa samtidig med de enkeltes omvendelse.

Evangelisten Markus sammenfatter i indgangen til sit evangelium hele indholdet av Jesu første forkyndelse i to linjer: Tiden er fuldkommet, Guds rike er nær; omvend eder og tro evangeliet. Han sætter forkyndelsen av Gudsriket endog forut for forkyndelsen av omvendelse og tro.

Denne forkyndelse av Gudsriket med dets verdensomdannende kraft er hos os traadt sterkt tilbake for forkyndelsen av de enkeltes frelse ved omvendelse og tro. Man faar altfor ofte det indtryk at kristendommens opgave alene er den at

redde de enkeltes sjæle og føre dem lykkelig over i den tilkommende verden, mens den lar den nærværende verden gaa sin egen skjeve gang, og gladelig overlater løsningen av de store verdensspørsmaal til «denne verdens barn».

Og saa har da ogsaa verden ganske rigtig gaat sin egen skjeve gang — like ned i verdenskrigens avgrund.

Og kirken har vandret sin stille vei fremad — til aandsunderlegenhet. Ti hvad andet skulde det vel kunne føre til, naar man saa stadig overlater løsningen av de største spørsmaal og de største opgaver til andre?

Blandt de teologer som har faat øiet op for tanken om Guds rike, gaar skjevheten gjerne i en anden retning. De vil at kristne mennesker skal være med i løsningen av de store verdensopgaver som arbeidersak og fredssak. Og de har en levende følelse av hvor nødvendig det er at kirken vinder en tankedygtighet som kan holde dens motstandere stangen. De ser hele svakheten i den teologi som søker at flyte paa det vældige tankearbeide, som kirken utførte i det 16de og 17de aarhundrede. De vil tænke selv. De vil gjennemtænke kristendommen ikke ut fra tidligere tiders livsspørsmaal men fra vor egen tids. Og mange av dem haaber da at de kan vinde nutidens dannede mennesker ved at skjære bort det av kristendommen som støter dem værst. Og som de med ikke liten ret føler sig overlegne over den nedarvede teologi, saa utstrækker de ofte denne overlegenhet til at gjælde ogsaa det nye testamente. Paulus kan da saadanne teologer godt motsige. Og selv Jesus Kristus staar ikke længer uten videre til troende. Og det kan man paa sin vis nok forstaa. Det er i virkeligheten ikke saa greit for en pen moderne teolog som gjerne vil tækkes nutidens dannede mennesker at skulle møte op med en saa utækkelig forestilling som den at der er en djævel til. Og det har jo dog Jesus unegtelig ment. Og naar man da ikke paa nogen maate kan gi ham ret i dette, saa blir der ingen anden utvei end at sige at Jesus som det virkelige menneske han var, i dette stykke har været hildet i sin tidsalders overtro. Og saa kan man nok vite hvordan det gaar med apostler og profeter.

Det er i sandhet skjønt at høre hvorledes en nybakt teologisk kandidat ved leilighet kan haandtere Paulus: Paulus.

ja han var visselig god nok for sin tid; men vi som lever saa mange aarhundreder bakefter, og som har læst Darwin (eller i alle fald hørt citere nogen sætninger av ham) vi kan dog virkelig ikke føle os bundne av ham.

Det er gaat som det maatte gaa. Like saa langt som man før gik i aandskuende bokstavmæssighet, like saa langt slaar man nu over i tøilesløs selvklokskap.

Vi har god utsigt til at faa en kristendom som har frigjort sig baade fra alt som kan kaldes tankekors og paradokser, og fra alt som smaker av hellighetens strenghet.

Og med den tror man man skal overvinde en verden av gudsfornegtelse!

Der er for disse mennesker virkelig bruk for tankedygtighet saa længe det gjælder at kritisere bort det som staar dem i veien. Men naar dette arbeide engang er utført, hvad da? Da greier *overfladeligheten* alle religiøse spørsmaal og problemer.

Og naar hellighetens strenghet er tilstrækkelig avdæmpet, da trænger man ikke længer at vente paa den fuldkomne kjærlighet for at faa utdrevet *frygten* for Gud. Da gaar *det* av sig selv.

Den Gud som bor i lyset og hvis tanker er høiere end vore tanker, sender sine menneskebarn trængsler og kors for at staalsætte deres vilje. Og han stiller dem overfor tankekors og paradokser for at utdype og styrke deres tænkning.

I den smule kristelig tænkning jeg har kunnet gi mig av med i mit liv, har det adskillige gange gaat mig saa at jeg har kommet til helt andre resultater end Paulus. Men da har jeg altid ment at grunden var den at jeg hadde tænkt galt, hvad der jo undertiden kan hænde os mennesker. Jeg har i noksaa lange tider tvilet paa at kristendommen var sand. Men at Paulus visste bedre greie end jeg paa hvad kristendom er for noget, det har jeg virkelig aldrig tvilt paa. Og nu da jeg har været prest i mere end 20 aar, tviler jeg mindre paa det end nogensinde.

Jeg tænker paa hvad han fik utrettet i sit liv, og paa hvad jeg har utrettet i mit. Og jeg vet virkelig ikke hvor liten brøkdel jeg skal faa sat mig selv ned til. Og jeg tænker paa de vanskeligheter han hadde at kjæmpe med, han som

brukte at arbeide med sine egne hænder for at skaffe sig det nødvendigste til livsophold. Og saa kan han endda sige idet han tar farvel med en menighet: «I vet det, at i tre aar holdt jeg ikke op dag og nat med at formane enhver av eder». Det var sjælesorg! Jeg tænker paa hvordan han kunde be for sine menigheter, og hvordan jeg kan. Han skriver til en av dem: Jeg takker min Gud saa ofte jeg tænker paa eder, idet jeg altid, i hver min bøn, ber for eder alle med glæde. Jeg tænker paa ham som kunde vandre fra land til land «med tegns og undergjerningers kraft», og paa hvorledes det i saa maate staar til med mig (og med somme tyske professorer).

Jeg læser det 13de kapitel i første Korintierbrev denne kjærlighetens høisang. Og jeg kan ikke sige det undrer mig at han blev henrykt ind i den tredje himmel og hørte usigelige ord.

Jeg tænker paa hvad den mand har maattet gjennemgaa. «Jeg har arbeidet mere end de andre, faat flere slag, været flere gange i fængsel, ofte i dødsfare. Av jøderne har jeg fem gange faat 40 slag paa ét nær, tre gange er jeg hudstrøket av hedningerne, en gang stenet, tre gange har jeg lidt skibbbrud, et døgn har jeg været i havets dyp. Ofte har jeg været paa reiser, i farer i elver, i farer blandt røvere.» En professor som for nogen faa aar siden har gjort sig den ulei-lighet at gaa op Paulus's veie, gir en levende skildring av hvor bokstavelig disse «farer» er at forstaa ogsaa den dag idag. Og videre heter det: «I farer i mit folk, i farer blandt hedninger, i farer i by, i farer i ørkenen, i farer paa havet, i farer blandt falske brødre, i stræv og møie, ofte i natte-vaaken, i hunger og tørst, ofte i faste, i kulde og nøkenhet. Og foruten alt dette har jeg endnu det daglige overlop, om-sorgen for alle menigheterne.»

For et liv! Jeg tænker paa ham og jeg tænker paa mig selv.

Og jeg mindes hvad han siger: Jeg vet intet med mig selv, men dermed er jeg ikke retfærdiggjort. Han vet altsaa ikke om noget ondt hos sig selv. Og jeg mindes hvad jeg har at sige om mig selv i saa stykke.

Og jeg tænker at saa høit som han staar over mig i kristelig kraft og renhet og fromhet og godhet, omtrent like saa høit staar han over mig i kristelig indsigt. Ti det er de rene av hjertet som faar se Gud.

Og naar jeg med min smule kristelige tænkning kommer i strid med Paulus's, da gjør jeg som hele den hellige almindelige kirke altid har pleiet at gjøre: jeg bøier mig for hans overlegne indsigt i de ting som hører Gud og hans rike til.

Men derfor holder jeg ikke op at tænke over saken. Og det er mig en stor glæde, hvis det hænder at jeg senere virkelig lærer at *skjønne*, at han hadde ret.

Dersom jeg var naturkyndig og arbeidet paa at danne mig en teori om lyset eller elektriciteten, og det viste sig at min teori kom i strid med kjendsgjerningerne, saa vilde jeg jo være nødt til at sige at min teori var gal Og naar min kristelige tænkning kommer i strid med Jesu eller Paulus's, saa siger jeg det samme. Ti de talte det de visste og vidnet om det de hadde set.

Av alt det sørgelige som vi oplever i denne tid synes jeg det sørgeligste er at høre hvorledes de to ypperste folkefærd inden kristenheten staar der og takker Gud fordi de ikke er som andre mennesker. Selv fører de krigen udelukkende av ædle grunde, mens deres motstandere er røvere, uretfærdige og toldere. Saa taler England og saa taler Tyskland som ut av én mund. I aartier har de ligget i kappestrid om magt og mammon. Nu kappes de om hvem av dem der bedst kan gi farisæernes rolle i templet og det saa hele verden ser derpaa.

Det er denne blindhet for egne feil, denne hovmodige selvophøielsens aand som er den værste fare, og som jo langtfra er indskrænket til de krigførende alene. Vi tør haabe paa at der efter krigen skal komme et kristelig opsving, dersom bønneropet om en rikere aandsutgydelse vinder magt paa jorden. Den sværeste hindring for en saadan bønhørelse ligger i selvophøielsens aand. Faar den lov at sitte

inde med magten inden kristenheten vil der ikke komme noget kristelig opsving, men vel det motsatte.

Ti menneskeslegten kan jo ogsaa modnes for dommen. Vi hører krig og rygte om krig, og folkefærd reiser sig mot folkefærd og rike mot rike i en utstrækning som aldrig før. Der har aldrig været en tid paa jorden der sterkere har varslet om den som Jesus skildrer som den sidste.

Og det forekommer mig at enhver teolog som vil nævne Jesu navn, ogsaa de som ikke har «interesse for de sidste ting», bør lære sig av med at mestre Jesus Kristus og hans apostler.

August 1916.

Christopher Bruun.

BLANDT JULEBØKENE.

Romaner og biografier anmeldt av Eiv. Berggrav-Jensen.

I denna stolen *gjenomlider* jag den svenska jul-litteraturen» sa en av de fremste Stockholmskritikerne for nogen aar siden, han pekte paa en dyp, skindtrukken lænestol. Jeg kunde saa godt forstaa ham, men jeg tænkte ogsaa, at det er en gal ordning at anmelderen skal føle december som et stort, utmattende slit, som et haabløst jag -- istedetfor som en nyopdragelsens færd, med søkeglæde og findeglæde og personlig berikelse. Men det blir gjerne til at hver ny bok som forlæggeren sender ind paa pulten, føles som like saa mange nye stein paa ens sind.

Bøkene selv skaffer, efter som en tar fat og læser, oftest ingen forløsning fra det dumpe tryk. Der er saa meget rutine, saa meget fabrikation, og saa sjelden en varm menneskelighet som trænger ind i ens sind og frisker det op. Til og med den rene spænding er blit sjeldnere.

Men saa er der altids en eller anden bok som virker gjennembrudd og gjør en glad. Selv om en ikke føler nogen *hel* glæde, selv om en generes av halvheten baade i form og i indhold, — det er altid velgjørende at møtes med et menneske som har lagt et stykke liv ind i en bok.

Dette gjælder om de fire romaner som her skal omtales. Det er ingen fattig julelitteratur naar det er fire slike.

Men i langt fuldere maal gjælder det de bøker som ikke er digt, men liv, personligheters virkelighet lagt frem i brev eller bok. Og av dem er der endda fler iaar. For hver av dem har ens stue faat en varm tone mere, det er morsomt at samle paa dem. De burte i langt sterkere grad end nu ogsaa bli gave-litteratur.

Ja, netop de, og ikke romanene egner sig til gave. Det er yderst vanskelig at anbefale andre en roman, endsi at

forære dem den. Jeg føler det naar jeg nu skal anmelde hr. Egges, Bojers, Kari Gløersens og Skredsvigs bøker. Det blir meget lettere naar vi kommer til Lloyd George, Johan Sverdrup, Luther, Christopher Bruun, Viggo Ullmann og Hostrup.

I.

Egge — Bojer — Kari Gløersen — Skredsvig.

Av disse fire er Bojers og Skredsvigs uten sammenligning de betydeligste. Egges er spæd og Kari Gløersens er blek mot de andres kraft og intensitet. Kari Gløersen kommer i i det hele litterært langt bak efter de andre. Men de har alle git av sit eget og rørt ved vort personliv.

Listen over *Peter Egges* foregaaende bøker er nu blit saa lang at den har svært trang plads paa baksiden av den nye, «**September**» (Gyldendals forlag, kr. 3,85). Det slaar en ogsaa, naar en læser, for en fabelagtig øvelse han har nu, Peter Egge. Og han er likevel ikke faldt ned i jargon, slik som f. eks. Jak. B. Bull. Efter min mening er dette noget med det bedste riksmaal som en kan læse. Prøven paa det er at læse boken høit [1]). Det er næsten ikke en sætning hos Egge som ikke falder naturlig *at si*. Det maa være ved sit arbeide med *repliken* i skuespillene sine at Egge har ført dette lette, ledige, naturlige talemaal over i skriftform. Det er til at fortvile over, saa fast vi sitter i gammelt bokmaal, vredent og kronglet. Derfor skal De lægge merke til sproget hos Egge.

Men de aller fleste spør som rimelig kan være først og fremst efter indholdet. Og der synes jeg Egge savner fornyelse. *Den* vindes ikke bare ved træning. Hans hjertelag og trofaste blik for tilsidesat liv er det som gir ogsaa denne boken værd. Men den er uklar og usammenhængende, tilsat med altfor forskruede ting.

End ikke det pikante emne han har valgt, eller «problem» skal det kanske være, bør kunne skaffe ham de gamle oplag fra Hjertet og Lænken.

[1]) Dette er et langt sikrere merke end de to-tre ubetydeligheter som C. J. Hambro bruker til grundlag for en sproglig skjændepræken til Egge. At læse Hambros Dickens-oversættelser høit er langt vanskeligere.

Det er den ældre frøkens *ret* til at faa barn, som debatteres damer imellem og av forfatteren belyses ved deres livsskjæbner. Det har været fremme før, baade i bøker og blad. Og beholder formodentlig for ledige mennesker en viss værdi.

Egge har ikke utdypet det. Hverken ved en tilforladelig, taakefri skildring av hovedfiguren eller ved det letvinte galleri til anskuelsesundervisning som han skiftevis trækker op paa kateteret.

Det eneste nye hos Egge skulde være at det ikke er om vaaren, men først naar alle haab tilsynelatende er visnet, og 38-aarsalderens «September» er kommet, at retten skulde indtræ. Sfinx vilde jo at det skulde være meget før.

Egge er som bekjendt en stor og lun humorist. Jeg undres om han ikke horer til dem som klogelig vil la en gold debat gaa sin gang, for at saa livet kan smile sidst og bedst av dem alle. Selveste heltinden, den meget reflekterende og principsterke frøken paa 38, ender nemlig med at — gifte sig, straks barnet skal komme! . Det hele vilde derfor været meget mer følgerigtig om problemet var formet som den aldrende frøkens ret til at *fri*. Men Egge har vel villet skjule ironien, saa boken kunde bli passende jule-underholdning.

Bladene i boken glir ellers let mellem hændene paa en. Egge har ogsaa en hel del gode replikker og som sedvanlig sikre og fine iagttagelser, baade om egteskap og frøkenstand. Det er i det hele en rik anretning — men midtpladsen er tom.

Hvor anderledes *Bojers* hele personlighet virker end Egges. Egge er Østlandsglathetens son. Bojer har sin hjemstavns sterke, svære former, Trøndelagens plads mellem slette og fjeld, hav og indland har git ham hans lynne. Den store boken iaar handler om religionen — den er aarets største bidrag til det som saa ofte har beskjæftiget os her: den moderne digters avspeiling av tidseiendommeligheten i det religiøse. Derfor skal han faa føre ordet meget selv naar boken hans skal registreres.

Det er noget elektrisk ved Bojer, en høi spænding i hans bøker. Egge er mer hverdagslig ogsaa i saa maate. Og det som er aller merkeligst ved Bojer, er netop at det er

fra et eller andet ideal at denne høispændingen kommer. Slik i «Vort Rige» (arbeidsherrens sociale forsøk), i «Kjærlighetens øine» (godhet contra penhet), i «Sigurd Braa» (retlinjet kraft). Bojer er ikke bare digter, d. v. s. en som lager bøker — saa lavt er jo digter-typen sunket —, han er ogsaa menneske, levende, glødende, — forsøkende, haabende. I grunden er det slik vi ønsker os vore digtere! Men netop disse har det vanskeligst med at faa os til at være helt fornøid med bøkene deres. Det er meget lettere for dem som ikke vil noget og bare sætter skjæbner og begivenheter i staaende svingninger.

Det lysende kraftideal som overskudsmennesket Sigurd Braa [1]) er — det forekommer, for mig ialfald, kunstig opstivet, forcert. Jeg styrkes ikke av kraften hos ham. Langt mere tro har jeg da paa hende, hustruen, som bærer sin dødsvisshet alene, for ikke at forstyrre *ham*. Skjønt ogsaa dette er sat paa skruer — og viser i grunden kraftmandens svakhet. Bojer som er slik en psykolog, maa sikkert føle det selv — jeg synes den nye boken er et vidnesbyrd om at ingeniøren Sigurd Braa var kunstig, en slags sjælelig staal-konstruktion.

Ogsaa i «**Den store hunger**» (Gyldendal, kr. 5,00) er det en ingeniør som er helten. Men den store hunger er hungeren efter religion, efter evighetsperspektiv. Og dermed er jo figuren, trods al likhet ellers med Sigurd Braa, altsaa indstillet efter et ganske andet sigte. Det gir straks mer hvile ogsaa under kraft-kar-skildringen. Ubevisst føler vi ogsaa at hans jevnlike i ingeniørkunsten og delagtige i successen nede i Nil-utbygningen er saa flate og fattige netop fordi der ikke er nogen skjult sangbund i dem, intet perspektiv ut over successen, ingen evighetshunger.

Dette motiv tiltaler mig sterkt. Jeg har mer og mer den tanke at Shakespeares ord: tro ikke paa den mand som ikke har musik i sjælen, er en god ledetraad. En kunde ogsaa kalde det med andre ord: vær ræd dem som ikke har nogen hunger ut over sulten.

Det er dette som binder ingeniør Holm et fast tak i ens sympati. For han er ikke ellers slik at han stormtar os.

[1]) «Sigurd Braa», skuespil, utkom ivaar (Gyldendal, kr. 3,25).

Ikke heller er skikkelsen saa gjennemført i tegningen, at man faar ham rigtig hel og klar.

Vi har lettere for at gripe ham helt i den dulgte dragelse som vi møtes med ham i, bakenfor klarhetsplanet. Dette er det menneskelig berikende ved boken.

Den store hunger er imidlertid *ikke* bokens ledemotiv. Den korrekte titel vilde været En ingeniørskjæbne». Hele første del kunde for saa vidt godt været skrevet før forfatteren tænkte at la det andet motiv spille ind. Denne første del, fattigguttens liv ute ved havskjærene, hans arbeidstid paa verkstedet i Trondhjem og paa teknikken, forholdet til søsteren o. s. v. er et kunstverk for sig selv, paa høide med det bedste Bojer har skrevet. Her mestrer han alt, her beaander han detaljene

Det kan forresten være berettiget dette, at den store hunger ikke merkes før meget andet av livets mætte er forsøkt. En feil i kompositionen blir det først naar der ikke siden i nogen mon bygges paa de meddelte forutsætninger. Og især naar det siden forutsættes noget som vi ikke i første del hørte noget om (sterke indtryk fra kirkegangen som gut, især fra salmesangen).

Og den store hunger maatte været ganske anderledes forberedt ialfald i sjæleanalysen. Den utvortes skjæbne har nok sit at si for denne hunger. Men den alene kan ikke forklare den. Og den forklares ikke ved nogen *ord* om at den ytrer sig. Vi maa merke den, kjende den i sjælsytringene. Et verk om den store hunger vilde kræve en hel del mer religiøst psykologisk arbeide.

Men saa slaar det mig: Kanske du nu dømmer for meget som fagmand? Kanske er det netop rigtig at det hele ikke er klart orientert og underbygget, kanske er det netop genialt rigtig at det ikke merkes som religion — før det slaar ut? Jeg sier dette ikke bare til mig selv, men til alle experter i emnet, for at vi gjestevenlig skal ta imot hvad der gis os i denne bok og ikke ryste det hele av os fordi det ikke er tillaget efter *vore* recepter.

Opgjoret med den religion som er, tar ikke stor plads. Den vaaknende, begavede teknikker finder snart at videnskapens mirakler er noget ganske anderledes stort end de

gamle guds-undere. «Der er noget som heter aand, selv om det ikke kommer fra Vor Herre. Disse ingeniørene er en slags prester, selv om de ikke præker og ber.»

Denne indsnevring av guds-omraadet er de vaktes verk, ikke ingeniørenes eller digternes. Gud er for de vakte kredse ikke skaperen av himmel og jord, men skaperen av kirke og bedehus og frelsningsordenen. Derfor er det blit til det at menneskene gjør sig alt mere «selvhjulpne» desto fler tekniske ting de kan sikre livet med! Saa ogsaa hos Bojer:

«Har De tænkt paa at for hver seir menneskeaanden vinder over naturen, fravrister vi guderne noget av deres almagt! . . . Jehova liker ikke ingeniører!»

Der aapner sig ogsaa snart fjernsyn for ingeniøren, fremtidsmuligheter som nok kan mætte adskillig evighetshunger, og han gir sig helt hen i de store opgaver med utbygning av selve Nilfossene for kongen av Abyssinien.

Ifølge et brev som ingeniøren senere i livet skriver til sin ven som er blit der ute, er det gaat slik med hans religion:

«Jeg antar at det religiøse har været en lignende magt i din barndom som i min. Vi var gale knegter, men gik gjerne i kirken, ikke for at høre hvad presten sa, men for at bøie hodet under salmen og selv synge med. Naar orgelbølgen rullet avsted, da syntes ialfald jeg at der vaaknet dønninger i mit eget sind, som bar mig tilveirs mot riker og land, hvor alt endelig var som det skulde være [1]). Og siden reiste vi ut med en stump salme i vort hjerte, og vi kunde nok forbande Jehova, men salmen levet i en krok av vort sind som en hunger efter en verdensharmoni. Og hele den travle dag kunde vi skraale med i staalsangen, men om kvelden paa det ensomme leie dukket en ny magt op i vort sind, det var uendelighetshungeren, det var trangen til at vugge og vugge paa de evighetsbølger, som ingen forklaring har.»

Det var paa et sent stadium at ingeniør Per Holm skrev dette til ungdomsvennen. Vi har imens kunnet følge denne

[1]) Om denne skildring er rigtig guttepsykologi, kan der være delte meninger om. Forfatteren har reservert sig ved det indskutte «ialfald jeg», men da hadde vi ogsaa hat krav paa en skildring av disse ting dengang vi fulgte gutten i opveksten. E. B.-J.

hungers opkomst i ham og set de forskjellige ting hvormed han har villet mætte den.

Først var det, der ute i Ægypten, længselen efter Norge. «Hungeren efter det som laa bortenfor alt, blev større og større. Jeg trodde det var Norge jeg manglet».

Men saa var det likedan efterat han kom hjem.

Da kommer kjærligheten.

«Du tar hende bare i haanden, og her er vi, siger du mot livets og dødens magter. Her er hun, og her er jeg. Det er vi to. — Og vi lar salmetonen bruse til veirs . . . . og det er ikke kirkehvælv længer, men selve det uendelige rum. Ser du, nu forstaar jeg dig der oppe. Jeg tok dig aldrig alvorlig, saa længe du sat der og puslet med synd og naade, men du er jo ikke den blodtørstige Jehova, — du er selve lysets guldlokkede yngling. Vi to hilser dig, ikke med et bønnehyl, men med en hymne, og vi tar altet med. Vore evner, kundskaper, drømme — er med. De har hver sit instrument, og hør for et kor!»

— Nu er ikke længer Gud ræd ingeniørene heller, forstaar vi. Hvor er da forskjellen paa staalsangen og salmetonen? De klinger noksaa likt:

«Vi staar i kjærlighetens første dag, og her er ikke tale om naade eller tvil eller tro eller hjælp, vi sender bare et brus mot himlen fra alle de gyldne floder i vort sind».

— Dette var i kjærlighesens «første dag». Da ytret uendelighetstrangen sig *givende*, ikke trængende, — den sprang ut av et overskudd. Men la os følge videre. Ikke bare blir overskuddet mindre — det behøver ikke derfor at være noget ulykkelig i egteskapet, var det ikke heller her. Men der er noget som fremdeles er utilfredsstillet trang.

«Hvad søkte han? Lykken? Og bak den? Salmetonen kaldte han det som ung. Hvad var det nu? Gud? Men han fandt ham neppe ved lediggang.

«Du har suget den næring du kan ut av hjemmeglæden, egteskapet, faderlykken, landskapet, menneskene her. Der er lemmer i dig som hungrer efter bevægelse. Efter at slippe løs og arbeide, kjæmpe, handle».

Og saa tar han paa sig den store vandutbygningen paa 4 millioner oppe i fjeldet.

Men det gamle overskud kommer ikke igjen med dette heller. Den store hunger kan jo heller aldrig være andet end et underskud. Han opdager snart at «evighetshungeren kjørte paa siden av hans dygtighet og spurte: hvorhen? Hvorfor? Og saa?»

«Lykken over at leve er for dig at omspænde mest mulig av universet og la det vugge omkring i din tanke og dine sanser.

«Og saa? Er det nok? Denne hvilen ut i dig selv – er det nok?

«Hvis jorden en dag blir befolket av overmennesker — hvad hjælper det, naar de maa dø?»

Det blir allikevel ikke døden som tvinger ham til mer klarhet over hungeren. Det store underskud kommer først da han har uheld paa uheld og synker og synker i gjæld og sygdom. «En magt utenfor hans egen vilje var begyndt at spille ham puds».

Men saa er ikke længer Jehova den «guldlokkede yngling» som man *ikke* møter med «bønnehyl».

Hans hustru besøker ham paa verkstedet, der han nat og dag stræver som en gal med opfindelsen som skal redde dem.

«Da hendes skridt døde hen, blev han staaende et øieblik med en trang til at vende sig mot en eller anden høiere magt med bøn om at det maatte lykkes for ham. Men der gaves jo ingen. Det endte med at han saa paa jernet, ilden, verktøiet, og sine egne hænder, og til alt dette var det som han sukket i bøn: Hjælp mig — hjælp mig, saa jeg kan redde lykken for hustru og barn».

Og litt senere sakker han: «Men er der ogsaa en vilje der oppe som angaar dig? Du tror det ikke, og allikevel stiger en liten bøn ogsaa dit op: Hjælp mig ogsaa du. Hvem? Du som hører. Hvis jeg engang bad om et arbeide, som kunde mætte min evighetshunger, da indrømmer jeg nu at det var hovmod».

«Trøster det nogen i himlen at menneskene martres av det blinde tilfælde? Er min hustru og mine barn slaver av en meningsløshet — og allikevel smiler de? Svar mig, om du hører — du med de mange navn».

— Vi kjender den fra før denne nødens bøn, dens

tiggen og truen om hverandre. dens krav. dens irritation. Veiene deler sig her: enten bøier mennesket sig. gir sit liv hen for at finde det: eller ogsaa gaar det over i den store bitterhet.

Bojer ser klart dette veidele. Men han vil ikke frem nogen av disse linjer. Han bryter sig ut i nylændet — det er vel derfor hans sti ikke er god at finde igjen for os andre.

Han avviser først bitterhetens selvopgivelse. derpaa ydmygelsen under Guds vilje. Ingeniør Holm sitter og ser sig selv som flere personer:

«Jeg saa en mand fare ut i natten og true næven mot himmel og jord. en vanvittig. som negtet at spille med i komedien mer og derfor styrtet nedover mot elven.

«Men jeg selv sat igjen.

»Og jeg saa en anden pusling løse sig ut. en ydmyg. graablek asket. som bukket og bøiet sig under pisken og sa: Ske din vilje, og Herren gav. Herren tok. Det var en ynkelig person. som lusket ut i natten og forsvandt.

«Men ser du. da opdaget jeg at der endnu var noget igjen. Der var en liten ukuelig gnist i mig. som begyndte av sig selv at lyse. det var som jeg var hensat paa tilværelsens første dag, og en evighetsvilje løftet sig i mig og bød: Bliv lys!

«Denne vilje var det som efterhaanden vokste og gjorde mig saa sterk».

— Dette er jo bare en stemning, og ordene gjør den ikke klarere. Jeg har lettere for her at følge forfatterens ledende haand end jeg har for at følge en sandsynlig sjælelig utvikling hos hans ingeniør. Det som forfatteren nemlig har villet. det er igjen at faa sin hovedperson ovenpaa. reise ham op i overskuddet. Dette lar han ske i et meget dristig sprang: «Jeg begyndte med at føle usigelig medynk for alle mennesker paa jorden. *men det endte med stolthet over at jeg var en av dem.*»

Dermed har Bojer knyttet traaden tilbake til kraftidealet som han er gaat ut fra. Og det er for saa vidt ganske rigtig av ham at han lar sin religion prøve netop i et nederlag. Det er midt i selve den knusende jammer at overskud-

det stiger frem i ingeniøren. Nu er han igjen fri bønnehylet, og kan som før vendte sig til «den guldlokkede» Jehova. Det er templer han vil bygge, «ikke bedehuse eller kirker for jamrende syndere. nei et tempel for den pompøse menneskeaand, hvor vi kunde opløfte vor sjæl til en hymne som en gave til himlen».

Her er stoltheten reddet: ikke mottagende, men givende er menneskets stilling overfor guddommen. «Mennesket maa reise sig og være bedre end de blinde magter som styrer dets veie, det maa midt i sine ulykker sørge for at det guddommelige ikke dør».

Det er noget haardt, noget — udigterisk i disse ord av kold prækentone: man *maa sørge for* at ulykken ikke knækker overskudsfølelsen. Den druknende *maa sørge for* at vandet ikke skyller over ham.

Bojer lar det forresten ikke bli med bare ordene. Han søker i en handling, noget av det vakreste og mest dramatiske i boken, at utløse det guddommelige. Ingeniøren har en ondsindet nabo, hvis folkevonde kjøter har strupt ingeniørens lille datter. Det blir naar og mange har ikke engang utsæd den vaaren, blandt dem naboen. Hos ingeniøren blir det en skjæppe byg til overs. Dette ligger han og tænker paa en nat — — staar saa op og saar sit byg i naboens jord, mens han sover.

Forfatteren vil ikke ha dette opfattet hverken sentimentalt eller kristelig. Det er en rolig overveiet handling for at redde det guddommelige midt i ulykken.

«Jeg gjorde det ikke for Kristi skyld og elsker eders fiender, nei, men jeg stod paa mine ruiner og følte et uendelig ansvar».

Bokens sidste side indeholder saa — i form av ingeniørens brev om begivenheten til vennen i Ægypten — en filosofi over dette nye guddommelige: Det er «den pompøse menneskeaand» som er hovedsaken, den som rammes av alle ulykker og sorger og dog mit i sine kvaler »har overskud nok i sit sind til at sende straaler ut i det kolde verdensrum og varme det op med en «Gud».

«Ære være dig, o menneskeaand. Du gir verden en sjæl».

Alle som levet og nu er døde, alle som er nu, og

alle som kommer efter, har til opgave paa denne vis at «skape Gud».

— — Vi maa holde disse Bojers tanker ganske klar av Bjørnsons: Hvor bra folk gaar er Guds veie. For der er hos Bojer et virkelig bevisst *religiøst* motiv, det som er uttrykt i titelen. Men der er en underlig selvmotsigelse i denne bok mellem titel og konklusion. Det blir jo tilsut mennesket som er den givende, den skapende. Boken kunde hett «Det store overskud». Men al psykologi vil gi titelen ret i mot boken, det er hungeren som er det karakteristiske, urdype i mennesket, det er underskuddet som ved religionen skal vendes til overskud. Vi skal imidlertid ikke i fastkjørt psykologisk dogmatik avvise forfatterens vei som en umulighet. Men den burde ikke staat der bare som et postulat paa sidste side, vi hadde hat krav paa en digters utfoldelse av hvordan gavmildheten overfor «Gud» blev praktisert gjennem ialfald en del av et liv.

Men som Bojers bok er, er den baade et digterverk og et alvorsverk av dem vi ikke har mange av. Den er mer mandig end de bøker pleier være som bøier ind paa det religiøse felt, den har meget mer tænkning, og den er fri forloren sentimentalitet. Selve dens paavisning av evighetshungeren som kjører ved siden av os midt i al vellykkethet, er en værdig pendant til Plinius den ældres billede: assidua de Deo quæstio est, — aldrig faar du spørsmaalet om Gud til at sætte sig.

At det har reist sig med vælde i vor tid, vet vi. For hvert aar blir det religiøse moment mer fremtrædende i aarets litteratur. Bojers bidrag viser igjen hvordan der *arbeides* paa en vei fremover.

Litterært er der noget ujevnt ved Bojers bok. Den er saa meget mer konstruktiv paa slutten, saa meget mer organisk selvfølgelig i begyndelsen. Der findes ogsaa nogen underlige krasse indskudd, de virker næsten som naar gutter skal kjække sig og si noget «stygt». Jeg synes ikke det er litterært dannet at anbringe unødige eder. De har en sjelden gang sin berettigelse paa paletten naar en farverik person skal males. Men de skal forsvinde i miljøet, ikke hæve sig

ut av det, stikke av. Skredsvig er i saa maate et forbillede. Men jeg kan ikke negte at Kari Gløersen her har naadd rent kunstnerisk længer end nogen av de andre. For hun skildrer aldeles livagtig kjeglet i en Vaterlandsbule uten en eneste ed. De letvinteste effekter er ikke altid de mest kunstnerisk fuldkomne, — det glemmer vore forfattere ofte.

Olav Hall er fru *Kari Gløersens* anden større fortælling. (Aschehoug, kr. 4,75). Den første «Fast fjeld» gav hende straks en god platform.

Kari Gløersen digter saa like ind paa livet av os at det er rent pudsig. Her er stiftsprosten med familie i Kristiania og hans pers. kap. hovedpersonene; fru Larsen i smaakirkeforeningens kvindeforening, kirkestatsraaden med familie, og cand. teol. Korn som ikke vil bli prest, utgjør galleriet. Og saa er det problemene: en prest som tar bjergprækenen ordret og blir antimilitarist, en kvindeforeningsklik som er sladderagtig, og en himmelstormende idealist som blir — forelsket.

En burde næsten sende boken til en anden verden for at faa en utenforstaaendes anmeldelse. Disse ting kjender en saa altfor godt at det skal noget til at opretholde illusionen for bare sakkundskap! Men saa læser man den ialfald uten vanskelighet tvers igjennem — hvad det ikke er sikkert at en utenforstaaende vilde gjøre!

Litterært synes jeg bare næst sidste del duger. Første del er alt for uttværet — hvad skal vi med dette Vorspiel im Himmel — avstamningen forklarer jo ikke paa nogen maate pastor Halls senere liv. Det er fuldstændig løst alt dette med fjeldbygden og moren. Og saa er sidste del, den som fordringsfuldt begynder med en blank side med romertal III paa, aldeles forjasket.

De bedste detaljer, der hvor baade miljø og personer og samtale blir helt klar og fast i ens forestilling, er scenen fra Vaterlandskneipen og dens beboere. Dette virker som liv, men ellers er der meget som er tilstelt. Det er komplet utilladelig at la en fuldstændig tom figur som denne cand. Koren spille en slags rolle hele boken igjennem, uten at la os faa *noget* fast at knytte navnet til. Selve Olav Hall er aldrig *utdypet*. Derfor blir talene hans i folkets hus ogsaa saa i luften.

dinglende. Fru Gløersen har fuldstændig tat sig vand over hodet da hun vilde tegne en moderne presteskikkelse av himmelstormerens art. Det blir et *skal* til en Brand, men en Brand i vore dage er en kompliceret sak, i alle fald ikke saa aldeles efter den lille multiplikationstabel som fru Gløersen har gjort ham.

Det værste er at selve konflikten, det som han skal avsættes paa, er saa usandsynlig. Vel er det mye jagt paa prestene i vore dager, men netop dette: at de er strenge i kravene, at de er *hele* i den sociale hengivelse og ogsaa i fordringen, det blir beundret. Skulde *staten* (som her) tænkes at gripe ind, maatte pastor Hall ha opfordret i rene ord til militærnegtelse, — hvorfor lar forf. ham ikke gjøre det? Det vilde ikke været spor mer paafaldende det, end noget andet — for alt hvad vi kjender til ham ialfald.

— Men hans idé er altid noget som man blir ærbødig for: gjør alvor av ikke at sætte Eder mot det onde, slaa ikke krøl paa Bjergprækenens retlinjethet. Problemet er forresten saa finmalet nu, at man maa være flink for at gi det friskhet og nyhet. Det er fatalt at dette mangler. Men endda værre er det, at forfatterinden lar os rent i det uvisse om hvad værd hun vil ha tillagt hele alvoret i uavkortetheten — naar hun nemlig lar ham kaste hele det store Nye rike og den vældige opgave fra sig idet han faar Signe op til sig paa fjeldet. Ogsaa Signe blir overrasket over ham.

«Men Olav, det store du skulde leve for?»

«Det store er nu blit det største. Signe — det menneskelivet vi to skal leve.»

Dette kan være vel nok som et øiebliks helhet i kjærlighetens, — men ikke som avslutning paa et problems alvorskamp.

Linjene er for store. Der er lagt et skib paa beddingen som skulde flyte paa at det blev saa storlagt — men saa manglet der kraft til at drive det frem. At gaa ombord kan nok gi en underholdende time, men man kommer ikke nogen vei.

Det er saa vegtige indvendinger dette, at det maa ikke dølges bak den sympati som en ellers føler for forfatterinden. «Olav Hall» er en underholdende bok, den har megen latent

varme. Og den er ikke sentimental. Den er fornemt behersket og avveiet i forhold til nogen slags propaganda. Og man har en velsignet følelse av at ha et sundt og støtt menneske med sig under læsningen. Hun er bare ikke nogen stor digter.

Sterkest personlig av alle julens bøker er imidlertid *Chr. Skredsvig*: **Evens hjemkomst**. (Gyldendal. Kr. 4,50).

Det er en bok man aldrig glemmer. Den er like hensynsløs som den er yndig. Hensynsløs i den maate hvorpaa den dissekerer mandens gemytsliv, derfor alt andet end velgjørende. Men yndig, og vel at merke aldeles til graasteinsbunden *naturlig* i sin ynde, kraftig, livssvulmende i sin ynde, ved skildringen av *hende* og barna. Jeg vet at en anmelder skal være forsigtig naar han sitter med bare 8 dages avstand fra en sterkt gripende læsning, men det maa ialfald med denne reservation gaa an at si, at hvis Bjørnsons Synnøve manglet realisme, saa har denne Torgun Brænna ikke bare dette i fuldt maal, men dermed ogsaa en sterkere deilighet end selve Synnøve. Slik poesi, slik ærlig finhet — den norske bondejente har aldrig været herligere skildret. Det generer heller ikke at man jo maa tænke det er hans egen hustru som er forbilledet. For der er i hele boken ikke *ett* træk hos Torgun som forstyrrer, ikke en eneste gang føler man billedet idealiseret, tillagt digterglans. Med denne kvindeskikkelse staar boken blandt de en altid vil se paa med varm glæde.

Men ogsaa maleren selv, mands- og kunstnertragedien har gripende træk i overflod. Det er ikke andet end Skredsvigs eget store maleri «Et digt om livet» som her er omsat i digtning. Men forekom det ikke allerede dengang paa lærredet litt ubehagelig indiskret? Han sitter hos hustru og barn, og der er i disse tos hengivelse til ham og tro paa ham absolut ingen brist eller tvil. Men til ham nærmer sig en taakens kvindeskikkelse som griper hans tanke, hans minde . . . . og hans blik er fraværende mens han kjærtegner sit barn.

Tanken er rigtig, men det blir for massivt, naar fantasien males som graahvit taakeskikkelse paa lærredet.

Selvsagt generer det ikke paa langt nær slik i en bok. Ogsaa her dukker de op, kvinderne fra før, — en av dem reiser op til dalen og overrasker ham en vinternat da han er alene paa sætra for at jage . . . Og der kommer ogsaa en ny kvinde. Der er aldrig noget ublygt ved *hans* forhold til dem, andet end dette at han analyserer sit sind saa forfærdelig, han sætter forstørrelsesglas paa, og saa pines han . . . for Torgun er den trofaste der hjemme hos barna.

Der er ansats til en mandfolkets psykologi: kjærligheten til den éne — motstandsløsheten overfor de flere, længselen mot hjemmet — det forlokkende i vennenes lag og deres opmuntring; forsættet om at tjene nok til at hustruen ikke skal ha det vondt og slite — svakheten til at bruke pengene, naar de først er tjent, til en vennerangel og til «den forbandede whiskyen». Alt dette er ogsaa ført frem til en *krise*, da han vælger helheten og selv tror paa at han skal gjennemføre den. Men saa dør han paa vei til byen.

Dette sidste *behøvde* slet ikke her slutte fortællingen. For det er ikke feiltrinnene og refleksionene i den anledning som gir forfatteren stof. Helt motsat sine naturalistiske digter-forbilleder har han igrunden mest at gi naar han skildrer det daglige liv hjemme, med barna, med hende, med arbeidet. Han kunde godt latt Even seire en stund før — det blir en tid litt langtækkelig, litt generende med hans sinds utæthet. Og han kunde vist os *Evens hjemkomst* i dens virkelige betydning.

Jeg synes ikke at hustruens underlegenhet her bringer nogen forklaring. Torgun er saa rikt et menneske, at hendes bygdeopvekst ikke er avgjørende. Det avgjørende er at *han* er kunstner og trænger evindelig stimulans i forskjellig form. Der mangler et normalt *arbeide* for at Evens liv kunde været billedet av et menneske- eller mandfolke-liv. Som det nu er, er det blit et digt om «kunstnerlivet». Men et digt med rigdom og lys og varme, uten vammelhet, uten selv-opgivelse.

At malere kan skrive er ikke saa overraskende. De fører ofte pen og pensel like godt. Men i Skredsvigs gemyt er der noget som higer ut over detaljen, ut av det én-bladede maleri. Flere av hans billeder har jo hat tre avdelinger

(som Et digt om døden). Derfor er han *bedre* som digter end som maler. Og hvad der især gjør hans digtning saa bedaarende, er alle de smaa-træk som hans malerøie fanger ind og fæster likesaa sikkert som stilfærdig. Han *peker* ikke paa de fine yrsmaa detaljer, han gjør dem ikke til opdagelser og sætter et utropstegn efter for at vi skal beundre dem. Men de kan sommetider bringe en til at juble, saa livagtig blir det alt sammen for en.

Folkeskildring er for utbrukt et ord naar en skal karakterisere dette verk. Jac. B. Bull vilde laget 15 romaner av det, alle dobbelt saa tykke som denne. Men den er ikke rigtig *hel* i nogen av sine anslag. Den har for mange generende blaff av pariserparfume op i fjeldluften til at den er hel norsk, og den er for meget av et menneskes *hjemkomst* til sundhet og godhet, til at den er hel som naturalistisk skjæbneanalyse. Den er for meget kunstnerpræget til at være hel menneskетype, og for meget menneskelig til at gi os en blot kunstner. Hel er den vel bare som Skredsvigs eget livs digtning — men ogsaa der med indslag som forstyrrer en hel hengivelse til den. Dette er det som gjør en uklar overfor boken, man kan ikke finde noget sikkert utgangspunkt. Men selv om det gjør vondt at netop denne, den største og rikeste, ikke skulde være hel, saa kan en ikke derfor la være at være personlig inderlig glad i den.

II.

Luther. — Lloyd George. — Johan Sverdrup. — Christopher Bruun. — Viggo Ullmann. — Hostrup.

Det er en broget flok navn, men de har den ting fælles at det er med glæde man skriver dem. Ogsaa med glæde som bøker til jul. Vi skal ikke være uretfærdige mot romanene — de er nødvendige, vi vilde savne dem om de ikke var der. Men biografiene — det er ganske anderledes helhjertet man hengir sig til dem. Og saa er *alle* biografiene av de mænd vi nævner her, gode!

Om *Hjalmar Holmquist:* **Martin Luther** (Sveriges kristliga Studentrörelses förlag, Upsala, 141 sider, kr. 2,75) maa det brukes endda sterkere uttryk.

Holmquist (professor i kirkehistorie i Lund) skulde jo

ogsaa være manden til at skrive Luther-boken. Han er en stø lærd som bærer professortitlen høit, men han er ogsaa en av Syd-Sveriges mest eftertragtede foredragsholdere («bondföreläsare» som de erter ham med i Lund), og han er en religiøs personlighet av en egen logn dybde, et brændende sind bak et behersket ydre.

Saa er det blit en bok om Luther, værdig baade professoren, bondföreläsaren og kristenmennesket. Det vil si: Vi merker overalt den fuldkomne viden i emnet, oversigten over alle de opfatninger som er gjort gjældende om Luthers mange epoker, en rolig kildekritik som frir os fra den ubehagelige følelse av at sværve i luften. Men bondföreläsaren har hindret professoren i at gjøre dette kjedelig. Holmquist er i virkeligheten en humorist, en lun ironiker om det kniper, og dette kommer ham herlig til gode naar han tumler med den store mængde stof. Med at gjøre fremstillingen populær har han aabenbart intet stræv, det falder av sig selv efter den lange øvelse.

Nu kunde det hele blit en populær Kino, arrangert livfuldt med alle de effekter som staar en Luther-biograf til raadighet. Men kristenmennesket i Holmquist har gjort det til noget meget mer. Hans glød har git det hele personlig stopning, alt sammen er baaret frem av et brændende sind, i formen dæmpet og avveiet og netop derfor desto mer gripende i virkningen.

Like til Luthers og Melanchtons pinlige befatning med landgrevens dobbelt-egteskap er behandlet — det som ellers en populær Luther-biograf maatte grue for; men Holmquist har intet stukket under stol. Han veier rolig de forskjellige forhold og hensyn som spillet ind, — tilslut *forstaar* vi, og dømmer allikevel, det avholder Holmquist os ikke fra.

141 sider — og dog hele reformatoren og reformationen I begrænsningen viser mesteren sig!

Holmquists bok er en statelig indgang til reformationsaaret for de nordiske kirker. Selv om næste aar skal bringe meget jask (tænk hvor meget fabrikation der alt før er drevet av Luther-litteratur!), saa skal da ingen ting ta fra os denne helstøpte bok.

Jeg vet ikke om *Vald. Ammundsen* tænker at sende ut en ny utgave av «*Den unge Luther*» som kom for 9 aar siden.

Den var indtil Holmquist kom, det bedste som forelaa i Norden om Luther. Men den hadde mer begrænset sin opgave som ogsaa titelen sa. Jeg tror imidlertid at Ammundsens fine historisk-psykologiske monografi burde frem igjen. De som ønsker at leve sig ind i Luthers utvikling, nu vi gaar ind i 1917, vil ha stor glæde av «Den unge Luther» (156 sider, Pios forlag).

En oversigt over Luther-litteraturen skal forresten vore læsere faa i januar-heftet, skrevet av *Hjalmar Holmquist* selv.

Vi vil gaa like over til den næste personlighet uten nogen bro i form av sammenligning. Boken om **Lloyd George** av den svenske digter *Ludvig Nordstrøm* (paa Bonniers forlag, 312 sider, kr. 5,25, men i billig folkeutgave kr. 1,50) er ogsaa aktuel — Lloyd George spiller i disse dage vel det høieste spil en statsmand nogen gang har været oppe i.

At lære ham at kjende ned til hans histories røtter, er vel ikke det samme som at kjende ham til bunds. Men det er en stor tilfredsstillelse ialfald at se mandens utvortes levnetsløp klart for sig.

Og saa er det tegnet levende, med digterfart av Nordstrøm. Det har været sagt at han for sterkt tilgodegjør sig de socialistiske drag hos Lloyd George, men jeg synes ikke dette generer. Man ser jo tydelig at boken ikke er objektiv, desto bedre, kunde man si, for objektivt kan det ikke nu skrives om den heteste statsmand i Europa.

Jeg var spændt paa om Nordstrøm (som forresten er litt av en mystiker selv) vilde la det religiøse komme til sin ret hos den engelske statsmand. Kanske er det ikke tat hensyn nok til det under skildringen av de modnere aar. Men i barndom og ungdom er det fuldt med.

Han er et vidunder, Lloyd George! Det er rent som en aabenbaring at læse om hans opspurt og hans første politiske virke. En steil retlinjethet har han, som har bragt ham døden nær (da han over hele England opponerte mot Boerkrigen!), og som har støtt ham væk fra alle de førere han har tjent under. Nu sidst altsaa ogsaa fra Asquith. Men det har været det saklige han har holdt paa. Hvor stor del hans egen ærgjerrighet har i hans optræden, kan ingen endda vite. Personlig tror jeg godt om ham, netop fordi han aldrig

har lagt skjul paa at man ikke falskeligen skal late som om man ikke er ærgjerrig.

Denne boken er atter en stor utvidelse av ens horisont. Et middel til større menneskekundskap, til politisk kundskap, til at forstaa avisene for idag og imorgen. Enhver vaaken sjæl fra 16 aar og opover vil bedre mestre sin samtid naar han har læst Lloyd George-boken. Den er en fuldkommen gave til Nordens læsekreds

Johan Sverdrup er ikke paa den maaten aktuel. Og det er sørgelig at han ikke er det. For det betyr at de store tider i vor norske politik ligger langt bak os. Saa langt bak at *historikerne* alt kan ta fat paa dem. Nu er jo forresten professor *Koht* den mand som kan holde varmen oppe i historien. Det blir ingen blek Sverdrup han tegner. (3 hefter er kommet. Aschehoug).

En ser det alt av disse første heftene: nu skal vi til bunds i fænomenet Johan Sverdrup. Av hele slegten gir Koht et billede. Alle detaljer, alle enkeltskjæbner, selv de fjernt fra statsmanden, fletter et bakgrundsbillede til at forstaa hans natur og lynne.

Det er festlig at se i møte alt det Koht nu skal lægge frem om Johan Sverdrups liv og indsats. Han gjør det slik at en altid er med — fordi *han* er det. Og da blir det dobbelt frugtbart at læse vor egen sidste historie.

En nordmand vilde nu ogsaa ha grepet os sterkere end en danske kan gjøre, naar **Christopher Bruun** skal tegnes. I serien «Folkets førere» har høiskolelærer, forfatteren *Anders Uhrskov* utgit en 96 siders livsskildring av dette tidsskrifts mangeaarige medredaktør. (Gyldendals forlag, kr. 1,35).

Ogsaa her gjælder det, at for alle os som har saa mange detaljer om Chr. Bruun, men som ikke har (som vore fædre) fulgt ham i hans utvikling, er det en stor tilfredsstillelse at faa linjen trukket op for helheten. Det kan nok en gang ske fyldigere og med mer norsk blod i tankegangen. Men Uhrskov har faktisk gjort os en stor tjeneste ved allerede nu at samle alle træk saa pent og varmt. Som rimelig kan være spiller 1864 en stor rolle i boken; Bruuns optræden dengang fremtrær i det hele som forklaringen paa hans sterke magt over sindene hele tiden siden, som formelen der forklarer gaaden.

— Jeg tror ikke dette er ret. Bondeguttene paa «profetstolen hans vil sikkert ikke gaa med paa det. Heller ikke de som ellers er kommet ind under magten av Bruuns personlighet.

Men det er sandt at 1864 er symbolet for ham. Ta ransel og rifle og gaa til fronten — det har han altid gjort! Ikke sittet hjemme og sunget klagesanger. Naar teologene sier at det er en ond og antikristelig tid, vi lever i, da svarer Bruun at *det er til mere nytte at tænke over tiden end at klynke over den.* (Uhrskov side 83.) Denne parole er den eneste rette kristelige. Og det er i aller høieste grad aktuelt at la den lyde netop nu!

Det er en egen verden at leve sig ind i, den som skaptes her i Norge av Grundtvigs ånd. Helst skal man høre dem fortælle, de som var med og *levet* dengang. Andreas *Austlid* har gjort det mesterlig i det lille skrift til Bruuns 70-aarsdag. Men vil ikke flere gjøre det? Jeg synes ikke jeg vilde kunnet forstaa mit eget folks sidste livsepoke hvis jeg ikke hadde sittet og hørt paa nogen av den nu aldrende garde fortælle. De faar en egen glød naar de gaar tilbake til hine dage da Grundtvig levde som det store livsmidtpunkt, og da Sagatun og Vonheim reiste sig. Endnu lever gamle fru Tora *Borch* i Holmestrand — like begeistret interessert helt fra Lloyd George til Oddmund Vik idag, som hun har været det fra 40-aarene og hele veien opover for alle store saker, helt og fuldt aandelig født og næret av Grundtvigs intime kreds i de aar hun og hendes mand, billedhugger Borch, levde i Kjøbenhavn i Vartovluften. Hun er 85 aar nu, men i hende speiler sig nutidens variable aandsliv klart i det vidtfavnende verdensspeil som den store tid dengang fik av Grundtvig.

Hun er vel den ældste nu. Men der er mange yngre. Alle som træffer dem, skal bøie ind under mindets hvælv med dem — ikke mindst skal vi unge kirkerekrutter gjøre det. Naar man har gjort det — og kommer ut igjen i det lille virvar av dags dato, da synes man alle de andre er fattige som ikke har lært veien til denne kreds at kjende.

De tre bøker som er kommet til jul, om Bruun og Hostrup, og saa brevene fra Ullmann er gode *litterære* hjælpere.

Ullmanns breve utgit av hans hustru (Cappelens forlag, kr. 3,50) begynder med Grundtvigs begravelse. Ullmann var

med og bar kisten til graven. Og hørte ikke bare selv B. B.s tale baade paa gravbakken og paa vennemøtet, da det store uveir brøt løs («Andre har lyst fred over Grundtvigs minde, jeg lyser kamp!»), men han reiste efterpaa rundt i Danmark og hørte hvordan det brøt i alle sind. Det er rent spændende!

Brevene er skrevet til hans senere hustru; de fortæller hende utførlig om personer og hændelser, og de gir hans egne refleksioner over de kristelige spørsmaal, store som smaa. Her lyser de alle de store i den *danske* kreds hvor vor egen norske hadde faat sin daap.

Billedet av Ullmann selv træ r ellers ikke sterkt frem. Han er optat av at ta imot. Han er glødende av begeistring over de andre. Den som vil følge Ullmann selv videre, har en fin og god hjælp i hans reiseledsager dengang, senere høiskolebestyrer A. M. St. *Arctanders* bok: *Viggo Ullmann*, et minde. Kviteseid 1913, 161 sider. (Særtryk av en artikkelrække i dansk Højskolebladet.)

Helt over i dansk miljø kommer vi ved boken om **Hostrup** som hans søn, højskoleforstander *Helge Hostrup* har git ut iaar. (Gyldendal, 296 sider, kr. 5,00).

Tænk ikke, som vi norske unge oftest gjør, bare paa vaudevilledigteren. Hostrup var meget meget, meget mer. Han var ganske rigtig begavet med stort humør og et lysende sind. Men han var ikke grundtvigianer bare i det glade. Hans prestetid viser det. Og han var en urokkelig mand i alle store ting. Hans breve som jeg læste for flere aar siden, hans erindringer og hans hustrus optegnelser om hans sidste aar, var for mig en vældig overraskelse. Han er den mest tiltalende introduktør i et helt tidsrum av dansk aandsliv, ikke bare til det grundtvigske, for han hadde vinduer til alle himmelstrøk.

Sønnens bok lider ikke av sønners kortsynthet. Den er for det første morsomt skrevet, desuten rik paa værdifulde ting, og fint beskeden som det stemte med Hostrups aand. Selv de som ellers ikke fængsles av andet end romaner, vil bli væk i denne.

Det er kommet endda flere bøker om mennesker til jul. *Grans* lille om Bjørnson — den første norske helhetsskildring av B. B.s liv —, *Arvesens* om «Vaagaa-presten» folkeopdrageren provst H. P. S. Krag, og Constance Wiel *Schrams* folke-

skildring av Bismarck. Jeg nævnte i forrige hefte den samling kortere biografier som dr. *Besthorn* har utgit om «**Den store krigs mænd**» (bl. a. Joffre, Hindenburg, Lloyd George og Briand). Jeg finder den overfladisk, anekdotemæssig, men den er unegtelig underholdende! Og som en indførelse der ialfald gaar dypere end dagens aviser, vil den gjøre god tjeneste.

Man sier det er en fattig julelitteratur iaar. Den som avslutter disse anmeldelser kan ikke være enig i det. Dertil har denne december altfor fordelagtig adskilt sig fra mange tidligere pligtlæsningens julemaaneder.

Eivind Berggrav-Jensen.

LITTERATUR.

Ny lyrik.

Anmeldt av *Jens Gleditsch.*

Kristian Elster d. y.: **Fjeldets fange.** (Aschehoug (Nygaard). Kristiania 1916.)

Alf Larsen: **Billeder fra den gamle stue.** (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, Kristiania & Kjøbenhavn, 1916).

Helga Bekker: **Digte.** (Cammermeyer, Kristiania).

Den lyriske digtnings hvite seil syner sig igjen i horizonten. Stundom er det en gammel kjending vi hilser velkommen igjen, stundom har seilet et nyt snit, en egen dristig façon, som vi studser ved. Men fælles for de unge, som seiler op er et herredømme over formen, som bringer os gamle til at studse. Hvor de leker med rytmer og rim og billeder. Stilfølelsen er sterkere, evnen til at støpe i form er større end før.

Skulde vor sprogstrid være aarsak til dette? Skulde Bjørnsons, Ibsens og Kristian Elsters riksmaal opleve en foryngelse?

En nævner uvilkaarlig den tidlig avdøde fine stilist Kristian Elster d. æ., naar nu Kr. Elster d. y. melder sig. Som den ældre minder ogsaa den yngre noget om vore klassikere. Fjeldets fange har adskillig tilfælles med den, som saa ned paa os fra vidderne, men der gaar rødere blod i hans aarer og spændingen mellem livsvarmen, som bølger under og den

kolde fjeldtone ovenover gir digtet en egen charme. Herredømmet over formen er ringere end hos de andre to, man skulde si at manden Elster har mer vilje og mindre musik i sig end de andre.

Men hvad vil han? Han vil tydeligvis bli ett med fjeldnaturen, han ender med at sne ned paa fjeldet. Men samtidig findes der i digtsamlingen andre toner. At han er lei av bykulturen, at han ikke har været grepet av Loreleyromantikken, at han har git et udmerket billede fra Nederlandene (regnveir i Brügge) uten at trænge ind til sjælen i dette stilleben vil ikke si meget. Heller ikke at en eller to kvinder møtes med — og formodentlig knuses — av ham er nogen synderlig ting. Men der findes et digt til hans mor: «Og græsset det grønnes», hvor han sluttelig prøver alt det som er grodd av mors hjerte. Og naar jeg maaler den fjeldfangnes idéer med dette digt, saa spør jeg: Hvad vil egentlig digteren? Og jeg spaar at der endnu er en stund igjen før han blir fjeldets fange. Og jeg haaber at det røde blod i ham endnu vil drive ham til at leve og synge for os. Og jeg vet at hvis han evner at synge saa, at hjertets rost blir sterkere end fjeldvindens sus over vidden, saa vil vi høre paa ham.

Elster er ikke færdig. Det synes derimot *Alf Larsen* at være. Formen er færdig og feilfri. Rytmen suger og drager, man kjender paa sig at disse digte vil bli sungne og fylde menneskehjerter med sine sorgfulde resignerede melodier. Saameget mer som deres stemning ligger ganske nær op til religionen. Og den religion forfatteren streifer, er intet mindre end den mest betagende av alle naturreligioner, den rene pessimismes religion. I alle de fint penslede og smukt kolorerte billeder, vi faar se gjennem ruterne i den gamle stue, er der en grænseløs sørgmodighet. Digteren vil være kold, ikke med den norsk Ibsenske fjeld- og brækuldes villede haardhet men med resignationens absolute dødskulde. Digteren vil være kold, men den livsgnist som er i ham, fører ham hen paa randen av pessimismens religion. Hen paa kanten men ikke længer. Det er jo et aapent spørsmaal om den rene pessimismes religion virkelig findes, om det ikke gaar pessimisterne saa som den morsomme tyske optimist spaar dem, at de dog ikke under ingen omstændighet kan undgaa en livsglæde, nemlig glæden over at være saa fuldendte pessimi-

ster. I det mindste synes jeg der maa være en stille glæde i at skrive saa formfuldendte vers som disse. Særlig kan jeg i egenskap av prest — ikke andet end komplimentere ham med den brillante skildring av gudstjenesten. Den er i sandhet tilintetgjørende og ydmygende og jeg haaper jeg skal mindes den saa længe jeg lever. Pessimismen er helt gjennemført — *alt* er hult, undtagen middagsmaten søndag. Er forresten ikke det en feil? Burde ikke ogsaa den være av papmaché og smake som aske i munden? Som sagt: jeg tror nok jeg ser hvad Alf Larsen vil. Han har endog (i «Jesus paa korset») anvendt den korsfæstede lidelsernes mester imot vor optimistiske tro paa, at hans død er til frelse for os. Ogsaa her gir jeg hans bitre sandheter ret et langt stykke. Der er en tryghet i Jesu vunder som ikke har videre med Jesu lidelses virkelige mening at gjøre. *Men* denne lidelse har dog en mening. Og det er magten i Jesu lidelse, at den har en mening. Det gir den rang som storverk, som vending mot daggryet ut av pessimismens nat.

Ganske fortrinlig er skildringen av Peder Dass. Skulde der ikke være haab om, at der endog hos selve Alf Larsen skulde findes en smule sympati for herr Peders kjernesunde optimisme. Av og til ser man i kanten av et billede et litet stykke farve eller tegning som gir haap om at Alf Larsen ikke er helt pessimismen i vold, ti:

> Det er ham som evigheten
> og stærerne sættes i sving,
> skjønt det som streifede freden
> kun var en maageving (Paa skjæret, v. 3).

Men frøken *Helga Bekker* glæder sig ved livet. Hun er den mest livsfriske av de tre. Ogsaa i hendes digtning, hvis art er kjendt for læsere av «Kirke og Kultur», ogsaa i den findes dissonanser. Men de er stemt sammen i harmoni. Man spør sig selv av hvilken art harmonien er. Stundom synes den at være jordisk, stundom er den religiøs. Livsharmonien er som et hildrende syn i horizonten, en vet ikke om den hører himlen eller havet til. En faar nævne havet og ikke den faste jord. Ti der er i mange av digtene en levende samfølelse med det friske, urolige hav. Hun kjender noget til livets seilads men ogsaa til den stigning og fasthet livsfølelsen faar, naar den reises til høiere liv ved kristendommens magt.

Ogsaa frk. Bekkers vers er meget formsikre, om de end ikke naar Alf Larsens. Ogsaa hendes stemninger er tat av det levende liv skjønt kanske Elster har et fastere mere mandig grep om virkligheten. Hun passer ihvertfald bedre ind i det lysere og mer harmoniske livssyn som vi gjerne vil naa, menneskelivets høieste og dypeste elementer stiger til himlen.

Jens Gleditsch.

Anmeldt av *Erling Grønland.*

Johs. Johnson: «**Mellem far og datter**». Et ordskifte om vor religion. Steen'ske bogtrykkeri og forlag. Kr. 1,50.

Ingen som hørte Johannes Johnsons lyse, friske førerrøst glemmer den nogensinde. Gjenklangen av den i vort minde gjør savnet av den saart, nu den er forstummet.

Og dog er den likesom ikke helt forstummet. Med ovennævnte lille bok paa 68 sider begynder hans efterlatte papirer at utkomme, ganske vist en stor sum av nye, friske tanker, og tusener av hænder og hjerter staar sikkert færdig til at gripe dem.

Lunt fortrolig sitter far og datter og taler sammen om mange ting: om konfirmationen, om at vi er kristne forat bli gode, om profetens religion og Israels overleveringer, om Guds kongerike som Jesu program, om vore baand og hvordan Jesus løser os av dem, og tilsidst om vore opgaver.

Det er en far som brænder efter at hjælpe barnet sit til et personlig kjærlighets- og lydighetsforhold til Kristus Jesus og til at faa lys over vanskeligheter i læren og i livet. Og det er en datter som er sig selv og ikke betænker sig paa at spørre: hvorfor skal vi lære slikt naar det ikke er sandt?

Lærere og prester vil allerførst gripe efter disse blade. Særlig tænker jeg paa prestene som har faat det overmaade vanskelige og ansvarsfulde hverv at gi de unge det sidste samlede overblik til orientering i en vanskelig tid og samtidig gi det slik at det eier vidnesbyrdets overbevisende magt.

Der er prester som for fuldt alvor mener at ha gjort hvad gjøres kan naar de hører lekser efter skolebøkene og ellers later som om der ingen vanskeligheter foreligger for nutidsungdom. Der er andre, og tallet paa den økes, som føler at der maa naaes frem til en friskere og mere praktisk, paa livet gaaende, kristelig veiledning. Og de føler at der er

gammel arv fra bogstavinspirationens dager man maa avfinde sig med, nu da denne samme verbalinspiration faktisk er opgit av alle. De unge kan ikke komme utenom et opgjør mellem f. eks. gammeltestamentlig naturerkjendelse og nutidens, og det blir pligt at orientere dem i dette ut fra levende Kristus-tro.

Johannes Johnson prøver at stake ut vei for alle som føler vanskeligheten ved og nødvendigheten av nye veier i religionsundervisningen. Han kommer visst til at vække storm, nogle vil finde ham radikal, andre vil finde ham for tam. Men alle maa de erkjende at hans lille bok er et befæstet kristenmenneskes mandige og betydelige forsøk — et av de første som foreligger — paa at lede nutidsungdom ind til det evig værdifulde, til personlig praktisk kristentiv.

Han vil og maa ikke efterplapres, men han maa lyttes til i ærbødighet som en der søker at vise de store sigtelinjer for undervisningsarbeidet.

Vi har nævnt lærere og prester, men sidst og ikke mindst maa vi nævne fædre og mødre som de til hvem boken har ærind.

Det er ikke for ingenting at den heter «*Mellem far og datter*». Den titel kaster det lynkvasst ind over os som en dom, at i vor specialiserende tid med megen travlhet i den sterke konkurranse er endog en saadan sak som hjerteomsorgen for barnas religiøse utrustning blit fagmandsarbeide under arbeidsfordelingens tegn.

Hvor er nu den aapne fortrolighet mellem forældre og barn som aander os imøte fra denne bok? Helst da i religiøse spørsmaal. Og hvor er de fædre og mødre som for livets skyld har tat sig tid og ro i livets forretningsjag, til at gjennemkjæmpe i sit eget indre de spørsmaal som ogsaa vore barn trænger veiledning i? Uten den kamp blir der ingen klarning for os selv og uten den heller ingen kjærlig forstaaelse av vor ungdoms særskilte vanskeligheter.

To ting maa og kan vi ikke: vi kan ikke selv leve paa borg i aandelige saker og vi kan ikke nøie os med at bortforpagte den religiøse omsorg for vore barn til lønnede stedfortrædere, hverken til lærere eller prester.

Maa Johnsons bok vække os og gi os hjælp.

Erling Grønland.

Anmeldt av *Ragnvald Gjessing.*

Sigmund Mowinckel: **Kongesalmene i det gamle testamente.** H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard). Kr.ania 1916. Kr. 2,40.

Man har tillagt det gamle testamentes jødiske salmebok («Psalteret», Davidssalmer) saa stort opbyggelig værd, at man jevnlig lar den trykke og binde i ét bind med vort nytestamente. Den regnes jo ogsaa blandt verdenslitteraturens perler og taaler fuldt ut at sammenlignes med salme- og hymnedigtningen hos Orientens øvrige folk, ja overgaar dem i større rigdom paa variationer og i umiddelbar og egte skjønhet.

Men netop en sammenligning med ægyptiske og assyriske hymner gir os nøklen til den enkle og naturlige tydning av mange paafaldende drag i Bibelens salmer.

Særlig de saakaldte kongesalmer fører os ind til de store national-religiøse fester, der kan betegnes som høidepunktet i tempelkultus og religion. Nu er disse — f. eks. de velbekjendte salme 2 og salme 10, der ogsaa anføres i det nye testamente — almindelig blit holdt for likefrem digtet om og en spaadom om den forventede Israelskonge, Messias. Paa en klar og aandfuld maate viser Mowinckel, at disse salmer saalangt fra at være fremtidssyner, var festsange for skaldens samtidige konge over Guds folk, Israel, paa den dag da han blev indsat og salvet som Jahves (Jehovas) konge og prest og til at være hans adopterte søn paa Davids trone (tronstigningsfesten) og lignende dager. I disse festgudstjenester oplever kongen fornemlig, men ogsaa folket paa sin vis med ham, religionsøvelsens forvissning om at eie den guddommens kraft som gir dem liv og lykke. Det er en umiddelbar dramatisk fremstillingsmaate, hvis mere raffinerte sidestykke endnu findes i jesuitternes og andre hemmelige ordners ritual, men som i Israels naboreligioner saavelsom i andre primitive religioner er almindelig gjængs.

Boken, der er beregnet paa de dannede kristne, er fængslende i sin fremstilling, særlig ved de mange historiske sammenligninger forfatteren drar, interessant ved hele det nye indblik i Israels religiøsitet vi faar. Om end ved første blik vel meget frigjort fra overleveringen viser den sig dog at naa dypere ind og høiere op til Guds Messias og «Guds kongevælde» paa jord. Boken er tilegnet prof. H. Gunkel og Vilh. Grønbech, paa hvis tanker forfatteren har bygget videre. *Ragnvald Gjessing.*

Anmeldt av *Lyder Brun.*

Boye Holt: **Norges folk og Norges kirke.** (Steen'ske forlag).

Denne bok — som rummer 30 opsæt om vor kirke og vort kristendomsliv, av en likesaa talrik kreds av prester — utkom ifjor jul, men i sidste liten. Den blev ikke læst av saa mange som en kunde ønske, og jeg har bedt redaktøren om lov til at henlede opmerksomheten paa den her i tidsskriftet: den er iaar likesaa aktuel som ifjor.

— «Haakons hall og Olavs kirke reise ville vi av grus» — saa læser vi paa titelbladet, og utgiverens slutord lyder: «Land, land hør Herrens ord!» Mange vil finde det rikelig patetisk, og somme avskrækkende. Men la os huske at ogsaa begeistringen har sin ret. Og la os nu — da Boye Holt er kaldt bort fra striden og arbeidet — mindes med sympati og vemod hans lyse tro og varme hjerte. Vi har ikke for meget av begeistring og umiddelbar følelse naar det gjælder vor kirke! Det skadet ikke om det brændte mere i os naar dens navn blev nævnt, og om vi smerteligere følte alt som endnu fattes den.

Men som helhet er boken stemt i en jevnere og mere dæmpet tone — med enkelte stænk av romantik som vi ikke har ondt av. Dens enkelte stykker dvæler ved forskjellige grener av vor kirkes nutidsliv og nutidsopgaver, eller ved visse sider av det personlige kristenliv. Et par bidrag til karakteristik av norsk folkekarakter og kristendomsliv i enkelte strøk av landet lægger vi med glæde merke til; de varsler om vaagnende interesse for religiøs folkekundskap. Aanden i det hele er sund og god. Det er folkekirkekristendommen — den virkelige folkekirkekristendom — som løfter røsten. Vi hører den gjerne. Ønsker bare at den snart maa kunne tale endda meget klarere, sterkere og mere samlet end det her er lykkes.

«Norges folk og Norges kirke» var av Boye Holt ment som et første skridt paa en lang vei. Og sikkert er det at vi trænger bøker som kan vække til nyt syn for vor kirkes arbeide; peke paa dens dype historiske røtter i folkets liv; tegne maalene for dens gjerning i nutiden; være med paa at fremlokke en norskere, mere hjemlig tone i vort religiøse og kirkelige sprog; samle de endnu altfor spredte tanker og kræfter om vor store arv: Norges kirke. *Lyder Brun.*